
BIBLIOTECA NAZIONALE
VITTORIO EMANUELE
6
32 H
14

IOANNIS LVDOVICI VIVIS VALENTINI,

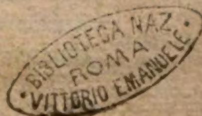
De Disciplinis Libri XX. in tres Tomos distincti, quorum ordinem versa pagella indicabit.

Cum indice copiosissimo.

LVGDVNI,
Apud Ioannem Frellonium
1551.

TOMO PRIMO CONtinentur ſeptem Libri de corruptis artibus.

Primo Libro de corruptis artibus in uniuerſum.
Secundo de corrupta Grammatica.
Tertio de corrupta Dialectica.
Quarto de corrupta Rhetorica.
Quinto de corrupta Philoſophia naturæ.
Sexto de corrupta Philoſophia morum.
Septimo de corrupto iure ciuili.

SECVNDO TOMO LIBRI DE Tradendis Diſciplinis, ſiue de Doctrina Chriſtiana quinque.

TERTIO TOMO DE Artibus Libri octo.

De Prima Philoſophia Libri tres,
De Explanatione eſſentiarum unus.
De Cenſura ueri duo.
De Inſtrumento probabilitatis unus.
De Diſputatione unus.

IOANNES LVDOVICVS VIVES
Ioanni Tertio, Lusitaniæ & Algarbiorum Regi inclyto, Domino Guineæ & cætera.
S. D.

AIORVM præclara facinora vt nobilitatem posteris suis adferunt, ita etiam necessitatem ingentem, ne ab illis degenerent. Nec aliud videntur esse, quàm notæ quædam generosi seminii: vt sciant omnes, quid ab illis debeant expectare, ac quasi reposcere suo iure. Quod in mutis animantibus, & stirpibus videmus pastores, atque agricolas facere, vt vel oues vel arbores egregias insigniant: fœtúmque earum pro certo habeant peculiaris cuiusdam & excellẽtis præter cæteros virtutis futurum. Equidem cùm in tuorum maiorum res gestas intueor, quæ omnes in te vnum sunt collatæ, atque impositæ, magno atque acerrimo iudicio, diligenti vigilantia, & cura opus tibi fore video, vt illas non sustineas modò, sed (quod ab specimine tuæ virtutis passim requiritur,) auctiores ad posteros tuos, & splendidiores transmittas. Ausi sunt progenitores tui Lusitania egressi, Gesta Lusitanorũ.

noua maria, nouas terras, noua atque incognita ſydera ſcrutari. Primùm litus Atlantici maris deiectis inde Agarenis occuparunt. Euecti longiùs vltra viam ſolis, penetrarunt ad orbem nobis aduerſum, permenſi mare notionale ſub Aethiopia: hinc ad mare rubrum, ádque fauces Perſici ſinus munierunt ſibi arces. Tranſgreſsíque ſupra oſtium Indi fluminis, in feraciſsima & beatiſsima Indiæ totius ora, ius ſibi & ditionem quęſiuerunt. Oſtenderunt nobis vias cæli ac pelagi nunquàm anteà ne fando quidem auditas: populos, nationéſque vt ritu, ac barbarie admirabiles, ita etiā iis opibus, quas tantopere affectus noſtri ſuſpiciunt. Planè generi humano ſuus eſt orbis patefactus: vt veterum peregrinationes quas fama in cælum euehit, nemo ſit adeò ignarus rerum, qui cum his cenſeat comparandas, ſiue magnitudine viarum, ſiue difficultate itinerum, ſiue prolatione rerum inauditarum, quæ tam vehementer facie, cōſuetudine, more à noſtris abhorrerent. Sed hæc omnia longè antecellit propagata longè & latè pietas noſtra tanta cum gloria Chriſtiani nominis, tanta cum vtilitate eorū, quos ſubegiſtis, vt meliore ſint illi conditione, quia victi à nobis: quàm vos, quia illos viciſtis. Nam vobis quid aliud his victoriis partum eſt, quàm vt in quęrendo, ita in conſeruando ſtudium, & labor, & difficultas negotii? Grande propoſitum eſt Chriſtianis principibus exemplar quod æmulentur, hęc demum eſſe induenda arma, huiuſmodi quærendas victorias in quibus victores ſibi vincant & Deo, victi perpetuò ſe eſſe ſuperatos lætentur: quādoquidem

ex victoria sui tam ampla ad eos ipsos emolumenta reuertuntur: & in illa Asia vel Africa nõ de agello quopiam vel ciuitatula ingenti virium apparatu & mole dimicare, sed de latissimis prouinciis & regnis: vt maxima orbis totius pars præmium esset fortunæ belli. Maioribus quidem tuis, qui hæc tanta ex tam paruis initiis fecerunt, gratulandum est, iam amplissimam tot laborũ & tam indefessæ virtutis mercedem consecutis: tibi verò prima huiusce cursus spatia ineunti, non tam est gratulandũ, quàm cohortandus es, vt quod restat, alacriter decurras, eisdémque vestigiis ad pulcherrima facinora insistas, quibus illi ipsi, quorum intra domesticos parietes habes exemplum. Conseruanda sunt tibi, quæ accepisti, eisdem artibus, quibus illi parauerunt, diligentia, industria, mansuetudine, magnanimitate, magnificentia, constantia, fide: vt quemadmodum nos ad virtutem te progenitorum tuorum excitamus, ita minores tuos posteri ad te imitandum erigant, & exhortentur. Quod futurum speramus de quibusdam tuis actis, quę iam ista ætate velut experimentum tui edidisti, cùm aliarum rerum quæ dignæ sunt viro principe, tum verò sanctæ ac incorruptæ iustitiæ, & cùm opus est, seueræ quoque, & inflexibilis: qua perfecisti, vt non iam (quod multis in locis solet fieri) hominibus seruiãt leges, & iura: sed vt legibus & æquitati homines obtemperent, ac seruiant, quò sint liberrimi. Hic ipse ingenii tui gustus, ne tu tibi admodum placeas, quasi pignus est ad omnes tuos, quo magna deinceps & pulcherrima opera tanquam debitum à te repetent: mole-

ſti appellatores futuri, niſi in tempore, quæ debes, repræſentes. Fauor etiam iſte tuus erga literatos, & literas, quemadmodum in ſapientiam & cultum ingenii ſis affectus, teſtatur. Neq; verò nuda eſt iſthęc beneuolentia, & ſterilis, quemadmodum apud pleroſque principum, qui ſatis, abundéq; ſeſe rentur feciſſe, ſi laudent, aut ſe bene cupere fateantur. Adiungis benignitatem, atque adeò pro regiis opibus magnificentiam. Teſtis eſt Lutetia, atque aliæ Academiæ, in quibus tot ſcholaſticorum agmina de tuo aluntur. Nimirum faues tui ſimilibus, faues futuris tibi magno vſui. Iuſtiſsima de cauſa iactatum eſt illud per Hiſpaniã, nullum eſſe patremfamiliâs Emanuele parente tuo prudentiorem: qui neminem in familia ſua vacare officio voluit, filióſque ſuos tor pere otio non eſt paſſus: omnes, quod principes decebat, & rei militari aſſuefecit, & ſtudiis literarum. Tum intelligis quanta ſit inter principes & eruditos homines munerum conſenſio: vt non ſint duo hominum genera, quæ amica inter ſe magis, & coniuncta eſſe cõueniat: vt alterum ab altero fulciatur, & quaſi mutuum inter ſe auxilium præbeant. Sunt vtrique ciuitatibus & populis à Deo tributi, vt bene illis conſulant eruditi præceptis, principes edictis & iuſſu, ambo exemplo ſui. Eruditio quiete indiget, quam præſtat regia poteſtas: hæc verò conſilio, ad molem tantarum rerum tractandam, quod præſtant docti prudentia ex diſciplinis collecta: vt appareat ſi alterutris alteri deſint, exequi eos munus ſuum, ac tueri non poſſe. Talis tui & eorum, quos enutris, erit conſociatio officiorum, vt tu il-
lorum

lorum peritiam, illi tuam potentiam adiuuent, & sustentent: quod erit liberalitatis tuæ pretium amplissimum. Nam quos audias alios rectiùs, aut quorum vel accuratioribus, vel fidelioribus vteris consiliis, quàm illorum, qui beneficio tuo tales euaserunt, vt adesse tibi maximis de rebus deliberanti meritò possent? Hæc tua summa adeò & singularis in literas, & literatos voluntas adduxit me, vt libros, quos nuper de disciplinis cõscripseram nuncupare tibi non dubitarem, hoc est, de rebus, quas tibi multò esse gratissimas omnes scimus: vt si placere opus tractatione non posſit, inscriptione saltem placeat. Vale Brugis Mense Iulio. Anno M. D. XXXI.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS VALENTINI

In libros de Diſciplinis, Præfatio.

OGITANTI mihi nihil eſſe in vita vel pulchrius vel præſtabilius cultu ingeniorum, quæ diſciplinæ nominantur, qui nos à ferarum ritu & more ſeparat, humanitati reſtituit, & ad Deum extollit ipſum, viſum eſt de illis, quantum ipſe quidem aſſequerer, literis mandare: ídque alia, niſi fallor, ratione, quàm plerique maiorum noſtrorum fecere: primùm ita apertè ac dilucidè, vt percipi facilè, ac teneri poſſent, quæ dicerem. Tum ad naturam rerum, quoad præſtare potui, congruenter: vt libeat ingenio cum delectatione aliqua illas cognoſcere, fructus quoque redeat ad diſcentes amplior. Nam vſui accommodaui illas, quò ad huiuſmodi ſtudia generoſa inuitarentur ingenia. Nitorem prætereà ſermonis addidi aliquem, & quòd non expediret res pulcherrimas ſordidè ac ſpurcè veſtiri, & vt ſtudioſi elegantiorum literarum non perpetuò in vocum, & ſermonis cognitione adhæreſcerent: quod hactenus ferè accidit, tædio nimirum infrugiferæ ac horridæ

horridæ moleſtiæ, quæ in percipiendis artibus diutiſsime erat deuoranda. Itaque venietur paulatim ad vtilitatē doctarum linguarum, quas ideo tanta diligentia paramus, vel quia diſciplinas continent, vel quia ſunt illis continendis idoneæ. Conatus ſum etiam artes ab impiis ſcrupulis repurgare, atque à gentilitiis tenebris ad lucem traducere pietatis noſtræ: vt quod olim veteres illos ſcriptores fefellit, nō id factum humani ingenii vitio, ſicut nonnulli arbitrantur, ſed illorum oſtendam. Ideóque rationes attuli petitas ex natura, nō è diuinis oraculis: ne ex philoſophia in Theologiam tranſilirem. Quod ſi quadantenus patefecero, profectò laboris mei fructum capiam vberrimum. Nam quid excogitari vtilius poteſt, quàm homines à tenebris ad eius lucis intuitum transferre, quam intueri adeò refert omnium, vt ſine illa perpetuò futuri ſimus miſerrimi? & ſi qui malignè ſe illam ſuſpicabantur videre, planiùs & apertiùs conſpiciant: atque illo modo, quo ſe clariſsimè putent cernere. Nec inter prima ſtudia Gentilitiis erroribus imbuti, mox religionem illis contaminemus: ſed ab exordio ſtatim rectis, ſaníſque perſuaſionibus aſſueſcamus, quæ paulatim nobiſcum adoleſcant. Verùm quòd antiquorum hominum in tradendis artibus confirmata eſſet authoritas, ne illa vel præcipienti mihi officeret, vel ſtudioſis, qui ſeſe libenter ac facilè duci alicui receptæ fidei committunt, declarandum mihi fuit, quibus in rebus lapſos eſſe illos cenſerem: ſic rectiùs, commodiúsque exiſtimaui poſſe me de artibus diſſere-

re. In quo opere multa fuerunt mihi cõtra priſcos authores diſputanda, non omnes quidem, nam id infinitum, atque inutile fuiſſet, ſed receptos ſolùm, & diutino conſenſu approbatos. Hîc meipſum, ſi qua eſt fides, ſuſcepti huius mei ſæpenumero puduit, & confidentiam ipſe meam damno, qui ſcriptoribus æuo conſecratis audeam repugnare, Ariſtoteli in primis, cuius ego in humanis artibus ingenium, induſtriam, diligentiam, iudicium, vnicè præter cæteros & admiror, & ſuſpicio. Sed rogo, ne quis me idcirco vel ingratitudinis, vel temeritatis damnet. Nam & habendam ego illis maximam gratiam ſemper duxi, qui quod ſtudio & ſolertia potuerunt exculpere, non inuiderunt nobis ſuis poſteris, & ſi quo lapſi ſunt loco, ignoſcendum humanæ infirmitati in culpa communi. Porrò de ſcriptis magnorum authorum æſtimare multò eſt literis conducibilius, quàm authoritate ſola acquieſcere, & fide ſemper aliena accipere omnia: abſint modò iudicandi, & pronuntiandi peſtes, liuor, acerbitas, præcipitatio, impudentia, & dicacitas ſcurrilis. Neque enim effœta eſt iam vel exhauſta natura, vt nihil prioribus annis ſimile pariat, eadem eſt ſemper ſui ſimilis: nec rarò tanquam collectis viribus pollentior, ac potentior: qualem nunc eſſe credi par eſt robore adiutam & confirmatam, quòd ſenſim per tot ſecula accreuit. Quantum enim ad diſciplinas percipiendas omnes aditum nobis inuenta ſuperiorum ſeculorum aperiunt, & experientia tam diuturna? vt appareat poſſe nos, ſi modò applicaremus eodem animum,

melius in vniuerſum pronuntiare de rebus vitæ ac naturæ, quàm Ariſtotelem, Platonem, aut quenquam antiquorum: videlicet poſt tam longam maximarum & abditarum rerum obſeruationem, quæ nouæ illis ac recentes admirationem magis pariebant ſui, quàm cognitionem adferebant. Quid Ariſtoteles ipſe? An non ſuperiorum omnium placita conuellere eſt auſus? Nobis examinare ſaltem, ac cenſere nefas erit? præſertim quòd, vt Seneca ſapienter dicit, qui ante nos iſta mouerunt, non domini noſtri, ſed duces ſunt. Patet omnibus veritas, nondum eſt occupata. Multum ex illa etiam futuris relictum eſt. Neque verò ipſe æquari me antiquis illis poſtulo, ſed rationes eorum comparari cum meis: vt tantum mihi habeatur fidei, quantum ratio mea euicerit, vbi paria fuerint argumentorum momenta, impudentiæ foret recuſare, quominus priſci illi mihi & cuiuis recentiorum ſcriptorum anteponantur, id eſt, tam longo experimento comprobati nouis & incognitis adhuc. Equidem vt de me vno loquar, nolim quenquam ſe mihi addicere: nec author vnquam ſectæ, nec ſuaſor ero, etiam ſi in mea verba iurandum ſit. Si quid vobis ô amici rectè videbor admonere, tuemini illud, quia verum, non quia meum: id & vobis & in commune ſtudiis omnibus conducet. Nam pro me digladiari nec proderit mihi, & oberit vobis ob diſſenſiones & partes: veritatis ſectatores vbicũque eã eſſe putabitis, ab illa ſtate: me verò ſeu viuentem adhuc, ſeu fato iam defunctum relinquite meo

te meo iudici, cui vni conſcientia mea ſatis factura eſt. Nec dubito, quin ipſe ſim in his quæ attuli, ſæpenumero falſus, videlicet qui lapſos eſſe illos contendo, cum quibus ego nec ingenio, nec ſtudio, neque vſu, & cognitione rerum, vlla ex parte ſum comparandus. Sed quemadmodum Ariſtoteles pro inuentis à ſe repoſcebat gratiam, veniam verò pro omiſsis: ita ego voluntatem meam oro, conſulatis boni, erratis autem in nouo dúntaxat inuento faciles, benigníque ignoſcatis. Nulla ars ſimul & inuenta eſt, & abſoluta. Si quis hæc mea & expolire dignabitur rudia, & explere defecta, fortaſſe efficietur id, quod cum fructu aliquo iuuet cognoſci.

PRAEFATIONIS

FINIS.

INDEX RERVM QVAE IN HISCE XX. IOANNIS Ludouici Viuis libris continentur, locupletissimus.

Ad quę

Antiq

Coniug

Discen

Ex

L

Λόγος

Med

Natu

Pla

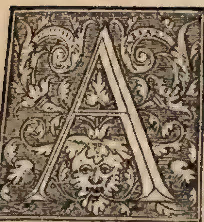
Prio

Reflexa

pars

FINIS.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS DE causis corruptarum artium Liber Primus, qui est de artibus in vniuersum.

NIMANTES omnes naturæ benignitate, ac magisterio satis esse ad tuendam vitam instructas videmus. Quippe integumenta corporum naturæ munere accipiũt, & cibo vescuntur parato, & vbiq; obuio. Homo verò prodit in lucẽ hanc multarum rerũ indigus, vt appareat crimine aliquo detracta illi esse naturę eneficia, nullis reliquorum animãtium denegata. Non haet quo se à vi frigoris, ab æstu, ab imbre tueatur, nisi quæta multo labore: nec ei alimẽta terra fundit nisi rogata, imò pacta longa & molésta cura. Illa tamen in re, indulgenter omo est à principe, & authore suo habitus, quòd cùm ipse cessitates sibi sua culpa tam varias accersierit, Deus tamen strumẽtũ ei reliquit ad eas quoquo modo propulsandas, genii acumen viuax & sua spõte actuosum. Hinc sunt nanuenta hominum omnia vtilia, noxia, proba, improba.

Prima rerum inuentio necessitatibus succurrit: hæc enim enia mirificè exacuit ad ea excudenda, quis obsessor adeò uis arceatur, ne qua expugnare valeat, quod ab eo tanta gentia diu noctúque oppugnatur. Initio sibi quisque pro ita consiliũ captabat, vt rebus oppressis afflictisque subret. Tum si quid relaxamenti concederetur, vsu & medine excogitabat, quod proficeret in posterum: hęc ab eo vno per varia experimẽta collecta, vel collata cum alieræcepta efficiebant, quæ etiã alios in re simili iuuarent; Prima inuentio. Pręcepta.

multa verò simul cõiuncta, quæ ad vnum aliquem, similésve
Ars. vitæ vsus spectarent, vocarunt artem. Hæc iam olim sunt à maximis viris scite animaduersa, Aristotele philosopho in libris primæ philosophiæ, Virgilio & Manilio vatibus, quorum hic inquit:

Et labor ingenium miseris dedit, & sua quenque
Aduigilare sibi iussit fortuna premendo. Et idem:
Per varios vsus artem experientia fecit.

Tum Virgilius connumeratis commoditatibus quas Iupiter hominum generi ademisset, videlicet vmbram quandam assecutus dicti illius, execrabilis terra opere tuo, vt alia
Gene.3. quædam veræ pietatis, coactos esse homines canit pulso veterno operi incumbere:

Tum variæ, inquit, venere artes.
Labor omnia vincit
Improbus, & duris vrgens in rebus egestas.

Et post:

Vt varias vsus meditando extunderet artes.

Et quemadmodum videmus in vita contingere, vt homines perfuncti domesticis & necessariis negotiis applicent animum ad aliquid altius ac liberalius cognoscendum, ita artibus, quæ præsenti atque vrgenti necessitati opem ferrent rite inuentis ac constitutis, visum est humano ingenio sensim ad pulchriora sese attollere. Nescit animi nostri vigor quiescere, opere, vt inquit ille, pascitur. Tum Mathematice & philosophia naturalis quæsita, & ciuitates constitutæ, & leges datæ, quæ tametsi vitæ magnoperè prosunt, tamen non illis necessitatibus consulunt, quibus terræ fossio, aratio, repastinatio, & alia quæ operibus rusticis exercentur: neu vellenda lana, & nenda, & texenda, aut ædificia construenda, quîs sine vita ne diem quidem vnum posset propagari. Et quo quæque artes altiores res, minúsq; præsenti, & diurno corporis vsui necessarias spectabant, hoc præstantiores habebantur, eorúmq; professores digniores sapiẽtiæ nomine: videlicet hominum consensu, id declarante, excellentiora esse quæcunq; ad animum pertinerent, quàm quæ ad corpus: & hoc naturali quadam informatione in humanis pectoribus inædificatũ expressúmque. Et corpus quidem pecudis more præsentibus acquiescit, oblitum præterita, securum futuri. Animus verò vtpote diuinus, recordatur transacta, & ea in

vsum

vſum futurorũ reuocat. Vnde vetus ſententia, prouidentiam memoriæ filiam eſſe atq; vſus: magnus rerum actarum theſaurus eſt memoria, quæ quod fluxa in pleriſq; & infirma eſſet, viſum eſt adiuuari eam reminiſcētia, vt quibuſdam velut ſignis rediret in recordationem eorum, quæ quæreret: hæ literæ fuerunt. Apud alios imagines animantium, quibus Aethiopes vulgò vtebantur, & poſt eos Aegyptii. Sed hi tantùm in ſacris atque in arcanis rebus, quæ idcirco ſunt ἱερογλυφικὰ nominata: quorum crebra mentio apud veteres. Mira res eſt, quiſquis ille fuit tanti author inuenti, quatuor & viginti notulis plus minùs potuiſſe tantam humanarum vocum ſonorúmque varietatem compræhendere. Sunt qui inuentionem hanc perſtrinxerint, vt ille in Phædro Platonis, qui Theuto Aegyptio de repertis literis glorianti, tanquam memoriæ adiumento reſponderit, illum non memoriam adiuuiſſe, ſed reminiſcentiam. Et Pythagoræ Samio, hanc ferunt fuiſſe cauſam cur non ſcriberet, quòd diceret nolle ſe ſcribendis ſenſis animi ſui diſcipulos deſidiæ aſſuefacere, quippe qui monimentis literarũ confiſi, minùs memoriæ excolendæ ſtuderēt. Eadem propemodum fuit Druydarum Galliæ Sacerdotum mens: idcirco multa illa verſuum millia, quibus ſacra, & ceremoniæ eorum continentur, alii aliis velut per manus tradebant ſine ſcriptione vlla. Sed certè neceſſariæ ſunt literæ ad æternitatem memoriæ. Infidelis eſt enim illa per manus traditio, quod is, qui accipit, vel non ſatis accuratè auſcultauit, vel obliuiſcitur, aut quòd negligenter recoluit, aut morbi alicuius, aut certè ætatis ipſius iniuria, quam non temere dicunt auferre omnia: interdum quoque moritur, antequàm tradat accepta. Pythagoræ ipſius vt videmus quàm pauca extant? & hæc operarum exempta noxæ æui: nec illa aurea, vt vocant, verſa legeremus, niſi Philolaus aliquid auſus eſſet contra magiſtri præcepta, condiſcipulis frementibus, & vehementer clamantibus. Druydarum nihil eſt reliqui. Eſdras quoque ... ba gentis Iudææ, quum cerneret populum ſuum toties ... ac ſedes mutare, tum cædibus & exiliis abſumi, ſtatuit ... de lege domini inter ipſos velut ſucceſsionibus, atque ... ditatibus tradebantur, literis conſignare atq; mandare. ... e literis artes omnes, & neceſsitates, & ſapiētiæ, tum res ..., & omnis antiquitatis memoria ceu theſauro quodam

Memoria.

Literæ.

conferuantur,ne'vnquã intercidant.Sed de artibus corporis alius erit mihi dicẽdi locus. Nunc de iis artibus,quæ inquisitione mẽtis constant,erit sermo:quæ fuerint apud veteres, quemadmodum adultæ viguerint, quemadmodum posteà marcuerunt, & illarum quædam sensim deciderint, ac penè extinctæ sint. Sententiam verò de artibus meam, hoc opere non aperiã,tãtùm qua ratione, quibus causis corruptas esse existimem,indicasse contentus. Nam adiiciam huic operi Christo propitio,libros alios, q̃bus persequar quid ipse de artibus,déq; disciplinis,de scholis,de institutoribus sentiã.

Artium diuisio. Galenus medicus hac vtitur sectione artium, vt alias dicat contemptibiles viléſque,quæ corporis laboribus & manibus exercentur,quas Græci χειρουργικὰς vocarunt. Alias honestas & homine libero dignas, de quo genere primam facit Medicinam:hoc condonandum amori professionis,& tanquam pietati in nutricem bene meritam : Addit Rhetoricam,Musicam,Geometriã,Astronomiam,Arithmeticam, Dialecticam,Grammaticã,Legum prudentiam. Nec repugnat,si quis velit huic numero adscribere eas,quas fingimus pingimúsque. Quòd hæ tametsi citra manuũ operam non obeantur, tamen non videntur egere robore illo, & lacertis iuuenilibus. Seneca verò non adducitur vt in numerum liberalium artium pictorem recipiat, non magis quàm statuarios, aut marmorarios, aut cæteros luxuriæ ministros. Aequè luctatores,& totum oleo ac luto constantem scientiam expellit:quod ei conuenit cum Galeno. Nec liberalia studia sunt sentẽtia Senecæ exercitationes rei militaris. Venationem quoque à liberalibus Salustius excludit. Posſidonius Stoicus artes hunc in modum partiebatur, vt alias vulgares & sordidas nominaret,'quæ manu constarent, & essent ad instruendã vitam occupatę,expertes decori atq; honesti:Alias ludicras, quæ ad voluptatẽ tenderent oculorum atq; auriũ.Pueriles sunt,& aliquid habentes liberalibus similes, quas ἐγκυκλίους Græci vocãt,quæ non perducunt animum ad virtutẽ,sed expediũt.

Liberales artes quę & quot. Liberales verò,imò, vt inquit, solæ liberæ sunt,quibus est curæ virtus.Recepta opinio est, septem esse liberales artes:Tres de sermone,Grammaticam, Dialecticam,quæ eadem est Logica, Rhetoricam:Quatuor de quantitate,Geometriam,Arithmeticam.Musicam,Astronomiam,quas mathematicas nuncupãt Gręci,ceu quis dicat

discip

disciplinales. Has ingenuas cognominarunt, quasi has solas ingenui discerent, ac exercerent. Nemo enim ferè in liberis ciuitatibus ingenuus manuariis artibus operam accommodabat. Sed puer hisce erat artibus deditus, iuuenis verò militiæ, campo, gymnasio, aut publicis negotiis, administranda republica, causis actitandis, & eiusmodi exercitamentis, quæ sola censebant illi digna homine libero. Vnde illud in comœdia: fac periculum in literis, fac in palęstra, in musicis, quæ liberum scire æquum est. Illæ enim artes maximè existimabantur ingenuis hominibus ad vitæ cultum, & ad rempublicam gerendam congruere, vt sermo esset emendatus & purus: tum ratio disserendi cum facundia esset in promptu, quis in foro: quis in senatu, & cum populo agerent. Tum ad priuata negotia Arithmetica: ad agriculturam & nauigationem Astrologia: ad mensuras agrorum Geometria. Postremò ad honesta oblectamenta Musica, quæ apud Græcos maximo in pretio fuit. Romani non perinde eam coluerunt, homines magis militares & rusticanæ simplicitatis. Discebant quoque pueri simul cum literis natare: quod Græco prouerbio declaratur, quod in imperitum penitus iaci est solitum, neque literas eum nosse, neq; natare: idem est & Romæ factitatum. Sed miror prætermissas ab illis Architecturam & perspectiuam ad multa vtilem: nisi has sub ambitu Geometriæ concluserunt, aut quod Architectura manus exerceret, quanuis rara omnino ars, & quàm paucissimi tenerent in Græcia, sicut Plato quodam in loco testatur. Porrò nemo miretur nullam esse de morali philosophia mentionẽ, tam quòd illorum iudicio quærenda pecunia primũ est, & protinus ad censum, de moribus vltima fiet quæstio: quàm quod, vt recte Possidonius apud Senecam diffiniuit: Artes hæ quæ liberales nuncupantur, pueriles sunt, rudimenta nostra, non opera. In nostris scholis hæc quoq;, fundamenta sunt trium ædificiorũ, Medicinæ, Theologiæ, & peritiæ Iuris, quas supremas artes, disciplinásq; nominamus, & vsui quotidiano cum primis seruiunt. Philosophiam moralem adiunximus, quæ multum Theologiæ adminiculatur, & ex qua ius esse ortum existimant sacrum & prophanum, Tum cognitionem naturæ rerum, sine qua medicina manca est prorsum: nec rite aut percipi potest, aut teneri. Atq; hæc velut collegiis sunt distin

Natare discebant pueri.

cta, vt vnum esset septem illarum liberalium artium, quibus annumeratur Philosophia, quę est de moribus, quæq; de natura: alterũ Medicinæ, tertium Ciuilis Iuris, quartũ Pontificii, quintum & supremũ Theologiæ. In his militię quędã, & ascensus ad fastigium dignitatis per certos honorũ gradus.

Prima in disciplinis exercitatio.

Harum omnium artium materia, vires, vtilitates in natura sunt ab opifice Deo positæ, ac cõstitutæ. Sed ad eas humanum ingenium ægre penetrat à luce ac viribus destitutum: quod si nõ stimulis quibusdã vrgeretur, ac excitaretur, nihil fieri possit illo squallidius aut horridius. Primũ necessitas acutissimum calcar addidit seu pugionem verius ad vigilandum: quippe si in ea paulisper obdormisceret, in discrimen veniret, ne vnquam euigilaret posteá. Nec solùm in sua quisque necessitate solicitus sategit eorum, quę essent opus, verùm auxiliũ implorauit eorum, à quibus se aliquid subsidii consequi posse speraret. Inuitati sunt complures, quos multitudo plurimum valere ingenio arbitrabatur, & allecti maximis præmiis, vt artibus in commune necessariis darent operam: laboris præmia fuerunt pecunia, honor, decus, gratia & priuata & publica. Ea de causa Aegyptii sacerdotes multam in mathematicis posuerunt operam, quòd vehementer Geometria Aegyptus tota indigeret, confusis per annos agrorum limitibus ab inundante Nilo. Adduxit ad tractandas atque excolendas artes magnitudo rei, & opus vnum excellentia mentis nostræ longè dignissimum cupiditas veri inueniendi, qua nihil est præclarius, nec quod magis deceat hominem: sicut ignorari, falli, decipi, turpe ac miserum iudicamus: quæ vt euitarent, philosophatos esse priscos illos, nec alia causa, aut in alium vsum, Aristoteles perhibet grauis imprimis author. Admiratio huius tanti operis ingentes illos animos ad studium & inquisitionem causarum cõpulit. Hinc si quid se putarent nouum & aliis inauditum inuenisse, incredibilis sequebatur delectatio, tanquàm parta victoria, & tantis difficultatibus superatis: ea delectatio detinebat eos in cura & labore: quam illi delectationem opibus, dignitatibus, & aliis omnibus vitæ commodis præponebant. Ergo expedierunt se varia hominum ingenia, vt in verum hoc quasi defodiendum ac eruendum prorsum incumberent: alia spe præmii inducta, alia vt fruerentur iis oblectamentis, quæ ex spectatione theatri huius

naturæ maximè capiuntur, variæ subinde ac diuturnæ. Præstantia ingenia ex sublimi illa & generosa nota huc venerũt, quod cùm se tanta pectoris luce illo vigore mentis præditos reputarent, ac instructos, nulla in re alia consumi tanta bona oportere censuerunt, quàm vt rem pulcherrimã scrutarentur ac complecterentur, & quatenus liceret, quàm plurimis prodessent. Omnes ergo mira alacritate contenderunt adiuti luce quadam, velut duce viæ, qua insisterent ad quærendum, tum quærendi dexteritate & industria, postremò diligentia, atque studio, quibus vires omnes explicabantur ingenii, atque animi. Lux erat vis mentis & acumen, quo prospicerent quò eundem esse, & quà: dexteritas erat illis ceu scientia explicandi se è locis arctis & difficilibus, vt ex facilioribus quid facto in difficilioribus esset opus colligerent: diligentia erat, vt promouerent, & propius accederent: quò intenderant. Sic enim imagine quadam sunt hæc ob oculos ponenda. In diligentia sunt animi intentio, & quasi vigilia quædam, nam contrarium, remissio est somnus: cura, sedulitas, labor. Inuentor artium & disciplinarum omnium est ingenium acumine & solertia præditum ac instructum, sed diligentia atque vsu vehementer adiuuatur: nam per diligẽtiam & procedit longiùs, & plura ei se aperiunt, quæ priùs erant abdita & occulta, nõ aliter quàm nauigantibus: ita & acies mentis expolitur, atq; exacuitur, & dexteritas ac solertia fit promptior. Quemadmodum de Cleanthe Stoico memoriæ est proditum, qui hebetudinem ingenii ad studium & vigilantiã tanquàm ad cotem acuebat. Acre ingenium & vsui aptum naturæ sunt munera: diligentia vel necessitate vrgetur, vel delectatione allicitur, vel admiratione magnitudinis & pulchritudinis rei capitur: quanuis in hoc quoq; tacita inest delectatio, postquam assecutus est causam tantæ rei. Deinde cupiditate aliqua excitatur decoris aut pecuniæ. Postremò perficiendi spe alitur & detinetur. Ergo vt in quibusque gentibus hæc viguerunt, ita ibi artes vel inuentæ sunt, vel auctæ excultæque. Græcia parens fuit disciplinarum omnium, ingeniis fœcunda acutis, subtilibus, viuidis. In Aegypto permagnus mathematicarum vsus, quas præmiis & honore afficiebat necessitas. Acutissimè illud in hominum moribus ac natura depræhendit, qui dixit honore ali artes.

Instrumẽta ueri q̃rendi.

Ingeniũ quib⁹ instrumentis inuenit artes.

Honor alit artes.

Excellere enim quiſque cupit, & honore affici: quare, vt id conſequatur, ei ſe tradit ſtudio, quod in pretio eſſe videt. Ita fit, quàm rectè, non diſputo: nec ſolùm in magnis ciuitatibus ac populis, ſed in quocunque cœtu, in quacunque conſuetudine & familiaritate hominum, virorum, fœminarum, ſenum, iuuenum. Sic eloquentia maximè in liberis ciuitatibus floruit, velut Athenis & Romæ, quòd is certiſsimus eſſet gradus ad maximos honores, ac potẽtiam. In Academiis publicis plerique alliciuntur illis honorum nominibus, tum iis quæ magno æſtimãtur. Vnde Lutetiæ tanta Theologorum copia, Aureliæ iuriſconſultorum: apud Nitiobriges, quem nunc montem Peſſulanum vocant, medicorum. Et ſub principibus, vt quiſq; eſt arte aliqua delectatus, ita ea in eius regno tractata eſt, & exculta: Sub Alexandro militabãt plurimi: Sub Auguſto nemo non cudebat carmen: Neronis tempore multi per vrbem cantores, hiſtriones, phonaſci, multi magi. Adrianus omnes faciebat obſeruatores veterum ſcriptorum. Romæ Leone Pontifice omnia perſtrepebant cantibus, Iulio armis. Phœnices nauticas artes multũ exercuerunt ad ſuum quæſtum: & hoc magis hiſce inflammabantur rebus ad cognoſcendi cupiditatẽ, quo ſpes oſtenderetur amplior perueniendi quò intendiſſent: vt Chaldæi & Aegyptii, qui propter locorum opportunitates, quòd planicies in illis locis eſſent, & cælum ſerenum, cognitione ſe aſtrorũ dediderunt. Ex iis ergo initiis ortæ ſunt artes, his fulcimentis ſuſtentatæ, his alimentis auctæ ac confirmatæ. Non quod ars vlla vel ad abſolutionem aliquam ſit perducta, vel ita exterſa ac expolita, vt nihil haberet admiſtũ inutile ac reiiciendum. Non eæ ſunt humani ingenii vires, clauſi mole hac corporis & tenebris, vt aliquid excudat perfectum atque abſolutum, cui nõ deſint plurima ad cumulum perfectionis, & quaſi ad faſtigium illud naturæ cuiuſque rei. Nec poteſt quicquam à multis contrectari, cui non aliquid adhæreat vitii, tanquam ex cõtagio. Nunquàm ergo vel perfectæ fuerunt artes vel puræ, ne in ſua quidem origine: ea eſt ſuperbiſsimi animi cæcitas atque imbecillitas. Sed certè beneficio magnorum ingeniorum vſu ac ſtudio adiutorum erectæ ſunt, atque ex paruis admodum initiis ad magnitudinem quandam perductæ: vt non fuit perinde difficile augere inuenta, atque omnino inuenire: tum correcta multa quæ parum

rum

rum rectè fuerant in originibus obseruata, & exornata quæ ruditer, & illustrata quæ obscuré. Hæc omnia quasi brachiorum vi aliquo vsque progressa tanquam aduerso flumine, vbi primùm cœperunt brachia remitti, relapsa sunt, alia sensim, alia magno impetu ceu moles per præceps præruptum. Non abs re Virgilius exclamat:

Sic omnia fatis in peius ruere, & retro sublapsa referri.

Nec mihi solùm quomodo ceciderint, ac corruptæ sint video dicendum, sed etiam quomodo in ipsis originibus, & quasi inter ipsas formantium manus detortæ sint, ac deprauatæ. Sic enim apertiùs corruptelæ omnes patefient, nõ tantùm recentiorum hominũ, sed veterum quoque, quibus tamen artiũ exordia debemus: non quòd author sim cuiquam, vt ingratus sit illis, quibus acceptum ferimus ingeniorũ cultum, & humanitatem omnem: verùm agendi gratias alius erit locus: nec pro beneficio non habebimus gratias, & quidem semper, etiam cùm illorum indicabimus peccata: nam quòd falli, quòd lapsi sunt, ignoscemus communi sorti, ac naturæ. Lapsus tamen ad nostram cautionem detegemus: quantum quidem fuerit virium nostrarum. Quantò ii, qui sunt in artibus versati, & ingenio, ac dexteritate plus valuerunt, & studio ac diligentia in eam rem contenderunt, tantò artes ex eorum manibus & adultiores exierunt, & tersiores. Sic contrà acies illa mentis retusa, tanquam lux quædam offuscata, tum dexteritas impedita, postremò socordia ac desidia artes afflixerunt omnes, vt vel magnitudini detraherent, vel corrumperent puritatem: & quum hæc in prima inuentione contigerunt, limo & cœno fontem inficerent, vt nunquàm puri ac liquidi riui defluxerint. Ingenio tenebræ offunduntur, primùm naturali quadam hebetudine, atque obscuritate, vel in vniuersum ad omnia, vel ad eam ipsam rem atque artem, ad quam se applicat. Nemo expendit vires ingenii sui, quid possit ferre, quid recuset: vnusquisque satis sibi fidit: nec est vllus tam infelicis ingenii, qui ferè desperet se quiduis posse assequi, quòd acumine deficiatur, sed quòd voluntate, ita ad ea se adiungit ac tradit, quibus tam est aptus, quàm vulpes aratro. Nec mirũ est amorem sui in vnoquoq; esse cæcum, vulgus patrum non acutiùs cernit in vitiis, in indole filiorum, nihil sibi nõ spondent de sua sobole, si non iudicio, certè desiderio ac voto: vt proximus est

Tenebræ ingeniorum quę.

ſpei amor, ita ad artes eos deducunt ab ingeniis illorũ alienißimas. Magiſtri reſtant: hos oportebat eſſe oculatos in admittendis diſcipulis, qualem fuiſſe Alabadenſem illum Apollonium dicendi magiſtrum, de quo Cicero in libris de Oratore ſcribit, quòd cum mercede doceret, non tamen patiebatur eos quos iudicabat nõ poſſe oratores euadere, operam apud ſe perdere: dimittebátque, & ad quam quenque artem putabat eſſe idoneum, ad eam impellere atque hortari ſolebat. Verùm ille vnus ex omni memoria. Cæteros qui quidem mercede docent, pretii cupiditas exoculat, ſine delectu vllo recipiunt ad ſe diſcipulos, & quo frequentius habuerint auditorium, hoc ſe rati maiora facturos operæpretia: non ſolùm oblatos auidè amplectuntur, ſed quærunt, ambiunt, pelliciunt, trahunt ad ſe quoſcunque poſſunt quacunque ratione, ac via: ſatis eſſe exiſtimantes ſi ſint homines, modò habeant quod numerent. Et vbi inualuit ambitio, ſi contemnitur pretium, certè numerus quæritur ob vanam nominis opinionem, quòd celebre habeat auditorium.

Alabadẽſis Apollonius.

Eruditio, & artes quæ compreſſæ & velut coactæ talibus fuerint ingeniis, neceſſe eſt eadem facie & natura prodeant, qua ſunt ipſa ingenia, ſcilicet praua, detorta, vitioſa. Neq; enim aliter eruditio ab ingenio vnde manat vel formam accipit, quàm caſeus à fiſcella: vel naturam reſipit ac vinum è dolio, vel vtre: quare neceſſe eſt vt malè tradant, quæ malè acceperunt. Iam affectus omnes animi ſi non retundunt mentis aciem, certe impediunt, ac retardant, & quaſi rubigine obducunt: quocunq; illi inuaſerunt, lucem offuſcant animi, & diſpicientiam veri perturbant, non ſecus ac denſæ nebulæ ante oculos offuſæ. Supremam & celſißimã illam mentis lucem, ſuperbia perſtringit, & à recto itinere abducit tranſuerſam: hæc eſt eminendi atque excellendi cupiditas, vt videatur habere quæ nullus alius, aut quæ pauci, nempe altißima ac præſtantißima, rara, noua, plurima, aut omnia. Ergo ingenia quæ aptè ac feliciter eſſent in mediocribus rebus vel ex natura ſua, vel ex inſtitutione verſata, ſupra vires ſe erexerunt, vt ea crederentur ſcire ac tenere, quæ omnes iudicarent eſſe celſißima. Vt natus ad Grammaticen, ad enarrandos Poëtas atque hiſtoricos, aut qui hiſce tantùm in rebus eſſet exercitus, voluit pro Philoſopho, pro Theologo haberi, quum eas artes ne de nomine quidem noſſet.

Ingeniũ fiſcella eruditiõis.

Affectus.

Superbia

Alii

Alii quod paucissimorum esset, aut nullius potius futura prædicere; abdita & recondita detegere, maximas opes temporis momento inuenire, Astrologiam, Physiognomiam, chalciniam, magiam & cæteras diuinandi ac maleficii artes sunt professi, nec solùm inter gentiles, in quibus latissimè patebat regnum Sathanæ, sed etiã inter Christianos, à quibus fortior Sathana Christus, iugum tyrannidis illius excussit, & armatum illum exarmauit: scilicet quòd non minùs & superbia atq; ambitio, & pecuniæ ac voluptatum cupiditas in nos dominantur, quàm in Gentiles: atque vtinam non magis. Harum artium studium vitiauit tanquam afflatu quodã vicinas quasdam artes, & illas, quarum ope vtendum esset in illis maleficiis: nempe diuinatrix astrologia certiorem illam & castam astronomiam: Physiognomia de venturis, de opibus, de liberis, de felicitate, illam, quæ est simplicior ac verior de signis constitutionis corporis, & animi: Magica dæmonum veneno quodam infecit scientiam naturæ rerum. Iam quod in disciplinis omnibus atque artibus præcipua est penes inuentores gloria, multi quoque noui placiti voluerunt esse authores, miserrimum ducentes alienis demũ vestigiis insistere. In literas inuenta sua miserunt, vt vbique legerentur, vt ducerentur nouum aliquid super cæteros attulisse. qui morbus mirificè Græcorum ingenia vexauit. Vnde in historia tot mendacia, quum arbitrarentur occupata esse à prioribus vera, & sibi scribendi materiam præreptam, seque nullo in pretio futuros, si eadem recenserent cognita iam, & prouulgata. Ita quo magis legerentur, & placerent, & admirabiliores forent in vulgus, fortiter sunt de Aegyptiis, de Assyriis, de Persis, de Græcis, de omnibus nationibus mentiti. Tum Philosophi cupidine proferendi nominis, nihil veriti sunt absona commentari, & à receptis opinionibus longissimè recedere. Sodalem habui Lutetiæ, qui se citius quàm vt nihil adduceret noui dogmatis, affirmaturum aiebat, quæ pro comperto haberet, esse falsissima. Fuerunt qui vellent videri nihil omnino ignorare, vt illi in Græcia Gorgias, & Protagoras, Hippias, Prodichus, Eutydemus, Dionysodorus, & alii, qui in cœtu ac frequentia hominum, quæstionem quacunque de re poscebant, paratos se ad omnia ex tempore respondere, tãquã non modò scirẽt omnia, sed ad manum & in numerato habent. At illos tanti

Inuentores.

insti

nistituti promissores magistros optimè tum loquendi, tum etiam sentiendi, Socrates, qui nihil sciret, in leuissimis sæpe rebus paucissimis & facillimis quæstionibus irretitos, deridendos suo ipsorum auditorio relinquebat. Vtinam intra Græciæ fines vitium hoc constitisset, & non alias quoque inuasisset nationes, vt grande existimetur dedecus cunctari tempus poscere. Cæca est arrogantia, & quocunque intendit per confidentiam, atque impudentiam temere grassatur: ergo nihil dubitat quiduis subito intrepidè asseuerare, etiam de arcanis rebus, & maximè reconditis. In superbia hac alii magna illa & admirabilia tenere ipsi sibi persuadent, vel prauæ naturæ vitio, vel quod quum id vident esse spectatoribus persuasum, ipsi iudicio illorum de se acquiescunt. Alii non tam scire se arbitrantur (neque enim se non norunt) quàm id aliis creditum esse, ac certum cupiunt: Priores incredibili se progressu in disciplinis fraudant, quum contendere supersedent, quò se iam peruenisse arbitrantur: de quibus grauissimè Seneca, puto, inquit, Multos ad sapientiam potuisse peruenire, nisi se iam crederent peruenisse. Posteriores quacunque via & ratione queunt ostentare opes suas, augere in maius ac melius, fucum deniq; oculis intuentium facere laborant, nihil tacito conscientiæ testimonio tribuere. Quæ ipsi sciunt, omnium prima & potissima volunt credi. Quæ alii infima, abiecta, sæpe etiã euitãda, atque auersanda: nullus est cuiusquam artis adeò mediocris aut humilis quoq; ac vilis professor, qui si sit superbus, non illam aut præcipuam omnium censeat, aut non certè existimari petat, ac contendat: illúdq; adeò moribus est receptum, vt efferre quenq; artem suã, & laudibus cælo æquare, etiam aliis omnibus anteponere licere, ac pium esse arbitrentur: Grammaticus se vnũ putat sapere, desipere reliquos: Philosophus reliquos miseratur vt pecudes: Iurisconsultus alios omnes deridet: Theologus despicit: non quod se cæteras artes ignorare dicant, aut prę se ferãt: imò nihil cunctãtur confirmare sua illa vna disciplina reliquas vniuersas prę stantius claudi ac contineri, quàm in libris eorum, qui de illis nominatim tradiderunt. L. Crassus apud Ciceronem omne disciplinarũ atque artium genus, cognitione iuris contineri asseuerat, & quidem, si diis placet, libello XII. tabularum. Hoc idem nostri iurisconsulti habent persuasissimũ.

Cæca est arrogantia.

Gram

Grammaticus totam philosophiam, quàm latè se diffundit, historicorum & poëtarum libris contineri autumat, quos quum habeat in manibus, nihil sit quod Aristotele aut Platone indigeat: videlicet hoc est superbiæ ingenium, quantùm valeat sibi arrogare, atque ad eum se modum componere, vt nulla videatur re carere, quæ quidem pulchra esse ac magnifacienda videatur. Quam artem ritè percipient ac tradent, qui eam alienissimis in locis habitare censent, & illhinc esse petendam, vbi vix illius sit uestigium vllum inuenire? Idcirco videas falsissima atque absurdissima in omnibus artibus asseuerari ab iis, qui illas violente exprimũt ab authoribus, qui aliquid earum obiter & quasi aliud agentes attigerunt, non ad exactam illam censuram, sed ad eam, ad quam opus suum aptabant. Noui qui etiam scriptis libris affirmaret terram esse maiorem sole, & in nocte vmbra terræ totum cælũ obscurari, quòd Virgilius dixerit.

Inuoluens vmbra magna terrámque polúmque.

Quot absurda in philosophia dogmata ab Homero traxerunt originem, quum multi veterum non illum vt ingeniosum Poëtam legerent, sed vt philosophum doctissimum ac grauissimum. Iurisconsulti, si quid sit à suis proditum in historia, certius putant quàm si à Tito Liuio: vt de XII. tabulis quòd eburneæ fuerint, quia id Pomponius dixerit, idẽ in quacunque alia disciplina. Iam quæ non poterant vllo modo ostentare ea tenuisse se aliquando aiunt, sed vel oblitos tanquam puerilia, & se indigna: vel abiecisse tanquam periculosa & noxia, & è numero artium expellenda, etiam si sint ex iis artibus, quas illi amplissimæ suæ professionis titulo cõprehendunt. Rogatur Philosophus, aut Theologus, aut Medicus, aut Iurisconsultus de singulis, sciat ne grammaticam, poëticam, rhetoricam: exibilat eum, qui id quærat, magno vultus fastidio, sæpe etiam cachino, & ad pueros remittit. Teneat linguas Latinam & Græcam, seminarium vocat hæresum tenuisse in tenera ætate, sed esse dedita opera oblitum. Quid Rhetoricam? ridet moto capite: de geometria, ita planè de punctis & lineis ridicula quædam. De Arithmetica, iocatur, bene numeraturum se, adsit modò pecunia. Cæterùm de proportionibus vidisse quædam perfunctoriè in commentariis ad tertium Physicorum Aristotelis. In Astronomia partem sphæræ Ioannis à sacro busco aliquando audi-

uit adoleſcens in ſchola. Muſicam cantores ſcire in templis. Cedo quid de perſpectiua, & Coſmographia? nec nomina audiuit vnquam, curioſa, inquit, ſunt hæc, & periculi plena, nefas eſt attingere: At moralē philoſophiā certè ſcies aliquot dicta ex Ethicis Ariſtotelis: ad œconomicā reſpondet ſe nō alere familiam: ad politicam, nec regere ciuitatem. Quid ergo noſti vir maxime, & de eruditione admirande? omnia, ſed horum nihil. Et hæc pronuntiarunt homines maximæ authoritatis, qui eſſent morum, & totius eruditionis cenſura, ac velut norma quædam. Tantum authoritatis pondus in teneras artes cadens mirandum non eſt: ſi eas confregit. Delicati ſunt floſculi, leni ac dulci fauoris aura proferunt ſe ac vigent: inſectatione ac vituperatione illico tanquam faſcino aliquo contrahuntur, ac marceſcunt. Deteſtabilis ſuperbiæ rabies: non ſolùm ipſi fraudarunt ſe vtilitate doctrinæ, ſed aliis quoque fide authoritatis ſuæ præcluſerunt viam ad bonam mentem, parati tam multa bona ingenia perdere, ne pilum de præcepta exiſtimatione amitterent Pronuntiarūt temere de ſingulis non animaduerſis, & ſæpe omnino incognitis: damnarunt alia maximè probanda, commendarunt alia noxia, & ingeniis ac vitæ obfutura. Et cenſuiſſent ipſi hoc idem haud dubiè multò rectiùs, ſi animo potuiſſent moderari, & non maximùm eſſent dedecus interpretati, vel cunctantius res tantas expendere, vel videri pulchrum aliquid ignorare. Nam de illorum numero, qui eas diſciplinas, quas ſodales damnarent, vel leuiſsimè deguſtaſſet, is non accedebat aliorum ſententiæ. Sæpe qui quæ neſcirent, dānarant, ingreſſi primos illarum artium aditus, mutata ſubito opinione, ac ſententia damnata approbauerunt. Quo apparet non de ſuis artibus ſententiam illos dicere, ſed de exiſtimatione ſui. Et quemadmodum circulatores nodos quoſdam faciles aliter tamen & inuoluunt, & euoluunt, quàm in communi vſu conſueuimus, quo res videatur difficilior, ac proinde admirabilior: ita quidam quæ facilia, quæ prompta, aperta, dilucida ſunt in diſciplinis, quas norunt, inuoluunt, & intricant, ne res ſcilicet vel vileſcat facilitate, vel etiā fiat vulgaris, multis ſpe ſucceſſus ad eam capeſſendam inuitatis. Sic Iuriſperiti artem ſuam, quæ & natura facilis eſt, & quam eſſe facilem è re eſt generis humani, quibuſcunque rebus potuerunt, intricarunt, & exaſperarunt, vt ardua videretur eſſe ac lamoſa,

Facilia ac dilucida inuoluūt.

nec

nec cuilibet penetrabilis: Philosophi quidam metaphoris & ambagibus obscurarunt, quæ dilucidè potuissent dicere: alii scrupulos, vbi nulli sunt, quærunt, & nodum, quod aiunt, in scirpo, quo videantur altiùs rimari, & subtiliùs omnia examinare. Nec solùm ignaris inuiderunt suam peritiam, sed eiusdem artis studiosis ac peritis. Ideo ne ea crederentur illi scire, quæ plane sciebant, ipsi quæstiunculas excitarunt, vt est id facile etiam in rebus liquidissimis, vt si scientiæ opinionem aliis detraxissent, id totũ in se deriuaretur, quod aliis decederet. Verùm non mouere quæstionem, sed bene profligare, hoc demum acuti est hominis & docti. Fuere qui quo magis premant alios, & pondus eleuent, eorum quæ dicuntur rationem in omnibus euidentem postulant, contemnentes si non adferatur, quod impii in rebus pietatis faciunt. Qui si verò id vbique præstari possit, aut vlla sit res, quæ cõtrouersa non queat reddi nimium inquirendo, non veritatis vitio, sed nostrorum ingeniorum, sicut lux alia videbitur quàm sit, si nimiũ oculorum aciem in eam intenderis, non lucis culpa, sed oculorum, qui tam leui de causa hallucinentur. Illud perridiculũ, quod quidã falsas suas opiniones nulla ratione munitas ac fultas, satis se cõstabilisse rẽtur si verisimiles in cõtrariũ rationes vtcunq; dissoluerint, nõ animaduertentes haud quaquam idem esse inimici domum destruere, & cõstruere tuam. Sed illud mirandũ maximè, fuisse præceptores, qui discipulis eruditionem inuiderint, ne illi gloriam suam æquarent. Vt de quibusdam Græciæ sophistis traditur, propter quos Socrates pollicebatur cõmunicaturũ se sua candidè, & sine inuidia. Alexander dei villanus in præfatione operis sui significat fuisse Maximianũ quendam, cuius nugas veteres sociis nolebant pandere charis: sic enim scribit. Memoria patrum & nostra plurimos nouimus, qui bonam institutionem adolescentibus suis inuidissent. Maximos profectus hæc superbia impediuit, dum alii ab aliis nolunt discere, vel quia se docere potius credunt posse, quàm debere discere: vel quia dedignantur, aut pudet, ne se inferiores fateantur, aut alii credant. Quibus de causis & rationibus sapientissimus Bion philosophus superbiam dicebat esse impedimẽtum profectus. Puduit à superioribus doceri, qui nullos volebant fateri superiores se, qui postulabant credi absoluti in omni sapientiæ genere. Puduit à paribus, mul

Inuidia magistrorum.

Pudor discendi.

multò magis ab inferioribus, & vulgo hominum, à quo tamen quæ ad opificia & encyclopediam pertinent fuerant roganda. Iam Plinius ea de cauſa conqueritur, quæ eſſent τῆς ἐγκυκλοπαιδίας ignota aut incerta eſſe ingeniis facta. Quanto nunc magis ipſe idem Plinius, Varro, Columella, Vitruuius, & alii ignorantur, quod turpe atque erubeſcendũ ducimus ab agricola, vel fabro aliquid percontari. Quod ſi quem id nõ pudeat, & omnia ſciendi ſtudio poſthabeat, eum profectò alii ſubſannabunt, & explodent. Quocirca iam pridem nihil à doctis hominibus ſcribitur de iis, quæ quotidie noua inuenit vita: & meliùs tenemus vſum illorum temporum ab hinc annos plus mille, quum veteres illi ſcriberent, quorum diligentia nihil non annotatum præteribat, quàm vſum memoriæ auorum aut patrum. Si ea ſuperbus erubeſcit doceri quę erant vel à doctis, vel à plebe audienda, qualia oportet exire, quæ is de rebus huiuſmodi pariat, quã praua, manca, cõfuſa, perturbata, quàm monſtroſa, vt magis legentium mentes perturbent ac confundant, quàm inſtituant & illuſtrent. At ſaltem bona ſpes eſt, dicet aliquis, mutaturũ eum ſententiam, & depræhenſo errore, rediturum in viam, admiſſurum meliora, & traditurum. Admonitioni cuicunque ferocem ſe ſuperbus præbet, & contra bene monentem conſurgit, vt rabioſus canis: vel quia inferri ſibi aliunde lucem poſſe non putat, vel quia ſi illata credatur, ignominiã eſſe cenſet: contradici ſibi, iniuriæ loco deputat. Quem ergo errorem ipſe vtcunque mutaret abs ſe depræhenſum, ſi alius indicet magis infigitur & pertinatius: quicquid ſemel animo collibitum eſt, defendit, ne diſcedere à ſentẽtia exiſtimetur. Quòd ſi ipſe errorem ſuum quandoque depræhendit, ita corrigit, vt maiorem habeat rationem exiſtimationis ſuæ, quàm veritatis: non omnino ſe priùs falſum, nec prorſum eſſe in alia opinione: bene ſe anteà ſenſiſſe, nunc meliùs, & terſiús. Prætexit ætatem ſuam, aut occupationes, aut tempus, ne culpa videatur fuiſſe in ingenio, cuius vnius laudem ambit, ſed in oportunitate ad bene ſtatuendũ. Vnus Aurelius Auguſtinus, vir tantus retractationum libros reliquit, ſimpliciter ac bona fide, quem nullus eſt ad hoc tempus imitatus: videlicet manſueto vir ingenio, & modicè de ſe ipſe ſentiens. Iſti noſtri faſtu, & ſuperbia turgidi, inuerti ac corrumpi malunt, quod non ignorant verum eſſe, quàm

Auguſtini Retractationes.

quàm videri errasse, aut fuisse à quo monstrari illis aliquid potuerit: & tantò admonitionem ferunt acerbiùs, si quæ dixerint, literis consignata euulgarint. In quo maximam artes plagam accipiunt, nam non satis est pertinacem, & obstinatam superbiam esse, est etiam præceps, vt quicquid in mentem veniat, fortissimè asseueret. Fortassis minus esset iacturæ, si ea pertinaciter tuerentur, quæ priùs multùm, & diu perpensa atq; examinata afferrent: nihil tale, imò quando solus honor spectatur tanquàm scopus, quem se adepturos scribendo arbitrantur, statim ad scribendum se accingunt adolescentes rudes, atque inexpertes eorum quæ tractant, vt non immeritò hæc tanta prurigo, satyricis sit salibus defricata:

Scribimus indocti, doctíq; poëmata passim, inquit ille.

Et alius:

Tenet insanabile multos scribendi cacoethes.

Prætereo quæ ex hac pertinacia & studio non cedendi, nascantur venena Christianæ charitatis, rixæ, contentiones: & quemadmodum à Paulo Apostolo scribitur, inuidiæ, conuitia, suspiciones sinistræ, conflictationes hominum mente corruptorum, interdum quoque pugnæ, & cædes: odia inter hæc creantur, quæ nunquàm deponũtur, nisi cum anima: vt citius reges in gratiam post mutuas ingentes clades redeant, quàm ipsi moderati philosophi post simultates de literis susceptas. Quid aliud testificãtur hæc, nisi nos in philosophia animos gerere gladiatorios, superbiæ instinctu studere, nō amore bonitatis, aut veri cognoscendi. Inter tam offensos atque iritatos animos, quomodò expurgari potest verum, vt liquidum existat, quod à sola mentiũ nostrarum luce perpurgatur, quæ lux maximis est perturbationũ nebulis oppressa, atque offuscata. Minor fortasse est in quibusdã, sed tamē mentium nebula, pecuniæ, opum, dignitatis, voluptatum cupido, in nonnullis pectoribus maior, quæ etiam pestis disciplinas inuasit. Nã vt multi humanitatis artes sunt tanquàm honorum instrumentum secuti, ita nō pauci illas propter ea, quæ modò recensui, expetierunt. Vulgo in eam opinionē est iam ventum, vt eruditio velut diurna quædam sit opera, cui ad vesperam honor aut vtilitas veluti laboris merces necessario sint parata. Sic persuasa est stulta multitudo non alium fructum quæri literas, non in alium quæ-

Simultates inter literatores.

Auaritia.

Ambitio.

rendas esse, quàm ob diuitias, atq; opes, aut popularē quandam de sapientiæ nomine venerationem. Hic per manus error traditur. Patres filiorum teneros animos eo imbuunt, propinqui, necessarii, nutrices, nutricii, pædagogi infigunt, vt quum in eam ætatē ventum est, in qua rerum accessit intelligentia, & iudicium, reuelli nullo penitus modo queat: hac mente ad scholas à patre puer deducitur, hac ipse puer ingreditur, quæ pariter cum ætate adolescit. Ergo ea sola discit, quæ ad finem hunc perducant, sæpe noxia, & legibus vetita, qualis est magia, & incantatio legibus XII. tabularum prohibita. Quod si homines tenues, ac famelici ex iis artibus alimenta instituerint sumere, quibus non satis valent, fames cogit eos pertinaciter tueri quicquid semel susceperint, ne indoctiores habeâtur si meliùs dicenti cesserint, animo præsertim stimulante malè de imperitia sibi conscio. Tum simulant aliorū contemptū, & eos mordent, ac perstringunt atriter, quos suo quæstui officere suspicantur: compellunt artes seruire, & ad voluntatē eorum torquent, qui dare possunt. Videas quosdam qui opulenti priùs liberi ac modesti erant in sentiendo, ac iudicādo, posteà in egestatem delapsi, & assentatores sunt facti diuitū, & immodesti, asperi, rabiosi in eos omnes, à quibus noceri aliqua sibi suspicentur.

Duces scientiarum. Multum etiam extrinsecus est illatum tenebrarū in animos ab ipsis authoribus, quibus in hac via, & inquisitione tanquàm ducibus vsi sumus: siue quòd eos non intelleximus bene admonētes, siue quòd inuiderunt nobis ductum suum, siue quòd ipsi falsi nos etiam, qui nos illis credebamus, fefellerunt. Principio, quēadmodum est in sacris historiis proditum, in permistione illa & confusione linguarum, quæ facta est in Assyria rege Nembroto, imperia nec dari potuerunt, nec accipi, quum mutuo nō intelligerent: ita ignoratis magnorum scriptorū linguis, quid nobis præciperent, quà eundum, & quo suaderent, nō intelleximus: veterum authorum cognitionem, qui Græca aut Latina lingua monimenta ingeniorum suorum consignassent, ac posteris tradidissent, ademit prorsum nobis ignoratio harum linguarū, quæ

Linguarū ignoratio. tanta bellorū continuatione propè exoleuerunt, quum gentes illæ quæ Septentrionem incolunt, in Italiam sese & totum Occidentem effuderunt, Gotthi, Alani, Vandali, Sueui, Turuli, Hunni, Longobardi, & postremi omniū ab Oriente,

te, Agareni. Nam cùm bellum literas simul cum bonis artibus, ac pietate opprimit, quòd inter bellicos furores non est virtuti nec honos vllus, nec locus. Pellitur è medio sapientia: vi geritur res, inquit Ennius. Tum gentes illæ natura feræ, & ab omni penitus ingenii cultu alienæ, primùm ingentem bibliothecis cladem attulerunt, cõflagrarunt illis incendiis vrbes, & regna, & scelerato illo atq; impio igne magnorum quoque ingeniorum opera exusta sunt, quibus authores malè præsagi, vitam atque immortalitatem fuerant polliciti. Victores enim, vt de gallo est in fabulis, margaritum quod non intelligebant, contempserunt. Simul irrisæ sunt ab eis linguæ, ac studia omnia, nec solùm eis detractum est pretium, sed cõtumelia addita, seu quòd nollent quenque in victis plus sapere, quàm victorem: & vt quisque esset doctissimus, ita crassis illis hominibus imprimis erat suspectus tanquàm vafer, & ad fraudes ac dolos maximè appositus: seu quòd emolliri per hæc virûm virtutem opinarentur, ac minùs bello idoneos reddi, cui omnia illi tum tribuebant laudem, gloriã, decus: ex bello vno verum, germanúmque etiam sempiternum oriri rati. Græca lingua diuulsa ab Occidente; Græcia imperio & commercio excessit Italia, Gallia, Hispania, Germania. Hostes verò imperii Romani nec linguam quoque Romanam potuerunt ferre, quam & ipsi tum ignorarent, tum etiã odissent. Cogitasse ferunt regem quendam Gotthorum vt Romam dirutam instauraret, & nominaret Gotthicã. Qui seruiebãt, & quidem dominis superbissimis, ac crudelissimis, eum sermonẽ admiserunt, inque eo se exercuerunt, quo vti apud dominos possent. Ita sermoni verè Latino ac purè, successit mistus quidam ex Latino & peregrino. His linguis Latina & Græca vel amissis, vel magna ex parte tenebris obrutis, necesse fuit, vt eadem quoque nox artes illas & disciplinas opprimeret, quæ essent linguis illis traditæ: occultatæ significationes singulorum verborum, incognitæ loquendi formulæ: & tamen qui hæc nesciebant, volebant videri eos scriptores, & quidem luculentè intelligere, qui Latini sermonis fuerunt obseruantissimi. Quasi verò aliud sint libri quàm voces, & loquendi rationes ac formulæ, quæ qui intelligit, is demum assequitur scriptoris sententiam, non alius. An librum de philosophia Hispanè scriptum probè intelliget Italus sera-

monis nostri ignarus, quamlibet vicinæ sint hæ duæ linguæ? Leges duodecim tabularum probè capiebat populus ille, qui tum veniebat, quum ferrentur: Cicero negat se totas intelligere. Quid ita? non hic doctior, quàm vulgus illud rude? multo. Sed voces quædam ita ex vsu abierant, vt significatus intercidissent. Nicolaus Leonicenus, Thomas Linacer, & alii queruntur ignoratione Græcitatis multa esse à Plinio perperàm à Græcis ad nos traducta. Idem Diuus Hieronymus de septuaginta interpretibus ex Hebræo in Græcum. Quid opus est exemplis veterum? Isti ipsi qui negant se de verbis esse solicitos, quot locis hallucinantur ignoratione verborum? quoties est eis hariolandum, quàm multum se torquent. Quàm plausibiliter dixit Bartholus, de verbibus non curat Iurisconsultus? De quibus ergo rebus mouent tam multas quæstiones, nisi de verbis legis? quæ si intellexissent, non ita passim deprauassent leges stultissimis sensiculis. Dicat exempli gratia Iurisconsultus centesimis calendis dari vtiliter stipulamur, non, intelligas tu quid sit vsura centesima ego intelligam, an non melius sensum ego Iurisconsulti tenebo, quàm tu. Si res in colloquium inferrentur, faterer eum, qui res cognosceret melius intellecturum quibus de rebus ageretur: Sed quum verba sola vsurpentur, necesse est verborum significatus, ac sensus optime teneat, qui exactè dicit intelligere se, de quo differatur. Fortassis non tam id esset necessarium in Geometria, Arithmetica, Musica, Pictura, quia lineolis & notis quibusdam vtuntur oculos in rem præsentem ducunt: In aliis fieri nequit, quo minus verba intelligi sit necesse. Quocirca quum verba magnorum scriptorum non intelligerentur, nec percipi sensa potuerunt. Vnde omnia apud eos inuersa, & illa eorum dictis sensa attributa, non quæ quisque ex verbis colligeret, sed quæ pro libito cōminisceretur. Reuertuntur tam longo postliminio Græca & Latina lingua, seu renascuntur veriùs. Et tanto ex bono non exiguum cœpit malum artibus nasci, vnde tota erat salus speranda. Quod homines vtriusque linguæ peritia & cognitione instructi, quum ad legendos artium ac rerum scriptores accedunt, Platonem puta, aut Aristotelem, aut Plinium, aut Hippocratem, aut Galenum, aut Pandectas iuris, aut nouum, aut vetus instrumētum pietatis, & ex linguæ imperitia lapsos nonnunquam

quam vident interpretes, qui multum in illis artibus operæ posuerunt, quoniam ipsi peccatum depræhendunt linguarũ ope, ac beneficio, illico se peritiores esse in illis artibus opinantur, quàm illi ipsi fuerint post tantam & tam diuturnam exercitationem: ergo illos contemnunt præ se, & vix primis gustatis rudimentis ad scribendum de illis artibus prouolant, rem se facturos rati vtiliorem, quàm illi veteres artis professores fecerint, si aliquot locis hallucinatos interpretes indicarint. Aditus quidem sunt linguæ ad artes omnes, quoniam illis sunt traditæ. Sed aditus tantùm, non item artes: hostia, non ædes.

Inuiderunt nobis veteres beneficium suæ institutionis, dum ea quæ inuenissent nõ apertè ac simpliciter nobis communicarunt: sed tot inuolucris contecta, vt facilius esset illa ipsa ex natura rerum eruere, quàm ex eorum libris. Scitè Socrates Heracliti Ephesii librum Delio vrinatore dixit indigere. Sunt in quibus facilè des obscuritati veniam, quòd ea non ex scriptore nascatur, sed ex rebus: vt in Pythagoricis & Platonicis numeris, quibus cõstare illis placet hominis animam. Alii arcere voluerunt profanum vulgus à cognitione rerum, quas traderent, contaminaturum non intellecturum. Fuerit sanè causa aliqua in rebus sacris, quam prętexere videtur Plato in Epistola quadam ad Dionysium: at in profanis quid causæ possunt dicere: vt quum Heraclitus disputat de rerum natura, Pythagoras de numeris, Aristoteles de causis, & hisce rebus quæ inter nos versantur, denique de his, quas nos scire, nec vllum erat periculum, & vehementer hominum generi cõducebat. Sed de aliis minùs fortasse fuerit quàm de Aristotele quærendũ. Reliquorũ enim, vt quæ scripserunt parum sunt apposite dicta ad discendum, ac percipiendum ætas paulatim deleuit scripta, vix vt vel ipsa nomina existant authorum. Ruditer enim, impolitè, & cõfusè, sua congesserant, artis penitus expertes.

Obscuritas veterũ

Aristoteles verò quæcunq; suscepit tractanda, siue de moribus, siue de natura, siue de sermone ac differẽdo in artis formam ac faciem redegit, vt nec poëticam quidem omiserit, & alia minoris notæ, quæ ad nos non peruenerunt: quo nomine haud facilè quis dixerit, quantum ei studia & disciplinæ omnes, quantum studiosi ipsi debeant. Sparsa enim collegit, congesta digessit, confusa distinxit, obscuris attulit lu-

Aristotelis obscuritas.

men,omnia ita reddidit concinna & apta,vt percipi facilè ac teneri queant magno cum fructu eorum, qui artium fructum aliquem sequuntur. Fuit vir ille, mea quidem sententia)ingenii acumine,iudicio,dexteritate, prudentia,diligentia, atque studio omnium cuiuscunque ætatis scriptorum facilè præstantissimus, edoctus diutissimè à magistro non dicendi modo, sed etiam sapiendi Græciæ totius principe. Quantam hic potuisset afferre vtilitatem omnibus disciplinis?quantam lucem? si quæ vel ab aliis accepisset, vel inuenisset ipse,aut reconcinnasset, apertè ac dilucidè voluisset prodere. Sed tum ipse obscurauit consulto sua,tum fortuitæ aliæ obscuritates accesserunt,quæ aquam fontis huius in fistulas perturbatam mitterent. Primum,vt scriptores omnes qui ante ipsum fuissent, carpserat,callido, & vafro vir ingenio, talionem veritus, sentētiis est vsus ambiguis, & in vtrunq; latus flexibilibus, ne quis etiam existeret,qui ipsius dicta lacerare: ita cauit sibi semper via, qua elabi depræhensus posset, ne teneretur, vt quicquid dixisse videretur, integrum esset ei qui vllum tuendū suscepisset, negare eam fuisse illius mentem:vt etiam in reddendis causis naturæ,vbi paulò erat apertiùs loquendum, operis titulo ademerit reprehensionis ansam, inscripto opere problemata , vt iudicium videretur relinquere lectori liberum,admonitum modo ab scriptore. Themistius quodam loco furori simile esse dicit, si quis speret se ex Aristotelis scriptis sententiam eius penitus assecuturum. Idem ipse Aristoteles ad Alexandrum scripsit neminem commentarios illos, quos rex doleret in vulgum missos, intellecturum, nisi qui ab se domi audiuisset. Nec solùm obscuritas fuit in rebus sensorum,sed etiam in verbis: affectauit enim quoddam dicendi genus pressum,& astrictum, Attico etiam breuius & contractius, vt interdum non tam eloqui videatur,quàm res indicare : tum quòd id visum est aptissimum ad occultādas sententias animi:tum quòd in tradendis artibus non existimauit multis verbis onerādum esse discipulum, ita vt plerunque non tam sint eius verba intelligenda, quàm nutus interpretandi. Et hic tam in sua illa naturali lingua obscurus, & reconditus, in alienas linguas est ad philosophiæ atque artium omnium cognitionem transfusus, in Latinam,Arabicam Chaldęam, non ab aliquo & linguæ ex qua verteret, & in quam verteret

Ambiguis sententiis quatenus Aristoteles

Dicēdi genus Aristotelis.

ret peritiſsimo, qui ſententias commodè annumeraret non verba, ſed vel à pueris, vel à ſuperſtitioſis, vel ab imperitis, qui verbum verbo reddiderunt: tum phraſes, & ſchemata, & figuras omnes quæ erant in Græco ſermone elegantiſſimæ atque aptiſsimæ ad Latinum, aut Arabicum inuitas ac repugnantes pertraxerunt, vt nemo eſſet qui linguam ſuam patriam ſic inuolutam ac peruerſam agnoſceret aut intelligeret, tum multa non aſſecuti pro captu ſuo transtulere, vt non iam cognoſcendam haberent Ariſtotelis mentem, ſed interpretis & clamores, tumultus, tragœdiæ, quæ de intelligentia dicti cuiuſquam Ariſtotelis excitarentur, non de illius eſſent ſed interpretis ſenſu. Neque verò ab illis ineptiſsimis ad transferendum verſus, ſed ab eruditis etiam: qualis olim fuit Boethus priore ſeculo, & patrū memoria Hermolaus Barbarus, Argyropvlus, Trapezuntius, & paulò anteà Leonardus. Taceo de Gaza propter libros animalium, qui ſunt explicatiores. Sed in his libris, in quibus de artibus præcipit, non potuit vires illas ſuæ linguæ conſeruare, vt plerunque non quiuerit ad nos pertrahi verbulum aliquod, aut dicendi ratio & phraſis, in qua ſitum eſſet vniuerſum robur ſententiæ. Quo fit vt melius vel à mediocriter Græcè docto in lingua illa ſua intelligatur, quàm à Latiniſsimo in Latina. Ad conſultam illam obſcuritatem acceſsit alia fortuita, quòd Ariſtotelis libri cum tota Theophraſti bibliotheca, ſicut Strabo, Plutarchus, & Diogenes perhibent, ad Nelium quendam Scepſium hæreditate peruenit, hominem literarum penitus ignarum: hinc ad Appelliconem Teium deuoluta, exeſis codicibus locis aliquot, & confuſis: de Appellicone, dictator Sylla emit, & Tyrannionem adhibuit Grammaticum, qui volumina in ordinem redigeret: hic, vt par eſt, in multis ſecutus eſt iudicium ſuum, interdum non aſſecutus. Andronicus Rhodius euulgauit libros. De multis eorum librorum, venit in controuerſiam, eſſent ne Ariſtotelis, vt de prædicamentis, de quibus Boëthus diſputat. De Analiticis quadraginta volumina ſcribit Ioannes Philoponus reperta eſſe in vetuſtis bibliothecis: ex ſtilo & differendi acumine hæc quatuor Ariſtoteli eſſe adiudicata, quæ nunc ſunt in manibus. Quis poſſet bene ſequi ducem tam obſcurè admonentem?

Alii aliorum inuenta obscurarũt.

Nec solùm inuiderunt nobis lucem suam, sed etiam alienam, vel non admonendo vbi possent iuuare, & quasi perferendo ad nos voces, quas priores duces ædiderant: sed quæ quum ad nos peruenissent, nimis iam essent tenues atque exiles, vel obruendo, vmbris atq; obscuritate dissimularunt multa aliorum inuenta, vt sua in illorũ locum reponerent: quum potuissent, si quid habebant difficultatis, faciliora ad posteros, atq; explicatiora tradere. Nam nõ aliter quàm qui voces è proximo audiunt, promptiùs eas intelligunt, quàm qui procul: ita proximi inuentoribus, aut alioqui scriptoribus quibuscunq; meliùs capiunt, quæ dicunt: siue quòd res illa ætate sunt cognitæ, & verba & loquendi tota ratio, figuræ, allusiones, prouerbia, sentẽtiolæ: siue quòd cõcipiendi & explicandi ratio ferè sua est cuiq; ætati, & iis omnibus qui in ea viuunt, cõmunis: quotusquisque, vt de aliis taceam, intelligit orationes & epistolas Ciceronis, præsertim ad Atticũ? equidẽ haud scio an omnino vllus, quas omnes bellè intelligeremus, si eas Asconius aliquis esset interpretatus, aut quispiam æui illius homo eruditus. Sic philosophorum doctrinas, & placita discipuli, aut certè illorum ætatibus vicini dilucida ad nos transmisissent si voluissent, sed multò aliter animũ induxerunt: nam fuere qui silentio præterirent, quod vtique visum est modestissimum præ eo, quod alii fecerunt, qui perstrinxerunt, carpserunt, inuerterunt prorsus. Stoici Peripatetica, Peripatetici Platonica & Pythagorica, Epicurei Stoica. Ita sectæ inuicem momorderũt, ac dilacerarunt, inter quas contentiones & pugnas de gloriola, periit lectori fructus magnorũ inuentorum, quæ potuissent cum vtilitate posterorum relinquere, si non maluissent ea frangere quàm inflectere: nam fortassis leniter detorquendo ad veritatẽ deduxissent. Sed illorum monimenta tempus consumpsit edax rerum. Aristoteles noster vtinam in gloria expetenda fuisset paulò moderatior, quæ illi haud dubiè contigisset amplissima: qui inuentorum diligentia, & acumine priores omnes longè antecedebat, potuisset nobis relinquere multa à priscis sapiẽtiæ studiosis acutè ac prudenter excogitata Sed ille vt indefesso illo suo studio omnes quotquot ante se aliquid scripserant, euoluerat, legerat, excusserat: ita neminem præteriuit, quem non carperet, ratus tantum in se deriuaturum gloriæ, quantum aliis omnibus ademisset, tanquàm subli-

mior

mior esset cæteris, acutiúsq; ac longiùs prospiceret. Carpit Aristoteles quidem plerunq; meritò, in quo ingentem meretur laudem, quòd falsas aliorum opiniones tanquàm periculosa loca indicarit. Sed nonnunquam affectatè, interdum nō citra calumniam, in quo eum multi inceßerunt. Nam veteres cùm viderent rerum vocabula, quæ in promiscuo essent vsu, parum congruere ad ea quæ ipsi accuratiore naturæ inquisitione eruissent, vel ipsi sua sibi finxerunt verba, vel in communibus vsi sunt longissimis ac reconditissimis allusionibus ac metaphoris: nonnunquam id cōsultò faciebāt quemadmodum dixi, vt cognitione rerum maximarum indignos prohiberent: Aristoteles ad eorum sententiam in alienissimam opinionem detorquendam vulgari est abusus significatione, vt eos consensu populi premeret, & quasi publico præiudicio condemnaret: vt de Ideis, & motu animæ contra Platonem, de vnitate entium contra Parmenidem. Ea res non solùm veras antiquorum sententias nobis ademit, quæ fortassis iactura fuisset tolerabilis, verùm quod est grauius, Aristotelem nobis timidiorem effecit ad eloquendum quæ sentiret, reputantem scilicet quod est in mimo: Ab alio expectes, alteri quod feceris. Quid quòd priores, quibus nos ducendos penitus commisimus, ipsi sunt sæpenumero falsi, vt falli nos quoque, qui sequeremur, fuerit necesse. Primùm non pauci eorum fuerunt ingenio haud satis acuto ad inspiciendas res tot inuolucris contectas: alii res nouas, & quasi tum primùm nascentes contemplari potuerunt magis quàm censere: ita vt in plerisque iudicandi facultatem longa admiratio consumpserit, sicut in spectaculo magno, raro, admirabili, vsu venit, vt anteà subducatur, quàm spectatores potuerint assequi, & statuere quid rei fuerit, aut cuiusmodi. Adde quòd rationes quædam, & argumenta, quæ sequebantur aliis mediocria, & vtcunque probabilia ad persuasionem rerum maximarum atque abstrusarum suffecerunt: aliis indigna sunt visa, à quibus mouerentur, vt alii plus valuerint ingenio, & instructiores fuerunt à dialectica vel naturæ vel artis, atque studii beneficio accepta, neque enim dici potest, quos errores in se admiserint veteres philosophi ducti leuissimis argumentis, quòd rationem atque artem colligendi ignorarent. Cuiusmodi sunt ea, propter quæ Epicurus asseruit voluptatē esse sum-

[Margin notes: Carpit Aristoteles omnes carpsit. — Duces decepti. — Rationū fides.]

mum bonum. Anaxagoras omnia esse in omnibus, & alia quæ passim sunt obuia iis, qui antiquorum legunt placita.

Dexteritas.

Acutum ingenium nisi dexteritate quadam regatur, & acrimonia iudicii in colligendo, non aliud est quàm sagax quidam canis, sed venationi parum assuetus, qui hac & illhac temere ingreditur, & feram quà minimè oportet, persequitur. Damnem ego illos quod aliquoties lapsi fuerint? Equidem non magis, quàm si quis maximo labore vel fontes inuenerit vulgo necessarios, vel metalla multa eruerit, non tamen repurgarit. Non possunt multa simul proferri & expoliri: non potest vnum aliquod diu quæsitum ab eodem inueniri, & excoli: non sufficit tot rebus vita: non humani ingenii vis breuis & infirma. Beatus ille, inquit Plato, cui vel in senectute datum est, vt veras de rebus habeat opiniones. Quòd si tam sera ætas ad aliquid est rectius sapiendum expectanda, fœtus hi senibus iam nascuntur patribus, vt educare eos atque instituere non queant. Ego quum Aristotelem tam multa in lucem protulisse video, nonnulla verò parum exculta atque expurgata, non aliter eum admiror quàm diligentem aliquem auri atque argenti effossorem, qui massas ingentes magna vi brachiorum eruerit è venis terræ. Ignosco autem quòd homo vnus non omnia tam multa, tam varia, tam difficilia, quæ eruerat, coxerit ac repurgarit: non potest obire vnus, quæ vix centum præstiterint. Multò minùs miror Aristotelem contraria interdum sentire: vt de videndi ratione, qui in libris de anima intrò nos dicat admittere, in problematis foras mittere. De commistione prædicamentorum mista esse in categoriis fatetur, in Topicis negat. Dialecticam alibi ait materiam habere propriam, alibi nullam. Mireris tu in tanta varietate rerum aliquid esse visum vno tempore, quod nõ alio? Quis est cui non id quotidie contingat in plurimis? Vlysses apud Homerum mutari ait hominum animos quotidie cum sole. Cicero se in diem ait viuere, & quicquid aliquo tempore animum probabilitate percusserit, id affirmare. Itaque negat secum oportere agi tabulis obsignatis. Dominus noster author nostrorum animorum non solùm in dies mutari nos dicit, sed etiã in horas: nónne, inquit, duodecim horæ sunt in die? Quæ sunt à me dicta, ne quis putet vel me malè de Aristote-

lis

lis ingenio & doctrina sentire propter lapsus aliquot: quum labi sit ferè proprium mortalitatis nostræ, vel authorem esse cuiquã vt tantæ magnitudini inuentorum, tantæ vtilitati ac beneficio artium, ac disciplinarum omnium, sit ingratus, propter aliqua minùs accuratè ab illo, vt puto, expensa, aut fortasse à nobisipsis: quod idem velim existimari esse à me dictum de quocunq; magnæ notæ scriptore. Iam multos, qui acie ingeniorum satis erant instructi, piguit in fulgorẽ veritatis intentè aspicere, eos qui dicebantur aspexisse sunt secuti. Inde errores priorum traditi ad posteros & confirmati, dum tantis de rebus malunt aliis posteriores credere, quàm ipsi iudicare. Quod vitium nõ solùm est in nupertimis sed in antiquis etiam, Plinio, Cicerone, Aristotele ipso, hæc enim est non exigua causa, cur interdum acutissimus scriptor affirmat pugnantia, secutus videlicet variorum opiniones: nam quæ vsu semel sunt recepta & confirmata, ita fiunt sancta & fixa, vt nefas existimetur ab eis discedere: authoritatem illis penè inuiolabilem consuetudo tribuit: vt multi in præceptis artium perhibendis, non in ipsam veritatis faciem direxerint obtutum, sed vsui se tanquam optimo duci & peritissimo magistro commiserint: etiam in iis, quorum vsus non est dominus: eum si explicuissent, & in canones redegissent, bellissimè se perfunctos opinabantur præcipiendi munere: quod Aristoteli in arte Rhetorica contigit, & poëtica. Quas artes non videtur mihi tantus artifex ad examen illud iudicii & rationis exemplis relictis accommodasse, ad quod alia erat solitus: sed vsu, & recepta consuetudine adductum illam exposuisse pro formulis artis. In eodem poëticæ argumento Horatius, quæ recepta essent, præscribit. Hieronymus Vidas nostræ ætatis scripsit carmen excultum sanè, & mire Virgilianum de poëtica, in quo satis habuit Homeri ac Virgilii virtutes percensuisse, ac declarasse, eásque pro absolutis artis præceptionibus tradidisse. Cicero leges & rempublicam instituens, ciuitatem Romanam pro exemplari proposuit, ad quod se populi omnes fingerent ac formarent. Nec saltẽ in re tanta & tam prçclarè cogitare voluit, quod ipse idem se in perquirenda optimæ ac præstantissimæ eloquentiæ ratione fecisse testatur: vt non eam qualis aliquãdo in eloquentissimo fuisset homine quæreret, sed qualem esse oporteret, quæ fortasis in nullo vnquam

Alii aliis credunt omnia.

vnquam mortalium fuiſſet: vt non in alicuius hominis intueretur eloquentiam, dum de illa ſcriberet, ſed in ſpecimē perfectæ eloquentiæ, quam Plato Ideam appellat. Quod ſi hoc faciendum cenſuit in eloquētia, & verbis quæ ab vſu peti ſolent, quanto erat magis elaborandum in legibus, & republica, quæ vſu deprauari ſolent, non adiuuari. Ea credulitas receptorum, quum in priſcis illis fuerit, quántam in recentioribus eſſe oportet, qui ſibiipſi diffiſi grande ſunt rati nefas à maiorum placitis deflectere vel latum vnguem. Itaque quum non minùs naturæ benignitas mente illos, ingenio, iudicio donaſſet, ipſi tamen amiſerunt iudicandi de viribus ductorū facultatem partim à rebus ipſis ſublatam, partim ab ipſis eiſdē iniqua ſui damnatione abiectam celerrima, deſperatione ſui, quum quantum poſſent ac valerent, nunquā periculum feciſſent. Itaque videas Theologos omnes ſcholæ Thomā, Scotū, Ochamū, Holcotū, Gregorium Ariminēſem, Petrum Haliacenſem, & alios, quum quid de lumine naturæ quærunt Ariſtotelis adducentes placita pro culmine, ad quod peruenire poteſt homo naturæ luce adiutus, quaſi altius nullum ingenium nulla in re poſsit aſcendere, quàm quò ille peruenit.

Ducum & præceptorum multitudo.

Ad hæc tot ſeſe nobis obtulerunt duces, tot ſunt nos vt ſequeremur ſe vnos adhortati, & alios vt omnes vitaremus tāquam in pernitiem ducturos, & quidem probabili pro ſua parte ratione oſtenſa. Vt proficiſcētis animus inter tot Mercurios ac viarum indices tam varios, atque inter ſe diſcordes conſtitutus hæſerit, cui pareret potiſsimum ignarus: & inter tot voces in diuerſa trahentium qui iudicare vel neſcit, vel non vult, ſequitur aut ſuauiſsimam, nempe captus eloquentia: aut eam quæ ad congruentem cupiditati ſuæ finem promittit ſe ducturam: vel quæ eſt ingenio ſuo conuenientiſſima. Infinita eſt ſcribentium turba, ingens, immenſus librorum numerus: neſcio cui me applicem, cui adiungam: præſertim quum nemo ſe audeat arbitrum offerre tantæ controuerſiæ, vt legendos à non legendis iudicio & ſententia ſua ſecernat, quin huic maxima ſit inuidia, & penè publicum odium ſubeundum: neque enim eſt vllus tam malus liber, qui alicui non placeat tacita quadam congruentia ingeniorum, ac cogitationum. Quúmque tot eſſet notis ad diſtinctionem opus, nos tamen ita illorum veſtigiis adhærere at-

que insistere decreuimus,vt nefas existimemus ab illis vel pilum vnum deflectere, siue damnatione nostrorum ingeniorum, siue odio quærendi: quum & illi fuerint homines, vt nos, quorum est proprium falli & fallere: primique illi inuẽtores velut rudes modo quasdam massas atq; informes, sicut dicebam, tradiderint posteris suis expurgandas & formandas. Quid quòd illi qui in nos paterna fuerint beneuolẽtia, & charitate, noluissent nos ita despondere animos, vt nihil supra se quæreremus. Et qui ex illis fuerunt boni viri, haud dubiè manum quoque illis porrexerunt, quos altius videbant ascensuros, quã quò ipsi peruenissent: hoc enim iudicabãt è re esse generis humani, vt in dies artibus, disciplinis, virtute, ac probitate proficeret. Nos vero homines esse nosipsos arbitramur, aut etiam minùs, illos plus quã homines, heroës scilicet aut semideos. Non quin illi multa & magna nobis præstiterint, sed & nos nõ parum nostris minoribus possemus præstare, si anniteremur, aut plus etiam quàm illi adiuti illorum inuentis, adhibito nostro iudicio. Falsa est enim atque inepta illa quorundam similitudo, quam multi tanquã acutissimam, atque appositissimam excipiunt, nos ad priores collatos esse, vt nanos in humeris gigantum: non est ita, neque nos sumus nani, nec illi homines gigantes, sed omnes eiusdem staturæ, & quidem nos altius euecti illorum beneficio: maneat modò in nobis, quod in illis studiũ, attentio animi, vigilantia, & amor veri: quæ si absint, iam non nani sumus, nec in gigantum humeris sedemus, sed homines iustæ magnitudinis humi prostrati. Ergo diffisi nobis, & clausis oculis nos alicui commisimus, quem bellè atque acutè cernere crederemus, non optimo duci quem elegimus, sed primo ad quem nos applicauit sors. Id cupiunt ductores praui gloriæ suæ magis auidi, quàm veritatis, vt res in studia & sectas scindatur, vt quod impetrare nõ possunt bonis artibus, extorqueant dissensione, ac velut ciuili bello. Nullũ est tam incorruptum disciplinæ genus in quo non sint partes ac factiones, etiam in ipsa Theologia, vbi minimè congruebat. In disciplinis omnibus passim scribunt & docent periti, imperiti, boni, mali. Vnusquisque constantissimè defendit sua nec est vlla adeò absurda atque infelix secta, quæ non suos inuenerit adiuratos. Deducitur ad scholam filius ab indocto patre: quantæ felicitatis est non incidere in malum ac im
peri

peritum doctorē, quum eiusmodi sint plena omnia? Quid aliud est tum patri faciendum, quàm suscipere vota pro institutione sui filii? Venit eò adolescens nouus, rudis omnium, imbuitur statim sectæ placitis: recipit, assentitur, afficitur priùs, quàm possit iudicare: audit dici omnia constantissime à præceptore ingenti asseueratione vultus, supercilii, sententiæ, videt recipi omnia magno consensu atque admiratione à cōdiscipulis, credit esse mera oracula, ita haurit tā-quam certissima & indubitata, tanquam illa quæ prima principia nominantur. Quare de motu, de tempore, de his quæ sunt in anima, de constitutione corporum, deniq; de rebus incompertissimis, omnia ingenti asseueratione confirmantur: vt si quis vel ambigat, non secus putent contra hunc nō esse disputandum, quàm si negauerit vnumquenq; esse, aut non esse. Non solùm ita se his addicit, & mācipat, vt ea modo censeat esse verissima sed vt alia cuiuscunq; modi habeat suspecta: adeò iudicio se spoliat præcipuo, non solùm in tractandis artibus bono, sed in tota vita facultate inquirendæ veritatis aptissima. Multi eorum ne possunt quidem à receptis semel discedere, quum alia penitus nec legerint, nec audierint, ignari sint ne aliqua suis vel meliora, vel peiora, vt qui nō credunt aliam esse Dialecticam, aliam Theologiam, quàm cui ipsi sunt dediti: quod mihi Lutetiæ, & aliis plerisque meis condiscipulis contigisse memini. Qui verò legunt quæ aliena sunt à suis, alii decursa iam ætate nequeunt discere, & pudet quæ iuuenes didicere senes perdenda fateri, vt inquit Poëta, alii quum sint penitus in iure ac mancipio contrariæ opinionis, tanquam vana, absona, stulta respuūt, atque aspernantur. Sin scriptoris nomen authoritatem tuetur, omnia ad sua dogmata detorquent, vt sua uideatur dicere, etiam cùm diuersissima loquitur, & tanquam in ciuili discordia, vtraque pars trahit quæcunque quacunque potest ratione ad fauorem sectæ, ad lædēdum aduersarium. In quo ardentissima fuit Græcorum leuitas, sed nos illis hac in parte grauiores non sumus. Quæcunque à receptis discrepant, explosa, exibilata sunt, velut insaniæ & furoris plena, nec cognita, nec audita, tantum ex suspicione quod cum suis non consentirent. Nunc quæcunque ab scholæ placitis dissident, scholastico theologo sunt hæretica, quod crimen ita vulgatum est, vt rebus quoq; leuissimis impingatur, quū

Hæresis crimen.

sit

sit ipsum per se atrocissimum. Idem inter se facerent Thomæ addictus de Scotico, hic vicissim de illo, nisi quod scholę assuefactio, in qua personant variæ scholasticorum sententiæ, audiendi sensum mitigasse, ac emolliuisse animum videtur. Nam qui sua non sunt cœnobia egressi, planè isti quicquid non est ex præceptis sectæ, refugiunt tanquam venena, & ilico errorem clamant. Nec tam pertinaciter principes opinionum quamlibet obstinati pro suis inuentis depugnassent, quàm isti pro placito alieno. Sed fortassis in quibusdam foret tolerabile, si non in progressu corruptiora essent, quàm in prima origine. Verum exercitatio ingeniorum, & semper in eisdem iam ab initio lapsis, & corruptis, longissimè rem à recta via abduxit, quum ipsi monitis melioribus ingressus omnes præclusissent. Ah quanto se fructu disciplinarum fraudant, quòd semper aliis credunt, nunquàm ad seipsi reuertuntur, nec se vocant in consilium, vt examinent cuiusmodi sint quæ tanta cura addiscunt. Et eorum qui sese ac ingenia sua certis scriptorum generibus, ceu in seruitutem tradidere, alii ita sunt recentes, vt veteres omnes ne de nomine quidem norint, partim non intellecturi si eos adirent, partim quòd exactiora omnia apud nouos esse credant, partim quòd occupatis incredibili nouorũ longitudine nunquàm ad priores illos caput vacet attollere. Alii nouitatem omnem aspernati ita veteribus adhærent, vt si neotericum attingant, metus sit ne contaminentur. Secta recentium.

Verum permultum refert quos veteres, quos nouos esse arbitrere. Si illi qui artes disciplinásque & inuenerunt, & auxerunt sunt antiqui, noui verò qui vel corruperunt artes, vel corrumpentibus accommodarunt suas manus, planè vel vmbilicos illorum antiquorum malim, quàm verbosissima recentium monimenta. Sin tu ad fastos redis, & virtutem æstimas annis, quemadmodũ ille dicit, vt quanto sit quisque vetustior, hoc apud te sit nominis ac fidei potioris. Quid, an non Aristoteles Anaxagora posterior, & Cicero M. Catone, & Demosthenes Pericle, & Vergilius Ennio? At posteriores istos antiquarii homines prioribus illis longè anteponunt. Hi quoque non exigua sanè eruditioni suæ incrementa detrahunt, & iudicium debilitant ac frangunt. Primum ita addicti & mancipati sunt veteribus, vt quicquid nõ putent vetus esse, continuò damnent inauditum, incognitum Secta veterum.

tum, etiam si maximè sit vetus, modò recens credant, vt recentia, si existiment esse vetera, adorent: neque enim iudicio adducuntur, sed solo nomine. Vidi qui versiculos hominis viuentis quod in peruetere bibliotheca reperti essent puluere obliti, ac iam ferè exesi tineis, aperto capite veneratus sit, tanquàm Virgilianos, aut alicuius æui illius: & alius Ciceronis epistolam, cui consulto nomen erat præpositum gallicum, magno fastidio aspernatus est, addito etiam conuitio barbariæ transalpinæ. At inquiunt progressæ sunt aliquousq; artes, inde deciderunt. eos qui in fastigio artium scripserunt, solos terimus manibus. Qui possunt de hoc censere, quum alios nefas esse putent attingere? Equidem haud abnuerim magnum in priscis illis hominibus ingenium fuisse, multum vsum, ac diligentiam circa res eruendas, & tradendas illustriores posteris. Sed malè de natura censet, quicunque vno illam aut altero partu effœtam esse arbitratur. Cur se non putent aliquid excussuros, si annitantur? quum nulla sit tam facilis atque humilis ars, in qua non infinita occulantur, quæ possint multa ingenia diutissimè exercere. Et recentiores haud sanè pauca excuderunt, nonnunquam acutius, sæpè etiam verius: quòd illi varietate rerum distracti, aliquas parum exactè curarunt cognoscere, vsus docuit aliter esse, quod Hippocrati, Aristoteli, Plinio, & aliis eius notæ vsu venit. Videre est in Aristotele, vt de illustrissimo ac certissimo scriptore potissimùm loquar, in eo inquam sunt quædam dogmata in multis quidem certa, sed sæpe parum solida & catholica: vt quum dicit, si est aliqua propria animæ operatio siue phantasia, contingit eam separari à corpore, si non est, non contingit. Ceu quis dicat, si clausus in hoc cubiculo potest aliter quàm per vitream fenestram lumen aspicere, potest è cubiculo exire: Si non potest, nec è cubiculo exire: aut quod principia rerum naturalium sint contraria. Non nego quin dogmata eius omnia possint à pertinace defendi, vel centum cuneolis infarctis vt fulciantur, inuersis, detortis, mutatis multis mille interpretatiunculis. Sed certè contradictioni sunt exposita, quæ ingenia torquet, non instituit. Et certè quod est mirabilius; ex his tam incertis, & male firmis dogmatibus impugnat suos aduersarios, vt Parmenidem, & Melissum, ex sua sectione prædicamentorum, ex suo ente simplici, & ambiguo. Nec est quòd

cui

cuiquam abſurdum videatur, priſcos illos parum interdum firma pronũtiata vniuerſalia adferre. Vniuerſale enim pronuntiatum ex multis ſingularibus oportet naſci bene obſeruatis. An verò mirandum eſt, ſi quæ erant tam varia in natura rerum, quæ mutarentur regionibus, quæ temporibus, ipſi vniuerſaliter affirmando noua & tum primùm ab eis animaduerſa ſint falſi? vt quod Ariſtoteles dicit in primo de animalibus, cui crura ſint gracilia, & brachia eſſe gracilia, cuius contrarium videmus in hac Belgica, in qua homines multi vix habent ſuras, brachia tamen ſucci plena, & bene habita. Quæ de Italia aut Græcia præcipiunt, parum congruunt aliis locis ac regionibus, nec ipſis etiam eiſdem in quibus ſcripſerunt, videlicet vel ratione vitæ mutata, vel ingenio loci. Quis iam ad Vitruuii normã ædificat? Quis ex præſcripto Galeni cœnat? Quis ex Varronis aut Columellæ præceptis arat? multa illo traduntur ſeculo, quorum contraria nunc experimur in cælo, in terra, in elementis: vt de habitatione ſub zona torrida, de ortu Nili, de Antipodibus: tum in ſtirpibus, in animantibus, in frugibus. Perſica poma ſcribit Plinius, quæ Romæ naſcerẽtur eſſe noxia, nunc ſunt in delitiis: vbi ſunt oues illæ Bethicæ tinctæ, vt Martialis inquit, colore natiuo? Ita iſtis, qui vetera modò perſequuntur, vſu venit, vt quo ſeculo & inter quos viuant homines ignorent, adeò in priſcis familiariter verſantur, vt domi, quod dicitur, & inter ſuos peregrini ſint. Ignorant mores atque eruditionem ſuorum temporum, & oderunt. Quanquam idem iſti antiquarii ſua vellent eſſe in pretio, & legi & manibus teri quantumlibet annicula. Et affectus in re omni tantoperè dominantur, vt etiã gentes ac nationes ſpectent: non probo hunc, quia non huius aut illius regionis: quaſi ingenia poma ſint, aut vina, quæ ſolo & regionibus cenſeri ſolent. Vbique bona naſcuntur ingenia, excolantur modò, alibi fortaſsis frequentiora, ſed vbique nonnulla. Verùm iſti ne ſuis quidem terris ac ciuitatibus parcunt, quo appareat non tam eos iudicare, quàm inuidere: putant maledicendo & contemptus ſpecie aſſecuturos ſe, vt illis, quos deſpexerint, anteponantur. Sed non idem eſt maledicere & vincere, deſpicere, & antecellere: nõ modò qui incorruptè æſtimant, intelligũt quorſum calumnia pertineat, ſed qui eodem quoque morbi genere tentantur, nõ æquè aliorum malæ cauſæ

fauent, vt suæ malæ: videlicet quòd superbus aut inuidus, non perinde in alienis est cæcus, vt in suis: quin potius vitia quæ in se non cernit, acutissimè in aliis intuetur, & carpit. Sed esto sequamur maiores nostros per omnia, & in illorũ vestigiis nos quoque pedes nostros figamus, vt pueri faciunt per lusum. Qui tamen sint hi maiores nostri, aut quæ illorum voces ignoramus.

Grammaticorum crisis amissa.

Primùm amissa est Grammaticorum crisis, & quasi publica potestas de libris censendi. Olim enim Grãmatici magna & latè patenti eruditione per omnia scriptorum genera diligenter versati, non dicta solùm, verum etiã integros libros, vt est apud Quintilianum, censebant, essent ne cuius inscriberentur authoris: aut si eius nõ essent, ex phrasi & filo orationis, ex disserendi ratione cui assignandi essent, iudicabant. Nunc verò quia & grammatici se in tenebras quasdam pristini abdiderunt, & grammaticam professores maiorum artium contubernio suo expulerunt, tanquam in cornices columbam, vt est in fabula: idcirco non modo dicta, & sensa inepta ac stulta, sed sordidissima quoq;, & abiectissima opera genti ac familiæ clarissimorum authorum supponuntur: adscripta sunt Aristoteli, Platoni, Origeni, Cypriano, Hieronymo, Augustino, Boëtho, Ciceroni, Senecæ, quæ ipsis nunquàm ne per quietem quidem in mentem venerant, indigna non solùm tantis ingeniis atque illa eruditione, sed etiam eorum seruis, si quos Scythas habuerunt, aut Seres.

Libri suppositi.

Fuere qui ad conciliandam libro authoritatem, nomen magni authoris adscriberent: alii, quum multi olim libri anonymi æderentur, leuissima aliqua adducti coniectura, huic aut illi adiudicabant: alii, si tituli nomen non agnoscebant, nihil dubitarunt mutare, & ad quemcunque esset visum transferre: fuere descriptores, qui quod nomẽ primum menti occurreret, id præponerent pro titulo. Horum omnium exempla sunt non pauca in iis authoribus quos modò nominaui: & hæc omnia sine discrimine recepta, & authoritas eis ac fides non minor, quàm veris illis & germanis præbita.

Codices mendosi.

Iam verò & codices ad nos venerũt mendosissimi, vt quæ illorum fuerit mens, quæ sententia de rebus, non liqueat. Aliàs corrupti sunt codices casu aliquo, vt ferunt sacros libros, qui à septuaginta versi sunt in Græcum, pugione fuisse

persossos,

perfossos,vt quædam verba legi nullo modo potuerint. Et libri Aristotelis,ac Theophrasti,vt dudū dixi,tineis, & blattis exesi reperti sunt: & erant quidem illa tum autographa, ex quibus alii codices dimanabant. In aliis situ & puluere quædam sunt obscurata,in aliis literæ vetustate exoleuerūt. Sed enimuero in describētibus maxima hæsit culpa: fuerunt semper librarii homines ferè imperiti, qui libris transcribendis tenuitatem suam sustentarent:nō rarò etiam mulieres & sacræ virgines,qui si vel minimum cogitationem aliò diuertissent,mendum inducebant vnum atque alterum, imò permulta penitus inextricabilia. Ea in plurimos codices transfundebantur, qui ex codice illo exscribebantur velut ab exemplari,quod nunc crebrius fit in libris ære impressis, in quibus nullum est mendum,quod nō in mille codicibus insidere sit necesse.Interdum qui scribebant nesciebant legere, confundebant omnia, vt compositio esset literarū & verborum contextus,coniecturis inuestigandus.Quæ verò semel mendæ irrepserant,religio erat attingere, ac demutare, velut in mysticis libris inductus fuerat à librario illiteratissimo error, ad eum corrigendum putabant opus esse consilio totius ecclesiæ, quantumlibet lapsus esset dilucidus, & vel pueris perspicuus. In aliis scriptoribus nō solum librarii errata persequebantur semidoctuli,sed etiam probe scripta,quæ ipsi non caperent.Itaq; deprauarunt rectos sensus,& pro errato vno, quod conabantur expungere,aspergebāt quatuor. Videmus vt quisq; veterum scriptorum his quingentis annis in studiosorum manibus versatus est, ita ad nos venisse corruptissimum,vt Plinium, Senecam, Hieronymum,Augustinum,Aristotelem:puriores sunt atq; integriores,qui in vetustis bibliothecis situ & puluere latuerūt obsessi, & apud barbaros atque imperitas gentes, quàm vbi viguerunt studia:quòd vt illos nō attigerunt homines imperiti prorsum, ac rudes, ita datum est eis sciolorum audaciam ope suarum latebrarum subterfugere, qui, sicut est apud Quintilianum, dum librariorum insectantur inscitiam,produnt suam.Iam ætate sua Cicero conqueritur Græcos quàm Latinos libros esse emendatiores, quippe quod indocti homines magis in Latinis versarentur, quàm Græcis. At verò, qui in locum mendosum incidit,non hæret,nihil cunctatur,sed somnium aliquod comminiscitur, quod affirmet scriptoris esse sen-

sum purum putum. Vnde miræ in enarrationibus scriptorum ineptiæ, & hæ tempore ac ætate auctæ, quæ moles somniorum ac vmbrarum, admota qua locus illustraretur lucerna quâlibet tenui, protinus euanesceret. Quid quod nec audiunt eos quos se dicunt habere duces, quid dicāt, aut quomodo? & cùm multos habeant, quos quibus anteponi oporteat, nesciunt, & qua de causa, vt qui se veteres profitētur sequi, nec qui sint veteres norint, nec qua quisque authoritate & fide. Nam primum inscii temporum & rerum gestarum, non considerant quæ sunt in quoq; scriptore potissimùm consideranda, quibus tēporibus vixerit, cuius opinionis de rebus, cuius sectę, qua authoritate, quomodo scripserit, qua dicendi sit vsus ratione, qua lingua, sentiat omnia quæ scribit, ita esse, an varias inducat personas, & qua potissimùm significet mentē animi sui, quo loco dicat, quo tēpore, apud quos, ioco, an serio: nā sunt hęc omnia spectāda, vt eliciatur quę sit cuiusq. mens. Isti verò nihil animaduertūt horum.

Scriptores omnes cēsentur ęquales.

Scriptores omnes vel æquales censent, vel etiam posteriores fecerunt priores, vt Boëthum Hieronymo, Hieronymum Aristotele, Iureconsultos pandectarum Cicerone ac Aristotele. Quicquid à Terentio, aut aliis comicis vel tragicis, quicquid à Platone, à Cicerone, & ab aliis, qui dialogos scripserunt literis est mandatum, eam putauerunt esse authoris sententiam quacunque inducta persona: nec saltē admoniti sunt non ea Iob sentire, quæ loquebantur socii, nec Solomonem, aut Dauidem, quæ persona stultorum ac impiorum dicunt. Eiusdem momenti sunt istis, quæ Cicero in foro dicit, tempore seruiens ac causæ, vt quæ in officiis & cæteris libris philosophicis, vbi veritas non ad populares sensus atque affectiones, sed ad exactum rationis iudicium elimatur. Iocans multa dicit Socrates, εἰρων in sophistas: omnia ab istis accipiuntur serio. Si quid exempli causa dicitur, id iudicant ab authore affirmari, quod frequētissimè in Aristotele faciunt. Quas Dominus noster ad facilem mentis suę explicationem parabolas vsurpat, isti pro lege vitæ accipiūt, sic debere nos agere, quia sit in Euangelio. Noui qui diceret de bello an sit iustum disputari non oportere, quod Dominus in Euangelio bellum approbarit. Quærenti quo loco responderit, in parabola de rege, qui bellum illaturus reputat quibus copiis possit rem gerere, Item in illa de forti ar-

mato custodiente atrium suum. Quid non peruertant huiusmodi iudicia? His Paulus scripsit ad Romanos Romanè, ad Ephesios Hebraicè. Ioannes Euangelium suum Hebraicè. Hieronymus Græcè, & versus est ab Erasmo. Matthęus Latinè, & si quis tētet corrigere, id verò nihil sit aliud, quàm profiteri se magistrum spiritus sancti: quàm tragicis verbis puerilia? parem tribuerunt fidē omnibus. Dicat vnusquilibet de rebus Romanis aliquid, puta Vincētius, vel Antonius, vel qui confinxit gesta Romanorum moralizata, tantùm apud istos nactus est fidei, quātum Liuius aut Suetonius: dicat de Cosmographia, quantum Strabo aut Mela: de iure, quantum Vlpianus aut Papinianus: satis est esse scriptum, à quo, non putant referre: alba linea sunt omnes in albo saxo. In Hispania puer audiebam in fidem dicti alicuius citari librum impressum: hoc locupletissimum erat testimonium. De moribus, de probitate, de religione locuturi tam graues authores esse Gentiles rentur, quàm Christianos. Paria sunt quæ Cicero, aut quæ Hieronymus, vel Chrysostomus dixerit. Examinaturi dictum hominis Peripatetici, sententiam hominis Stoici adferunt: aut de Stoico, Epicuræi, non vt rationes conferant, sed vt placita. Ibi sudor & anhelitus in redigendis ad concordiam discordissimis. Dementes non intelligunt eum, qui tam multos & tam diuersos sequatur, nullum sequi? Non desunt qui velint de iis qui sequēdi sint iudicare, sed omnia ex primo gustu: vt si in limine in vnum aliquod prauè dictum offenderint, reiiciāt protinus & aspernentur propter illud omnia: aut si quod benedictum viderint, omnia illius causa amplectantur, & teneant, non aliter quàm pueri, qui si ex scutella aliqua cibum aliquando suauem ederint, omnia in illa scutella putant futura talia: sin insuauem, omnia insuauia: nec aliter de domo, de manu porrigentis statuunt, ex vno aliquo irritatur, vel cupiditas ad omnia, vel odium atque auersio. Quidam adeò sunt in alios seueri, seu sæui potiùs, vt omnia in vnoquoque requirant exactissima, ne patiantur aliquando Homerum dormitare, vt est in prouerbio. Non satis est bene esse opus ac doctè scriptum de philosophia, piè de religione ac sobriè, historiolam, si qua fortè admista est, expendūt, voculas & syllabas ad examen reuocant. Non tuetur librum ampla rerum cognitio, si in re leuissima scriptor fuerit ne-

Par fides omnibus tribuitur

gligentior, totum protinus opus reiiciunt, & religio est attingere, ne contaminentur. In quo & de se ipsi pessime merentur, qui vberrimo se fraudant doctrinæ fructu, & de artibus, quas præiudicio suo iniquissimo illis orbant doctissimis scriptoribus, & tam bona peritiæ parte.

Disputationes.

Disputationes quoq; non leuiter exocularunt iudicium: fuerunt quidem olim, sed inter iuuenes institutæ disputationes, quo excitaretur vigor ille animi sæpe torpens, & alacriores essent ad studia, vel vt vincerent, vel ne vincerentur, tum vt altius infigerentur, quæ à magistris accepissent. Inter viros aut natu grandiores fuit quædam opinionum ac rationum collatio, non ad victoriam intenta, sed ad enucleandum verum. Nomen ipsum testatur dici disputationes, quòd per eas veritas ceu putaretur ac purgaretur. Posteà verò quam ab auditoribus profecta est laus & pretium ad eum qui optimè videretur sensisse, & ex laude sæpenumero diuitiæ, ac opes, praua vel honoris, vel pecuniæ cupiditas animos disputantium inuasit: vt tanquam in pugna sola spectaretur victoria, nõ elucidatio veritatis: vt & ipsi quicquid semel dixissent, strenuè tuerentur, & aduersarium prosternerent, ac conculcarent. Humilibus & sordidis ingeniis, quiq; deiecto capite hæc sola intuerentur, leuia & momentanea, parum est visum magnum pretium ab studiis probitas, aut veri intelligentia: quæ duo illi quòd non satis acutè cernerent, nec quantæ essent æstimationis assequebantur præsentem mercedem quæsierunt pecuniæ, vel auræ popularis. Ideò quo maius esset operæpretium, populum ad sua certamina admiserunt, tanquam spectatores fabulæ in theatrũ productæ: tum quòd fieri ad concessum par erat, philosophus deposita illa tam graui & veneranda persona, histricam induit, vt commodiùs saltaret: factus est populus spectator, arbiter, iudex, & quod non facit aulœdus in scena, fecit philosophus in schola, vt tibias non sibi & musis aptaret, quod monet vetus magister, sed omnino coronæ, ac multitudini, à quo rediturus erat ad actores honor & quæstus. Nihil opus fuit vera & solida doctrina non intellecturis, sed fucus & puluis ob oculos multitudinis obiectus. Ergo indagandi veri vna & simplex via est relicta, faciendi fuci apertæ sexcentæ, qua quisque vt commodum sibi esset grassaretur, præsertim cùm nihil sit tam deforme, quin amato-

Disputatio vnde dicta.

rem inueniat. Nec solùm in hanc opinionem populus cucurrit finem discendi esse disputare, vt militiæ conflictum, verum publicus consensus permultos veteranos & quasi triarios scholasticæ militiæ rapuit, sed qui ingenio & iudicio non plus valent quàm plebs infima: vt superuacaneum esse ac stultum censeant, si quis ad mentem, & mores, & quietum illud inquirendi genus philosophiam reuocet, nullum esse alium studiorum fructum, quàm præsenti animo non cedere aduersario, intrepidè eum vel aggredi, vel sustinere, & callere quo robore, qua arte, qua supplantatione sit subuertendus. Ergo in re pulcherrima, & omnium præstantissima consultum fuit statim assuefacere puerum, & eum perpetuò exercere, altercandi statim natis initium, finis nullus nisi cum morte. Puer ad scholam deductus primo confestim die iubetur disputare, & docetur iam rixari, qui fari nondum potest. Idem in grammatica, in poëtis, in historicis, in dialectica, in rhetorica, in omni prorsum disciplina. Miretur aliquis, qui possint in rebus apertissimis, simplicissimis, primis? Nihil est tam liquidum, tam clarum, quod quæstiuncula aliqua velut vento excitato non perturbent. Inertissimæ datur torpedini, nihil inuenire, etiam fulgore solis, quod obscures in rebus explicatissimis, quod inuoluas in durissimis, ac inflexibilibus, quod plices & replices. Dicas vel hoc solum: scribe mihi, hic quæstio: si non ex Grammatica, at ex Dialectica: Si non ex dialectica, at ex physicis, qui motus sit scribere: ex metaphysicis, substans an inhærens. Atqui pueri isti nunc audiunt prima dialecticæ rudiméta, heri, aut nudiustertius in ludum admissi. Sic sunt tyrones isti assuefaciendi, nunquàm tacere, fortiter asseuerare quicquid in buccam, nequando videantur cessisse. Nec vna disputatio vno sufficit die, aut gemina, sicut refectio. Sub prandium altercantur, pransi altercantur, sub cœnam altercantur, cœnati altercantur. Agunt hæc, vt discant, an vt concoquant? Domi altercantur, foris altercantur. In conuiuio, in balneo, in vaporario, templo, vrbe, agro, in publico, in priuato, omni loco, omni tēpore altercantur: nō toties sub lenone rixātur meretriculę, aut sub lanista dimicāt gladiatores appetēte munere, quoties isti sub magistro philosophię. Populus non ille moderatus & grauis, sed leuis, barbarus,

bellax, hac velut pugnæ ſpecie mirificè delectatur. Ita vt ſint imperitiſsimi homines permulti, & omnis literaturæ penitus expertes, qui hanc ſpectaculi huius voluptatem reliquis omnibus anteponant: & quo magis pugnam referant, dimicatione quadam vtuntur agili, ac veloci, & quaſi punctim feriunt, quo citiùs hoſtem ſuum conficiant: nec perpetua oratione aggrediuntur aduerſarium, nec longiorē eius ſermonem poſſunt pati. Si quid paulò pluribus verbis dicat ſui explicandi gratia, clamant ilico ad rem, ad rem, cathegoricè reſpōdeto. In quo oſtendunt, quàm inquietis ſint animis, ac leuibus qui ferre verba aliquot non poſſunt. Qui ferrent quatuor, aut quinque horas perpetuas dicētem, interdū ſeptem, vt olim in Græcia, & Romæ. In quo facilè quiuis cognoſcat patiētiam & grauitatem illorum hominum, & noſtrorum leuitatem. Quanta naſcitur hinc corruptela & moribus, & diſciplinis, inflammatis animis, & ad pertinaciam obfirmatis? Clamores primum ad rauim, hinc improbitas, ſannæ, minæ, conuitia, dum luctantur, & vterque alterum tentat proſternere: conſumptis verbis venitur ad pugnos, ad veram luctam ex ficta & ſimulata. Quinetiam quæ contingunt in palæſtra, illhic non deſunt, colaphi, alapæ, conſputio, calces, morſus, etiam quæ iam ſupra leges palæſtræ, fuſtes, ferrum, ſaucii multi, nonnunquam occiſi. Eſt ne hæc exercitatio ſapientiæ? eſt hæc profeſsio venerandæ diſciplinæ? egreſsi illhinc, quæ ſcripta, maledicta, inuectiuæ mutuæ? & odium inextinguibile. Victoris gloria & arrogantia, tanquam in cruento bello, & victi pudor atque inuidentia. Victor non ſe imperitum aliquem, & mucoſum viciſſe reputat, ſed cunctam ſcholam: reliquos omnes tanquam è curru quodam triumphi deſpicit, vel maximos illos artium parentes, atque educatores ſi reuiuiſcant, non auſuros ſecum congredi arbitretur, aut indubiè victum iri, ſi congrederentur. Et quoniam omnia ad pugnam hanc referebantur, nihil cogitarunt quàm vera eſſent, quæ aſſeuerarent, ſed quàm ipſi ea poſſent retinere ac tueri, quæcunque ſemel ſuſcepiſſent: aut ſi qua premerentur, poſſent elabi quacunque peruicacia, improbè pernegando, & cæce proſternendo omnia, quæ obſtent, etiam ſi rationis lux vltro ſe in illorum oculos ingerat: ita vt pro ſolutione fortiſsimorū argumentorum, & quæ adigerent eos ad res abſurdiſsimas, ſatis haberent

Mala ex diſputationibus.

berent respondere, admitto, nam sequitur ex conclusione mea: vnde est illud: ego nego, proba tu, defendam cõsequenter. Nam qui consequenter, vt ipsi dicunt, defenderit, quamlibet absonis admissis & concessis pro erudito habetur, & disputationi, hoc est, apici scientiæ totius aptissimi. Quippe luctæ huius vniuersa ars in hoc est sita, si tueatur quisque quemcunque errorem susceperit sine contradictione suiipsius. Ceu verò difficile hoc sit factu ex eorum arte obiurgatoria permissis omnibus quæ consequuntur, qualiacunque sint, sublatis quæ aduersantur vel liquidissimo veris atque indubitatis. At verò qui error est in disputatione ita defensus, vt non tum potuerit conuelli propugnatori tanquàm fœtus suus, & multis spectantium tanquam nouum inuentum arridet. Ita primùm ex errore fit controuersia, ex controuersia opinio.

Et quòd vnusquisq; suis fauet immodicè, odit contraria, fit acerrimus propugnator opinionis suæ, impugnator alienæ. Vnde extiterunt initia sectarum, quæ pertinacissimè sunt & à sectatoribus propugnatæ, & ab inimicis oppugnatæ: Quia vt nos velut per rimulam quandam verum procul positum aspicimus magis, quàm discernimus: si & oppugnator vt suam opinionẽ tueatur, & oppugnator vt alienã opinionẽ expugnet, omnes ingenii vires intendant ad rimulam hanc oblimandam, existimãtes in hoc verti magnum decus, sed vterque ingeniosus credatur aduersus veritatẽ, facile est intelligere, quantò rimula eiusmodi fiet angustior, & malignius cernetur verum. Toties, tandiu altercari, omnia reuocare in dubium, & ad stultas quasdam subtilitates, ac minutias, hoc verò non est veritatem purgari, sed primùm interteri, hinc deteri, postremò interire: nõ putant isti, sed scarificant, & scalpunt, & dulcedine scalpendi acti sanguinem quoque eliciunt: & hęc quidem non pro vero, sed contra verum, vt susceptum illis esse dicas bellum in veritatem: nam pro ea dicere, cuiuslibet esse arbitrantur, cõtra verum autem ingeniosissimi & peritissimi, quod non magni est ingenii, sed praui, quid autem proficient dementes? veritas in tuto se collocauit, nihil aduersus eam possunt fuci, fraudes, calliditates nostrorum ingeniorum: ingenia cum ingeniis confliguntur, & inter se certant puluerẽ ac tenebras mutuo offundere. Quid non inueniant homines cõtra homines, si in hoc

Opiniones errorum.

penitus, & ſemper incumbant, ſi nihil relinquant intentatum, dum imponant, & fallant, præſertim cùm vitio noſtrorum oculorum quædam aliter multo videntur, quàm ſunt: & vt Ariſtoteles ait, falſa quædam maiorem habent ſimilitudinem veri, quàm vera ipſa: ergo aliquas præſtigias excogitat, quæ poſitæ ob aciem noſtræ mentis, illam ad veri lucem non ſinunt penetrare. Quúmq; minùs multo poteſt dare operam vt an tenebræ ac præſtigiæ ſint, diiudicet intenta & occupata, vel dum alium ferit, vel dum ſe tuetur: non vacat in ſe redire, & lucem ingenii ac iudicii offuſis nebulis quiete admouere, plus nimio occupatæ quæſtiunculis ad diſputationem armandis, atque exarmandis: ſemper in agitatione voluuntur ac motu, nunquàm ſinunt aquam fieri liquidam, quam ſint bibituri. Quo fit, vt moderata quadam collatione ſtudiorum eniteſcat veritas, tanquam attritu: nimium autem altercando amittatur, vt Publius Mimographus dixit, tanto ſapientius poëta in ſcena, quàm philoſophus in ſchola. Age verò, quemadmodum ſe parant huic pugnæ primum graues omnes authores, & qui parum eſſent altercationes adiuturi ex ſchola eiecerunt, tanquam ſenes, & imbellem multitudinem è caſtris, aut vrbe obſeſſa, Platonem dico, Ciceronem, Senecam, Plinium, Hieronymum, Ambroſium: retenti ſunt modo, qui tela conflictatiunculis illis poſſent ſuggerere, Ariſtoteles, Auguſtinus, & ſimiles: ex quibus ea tantum decerpſerunt, & quidem prauè intellecta ac detorta, quæ in aciem venirent non eruditam illam, & dignam inquiſitione magnorum ingeniorum, ſed circulatoriam, & diuinatricem, quàm quiuis facilè obeat ſine libris, ſine cognitione rerum. Imò hæc inutilia ſunt iſti pugnæ, cui ſatis ſit vnumquenque cogitaſſe, ac ſe muniiſſe, quemadmodum abſurdiſsimum inuentum poſsit retinere, veritati autem pedicam & cauillum obiicere. Quocirca nemo iſtorum libros Auguſtini, & Ariſtotelis attingit, quibus opus ſit animi attentione, ac ſtudio ad res cura & cognitione dignas: non libros de Ciuitate Dei, non de doctrina Chriſtiana, non Ariſtotelis problemata, aut de animalibus, politica, œconomica, non eiuſdem rhetorica, nec huius quidem artis nouerunt nomen, quod hæc magnum ſtudiũ, variam rerum notitiam, perpetuam orationem, exactum iudicium requireret, mathematicas quoque artes deſeruerunt

Graues authores ex ſcholis eiecti.

runt penitus, quoniam radio & puluere contentæ: non didicerunt histrionicam: quòd si res ante oculos non ponas, frustra in eis multa verba temere funditaris: quædam tamen ex illis surripuerunt vocabula, punctum, lineam, superficiem, corpus, triangulum, quadrangulnm, circulum, centrum, hæc quoque ad clamores ac rixas pertracta, si quando horum mentio in libris Aristotelis incidebat: cætera quæ studium & tacitam cogitationem postulant, verecundè sunt relicta. Iam si quid ex solidis attingerent scriptoribus, non alia mente percurrebant, quàm gallus Aesopi scalpebat fimum, vt aliquid quod ederet inueniret: sic isti vt telum aliquod vel acciperent iam paratum atque expositum, vel sibi concinnarent hasta & ferro illhic repertis, cætera omnia suspẽsis legerunt animis, & ad curam certaminis properantibus. Quocirca quum disputandum esset, quum loquendum, & quidem promptissimè, nam illis nihil turpius quàm tacere, aut cunctari, & loquendum iis esset qui eo venerant ab omni lectione, ab omni cognitione inopes, ac deserti. Quid fuit reliquum, nisi ex cogitare sibi nouas artes, noua dogmata, nouam rerum naturam, quam vt impudenter assererent, disputationis ardor initio suasit? hinc quum viderent se defendere consequenter posse, tanquam vera receperunt: res enim & ab imperitis, & inter imperitos agebatur, id est, inter eos, qui irridere & refellere stulta inuenta nescirent. Somniarunt mira dogmata, tanquam formulas totius veritatis, talia, vt nulla sit plerunq; veritas certior, quàm quæ ad eiusmodi canones minimè cõgruit: qualia sunt in dialectica, in physicis, in iis omnibus, in quibus multum & diu regnauit disputatio: & tamen ad has regulas censeri veritatem volunt, ad quas quum veniat illa inuita & repugnans, seu verius nunquam veniat, mirum non est largissimam altercationibus materiam suppetere, dum ea via insistitur ad inueniendum verum, quà nunquam peruenias. Ita nihil tam videtur certum & statutum, & veritati aptum, quod non ilico diuersissimum esse à vero appareat: vnde contendendi & rixandi copia benignissima. Quid dicitis Aristotelem vos disputando victuros? Ne iuretis ipsi, ego, id pro vobis deierabo, & quidem persanctè: nam quas artes vos modo exomniastis, quas nugas, & quidem ex illius, vt putatis, dogmatibus, ipse si reuiuisceret, non intel

intelligeret, ac ne ſuos quidem libros, vt vos explicatis: nec ſolùm hoc Ariſtoteli contingeret, ſed Platoni, & acumini illi tam celebrato Chryſippi, aut Carneadis, prudentem grauem ſenem ſi ad luſiones ſuas & cauilla pueri pertrahant, haud ægre vincent. Et ſi ciuitatem legibus atque inſtitutis ciuis alicuius bene conſtitutam ac ordinatam peruertas, is ſi redeat qui illam inſtituerat, nimirum peregrinus erit in ſua republica. Si veſtra iſta eſt Dialectica, Dialecticam Ariſtoteles ignorauit. Si philoſophia, philoſophiam. Si ius ciuile, rudis eſt iuris Vlpianus. Si medicina, neſciuit medicinam Galenus. Iam nec Cicero quidem ſcit Latinè, ſi Latinè locutus eſt Scotus, aut Thomas: Nec Titus Liuius bonus author rerum Romanarum, ſi vera ſunt geſta Romanorum moralizata. Quæ ſpes eſt mutaturos iſtos ſuas glandes bonis frugibus, ſi illas cuiuis ſiligini anteponunt? Vos quidem Ariſtotelem vinceretis, ſi veſtra ſomniata dogmata admitterentur, ſed illis ſepoſitis, & ex communi hominum intelligentia, & natura, vel vetulæ vobis fucum facerent, & iſtam veſtram inuictam loquacitatem conſtringerent, ac cogerent obmuteſcere. Quanquam hæc non tam ſenes iactant, quàm iuuenes præferuidi, & pugnaces: qui vt homines militares ingentem ſe ex bellicis facinoribus & multis victoriis gloriam relaturos confidunt, Nam ſenes errorem ſuum taciti agnoſcunt, ſed partim piget confiteri, quia ſeram eſſe pœnitentiam credunt, quum nulla ſit ſera ad diſcendum ætas, vt Auguſtinus inquit. Fatum eſt enim quòd neſciant, flagitium, quod nolint ſcire: partim pudet, quòd præcepta gloria ſpoliari iniquo animo capiant: atque hoc interdum impedimento eſt quo minus iuuentutem ſuam admoneant, vt quæ ipſis defuerunt, illi quærant. Sed antequam de diſputationibus finem dicendi facio, adiiciam illud quod oſtendit, quàm iſti homines eruditionem & cognitionem veri parui fecerint, quàm ſe penitus conflictui dediderunt, & eum quibuſcunque potuerunt rebus aluere: etiam inter illa ipſa inepta, abſurda, ſtulta dogmata, ſi quod eſſet vnde copioſum aliquod & fertile oriri poſſet diſputationi ſeminarium, tametſi falſum eſſe exiſtimarent, inferebant nihilo minùs in ſcholam, & ſtatuebant tanquam poſitum & fixum, ne materia deeſſet rixandi: videlicet quòd ex illo quod verum eſſe non dubitarent pauciora exiſterent

quàm

quã ex falſo argumenta. Exempli gratia: Secta illa ſcholaſtica, quæ à Gulielmo Occhamo defluxit, & nominalium ſe appellauit, ridet quæ Ioannes Scotus, & ii qui reales dicuntur, de punctis, de momentis, de interuallis, de indiuiſibilibus affirmant, & tamen illi ipſi diſputaturi, vel in logicis de incipit, & deſinit, vel in phyſicis de motu, & tempore opinionem Scoti tanquam veram ſubiiciũt, vt ſit dimicatio diuturnior. Sed quanuis illi altercandi nec finem nec nodum vllum nouerunt, nobis tamen aliquis eſt faciendus finis, & tranſeundum ad reliquas corrumpendi artium cauſas, tametſi non minor ſuppetit nobis materia inſectandi rixas illas, quàm illis clamandi, dum rixantur. Sed nemo non videt quanta & moribus, & iudiciis. ac proinde diſciplinis quoque inter haſce pugnas plaga eſt inflicta. Diximus de ingeniorum tenebris, dicendum nunc eſt quantum negligentia nocuerit, per quam etiam tenebræ ſunt in noſtris pectoribus denſatæ, & quaſi per deſidiam ſquallor & rubigo menti obductus. Olim veteres, qui ſe ad ſtudium veritatis ac ſapientiæ contuliſſent, omne perire tempus ſunt rati. quod literis, quod cognitioni non impenderetur. Nota eſt Plinii Secundi diligentia quam Cæcilius ſororis eius filius, in literas retulit: & idem ipſe in præfatione naturalis hiſtoriæ ſatis indicat de ſomno ſe, & rebus valetudini neceſſariis detrahere ſolitum, quod impenderet ſtudiis: nimirum quod tum demum ſe viuere cenſeret, dum illa commentaretur, vſúſq; eſt Marci Varronis teſtimonio, quod vita eſſet vigilia. Ariſtotelem quoque ſcribunt ita ſtudere cõſueuiſſe, vt globum æneum teneret in manu ſubiectis peluibus, in quos decideret ſi dormitaſſet, & excitaretur ſonitu. Longum erit ſi exordiar hiſtoriam diligentiæ antiquæ, ſi peregrinationes literarum gratia, ſi ampliſsima patrimonia, opes, dignitates ſtudiis poſthabitas: facilia ſunt cognitu, ſi quis philoſophorum acta velit inſpicere. Habebant etiam proceres Romani in illis imperii occupationibus lectores, quos Græca voce ἀναγνώστας nominabant, qui epulantibus, qui dormitantibus, lauantibus, deambulantibus, iter facientibus legerent. Refrixit mirum in modum ardor ille in hominum animis, vel quia non liberet operam dare, vel quia non liceret: non libuit propter ſocordiam, aut deſidiam, quod graue cor hominis, & ad terram nutu ac pondere ſuo vergens, nullis ad dili

Negligentia.

Lectores.

diligentiam ſtimulis pungeretur: vel quòd nō putarent opus eſſe in publicum ſua diligentia, quum crederent ſatis multos in eam rem incubuiſſe, atque incumbere, & veritatem quantum in commune ſufficeret productam eſſe. Nec ipſi ſe arbitrati ſunt indigere, quòd ſatis cognitione rerum viderentur inſtructi ad vitam: honorem autem vel opes, aut tenues, aut profectò contemnendas ex literis atque ingenio prouenire, aut illis ita abundarent ipſi, vt ex literis non haberent quærendas: poſtremo eas non tanti facerēt, vt propterea laborem ſtudiorum ſuſciperent ſcribendi vel expoliendi, quæ inueniſſent, homines pigri & impatientes curæ ac laboris: quales fuere Lucillius poëta: vt Horatius eum taxat, & Galba: multique oratorum de quibus in Bruto M. Tullius. Fuere qui deſperarent ſe tam multa poſſe legere, quod erant legenda ei qui mediocrem in ſtudiis operam vellet ponere. Pars diffidit ſe intellecturos aliquot ingenii ſui vitio, etſi hi rari: ſed plerique conſcientia imperitiæ earum rerum, quæ eſſent ad intelligentiam neceſſariæ, vt puta linguarum, aut philoſophiæ, aut veræ alicuius eruditionis ac ſolidæ, quibus non tam diligentia deerat, quàm facultas. Queritur Iuſti. Cæſar tot milia verſuum eſſe in libris veterum Iuriſconſultorum, quos etiam maiores altero tanto iuuiſſet cognoſcere, piguit illos legere, piget etiam centones illorum in Pandectis rite ſcrutari: non piget ſcrutari ac rimari Bartholos, Baldos, Albericos, Iaſones, quos qui videat, exclamet protinus illud è ſatyra: Quis leget hæc? Qui plures habent & longiores verſus, quàm non dico ſex & triginta integri iuris ſcriptores, tot enim ſunt in Pandectis eorum nomina, ſed etiam ſexcenti tales. Qui à Liuio abhorret, vt diffuſo, non dubitat ſe credere pelago Vincentii hiſtorialis. Vallam qui non legit, leget Catholicum. Nuper cauſabatur quidam vitæ breuitatem, quæ non ſufficeret euoluendis Hieronymis, Auguſtinis, Ambroſiis, Chryſoſtomis, & is tamen ad vmbilicos percurrerat non paucos ex iis, qui ſummas aut commentarios in ſententias Theologicas conſcripſerunt, quibus omnibus legendis tres ætates hominum non ſufficerent quanlibet longę. Ariſtotelem grauamur inſpicere non Paulum Venetum, aut Auerroëm, bone Chriſte quantam moleſtiam: videtur mihi iſtis contingere quod noſtri homines prouerbio dicunt, farinam ſpargere, cinerem colligere.

Vt

Vt diuites malè profusi denarium pauperi datum deflent, scurræ mille numos datos gloriantur: Sic isti in rebus bonis præparci sunt temporis: in malis largi & liberales. Non sunt visæ illis obscuræ tricæ, & exomniationes recentium in omni disciplina, in Dialectica, in Physicis, iure ciuili, medicina, Theologia, quoniam illis assueuerunt, vt vitiosi oculi tenebris: visa sunt eis obscurissima, & impenetrabilia, quæ dilucidè erant ab antiquis prodita, quoniam insueta: ita malunt ea qualiacunque ex interpretibus sui similibus, hoc est, ex cœnosis lacunis haurire, quàm ex ipso puro fonte. At quod grauissimum est, negligentia hæc indies crescit, nam & indies magis assuescunt commentis recentiũ, minùs veteres curant agnoscere, quos omnino vellent perditos, nisi conseruaret eos maiestas nominis, & reuerentia vetustatis, nunquàm tamen nec videntur nec audiuntur, tantum sẽtẽtiolæ quędam illorum sunt vulgares, quas passim iactant & vbique inculcant quantuncunque sint iis de quibus loquuntur alienæ. Quædam etiam à principibus suæ sectæ citata traduntur per manus, cum eo intellectu & interpretamento, ad quod torsit illa, qui ad placiti stabilimentum inducebat, quo nihil putant esse certius ac exploratius. Et istis quidem non libet, aliis non licet, non est commodum, non vacat, quòd longe diuersis rebus sunt intenti atque occupati: vt qui vel parandis opibus dediti, aut venandis voluptatibus, aut mala potentiæ atque opum ambitione inflammantur, ea in illorum animis cura studium literarum blandum & mansuetum facilè expellit, imò has esse nugas arbitratur, præ suis voluptatibus ac pecunia.

Sunt qui eruditionem suscipiunt, tanquam facultatem quandam numi aut honoris quærendi, isti ad adipiscendum præstitutum animo finem intenti, id solùm de studiis desumunt, per quæ breuissimè, quò intendunt, perueniant. Nam qui propter mercedem operam sumunt, mallent si fieri posset mercedem citra operam omnem consequi: quod in istis est agnoscere, qui qua via ad honorem aut opes perueniant pensi nihil habent, perueniant modò. Quo fit vt illa consectentur sola, quæ ad destinatum animo finem compendio perducunt, reliqua tanquam superuacanea sinunt valere: atque adeò, vt quisquilias reiiciunt, & purgamenta. Sic medici quas practicas nominant solas legunt, illi qui

Eruditio propter quæstũ.

quidem qui quæstus gratia student. Iuris studiosi rubricas, formulas,& actiones, & constitutiones litium, reliqua siue philosophiæ arcana, siue ex iure pulchra quidem illa, vera, solida,& cognitu dignissima, ne attingunt quidem: nihil est enim eis dulce, nisi quod præsentē adfert mercedem, in quam solam inconniuentes habent oculos. Quippe non secus philosophia & labor studiis impensus grauis istis molestúsque est, atque agricolæ fossio vel aratio, veredario cursus, sutori suere, textori texere. Seruile est enim mercenarium quodcunque, angitq; animum properantem ad præmium: & sicuti Horatius inquit, spe finis dura ferentem. Ita nullum est eis tēpus breue, vt animo cupienti nihil satis festinat. Olim septem anni liberalibus artibus impendebantur, recisi fuerunt ad quinque: & hoc nimis longum, ad tres cum dimidio sunt redacti: ferunt vtrunque seruitutem hanc nonnulli eorum, & sicut ille in Comœdia amator, macerant se tantisper, nam quidam de hoc ipso detruncant. Qui illorum animus apertissimè sese subinde profert. In illis enim quas vocant relaxationes studiorum, & recreationes animi, in quos se lusus, & quantam sese licentiam effundunt, etiam grandiores natu, nam de pueris minùs mirandum. Quo gaudio ex scholis tanquam è caueis euolant? quàm inuiti eodem reuertuntur? vt videtur serui ex compedibus soluti, intolerabili quadam miseria ad tempus leuari, magno metu, ac mœrore, quum ad eandem redeundum est in ergastulum. Simul per licentiam illam ea designant flagitia, ea scelera, vt credas nihil eos in scholis discere aliud, quā malefacere. An non satis clamant se in opera detineri, cætera odiosissima nisi propter mercedem. Nam qui generosiori sunt pectore, & dignitate scientiæ ipsius, inducunt ad philosophiam animum, iis vel ex ipsa philosophia crebra adsunt alia ex aliis oblectamenta, aut ita ex bibliothecis exeunt, vt solius valetudinis habere rationem videantur, rei vehementer studioso labori necessariæ. Quocirca moderatissimis se ad studia, vel deambulationibus, vel lusionibus reficiunt, ac reparant. Verùm illi nec quærunt nisi mercedi aptissima, & eam consecuti finem labori imponunt: nam quorsum attinet ampliùs defatigare, & vlterius progredi, vbi ad metam perueneris? Itaq; vndecunque malunt raptim defungi rerū summis, quàm rationibus detineri, & causis cuiusq; cognoscendis, quòd demum verè est scire.

ſcire. Inuenti ſunt in omni ſtudiorum genere, qui deſidiæ conſulerent, collectis ex lectione veterum quibuſdam ceu floſculis, ne priſcos illos poſteri haberent perlegendos, homines plus ſatis nugis occupati & diſtenti, & hi fugitantes laboris præſertim moleſtiſsimi, quod ſcilicet ægre illos intelligerent: centones eiuſmodi pro ſolidis magni nominis authoribus complexi ſunt. Ita nunc Hieronymus, Auguſtinus, Chryſoſtomus, & priſci illi ac primi religionis noſtræ ſcriptores non ex ſuis ipſorũ monimentis cognoſcuntur, ſed ex collectaneis ſententiarum Petri Lombardi, ex Cathena Aurea Diui Thomæ, & aliis rhapſodiis eius notæ. Nacti ſunt & medici ſuos decerptores floſculorum ex libris Galeni, Hippocratis, Auicennæ: conſuit centones iuriſconſultorũ Tribonianus. Detruncatus eſt Lutetiæ Ariſtoteles & traditus vix dimidiatus, ne ſic quidem breuiaria hæc lectores inueniunt: longum exiſtimatur ea percurrere, ſit ſatis indices aut rubricas inſpexiſſe. Qui poſſunt authorum ſenſus percipi deſerti, & deſtituti ſuis velut fulcimentis, nempe iis quæ antecedunt, quæque ſubſequuntur? vtraq; enim maximam lucem adferunt interiectis, quæ nuda hodie ac orbata proponuntur. An non iſtud paſsim vſu venit, vt quod per ſe parum intelligitur, ex collatione priorum ac poſteriorum fiat manifeſtum. Et iſti floſculis, & ſummariis, & vt vocant, margaritis contenti, feſtinantes ad finem animo optatum ea tanquam ſuperuacanea contemnunt, vnde non modo vera eruditio, ſed nec illa ipſa conſtare poteſt ficta & adumbrata, quam ipſi affectant. Nam quum ex paruis naſcantur & componantur magna, neceſſe eſt vt paruis ſuoipſorũ iudicio contemnendis aditum quo que ſibi obſtruxerint rerum maximarum. Primum nihil fuerunt ſoliciti quemadmodum ſcriberent, quum tantum intereſſet probus dicerent an probrus: cædo, an cedo: hominis, an ominis: Chriſte, an Criſte. Atqui Meſſala Coruinus & C. Cæſar tanto ingenio, eruditione, opibus, dignitate viri, non duxerunt ſe indignum de ſingulis literarum præcipere. Si enim literæ ſunt vocum elementa, quibus artes omnes ac diſciplinæ conſtant, quomodo non compoſita negliguntur, ſi ſimplicia contemnantur? an tu pharmacũ vllum recte confeceris, cuius vel herbas vel radices conculces prius, ac conſpurces? Iam & verba diſsimulabant ſe curare, quum

Floſculi ex authoribus collecti.

Contemnendo parua, ſunt amiſſa magna.

maximè laborarent facundissimè dicere. Sed quia non succedebat, volebant aliis persuadere non sequutos se, quod assequi non quiuissent. Ergo nomina omnia vetera eorum, quibus postea mutatæ sunt appellationes, funditus penè amisimus, herbarum, stirpium, animantium, vrbium, regnorum, fluuiorum, montium: herbas pro saxis, vrbes pro fluuiis, homines pro nauibus vsurpamus. Interciderunt quod proximum fuit, phrases, & loquendi formulæ, tum historia, mores populorum ac gentium, & tota cognitio vetustatis. Negabāt sua interesse, fuerit ne Annibal Pœnorum dux an Scipio. Vicerit Cæsar Pompeium, an contra Cæsarem Pompeius. Sit in Assyria Babylon, an in Mesopotamia. Hispania sit ne ad Occidentem, an ad Meridiem. Scolopendra herba ne sit, an auis. Sint in duodecim tabulis Romanæ leges an Scythicæ. Hæc si dicunt futuri cerdones aut coqui, nihil repugno. Sin eruditi homines de cathedra vitæ duces, & professi se ingeniis lumen adferre, quis non indignetur? quocirca prisci homines, qui orbes illos disciplinarum confecerunt, videas quicquid libris suis admiscent, adeò esse purum atque exactum, vt vnum illud studuisse ac egisse semper dicas in vita. Disserit Cicero, Seneca, Aristoteles, Plato, Hieronymus, Ambrosius, Galenus, Vlpianus, Scæuola, aut illorū aliquis de rebus morum, attingit obiter historiam, fabulam, descriptionem regionis, naturam herbæ, animantis ingenium ac mores tam accurate, tam vere ac prope quàm qui illis de rebus profitentur se tradere. Scribit nostrorum hominum quispiam de philosophia, de iure, de Theologia, de re medica, admiscet historiam ineptissimè narratam & falso, negat hoc suum esse institutum: attingit aliquid de Cosmographia inscite, negat esse suum institutum: loquitur de vi verbi imperite, negat esse suum institutum: de arbore, de animante indocte, negat esse suum institum. Quod est ergo tandem tuum institutum? nihil statuisse recte dicere? Quam esse putamus eiusce rei causam, nisi quod veteres & euoluebant omne librorum genus, & intelligebant: isti nec inspiciunt, & frustra inspicerent egeni lucis illius, quæ nos ad intelligentiam artium quasi manu ducit, quæ in istis nulla est prorsum, in antiquis magna erat, & dilucida. Istos miseros facit & inopes negligentia omnium, illos faciebat diuites omnium diligentia & cura. Nimirum

acute illi apud se cogitabant, nullam esse artem aut peritiam adeò ab alia remotam & disiunctam, quæ non illi lucem sæpe aliquam adferat: ideo disciplinas omnes vt virtutes, communionem inter se quandam & nexum habere docuerunt, quod non ab vno authore, aut vno loco est proditum. Testantur id Plato, Cicero, Fabius, Vitruuius, & alii permulti, vnde natus est ille, vt Cicero inquit, concentus doctrinarum omnium, & consensus: & vt Quintilianus orbis disciplinarum, quem Græco verbo ἐγκυκλοπαιδείαν vocant. Defuit multis ad inquisitionem artium, & ad præcepta illarum dexteritas, vt temere sine arte, sine sagacitate quacunque se via aliqua ostendisset, illhac insisterent ad inuestigationem veritatis: non penetrarunt ex affectis ad caussas primas, non ex compositis ad elementa & initia, non ex singulis collegerunt vniuersum, non ex vniuerso præceperunt de singulis, & quasi fluuium, qua opus esset corriparunt. In quibus reliquos omnes non secus antecelluit Aristoteles, quàm sydera vniuersa sol. Proximus est ei Galenus Pergamensis si non esset tam redundans, nempe Asianus. Sed & isti non raro ad rem præsentem accommodarunt quæ inquirerent: vt Aristoteles, quemadmodum etiam alii in rhetoricis, & poëmatis sparse, & temere profuderunt, quæ inuenissent, non aliquo fine proposito, media alia ex aliis nascentia tanquam in schalis gradus suffulcierunt: non ex re atque vniuersitate naturæ ad præsens institutum atque opus deduxerunt, quod est artis, sed aliam ex alia similitudine quadam collegerunt: aut quæsita est eis præsens vtilitas, non vt finem tenerent artis, sed vt suum. Hæc antiqui: recentiores vero qua tandem dexteritate tractabunt artes, quum nesciant quæ cuiusque artis sit materia, qui finis, & quasi scopus, quid agat, quò spectet, in quem vsum discatur? Modo artes ex similitudine cōiungunt: & faciunt vnam ex duabus diuersissimis. Rhetoricam vocarunt Grammaticam, quod vtraque esset de loquendo. Poëtam dicunt Rhetorem, Rhetorem Poëtam, ob concinnā & modulatam orationem. Dialecticen de locis argumentorum Rhetoricen appellāt, quia Rhetorica quoq; inuentionem argumentorum traderet. Modo ex artificibus distinxerūt. Si quis bene loquatur Latinè, quia hoc in ludo literario putatur didicisse, Grāmatica est quicquid loquatur, & de quacunq; re,

Dexteritas.

Aristoteles arte maxim⁹.

Galenus.

Confusio artium.

Differant duo de re eadem philosophica, Latinè vnus, alter vitiose ac barbare, quæ Latinus dixerit, erit Grammatica, quæ verò imperitus philosophia. Quæ Lyranus aut Hugo scribunt in nouum Testamentum, Theologia est, quæ Erasmus, Grammatica. Idem de Hieronymo, Ambrosio, Augustino, Hilario dicturi, nisi nomen obstaret, tametsi hic etiã nescio quid mussant. Quòd si Ioannes Picus Apologiam suam corrupto illo non scripsisset sermone, haudquaquam haberetur Theologus, sed Grammaticus. Alciatus, Zasius, Cantiuncula Grammatici sunt quum de iure disputant. Accursius est Iurisconsultus vel quum interpretatur, q;, id est, &:ait, id est, dixit: seu, id est, aut. Diligens & accuratus historicus, vel quum de origine XII. tabularum lepidam fabellã cõminiscitur, aut de adoptione Germanici Cæsaris. Quicquid ciuilis homo in republica de ciuitate administranda, de moribus, de re familiari loquitur, est Rhetorica, quicquid dialecticus, est dialectica. Quicquid tractat Iurisconsultus, peritia iuris, etiam si de vocabulis inquirat, & in medio Grãmatici iure ac possesione versetur. Quicquid physicus, physica, etiam de punctis, & lineis, & superficie, & numeris. Quicquid ergo facit sutor, sunt calcei: quicquid carpentarius, carpentum, etiam quum intritum parat ad cœnã. Et hæc vulgus rude si diceret, rideremus: at dici ab ipsis sapientiæ luminibus, quis non indignisimè accipiat, qui fines & modos, & materiam earum artium, quas honore professionis suæ ostentant, penitus ignorant? Non desunt, qui nec similitudinem vllam sequantur, nec artifices, sed quod primum in buccam: oratoriam nolunt grammaticam vocare, poeticam dicunt, hanc rhetoricen: homines delicatuli bellum existimant puerorum more res alias pro aliis in loquendo vsurpare, quod in pueris ridemus vtique, amplectimur, osculamur: in illis senibus reliquorum magistris flagitiosum est, & animaduersione dignum, non aliter ac si velint ipsi ad pueriles ineptias redire decursa iam ætate. Homines qui tam prauè & à magistris suis artes acceperunt, & in animis suis excolunt, quomodo sunt eas nisi prauisimè quoq; tradituri? Sic ex olido vtre in olidum vtrem vinum transuasetur, quale tandem proferetur ex hoc secundo? non solùm corruptas eas disciplinas atque eruditionem necesse est illos tradere, sed multò iam corruptiores quàm acceperant: nam ipsi

ipsi malè atque imperitè versando in peius deformarunt, & res semel à via in auium delapsa, quò longiùs progreditur, eò magis à recto aberrat, & longiùs ab eo discedit, quò erat eundum: Iam vt libros non attingebant, quos nec intellexissent, illos dico veterum, vnde tanquam ex fonte eruditio omnis dimanat, erat tamen necesse aliquid dicere: transtulerunt omnia ad commentitias quasdam formulas, ad ridicula quædam & ludicra, ad quæ nihil esset opus lectione veterum, aut omnino libris vllis, quando facilius & expeditius videretur absurdum aliquid inuenire & cogitare, quemadmodum tueri posses: quod si perfecisses breui tempore, labore exiguo author prodibas noui instituti, & alieno labore magnam partam gloriam verbis in te transmouebas, vt inquit ille. Et quemadmodum authori nihil erat libris opus, ita nec impugnatori, & ei qui demoliri contendebat, quæ alter extruxisset: quúmq; hæc rerum natura esset eis ignorata, ipsi aliam somniarunt, quæ esset ad ludendum, ad altercandum, ad rixandum aptissima, & ad pullatam coronam accommodatior, quæ illa admiraretur quæ nullo modo caperet, & acumen illorum suspiceret, qui ea quæ nusquã essent tam acutè essent intuiti.

Ipsi verò nouæ & confictæ rerum naturæ assueti, quum adhanc nostram transeunt, omnia offendunt noua, omnia sunt eis paradoxa, omnia admirantur, quasi in syluis & solitudine educati, in vrbem tunc primũ adducentur. At quum se aliquando ad lectionem magnorũ authorum traducunt, vehementissimè demirantur illa non congruere cum suis, nam ad illos suos fictitios canones, sentẽtias authorum volunt censeri, quæ quum videant inter se repugnare, primum imperitiæ ascribunt veterum, rati se exactè loqui, illos ruditer, & quod dicunt Minerua crassa: deinde impulsi authoritate nominis, tum magnitudine eorum, quæ illhic scribuntur, hærent inter illa sensa, & suas formulas, incerti quorsum se applicent, sed vincit in multis inueterata consuetudo, & authores aiunt ad bonum sensum loqui, se verò ad perfectam quandam rationem & regulam, id est, ad rigorẽ, sic enim suum frigus vocant appositissimè.

Noua & somniata rerum natura.

Age verò, quomodo authores ipsos vel intelligunt vel enarrant? Primũ nihil pensi habent, quis sit author, cuius instituti, quo fuerit tempore, qua vsus scribendi ratione. Epi-

Authores imperitè enarrati,

& intellecti.

cureum, Stoicum, Academicum torquent ad placita Peripatetici, omnia deniq; ad ea, quę sola norunt. Magnos authores nolunt quicquam habere cōmune cum populo, quasi verò nō illi sermonē à populo acceperint, sed ipsis domi nascerctur. Quo remotius ab omni cōmuni sensu scriptoris sensum abduxerint, eo putant acutius se dixisse, & propius ad illius mentē accessisse. Quicquid esset ex cōmuni intelligentia, tanquam indignū scriptoris sententia reiecerunt, & ab hac discesserunt rerū natura, nequid sibi esset cōmune cum populo: quippe naturam hanc imperitorum ducebant esse, alteram illam suam doctorū. Ad examen quod sibiipsi confinxerant reuocarunt syllabas, literas, literarū apices. Vnusquisque voluit ad ingenii sui modū alios omnes scripsisse. Aridus & ieiunus lector nihil censuit explicandi causa esse dictum, nō animaduertit copiosum scriptorem sæpenumero contentum non esse rem vnam semel bene dixisse, alia repetere infigendi & inculcandi gratia, quia sic expedit argumēto, alia vt magis intelligatur quod dicitur, alia natura copiosi ingenii atq; interdum redundantis. Contra laxus & fusus multo vult dici, tanquam corticem, quæ possis tollere sine periculo, ita ieiunus in copia Ciceronis tanquā in vndis iactatur. Copiosus in Aristotelis parsimonia, tanquàm in angustiis premitur: quum Cicero plerisque locis ornatum spectarit fusus & plenus. Aristoteles autem astrictus & sibi instans, res solas, parcissimus verborum. Quæ autem vel exempli causa, vel similitudinis, vel confirmandæ, aut declarandæ sententiæ suæ ab authore ex aliis disciplinis attinguntur, qui non confidit se posse explicare, præterit penitus, & negat esse suscepti instituti, nihil pertinere ad se: alii qui turpe existimant penitus tacere, sic exponunt, vt præstitisset tacuisse. Nam quum sibi doctissimè videntur locuti, dicunt in genere, Galilęa nomen est regionis: struthiocamelus nomen est animantis: colloquintis nomen est fructus: Cyrus nomen est viri: quærat lector quid & quale sit quicquam. Alii qui sibi magis fidunt, nacti suo iudicio campum in quem excurrant, vnius verbuli tenuissima arrepta occasione de re dicunt paucissima, præter rem infinita: alienissimis locis infarciunt, quæcunq; est collibitum: nimirū quòd quum finem & vsum artium ignorent, omnia vbique satis aptè & congruenter dici posse arbitrantur. Loquitur obiter

Arist

Aristoteles aliquo loco de punctis, ipsi totam Geometriam eodem effundunt, dico eam quam norunt, quæ est à Geometria alienissima: Loquitur de Helena, totum bellum Troianum ab ouo gemino, sed nouum penitus, & vel ipsi Homero, aut etiam Vlysi inauditum. In sacris literis fit Orientis mentio, nō autumant alienum de toto ortu & occasu signorum disserere, de Solis cursu, de Lunæ vicibus: vt postquam perorauerint, posit tanta loquacitate tortus auditor quæri, bella hæc quidem, sed quorsum hæc tam bella? Iam qui nihil videretur falsum dixisse etiam si nihil congruens cum sensu authoris, satis se bene putabat suo munere persunctū, videlicet Aristotelica fretus regula, omne verum omni vero consonat: atqui hæc parum inter se cohærent: Dionysius fuit Syracusis tyrannus, & sol mouetur in zodiaco non conferebant priora cum sequentibus, sed detruncatam sententiā sumebant exponendam, nec expendebant an satis recte diceretur, si is esset sensus. Hieronymus Platonis peregrinationes recensens in Epistola ad Paulinum inter cętera scribit. Captus à piratis & venundatus tyrāno crudelissimo paruit, sed quia philosophus maior emente se fuit: hic interpretati sunt maiore se fuit mente, id est, fortiorem sumpsit animum: nec considerarunt posset ne Latinè dici maiore se fuit mente: & tamen acutum se quiddam credebat inuenisse Brito, aut si quis fuit alius inuentor. Sodalis quidam noster Lutetiæ quoties disputaret tot solœcismis, tot barbarismis vt intelligi à nemine posset, supposita inquiebat congruitate. Sed in sacris literis & in Aristotele plurima sunt detorta hac de causa quod sententiolam aliquis decerptam ad disputationem adfert, quam alter ex tempore interpretetur, nec prioribus nec posterioribus expensis, quæ nec recordaretur, ac ne vidisset quidem vnquam. Suscepit Israel puerum suum, volunt eum qui susceperit puerum esse Israelem, quasi in eum posit cōpetere quod additur, recordatus misericordiæ suæ: sed horum exempla non possunt numero compræhendi. At quicquid semel affirmassent præsertim multis audientibus, nefas fuit recantare, aut ab eo discedere tanquam à voto quod dicunt solenni. Subiectóq; absurdissimo aliquo sensiculo tanquam fundamento, surgebat ilico incredibilis moles ædificii, quæ hoc erat inanior quo altius erigebatur. Sed fortassis nō adeò nocuisset imperitia, ni fuisset cū

arrogantia & impudentia coniuncta: nam cesſiſſent indoctı melioribus, aut verecunde vtiq; tradidiſſent, quæ ſentiebant. At verò arrogantia audaciam & impudentiam confirmauit. Ita nihil dubitarunt, vt quæque in mentem veniebãt, ea continuo ingenti cũ ſupercilio aſſeuerare: deformoſiſsima portenta ſunt illata in ius ciuile, in Theologiam, in Poëtas, in Oratores: & ea erat ſiue confidentia, ſiue ſocordia, nunquam vt crederent futurum vllum qui ea refelleret, quia refelli in præſens non poterant. Qualia verò ſint quæ in reconditis & non omnibus notis rebus pro veris aſſeuerant, ex iſtis promptioribus & nulli nõ obuiis licet coniecturam ſumere: in expoſitionibus vocum, in hiſtoriis, in iis quæ etiam pueris ſunt nota, magno ſupercilio, magna totius vultus aſſeueratione ac faſtidio falſiſsima confirmant: peſsimum cæcitatis genus eſt neſcire ſe eſſe cæcũ: clamant & indignantur, & iniuriam ſibi teſtificantur fieri ſi quis ad ſanitatem tentet reducere, quod eſt phræneticorum proprium.

Imperitia cum arrogantia & impudentia.

Sed vt Ariſtotelis obſcuritas multum nocuit artibus, ſic horum in Ariſtotelẽ interpretationes artes omnes peruerterunt. Non potuerunt recte Ariſtotelem exponere, & hæc ipſa difficultas temeritatem atque impudentiam exacuebat, vt tanto magis auderet quiſque pro interpretamento adferre, quicquid in mentem veniſſet, quo minus refelli ac confutari poſſet inter tantas tenebras. Et quemadmodum vulgo dicunt, perturbatus amnis quæſtui erat piſcantibus. Dixi quanta eſt eius & ex ſententiis, ex verbis, ex tota dictione in Græca quoque lingua obſcuritas: cui alia acceſsit fortuitáque. Verſus eſt male ab imperitis, qui dum in Latinum transferunt, nec Latinum fecerunt, nec reliquerũt Græcum: & vt difficile eſt interpretari quæ non capias, nec à doctis quidẽ potuit recte verti: quòd multis in locis non ſatis quid ille ſibi vellet, intelligerent. Tum etiam abundat ille ac planè paſsim ſcatet hiſtoriis, fabulis, alluſionibus ad Homerũ, Sophoclem, Euripedem, Alcæum, Heſiodum, omnes denique Poëtas, oratores, hiſtoricos, ad prouerbia, & ſententias vulgo receptas. Quid poterãt in his dicere homines omnium ignari, præterquam eorum quæ ipſi ſibi finxerunt? neceſſe erat eos, quod in aliis fecerant, hic quoque comminiſci aliquid & fingere: & tamen hac difficultate ipſi abuſi ſunt ad ſuum commodum, vt minus depræhendi poſſent, quæ praue contor

Obſcuritas Ariſtotelis.

contorsissent: vnde magnus accessit vnicuique scholæ ac sectæ fauor, tanquam ab se Aristoteles staret, tractus ab expositore, quò nunquam se Aristoteles venturum potuit suspicari. Vt iam etiam vulgo inter eos non omnino, vt solent, inscite Aristoteles dicatur habere nasum cereum, quem quilibet quò velit, flectat pro libito. Nam cum eo tempore sub latis linguis clausa cognitione vetustatis, extincta luce omni, qua declarandi essent authores, quum facillimos & apertissimos nemo intelligeret, & vnicuique liceret in eo quicquid videretur tuto fingere, quantam putamus ex Aristotelis obscuritate licentiã ad quodcunq; animo esset collibitum vel affirmandum vel negandum acceptam? Tyrannio grammaticus & Andronicus Liuius qui libros illius, vt dixi, distinxerunt, & euulgarũt, tum Alexander primus Aristotelis interpres, Themistius, Boëthus, Ioannes grammaticus & alia multa se in Aristotele nõ assequi verecunde sunt professi, homines Græci & Græce peritissimi diutissime in illius philosophi libris cum magna diligentia atque studio versati. Isti verò nec Latini nec Græci primo Aristotelis intuitu fortiter asseuerant eum esse illius sensum, qui illis primus in mentem venerit, imò vero in buccam: nusquam cunctantur, nusquam hærent, omnia sunt illis sole clariora: nimirum iuxta suum illorum dictum, qui nihil scit, nihil dubitat. Et hunc non minus quàm alios detorserunt ad suas illas formulas: tantóque hunc accuratius quanto exactius in omnibus existimabatur scripsisse. Quapropter obscuratis artibus, remotis à sensu communi, conuersis ad ludicra quædam spinosa & inamœna sine vllo penitus emolumento ac fructu ad vitam, præclara ingenia & solida, & cum magno quum suo, tum publico fructu studiis vacatura, ab schola refugerunt. Nam vbi paulum modo ad illas se literas artésque applicuissent, ceu specimine quodam & exemplo capto, resiluerunt protinus non à peritia, quam illa ingenia vnice expetebãt, sed à carnificina animorum inutili, seu potius damnosissima: videbãt enim sub tot corticibus tam duris nihil occultari nuclei, inanem sumi laborem, vbi nihil speraretur fructus, tum se à rectis & naturalibus sensibus studio illarũ artium ad detortissimas ac deprauatissimas traduci artes ac disciplinas, illas iusserũt valere, & earũ possessione cesserũt ingeniis cum artibus con-

Aristotelis nasus cereus.

gruentibus, vt similes haberent labra lactucas. Itaq; vacuam & derelictam possessionem artium obscuri homines & abiecta ingenia occupauerunt, delata illhuc tanquam ex naufragio ad scopulum & subsidium necessitatum ac rei familiaris: nonnulli quod laudem aliquã & gloriolam quandam hinc sese apud homines aliquos paraturos sperarint. At quũ populus maximos habuerit olim honores artibus propter eas vtilitates, quæ ab illis in commune nascerentur, adempta vtilitate omni ab artibus, honorem quoq; eis suum detraxit, quem nec tueri professores ipsi possent. Hinc factum est vt ignorati fines artium quò spectarent, quò tenderẽt, ignoratus vsus, ignorata vtendi ratio ac via effecerint, ne iam artes eam vtilitatẽ in publicum aut priuatũ præstarent, ob quã & inuentæ fuerãt & excultæ. Tum acceptæ & tractatæ propter opes, aut honorẽ quærendũ finem tantis instrumentis indignum, quum præstantius esset, quo quærerent, quàm quòd quærerent: non potuerunt animos discentium aut docentium ad humanitatem & virtutem excolere atq; informare.

Professorum mores corrupti.

Quocirca non solùm artes, sed professorum quoq; mores sunt corrupti. Vetus est hac de re insectatio illorum, qui aduersabantur philosophiæ, & querela eorum, qui fauerent. Rhetores, Poëtæ, Comici, & Satyrici philosophos mordent & lacerant, quòd homines sapientiæ præceptis instructi, leues se præbeant, ineptos, assentatores, mendaces, administros sceleris cuiuslibet, ac facinoris, interdum etiã duces: præcipiebant de prudentia, nihil erat illis imprudentius: de legibus & iustitia, nihil iniquius: de temperantia, erant ad voluptates omnes proiectissimi: de contemnendis opibus, indignissima faciebant & patiebantur vnius numi gratia: de veritate, nunquam verum dicebant: de libertate, nihil erat abiectius: de modestia, nihil arrogantius: homines, inquit Paccauius, ignaua opera: philosophica sententia. Aristophanes Comicus quoties eos perstrinxit? Aristides & Lucianus Sophistæ, & Tymon, qui Syllos composuit, dentem illis infixerunt. Iuuenalis Satyram vnam in illorum maledictis consumpsit: & erat materia Satyræ aptissima, atque vberrima: Prætereo veteres poëtas Atticos. Philosophiæ studium professi meliores viri, quàm vulgus philosophorũ, vt Plato, Cicero, Seneca dolent propter illos in totum vituperari philosophiam, disciplinam sanctam, &

amplis

amplissimum Dei munus. Nec querelæ huiusmodi priscis sunt seculis consumptæ, ad nos vsque redundarunt. Quippe nostro tempore qui artium doctrinam profitentur, nec ea exhibent, quæ sint cuiquam vsui, nec se meliores viros, quã illi de quibus modo dixi. Cuius mali eadem est causa, nempe illa ipsa, quæ quibuscunque sese rebus admisceat, magnam & præsentẽ perniciem adfert rebus publicis, priuatis, sacris profanis, auiditas pecuniæ. Nam in scholis quo in maiore numero lautior esset docentis conditio, nullus est ingeniorum habitus delectus, admissi omnes promiscue: & qui cum fructu aliquo versaretur in literis, & qui vel operam luderet & impensam, vel magno esset suo atque aliorum malo literis abusurus: nec solum tales in cœtus sunt scholarum recepti, vt essent discipuli, verum etiam in numerum eorum qui alios essent docturi. Excogitati sunt in publicis academiis quidam velut honorum gradus, non malo vtique sententia mea consilio. Nam vt Romæ sub Cæsaribus nõ licebat cuiuis de iure respondere, sed cui hoc esset à Principe concessum, ita rectoribus scholarum visum est arcere à professione artium imperitos. Eos verò quos ad hoc magno adhibito iudicio & seuero examine dignos censuissent, gradu aliquo honoris insignirent batalarios dixerunt. vocabulo vetere lingua gallica vsurpato in tyrocinio militiæ de iis, qui iam prælio interfuissent, ideo longè alio quam vulgo creditur, etymo: sed non hoc agimus: hinc licentiatos quasi facta copia quandocunque velint magistros fieri, postremo magistros & doctores. Verum quod scholæ nonnunquam opus esset pecunia ad sumptus ineuitabiles velut alendis ministris publicis, gymnasio conseruando, sarto tecto, imposita est summa pecuniæ iis, qui honores inirent: à primo modica, quæque necessariis impenderetur vsibus. Expetiit eum dignitatis locum indignus aliquis, & quod eruditione atque ingenio præstare non poterat, tentauit iis, per quos ageretur, corrumpendis: alius adorsus est illos gratia, alius promissis alius præsenti pecunia: vbi semel sancti priùs, atque incorrupti homines lucri dulcedinem gustauerunt. Is sensus reliquos omnes semel extinxit: certas statuerunt summas, quas illi penderent, qui admitterentur ad honores: quarum pars scholæ & ministris eius cederet, pars magistris & rectoribus scholarum: nec prouiderunt quantam literis, artibus, disci

Pecuniæ auiditas.

Gradus honorũ.

Batalarii

Licẽtiati.

disciplinis, orbi toti, qui ab iis regitur, ac disponitur, cladem & ruinam adferrent, promiscue quibuslibet admittendis, sed potentior fuit respectus exigui commodi, quàm tanti publici in vniuersam hominum gentem. Igitur quæstuosa res cœpit esse scholarum regimen, & emptum est non secus ac mercimonium promercale, vt reuenderet, qui erat mercatus: quæsitum est pretio, ambitu, & ne quid deesset dedecori ac indignitati, armis quoque. Qui erat adeptus agebat propter quod quæsierat: nullus locus, nullus honor, nulla dignitas denegata est ei, qui numeraret. Sed vt sciretur quanti ordinariè emeretur dignitas, statuta est certa summa pecuniæ, qua minorem nefas est accipere, de maiore fas est liceri: definitum etiam tēpus, & assignati qui examinarēt.

Nemo reiectus qui numerat.

Nominent mihi vel vnum iis ducentis annis reiectū, qui versatus præscripto tempore in scholis, certam illam pecuniam dependerit, quacunque ætate, conditione, ingenio, peritia, moribus. Si quis non credit, inspiciat tot per Galliam cerdones, sartores, coquos, rhedarios, nautas, fabros, & peiores iis grassatores, latronésque artium vel magistros, vel batalarios, nec desunt in Germania, nec in Italia. Si quis alibi non inuenit, Romæ quærat. De licentiatis iuris nihil scilicet possum dicere: sed hoc fortassis risu magis dignū, quærunt vbique lites, quas nutricent, pueriliter cauillando, & homines in odio illo detinent, molesti & clientibus, & aduersariis, & iudicibus. Illud dolendum magis, quòd annis omnibus tot batalarii, licētiati, magistri medicę artis ex Academiis in vicos atque vrbes, tanquam carnificum manus emittūtur. Isti ergo quando nihil in scholis egerunt aliud, quàm macerādo se expectare finem stati temporis, vt honoribus donarentur, adepti quod concupierant omni renuntiant labori, & si eruditioni non queant, certè nomine se authoritatem suam tuituros confidunt. Quum verò ex schola exeunt insignes nomine, magnæ ad populum authoritatis, ac venerationis, quid aliud possunt docere, quàm quæ negligenter & imperitè didicerunt? Ab his ignorantia per Europam omnem veluti seminatur, ac propagatur. Videas in eis pueros iam magistros, qui pædagogo adhuc indigeant, & quos Aristoteles tanquam inidoneos auditores de schola expellit moralis disciplinæ, tum hanc, tum alias omnes non præstant quidem, profitentur tamen. Quid aliud oportet hos facere tam

imma

immaturo honore onustos, & pressos, quàm disciplinarum labori cedere, & arrogantia, inuidentia, cæterísque vitiis repletos intolerabiles fieri, quum magistri nominentur earũ artium, quarum vix prima rudimenta posuerunt. An putamus insolentiores quosquam esse iis, qui quum sapientiam nullam habeant, pro sapientibus tamen ad turbam sese venditant: nihil est medium: sapientia optimos facit, simulatio sapientiæ pessimos: propterea quòd quæ tenere bonis artibus nequeũt, fraude & flagitiis tuentur. Sunt ex magistris nonnulli, qui vel nulla penitus peritia, vel minore audacia non applicant se ad exercitiũ disciplinarum: in familiam se locupletum dant hominum, nec nomen tamen deponunt, & indigna honore illo ministeria obeunt, adulantur, assentantur vt serui dominis: quod etiam peritiores faciunt ad diuites scribentes, quum illucet spes lucri aliqua: & quia istis inter scholasticas illas concertationes & pugnas nullus fuit locus vel historiæ cognoscendæ, vel præceptis morum: vel eloquentiæ, vel institutis ciuitatum, & rationi reipublicæ administrandæ, tantum in fictis illis quisquiliis molesti & rixosi corruptum ad negotia siue priuata siue publica iudicium traducũt. Quocirca nemo semel operam illorum expertus magnis denuo rebus adhibet, in cœtu hominum superciliosi, in cõuiuio morosi, & tristes, in concionibus loquaces, & inepti: in consiliis importunè cauillatores, omnia tentant carpere, & conuellere ex fictis illis suis normis: in magistratu rapaces: in potestate impotentes, in colloquio spinosi, & ab omni humano sensu alieni. Vt quemadmodum de philosophis sui temporis ait Socrates in Apologia Platonis, melius multo de rebus iudicaret vulgus hominũ, quàm illi totius sapientiæ consulti. Semota vtilitate ab artibus, & à professoribus remotis animis sua eruditione dignis, honor omnis & ab artibus, & à magistris est excussus: quippe quum nec vllis prodessent artes, nec suisipsis professoribus, vel ad bene viuendum essent vtiles, vel ad bene sentiendum. Tum ex multis iudicium est factum de omnibus, vt tales putarentur vniuersi quales se non pauci exhiberent. Inuisi fuerunt Athenis philosophi, & ipsa adeò philosophia, etiam tum, quum maximè in illa ciuitate studium illud floreret: hinc populus etiam Romanus. Indignabantur enim eos, quos rerum & sapientiæ cognitio meliores debuisset facere, peiores esse hominibus

Honor a demptus artibus.

omni

omnino imperitis. Et erat quodcunque vitium in illis notabilius, qui formationem morum, & scientiam omnium virtutum promitterent. Itaque Athenis & Romæ, quisquis vituperare voluit vel philosophos, vel ipsam philosophiã, secundo admodum populo est vsus. Neque nunc verò repugnantem haberet multitudinem, quanquam populus noster multo se habuit quàm ille priscus moderatius: nam quũ huius ætatis philosophi, & vtilitatis minus adferant, siue ad loquendum, siue ad sentiendum, quã illi Athenis aut Romæ, nec probitate aut cõpositione morum antecellant, tamen populus seruauit adhuc non parum venerationis iis, qui artes profiterentur, etsi nullam præstarent. Nescio an ea sit causa quod Atheniensis & Romanus populus quæ à philosophis dicerentur, intelligebat, ideo facilius poterat de illorum ingenio, ac eruditione cẽsere: noster non intellligit, ideo nec iudicat, & admiratur. Honore artibus detracto artes iacuerunt: illæ solæ sunt excultæ, quæ essent in pretio, vt oratoria propter forum & curiam, & ius ciuile ad constitutiones formularum, & litium: reliquam eruditionem, qui magni & honesti cupiebãt esse in populo, vel negligebant prorsus, vel si quam didicissent, occultabant ne se proferret: & tam solicite literas tegebant, quàm erant discẽdæ. Marcus Antonius orator apud Ciceronem hoc probabiliorem orationẽ suam populo fore existimabat, si omnino didicisse nunquam putaretur. Scire se dissimulabant, multo minus volebant videri docere: id munus ad seruos est delegatũ, si quos haberent literatos: aut Græcis & Asianis hominibus mandatum liberis quidem, cæterum non multo meliore conditione quã erant libertini, de qua indignitate merito quæritur Seneca: Ante Blandum inquit rhetorem, qui eques Romanus Romæ docuit inter libertinos præceptores, pulcherrima disciplina cõtinebatur, & minime probabili more turpe erat docere, ꝙ honestum erat discere. Quo factum est vt literas scire indignum sit habitum viris principibus: docere verò sordidum prorsum & abiectum. Agrippina Neronis mater Senecę viro integerrimo professoriam linguam tanquam probrum obiicit, & quæ non obiiciebat adulteris adulteria, militi crudelitatem, senatori auaritiam, iudici rapacitatem & sordes, viro innocẽtissimo & optimo quòd alios meliores redderet exprobrabat. Ea persuasio ad nostram vsque ætatem peruenit

Docere habitũ est abiectum

nit, vt potiorem ac præstantiorem esse vulgus existimet discipulum magistro: vel cerdo aut rhedarius præceptorem filii sui iuuenem bono loco natum, quòd præceptor sit, peiorem filio suo censet. Idem iudicium impie est ad res sacras, & sanctissimas translatum: vt sacerdotem viliorem existiment profano, tantum nescio quid exhibent honoris propter receptum morem. Quid dicemus esse causæ, an quod natura mercenarius omnis sordet? an quod ita suasit peccatū in nobis regnans, & peccati author & altor diabolus, vt pro vilissimis habeamus quæ sint optima: desidere, nihil neque scire neque agere, nihil à bestia differre, pulcherimum sit & præstantissimū. Quocirca excellentia ingenia, quæ se contemptui vident futurum, si doceant munus tam fructuosum, tam dignum illo acumine, illa ingenii luce, illo iudicio, ac peritia refugiunt, & auersantur: deserunt scholas, in quibus totius humani generis linguæ, animi, mentes ad optima, aut pessima informantur: tradunt has contaminandas, & conspurcandas tardissimis ingeniis, rudissimis, prauis, seruilibus, quæ vel nihil cunctātur spe tenuissimi præmii in scholas se tanquam in pistrinum detrudere: vel auide scholas arripiunt tanquam gloriolæ alicuius messem. Atqui huiusmodi ingenia docent vel pessima, quia non norunt alia, vel corrupta ab animo ad pecuniam, vel famam cæco impetu currente.

LIBRI PRIMI FINIS.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS DE causis corruptarum artium Liber Secundus, qui est de Grammatica.

VAE proximo sunt à nobis libro dicta, semina sunt vniuersarum artium corruptarũ, nam illa cunctas pariter læserunt, tanquam fatum nõ in vnam aut alteram eruditionis aut literarum partem, sed in cunctas simul ad perniciem corporis totius incubuerit. Nunc sigillatim de vnaquaque differendum est. Veterum scriptorum consensio tres artes de sermone posuit, Grammaticam, quæ quid, & qua ratione diceretur, indicaret: Rhetoricam, quæ ornatum & cultum: Dialecticam, quæ argumenta & probabilitatem. Vt in Grammatica sit illud quod ipsi volunt docere: In Dialectica probare, in Rhetorica mouere. Sed de his postmodum videro. Nunc de Grammatica: ea Græco nomine de literis dicitur, idcirco à Quintiliano literatura transfertur in latinam vocem, aptam quidem illã, sed non perinde receptam. Infantia eius circa literas, syllabas, & singulas vocum est versata, vt quicque aptè & scriberetur & pronuntiaretur, hísque finibus fuit contenta. Qui hæc præstabat, γραμματιστὴς à Græcis dicebatur, à nobis, Varrone authore, literator: cuius artem Martianus Capella γραμματιστικὴν vocat verbo apud Grecos, quòd equidem meminerim, rarissimo, sed vsurpauit illorum in fingendo licentiam. Visum est paulo altius puerum ducere, vt quæ in lingua, quam disceret, scripta essent, intelligeret. Expositi sunt ei Poëtæ, historici, & alia scriptorum genera: hoc quoque

Tres artes de sermone.

Grammatica.

ue voluerunt Grammatici esse munus, quem literatum no-
ninarunt: artificis hoc est magis quàm artis. Sed fuit hoc
lorum prudentissimum consilium. Nam quum linguæ ar-
itrium sit penes populum dominum sermonis sui, muta-
ur subinde sermo, vsqueadeo, vt centesimo quoque anno
rope iam sit omnino alius, nec qui tunc viuunt, eorũ lin-
uam intelligant, qui ante centum annos fuere. Ergo ne in-
elligentia veterum scriptorum penitus interiret, prouisum
st vt essent professores, ad quos ea cura spectaret, tenere
erborum omnium vires ac significationes, & esse velut the-
sauri illius custodes, atque ærarii tribunos. Ius sermonis,
sicut Horatius inquit, populi est recte ne, ac vere quicquid
sit dictum, vel singularum artium, vel iudicii ac prudentiæ.
At quid quicque significet, quem sensum reddat, hoc demum
Grammatici: qui si locus incidat in Virgilio:

Est via secta per ambas,
Obliquus qua se signorum verteret ordo,

Explicet quid ibi Poëta senserit, & satisfecerit suo mune-
ri. Vlterior inquisitio recte ne dixerit, hoc iam astronomi
erit. Quòd si idem ipse Grammaticus non leuiter omni ge-
nere artium imbutus sit, hoc copiosius & splendidius expli-
cabit quos enarrandos susceperit: non id exigit ars Gram-
matica, sed disciplinæ nexu quodam mutuo se continent,
& iuuant. Ergo Grammatici officium est os pueri, & ma-
num formare, hinc intelligentiam, vt ad cæteras artes re-
mittatur maximis adiumentis fultus eorum scriptorum,
quos sub Grammatico viderit. Artem hanc locupletauit,
atque illustrauit diligentia, sed obscurauit nimia, funditus
perdidit minima. Quidam inuentis ex analogia artis for-
mulis, in eas velut inciles vastissimum vsus flumen deriua-
re tentarunt, quum ex vsu obseruata, & nata sit Gramma-
tice, sicut dialectica, sicut rhetorica, non ex iis vsus. Ergo
sermonem ad miserum formularum prę scriptum redactum
non solum debilitarunt, ac fregerũt, sed corruperunt etiam
multis vitiis, quum aliter loquerentur, quàm oporteret, be-
ne ad canones, non bene ad consuetudinem, quæ est domi-
na & magistra sermonis. Ita videas permultos exactissimos
præceptores artis fœdis in oratione mendis ac flagitiis, dum
artem sequuntur, quæ totum vsum non potuit compræ-
hendere: propterea quod & varius est, nec analogiam se-

Grammatici officium.

Diligentia Grammaticorum.

quitur:itaque nequiuerunt rite omnia annotari. Adde quod passim mutatur arbitrio eius multitudinis, in cuius manu est lingua illa. At nunc, quum populum Græci aut Latini sermonis habemus nullũ, sed ab authoribus sumendum est ius verborum: sunt qui quoties aliquid non recordantur se legisse, damnant ilico, & tanquam lege Mutia Lucinia ex ciuitate eiiciunt. Alii ita sunt vni aut alteri scriptorum addicti, vt quod non apud eos sit, etiam si millies apud alios, velut parum Latinum reprobent. Nec desunt, qui ex vno aut altero loco generalem formam conficiunt. Atqui in his omnibus multipliciter peccatur. Nam nec Grammaticus legit omnia, & sæpe de his pronuntiat, qui solas legit familiares Ciceronis epistolas, aut Terentium: & vt legerit, non attentus omnia, non omnia obseruauit, expendit, excussit: & vt fecerit, non omnia annotauit: nec memoria tantæ rerum ac verborum varietati vna sufficit, quæ & multitudine intricatur, & ætate fit inualida, quæ aufert omnia. Denique nihil est in homine fluxius, atque infirmius: ergo plus tertia parte bonorum vocabulorum ex ærario linguæ Latinæ reiecimus, tanquam adulterinos numos, & in tanta egestate fastidiosi, pauperiores indies fimus, dum vnusquisque quo diligentior videatur ærarii præfectus, aliquid repudiat, nemo infert. Ideo sermonis inopia quotidie laboramus. Quidam (si diis placet) non verba modo, sed sententias multorũ verborum, quas se non legisse recordantur, expellunt, & in peregrinitatem redigunt: quod si ita est, nec licebit dicere, Petrum diligo, aut rem mihi gratã vos tres feceritis: nusquam enim hæc sunt apud authores Latinæ linguæ. Sed neque scriptores omnia scripserunt, & eorum multi amissi sunt. Et quædam vel verba vel loquendi formulæ apud aliquem vnum tantum legũtur, qui si perisset, nos illa, quæ sunt germane Romana, ex ciuitate pelleremus. Itaque in iis quæ dicenda sunt noua, vt ex ipsis veteribus & receptissimis oportet analogiam non parum valere, de qua destinatus est mihi aliis libris locus. Iam authores vt dem eos, qui ætate Ciceronis vixerunt optimos esse in Latina lingua, Terentius tamen qui antea fuit nõ malus, nec Titus Liuius, Seneca, Plinius, Quintilianus, Tacitus, & alii, qui post vixerunt vsque ad Adrianum Cæsarem: in hoc Laurentius Valla est nimis vehemens, & acer, tanta in Ciceronem, & Fabium Quintilianum

Laurentius Valla.

lianum admiratione, atque obseruantia. Idem est in aliis omnibus, vt de censendis vocabulis, & quicquid non recordatur se legisse damnando ceu minus probādo, tū de vniuersalibus formulis ex vno loco, aut altero obseruato. Fortassis hæc tam immodica religio ipsius erat tempore pernecessaria. Nam quum omnia pessum iuissent in negligentiam, acri aliqua & exacta erant cura reuocanda: sed eam rem, quum iam nihil videretur necessarium, auxit insequentium Grammaticorum superstitio, partim vt ipsis quoque benemeritis de Latina lingua cognomen attingeret, partim miro ardore insectandi ac reprehendendi. Quis audeat facile pronuntiare Latinum non esse verbum aliquod aut dictum, quum in eo Quintilianus & & Cicero sint falsi, duo totius Latinæ linguæ & lumina & columina? Ille quum negat Romanè dici germanus frater, Cicero piissimus, & facere contumeliam. Sunt qui contaminari se verentur, si quid aliter Latinè dicant, quàm Cicero, ridicula religione, ne dicam superstitione stulta. Primùm quomodo loquentur de iis, quæ apud Ciceronem nulla sunt, de structura, de sutrina, de textrina, de agro colendo, nisi fortè omnia sint mutuaturi ex paucis illius verbis in Catone maiore, & aliquot ad fratrem, & ad Atticum epistolis: necesse erit eos obmutescere in reliquis, ne quid dicant parum Ciceronianè, videlicet satius erit tacere, quàm male loqui. Quid in Poëmate, quid in historia facient, quæ ille non scripsit? Quid quod quædam dixit, quæ eadem nec minus acute, nec minus festiue, nec minus, vel ad declarandum, vel ad persuadendum, apte ab aliis dicuntur? Imò sunt apud eum nonnulla, quæ si astrictius, & pressius cogerentur, haberent plus neruorū, & efficaciæ. Sed de Ciceronis imitatione alibi. Habemus etiam significatus vocum, & differentias, Græce Ammonii, & interpretum Poëtarum, Latine Nonii, Gellii, Donati, Acronis, Seruii, vt interdum de industria videantur ea præcipere, quorum penitus contraria magno authorum cōsensu liceat deprehendere: vt non aliter rectius vtare, quàm si contrà, atque isti monstrauerint. Aiunt distare, quæ sunt Synonyma, aut aliter differunt, quàm ipsi præscribunt.

De Ciceronianis.

Differentiæ.

At vero obseruatio, & cura historiarum, ac fabularum interdum quum ad minutias illas ineptas, & scitu indignas ventū est, confundit ingenia, iudiciū, & alia magis necessaria

Obseruatio fabularum.

obtundit, & memoriam occupat, ne sit locus melioribus. Tum dulcedine illa nominis diligentiæ euehuntur longius. Et tanta cura huiusmodi rimantur, ac perquirunt, vt videatur in eo agi imperii totius salus: tanta gloria, si quis quid eruerit, tanta ignominia si ignorarit, vt coniurasse contra rempublicam existimetur: hinc rixæ, & maledicta, & conuitia atrocissima. istis impenditur tempus, & obruitur ingenium cum maiore fructu aliis vacaturum, nam hæc in infinitum recedunt, & cassæ cuiusdam sunt solicitudinis. Audiãt de ea re Quintilianum: Nam qui omnes, inquit, etiam indignas lectione schedas excutit, anilibus quoq; fabulis accommodare operam potest, atqui pleni sunt huiusmodi impedimentis grammaticorum cõmentarii, vix ipsis qui composuerunt, satis noti. Nam Dydimo quoque, quo nemo plura scripsit, accidisse cõpertum est, vt quum historiæ cuidam tanquam vanę repugnaret, illius proferretur liber, qui eam continebat, quod euenit præcipuè in fabulosis vsque ad ridicula quædam, etiam pudenda: vnde improbissimo cuique pleraque fingendi licentia est, adeò vt de libris totis, & authoribus, vt succurrit, mẽtiatur tutò: quia inueniri, qui nunquam fuerunt, non possunt: nam in notioribus frequentissimè depræhenduntur à curiosis, ex quo mihi inter virtutes grammatici habebitur aliqua nescire. Hactenus Quintilianus.

Neglect⁹ canonũ. Iam verò sunt qui omnino formulas negligunt: nam quũ consuetudo sit magistra orationis, & huic ars cedat, quid aiunt, opus est canonibus & præceptis, ex quibus non raro videmus multa in sermone vitia contrahi? Nec mihi sanè nimia illa præceptorum obseruatio, vt exposui, placet: & si populum haberemus vel Latinè loquentem, vel Gręcè, mallem cum eo annum vnum ad linguam illam percipiendam versari, quàm sub eruditissimis ludimagistris annos decem. Nunc verò quum ciuitatem nullam habeamus vel Græcę linguæ, vel Latinæ, vel Hebraicæ, quorum tandem vsu discemus linguas has? Ex authoribus inquiunt: quum ergo non succurret animo, quemadmodum apud illos legerimus, hærendum erit, atque etiam obmutescendnm, aut solœcismis fœdanda oratio, quod iis videmus accidere, qui formulas in totum respuunt, vt modo Cicerones sint, modo solœcistæ. Quid quòd isti etiam normas quasdam sibi ex vsu colligũt, quis regantur in loquendo. Atqui hæc est ars. An non præ-

stat

t collecta à maximis & doctissimis viris accipere labore iguo, quàm tanto & tam infelici ipsum sibi parare?& quę sigillatim consectaris, habere generatim annotata magna ra & iudicio. Profectò mediocris artis cognitio, & pueros cognitionem linguæ manu ducit, & prouectis sæpenuero adiumento est, quum à memoria nihil suppeditatur le um, quod sit ei; quod eloqui conantur, simile. Quid quod ec analogiæ normas singulorum verborum, & compositionis negligebant, etiam eo tempore, quum à populo peti oterat vsus certissimus magister sermonis, vt Quintiliani empore, etiam Tullii, & vsus prauè loquentium plerunq; nalogia refellebatur. In scriptoribus quoq; nonnulla deprauata corrigũtur ex artis formulis, & canonibus. Sed hæc me planius fusiúsq; explicabuntur in libris de ratione linguarum. Nunc solas artium corruptelas demonstramus. At verò veterum grammaticorum mores artem apud nonnullos in contemptũ adduxerunt: Sed ea tamen res non tam artem, quàm professores læsit: magis nocuit illud, quòd nõnulli, qui viriles admodũ viros existimari se cupiunt, Grammaticam contemnunt, quòd pueris tradi sit solita. Ceu verò non & optima cõueniat ætate illa exhiberi. Quis fundamenta & tenues origines despiciat, sine quibus res maximæ non constant? Non dubitandum est quin vtilitatem artis acutissimè Romani proceres perspexerunt, de quibus hæc sunt in libro Suetonii Tranquilli de illustribus Grammaticis: Post Lælium Stilonẽ qui vixit Sylla dictatore cura grãmaticæ artis increuit, vt ne clarissimi quidem viri abstinuerint, quo minùs & ipsi aliquid de ea scriberent, vtq; temporibus quibusdam super viginti celebres scholæ fuisse in vrbe tradantur, pretia, mercedésq; grammaticorum ingentes: & hæc quidem ea ætate, qua videbantur ad eum sermonem quem suxerant cum lacte, non admodum arte hac indigere. Sed illi nihil negligebant, quod posset aliquando prouectis vtilitatem aliquam adferre. Idcirco de singulis literis Iulius Cæsar Dictator, & Coruinus Messala non solùm oratorum æui sui, sed ciuitatis quoque principes singulos libros conscripsere. Ergo illi minima consectando ingentem peritiæ omnis aceruum confecerunt: nos contraria ratione diruimus, ac penitus dissipauimus, minima non modo negligendo, sed etiam contemptu prosequendp, atque odio.

Odiũ grãmaticæ.

Nam quidam ætate hac oderunt magis hanc disciplinam, quia ignotam sibi, quàm contemnunt tanquam vilem aut se indignam. Sed ne odisse existimentur, contemptum aut negligentiam præ se ostendunt, tanquam eam pro nihilo ducant cura rerum præstantiorum occupati, résq; huc est paulatim deducta, vt grammatici nomen iam obiiciatur pro conuitio. Ego verò, vt de hoc quoq; loquar, non video quid sit, vel in nomine, vel in professione, vel in dignitate grammaticorum despicabile, & cõtemnendum: quæ omnia isti, quibus grammaticus maledicti loco est, ignorant: sed nos paucis explicabimus.

Grammaticæ dignitas.

Primum Grammaticus literatus est: atqui hoc nomen honestissimum, quo literis præditus ornatúsque denotatur.

Literati.

Literatos inquit Suetonius ex authoritate Cornelii Nepotis vulgo appellari, qui aliquid diligenter, & acute, scienterq; possint aut dicere, aut scribere. Quanta est in istis inscientia? Si quis literatos appellaret tanquam honorificam nuncupationem amplecterentur, & pro beneficio haberent gratiam: si quis Grammaticos, iniuriarum dicam scriberent: non aliter ac quidam canonici nomen libenter audiũt, regularis aspernarentur. Diaconos dici volunt, ministros se dici contumeliam clamarent. Ignoscendum quidem est inscitiæ linguarum, indocta tamen arrogantia castiganda. Porrò quid Grammaticus profitetur? non solùm literarum & vocum peritiam, quanquam neque hoc omnino parum, sed intelligentiam verborum & sermonis totius, cognitionem antiquitatis, historiarum, fabularum, carminum: denique veterum omnium scriptorum interpretationem. Quid potest hoc maius vel amplius in studiis dici? Qua de causa illis, vt iam dignitatem attingam, permissum est de scriptoribus cuiusque generis iudicium, quo sicut Quintilianus refert, ita sunt seuerè vsi veteres Grammatici, vt non versus modo censoria quadam virgula notare, & libros qui falsò viderentur inscripti tanquam subdititios submouere familia permiserunt sibi, sed authores ipsos in ordinem redegerint, alios omnino exemerint numero. Tales inter cæteros fuerunt Aristophanes, nõ author veteris comœdiæ, sed Grãmaticus Bizantius genere, & Zenodotus, & Aristarchus, qui cognominatus est censor authorũ, & alii permulti. Cui tandem vel philosophorum, vel eorum qui maximis titulis amplissimas

plissimas disciplinas, quásque nemo non suspicit & professi sunt, & præstiterunt tantum est permissum? nedum istis fumosis, qui contemnendo omnia, videri volunt omnium callentissimi. Ergo Grammaticorum nomen prisci affectarunt complures. Nec ætate nostra defuerunt doctissimi, qui ornari se appellatione eiusmodi arbitrati sunt, inter quos Angelus Politianus, & Hispanus noster Antonius Nebrissensis, qui pro varia, & latè patenti eruditione, quum esset diligenter in omni scriptorum genere versatus, potuisset quodcunq; nomen vsurpare, non solùm cum bona professorum eiusce artis venia, sed cum magna etiam lætitia, quòd non parum gloriæ professioni suæ accessurum ex huiusmodi hominis splendore, & nominis celebritate existimassent: nihil tamen dici & haberi maluit, quàm Grammaticus Nec Pius Pontifex vrbis Romæ nomen eiusmodi abhorruit. At nihil scilicet præstiterunt Grammatici in omni genere doctrinarum. Ioannes Philoponus illustres ac celebratos scripsit in Aristotelem commentarios: huius nomen nec scholæ ignorant, Ioannes Grammaticus nominatur, Erotianus Grãmaticos enumerat, qui accuratos, doctósque in Hippocratem libros composuerint. Xenocritus Hippocratis ciuis, Aristocles, & Aristeas Rhodii, Dydimus ac Antigonus Alexandrini. Vtinam aliquid tale præstitissent vniuersi isti grammaticæ contemptores. Quòd si Grammatici horum temporum hæc vel non faciunt, vel non possunt, culpa est hominum, nõ artis, vel professionis. Profectò nimium fauemus nobis. Pulchra volumus tantùm credi, & haberi quæ possidemus, cætera vilia & aspernanda. Si grammaticam haberemus, celebraretur ea à nobis, & cohonestaretur, esset ex præcipuis, & maximè necessariis artibus. Argumento est, quòd non quæuis grammatica à nobis improbatur. Quis enim istorum grammaticæ osorum non cædit suum puerum, si dicat, ego sequor tibi: at permittit dicere, ego sequor abs te: quia illud scit Latinum non esse, hoc nescit? Eodem modo Latinam linguam contemnunt: at qui clamores quòd in vulgares linguas quędam de Latino vertebãtur: non id in totũ probo, sed tantùm malitiam istorum retego: nam quia hanc non habemus, ne hac parte existimemur mãci, nec velle quidẽ nos habere simulamus. Olim ita sunt vitioso sermone vsi quidã ac spurco, vt

Antoni⁹ Nebrissensis.

Grammaticorũ varia eruditio.

eum videantur consulto affectasse, tametsi non multo poterant tersius loqui, sed quædam certè minus sordide potuissent dicere. Nam simul ignorari cœperunt linguæ, continuo quod intellectum non est desiit in pretio esse, & post paulum ignominiæ ac dedecori duci apud eos, quos pudebat & nescire & ab aliis doceri: pigebat tamen in curam se & laborem dare: quocirca operā ea in re noluerunt ponere, quæ cū desuetudine facta esset obscura & perdifficilis: tum nihil vtilitatis allatura videretur præsenti exercitamento artium, imò vero cum probro, & derisu omnium disceretur. Nam quando de linguis desperauerant, tum auditores suos, ad omnia quæ traderentur sequaces, tum populum minime repugnantem in eam opinionem adduxerunt, vt cultu illo, atque ornatu sermonis magnæ atq; excellentes artes tradi nō posse haberent persuasum, quicquid sic diceretur esse Grammaticam, quicquid suo illo more fœde ac sordide, id demum esse ex disciplinis altissimis, ac præcellentibus. Quoties illud mihi Ioannes Dullardus ingessit? quanto eris melior Grammaticus, tanto peior dialecticus, & Theologus: quasi vero nō sit Latinus, & Græcus sermo multo quàm ipsorum balbissima barbaries facundior, & copiosior, & non maximi viri de artibus omnibus quanto quàm nunc accuratius, & rectius purissimo scripserint sermone. Sed haud dubie noua prodigia quidificatio, realitas, identificatio, quiditatiue, ecceitas, & similia vetere elegantia explicari nequeunt: non capit res tam immundas pannus candidissimus. Sed nec illi omnino indubie mentiebantur: nam illæ artes, quas ipsi somniarant, vt à rerum natura, sic etiam ab omni vsu sermonis abhorrebant: noua rerum natura fuit illis quærenda, nouus sermo. Ergo si quid ex veteribus disputationum gratia attingebant, partim animo semper in quæstiones vel armandas, vel exarmandas intento, non vacabat quicquam de sermonis vsu annotare: tum quod viderent nō facere ad eam spem laudis, quam ipsi captabant, vt ingeniosi esse ac docti crederentur. Nam qui paulum ab scholasticis illis exercitamentis abscesserant, secretorum studiorum fructu atque oblectamentis contenti, diligentissime cultum orationis affectarunt: vt Beda, vt Bernardus, Hugo S. Victoris, Ricardus item S. Victoris, Robertus Tuicensis, Gerson, Cusanus, Simon Cassianus, Alcuinus, Rabanus, id genus alii, non ta-

men

men plus assecuti vitio seculi: quippe adeò sunt procedente tempore obscurata omnia, vt iam quum vel maxime cuperent, nescirent tamen quid in tantis tenebris sequerentur. ita putantes ligonem sumere, arripiebant penicillum, & cistam pro arca: vt nec hi recentiores qui à Laurẽtio Valla ad hanc ætatem fuerunt, quum summa sint in reuocanda Latina lingua vsi diligẽtia, nondum tamen distinguere potuerint verba, quæ vrbana, quæ rustica, quæ germane Romana, quæ peregrina, quæ per iocum detorta. Neque vrbanus est sermo, quicquid in Bucolicis Vergilii: de quibus est illud, nostri sic rure loquũtur. Nec quæ apud Theocritum, qui magis etiam quàm Virgilius pastoricam ruditatem in loquendo expressit. Nec omnia sic à seruis, quos Plautus inducit, dicta, vt senatores loquebantur. Risus causa multa inuersa. Sed tantæ in linguas & tam densæ incubuerunt tenebræ, vt depræhendi ista nondum potuerint. Ad hæc quomodo potuit vel ab ipsis artis professoribus sedulo, & pro dignitate Grammatica tractari, quum illi quoque ipsi probro ducerent Grammaticos vocari se? An potest recte munus aliquod administrari, nisi ab eo, qui illo & delectatur, & gloriatur tanquam sibi decori futuro? Amissis vocabulorum veris ac genuinis significatibus, tum etiam ratione coniunctionum, atque idiomatis linguæ, necesse fuit primum iudicium funditus tolli: illud dico iudiciũ à Grammaticis vsurpari, & eis omnium sententia merito concedi solitum. Hinc exegeticen Grammaticam amisimus: methodicen vero clausis Donato, Prisciano, Capro, Phoca, Diomede, & reliquis veteribus inuaserunt: qui quum de sermone Latino præciperẽt, eas ipsas præceptiones barbare tradebãt, vt Alexander Gallus: & quia expositionem vocabulorum qualemcunque, aliquam certe oportebat scholis perhiberi, Donato, Seruio, Acroni, Porphyrioni, Festo, Varroni, Marcello, & huius notæ successerunt Hugutio, Papias, Catholicõ, Brachylogus, Græcismus, Ioannes de Garlandia, & alia ridicula nomina, quæ docerent suam quisque patriam barbariem, non Latinam linguam. Nec satis illis fuit hæc ignorasse, & ab eorum cognitione arcuisse alios pro virili parte sua, etiam infamarunt teterrimi criminis, ne quis vellet propius accedere metu contagii. Aiunt linguas errorũ esse quoddam velut seminarium. Primum nõ puto eos id sentire de linguis omnibus: nam & ipsi

Linguas vocant hæreseos seminarium.

iidem, qui hæc dicunt, tametſi ſpurcam, obſcœnam, diſtortam, balbam, vitioſiſsimam linguam tamen habent aliquã, fontes totius ſapientiæ & mundi oracula. At linguæ excultæ aiunt atque elegantes. At ipſi admirantur, ac ſuſpiciunt concionatorem in patria ſua lingua facundum & exercitatum. Latina, inquiunt, & Græca, quid meruerunt miſeræ: ſed hoc qui conſtat, quum ipſi videre velint Latinè loqui ſe, & quidem accuratius Latina intelligere, quàm illi, quos ipſi vocant linguarum profeſſores, vt Hieronymum, Ambroſium, Hilarium, Auguſtinum, & veteres Iuriſconſultos, qui omnes Latiniſſimè ſcripſerunt. Quid ergo ſi intelligas linguas, non potes eſſe hęreticus? eris, ſi loquare? ceu verò in ſermone ſita ſit hæreſis, & non in intelligẽtia: an ideo erit fons culpandus, ſi liquidior fluat, & purior? Deinde cur potius vera & exacta Latina hęreſes adteret, quàm corrupta & neglecta? quaſi non omnes penè hæreſes è prauo ſanctarum literarum intellectu naſcantur: quod neceſſe eſt iis contingere, qui linguas eas ignorant, quibus ſcripturæ ſunt proditę. Mirum ni Baſilius, & Gregorius Nazianzenus, & Chryſoſtomus, quantò Arrio eloquẽtiores fuerunt, tantò hæreticiores exiſtimentur: tum Hieronymus hæreticus ſit, qui Latinos, Græcos, Hebræos, Chaldæos ſcriptores plures euoluit, accuratius excuſsit, quàm eorũ qui poſt eum quiſquã: nempe homo ſumma induſtria præditus, indefatigabili ſtudio & longa vita vſus. Vigilantius verò, Iouinianus, Ruffinus Catholici, qui minus Græcè ac Latinè, quàm ille nouerant, & quos Hieronymus velut linguarum imperitos inſectatur, tanquam errores ex ignorantia hauſerint: & re vera ita erat: nam vt de aliis taceam, Vigilantius ſi ſciuiſſet qui vocarentur Hebraicè fratres, & vim illarum vocum nouiſſet primogenitus, & antequam, non illa aduerſus puritatem ſacræ virginis deblateraſſet. At docti ſunt Græci ac Latini ſermonis Lutherani, & Lutherus ipſe quos Põtifex Romanus, & Academiarum conſenſus damnauit. Auditis dialecticorum acumen? Quid, num non etiam Lutherus dialecticus, & Sophiſta, & Theologus ſcholaſticus, & quidem magis quàm Latinus? nam Græcè nihil penitus nouerat, quum ad ſcribendum acceſsit, Latinè parum admodum: & quæ tuenda ſuſceperat, dialectica, & argumentatiunculis tutatus eſt, non linguis. Sed fac habere linguas. An quicquid vir malus

abet, protinus malum est? nec vnde venenum quidem su-
it: nam viperæ & serpentes eisdem herbis victitant, quibus
ues: eæ tamen in bonum, & salutarem succum conuertunt
cam: illæ in virus malum & mortiferum. Panis salubris
t sano: ægro noxius. An aliunde hæreses suas cœperunt hæ
etici, quàm ex dictis mysticorum librorum, sed quæ insci-
a & arrogantia sua deprauarunt, dum malunt illa ad suam
pinionem detorquere, quàm mentem suam illis accommo
lare? Cur quum damnati sunt Vicleuus, & Ioannes Hus,
on etiam damnarunt sophisticam, cuius illi erant callentis
imi? videlicet hanc omnes norant, linguas non norant. Sed
quid in re nulli ignorata immoramur? Lutherani sunt Po-
meranus, & Lambertus, an non magis Latini rex Angliæ,
Roffensis, Ruseus, Latomus, Clichtoueus: & in eadem Ger-
mania Mosellanus, Ioannes Faber, Capito, Eccius? Contra
Lutherum Erasmus, & Longolius scripserunt, & contra
Erasmum Lutherus. An non his Lutherani omnes in ora-
tione concedunt? Tam abest ab omni hæresi Budæus, quàm
dulce ab amaro. Viuit ne quisquam hodie vtriusque linguæ
callentior? Quid huc adferam Alexandrum Tonstalũ, Mo-
rum, Sadoletum, Bembum, Lascarem, Brixium, tot philoso-
phos, tot theologos linguarum peritos, quis omnibus atro-
cissima fit iniuria, si cognitio puriorum linguarum semina
rium hæreseôn existimetur. Quid illi ipsi, qui linguas inse-
ctantur, quàm iactarent eas passim, quàm ostentarẽt, si vel
intra mediocritatem haberent: quantopere affectant, & nõ
solum eleganter nolunt dicere: sed si vocabulum vnum sunt
nacti paulo tersius, illud tanquam gemmam in pileo, in di-
gito vbiq; monstrant atque ingerunt oculis: ergo quod ha-
bere tantopere concupiscuut, quia non habent, damnant. Si
haberent, vehementer de eo gloriarentur. Cedo vero, est in
studio vocũ hæresis, an studio rerũ? vtrum est in voce hære-
sis, an in re? Stultum est in voce dicere: est ergo in sensu & re.
Atqui res & sensa nõ sunt linguæ. Dicet aliquis, est in iis sen
sis quæ linguis sunt tradita. Age, quorũ, authorũ, Gentilium,
an Christianorum, an hæreticorum? Gentiles si ansam dant
hæreseos, peius faciunt qui Aristotelem, qui Porphirium,
qui Aberroem tanto studio euoluunt, quàm qui Cicero-
nem, Liuium, Quintilianum, Virgilium, & eiusmodi. Quæ-
so vnde paratior errorum materia, vtrum ex disputatione
de

deanima Aristotelis, Aberrois, Alexādri Aphrodisiei, an ex vniuersis poëtis,& oratoribus? ne quid dicam, quàm est in Ethicis, in Politicis Aristoteles impius. A Christianis verò nefas est dicere instillari hæreses, siue Latini sint, seu Græci, quorum omnium scripta,& sententias, quomodo possunt, conantur cognoscere linguarum inimici. At hæreticorum libri nulli sunt,& si qui sunt, eos studiosi linguarum magis Theologis legendos concedunt, quam ipsi attingunt: mauult enim Latino aut Græco sermoni deditus, quid Cicero aut Demosthenes dicat, & quemadmodum scrutari, quàm quid Ioannes Vicleuus, cuius libros ne inspiciat quidem, etiam magno pretio inuitatus. Quid? nolunt legi proceres artium,& disciplinarum omnium, philosophiæ Platonem & Aristotelem: medicinæ Hippocratem,& Galenum. Iuris illos veteres pandectarum, aut Cæsarum rescripta. Theologiæ, Cyprianum, Basilium. Chysostomum, Hieronymum, Augustinum, Ambrosium, Hilarium. Atqui omnes hi sine linguarum ope intelligi nullo modo possunt. Cur damnant linguas? quur iis, quibus bene eos oportet cupere, tantum bonum inuident? Si quando aliquem ex iis scriptoribus, quos modo nominaui, legunt, quod fit raro,& sero. Sed quum fit tamen, tum deprę hendunt quanta luce ad intelligentiam authorum careāt, qui à linguis sunt destituti, ac inopes. Profectò oportet eos esse prauissimos ac impios, qui quod ipsi sint cæci, nec alios communi hac luce patiantur frui. Enimuero non tam ego de illis malè sentio, quanlibet sint imperiti, & ex eis nonnulli stupidi, vt credam hæc ipsos non assequi. Sed hoc eorum animos vrit acriter, quod vident aduentu linguarum non parum dignitati,& gloriæ eorum detrahi, qui tam necessaria eruditionis parte carent. Ideo linguas rem inuisam sibi conantur cum hæresibus cōiungere, re omnibus meritissimo inuisa, quum natura & re sint disiunctissimæ, quod vel pueri ipsi non ignorant. Nec ipsi sanè Latinæ linguæ calumniatores parum ei debent. Nam quum alia permulta, tum hæc ipsa, quæ de linguis latrant, si vulgari aliquo sermone dicerent, exploderentur à populo,& eiicerentur: quia tamen facie aliqua Latini sermonis balbutiunt, non feruntur modo, sed etiam adorantur à multitudine, quæ credit non aliud Latina lingua contineri, quàm mera mysteria. Iam verò mirum si altercationis & ri-

ræ hanc ſtudiorum partem quietam reliquerunt: minimè gentium.

Sed quæſtiunculæ illæ veræ grammaticæ de cognitione antiquitatum, de fabula, de hiſtoriola, de loco alicuius ſcriptoris, de voce, de proprietate ſermonis, de ratione carminis parum ſunt viſæ aptæ ad ſuppeditandam altercationi contentioſam materiam. Nam ſi quæras quis confecerit primum Punicum bellum, aut quò primum appulerit Aeneas poſt tempeſtates, aut quid ſit vitilitigator apud Plinium & Catonem: ſi rectè ille reſponderit, ad aliam quæſtionem eſt tibi tranſeundum, ſin ſecus adducta boni ſcriptoris ſententia & authoritate corrigẽdus. At iſti in eadem quæſtione volunt diu litigari: cedere melius dicẽti, aut ad aliud differẽdi argumentum tranſire turpe, tanquam torpidi & rudis ſit ingenii non inuenire quod in eodem cauilleris: ſtatim conclamant, ad rem, imò vero in rem, & præter rem. Ergo ex aliis artibus pertracta ſunt in grammaticam prolixioris rixæ, & incitamenta & fomenta: quod non facilè modo fuit factu philoſophis, & Theologis, qui occuparunt ludos literarios vt ex ſuis concertationibus aliquid in prima hæc rudimenta deriuarent, ſed etiam neceſſarium iis, qui alia omnia pręter rixoſa hæc, neſcirent. Ex dialectica ſumpſerunt diffinitionum & diuiſionum rationes, argumẽtationes, maiorem, minorem, concluſionem, conſequẽntias. Vnde ſunt quæſtiones ſuper Donatum, & gloſſa notabilis cum argumentis, & manulis, & alia iucundiora dictu, quam lectu. Tum ex metaphyſicis realitates, formalitates, entitates, de modo ſignificandi vocum: de quo ſcripſerunt Scotus, & Albertus Saxo: & libellus Boethi, tam illius, quàm cui titulus eſt de ſcholarium diſciplina: qua re nullam ego in vniuerſa artium omnium corruptela ineptiorem aut ſtultam magis excogitatam vnquam eſſe arbitror. Vt quæratur cur nomen hoc maſculinum ſit, illud neutrum, hoc verbum actiuum, illud deponens. Ceu verò non idem nomen apud Græcos maſculinum ſit, apud Latinos fœmininum aut neutrum. Idem verbum Græcis actiuum, Latinis deponens aut neutrum: & diuerſæ voces eiuſdem ſignificatus in eadem lingua genera, & inflexiones habeãt diuerſas, & alia penè infinita. Scilicet neceſſariæ erant amœnæ aliquę digreſsiones aſſecutis penitus, quicquid de grammatica arte, & Latino ſermone poterat

Diſputationes in Grammatica.

Modi ſignificãdi

rat disci:ingenia bonorum authorum lectione defessa reparanda erant iucundis diuerticulis. Sed quum iam Latina lingua propè tota interisset, viderentque plausibile, & venerandum, magníque ad opinionem ingentis eruditionis momenti horrenda barbarie, & solœcismis orationem conspurcare, vnusquisque ad exprimendum quod volebat, verbum de sermone vernaculo mutuabatur, aliás quòd decorum crederetur, si quam pessimè Latinè loqueretur: aliás quòd expeditius: interdum quoque quòd meliore quidem voce non carebat quidem, sed non esset intellecta. Itaque malebant aliqui iuxta vetus dictum imperitius loqui, modo apertius: nata est hinc barbaries non vna, sicut vna erat Latina lingua, verum sua cuique nationi & genti. Aliam ex suo vernaculo inuexit Hispanus, aliam Italus, aliam Gallus, aliam Germanus, aliam Britãnus, nec hi mutuo intelligebãt. Cognitioni grammatices adiuncta est poëtarum, & historicorum enarratio, atque interpretatio. Poësis oratio est certæ cuidam legi numerorum astricta, in qua non solum est pedum alligatio, sed etiam rhythmus, & concẽtus quidam harmonicus, quo audientium aures capiuntur, & demulcentur animi. Apparet quæsitum esse delinimentum hoc, vt si quid vellent altius in auditorum pectus demitti, & tenacius affligi memoriæ, hoc lenocinio delectationis facilè consequerentur: Nam & libentius in animos admittimus quæ sic delectant, & numeris deuincta atque alligata magis recordamur. Itaque primis & vetustis carminibus laudes sunt decantatæ Dei immortalis à Mose & Dauide, Rege Israelis: & apud gentiles deorũ responsa carminibus sunt ædita, quorum oporteret quàm diutissimè recordari. Quocirca condimentum hoc rebus profuturis tantopere conducibile, quum ad res minimè est profuturas translatum, apparet ex suo loco in alienum admodum inuitum, ac coactum demigrasse: hoc asperserunt res leues, ac noxias, & tanquam melle venenum intinxerunt. Primi illi gentilium poëtæ Amphion, Orpheus, Linus, Museus, Thamyras, & eos secuti Phemius, Homerus, Hesiodus carminibus, & cantu dulcissimo genealogias & acta persecuti sunt perditorum hominum, regulorum, pastorum, denique illorũ omnium, quibus rudis vetustas vel ob inuentionem falcis, aut rotulæ, aras & templa erigebat, & honores tribuebat vni Deo immortali debitos. Hinc eorum peregri-

Barbaries multiplex.

Poësis.

natio

nationes,nuptias,conuiuia,venationes, nauigationes, quæ omnia quum narrant,mireris vel eorum patientiam, qui tam diu sustinere potuerint de rebus vsque adeò leuiculis cogitare,vel auditorum lectorúmve quos longæ adeò fabulæ de re nihili tædium non cœperit.Huccine cantus illi musici erant quæsiti? vt homines libenter audirent cœnatos nescio quos,aut venatos aprum, quem prima ferierit puella venatrix,aut Herculem duos occidisse tauros,ex quibus sibi & comitibus cœnam struxerit.Iam pergunt in gestis illorum quos populus pro diis habet, colitque: narrant eorum bella,parricidia,adulteria,expulsiones parẽtum,fraudes,impietates,scelera capitalia & nefanda.At de qubius hæc? nēpe de iis quos imitari nos quatenus liceat,fas iusque sit, ita vt nullum in ciuitate admitti vel flagitium possit, vel malum facinus,cuius non homines deum aliquem habeant authorem,& exemplum quo non modo se tueantur,verum etiam ad illud incitentur atque inflammentur:an non in theatro gentilium, & quibus erat deûm atque hominum pater Iupiter,audet histrio persona adolescentis magno cum plausu dicere:Deum sese in hominem conuertisse, atque per alienas regulas venisse clanculum,per impluuium fucum factum mulieri. At quem deum? qui templa summa sonitu concutit. Ego homuncio hoc non facerem? ego vero illud ita feci ac lubens. Respondeat totum theatrum pro suo Ioue,purget deum,damnet hominem:quomodo id faciat non inueniet. Si inter eos sedebat Lęlius aliquis, aut Galba, aut Gracchus aut quisquam illius æui orator surgat,dicat colorem aliquem pro suo deorum rege. Quocirca grauissimus philosophus Plato non poësin ex illa ciuitate exegit, quam condebat hominum bonorum, sed eiusmodi poëmata & poëtas.Quid de deorum prouidentia,de præmiis bonorum, de malorum suppliciis ea dicunt,quæ exposita sint irrisioni omnium. Lucianus Sophista ex placitis Epicurææ suæ sectæ, omnes gentilium deos, eorum facinora, actiones, sacra & religionem naso suspendit:nihil facit magnum: vel vetula quæuis delyra tales deos irrideat, ac contemnat. Trahunt quidam illorum fabulas ad interpretationem quandam naturalem, vt Stoici. Alii ad moralem, sed ita quemadmodum omnes Græcæ,Romanæ,Barbaræ historię possent torqueri.Eò deducũt eorum dicta,quò ipsi pertinere

re nunquam sunt suspicati:non aliter quàm quod Donatus Grammaticus facit in explicatione consiliorum Terentii. Sunt scilicet hæc Poetarum figmenta sensus spiritus diuini, qui vnus capit omnes quotquot venire vniuersis hominibus in mentem possunt. Landinus adeò Virgilii Poesim ad mores,& naturæ causas trahit, vt non solùm absolutum eum philosophum, verumetiam Christianum fuisse contendat. Homerum Græci non philosophum tantùm, sed omnium quoq; sectarum & initia omnibus dedisse Ionicis, Italicis, Platonicis,Peripateticis,Stoicis,Epicuræis, Academicis. Scite Seneca:apparet nihil horum esse in illo, quia insunt omnia. Plato sententiam suam apertè ponit in Phædro, & quidem Socratis personæ assignatã. Si quis inquit fabulis poeticis non habens fidem ad cõuenientem sensum velit traducere,tanquam rusticana quapiam fretus sapientia, otio nimirum magnopere indigebit. Sed Stoici & quidam veterum philosophorum prudentissimè ad altiores sensus traduxerunt Homeri dicta,vt freta ad vulgum tanta authoritate, ac fide,minus læderent. Quanto sapientius quam nostri, qui ea,quibus vident multum à plerisque tribui fidei, malunt premere, quàm leniter ad se deflectere. Sed istud aliorsum, & altius pertinet,de quo dicemus aliquando. Descendunt iam à diis ad homines. Quid aliud sunt de hominibus dicturi,quàm dixerant de diis? nefas est meliores homines facere, quàm deos. Bella & sæuitias deorum,& amores, & diuitias, & fraudes,& versutias cecinerant. Tales effinxerunt homines maxima laude dignos,quales deos summos: acutissimè isthuc quidem. Quæ nam enim inueniri poterat laus amplior, quàm esse diis immortalibus longe simillimum? Ego vero homuncio id non facerem? ego vero id feci, ac lubens. Canuntur & concelebrantur ab eis vltiones, bella, & exempla omnia crudelitatis. Homero imago optimi principis expressa est in Achille, quo nullus fuit truculentior, aut inhumanior. Imago sapientis in Vlysse, quo nullus fuit fraudulentior,aut mendacior. Admirantur potentiam,regnum, opes, adulantur eis, pares faciunt deo, qui his sunt præditi. Quid illi qui vel suos, vel alienos sunt amores persecuti? quanta peste pueritiæ atque adolescentiæ animos consaucia runt? Quid enim aliud sunt cordi adolescentis amatoriæ narrationes, quàm flamma stupis proxima? ipsæ per se attrahunt,

trahunt,atque incendunt, de quibus Menander ſentit, cuius verſiculum Paulus Apoſtolus ore ſuo cōſecrauit: Corrumpunt mores probos collocutiones improbæ. Atqui omnia de libidine,de ſeuitie,de inani gloria, de fraudibus non dicta ſunt ruditer,atque impolite,ſed exculta, exornata, vt etiam abſque omni rei ipſius illectamento verba ipſa per ſe arriderent,atque abblandirentur. Quid verò in illis rebus,quas vltro malitia noſtra expetit? quas audire, quas videre geſtit, quas omnibus ſenſibus vſurpare, ad quas toto impetu fertur? Res ſine verbis inuitaſſent, & attraxiſſent:verba ſine rebus ad ſe pellexiſſent:dulci veneno dulce additum eſt condimentum. In quo gemina accepta eſt calamitas,& quòd abiecerunt occaſionē tantarum vtilitatum, ſi illa numerorum ſuauitate, atq; elegantia orationis res optimas audientium mentibus inſtituiſſent commendare, & quòd teneros animos, & in quiduis flexibiles rebus peſsimis infecerunt. Iſtis ne tandem rebus parati ſunt numeri tantæ melodiæ, vt melius humanis animis mala commendentur? Iſtis canendis aſſecuti ſunt poetæ, vt diuini vates nominarentur, vt ſancti, vt pii, vt audeat dicere Ouidius:

Eſt deus in nobis,agitante caleſcimus illo.
Sedibus æthereis ſpiritus ille venit.
Eſt deus in nobis,ſunt & commercia cæli.

Quæſo te Publi Naſo quando?quum doces quomodo puella ſit expugnanda, an quum epinicion cantas de expugnata? An ne quia finxit hæc Homerus & tranſtulit ad deos hominum ineptias,leuitates,malitiam, ſcelera, dictus eſt ingeniorum parens?quanto ille aptius,qui nugarum parentem nominauit:& Eratoſthenes, qui poeſin anile nugamentū nuncupabat. Et tamen conſuetudo hæc legendi ac ſcribendi in eam opinionem homines adduxit, vt iam non exiſtimetur poema,niſi de vitiis canat: Ita in poeſin tāquam in ſentinam quandam vitia omnia confluxerūt, ac recepta ſunt. Lex carminum hæc eſt à Catullo lata. Solonem aut Lycurgum dicas,aut ſi quis fuit iſtis ſanctior.

Nam caſtum eſſe decet pium poëtam
Ipſum,verſiculos nihil neceſſe eſt.
Qui tum denique habent ſalem,& lepôrem,
Si ſunt molliculi,& parum pudici.

Quaſi vero caſtus poëta eſſe poſsit, quum in libidinem eſt

immersus, de libidine cogitat, libidinem meditatur, scribit; cantillat. Plato in Phædone poëtam ait oportere fingere, si sit futurus poëta: idem Plutarchus. Aristoteles etiam de rebus magnis & seriis scriptorē, nō poëtam nominari perhibet: sed aliud quiddam, vt Empedoclē. Est ne magis quiddam quàm de Deo canere? atqui poëtarum est hymnos componere. Cur orationis suauitate vel nugas condierit poëta, vel res malas, magnas autem & præstantes nō poterit quas volet memoriæ quàm diutissimè mandari? Iam vero cur vera non canet poëta vt falsa? An non satius est dulcedinem veritati, quàm mendacio inesse? Canit Virgilius res commentitias de Aenea, canit res veras de Romanis in VI. & VIII. Cur minus hic quàm alibi poëta? An non in Georgicis poëta, & quidem melior, quàm in Bucolicis? At vero quoties in illo opere ad fabellā digreditur, statim adest Seruius, qui summo neat nos Vergiliū nō obliuisci se esse poëtam, hoc est nugatorē. Quàm vera Lucanus canat, scriptū est de illo distichon:

Sunt quidam qui me credunt non esse poëtam,
Sed qui me vendit bibliopola putat.

Quasi vero materia distinguatur ab aliis poëta, & non oratione. Quod si omnino poëta is demū est, qui mendacia versu concelebrat, valeat poesis. Quid mihi mendaciū, & vitia, ad quæ feror procliuis, etiā suauitate & blanditiis carminis instillas, vt medullis vel non sentienti affigantur? Quid me in Syrenes præcipitas, quæ cantus dulcedine deceptū interficiant? malè profecto isti merentur de arte poëtica, quam tantis laudibus in cælum tollunt, si vnicum illi opus tribuūt nugari. Hactenus quidem rerum corruptela. Iam verborū, quæ per recentiores cōtigit. Nam vt crassi illi victores, qui se, vt tempestas quædam à Septentrione in Occidentē effuderunt, non magis harmoniam, & concentū illum Græci, ac Romani metri capiebant, quàm asinus lyram, aut Midas Apollinis melodiam, vt est in fabulis, ad permulcendas asininas illas aures omisso rhythmo & proportione longorū, ac breuium similiter cadentibus, & desinentibus fuit opus, alioqui non magis metrum censuras, quàm orationem numeris solutam. Nam discrimen omne breuiū, & longarum syllabarum prorsum amiserāt, quod acuta illa Romani, aut Græci populi auris facilè diiudicabat. Hinc vulgares omnes per Europam linguæ non aliud habent metri genus: transla-

tum

um hoc est ad Latinum sermonē,& diuersi excogitati concentus, vt fines similiter desinerent, vt media cum finibus, vt media inter se, fines inter se, quorū singulis sunt sua nomina, caudati, leonini,& alia quæ latius erit non cōmemorari. Sed belle in sua barbarie luserūt deploratis illis melioribus, tanquam ita esset de rebus humanis actū, vt nullius felicioris, quod ad literas pertinet, seculi spes vlla foret reliqua.

Venit in scenam poesis populo ad spectandum congregato, & ibi sicut pictor tabulam proponit multitudini spectandam, ita poeta imaginem quandam vitæ: vt merito Plutarchus de his dixerit, poema esse picturam loquentē,& picturam poema tacens, ita magister est populi, & pictor, & poeta. Corrupta est hæc ars quod ab insectatione flagitiorum, & scelerum transiit ad obsequium prauæ affectionis, vt quemcunque odisset poeta, in eum linguæ, ac styli intemperantia abuteretur. Cui iniuriæ atque insolentiæ itum est obuiam, primum à diuitibus potētia sua, & opibus: hinc legibus, quibus cauebatur, ne quis in alium noxium carmen pangeret. Tum inuolucris cœpit tegi fabula: paulatim res tota ad ludicra,& in vulgum plausibilia est traducta ad amores, ad fraudes meretricum, ad periuria lenonis, ad militis ferociam & glorias: quæ quum dicerētur cuneis refertis puerorum, puellarum, mulierum, turba opificum hominum,& rudium, mirum quàm vitiabantur mores ciuitatis, admonitione illa,& quasi incitatione ad flagitia: præsertim quum comici semper catastrophen lætam adderent amoribus, & impudicitiæ: Nam si quando addidissent tristes exitus, deterruissent ab iis actibus spectatores, quibus euentus esset paratus acerbissimus. In quo sapientior fuit, qui nostra lingua scripsit Celestinam tragicomœdiam. Nam progressui amorū, & illis gaudiis voluptatis exitum annexuit amarissimum, nempe amatorum, lenæ, lenonū, casus, & neces violentas. Neque vero ignorarunt olim fabularum scriptores turpia esse quæ scriberent, & moribus iuuentutis damnosa. Plautus Captiuos suam fabulam sic commendat: Poesis theatrica.

Profecto expediet fabulæ huic dare operam.
Non pertractate facta est, Neque item vt cæteræ,
Nec spurcidi insunt versus immemorabiles.
Hic neque periurus leno est, nec meretrix mala,
Neque miles gloriosus.

Hanc eo commendas nomine, cur non & alias eundem ad modum componis? Sed statuerant omnino populo se venditare,& ab illo captabant plausum. Poeta quum primum animum ad scribendum appulit,

Id sibi negotii credidit solum dari
Populo vt placerent quas fecisset fabulas.

Erat ille populus & ignorantia numinis, & magnitudini opum ac imperii in omne delitiarum ac voluptatum genus profusus,& proiectus: nec aliud ingenti fauore excepturus, nisi ea quæ animo sic imbuto atque instituto obsecundarēt. Recētiores in linguis vernaculis multo mea quidem sententia excellunt veteres in argumento deligendo. Nullę ferè exhibentur nunc publicæ fabulæ, quæ non delectationem vtilitate coniungant: quemadmodum iidem recentiores arte superantur à priscis Poetis, tametsi nec illi vbiq; fuerunt artis obseruantes, Aristophanem dico, Plautum, Ennium,&, qui omnes dicitur arte vicisse, Terentium. Nam decori sæpe obliuiscuntur. Sic agunt fabulas, vt videantur agere, quod est indecorum: nam fabula non refert seipsam, sed rem gestā, aut quę gesta fingitur, vt rem pictura, non se. Sume tibi verbenas ex ara, inquit Dauus apud Terentium: at res Athenis acta exprimebatur, nō in scena: neq; enim in scena pepererat Glyceriū, vt eius infantulus inuoluēdus esset verbenis arę Apollinis, aut Bacchi, quę duę in scena erigebātur, vt Donatus exponit. Nónne tu dixti mihi esse inimicitias inter eos, ait Simo. Atqui scenæ ita erant occupatæ, vt nullus existat locus in quo id potuerit Dauus dicere Simoni. In Mostellaria Plauti nominatur de improuiso quidam, cuius nomen paulò anteà dicebat se ignorare, qui nominat. Et in Pœnulo loquitur Hanno Pœnus. At vt scias nunc de hinc Latinè iam loquar: quum res fingatur Athenis contigisse: nec seruasset decorum, si dixisset, Græcè loquar, sed sic: lingua qua tu me intelligas, atque hic iuuenis. Tum in media actione, inducit dicentem agi fabulam. Donatus illo Terentii loco, vtinam inuenirem vnde me præcipitem darem, ait: Non posse ferrū nominari in comœdia, ne transeat in tragœdiam. Quod si verum est, non semel ex socco in cothurnū transcendit Plautus. Nam in Pseudolo ferrū nominatur: & in Cistellaria adolescens quidam vult sibi manū adferre gladio armatā. Sed fortassis dictū illud Donati est ex nimiis illius subtilitatibus.

Hist

Historia sequitur, in qua diffinienda parum ei iustos li- Historia.
mites circundederunt. Alii enim sequuti etymon historiam
dictam volunt ab ἱστορεῖν, quod est videre, quasi viderit quis
quæ scribat. Alii, vt Cicero, historiã finiunt esse gestam rem
ab ætatis nostræ memoriæ remotam. Quæ duæ expositio-
nes inter se pugnant, ita vt quæ Liuius de bellis Punicis scri-
psit non sint prioribus historia: quæ verò de sua ætate nõ sit
Ciceroni. Ceu verò nõ queat historicus res persequi, quibus
ipse interfuerit. Quid quòd ipse Cicero, quum de historia
scribenda deliberaret, primo de legibus sic disputat. Q. à
quibus temporibus scribendi capiatur exordium. Ego enim
ab vltimis censeo, quoniã illa sic scripta sunt, vt ne legantur
quidem, ipse autem ætatis suæ memoriã deposcit, vt ea com
plectatur, quibus ipse interfuit. A. Ego verò huic potiùs as-
sentior: sunt enim maximæ res in hac memoria, atque ætate
nostra: tum autem hominis amicissimi Gnei Pompeii lau-
des illustrabit: incurret etiã in illum memorabilem annum
suum, quem ab isto malo prædicari, quàm, vt aiunt de Ro-
mulo & Remo. Sic Cicero: qui quid sit historia quanto ve-
rius ac dilucidius in libro secundo de oratore, videlicet ope-
re maioris eruditionis, ac iudicii. Historia est, inquit, testis
temporum, lux veritatis, vita memoriæ, magistra vitæ, nun-
cia vetustatis: nam quòd ab ἱστορεῖν deducitur, hoc valet, vt hi-
storia res sit visa, atque spectata, quasi quis dicat gesta. Quũ
contra fabula sit quam nemo viderit, quemadmodũ Lucia-
nus ait Ctesian quendam Guidium de rebus Indicis scripsisse
ea, quæ nec ipse viderit, nec de alio narrante audierit. Ergo
quum testis sit temporũ, & lux veritatis, prima eius depraua-
tio fuit admisceri rebus gestis mendacia. Initio à Poëtis, qui
quòd solam captarent audientium voluptatem, & aurium
quandam titillationem, ea sola consectati sunt, quę delecta-
rent: quod quum efficere se interdum germana rerum veri-
tati non confiderent, & veris miscuerunt falsa, & ipsa eadem
vera aliò detorserunt, vbi plus putarent habitura vel gratiæ
vel admirationis. Abusi sunt ad eam rem loquendi figuris,
metaphoris, allegoriis, amphibologiis, similitudinibus rerũ,
aut nominum: vt hominem cui esset nomeǫ tauro, taurum
bouem esse proderẽt, nauem cui aries insigne, arietem: Vel-
lus fuluum, vel aurea scobe inspersum, aureũ: excelsum mon
tem cælum: partem sublimem terræ, superos: deuexam, in-

feros. Si quis suo periculo alterum è morte liberasset, pro illo dicebant mortem oppetisse: sphæram astrologiæ dixerunt cælum: montes teretes columnas quibus fulciretur cælum: longam hastam cælum tangere: grandem clypeum turrim. Fuerunt Poetæ scriptores antiquissimi: tradebant illa rudissimis hominibus elegātissima, vt illo seculo, oratione: tenebant ingeniosos, capiebant tardos: paulatim error traditus per manus, & confirmatus effecit, vt tam occulta veritas, & tot inuolucris operta, retegi iam & proferri à sequentibus non posset. Phurnutus, & alii non pauci tentarunt veritatem ceu nucleum ex poeticis nucibus elicere, sed parum feliciter, & mira inter se diuersitate. Accesserunt confusiones nominum: multi enim eodem vocati sunt nomine, vt Hercules, Ioues, Saturni, Apollines, Iunones: & à Poetis similitudine morum, aut formæ aptata nomina: vt quemadmodum Romæ multis principibus indita sunt sordidorum hominum propter similitudinem nomina, vt patri Pompeii Magni Menogenis coqui. Cornelio Scipioni Serapionis: Lentulo Spintheris. Sic Poetæ reges vocarunt Ioues, vt Plautus inquit. Viros robustos Hercules: Reginas Iunones: sapientes virgines Mineruas. Quo factum est, vt quæ alius gessisset, alii attribuerētur: sicut omnia Herculum gesta, qui sex esse produntur, vni Herculi Thebano: omnia Iouis qui fuerunt Ciceroni tres, Ioui Cretēsi. Et quum nihil magis faciat ad historiæ lucem, quàm digestio temporum per notas quasdam insignes ante Olympiades omnia prodita sunt perturbata & obscura, quòd nulla fuit temporum ratio atque annotatio communibus quibusdam signis tanquam luminibus distincta & impressa: quemadmodum Varro Terentius scribit author imprimis diligens & doctus: alii enim Aegyptiis regibus signabant æuum, alii Atticis, alii Sicyoniis: ita vt quid, quóque tempore sit actum confundatur: haud aliter quàm priscæ mensurarum & ponderum rationes propter tantam varietatem ægrè ad has nostras possunt conferri: ac ne præsentes quidem inter se eadem ipsa de causa: nec solùm in positione ætatum, sed in numero etiam annorum vsque ad derisus est in mendaciis progressum. Vbi sexaginta annos hi numerant, illi sexaginta millia: vbi centum, alia ducenta millia, vt in annis Aegyptiis, & Chaldæis, in quibus gentes illæ sine fronte mentiebantur. Annum hi

habeb

habebant menſtruum, illi bimeſtrem, hi trimeſtrem, illi quatrimeſtrem, ſemeſtrem, decem menſium, duodecim menſiũ: aliis vnaquæq; ſyderis cõuerſio erat annus, vt nobis ſolis. Et fuit illis nationibus tanta cupiditas patriã ſuam extollendi, præſertim ad exteras nationes, vt vaniſsima commenta non dubitarint impudentiſsimè aſſeuerare. Ita quòd Cicero & Quintilianus, & Iuuenalis hiſtoriã Græcam mendaciorum damnant. Cõmune eſt illis omnibus ad orientẽ & meridiem nationibus. Quid enim leuius in mentiẽdo quàm Aegyptii ventoſa regio, vt inquit Hadrianus, & ad omnem impulſum mobilis. Sed Grȩcos multæ res ad mentiendũ in hiſtoria pellexerunt. Primũ idem illȩ patriȩ amor, quã putarunt ſe vehementer celebraturos ſi magnitudine mendaciorum extollerent, & ſe de illa optimè mereri. Prȩter hȩc in Græcia ingens fuit excellentium ingeniorum copia, tum dicendi facultas prompta & abundans: quæ ſi ſe intra veritatis limites cohibuiſſet, non valuiſſet ſeipſam ferre tantis viribus luctantem ſecum & erumpere nitentem: ita quam materiam ex rebus non poterant nanciſci, ipſi finxerunt ſibi inuſitatam, raram, immenſam, admirabilem, ſtupendam, in qua ſe vis illa ingenii ac orationis facilè exerceret. Sic etiam iudicabant ſe magis lectori placituros, quàm illos qui nudam eſſent & ſimplicem veritatem perſecuti: præſertim quòd viderent ſuperiores occupaſſe laudem veræ narrationis, ſe ſi eadẽ dicerent fore contemptui, nec lectorẽ inuenturos. Quid quòd videbant illa grandia, & tragica, & fabuloſa magis otioſo lectori arridere, magnámq; ſibi paraſſe gloriã qui illa ſcripſiſſent, vt Homerum, Heſiodum, Muſæum, Orpheum, & alios priſcos poetas. Iam quo minus poſſent redargui non auſi ſunt de rebus Græcorum mentiri, quãdoquidem facilè poſſent domi à multis confutari, longe petierunt hiſtoriam in qua tutius mentirentur: res Perſicas, res Aegyptias, res Chaldæas deſumpſerunt ſibi, vt Herodotus, quem verius mendaciorum patrem dixeris, quàm quomodo illum vocãt nonnulli, parentem hiſtoriæ: & Diodorus Siculus quem neſcio cur Plinius dicat deſiiſſe primum apud Græcos nugari, quum nihil ſit eo nugacius. An defendit eum titulus, quòd libros ſuos non illecebroſa aliquã nuncupatione inuidioſos fecerit, vt priores, ſed bibliothecæ hiſtoriam inſcripſerit. Alii ad mendacia prolabuntur imprudentes: quòd verita-

Grȩci cur mẽdaces in hiſtoria.

tem rei non petunt vnde oportet: sed colligunt ex iis, in quibus raro est eam inuenire, nempe ex dissipatis rumoribus, ex epistolis, quæ dum res geruntur sunt scriptæ, in quibus certiorem amicus amicum reddit non de his quæ sunt gesta, sed quæ ipse audierit: quale est quod Cicero scribit ad Atticum in Britannia nec scrupulum quidem esse auri, id scilicet fama vulgarat primo Cæsaris ad eam traiectu. In laudationibus vel viuentium vel mortuorum multa affingũtur, quo maior & præstabilior appareat, qui laudatur. Liuius ostendit nonnunquam quosdam historicos secutos funebres orationes falsa quædam pro veris prodidisse. Explicatius Cicero in claris oratoribus loquens de epitaphiis: Quanquam, inquit, his laudationibus historia rerum nostrarum est facta mendosior. Multa enim scripta sunt in eis, quæ facta nõ sunt: falsi triumphi, plures consulatus, genera etiam falsa, & ad plebem transitiones, quum homines humiliores in alienum eiusdem nominis infunderẽtur genus: vt si ego me à M. Tullio esse dicerem, qui patritius cum Seruio Sulpitio consul anno X. post exactos reges fuit. Sic ille. Addũt inter virtutes historiæ esse illam magistram vitæ: atqui non raro de leuibus rebus scribitur, in quibus nihil sit omnino vtilitatis aut fructus: vt de conuiuio, de venatione aliqua. Sæpe de rebus noxiis, vt de amoribus, ad quorum vel solam commemorationem humanus animus inflammatur non aliter audiendo, quàm videndo: Item de vltione eius, qui læsit prior: quod vt libentissimè facimus, etenim versiculo quodã Græco fertur esse dulcissimum, ita etiam cum voluptate quadam audimus, & approbamus. Iam de bellis cum admiratione & commendatione, vt legentis animus ad cupiditatem eius rei vltro delabatur, quam audit tantopere celebrari, ac extolli. Nec pauci principes ad arma, & bellum venerunt haud alia de causa, quam extimulati gloria eorum, qui aliquando vicere. Miltiadis tropæa Themistoclem exuscitabant. Achillis nomen Alexandrum accendit. Alexander Cæsarem, Cæsar permultos. Occidit Cæsar variis præliis C. XCII. M. hominum sine bellis ciuilibus. Hæccine aliquis in laudibus eius ponat, tantam, vt sapienter inquit Plinius, iniuriam generis humani: soluantur diaboli, plures occident, laudabitur vero Iulius Cæsar, quòd tot hominum millia neci dederit, quum ne vni quidem potuerit vitam dare. Non est ausus

comp

ımputare ſanguinem ciuilem. At ſi quis acute inſpiciat, uid aliud ſunt omnia inter homines bella, quàm ciuilia? on minore coniunctione deuinctus eſt Indus Romano, uàm Romanus Romano: non raro etiam maiore: hoc dot natura, hoc iubet naturæ author & magiſter Chriſtus. dditur hiſtoriam eſſe imaginem veritatis. Imago ea eſt ab- ſolutiſsima, quæ rem neque maiorem reddit, nec minorem, on vt vmbræ in ortu & occaſu ſolis longiſsimæ, in merie prope nullæ. Quidam & ſua laudibus in maius auxerunt, aliena inimica inſectatione quantum ipſis licuit depreſſeınt: quorum neutrum eſt hiſtorici, ſed ſingula ſuæ magnidini ac naturę relinquere. Inuenias apud ſcriptores rerum ræcarum ex culice, quod aiunt, factum elephantum Indim: proponunt nobis tanquam egregium & clariſsimum iquem ducem, qui ſemel tantum ſit cum hoſtibus cõgreſıs. Si cogites quibus eum ornent laudibus, aliquem te leurum ſperes Alexãdro, aut Cæſare, aut Pompeio præſtanorem: prodit aliquis Iphicrates Athenienſis, aut Agis Laedæmonius, aut Philæpomenes Megapolitanus: nõ hos vi- ıpero, ſed tot laudibus dico impares: quod Salluſtius perringit, dicens: Athenienſium res geſtas ſua quidem ſenten- a ſatis amplas fuiſſe ac magnificas, verum aliquanto miores, quàm fama feruntur: ſed quia prouenere ibi ſcriptoım magna ingenia, per terrarum orbem Athenienſium faa pro maximis celebrantur. Ita eorum qui ea fecere, virs tanta habetur, quantũ verbis potuere extollere præclara ıgenia. Ea vero Græcorum iactantia rerum ſuarum mais aucta eſt & impudentius, poſtquam magnitudo rerum Populi Romani claritatem Græcorum cœpit obſcurare, & uaſi officere luminibus. Tum Græci ne Romanis ſubſtrutionibus ſua ædificia opprimerentur, cœperũt & ipſi altius ecta ſua erigere, & granditate verborum, & quum rebus de- iciebantur, mendaciis quoque. Scripſit Plutarchus ingens quoddam opus de viris illuſtrium Græcorum, & Romanoum per collationem, & alterũ breuius de ſimilitudine rerum Græcarũ & Romanarũ, quod inſcripſit paralella. In priore quàm iniquę comparationes? Producit Romanus Marcum Catonẽ, vel Claudium Marcellũ: opponit Gręcus Ariſtidem, aut Pelopidam. Producit Romanus Brutiũ, producit Græcus Dionẽ. Mirmilliones cum Thracibus cõparantur. At in

Plutarchus.

collatione qui labor, quæ anxietas docti hominis, nec infacundi, vt in pari magnitudine similes ostēdat, vel dissimiles? Quàm trahit breue corium dentibus, vt sutor? Iam in Parallelis loca quæ susceperat replenda, quando de re ipsa nō potest, de suo implet, ne quid turpiter hians & inane, vel lectorē offendat, vel minorem faciat existimationem rerum Græcarum. Hæc quidem veteres. At verò recentiores homines hāc partem memoriæ, hoc adiumentum prudentiæ penè totum amiserunt. Si narrant prisca, vt Græca illa aut Romana, aut barbara, ibi mira imperitia hominum, locorum, temporum, & sine fronte, sine pudore, mendacia fortiter asseuerata de iis, quæ prorsum ignorabant. Cuiusmodi sunt crebra in historicis libris linguarum vulgarium. Sed in eis quoque quę Latinæ existimantur, qualis est liber de vitis philosophorum, qualis de gestis Romanorum moralizatis: quid erat opus tantis mendaciis? ceu verò moralizationē, quam quærebat non potuisset inuenire in veris Romanorum gestis. Sed fortassis hæc, quāuis grauia, tolerabilia fuerint. Quale est in res sacras hanc quoque licentiam mentiendi irrepsisse, seu potiùs apertè esse inuectam: vt quæ traduntur de lepra Cōstantini, & balneo sanguinis puerilis, de lepra Vespasiani, de Gamaliele, de Beronice, de actis Christi, & diuæ virginis: clamamus & latramus ad minora, conniuemus ad hæc, quæ si in manus impiorum hominum veniant, sanctissimā & grauissimam nostram pietatem ridiculam illis, & exibilandam reddiderint. Nec in rebus propinquioris memoriæ tradēdis sumus religiosiores. Scribūt Galli Gallica, Itali Italica, Hispani Hispanica, Germani Germanica, Britanni Britannica, aut alii in gratiā gentis cuiuspiam: putat rerum author id se tantū munus suscepisse, vt quantū posit, gentem illam euehat: non oculū ad veritatē adiicit, sed ad decus illius nationis: hoc ratus esse historiam scribere, si quid gens illa præclarum egerit, prodere, dilatare, exornare, extollere: si quid turpiter, aut ignominiose, tegere, eleuare, extenuare, defendere, excusare. Stulti non intelligunt hoc non esse historiam scribere, seu causam illius gentis agere, quod patroni est, non historici. Nec in actis sanctorum scribendis maior est veritatis custodia, in quibus omnia oportebat esse exacta, & absoluta, vnusquisq; eorum acta scribebat, vt in quenque erat affectus: ita vt animus historiam dictaret,

non

non veritas. Quàm indigna eſt diuis & hominibus Chriſtia Legenda
nis illa ſanctorum hiſtoria, quæ legenda aurea nominatur, aurea.
quam neſcio cur auream appellent, quum ſcripta ſit ab ho-
mine ferrei oris, plumbei cordis. Quid fœdius dici poteſt
illo libro? ô quàm pudendum eſt nobis Chriſtianis. non eſſe
præſtantiſsimos noſtrorum diuorum actus, verius & accu-
ratius memoriæ mandatos, ſiue ad cognitionem, ſiue ad imi
tationem tantæ virtutis, quum de ſuis ducibus, de philoſo-
phis, & ſapientibus hominibus tanta cura Græci & Romani
authores perſcripſerint. Sed ſunt aliqui paulò digniores
hiſtorici nomine, vt Froſardus Gallus, Aut Monſtreletus,
aut Philippus Comminius, aut Valera Hiſpanus. At iſti
omittunt ſæpe præcipua, & quæ ad exempla, quæ ad rerum
uſum conducerent: dicunt de nugis, de rebus leuiſsimis: vt
in caritate annonæ quanti Abbas quidam triticum vendi-
derit, aut quomodo prouentus monaſterii auxerit: vt in
prælio, quomodo miles aliquis gladium amiſerit, aut in
pedes deſcenderit, aut in equum aſcenderit celeriter: quem-
admodum Lucianus inſectatur hiſtoricum quendam ſui
temporis, qui in narratione conflictus ad Europum Sy-
riæ, relicto prælio longam fabulam exorditur de Maſac-
cha quodam Mauro milite, qui præ ſiti aberrauerit, & in-
ciderit in quoſdam agricolas, à quibus prandio eſt exce-
ptus, quorum vnus aliquando fuerit in Mauritania, & alia
inepta. Iam prudentiæ nihil poſsis illhinc haurire: non con
tiones admiſcent, quas iuuet legere, non ſententiam ſuam
acutè interponunt, non prudenter admonent. Sunt in
illis, quos modo nominaui, quidam dialogiſmi & ſermo-
nes, & admonitiones loquaciſsimæ, & frigidiſsimæ, vt mi-
rer eſſe tam patientem vllum ſtomachum, qui illa poſsit de-
uorare, duntaxat quod res inſulſæ, nullo condimento con-
ſinnantur, non eruditionis, non acuminis, aut iudicii, non
eloquentiæ, & ornatus orationis. Equidem haud ignoro
artis eſſe hiſtoriæ, ſi ſit vera, quæ vt reliqua habeat omnia,
ſi veritatem non habet, obtinere nomen ſuum non poteſt.
Sed tamen iucunditas orationis detinet lectorem, vt res il-
las geſtas velit cognoſcere, neque id ſemel. Cui lectio vna ſuf
fecit vel Liuii, vel Taciti, vel Thucydidis? Quis non autho-
res illos ſæpius ſumit in manus, ſępius perlegit? At noſtri in
illo ſuo Latino ſermone, ſtilo ſunt ſordidiſsimo, ac ſpurciſsi
mo,

mo seu nullo potius: neque enim est stilus incondita illa barbarismorũ & soloecismorum congeries. Si vernaculis scribunt linguis, vnus est totius orationis color fuscus, & dilutus, vnus habitus, sine sale, sine vlla gratia & cultu, tenere vt lectorem dimidium horæ vix possit. Idcirco nec eos, nisi homo curiosus, legit, & cognoscendi temporum cupidus. Qui vero relegant, non inueniunt, vt satius ducant libros legere apertè mendaces, & meris nugis refertos, propter aliquod stili lenocinium, vt Amadisum, & Florisandũ Hispanos, Lancilotum, & mensam rotundam Gallicam, Rolandum Italicum: qui libri ab hominibus sunt otiosis confícti, pleni eo mendaciorum genere, quod nec ad sciendum quicquam conferat, nec ad bene vel sentiendum de rebus, vel viuendum tantum ad inanem quandam, & præsentem titillationẽ voluptatis: quos legunt tamen homines corruptis ingeniis ab otio, atq; indulgentia quadam sui; non aliter quàm delicati quidam stomachi, & quibus plurimũ est indultum saccareis modo, & melleis quibusdam condituris sustentantur, cibum omnem solidum respuentes.

LIBRI SECVNDI FINIS.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS DE caufis corruptarum artium Liber Tertius, qui eſt de Dialectica corrupta.

VNC DE DIALECTICA differamus. Nam ea eſt, cui ſtatim à grammatica puer committitur: de qua mihi fuſius eſt, & cum cura diſputandum. Quoniam, vt eſt à plerifque ſordidè contrectata, ſeu conculcata verius, multum contraxit ſqualloris, ac ſordium, quam tamen conueniebat longè eſſe puriſsimam, atque integerrimam: nempe aditum, atque inſtrumentum aliorum ſtudiorum, & artiũ: ex qua deprauata non parum aliæ quoque, vt philoſophia, medica ars, & Theologia ſunt contaminatæ. In has enim artes plurimum quiſque ex illa puerili inſtitutione tranſfert. Itaqua cõtigit ei, quod de codicibus dixi primo libro. Nam qui eorum multum fuerunt in manibus hominum imperitorum, hi mendoſiores ad nos venerunt, quàm qui in bibliotheca aliqua intacti iacuerunt, ſitu & puluere operti. Danda eſt ergo maior opera, & accuratior, quo repurgetur exactius, præſertim inſtrumentum cæterarum. Nec ſolum noui eius profeſſores, ſed veteres quoque in locandis finibus, in aſsignando eius officio, ſunt falſi. Nam Dialectica inter initia ſua, & cõtinuo in ipſis originibus res delicata, & tenera ab imperitè tractantibus iniuriam accepit: quo magis neſcio culpandi ſint recentiores, qui priorum errorem non animaduerterunt, an danda iis venia: quum de acumine, iudicio, diligentia vſu rerum, ac peritia magna conſpiratione de ſe deſperan-

tes veteribus concesserint, tanquam effœta iam natura, nec vlla meliore in posterum ingeniorum, aut studiorum spe. Sed de antiquis prius loquar: Posteà de recẽtioribus, in quibus omnibus tantum attingam rerum fundamenta, & caussas corruptelæ more ac instituto meo: atque ex iis ea, quæ sunt omnibus confessa: nam opiniones sunt, prę sertim apud Neotericos, infinitę, & quas nemo vel percensere valeat. Ergo duas reliquas artes posuerunt de sermone. Dialecticam, quam artem differendi vocat Cicero, Aristoteles logicam & Rhetoricam, quam artem dicendi: quarum illa argumentum paucis & breuibus quasi punctulis colligat: hæc verò dilatet, & accommodet caussis, iudiciali, deliberatiuæ, demonstratiuæ. Idcirco Zeno Dialecticam manui dicebat esse similem contractæ in pugnum, Rhetoricen vero eidem manui expansæ in palmam: vt in hoc velut sermonis ædificio grammatica cædat ligna, & lapides: Dialectica domum erigat: Rhetor condat ciuitatem. Grammatica vsque ad verborum coniunctionem progrediatur: Dialectica vsque ad argumentationem: Rhetorica vsque ad sermonem, & quod exactius est, orationem. Aristoteles in libro Topicorum primo de vtilitate artis, quam tradit, videlicet de Dialectica differens, sic inquit: Illud verò iam sequitur, vt ad quot, & quę præsens sit vtile institutum ostẽdamus. Est enim ad tria, ad exercitationes, ad congressus, & ad cognitionem philosophiæ. Quòd exercitamentis, per se res indicat: quippe facultatem nacti, facilè, quodcunque in manus detur, tractabimus. Ad congressus vero: nam eorum, quibus cum agimus in promptu habentes sententias, non ex alienis cum illis differemus. sed ex familiaribus ipsorum opinionibus reprę hendentes, quæ parum videbuntur nobis recte dixisse. Ad notitiam porrò philosophiæ: nam qui possunt in vtrumlibet dubitare, iis neutiquam fuerit difficile, quid in quaque re verum sit perspicere, quid falsum. Conducit etiam ad origines initiorum vniuscuiusque disciplinæ. Quippe ex cuiusque artis primis initiis impossibile est de iis ipsis aliquid dicere, videlicet quum illa sint omnium prima. Atqui ex cuiusque probabilibus necessum est de quoq; inuestigare. Hoc vero proprium, & maximè peculiare est dialecticę: quippe quum inquisitiua sit, viam, & rationem habet, qua ad omnium artium origines pertingat. Hæc Aristo

teles

es,bona,vt puto,fide à me versus,quæ sunt ei ex Platonis
ntentia desumpta, vt iustior sit excusatio culpæ cum tanto
ro coniunctæ:& ignoscendum sit eiusmodi ducem & prę-
ptorem secuto. Principio si ita est iam non solum est de
rmone dialectica, sed de rebus, & quidem omnibus. Deinde
detur Aristoteles sentire Dialecticam non habere modo
risimilium instrumentum, sed copiam domi eorum quan
m, & velut thesaurum: quod quis non videt nullius artis,
t facultatis esse, & si cuiusquam est id potius altiori cuidã,
æ metaphysice vocetur esse deferendum. Nec illud sanè
sponsum procederet habere eam instrumentum probabi-
m per locos argumentorum: nam quid ex illis disputabit
alęcticus de pronuntiato hoc: nota est quæ partes habet
llas. Cicero explicatius quidem, sed nescio an plura in ar-
n hanc, quàm Aristoteles, conijciat. Nam in Bruto ad
nc modum ait de Seruio Sulpitio loquens. Sic enim Bru
existimo Iuris Ciuilis magnum vsum, & apud Scæuolam,
apud multos fuisse: artem in hoc vno quod nũquàm effe-
set ipsius Iuris sciẽtia, nisi eam præterea didicisset artem,
æ docet rem vniuersam tribuere in partes, latentem expli
re diffiniendo, obscuram explanare interpretando, ambi-
am primum videre, deinde distinguere, postremo habere
gulam, qua vera, & falsa iudicarentur, & quæ quibus pro-
sitis essent, quæ nõ essent consequentia. Dialecticam mi-
videris dicere. Ita planè. Hactenus Cicero. In quo id quod
alecticæ erat pręcipuũ tradere instrumẽtũ inueniẽdi, omi-
, credo Stoicos sequutus, qui intra iudicandi fines diale-
icam concludunt, & eã finiunt scientiã veri, & falsi, & neu-
us: at hoc secuti diffinire, diuidere, obscuram rem explana
, omnis sunt artis, non alicuius vnius. An enim dialecticus
cet verum ne an falsum sit melius ciuitatẽ ab vno regi, quã
multis. Vel hoc: angulum obtusum æqualem duobus esse,
cto & acuto. Sed nec instrumentum habet dialectica, &,
Cicero vocat, regulam. Quænam ars habet regulam, quæ
ihi dicat, an verum sit, duos angulos acutos conficere
um rectum, præter geometriam? Neque verò Cicero hoc
n videt, sed vt est solutus ac liber, & probabilia tanquam
es consectatur, nusquam consistit. In Academicis enim
æstionibus sic loquitur: Dialecticam inuentam esse dici-
s veri, & falsi, quasi disceptatricem & iudicem. Cuius veri
& fal

& falsi,& in qua re? In Geometria ne quid sit verum aut falsum dialecticus iudicabit? An in literis,an in musicis? At ea non nouit. In philosophia igitur sol quantus sit:quid ad illum? quod sit summum bonum,quid habet, vt queat iudicare? Quid igitur iudicabit? quæ coniunctio,quæ disiunctio vera sit,quid ambiguè dictũ sit, quid sequatur quámq; rem, quid repugnet. Tantum Cicero. Nec diffiniendi aut diuidendi norma huius est artis, sed alterius, quæ magis in cognitione rerum versetur. Ideo rectè illi, qui, sicut Boethus inquit,censuerunt nõ esse hanc partem philosophiæ, sed velut ferramẽtum,ac suppellectilẽ aliarum artiũ : nec illud Petrus Hispanus indoctè dissimiliter ac solet:Dialectica est ars artium non excellens inter omnes artes, quod imperiti dicũt, sed sicut ministra : ideo addit : ad omniũ methodorum principia viam habẽs, quod est ab Aristotele desumptum in Topicis. Quocirca Plato quum nihil vellet dialecticæ ex iis, quæ iam attributa,& quasi vsu,& diutina possessione vindicata fuerant, detrahere : viderétque illa , quæ posui maxima ex parte iuris esse primæ philosophiæ, dialecticam dixit esse speciem quandam , & velut propaginem metaphysicæ. Nec Aristoteles dissimulauit , metaphysicæ esse , quæ ad Logicam transferentur, quum in elenchis,vt dixi, tum quod statim ingressum dialecticæ fecit categorias,& quasi fundamentum artis ex prima est philosophia mutuatus. Quocirca parum est dialecticæ pro dignitate locus assignatus , vt ad eam ilico à Grammatica puer mitteretur. Quid inueniet, quid dicet de probabilibus,& principiis aliarũ artium atque disciplinarum,cætera præterquam verborum , aut ad summum historiarum,& carminum planè rudis , atque vtinam horum istorum non prorsum inscius. Hinc videmus tam multa in artem hanc esse nugacissima commenta infarcta, quod aliquid erat loquendum puero rerum omnium scitu dignarum experti. Sed antequam ad hæc venio , pergam de priscis artis authoribus dicere,quorum primum,vt in omni artium humanarum genere,Aristotelem meritò posuerim. Nam Platonis etsi magna sunt in illius operibus artium omnium ac disciplinarum sparsa semina , & dialecticæ tota ratio ,atque exercitatio in eius dialogis eluceat,præceptũ tamen nullum ferè disertis extat verbis,præter litigiosa quædam in Eutydemo:multo minus Zenonis,Eleatis & Parmenidis

idis:ad quos refertur artis inuentio. Sed indubie Aristoteles eam in artis faciem reduxit, vt & rhetoricam. Cæterum, quod liceat cum bona venia dicere, præterquam quod more suo obscurè, & prolixè, etiam parum aptè ad vsum vel inueniendi argumenta, vel iudicandi argumentationes. Nemo est enim, qui quantumlibet diligenter lecta, & excussa vniuersa Aristotelis Logica, sentiat se instrumentum habere, quo in aliqua ad differendum materia argumenta in promptu excogitet. Eius primus liber, quem statim obiectum ingredientibus voluit, est categoriarum, hoc est, prædicamentorum, quæ Quintilianus transfert elementa, Capella prædicationes: cuius cognitio ac tractatio, vt dixi, altioris est facultatis, nempe primæ philosophiæ: scilicet non ignarus iuuenem nihil posse de aliarum artium principiis dicere, aut inuenire, quæ essent probabilia, nisi eorum notitia imbutus, quæ ἐν τοῖς μετὰ τὰ φυσικὰ traderentur: idcirco eadem ipsa eisdem penè verbis in eo repetit opere. Decem facit rerum genera, in qua distributione siue ipse author illius fuerit, siue quis alius Pythagoricus, aut Megarensis, quid secutus sit, equidem non facile dixerim. Neque enim ordinem essentiæ ipsarum rerum, quem nemo percipere, & tenere potest, quum sint rerum essentiæ, vel ipso Aristotele teste, obscurissimæ, & procul à cognitione mentis humanæ remotæ. Adhuc enim inter eos, qui operā aliquam in studiis philosophiæ ponunt, ambigitur, quæ vera sint inhærētia à substantiis illis, quibus adhærent, nō mente, & cogitatione, sed re vera distincta, tametsi nō sede, aut loco, quæ contrá. Sensuum vero, & cognitionis nostræ ordinem, non est secutus: alioqui primas obtinuissent partes inhærentia, & alia essent disiuncta, quæ connexuit: alia copulasset, quæ disgregauit, nempe quæ sub eundem sensum caderent, aut diuersos, tam internos, quàm externos. At verò in natura prima sunt causæ, principia, elementa simplicia, tum agere & pati: postrema omnium composita: nec simul sunt quantitas numeri, & quantitas molis, quum ex hac nascatur illa: & prior qualitas, quàm ad aliquid: nec ad aliquid naturæ est, sed artis, vt habitus. Adde quod sicut ipse idem Aristoteles in prima philosophia sapienter dicit, mens nostra non aliter se ad naturæ manifestissima habet, quàm noctuæ oculus ad lumen solis. Nec numerum quæstionum de prima substantia re-

De Aristotelis libris logicis.

Categoriæ.

ſpexit, quum multa quærantur, quæ non ſunt hic connumerata. Vt ſi quis roget, quomodo ſit Socrates ſublatus, veneno inquiunt: cum quo diſputat, cum Prothagora. Iam heri & hodie de prima ſubſtantia non dicuntur: tempus vero de illis dicitur, vt genus de ſpeciebus, & in ea diuiditur vt partes. Quid quod quæſtiones confunduntur? Et in confeſſo eſt alia & ex his, & præter hæc potuiſſe dari genera, tum aliqua poſſe aliis concludi, & compræhendi. Nam permiſtã & confuſa eſſe ſua prædicamenta Ariſtoteles non diſsimulauit, quum aliqua ex his quæ eſſent πρός τι in qualitate poſuiſſet, & poſitionem, ἐν τοῖς πρός τι: qui ſi categorias tantum collegit magis quàm digeſſit, & oſtendit magis quàm numerauit, tolerabile eſt eſſe confuſas: quod & nos fecimus in his, quæ indicatione tantum egent, vt in iis ipſis, & argumentorum locis. Et habent genera hæc tantam difficultatem, vt non ſolum adoleſcentulo in manus poſita, & rudi, ſed etiam grandiuſculo, & maiore rerum cognitione inſtructo negotium faceſſant: vt nemo facile dixerit, quæ in his decem rerum generibus collocentur, egreſſus quotidiana illa, quæ crebro audit, niſi multum, & ſæpe pertractarit: quod idem ipſe author fatetur in calce capitis περὶ πρός τι; imò vero neſciet, niſi vnumquodque norit diffinire, quod eſt infinitum. Sæpe etiam aſsignantur loca pro libito, aut ex leui aliqua coniectura, vel ſuſpiciuncula, traditis ab eo omnibus tam implicate, vt opus ſit paſsim multis ad ſingula interpretatiunculis, imò interdum quoque diuinatiunculis, tanquam cuneolis, & commiſſuris, reciſſuris, & reconcinnationibus, quibus nihil eſt tam alienum, ac abhorrens, quod nõ eò quò inſtitueris, pertrahas: vt ſi quis quærat, quorum hæc ſint prędicamentorum, gloria, fama, effectus, iuſiurandum, ætas, teſtimoniũ, cuiúſue liber? ſubſtantiæ ne? quum conſtet forma? an qualitatis ex quarto ordine? ſi huius, cur magis quàm arbor? Tum ſimilitudo, & paternitas: nam ad aliquid non ſunt, neque enim eſt paternitas filiationis paternitas. Atqui ſi ſit patris paternitas: ſic erunt omnia ex genere qualitatis πρός τι: quanquam ſatis multa ponat, vt ſcientiam, virtutem, vitium, adducens non inconuenire genus & ſpeciem eſſe diuerſarum categoriarũ, quum id tamen diſertis verbis neget in quarto Topicorum. Scio poſſe ad hæc reſponderi. Quid enim in contrarium adfertur tam apertum, ac dilucidum,

cui

cui responderi non posit, præsertim à contentioso? sed illud ab inquisitore veritatis est tacitè spectandum, quàm aptè, quàm congruenter, quàm bene. Iam hæc genera nihil ad diffiniendum iuuant, non ad diffinitiones essentiales, quum præter vnam aut alteram ordinationem prædicamentalem, reliquę propè sint ignoratæ propter differentiarum obscuritatē & penuriam: de qua Aristoteles ipse conqueritur: Nec accidentales causarum, inhærentium, partium: nam hæc in hisce elementis non explicantur. Succedit Categoriis liber περὶ ἑρμηνείας, id est, de interpretatione, quod, vt nomen ipsum sonat, magna ex parte Grammatici est potius, quàm dialectici officii: nam cuius est dicere, quid nomen sit, quid verbum, quid pronuntiatum, quid vniuersale, quid singulare, nisi Grammatici? Quod si ars Grammatica tradita iam ante Aristotelem fuisset, supersedisset profecto philosophus acutissimus illis de rebus in dialectica præcipere. Sed quia videbat non oportere illa à dialectico ignorari, quum nullus de iis mentionem fecisset, non iudicauit esse prætermittenda. Pronuntiata illa, quibus additur modus, non habent dialecticam, sed grammaticam quæstionem: videlicet de significantia illarum vocum, ἀναγκαῖον, δυνατὸν, ἀδύνατον, ἐνδεχόμενον: qua voce mirè est Aristoteles delectatus, pro eo, quod potest & contingere, & non contingere: quum sit potius, quod solet fieri, quod vsu venit, quod est probabile, quod in nobis, ínq; nostra facultate est situm: quod verbo eius ostenditur ἐνδέχεται. In hisce autem modalibus, seu affectis vel res spectauit: quomodo aduerbia omnia modi sunt, & modales enuntiationes reddunt, quod Boëthus subsignificat, vt Socrates celeriter currit, bene, malè. Tum verba, vsu venit, solet, cōgruit. Nam in hisce omnibus, & infinitis harum similibus, haud secus quàm in illis de necessario, & imposibili, ambiguū esse potest, quid modi vel aientes significēt, vel negātes, quæ quibus respōdeant, & cum quibus recurrant aut nō recurrāt, Sin in pronuntiata ipsa est intuitus, vt eas modales nominaret, quæ temperatæ, & affectæ essent modo quodam, qui ipsi pronuntiationi competeret, vt necessario. q. necessaria enuntiatio, imposibile imposibilis: non videtur causa cur quatuor illos ita recensuerit, quasi nō essent alii. Eius enim sunt facultatis, & officii, verum, falsum, scitū, opinatū, quæ Ioan-

περὶ ἑρμηνείας.

nes Buridanus,& alii quidam scholastici in modos referũt, credibile, probabile, opinabile,certum,incertum. Nisi fortè Aristoteles pronuntiata spectauit ex rebus, non ex nobis. Sed certè in his non plus erat quod esset ex dialectica petendum ,quàm in aliis, quibus aduerbia inseruntur.

Priora analytica. Adduntur volumini περὶ ἑρμηνείας duo libri priorũ Analyticorum,vtiles quidem illi,& magni, atque excellentis ingenii.Sed vtilitas hæc obruta est primum multis superuacaneis adiectis,vt de modalibus,quę ad rem non magis faciũt, quàm cætera aduerbia.Nam de illis statuendum est ex negatione,affirmatione,vniuersalitate,particularitate. Impossibile non aliud est hoc loco,quàm nunquã, necessario quàm semper, possibile quàm aliquando. Tum de reductionibus syllogismorum,de iis,quæ vera ex falsis nascuntur, quod est cuiuis ita promptum, vt vix sit credibile Stoicos acutos homines,& in dialectica multum versatos negasse id posse fieri.Omnia verò tãta subtilitate dissecat, vt laboriosius sit instrumentum intelligere,quàm vsum:ita pulcherrimum organum,& superuacaneis oneratũ,& in tantas minutias fractum,& concisum parum habile vtentibus reddidit.

Posteriora analytica. Sequuntur posteriora Analytica, doctum sanè opus,acutum,& bonarum rerum plenissimũ. Sed quorsum hęc tam bona? quid ad dialecticum de opinione, de errore, de ignorantia? non huius sunt loci, sed disputationis de anima. Demonstratio verò non videtur ad dialecticũ pertinere, quum hic probabilia tantum speculetur, & quæ contradictionem patiuntur ex Aristotelis ipsius sententia . Demonstratio verò incertis,& indubitatis versetur,vt magis id videatur primæ philosophiæ, quàm dialecticæ. Quæ verò de demonstratione, præterquàm quod sunt inuoluta & mirè intricata,nulli sunt vsui. Demonstrationem vult esse ex primis, &

Demonstratio. necessariis,ex proximis, ex causis. Cedo respicis nos,& captum nostrũ,an rerum naturã? Themistius Euphrade Hermolao interprete sic ait. Nec demonstratio ad naturã se ingenii nostri submittit, sed rectam tenet ad veritatem viam, nec quid ipsi possumus attendit,sed in solam rei naturã incumbit,illam vestigat,illam explorat,etiam si nobis ignota, inconspectáq; sit.id si ita est,quid mihi tua ista longa,& accurata de demonstratione confert dissertio? neq; enim ego pro captu naturæ intelligo, ac ne tu quidem, sed pro meo.

Nos ſumus homines,id eſt, ingeniis errori obnoxiis,& in-
irmis:natura habet intelligentiam non errantem.Qui ſcio
go quæ ſint prima, quæ ſine medio, quæ tu vocas ἄμεσα,
quæ neceſſaria naturæ. Quæ ſint mihi talia vix ſcio, nedum
t illa norim naturæ intima, ad cuius maniſeſtiſsima, vt tu
pſe fateris,caligamus. Inanis eſt ergo tota de demõſtratio-
e traditio,& ſine vſu.Sed nec omnino videris oculos in na-
uram cõieciſſe, nam immediatas propoſitiones ad nos re-
ers,in quibus nihil ſit opus quenquam edoceri.Quod ſi ho
nines doces,non erit tibi vna,& perpetua demõſtratio: aliis
nim alia ſunt immediata,& prima:alii veriſimilibus tãtum
apiuntur:alii nec euidentiſsimis, & de quibus ſenſus teſti-
cantur ſatis fidunt,vt Academici:Alii omnia credunt ſenſi-
us,vt Epicuræi: Aliis ſufficit authoritas dicentis: Alii res
enſibus expoſitas requirunt. Erit ergo demonſtratio quaſi
esbia norma,quæ ſe ædificio accommodat,non ſibi ædifi-
ium.Iam neceſſaria requiris,id eſt,quę impoſsibile eſt ali-
r habere:iſthuc verò quãdo erit notum? quum omnia vni-
erſalia ex ſingularibus ſint nobis collecta, quæ ſingularia
uum ſint infinita,perſequi omnia nõ potuimus:at ſi vnum
eeſt indiuiduum,non conſtat vniuerſale.Et vniuerſalia lõ-
o vſu comprobata, erant nobis in cælo, in elementis, quæ
el tempora, vel loci prodiderunt non poſſe in vniuerſum
ffirmari. Iam cauſas requiris: & hic quæ nobis tenebræ?
uæ quorum ſint cauſæ, qui effectus neſcimus. Quid agis,
idis ne nos,haud aliter demonſtrationem conſtare vis,niſi
x tam raris,tam procul petendis,tam penè impoſsibilibus,
cis pèrinde vt qui ad morbum grauiſsimum,& deplora-
ım medicinam promittunt confectam ex tribus aut qua-
ıor ſimplicibus, quorum vnum eſt in India inuenire,alte-
ım apud Seres, tertium in Ryphæis montibus, quartum
ı nido Phœnicis ex cineribus prioris naſcentis.Quæſo te,
rofer demonſtrationem vnam, verbi cauſa, tanquam ad
ıias exemplum, quæ conſtet ex veris, primis, immediatis,
otioribus, prioribus, cauſiſque concluſionis: erit ne verò
la,quę eſt in ore totius ſcholæ?omne animal rationale eſt
ſibile,omnis homo eſt animal rationale, ergo & riſibilis.
Ion tam homo eſt per hunc ſyllogiſmum riſibilis, quàm
ſa demonſtratio ridicula: ceu verò in propoſitione inſint
la magnifica,vera,neceſſaria, immediata,notiora, priora,

causæ conclusionis. Cedo verò, quid hic agunt causę? an non etiam effectus demonstrant eas, & quidem certius, atque efficacius vtique nobis? num non alia etiam demonstrant in duabus illis quęstionibus, sit ne, & quid sit? quas duas solùm cur posuerit, nescio, quum sint aliæ de quibus possit & quæri, & disputari, & quatenus licet, demonstrari etiam, vt de omnibus categoriis.

Topica. Post vtraq; Analytica sequuntur octo libri de locis argumentorum, quæ dicunrur τοπικὰ, locos vocant, & ceu thesauros argumentorum, quum ipsi argumentorum nihil habeant: neque enim hi loci sunt pixides, quibus continentur pharmaca, sed pixidum indices. Opus Aristotelis est longũ, varium: multa sunt in eo præclara, sed ita tamen differit, tanquam qui colligit sparsa, non qui formulas, & præceptiones artis tradit ad vsum aliquem conducibiles. Qua de re iam antea iure questus est Rodolphus Agricola. Neq; enim ex operis illius satis iusti lectione quãlibet diligenti, & sedula, facultatẽ se vllus sentiet nactũ vnius argumenti inueniendi. Sunt inquisitiones quæ sint genera, quæ differentiæ, quæ propria, quæ accidẽtia, quæ diffinitiones loquaces, inuolutæ, molestæ: & quod liceat cum bona tanti viri gratia dicere, nonnunquam etiam subineptæ, sed infrugiferæ prorsum. Neque enim quærit vnquam aliquis quid cuius sit aut genus, aut species, aut accidens. Admiscet quæ sunt alienissima, vt de eligendo, & fugiendo: in quo videtur philosophus syluam quandam ad communes locos congessisse, vt suos in thesibus exerceret, & quæstionibus indefinitis, sed adinueniendi rationem parum commodé. Ex his libris Topicorum sumpsit Porphyrius quæ de quinque vocibus cõposuit, opus, vt mea vtiq; sententia, vtilissimu, ita longe ab vtilitate traditum. Prætereo ταυτολογίαν, & molestiam orationis: de re loquar. Primum in eo locum obtinent quęstiones, quarũ nec numerus est vllus, nec ordo certus. Alii alia quærunt, alii prius, alii posterius, prout est cuiusq; ingenium, & mẽtis intelligẽtia: nos enim respiciũt, & nostrũ captũ, non naturã. Iam vnde sumũtur quęstiones hæ, quid est, quale est, & ea, quæ hisce respõdentur, nónne ex vulgo? quod Aristoteles fatetur primo Topicorum. Atqui ad multa quæsita per quid est, qualitatis responsum adiungimus: vt quid vides? hominem album armatum, patrem tuum: vt apud Poëtam.

Prædicamẽta Porphyrii.

Dic

Dic mihi quid feci, nisi non sapienter amaui?
t in Propheta. Quid vides Amos? trullam cementarii. Et
d quale ποῖον Græci substantiã sæpe reddunt: Latini quoq;
t qualis res est homo? animal ratione præditũ: nam & qua-
tatem cõpositum naturale vocãt quidam, vt Cicero in Aca-
emicis, sicut Stoici ποιότητα. Iam verò quid dicunt esse prę-
icari in quid? Ea inquit Porphyrius prædicari in quid,
uæcunq; conuenit eum, qui interrogatus est, quid est ali-
uid, reddere. Atqui ad huiusce rei intellectũ necesse est euol
isse totam philosophiam, quæ est de natura. Neque enim
ristoteles ipse in libris Topicis tot verbis tam altè, tam
nxiè repetitis, explicare valuit, quid genus esset, quid spe-
ies, quæ dicantur per quid: & accidens, ac proprium, quæ
er quale.

De genere locuturus Porphyrius patrem, & patriam dicit esse genus: in qua lingua? In Phœnicia credo. Et mihi genus b Ioue summo est, inquit ille. Et genus qui ducis Olympo: uod & ipse ostendit Porphyrius suo exemplo: Siue à pa- ente, inquit, siue à patria: Sic enim Oresten à Tantulo di- imus habere genus: Hylum ab Hercule. Rursus Pindarum enere Thebanum esse: Platonem verò Atheniensem. Est nim patria principium cuiusq; generationis, vt pater. Non ixit Tantulum esse Orestis genus, aut Thebas Pindari. Genus.

Differentiam Porphyrius finit, qua abundat species supra enus, quasi nõ & abundet risibili homo supra animal, quẽ- dmodũ & rationale. Quòd si dicatur nõ eatenus esse speciẽ upra genus, respõsioni huic aqua hęrebit, quod aiunt, pete- ur principiũ, & vitiosissima erit diffinitio, nẽpe perplexa: t id quod accuratius esset explicandũ, & declarandũ pro lu- e inferetur minus etiã obscuri: quũ enim ex accessione dif- erẽtiæ ad genus cõstituatur species, quomodo tu in diffini- ione differẽtię de specie meministi, tanquã iam nota & expli ata? Cedo, quas differẽtias adfers? miram earũ penuriã dicit sse Aristoteles, nec vllis nos rebus quũ magis indigeamus, nagis carere. Rationabile est hominis differẽtia: vix aliam roferũt simplicẽ, nec ea ipsa est hominis ex sentẽtia philo- ophorũ, nam & angeli sunt rationales, quos illi vocãt deos, t quidẽ animalia rationalia. Quid quod si in adiectiuo illo ationale animal pro substantiuo intelligas, potius erit iusta iffinitio quàm differentia? Sed rationale dicũt differentiã, Differentia.

capacem disciplinæ dicunt proprium. Quid hoc plus habet, aut minus, quàm illud. Quæso bipes, & quadrupes, & volatile, & aquatile, quæ ab Aristotele & Porphyrio, pro differentiis ponuntur, implent rationem illam differentiarum, quæ essentiam dicant, & formæ rationem, & diffinitionis essentialibus sint aptæ, quum accidens designent. Quod si hæ sint differentiæ, quid Aristoteles differētiarum inopiam deflet? Quomodo hæc congruunt cum hoc Porphyrii dicto: Interius autem perscrutantes, non quodlibet eorũ, quæ sub eodem genere sunt diuidentium esse differentiam, sed quod ad esse cõducit, & quod quid erat esse, & eius rei partes. Ergo bipes, aut volatile, non sunt differentiæ. Verum enimuero quis hoc dictum intelligat, quis vllam asignet differentiam, tam arctis limitibus conclusam. Non immerito Aristoteles ait nos differentiarum vexari paupertate, si differentiæ omnes ad tam exactam censuram æstimantur. Quis vero scit an mortale ad esse hominis conducat: quasi vero nõ posint homines esse immortales, ex Dei munere, vt anima: corporeum vero & incorporeum non formam attingunt, sed materiam, quæ pro differentiis ponunt in ordinatione, Quid quòd Quintilianus mortale & immortale species dicit esse animalis generis. Sed rhetoris dictum parum exactè ad philosophiæ formulas dicent esse tornatum: quale illud est Ciceronis, & Ciceronem secutorum Senecæ, Victorini, & Capellæ, Romanum, & Troianum species esse hominis, quum non sint hominis, sed nationis: neque enim ad essentiam hominis pertinent, sed ad accidens: & de suis indiuiduis non in quid prędicantur, sed in cuias. Nam quod dicitur humanum genus, & de genere hominum alios Romanos esse, alios Troianos, genus eo loci pro gente sumitur, aut natione, aut forma: & ratione, & modo: vt genus vini, genus cibi, genus dicendi, genus belli. Sed hæc omnia ita sunt perplexè, & obscurè diffinita, vt mirum non sit labi in eis magnos viros, & contraria inter se dicere. Bipedem Aristoteles differentiã facit, & Aristotelem sequutus Quintilianus. Porphyrius dicit esse proprium. Martianus etiam sic finit differentiam: est sufficiens ad id quod susceperis discretio. Et alio loco: differentia est sufficiens quæstioni discretio, vt si quæratur inter hominem, leonémq; quid intersit: respõdeatur quòd homo mitis, leo ferus sit: quod quidem nec hominẽ à mitibus cæteris,

ris, nec leonem à feris aliis distinguit animalibus. Sic ille: quæ omnia Porphyrius,& schola reiiceret, tanquam imperita. Sed de proprio quid dicunt? Porphyrius proprium in quatuor significatus diuidit, quod soli, quod omni, quod oli & omni, quod soli omni & semper. Quintilianus etiam proprium dicit, aut quod soli accidit, vt homini sermo, risus: aut quod vtique accidit, sed non soli, vt igni calefacere. Quomodo potest proprium vocari, quod sit alii commune, nō secus, quàm si bonum dicas malum, album nigrum, calidum frigidum: idque Aristoteles vetat fieri: nam bipes non propriū est homini, sed generale, & amplius. Nec quod liquo tempore, inest soli, nisi etiam propriū dicas esse homini bipedem esse, quum solus sedet domi, cū cane, & equo ut à dextris esse, quod Aristoteles admittit, quo nihil video absurdius. Adde quàm ineptum est tertiæ rationis proprii exemplū Prophyrii, canescere in senectute: atqui si hoc omni homini accidit, semper accidit, nempe in senectute canescere: neque enim Porphyrius canescere pro exemplo dedit, & explicuit in senectute, sed totum hoc est pro exemplo datum, canescere in senectute: Græcè enim sic legitur: αὶ τὸ μόνῳ καὶ παντὶ καὶ ποτὲ, ὡς ἀνθρώπῳ παντὶ τὸ ἐν ήρᾳ πολιοῦσθαι. Sed de verbis ne simus nimium soliciti, conniueamus ad hæc minuta. Aiunt differentiam, & proprium non accipere magis & minus. Ego verò non video cur vnus omo non sit altero & disciplinæ capacior, & ad nauigandum aptior, aut ad artem medicam. Nam si essentia capacitatis aut facultatis ad disciplinas, ad nauigandum consideretur, nihil magis recipit aut minus: tam enim alba est hæc charta, quàm ille gypsus in essentia rei albæ. Et hæc adeò obscura, inuoluta, difficilia, tradūtur pueris paulò ante è ludo triuiali egressis, quæ nō intelligunt grandes natu in philosophia detriti, ac penè consumpti. Postremus est liber de sophisticis redargutionibus, haud sanè inutilis disputantibus, in quo nihil conuellemus, ne quidam nos arbitrentur anxie in Aristotelis operibus scrutari, quæ carpamus. Totius Logici instrumenti hæc est clausula: Reliquum erit vestrum omniū, vel eorum, ad quos hæc peruenerint, vt venia is detur, quæ videbuntur ad institutionē prætermissa, gratia autem habeatur pro inuentis, hoc verò est mea sententia equissimum. Nam nulla ars simul & inuēta est, & absoluta,

Propriū.

Elenchi.

nec ille tam multa potuit vnus, & primus inuenire, ac iudicare, multa ex iis, quæ inueniebat noua, admirabatur, inspiciebat propius: necdũ tamen satis sibi fecerat familiaria censere ac æstimare vt posset, quod omnibus contingit inuẽtoribus. Nec dubito, quin idem mihi in iis, quæ ipse pario. Itaq; de Aristotele non dicam plura, quem ego veneror, vti par est, & ab eo verecunde dissentio. Aristotelis enarratores Græci Alexander, Themistius, Simplicius, Psellus, Philoponus, & alii, multum habent verborum: sententiarũ nõ aliud, quàm ipse Aristoteles. Latini nostri prisci illi Apuleius, Capella, Augustinus, Boëthus dialecticã suam deprauarunt, & vim attulerunt Romano sermoni, quòd illum in iis, quæ ad linguæ proprietatem spectarẽt, præceptis Græcitatis obtemperare coëgerunt inuitum, ac repugnantẽ. Quæ enim sunt ex ratione linguæ, ea in vnaquaq; lingua sunt sua libera, & popularis potestatis: vt nec princeps quidem quicquam habeat in ea iuris, quãlibet in alia potens ac sæuus: nec qui donare homines ciuitate potest, verba potest. At Latini dialectici per omnia Aristotelis vestigiis institerunt in præcipienda, & tradenda dialectica: vt quæ ille de verbis, de nominibus, de enuntiationibus, non malè Græcè tradiderat, nostri ad Latinum sermonem malè detorquerent. Cuiusmodi sunt de nomine, & verbo infinito, de enuntiatione infinita, seu incerta, & aliis: quæ ex grãmatica, & loquẽdi vsu cẽsenda sunt, non ex formula dialecticæ, & quidẽ, si diis placet, Græcanicæ. Neq; enim substãtiæ nomen infinitari posse credo, nisi perraro. vt apud Ciceronẽ in primo Academicarũ: Nec verò aut quòd efficeret aliquid, aut quòd efficeretur posse esse nõ corpus. Quod versum est ad verbũ de Græco Zenonis. Græcis enim facilius erat vti infinitis, quibus illud intelligeretur ὢν ἢ ὄν. πᾶς οὐκ ἄνθρωπος, οὐκ ὢν ἄνθρωπος. Latinè verò quis sic loquitur, nõ homo disputat, vt intelligi velit, aliquid disputat, quod nõ est homo: vel nõ Socrates venenũ bibit, id est, quòd nõ est Socrates. Egeo non pane sed pecunia: an aliqua re quæ non est panis? Cicero pro Cluentio: Non Archimedes potuisset melius describere. Et pro Rabyrio Posthumo: non amicus mihi, nõ Põpeius fuit: an aliquis, aut vt ipsi volũt aliquid quod nõ est Archimedes, quod non est Põpeius? vt apud Quintilianũ: Raro inuenies iudicialem, in cuius nõ parte aliquid eorũ, quæ supra diximus, reperiatur: an

Aristotelis enarratores.

in eo quod nõ eſt pars,ſicut apud eundem:hoc feciſti,non
oc feci. Et Portius Latro,nulli nõ oculi ſenatorũ te ſtatim
nſignarunt ingredientem:& alia innumera. Latini enim
rcumloquuntur quod non eſt hoc,aut illud. Cicero con-
rſione illa per finita,& infinita extrema : de qua eſt apud
riſtotelem in libro περὶ ἑρμηνείας:vt omnis homo eſt ani-
al,nullum non animal eſt homo. Sic vtitur in rhetoricis:
conſtitutio & ipſa pars conſtitutionis quælibet intentio-
s depulſio eſt,quæ intentionis depulſio non eſt,ea nec cõ-
tutio eſt,nec pars conſtitutionis. Quare illa apud Ariſto
em πᾶς οὐκ ἄνθρωπος ἐστὶ δίκαιος, ſic erant vertenda:Quic-
id non eſt homo,eſt iuſtum:nec Græci nomina hæc infi-
ta obſeruant,ac nec ipſe idem præceptor Ariſtoteles,vt in
arto Topicorum εἴτις ἡδονὴ μὴ ἀγαθόν, ſi qua voluptas
n eſt bona. Quid quod vbi hære re poſsit negatio,ex vſu
nſendum eſt,non ex canone. Vt Martialis:

Pellibus exigui arctatur Liuius ingens,
Quem mea non totum bibliotheca capit.

uo loco negatur verbum,non infinitatur illa vox totum.
pud Ouidium:

Et ſi nullus erit puluis,tamen excute nullum.

uid illud eſt ex formula? an non potius ex intelligentia
mmuni,& conſuetudine illum ipſum qui videbitur ineſ
,aut eum quem finxeris. Nam infinitari verbum adiecti-
um,illud penitus eſt non ſolũ in Latino ſermone,ſed etiam
Græco alieniſsimum,& intelligentiæ repugnans:vt apud
iceronem:Quum ingreſſus iter ſit pedibus in equum om-
no aſcendere non vult. Quis ſit ſenſus,vult aliquid, quod
eſt aſcendere. Non minus peccatum eſt in quantitatibus,
vocant,enuntiationum. Aliquis concionatur , & quidam
ncionatur, particulares ſunt. Atqui non magis hæc, qui-
m concionatur,particularis eſt,quàm hæc,Socrates,con-
onatur,ſi qui audit,Socratem non norit:nam dicenti qui-
m concionatur, ſubiectum ſingulare eſt : audienti vero,
Socratem non agnoſcat , non minus eſt verbum illud
ocrates confuſum , & vniuerſale hominis , quàm illud
idam. Iam hæc omnia,omnis homo eſt animal , animal
t omnis homo:omnia bonum appetunt,& bonum omnia
petunt:aliquis concionatur ,aliquis non concionatur,
on aliquis concionatur , vulgaris ſunt conſuetudinis,
penes

penes quam est isto rum omnium lex & arbitrium. Terentius hic solus nescit omnia: intelligi potest, vel non omnia ab eo sciri, vel nihil. Cur non bono viro stipem dedisti? aliâs hoc est, non esse datam bono, aliâs esse datam ei, qui bonus non sit. Cicero pro Sestio: Omitto gratulationes, epulas, par titionem ærarii, beneficia spe promissa, prædam, lætiti am paucorum, luctum omnium: hic omnium quasi plurimorum, aut reliquorum omnium. Ideo Aristoteles sensus, oppositiones, leges vniuersalium, & particularium posuit. Quę vero essent vniuersales, hoc est, quibus verbis, & signis, qua constitutione, quo ordine fierent, non attigit Videlicet sciebat de illis non posse in vniuersum præcipi, quæ essent vsus varii, & mutabilis. Idcirco etsi dixit qualia soleret voca re vsus vniuersalia, qualia negatiua, aut affirmatiua, non tamen vniuersalibus regulis definiuit. In indefinita magis est adhuc peccatum, quæ pro intelligentia fit, vel vniuersalis, vel indefinita, vel singularis. Romani hanc vrbẽ condiderunt. Romanus homo hæc scripsit: non omnes, sed aliqui aut aliquis. Ecce tibi equus, quidam, certus: beata vita virtute con stat: omnis beata vita, vides ad omnia eam genera transire, idcirco infinitam seu incertam vocari, quod ambiguæ sit na turæ, & mutabilis. Iam in asignando subiecto, & prædicato rem spectant, non verba: vt quum dico Socrates est albus, vel Socrates est homo, semper Socrates fit subiectum quocunque vertatur, quia in eo fundatur ratio prædicati, nempe iustus, vel homo. Sed non considerãt spectanda etiam esse nomina, & voces: vt quum dico homo est animal, aliquod animal est homo, non omne animal est homo. Videndũ enim non quid res sit, sed quid ego significem, quod nec ipsi possunt negare: nam dicunt in conuersione ex subiecto fieri prę dicatum, & contrà. Item in conclusione indirecta: vt aliquod animal est homo. In Braalipton, omne risibile est animal, & omnis homo est risibilis. Ex duabus particularibus negatiua, & affirmante. Martianus Capella, & Boëthus subalternam oppositionem constituunt. Quæ oppositio est, si quis dicat: Omnis homo disputat, Socrates disputat. Quid habent contrarium inter se homo & Socrates? Nec subcontrariæ sunt oppositæ, non magis quàm si quis dicat: Socrates disputat, Plato non disputat. An repugnat sibi, qui dicit: Aliqui senatorum sunt assensi, aliqui non sunt assensi. Ari-
stote

oteles ait oppositionem esse affirmationem, & negatio-
m eiusdem de eodem, & non æquiuocè. Qui dicunt ali-
uis etiam, aliquis non, nec de eodem loquuntur & ferè æ-
uiuocè. Eandem Latinæ linguæ proprietatem oportebat
uatam esse in aliis locis dialecticæ. In Elenchis multæ ca-
iones, quæ in verborum ambiguitate sitæ sunt, ac constitu
, in Latinum versæ, nec gratiam, nec intelligentiam obti-
nt: quoniam proprietas Græca non est mutata: vt discen-
s sunt scientes, μανθάνειν enim illis est intelligere vtentem
entia, & accipere scientiam. Quæ expediunt bona sunt:
ον expediens est, & necessarium, cuiusmodi sæpe mala
nt necessaria. Quod ais esse hoc tu es, propter infinitiuũ,
i apud Articos nominatiuo iungitur, καὶ ἄρα ὁ σύ φης εἶναι
ῦτο σύ φης εἶναι: & putas est silentia dicere, propter Græcum
cusatiuum σιγῶντα, qui est singularis masculinus, & plu-
lis neuter. Iam quum ad coniunctam orationem & con-
tionem est ventum, in qua sunt duo, argumentum, quod
inuentum probabile, & argumentatio, quæ est confectio
probabili, & eo quod probatur. Vt Medæam esse matrem
argumẽtum, cui si addas, ergo amat filios, argumentatio
. Cicero & Quintilianus, & eos deinceps secuti confundũt
c. Nã Cicero locum facit in Topicis à consequentibus,
tecedentibus, & repugnantibus, cum hæ sint rationes ar-
mentationum hypotheticarum, non argumentorum v-
us certi loci. Quippe ex omnibus licet talem formulam
nficere, quod idem Cicero ostendit exemplis sui: Si pecu-
a signata argentum est, legata est mulieri, est autem pecu-
a signata argentum, legata igitur: & sic de aliis, quæ ipse vo
t semper loca dialectica: nisi fortè aliam esse rhetoricam
uentionem putet, aliam dialecticam: quum sit vna tan-
m, eáque magis dialectici iuris quàm rhetorici. An diale-
ico solam relinquit argumentationem, quæ est de iudi-
ndo, errore Stoicorum adductus, de quo sum in princi-
o locutus. In eundem errorem lapsus est Quintilianus,
em Boëthus, cui, vt Agricola censet, minor est tribuenda
nia, qui accuratius hæc suscepit tractanda, quàm magnis
is viris licuit Ciceroni, & Fabio Quintiliano: quos di-
rsa ab istis studiorum ratio tuetur. Quintilianus vero
ter syllogismum & epicherema hoc esse, inquit, discri-
en, quòd syllogismus constet necessariis, epicherema
proba

probabilibus:atqui hoc non est discrimen argumentationis sed materiæ. Sicut quum enthymema aliud ducit ex pugnantibus,aliud ex consequentibus, quæ pertinent ad locos argumentorum.Iam argumentum facit à dissimili:ceu verò dissimile aliquid probaret:nam qui dicit:

Non tamen ille,satum quo te mentiris Achille,
Talis in hoste fuit Priamo,

Similitudine seu exemplo valet.Pater tuus non fecit, ergo nec tu debes facere.Tum causa seu origine, ille non fecit, ergo si tu feceris,ab illo degenerabis,nec verum erit tibi ab illo genus. Comparatione quoque: Ille in hoste nondum victo fuit clemens,tu ergo debes esse in hoste iam victo. Sicut in facto Fabii apud Liuiũ verbis M.Camilli :vos in pace vultis vrbē deserere,ille nec sacra deseruit obsessus.Cicero locũ ponit à differentia,quem Quintilianus dissimilitudinis dixit.Non si vxori vir legauit omne argentum quod suum esset,idcirco quæ in nominibus fuerunt legata sunt. Multum enim differt in arca ne sit positum argentum , an in tabulis debeatur:hoc vero nihil probat,tantum quod antea probatum erat disiicit & dissoluit:non hæc est collectio, sed dissipatio collectionis.Nam quod alius confecit legatum esse,hic per differentiam destruit.Si vero hic idem persuadere velit non esse legatum, aliunde erit ei petendum argumentum. Sed Ciceroni non tam facienda est harum rerum,ac permagna habenda gratia,qui ipse tum primum propè inuentor excudit nobis partem dialecticæ vtilissimam de inuentione: quod opus inutiliter ab Aristotele cōgestum Cicero ad vtilitatem ingentem aptauit. Boëthus in tradendis differentiis Topicis,quod opus ex Cicerone,& Aristotele,& Themistio concinnauit,vno aut altero Aristotelis dicto inductus est ad maximas singulis locis assignandas.Aristoteles enim,in secundo Topicorum de coniugatis tractans,inquit: Manifestum est quòd si ostenderit quis de coniugatorum aliquo bono vel laudabili,& alia erunt ostensa esse talia.Vt si ex laudabilibus est iustitia,& iustum,& iustus,& iuste.Item de contrariis loquens.Cuius generatio,inquit,bona,& ipsum bonum:& vice versa.Item de corruptione , & generantibus & corrumpentibus,ex iis quæ à philosopho erant exempli causa dicta,Boëthus maximas collegit singulis locorum : quod aliud non fuit,quàm infinitam possessionem locorum contrahere

trahere in magnas anguſtias,& latiſsimè patentem vſum effecit, vt nullus penè eſſet. Quis enim vti poſsit locis ad illas maximas redactis: quaſi vero non aliter vſus ſit locorum, niſi per illas: hæc omnia argumenta, vt exemplum aliquod adferam, ſunt à cauſa efficiente: Bonus, quia boni filius. Vir magnus, quia Scipionis nepos. Calidum, quia admotum igni. Decet te hoc facere, quia filius es Syllæ: & non decet, quia filius Q. Fabii. Opus ſeruandum, quia magni authoris: & non ſeruandum, quia hoſtis. Quæ dabitur in his omnibus maxima? Sed venio iam ad amicos meos recentes, vt ipſi vocant, ſophiſtas, in quos tanquam in nauis ſentinam omnia huius artis vitia confluxerunt. & Ariſtotelis & priorum, & longè plura, & fœtidiora, quæ ipſi de ſuo adiecerunt. Itaque quæ in antiquis reprobaui ea ſuperſedebo hic recenſere: tantum ea conſectabor, quę ſunt recētiorum propria. Irrumpit ad tradendam dialecticam iuuenis ignarus Latini, & Græci ſermonis, ignarus earum rerum, atque artium, quæ his duabus linguis ſunt proditæ. Primum omnium quorſum pertineat dialectica ignorat, quæ ſua, quæ aliena. Itaque & ſua aliis ceſſerunt, & ipſi inuaſerunt aliena. Nam totam eam partem, quæ eſt de argumentis inueniendis occuparunt rhetores dialectico non inuito. Primum quod quum Ariſtotelem partis huius vel inuentorem, vt inquit Cicero, vel certè præcipuum præceptorem viderent illa adeo obſcurè ædidiſſe, vt verti in vſum aliquem non queāt, Ciceronem vero accommodaſſe operi, & eius traditionem Boëthum eſſe amplexatum audito Ciceronis nomine, tanquam aliena nota inſpecta, verecundi homines manum continuerunt. Videbant etiam rhetores apertius de illis præcipere & aptius ad exercitationem. Tum etiam libenter ceſſerunt poſſeſsione ſumptuoſa, ad quam tuendam magis eſſet diuitiis opus: legenda, tenenda, cognoſcenda multa, ſine quibus inuentio tueri ſe, & nomen ſuum inquit: nam quid de piſce, de lapide, de republica, de re familiari inueniet, qui ne nomen quidem vnquam antea audierat? Et adeò peritiæ huius vſum amiſerunt, vt quod eſt inuentionis argumenti, ad iudicium argumentationis transferant. Nam quemadmodum argumentatio bene cenſetur per figuras, & modos ſyllogiſmorum, ita ipſi dicunt per locum à genere, per locū à cauſis, per locum à cōiugatis, à maio

Recentes dialectici ſophiſtæ.

à maiori: quaſi in hoc ſint parati loci, vt cenſuræ ſint argumentationum,& non indices argumentorum:ipſi eam retinuere ſolam quæ eſt de inuentione,more ſpinoſorum Stoicorum,ad quam nec linguæ opes, nec multa rerum ſuppellex magnopere videtur eis neceſſaria,ſed tantũ garrula quædam imperitia,& loquacitas inuicta: & pro illa vetere diuiſione Logicam eſſe aliam de inuentione, aliam de iudicio, nouam ipſi diuiſionem adduxerunt,eſſe logicam veterem, & logicam nouam. Cur ita nominetur,non magis ſcias dicere,quàm cur digeſtum nouum,& digeſtum vetus. Logicam appellant veterem,in qua de ſimplicibus agitur terminis, vel pronuntiatis,prædicabilia,categoriæ, & de interpretatione. Logicam nouam priora,poſteriora,Topica. Tum huic addunt ſeptimum tractatum, quem recentes adiecerunt pomœrio veterum imperio longius prolato. Ipſi tanquam vento quodam tranſuerſi acti in metaphyſica impetum fecerũt: nõ illhinc modice repetunt,quæ videbatur ad logicam pertinere, vt Ariſtoteles fecerat,ſed penitus ſe, & pueros ſuos immergunt in arcana illa naturæ, quæ conſtare,& intelligi nullo penitus modo poſſunt, niſi guſtatis his exterioribus: nam ordo noſtræ cognitionis hinc eſt ad illa, nec eò penetrari à nobis poteſt,niſi per hæc,quæ ſunt foris. Ad incognita enim itur per cognita,& ad mentis iudicium per ſenſuum functiones. Iſti contrà rudem puerum, & à Grãmatico recentem ſtatim prædicabilibus,& prædicamentis, & ſex principiis proluunt: vt olim Germani pueros ſuos recens natos rapido & gelido flumine. Sunt qui perpetuò ibi detinent, vt qui maximè ſunt reales,quaſi verò ad nugandũ in illis commentis inuenta ſit dialectica, & non ad rectè diſſerendum. Ibi naſcuntur mira monſtra quæſtionum,de natura communi,qua miror non interdum eos terreri in ſomniis, aut de illa in tenebris audere verba facere,adeò res eſt monſtroſa. Antiſthenes,vt puto, primus vniuerſalia quædam finxit in rerum natura à ſingularibus ſeiuncta. Plato Ideas poſuit. Porphyrius quum hæc aliena eſſet à ſuo inſtituto videret, conſulto ſe vitaturum hanc,& ſimiles quæſtiones eſt præfatus: iſti non abſtinent,quanquam ipſa & abſurditate ſui & argumentis nominalium iam eſt eò deducta,vt ſi apertius velint vtique eloqui,appareat eos idem ſentire. Hinc de compoſitione generis,& differentiæ,ad conſtitutionem ſpeciei.

Quo

Quomodo ſudatur cum velint genus eſſe pro materia,differentiam pro forma:ideo ponunt compoſitionem phyſicam, & metaphyſicam, vt hæc conflata ſit ex quiditate generis, & quiditate differentiæ:& alia, quæ ſi quis legat vir cordatus, & opinionibus antea, partibúſque non infectus, facile exclamet, ó nugas accuratas? ó eruditionem imperitam? Iam in prædicamenta infarciunt quicquid tractari vel ſolet, vel debet in prima philoſophia, de omni rerum genere. Attigerat quidem nonnulla ex his Ariſtoteles,ſed leuiter. Gilbertus Porretanus longius mouit ſex principiis conſcriptis. Albertus Grotus & deinceps alii, nauem in altũ deduxerunt, vt nullæ iam terræ appareant, cælum vndique & vndique pontus. Prætereo quæſtiones illas ridiculas, vtrum res ponantur in prædicamento, an nomina? quum diſertis verbis Ariſtoteles de vocibus loquatur:quaſi vero res poſsint prædicari,aut nomina prædicentur, niſi res aliquas ſignificent. An Deus collocetur in prædicamẽto, timent ſcilicet pii homines, ne infinitus finito concludatur loco. Tum aſcendunt ſupra prædicamenta, & faciunt ſex tranſcendentia ex Sophiſta Platonis malè intellecto, ens, res, vnum, bonum, verum, aliquid. Sic poſſent addi ſexcenta, exiſtens, idem, vtile. Vero, & bono quis vtitur,pro tranſcendentibus:non nego quin aliquo in ſenſu omni rei conueniant, vt verum ad eſſentiam pertineat, bonum ad finem: illud intellectus, hoc voluntatis, ſed vtrunque in Deo:nam nos fallimur fere, & in iudicando, & in eligendo: nec minus eſſet tranſcendens vtile aut commodum, quàm bonum eadem ratione. Nec naturalia paſsi ſunt quieta eſſe, libros Ariſtotelis de anima in poſteriora effuderunt. Ad diuina tranſgreſsi puero in ſchola ludenti ac nuganti de ſyllogiſmis diuinis in manus dederunt, rem arduam, & periculoſam. Ibi tam confidenter diſtribuunt, ſingularizant, particularizant, complete, incomplete, quàm ſi de pomo aliquo eſſet ſermo:& dum volunt rem humana ingenía ſuperantem in pueriles formulas redigere, in multa incidunt abſurda, & impia, quæ tamen conſuetudo inter illos effecit leuia: vt tres eſſe deos, tres eſſentias diuinas, filium eſſe patrem & non eſſe patrem, & alia, quæ aures abhorrent audire. Loquuntur ipſi de rebus offenſiuis piarum aurium, quæ poſſunt eſſe magis? Sed his quia ſoliti audire non offenduntur, iis demum permouen-

tut, quibus non assueuere: Et quum nihil sit apud ipsos abiectius, aut despicatius Grammatici nomine, ipsi plura disserunt, quæ penè sunt ex triuiali schola, quàm ipsi Grammatici. Sed omnia absurdissime conuersis vocabulorum significatibus, quò illis collibitum est, vt nihil reliquerint integrum, facile hoc sibi vindicantes, quum corrupta Grammatica & lingua tanquam sensu amisso, nemo esset, qui iniuriam sentiret, aut doleret, aut per iniuriam occupata repeteret. Nam quæ in libris de interpretatione tractantur, an non literarii sunt ludi? ostendi de nomine, de verbo, de negatione, affirmatione, de signis, de quantitatibus pronuntiatorum: in quibus nuperrimi dialectici non contenti corruptela significationum, quam à maioribus acceperant, quandoquidem illa iam vulgata, & protrita videbantur, ipsi nouam penitus linguam inuexerũt: cuiuslibet hominis quilibet asinus, & asinus præter ab asinus, & asinus possibiliter non sunt: alter alius homo est ipsemet: cuiuslibet alterius hominis alius asinus est ens. Quis hæc vlla in lingua intelligat? adiectis literis quandoquidem verba deerant, & ad melius diuinandum. In terminis, quos primos obiiciunt pueris suam scholam ingressis, quid aliud loquuntur, quàm de significatione, de complexione, de incomplexione, de communi, & proprio, quæ sunt puerilis in Grammatica instituti. Sed de his quomodo præcipiunt? Terminos Aristoteles vocat in Topicis quasi extrema enuntiati τὰ ἄκρα: & Boethus eodem sensu nomina & verba quæ in simplici propositione prædicantur: vt in eo quod est Socrates disputat, Socrates & disputat termini sunt. Isti quum terminorum notitiam tradant pueris tanquam rerum simplicium, ex quibus conficiuntur enuntiationes dialecticæ, integra pronuntiata, & longas orationes faciunt terminos: & Homeri totam quam longa est Iliadem aut Odyssæam: imò Iliadem & Odyssæam. Si quis inter vtranque adscribat τὸ καὶ, vocem omnem volunt significare se, & suum prolatorem, & prolatori similem, quin etiam scriptorem, & tabellarium, & pennam, & manum, & Latinam literam, & Romanos, & Carmentam inuentricem, & alia ridicula. Quod si circulus œnopolii sit hederaceus, significabit Virgilium, quoniam hedera coronabantur poëtæ: veteres item ac ruinosos parietes, qui hedera solent vestiri: & festina lente significabit

bit Augustum Cæsarem, quod is dicto illo soleret delectari:& laurus populum Carthaginensem, quod de illo triumphans Africanus lauro est coronatus:tum locus omnis eum, quem aliquando in eo loco vel vidimus, vel audiuimus fuisse:& alia ridicula absque numero. Non est hoc significare, sed admonere, & alicui aliud ex alio venire in mentem. Nec minus illa iocularia: si ex eodem atramento, quo scribitur hæc vox homo, scribatur illa buf, an buf significabit? Nam isti non contenti rebus naturalibus, ad ea quæ supra naturam sunt, imò contra naturam, se extollunt, etiam inter pueros:vt atramentum poni in duobus locis: omnes terminos creabiles creari: horam diuidi per partes proportionales minoribus huc vel illhuc terminatis in qualibet parte: diuidi hoc corpus in duas partes,rursum coniungi,sed contrariis copulis quàm antea: vel in partibus paribus Socratem esse album, in imparibus nigrum: creari aliquod infinitum, & alia eiusmodi. Quasi vllus sit horum vsus in dialectica, & communi vita, nec illorum quidem quæ nunquam contingunt, antecedens esse Romæ, consequens Lutetiæ:vel antecedens proferri nunc, consequens cras. Quorsum hæc? Si assecuti peritiam necessariam in his animi gratia, tanquam tesseris luderent, fortasis essent ferendi, sed homines imperitos relictis veris, solidis & seriis, huc se conferre quis ferat?hoccine est instrumentum seriarum disciplinarum plusquam pueriles lusiones? Sed de significando, quis melius potest, aut debet præcipere, quàm Grammaticus, aut certè populus, quem penes arbitrium est, & ius, & norma loquendi? Iam in terminis connotatiuis album significat rem & alborem: certè non magis quàm homo animam vel animal,vel rationale: neq; enim quod aliquid sit in alterius diffinitione, ab eo significatur: & de hoc termini genere, dant regulam: Quando terminus sumitur pro aliqua re, & desinit sumi pro illa, si non est propter defectum rei, hoc est, propter defectum connotationis. Quid ergo risibile, quid rationale? At inquient non recurrit formula: atqui oportebat eam recurrere,quæ traderetur pueris,ne fallerentur:tum quod ad cognitionem connotatiuorum parabatur. Sed esto ita. Quid nomina propria, quæ omnia possunt tolli,& imponi alia?Nec satis est quod Paulus Venetus dicit Socrates dupliciter accipi pro illo homi-

Terminus connotatiuus.

ne, aut pro hoc composito vocatus Socrates, hoc mutari posse, illud non posse. Idem dicat de vocibus mundi omnibus: loquor de scriptis, & quæ proferuntur: nam in mente imagines sunt rerum sine nominibus. Et tamen ex iis quæ sunt illhic, de termino complexo, & incomplexo definiunt, quod est imperitum: nam mens nostra compositas voces simpliciter sæpe intelligit, & simplices compositè, vt audita hac, Troianorum acerbus terror Achillem solum nonnunquã intelligit, interdum quum Achillem audit, de terrore, & Troianis & sæuitia iuuenis cogitat. Quid quod quæ vox est in vna lingua simplex, in altera est composita, vt Latinè paterfamiliâs Græcè οἰκοδεσπότης. Latinè tribunus militum, Græcè χιλίαρχος. Latinè tribunus plebis, Græcè δήμαρχος. Et in eadem sæpe lingua: vt idem sunt dictator, & magister populi: Idem Censor, & magister morum. Quid quod Gregorius Ariminensis nullam cathegoricam pronuntiationem compositam vult esse in mente. Vtique non facilè dictu est, quid cogitatus noster simpliciter sibi fingat, quid coniunctim, & complexè, adeò est liber, etsi hic ad hunc modum intelligit, ille multò secus, vt præcipi hac de re ex mente & intelligentia nullo modo posit. Ex istis cõficiunt dialecticas enuntiationes, quæ constant subiecto & prædicato, sed eo ordine, vt non sit periculosius hunc vniuersi ordinẽ perturbare. Subiectum necesse est esse priùs prædicato: omnis homo est animal rectè, animal omnis est homo, perturbata omnia, & confusa. An non hic est in prima forma syllogismus: omne animal est corporeum, animal est homo omnis, ergo omnis homo est corporeus: ergo animal tam prædicatur in assumptione, quàm in propositione subiicitur. Animal omnis homo est, τὸ omnis non est pars prædicati, animal est omnis homo pars est, verificari vt de nullo posit: neque enim inuenietur de quo verè dicatur, hoc est omnis homo. Quæ ego quid communi vsu & scriptoribus Latinæ linguæ omnibus reprobem? ipso Aristotele confutabuntur. Is enim in libro Perihermenias istis pronuntiatis vtitur, est iustus homo, non est iustus homo: an non ibi iustus de homine prędicatur? atqui hoc ipse dicit disertis verbis, vt in hac eiusdem, est homo: Quid homo prædicatur ne? Iam vbi ait valet omnis homo, nõ valet omnis homo, est ne omnis pars prædicati? Sed isti nec Aristotelem quem tantùm

tùm habent in ore, nec vllum bonum, & magnum authorem legũt, vel intelligunt: nec eſt opus authoribus, aut libris ad ea, quæ agunt. Verba omnia adiectiua volunt reſolui in ſubſtantiuum verbum, & participium: vt, ambulat, eſt ambulans, alioqui non eſſe ſatis perfectam, & ſatis explicatã enunciationem. Ariſtoteles, inquit, idem eſſe ſi quis dicat: Socrates diſputat, & Socrates eſt diſputans: an quia nihil ſenſu diſtant, protinus quicquid eſt in vna prædicatum, erit etiam in altera? neque enim hæc differunt, homo diſputat, & animal rationale diſputat: non tamen idem eſt ſubiectũ. Quid quod ad reſoluendum non tantam habemus participiorum copiam, quantam Græci, qui habent participia præteriti, & aoriſtorum in voce actiua, & pręſentis, ac futurorum in paſſiua: vt hæc difficile poſsit à Latinis explicari, Socrates diligitur, aut laudatur, à Græcis facillimé. Quid quod non ſemper idem reddit participium quod verbum, præſertim in iis verbis, quæ non præſentem actionem, ſed conſuetudinem ſignificant? Longe ſunt diuerſa, pingit, & eſt pingens: amat, docet, & eſt amans, eſt docens, quæ de dormiente bene dicantur in verbo ad hunc modum: hic docte pingit, hic amat illam, hic docet filios meos: non item in participio, quod pręſentem actionem notat. Adde quod multæ ſunt propriæ locutiones per verbum, quæ non ſunt per participium, vt Socrates confidit, & eſt confidens: rubet, & eſt rubens: pallet, & eſt pallens: pluit, & eſt pluens, licet, eſt licens. Sed in hoc non immorabor: nam inter ipſos ſophiſtas parum conuenit aliis dicentibus verba adiectiua eſſe imcomplexa, cuius eſt ſententiæ Petrus Mantuanus, in qua videtur Ariſtotelem & Boëthum habere authores, aliis aſſerentibus ea eſſe complexa, nec dici verba dialectica. Sed ea diſputatio & controuerſia nec rebus, nec rationi loquendi officit. Illud magis & ſermonem, & intelligentiam omnium lædit, quòd prædicatum volunt aſtringere ſubiectum in his, ac eiuſmodi: homo eſt pictus, homo eſt mortuus, in quibus de analogo prædicatur ſignificatio ignobilior: vt hæc ſit vera propoſitio, quod abſit, omnis homo eſt mortuus, & hæc, omnis homo eſt pictus. fortaſſe illis qui ſedebant in ſpecu Platonis, omnis homo erat vmbra, nobis non item, niſi forte iidem iſti, qui hæc ſomniant. Quid quum ſubiectum reſtringit prædicatum, vt in hac, Socrates albus: vt hæc ſit vera, tan-

tum Socrates est albus: nam volunt esse sensum, solus Socrates est Socrates albus. Quod à Paulo Veneto allatum, cæteri magno applausu exceperunt, tanquam illhic Socrates substantiuum sit illius adiectiui albi, & non potius homo. Quod si ita sit, nulla harum non erit vera, tantum Socrates est philosophus, Solus Socrates est Atheniensis, solus Socrates habet patrem. Eadem lege factæ sunt hæ veræ: Socrates videt omne astrum, quum vnum tantum videt. Socrates possidet omnem asinum, qui vnum habet. Si sic lubet explicare, dicam & hanc esse veram. homo est asinus: nam sic interpretabor, homo est asini possessor. Respõdebunt mihi neminem sic vti illo pronuntiato. At ostendant ipsi quis ad eum modum vtatur illo suo præter ipsos? Sed de hoc post paululum, nunc pergam alias addere.

De forma & forma acceptionis terminorum.

Nec in minores angustias deducta sunt illa de forma, & forma acceptionis terminorum. A veteribus perplexè sunt prodita, sicut à Petro Mantuano, & ab Strodo, cuius diffinitionem consequentiæ formalis tres expositores Sermoneta, Ferabrich, & Thienensis nequiuerunt satis declarare. Recentiores formam sic constituunt, vt sit eadem qualitas enuntiatorum, eadem quantitas, synonymitas terminorum, similis acceptio terminorum, vt nullus sit iam syllogismus bonus de forma, nulla oppositio, nulla conclusio, ni in angustias sermonis illorum, & in illas loquendi absurditates redacta. Cicero sic colligit: Omne gaudere bonis animi beatum est, omnis sapiens iis bonis animi gaudet, omnes ergo sapientes beati. Instari enim potest sic: omne gaudere bonis animi beatum est, omnis stultus suauibus bonis animi gaudet, suauibus posito pro iis. Neque hic esset bonus: omnis homo legit, Socrates est vnus ex hominibus, ergo legit: nam in assumptione hæc est instantia, bucephalus est asinus hominis. Et Quintilianus libro secundo: Omnis ars habet aliquam materiam, Rhetorica nullam habet propriam materiam, non ergo est ars. Instatur: omnis homo habet equum aliquẽ. Socrates non habet equũ albũ, nõ ergo homo. In omni re sunt nimii: interdũ volunt referri omnia ad animum, & modũ concipiendi: cogitatione interdum in nudis vocibus sistunt sine intelligentia. Spectandum est in verbis omnibus quid mens soleat communiter intelligere. Iam quales cõsequutiones faciunt: homo est asinus, ergo baculus

culus ſtat in angulo. Socrates ambulat, ergo Deus eſt bonus: ad impoſsibile ſequitur quodlibet, ſicut neceſſariũ ad quodlibet: quaſi verò non ratio connexionis potiſsimum ſpectari debeat, vt in disiunctis, ego curro vel Deus eſt. In modalibus alias faciunt de ſenſu compoſito, alias de ſenſu diuiſo: nõ tam improbo rem, quàm eorum in verbis definitionem: vt quum in medio eſt modus eſſe de ſenſu diuiſo: Socrates neceſſario currit: quum initio vel fine, de ſenſu compoſito: Socratem currere eſt neceſſe. Ariſtoteles has duas ponit eodem loco, & ſenſu: quod eſt eſſe quum eſt, & quod non eſt non eſſe, quum non eſt, neceſſum eſt: & hanc, omne quod eſt neceſſario eſt quum eſt: nam τὸ ἀνάγκη in priore illa poſtponitur, in poſteriore ponitur in medio. Et in primo elenchorum hanc vocat amphibolã: τὸ δύνασθαι καθήμενον βαδίζειν, poſſe ſedentem ambulare, & ait poſſe eſſe ſenſus diuiſi, & cõpoſiti. Quid quod fecerunt alias modales, nempe verum, falſum, ſcitum, tum opinatum: vt Buridanus & alii: in quibus etiam de ſenſu diuiſo, & compoſito: quod quomodo poſsit fieri nulla mens capit, vt Socratẽ ſcitum eſt diſputare. Coniunctę categoricæ, quas hypotheticas vulgò nominant, quũ ſint innumeræ, nempe quot cõiunctiones, quot etiam aduerbiorum, non pauca reduxerũt antiqui inter eos ad tres ſpecies. Alii paulo plures addiderunt. Paulus Venetus, quẽ Dullardus, & vulgo eorum ſcholæ in hoc, ſicut in multis aliis, ſequitur, hanc fecit diſtinctionem, vt quæ coniunctiones cõiungunt enuntiationes per ſe intelligibiles, hoc eſt de indicatiuo, efficiant hypotheticas: Quę verò de aliis modis, nõ item. Ideo has cõiunctiones licet, quamuis, etſi, quanquam, non facere hypotheticas. Quia rectè dicitur, licet Socrates currat, Socrates tamen non mouetur: non recte autem, nec Latinè, licet Socrates currit. An non hæc ſunt ad riſum mouendum aptiſsima? Primum has, & ſimiles, ſi aſinus volaret, aſinus haberet alas, non negant eſſe hypotheticas. Deinde quid prohibet, quo minus bene & Latinè dicatur, licet Socrates currit, etſi quanquam Socrates currit. Iſti ſunt qui in formulam redigunt Latinum ſermonem, cuius vmbram nunquam viderunt: ſicut Mantuanus, qui ait ab hypothetica temporali ad quamlibet ſui partem valere conſequentiam, vt à cõiunctiua: vt hæc ſit bona cõcluſio, Tu moueris, cùm curris, ergo tu curris, & tu moueris. Tum hæc: Aeſtas

est cum sol est in Cancro, ergo æstas est, & sol est in Cancro. Sunt enuntiationes quædam categoricæ de condicionato extremo, vt vocant: Socrates si est homo currit: Do tibi lapidem si est auis, & do tibi auem, si est lapis, vt hæc sit vera: Do tibi animal, si est homo, quum do adamantem: quæ sunt profectò aptiora ad ludendum, quàm ad loquendum: qualia sunt, quum in libris eorum aliis infinita: nam quis possset percensere omnia, non facilius quàm harenas Lybiæ: tum potissimum in iis, quæ vocant parua logicalia, omnia ex linguæ ignoratione excogitata: de quo pauca prius loquar, non tam disputandi, aut cōuincendi gratia, quàm docendi: nam ea est res, quæ si exposita fuerit, nec ipsos eosdem arbitror repugnaturos, qui sunt commenti. Quippe eius rei adhuc retinent semina quædam, sed degenerantia. itaque si vera, & meliora ostendantur, facile agnoscent & accedent. In hac rerum natura artes sunt ab hominibus cura, labore, meditatione, industria obseruatæ, ac excusæ. nulla earum sibi facit nouam materiam, sed in facta iam, & parata operatur: & aliæ circa res versantur, aliæ circa verba, quæ sunt Grammatica, Dialectica, Rhetorica: nulli istorum vel mutare populi sermonem, vel nouum licet fingere, sed in recepto quæ sui sunt muneris, defungi. Grammaticus rationem, & verborū simplicium, & aptæ compositionis inquirit. Dialecticus quæ faciunt sensus veros, quæ falsos: loquor ex recepta opinione quæ consequantur, quæ repugnent. Rhetor quæ pulchra, ornata, insignia, quæ cum dulcedine in animos blande instillentur, quæ aspera & dura. Si Grammaticus nouum aliquod, & inusitatum afferat vocabulum, aut doceat pueros suos aliter loqui, quàm populus loquatur, nimirum explodetur vt barbarus. Si rhetor dicturus noua sibi fingat schemata, & non illa sumat de medio, stultitiam, & absurditatem hominis omnes explodent. Quid si dialecticus verum & falsum scrutatur, fictis suo arbitratu sensis verborum, relictis illis vulgaribus & receptis, planè dicent omnes, quibus lingua erit nota, non nostri sermonis verum inquiris, sed tuorum somniorum. Si tu in his verbis & hoc cōmuni sensu aliqua obseruas, audiam te docentem: sin fingis tibi linguam, ac voces, tibi, & tuis paras dialecticen, cuius nullus sit vsus, cum nemo sic loquatur, ac ne tu quidem, & tui: hoc adeò verum est, vt nec Aristoteles, nec

Boëthus,

Boëthus, nec ipsi idem, quibus hæc nescio quis Deus misit in mentem, ad præscriptum suorum canonum possint vera loqui. Aristoteles ac veteres omnes Græci vsum Græcæ linguæ sunt secuti: Cicero, & Latini Latinæ. Infinita sunt quæ ex communi vsu affirmat Aristoteles in prædicamentis, in metaphysicis, in Topicis, denique vbicunq; de sensu verborum agitur. Et recentiores isti nō ignorant dialecticā suam præcepta esse in cōmuni lingua obseruata: ideo enim multa probant per communem modum intelligendi, & ad tuendas eas enuntiationes quæ vulgo habētur pro veris: tot regulas illis prioribus interserserunt, vt de suppositione accommoda, & personali, de tempore pertrāsacto, de distributione, pro singulis generum, pro generibus singulorum, & eiusmodi haud penitus ignari obseruationē esse linguæ dialecticam. Quod si meliorem nouissent linguam, vtiq; ad eam accommodassent canones, sed de ea loquebātur, quam illi non solū optimam esse autumabant, sed solam, quum aliā ne de facie quidem vnquam vidissent. Nam quod dicunt quidem, ego sic mente cōcipio: hoc vero nihil ad dialecticam, quæ est de sermone: neq; enim quum dico homo est ceruleus, spectare debeo quid intelligat indoctus, qui ceruleum capiat pro cereo, sed quid in Latina lingua signet. Vera, & falsa, & contraria, & consequentia, inquit Cicero, sua sponte, non aliena iudicantur: de quo fuse disputaui in epistola ad Ioannē Fortem. Putabam olim, quum inciperent hæc mihi displicere, magnū me negotium habiturum istis confutandis contra homines pertinaces, distinctionibus armatos, disputando inuictos, & qui numero valerent. Sed hoc tempore renato sermone Latino, & vel pueris iam proprietatem linguæ Latinæ intelligentibus, facilior erit eorum confutatio, quæ ex praué cognita lingua fuerunt corrupta: dicunt vsum populo concedentes scientiam nobis reseruamus: & duos faciunt sensus, bonum, & rigorem. Quid est rigor aliud ad eorum sensum, quàm exacta quædam loquendi ratio? At eam ex quibus petemus, nisi ex iis qui exactissimè quanque linguam tenent, non ex iis, qui sunt eius inscientissimi? In Latina ex Cicerone, Plinio, Seneca, Varrone, non Petro Hispano, aut Gulielmo Hentisbari. Boethus, Apuleius, Capella, in suis dialecticis dicta Ciceronis adducunt pro testimonio, nempe Latini homines hominis Latinissimi quique absolute linguam

illam norat, & rigorem hunc poterat, adiuuare. Græci Demosthenis, Isocratis, Homeri, Euripidis, Sophoclis: de quo alio loco à me disseretur: nos etiam magnorum authorum vtemur dictis: nam vnde nisi ab illis, requirenda est linguæ proprietas? Ex illa imperitia sermonis natæ sunt nobis suppositiones, ascensus, descensus, ampliationes, restrictiones, appellationes, exponibilia, ad quæ si lingua esset aptanda, nō solùm obmutescendum esset, sed aliquid esset verum in scriptoribus: vt interdum mirer, quomodo hæc eis venerunt in mentem, tam ab omni ratione, & loquendi, & sentiendi abhorrentia. In suppositione sunt discreta, determinata, confusa, distributiua: sunt termini certi, qui illas faciunt, certo loco, & ordine: omnis homo est animal, vera est, & animal confuse supponit: animal est quiuis homo falsa, determinatè enim: caput omnis homo habet falsa, omnis homo habet caput vera: equus requiritur ad equitandum falsa: ad equitandum equus requiritur item falsa: ad equitandum requiritur equus vera. Cicero dicit in Oratore acumen dialecticorum requirendū est, & in finibus quoniam aliquid omnes. Quid Lucius, & Quintilianus? est aliquid in omni materia naturaliter primum. Et in sacris literis: pauperes semper habebitis vobiscū: sunt hæ falsæ? quis aliter loquitur? nec ipsi iidē, etiam cùm de his præcipiunt. Iam vsum negationis, qui varius est apud Græcos, & Latinos, & vnamquanq; linguam, & patet latissimè, si quis conetur ad cæteras formas redigere, peribit sermonis vniuersa vis, & gratia. Nemo est ex aliqua parte non felix. Quid istud est, ex nulla parte? & dicunt quod mobilitat immobilitatū immobilitat mobilitatum, vt se negationes impediant: & negatio cadens super signū vniuersale. In omni lingua duæ negationes fortius negāt, prę-terquam in Latina. Demosthenes quatuor posuit pro vna. In nostra etiā sæpenumero non plus efficiunt duæ, quàm vna: vt, non possum ne dormire quidem. Cicero: Nolo ne hæc quidem humana ignoret. Idem sunt: non reueretur neque deos, neque homines: neque deos neque homines reueretur: non veretur homines, nō deos: non timet homines aut deos: non metuit hominésve deósve: ne scribere quidem nouit, non nouit ne scribere quidem. Aristoteles expresse ait non esse hanc vniuersalem: non est homo pulcher: nec idem esse, non est homo pulcher, & nullus homo est pulcher. In ascen-

Parua logicalia.

ſu magna controuerſia in ponendo conſtantia. Quidam recentiorum repudiato vetere more, ita eam ponunt, vt ipſa enuntiatio, ad quam aſcenditur, luce ſit clarior præ conſtantia. Sed quomodocunque ponatur, nullus eſt eius vſus, neque vnquam aliquis ſic colligit, ne ludens quidem: multò aliter vtebatur Socrates ſuis ἐπαγωγαῖς. Iam deſcendant mihi ſub hac, quæ eſt apud Ciceronem in Academicis quæſtionibus, Iudicium Protagoræ eſt, qui putat id cuique verum eſſe, quod cuique videatur: vel illa in ſecun. Philip. Ita cuique eueniat vt de republica quiſque mereatur: an erit ita Antonio eueniat, ita Fabio, vt de republica quiſque mereatur. quid abſurdius? In ampliationibus, & reſtrictionibus illa ſunt prodigioſa meretrix erit virgo: artocreæ deuoratæ & egeſtæ ſunt edendæ: puer anniculus fuit centum annorum. In appellationibus non vidi papam, & papam vidi: conſulem cæcidi, & non cæcidi conſulem. Ergo omnes iſtæ ad eorum normam ſunt falſæ. L. Cæſar genuit Cæſarem dictatorem. Ieſſe genuit Dauid regem ex ea quæ fuit Vriæ. Caieta nutriit regem Lauinii: hæc mulier nupſit magno illi pictori Apelli, ſi antequam ad ſummum perueniſſet artis, nupſerat. Hoc opus ſcriptum eſt à patre Catonis ſi ſcripſiſſet antequam Catonem gigneret, & alia quæ ſunt in ore omnium infinita. Exponibilia fecerunt, tantum, præter, inquantum, immediate, incipit, deſinit. Tum comparatiua, totus, ſemper, ab æterno, infinitum. Cur non plura? quaſi vero non penè verba omnia, & aduerbia poſſent etiam cum cauillis exponi aptis diſputantium circulis: vt currit, quis motus neceſſarius ſit ad currendum? cantat, quàm alta vox ad cantãdum? plorat quis animi motus, quæ vox, qui geſtus ad plorãdum? ridet, quis oris rictus ad riſum? ſolet, cõſueuit, quot actus ad habitum, aut ad conſuetudinem, quãta intermiſsio? & ſicut incidit, ac deſinit, cur non etiam aggreditur, expedit ſe, delaſſatur, ceſſat? Iam cum adduntur aduerbia, celeriter, benè, malè, tardè, penè, ferè, quaſi, etſi. Quaſi iam exponunt maior pars, vt ſi ſint hic Romani mille quingenti, & vnus diſceſſerit, verum ſit quaſi nemo Romanus hic remanſit, putant agi de numero ſententiarum in foro aut curia. Sed videamus ea quæ tradunt: tantum animal eſt homo, tantum coloratum eſt album: Sola animalia ſunt homines. Quis hæc intelligat? bene additur inferiori excluſo. Quippe eſt ex
cluſio

clusio velut quædam restrictio, quæ fit à minore atque ampliore, ad summum æquo, sed sic, vt pro maiori positum appareat: tantum homo ridet: Soli Romani sunt liberi: superiori additum nullum facit sensum, & propè contrarium solet intelligi. vt: tantum liberi sunt Romani, quasi soli Romani sint liberi: & tantum animal est homo, quasi solus homo sit animal. Plinius libro septimo: Præter fœminam pauca animalia nouerunt coitum post conceptum: quomodo hic fit exceptio? horum verborum, incipit, & desinit, si loquendum sit ad canones istorum, nullus esse potest vsus. Quis poterit tenere minutias illorum instantium: quum in prandio sumo secũdam buccam, aut etiam quum primam habeo inter dentes, non possum dicere incipio prandere, quòd infinita vis instantium præterfluxerit: nec quum mando postremam, desino prandere. Quum libri secundam literam scribo non incipio librum scribere, quum antepenultimam, non desino. Quid ergo potest incipere aut desinere? Plinius apud Græcos inquit desiit nugari Diodorus: non possunt inueniri exponentes: reiicienda est tanquam parum dialectica. Quæro cur homines nominales, qui negant esse in rerum natura instantia, Scotum, & reales sint in hoc secuti de instantibus exponentes immediate, incipit & desinit? An non videtis quæri, & materiam lusui aptiorem? Comparatiua, & superlatiua dicunt distribuere terminos sequentes, vt non idem sit, Socrates est Troianis doctior, & omnibus Troianis doctior: quia sunt duo signa mobilitantia. Socrates est Græcorum doctissimus, & omnium Græcorum doctissimus. Quid ego his & similibus refellendis nugis ludam operam, quam illi ipsi vsurpandis, quæ sunt pueris ad derisum cognita? Illud acutum, quod ex huius exponentibus Socrates est Grçcorũ sapientissimus, vnam faciunt quidam omnes Græci sunt sapientes. Cur non has exponunt multò doctior, paulò, aliquanto, non multò, non paulò quæ magis expositione egent? Socrates à Græcis differt vera, differt à Grçcis falsa, quia distribuitur. Et quemadmodum hanc, vterque homo disputat explicant aliquorum duorum hominum quilibet: ita hanc alter homo disputat, omnium duorum aliquis. Quis vnquam talem excogitasset sensum, qui Latinam linguam audiuisset? Tum signum collectiuum cum suo termino facere terminum communem, & propo-
sitio

ſitionem indefinitam,& poſſe vniuerſalizari, & fieri colle-ctiuam. Capiamus ergo hanc omnes Apoſtoli Dei poſsibiliter ſunt duodecim: fiat rurſus collectiua omnes omnes Apoſtoli Dei, rurſum diſtributiua omnes omnes omnes Apoſtoli Dei: quo quid eſt abſurdius? Et hanc concedunt, omnes duo Apoſtoli Dei ſunt duodecim. Similiter omnes Apoſtoli Chriſti non ſunt boni, vel ſunt non boni, veram eſſe volunt, quia Iudas fuerit malus: cui Ariſtoteles refragatur diſertis verbis in libro Elenchorũ, negans poſſe dici non bona ea, quorum aliquod vnum non ſit bonum. Addunt obligationes, quas alii Theſes vocant: quaſi verò hæ eſſent formularum artis, & non potius exercitatio, & vſus artis quo quiſque nihil concedat repugnans, aut neget quod conſequatur. Tum etiam inſolubilia, quum in ſe reflectuntur enuntiationes: hæc propoſitio eſt falſa, omnis propoſitio vniuerſalis ſignificat aliter eſſe quàm eſt, omnis conſequentia in Darii eſt mala, hæc eſt conſequentia in Darii, mala ergo. Sed illas omnes, & ſimiles de aliis oportet loqui, nõ de ſe. Si quis dicat ego mẽtior, cõtinuò rogabũt omnes quid dixerit, in quo ſit mẽtitus. hæc pronuntiatio eſt falſa: quærent quænam, ſi pergat dicere hæc ipſa reſpondebunt id nec verum eſſe nec falſum: idcirco non defuerunt inter eos quidã, vt Petrus Mãtuanus, & Andreas Limoſus popularis meus qui negarent propoſitionem poſſe oſtendere ſeipſam multum aliis frementibus, quod tanta materia diſputationibus detraheretur. Itaque calumnia eos impetiuerunt, quo id dicerent ſubterfugientes argumentorum laqueos, & pugnam ignauè detrectantes. Sed ſit finis, quum illi finem nullum faciant, nam in infinitum ſunt egreſsi, quum in omni dialectica, tum potiſsimum in his paruis logicalibus, quem ſeptimum tractatum nominant extra Logicam vtranque nouam, & veterem, quod nihil eſſet de his traditum à prioribus: quæ res in cauſa fuit tantopere corrumpendi hanc partem, quod ipſi nulli melius ſentienti innixi, toti eſſent ſui confinxerunt omnia pro captu illo ſuo, & linguæ, & bonarum rerum omnium expertes. Atq; hoc loco, inque reliqua omni Dialectica quum ignorarent quænam eſſent ſua, quæ aliena, & in omnes ferè artes impetum indoctè feciſſent, detinuerunt auditorem diutiſsimè, tradendis tam multis præter rem naturalibus, ſupernaturalibus, diuinis, grammati-

cis

cis, quæ vt erant perplexa, & confusa omnia, ita fuerunt per maiores ambages circunducenda. Mirandum est, quum Dialecticam fateantur esse instrumentum aliarum artium: huic Lutetiæ duos annos impendi, cæteræ autem philosophiæ, & de natura, & de moribus, & primæ philosophiæ, vix annũ. Quid quod quidam etiam de hoc anno aliquid Dialecticæ decidunt. Multi tota vita etiam longissima nihil sunt aliud quam dialectici. Ea mora plurima sua fit inducere alienissima à re, & deprauatissima. Idque vsu venit eis, quod est apud Ciceronem de philosophiæ studiis persona L. Crassi in tertio de Oratore, ista discuntur, inquit, facilè, si & tantum sumas quantum opus sit, & habeas qui docere fideliter possit & scias etiã ipse discere: sed si tota vita nihil velis aliud agere, ipsa traditio, & quæstio quotidie ex se gignit aliquid, quod cum desidiosa delectatione vestiges: ita fit vt agitatione rerum sit infinita cognitio, facilis vsus doctrinam confirmet, mediocris opera tribuatur memoria studiúmq; permaneat, libet autem semper discere, vt si velim ego talis optimè ludere, aut pilæ studio tenear, etiam fortasse si assequi non possum. At alii quia præclarè faciunt, vehementius quàm causa postulat. delectantur, vt Titius pila, Brulla talis. Quare nihil est quod quisquam magnitudine artium, ex eo quod senes discunt, pertimescat: nanque aut senes ad eas accesserunt, aut vsq; ad senectutem in studiis detinẽtur, aut sunt tardissimi. Res quidem sic se mea sententia habet, vt nisi quod quisque cito potuerit, nunquam omnino possit perdiscere. Sic Cicero. Et quia statim altercandum erat, & semper altercandum, quæsita sunt spinosa quædam apta disputationibus, quæ materiam suppeditarent rixis, & diutissimè proferrent altercationem etiam in tradendis præceptis artis: nihil semel dicunt, ne adimant sibi argumentandi, & in contrarium dicendi occasionem. Sed si quam diffinitionem, aut formulam tradunt, primum confusè & ruditer proponunt, posteà paulatim, velut cogentibus ad id argumentatiunculis, expoliunt, & crebris tibicinibus fulciunt, vt denique per longissimos verborum circumactus sit perfecta: & quæruntur posteà de prolixitate eorum, qui excultius scribunt, quum ipsi dum vndique ansas argumentorum venantur, id multis paginis vix explicent, quod exponi paucissimis verbis potuisset. Iam verò ne deesset velut bello huic co-

mea

eatus,de omnibus inquiſierunt etiam reconditis, & alie-
s,& puerilibus,& abſurdis,& de iis quæ capere non poteſt
mana mens:quum tamen Ariſtotelis ſit in primo Topi-
rum ſententia, neminem ſanæ mentis propoſiturum,
ıod ab omnibus vel reprobatum ſit,vel comprobatum, vel
ſam plurimis: hæc enim dubitationem nullam habent,
m quæſtio dialectica,eſt quæſtio probabilis, non para-
ɔxa:nec contenti iis, quæ natura ingenii humani aſſequi,
definire poterat,ad viuum voluerunt omnia reſecare, ad-
cti dulcedine diſputandi. Et quemadmodum qui pruri-
s titillatione acti nimium ſcabentes ſanguinem eliciunt
dolor ſuccedit in locum ſuauitatis:& mali chirurgi dum
orbidum nimis reſecant,ſanum quoque attingunt:ita iſti
m nimium ſcalpunt veritatem,amittunt,& in falſum inci
nt,quod profert ſe maiore aliqua veriſimilitudine, quàm
rum ipſum:vt interdum orichalcum magis exprimit co-
rem auri,quàm aurum ipſum: & qui ſimulat, quàm qui
ıit ſimpliciter,propius ad imaginem veri accedit, etſi lon-
us à vero ipſo.Hinc eſt acutus ille Mimi verſiculus: Ni-
ium altercando veritas amittitur.Ad populum vero ſpe-
atorem, & interdum etiam, ſi diis placet, altercationum
bitrum quæſita ludicra tanquam in fabula, ac ipſo ſono
andia,& vaſta,vt pullata turba admiraretur,quæ non ca-
ret,ipſique magni eſſent vulgi exiſtimatione. Inde arro-
ntia quod aliquid ſibi eſſe viderentur, quia populo ſtulto
dici videbātur:nam bellaces homines pulcherrimum cen-
bant eſſe titulum inuicti vt principes; hinc ſophiſtæ no-
en ſunt amplexi,quum alioqui ſophiſtam diffinirent non Sophiſta.
iſtentem,ſed apparentem. Quidam ſe horribilem ſophi-
am cognominabat Lutetiæ, non minorem eam appella-
ɔnem ratus,quàm Africani,aut Aſiatici:Intrauit palam,&
agno agmine oſtentatio,atque ex ea pertinacia non ce-
ndi melius dicenti,ne victus hoc coactúsque vi argumen-
videatur facere:& ex pertinacia tuendi quicquid ſuſcepiſ-
nt conuicti,& proſtrati,ad rem maximè abſurdam confu-
ebant, quæ illos in præſens periculo eximeret: mox
berati honorem illi habebant, tanquam ſeruatrici, &
gnitatem attribuebant placiti, ita ex euaſione tranſi-
t in dogma. Accendebantur leues homines gloriæ cu-
dine,quum ſe quiſque authorem haberi vellet noui inuen
ti,quæ

ti, quæ confirmauit consensus sequacium, quod erat factu facillimũ, quum ad eam rem nec literis, nec libris esset opus, tantum inuicta contentione, si sibi in respondendo constaret, nec admitteret repugnantia: verè erant placita, nam pro ratione nihil afferebatur aliud, nisi sic placet, sic videtur, impugna ipse, ego consequenter tuebor. Nam quum Aristoteles quinque metarum genera posuerit, in quibus sistit disputatio, vbi ad aliquid illarum est peruentum, isti nihil est tam nugax, aut opinabile, aut contrarium magnis viris aut absurdum, & anile, quod metam censeant: sola contradictio est meta, & ea vna efficit vt reiiciatur dogma ad alia quantumcunque absona, & stulta: vnicum dant responsum, concedo. nam sequitur ex mea conclusione: imò ipsi iidem posito dogmate statim vltro inferebant paradoxa quædam, ad quæ omnia illa erat clausula: hæc omnia sunt concedenda, quæ sequuntur ex opinione mea. Ita Dialectica fuit quicquid cuiuis aliquando, quomodocunque venisset in mentem. Qualia vero essent illa placita præter ea quæ attigi, quæ tamen sola attigi maximè inter eos vulgaria, & receptissima: de peculiaribus, quorum nullus est modus. Hinc potest intelligi, quod ad ea afferenda veniebant pueri sine lingua, sine libris, sine eruditione, instructi casibus tanquam quæstionibus hariolandi; quas pueri vnius noctis meditatione sexcentas citius excogitant, quàm viri graues sexcentis annis vnam. Omne a possibiliter est b, & tamen nullum b, possibiliter est a: & eiusmodi. Hinc infinita dogmata, & totidem dialecticæ: Hæc Pauli illa Hentisbari, alia Mantuani, Scoti, Thomæ, Alberti, Ochami, Pardi, Dullardi. parcam nominibus viuentium, & id quidem nõ in ea parte, quæ est de inuenienda probabilitate, aut de iudicio argumentationis quod esset ferendum, sed in intelligentia, & explicatione, ac vsu sermonis Latini, qui vnus semper est, & simplex. Et tamen quum talia sint eorum inuenta, mirantur nõ intelligi ab aliis, quæ ipsi somniarint: quasi omnes sint Iosephi, aut Danieles, qui possint illa interpretari: egressique illam suam rerum naturam, quam incolunt, mirantur se, & sua ab aliis non agnosci, & ad huiusmodi formulas exigunt dicta omnium, quæ quum non congruunt, indoctos eos esse iudicant, & asinos pronuntiant, gaudéntque se non intelligi, vt Circulatores quod obtuitum spectantiũ frustrentur: maximorũ quoque

scrip

ſcriptorum dicta examinant, quæ non congruere ad ſuos canones initio non tam admirantur, quàm velut indoctos, & ſe inferiores aſpernantur. Poſteà tuente illos vetuſta authoritate,& conſenſu generis humani,ipſi etiam diſtinctionem habeant in gratiam illorum inuentam: Verum dicunt iſti in ſenſu,in quo fiunt propoſitiones,non in ſenſu,quem faciunt. Quo quid poteſt dici inſanius? quaſi melius ſciant pueri quem ſenſum faciunt verba,& ſentētiæ Latinæ, quàm Cicero, Varro, Plinius, Seneca, Hieronymus, Ambroſius, Auguſtinus:aut Græcæ,quàm Demoſthenes,Plato,Ariſtoteles, Iſocrates,Gregorius,Baſilius, Chryſoſtomus,Origenes.

Sophiſtica an vtilis aliis artibus.

Adducti ſunt quidam in eam opinionē vt dicant hęc quidem hactenus eſſe aliis artibus vtilia, quòd acuant ingenia diſcentium,& ſi quis hæc intelligat facile etiam alia aſſequetur minus difficilia,quorum neutrum eſt verum. Videntur eſſe illa ingenioſa,partim quòd nō intelliguntur: nam quidam ea ſola habent in pretio,quæ non capiunt, alii ſubtiliſſimam oportere rem eſſe arbitrantur,quam ipſi nō cernant. Multis perinde videntur arguta, vt luſus pueriles feſtiui, & argutuli. Nam ænigmata hæc non ex ingenio eruditione multa exercitato & ſubacto,ſed ex ignorantia meliorū ſunt nata, tanquam herbæ inutiles in ſolo inculto: neceſſe erat eos aliquid agere. Hæc eſt enim natura humanorum ingeniorum, vt quoniam igneum eſt, etiam hebetiſsimum, ſed ad aliquid agendum applicet. Itaque non acuunt hæc ingenium, ſed cogunt ſylueſcere, contentioſum reddunt ſpinæ iſtæ, & moroſum, non viuidum, & actuoſum: in pulchris acuunt quidem, & dedolant, ſed ita, vt nihil ſuperſit ſolidi: extenuant,minuunt, deprimūt:& in his ſemel fractum haud facile ad res præclaras ſinunt attollere:præſertim quum hæc non modo aliena ſint à veris artibus, ſed etiam contraria, vt tendentibus ad altiores, ac veras diſciplinas, tanta ſint hæc cura dediſcenda,ne profectum impediant, quāta fuerant accepta:quum tamen inſtrumentū aliarum ſit artium,ad quod deprauatum torquent alia, & poſt tam diuturnos clamores in ſcholis adeò ſe pugnādo exercitatos eſſe rentur,vt iactent ſe argumentis poſſe vertere candida in nigrum, & ex homine facere aſinum, quod longiſsime abeſt à vero. Nam iſtorum lingua aut intelligitur, aut non. Si intelligitur, laniſta in laniſtam dimicat, & pirata in piratam, nihil eſt iacturæ,

etiam si antisophista mediocriter sit institutus, tanta est opinionum inter illos etiam probatarum varietas, vt hac conclusus euadere possit illhac. Ideo ad obstruendos exitus, & suffugia, multa consueuerunt, vt ipsi vocant supponere. Qui non intelligit, quæ loquuntur quomodo capietur? coget eos apertius loqui, & communi lingua: in ea vero tam nihil valent, vt nulla sit vetula, aut cerdo de vulgi fæce, qui non illis vertat nigrum in candida: nec vlla tam imbecillis ratio sumpta de vita, & de medio, quæ non eos perturbet, nempe res ipsis noua atque inusitata. Laurentius Valla aggressus est reconcinnationem facere Dialecticæ, in qua dissentit ab Aristotele, & Peripateticis veteribus, ac nouis. Monet in quibusdam neutiquam praue, & si ea sunt perpauca, in plerisque labitur, vt fuit vir ille vehemens, & ad faciendum iudicium præcipitatus. Nec solum in re dialectica falsus est, sed in philosophia, nam hanc quoque attingit, & quod magis mirêre in pręceptis Latinæ linguæ. Sed non minus illhic improbando aberrauit, quàm in elegantiis, & inuectiuis. Cæterum dialecticæ illius errores, qui sunt sanè multi, nos vel omittemus prorsum, vel in aliud tempus, si videbitur, reseruabimus: nam suscipere cum eo disputationem, res esset nimium prolixa, miniméq; in pręsens necessaria, quòd illius argumenta nec magnis rationibus nituntur, nec proinde sunt ab vllo recepta, tanquam dogmata artis huius.

Dialectica Laurētii Vallæ.

LIBRI TERTII

FINIS.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS DE causis corruptarum artium Liber Quartus, qui est de corrupta Rhetorica.

VMANAE omnes societates duabus potissimum rebus vinciuntur, ac continentur: iustitia, & sermone, quarum si alterutra desit, difficile fit cœtum, & congregationē vllam siue publicam, siue priuatā diutius consistere ac conseruari. neque enim vel cum iniquo posit quis habitare, & contrahere vitæ commercia, siue sit ipse optimus, siue iniquissimus, vel cū eo velit viuere, quem non intelligit. Itaque duo sunt velut claui, quis conuentus hominum reguntur, iustitia & sermo: sed iustitia tacitas habet vires, & lentas: sermo vero præsentiores, & magis celeres: quòd altera rationis & consilii vim admonet, alter animi motus excitat. Ergo quem iustum esse arbitrantur, ab eo se homines facile patiuntur regi: qui vero plurimum potest sermone, éstque ad dicendum instructissimus, hunc volunt ducem, & rectorem esse sui, & huic se totos permittunt, rati eandem esse vim in animo dicentis, quam experiuntur esse in animi fluuio sermone. Sed non omnes congregationes quicquid volunt efficiunt. Nam in aliis vnus administrat omnia, vel certe pauci consensu, & conspiratione inter se quadam velut fornicati, magnisque viribus & potentia suffulti, si quis imperio repugnet. Multitudo nec ad decernendum, exequendúmve quæ statuerit habet vires, sed ne ad cœtus quidem, & conuentus celebrandos, quibus nihil est formidabilius paucorum potentiæ. Sunt aliæ congre-

Iustitia. Sermo.

gationes,quę liberæ nominantur,penes quas ſupremum eſt imperandi ius, & quodcunque imperauerint ad id exequendum vires. In illis prioribus ſi quis plurimum dicendo polleat,vel non auditur : neque enim ſinitur publicè loqui : vel etiam ſi dicat, & perſuadeat multitudini, ea tamen & voluntatem habet metu præpeditam,& manus alligatas. In populari imperio quoniam quicquid multitudini eſt viſum, id protinus habetur ratum, plurimum valet ad omnia vis dicendi. In iſtis ergo quando homines procliuitate naturæ ad honores feruntur, ad opes,ad fortunas, dignitatem, potentiam,permulti ſtuduerunt, vt optimè ad conciones ciuium dicerent:quod qui faciebant,oratores nominati ſunt,& eorum ars oratoria:Græcè rhetores,& rhetorica.Hoc quidem dicendi principium. Sed ornatius dicendi, & acutius inueniendi ex neceſsitate fluxit. Cuius originem Ariſtoteles Siculis tribuit acuto hominum generi,& ſuapte natura faceto, atque ad dicēdum parato. Apud hos enim cum crebra tyrannorum mutatione quorum nulla fuit regio feracior,poſſeſſiones,& bona adempta aliis eſſent, aliis donata, poſtea verò tyranno vel occiſo vel pulſo, qui exulabant, & patrimoniis erāt deuoluti,legibus & iudiciis,& ęquitate iuris ſua repeterent,inſtituerunt excultius quoddam,& politius dicendi genus in forum adducere,tum acrius,& argumentoſius idoneum ad perſuadendum permouendúmq; iudicum mentes, & totius coronæ. Hinc extitere artis huius præceptores antiquiſsimi, Empedocles Pythagoricus qui mouiſſe aliqua circa rhetoricen ſcribitur,vt ait Fabius. Tum Corax & Tyſias,qui ex vſu & dicendi conſuetudine obſeruata quædam præcepta tradidere : hoc ſecutus eſt iam cultus & elimatus magis homo inſulę eiuſdem Leontinus Gorgias,à quo multi ſunt Athenis docti. Ex neceſsitate hac recuperandi ſua,ad alia quoq; expetēda tranſlatum eſt inſtrumentum:vt quemadmodum mouerant iudices, mouerent etiā animos in concione populi,ſenatus in curia, denique eorum omnium,qui plurimum poſſent in republica, & in quorum manu atque arbitrio fortuna eſſet omnis poſita ciuitatis:idq; tantò erat efficacius,quantò is qui diceret, populum eſſet nactus acutum,callidum,intemperātem,concitabilem,qui facilè dicentis oratione tanquam aura quadam permoueretur, & agitaretur. Nam in bene conſtitutis ciuitatibus quieto & moderato,

Oratores

Rhetoricę origo.

derato, atque etiam paulò hebetiore populo etiam si libero, non tamen magnus relictus est locus facundiæ ad se iactandum, quemadmodum Cretæ, vel Lacedæmone. Athenis autem præferuida ciuitate ac mobili, & in Asiæ Græcis Coloniis, qui penè fuerũt Athenis in ea loca deductę, Rhodi quoque, & in Sicilia, postremo Romę dominatus est orator, vbi eloquẽtia inuenit turbas acumine ingenii præditas, inquietas, ambitiosas, & libertatis quadam aura tumefactas. Itaque Zeno ille Stoicus, qui Rhetoricen palmæ esse similem pronuntiauit, Dialecticen pugno, & aptius dixisset, Dialecticũ ad subtilem doctorum examinationem argumentum colligere, Rhetorem verò ad popularẽ sensum applicare: nam breuius non raro colligit orator quàm dialecticus: vt quum enuntiationem vnam pro tota argumentatione ponit interdum bene longa, quemadmodum in instrumento probabilitatis est à nobis ostensum. Ergo vt erat exercitium hoc gradus ad ingentem potentiam, expetiuerunt hanc artem homines honorum cupidi, opulenti, occupati negotiis: quúmque ad actionem & destinatum vsum conuerterent quicquid vel didicissent á præceptoribus, vel ipsi experimentis depręhendissent, vel inuenissent cogitationibus & incitatione mentis, non curarunt inquirere quid esset ea ars, quæ eius materia, qui limites: quàm latè pateret, quis scopus: videlicet nõ eam ad scientiam aliquam excolebant, sed vt locum dignitatis in ciuitate amplissima obtinerent, opibus, & honore cumularentur, & quandam velut tyrannidem exercerent dicendi viribus tanquam satellitio circũsepti, quo & opem amicis ferrent, & inimicos fatigarent. Ergo illa omnia temere sunt ab eis definita, nempe ab occupatis, & aliò intentis. Videbant vsu quotidie venire vt de republica dicerent, de pace, de bello, de iustitia, de magnanimitate, fortitudine, opibus, fortuna, de nauigatione, de ventis, de hymbribus, de natura Oceani, de cælis, diis, hominibus, de affectibus, & opinionibus, de salubritate, de peste, de cibis: putauerunt omnia esse artis huius, quoniam nihil erat de quo non aliquando esset dicendum. Clamat Quintilianus, & indignabundus velut res suas repetit, amputata esse de rhetorica per homines desidiosos, quæ ad naturæ contemplationem quæq; ad componendos mores attinerent, & ex vno studio facta multa, tan-

quam membris vno ex corpore diuulsis ac dissipatis: fuerè qui tanto ambitu gauderent professionem suam extendi, ne rem leuem & cuiuis facilem aut obuiam viderentur præstare. Alii qui opes erant & potentiam eloquentiæ adiumento consecuti, difficiliorem aditum & arduum magis ascensum ostenderunt, ne alii secum æquarentur dignitate, neu curarent eadem ingredi difficultate perueniēdi deterriti. Aristoteles Rhetoricen diffiniuit vim seu facultatem videndi quid in quoque sit probabile: nec facit, inquit, Rhetorice probabilia, sed videt: sicut nec facit medicus salubria, sed videt. Itane verò tam est de iustitia rhetoris dicere, quàm medici de pharmacis, de herbis? omnes igitur artes sunt Rhetoricæ, sicut pharmaca omnia medicinæ, imò hęc ipsa medicina Rhetoricæ pars erit; & muta illa corporum, & linearum, & numerorum inspectio, & tota ars puluere, & radio contenta Rhetoricæ fuerit pars. Quid facitis? immensum onus imponitis humeris tam teneræ puellæ, ac delicatæ? Idem imponetis dialecticæ. An rhetoricen conferrumınationem quādam facitis artium & disciplinarum omnium? Quis non videt, non esse rhetoris de cælo, déq; elementis dicere, de angulis, de pyramide? Quòd si illius sunt hæc omnia, cur de eis non præcipit? Quis vnquam tam ambitiosus fuit Rhetor, qui hæc ad curam suæ artis reuocaret? ne Græculi quidem, qui omnia tentarunt, & quorum innumerabilia extant tractationis huius præcepta. At qui hæc callent omnia dicunt melius: ceu verò non vnaquæque ars alia quauis adiuuetur, nec protinus pars est illius. Adminiculo est naturæ contemplationi, cognitio veteris memoriæ, num ideo historia pars est philosophiæ de natura? architectus melior, si sit philosophus: quid, ergo philosophia pars est architecturæ? Non potest esse historicus qui non sit Cosmographus, non astronomus, qui non arithmeticus, non medicus, qui non etiam physicus: artes tamen sunt separatæ, & distinctæ. Hæc quum reputarent magni artis huius patroni, satis intellexerunt nō posse omnia illa tam varia, tam immensa, tam late fusa ac patentia rhetorem vnum capere ac sustinere: ideo alii geminam fecerunt rhetoricen; vnam vniuersalem, quę res omnes complecteretur, de quibus aliquando dici posit, alterā particularem, & vsui ciuili appositam, quæ solum in rebus ciuilibus versatur. Ideo quædam de philosophia morū excer-

pta documenta in hanc artem inuexerunt, sed vt in alieno loco leuiter, & defungendi solùm gratia, Nec Aristoteles dissimulat parum exacte tradi sibi in rhetoricis, quæ de rebus mortalibus differit, sed ad captum popularem, cui vni debet orator seruire turbis & cōcionibus natus. Cur Quintilianus qui philosophos furti arcessit tanquam iniquos possessores moralis disciplinæ, ipse nihil penè de ea re tradit? si remittunt adolescentem suum ad philosophum vt inde repetat, cur ipsi præcipiunt tam negligenter, & crassa quadam Minerua: vt appareat eos in alieno versari opere, & ad se nihil attinente? Cur tantam & tam præclaram suæ artis partem occupatam indigne ab iniquis possessoribus, & imperitia illorum contaminatam non repurgant, & suo splendori restituunt? Sed certe non magis de moribus, aut de re alia quauis dicere fuerit rhetoris materia, quàm si quis scribendi profiteatur artem, materia huic fuerit pannus aut charta: bene ille quidem hæc scindet, si dentur, sed ipse non adferet quatenus scisor, ac ne si sit quidem inuoluta, aut dura, & parum scisioni apta ipse vt scisor euoluet, & molliet, & scisioni accommodabit, sed iam vt alius artifex id faciet, si quid fecerit tale. Non defuerunt qui præceptis morum in media rhetorica tradendis magis delitiis & desidiæ cōsuluerint discentium, quàm quòd putarent esse artis: vt quandoquidem rhetoricam solam petebant ii qui in curia, & foro, & oculis multitudinis volebant versari, reliquas omnes artes vel non vacaret attingere, vel omnino vt ignobiles obscuráque aspernarentur, haberent in opere tituli rhetorices omnia velut delibata, de quibus esset eis aliquando in ciuitate disputandum: volebant omnes bene dicere, & citò volebant, de qua festinantia Cicero, & Marcus Fabius conqueruntur: ita illa ipsa quæ erant ab arte aliena non discerent, nisi velamento quodam rhetorices obtecta, vt quum absynthium pueris datur illitum melle. Ergo multis non licuit de arte præcipere, sed de hoc artifice, & vtili dolo ingesserunt, quæ simpliciter & apertè tradita respuissent. Sed hac de re satis.

Prętereo innumeras rhetorū opiniones, ac sentētias: aliis augentibus materiam, aliis minuentibus. Cicero varius est, & lubricus, & incōstās, vt ferè in rebus philosophicis. Vellet omnia subiicere Oratori L. Crassus, M. Antonius non finis, De materia Rhetoricæ.

quorum apud Ciceronē disputationes notissimę sunt. Nam Antonio is orator sufficit, qui verbis ad audiendum iucundis, & sententiis ad probandum accommodatis vti possit in causis forensibus atque communibus: quique sit præterea instructus voce, & actione, & lepôre. Tales profecto fuerunt qui Athenis, & in Asia, & Romæ pro oratoribus habētur, celebrantúrq;, decem illi Athenis, Tum Romæ duo illi, quos modo nominaui, & Cato, Gracchi, Galba, Sulpitius, Cotta, Hortensius, qui non instructi ac parati fuerunt à cognitione plurimarum artium, sed ingenii acumine & solertia, vsu, prudentia communi, & in sermone elegantia, & cultu quodam. Iam quid sit ipsa Rhetorice ars ne, an scientia, an virtus, an vis, an instrumentū, & vt Græci dicunt ὄργανον. Nam alii eam ita sustulerunt præclaris nuncupationibus, vt aliorum inuidiæ obiecerint, qui illam etiā prauitatem quandam artis nominarunt, Græco verbo κακοτεχνίαν. Socrates in Gorgia Platonis adulatoriam, & simulatricem particulæ ciuilis facultatis. Alii vim, alii vsum dixerunt, alii artem à scientia & virtute disiunctam. Quidam vero scientiam. Stoici eloquentiam dicunt virtutem, & sapientiam, & talem esse Rhetoricen: quemadmodum Quintilianus colligit, nec oratorem quidem esse posse nisi virum bonum. Quod Cato velut ex oraculo protulerit oratorē esse virum bonum dicendi peritum. In quo ita laborat & sudat, dum contendit planum facere Ciceronem ac Demosthenem, qui inter oratores primi habeātur, bonos fuisse viros, vt me grauissimi viri misereat, qui res tam diuersas natura voluerit coniungere, & ex duabus inuitis & reluctantibus vnam facere. Obscure quidem Cicero, sed aliquanto verius tamen in tertio de Oratore libro. De oratoria enim loquens sic inquit: Quo maior est vis, hoc est magis probitate iungenda summáque prudentia, quarum virtutum expertibus si dicendi copiam tradiderimus, non eos quidem oratores effecerimus, sed furentibus quædā arma dederimus. Sic ille: quanquàm redit paulò post ad priorem ambitionem, & oratoriam facit esse sapientiam, nempe cogitandi pronunciandíque rationem, vimq; dicendi: & confundit quæ sunt discretissima: atq; eiusdem esse artis retur bene sentire, & bene dicere, vtiliter sanè: atq; vtinam id hominibus persuaderet, sed non perinde vere, quippe quæ finibus, materiis, & toto vsu separ

Rhetorica quid sit.

separantur. Nam quod Cato virum bonũ dicendi peritum oratorem esse pronuntiarit, miror communem atque vsitatam loquendi rationem aliorsum esse ab hominibus doctis detortam. Vulgari enim linguarum omnium consuetudine viri boni & nominãtur, & habentur, qui nullo sunt probro infames. Neque enim vir bonus est in proposito censendus, ad Socratis & Stoicorum formulam, & ad illam, iuxta quam de sponsione boni viri sententiam noluit ferre C. Fimbria consularis, vt est apud Marcum Tullium. Sed eo ipso modo, quo Cato idem initio libri sui de re rustica: Et virum bonum maiores nostri quum laudabant, ita laudabant bonum agricolam, bonúmque colonum: amplissime laudari existimabatur, qui ita laudabatur. An hic etiã Stoicum illum bonum virum quærent? Vir bonus.

Iam quòd exercitationis huius fructus peteretur, siue noxiis ciuibus in foro postulandis, aut tuendis innocentibus, siue in curia de eo quo de consolaretur, aut publice in concione sentẽtiam dicendo, duo fecerunt genera causarum, iudiciale, & suasorium. Quod vero frequentes haberentur in Græciæ conuentibus panegyrici, tum dicerentur funebres laudationes eorum, qui pro patria occubuissent, quos illi vocant ἐπιταφίους: Romæ quoque mos fuit viros primum fato functos, hinc fœminas quoque publice in funere laudari, additum est tertium, quod laudatiuum nuncupatur, & demonstratiuum, id est ἐπιδεικτικόν. Ita numerus visus est satis plenus, vt causarũ tria essent genera, quæ modo memoraui. Hanc diuisionem Aristoteles in literas retulit, cæteri magno consensu tantum ducem sunt secuti. In quo sicut in aliis ferè artis huius non tam in rei naturam Aristoteles est intuitus, quàm vel consuetudinem explicuit, vel ea pro magistra vsus est. Siquidem facultas dicendi tanquam vniuersale quoddam instrumẽtum per omnia de quibus dicimus fusa est, non aliter quàm Grammatica, & Dialectica. Nec Cicero & Quintilianus tacuerunt plura esse de quibus diceretur, genera, etiam Quintilianus multa explicuit. Sed ex illorum trium præceptis putauerũt, quæ ad alia esset opus posse deriuari. At qui diuersissimam habẽt inueniendi, disponendi, ornandi rationem. Quis non videt ad agendas gratias, ad gratulationes, ad consolationes, ad historiam, ad descriptionem, ad præceptiones longe esse alia, & inuentione, & elocu- Tria genera causarum.

tione opus, quàm ad iudicia, & consultationes, & demõstrationes. Atqui illa non raro materiam suppeditant dicendi: ideo & de quibusdam horum separatim aggressus est quædam tradere Dionysius ab Halicarnasso. M. Fabio satis videbatur ratio in contrarium euincere, vt plura statuerentur genera: sed tutissimum censuit authores plures sequi, præsertim quum in eis haberet Ciceronem suum. Adde quod ex illis tribus quæstus nascebatur in ciuitate vberrimus, quo factum est vt reliqua contemnerentur, tanquam sterilia, & homines in illis primis exercitati facilè si quid esset de aliis dicendum, ex suo vsu expediebant, quæ possent in vulgus cum fauore & plausu recipi, vt est in facultate hac exercitatio potior, quàm ars.

Rhetoricæ partes quinque.

Iam quinque fecerũt partes artis, Inuenire, disponere, eloqui, meminisse, pronuntiare: alii alia addidere, vt quidam iudicium. Principio meminisse naturæ est, quæ si arte adiuuatur non protinus est rhetoricæ, sed peritiæ cuiusdam, quam memoriam appellabant veteres, nunc vulgo memoratiuam, cuius inuentorem fuisse tradunt Simonidem vatem. Sed isti quemadmodum initio dicebam, quibus viderent indigere oratorem, ea omnia in artem hanc inuexerũt, tanquam artis partem. An non reliquæ artes omnes egent memoria Grammatica, Dialectica, Arithmetica, Iuris professio? Quid ergo vniuscuiusque artis memoria est pars? Quod si quis artifex vendicare sibi memoriæ tractationem ceu iure suo posset, is nimirum esset iuris consultus, qui maxime indiget, propter multitudinem & varietatem legum atque interpretationũ. Ideo Cicero necessarium esse oratori dicit acumen dialecticorum, memoriam iurisconsultorum. Pronuntiare verò ornamentum est artis, non pars. Scribendo enim tueri orator potest suũ munus, & maximus esse orator sine gestu, tametsi non eam habebit venustatem, gratiam, vim, vt magistratus sordide aut neglectim vestitus. Porrò in voce, si quæ sit eius natura spectatur, philosophi est officiũ: si quemadmodum exercenda, phonasci: si quomodo ea vtendum pro locis, pro temporibus, pro rebus, ciuilis est educationis, vt tota gestuum & cultus ratio. Si hoc postremum vult sibi orator vendicare, sit sanè, quando nemo erit qui asserat. Quid inuenire, an huius esse artis, aut omnino vllius dicemus, de cælis, de homine, de tota natura, de moribus, de publica re, de

priuata, quæ sis dicturus excogitare, atque inuenire? Quod si ita sit, quin huic nos vni cunctos tradimus, aliis omnibus valere iussis, tanquam superuacaneis? Sed hoc certe singularum est artium in sua materia: in vita vero est iudicii, consilii, & quæ ex his nascitur, prudentiæ, quæ nulla comprehendi potest arte: ingenio, iudicio, vsu rerum, memoria paratur. Nam quid, quo loco, quo tempore, apud quos, quatenus sis dicturus, aut etiam non dicturus, hæccine sunt Rhetoricæ partes? profecto non magis quàm officia vitæ omnia, & publice, & priuatim: quibus tradendis nulla disciplina, nulla artis præcepta suffecerint: prudentia vbique præsto sit oportet tanquam cōsultrix, & rectrix omnium. An etiam audiendus erit nobis Cæcilius Plinius, qui ait didicisse se oratoris esse non magis loqui, quàm tacere quum est opus? Nunquid tacere quoque docet hæc ars? Quis iam non videt hos omnes prudentiæ surripuisse vnde domum suam locupletarent? Itaque cumulus ille rerum, qui quum à Latinis, tum vero à Græcis scriptoribus anxie congeritur, quid dicendum in procemio, in narratione, argumentando, concitando animos, aut sedando, in epilogis, in suspitionibus immittēdis, augendis, animaduertendis, tollendis, non sunt huius artis, ac ne vllius quidem, vsus sunt, qui in immensum abit: vt mirandum sit Græcos homines, qui in eiusmodi mirifice solent sibi indulgere, non etiam plura de his reliquisse volumina, & quæ nulla possent lectione percurri. Quàm inepti in his sunt, qui collegerunt ratiunculas aliquot, quibus discipuli in singulis vel causarum generibus, vel rationis partibus vterentur, & dicta aliquot ex Demosthene, aut Isocrate desumpta? nam in hoc plures sunt Hermogenes, & alii Græci, quàm Latini, pro formula nobis obiiciunt dicēdi. Postcà vero quàm multum se, ac diu iactarunt, séque ac lectorem storserunt, nihil progresſi hærent circa initia, & pueriliter sapere ac loqui iuuenem suum docent. Scilicet corriuare in Tyberis aut Ilisſi alueum conabantur ipsum Oceanum. Quid prodest illa coaceruare, quorum rarus, aut quod potius puto, nullus est vnquam vsus futurus? Ego abs te in arte vniuersales canones, & dogmata ad omnem dicendi rationem apta è natura ipsa obseruata ac deducta expectabam, ac requirebam: nam ea demum artem efficiunt. Post hæc si tibi visum esset adiecisses exempla primæ exercitatio

tationis acciperem,ferrem,etiam ſi minuta & puerilia: pro formulis vero tradere exempla ipſa non eſt artificis, ſed experti tantum. Verum hæc quemadmodum dixi,etenim dicēdum eſt ſæpius,nequis fallatur præſertim in re tanta,rhetoricæ non ſunt,ſed iudicii,ac vſus. Idcirco exemplorum huiuſmodi & plura,& accuratiora,& magis commoda docebit me dies vnus conſuetudinis in foro,in curia,& cum prudentibus,quàm multi menſes ſub tali dicendi magiſtro conſumpti. Sed ratio inquirendi argumenta dialectici eſt. Ideo Ariſtoteles octo libros Topicos inter logicos poſuit: de ea re quam tenuiter agit in rhetoricis,quàm penè nihil. Et quum amplificatio,quę fit per res ex locis argumentorum petatur, ipſi de ea ſeorſum præcipiunt,vt dicas eos congerere potius dicendi documenta,quàm in artem quandam digerere audienti ad diſcendum vtilem: nimirum neque artem potuiſſent efficere ignari quid tradendum eſſet, & quatènus,quum de materia & finibus prauè ab initio iudicaſſent. Elocutio magis artis huius eſt propria: hanc verò perplexam & infinitam reddidit immodica Græcorum ſubtilitas,& otioſa diligentia,quæ omnes loquendi formulas ſiue à loquentium conſuetudine alienas,atque abhorrentes,ſiue protritas cum primis & vulgares,tanquam ſchemata & orationis lumina adnotauit. Stylum ſiue characterem fecerunt triplicem, imum,ſummū,& inter duos illos interiectum mediocrem, ídque multis verbis & exemplis, etiam vſque ab heroibus velut repetita origine,vt amplisſimus ſit Vlyſſes, Menelaus infimus,medius Neſtor,nec ſatis verè, nec ſatis ad docendum accommodatè. Populum quidem facile fuerit in tres ordines diſtribuere,quia diſtinctio vna ex re ſumitur, nēpe ex cenſu. Quòd ſi ex omnibus ſumatur internis, corporeis, fortuitis,multò plures exiſtent ordines. Eundem admodum in oratione virtutes aliæ ſpectantur ex electione verborū, aliæ ex contextu & numeris,aliæ ex figuris & ſchematis,aliæ ex argumentorum viribus & acumine,aliæ ex copia,aliæ ex tractatione animorum,aliæ ex grauitate ſententiarum, ita non tria eſſe modo poſſunt genera, ſed plurima, quando in vnoquoque horum ſunt etiam plura quam tria. Cicero in Oratore hæc genera diſtinguit,ſed ita vt non facilè dixeris quid ſit ſecutus in ſecando,verba,an compoſitionem, an ſententias,an argumenta. Iam nec ad docendum hæc conducibiliter

Stylus triplex.

biliter sunt excogitata:neque enim negant quin multa sint genera media,atque interiecta inter illa tria: atqui ea non minus oportebat explicari,quàm colorũ genera,quæ natura inter atrum & candidum posuit,aut saporum inter dulce atque amarum,qui quidem vehementer ab extremis distant, nec facile est per extrema cognosci:aliam formam orationis infimę epistola,aliud res rustica,aliud libri de philosophia postulant:non eodem mediocri ad virtutem,& ad profectionem hortamur:nec similiter inuidiam & misericordiam mouemus. Fecerunt orationem velut hominem quendam,in qua essent caro,sanguis,succus,ossa,nerui,cutis,color,statura,habitudo,proportio partium, tum interna, ingenium,iudicium,vigor animi,affectus, educatio & mores: quarum rerum partes eisdem signant, quîs in homine: sed obscurissime ac perturbatissime:nihil diffiniunt, ac declarant:non statuunt quid ossa,quid sanguinem vocent, quid succum,quid mores,idcirco mirifica est inter eos dissensio de his vt de eadem oratione non modo diuersa pronuntient, sed aduersa quoque:videlicet quum non constaret quid quicque appellaretur,sed temere ac ritu populari nuncuparent singula,vnusquisque hæc pro libito & captu suo vsurpauit. Illud vehementer admiror,quòd tanta atrocitate verborum versum in soluta oratione vetuerint fieri,fœdissimũ id turpissimúmque appellantes,nec partem quidem versus inferri sunt passi duntaxat maiusculam. Cuius placiti sæpenumero profiteor me rationem quæsisse, necdum inuenisse vllam. Siquidem vniuersaliter prohibent, nec auditorem respiciunt,nec dicentem,nec rem de qua dicitur,nec ob quem finem dicitur,nec genus aliquod versus signant & distinguũt. Aiunt oportere cælari artem quæ prodit se si fiat versus, & ostendit in concentu & verbis occupatum esse oratorem, non in re:idcirco nec quod habeat versus numerum passi sunt inferri,etiamsi non sit versus: vt munera dare parenti. Tum ad grauitatem & opinionem veritatis cuius sermo, vt matrona quæpiam,vel puella honestissima non desyderat anxium cultum,& exquisita ornamenta. Audio. Sed multa in hoc dicto occultantur,quæ facile sit conuellere. Primum nihil possumus supra quatuor syllabas dicere, quod non in aliquam versus rationem cadat,quod ostendunt tam innumera versuum genera. At inquiunt genus noti carminis,

Oratio homini similis.

De versu in soluta oratione.

Atqui

Atqui permultæ sunt pedestres orationes modulatiores longè quàm iambici versus comœdiarum Plauti & Terentii, quàm vel heroici illi qui continuo feruntur cursu absque cæsuris, vt apud Horatium, Persius hic permagna negotia diues: vel cum cæsura est obscura. Nescio quid meditans nugarum totus in illis. An non melos est in Sallustii proœmiis, in orationibus, in concionibus T. Liuii maius ac nobilius? Videre est pro lege Oppia, quàm nominaui potissimum quòd ea Catonis & consulis & per se grauissimi viri personæ attribuitur. Quid hoc quod fuit Græciæ iudicium? Platonis & Democriti, locutionem tametsi à versu absit, tamen quod incitatius feratur, & clarissimorum verborum luminibus illustrata poema putandum magis, quàm comicorum poetarum, apud quos nisi quod versiculi sint, nihil aliud esse quotidiani dissimile sermonis. Nam quod cælari volunt artem, vtique tot versuum genera in calore scribendi deuitasse maioris est artis mea sentētia, quàm in aliquod illorum vel imprudentem incidisse, vel prudentem deuenisse. Quis enim omnia illa tam multa, tam varia, quibus vndique circunsidemur, effugiat? eo minus quum in curam sit rei potius: quàm verborum intentus: vt de M. Bruto refert Fabius, nō aliter ac gubernatoris sit peritissimi atque exercitatissimi nauem inter Cyclades inoffenso cursu ducere. Itaque homo eruditus, & dicendi peritiam callens citius artem & diligentiam in eo depręhendat, qui in longa oratione genus carminum nullum admiscuerit, quàm qui in aliquod impegerit nonnunquam: hunc sciet de rebus fuisse naturaliter solicitum, illum de vocibus, & dictione. Adde his, quòd qui non sunt iam versus, obseruatione, iteratione, vsu possunt fieri. Sic facti sunt versus ab Aristophane, ab Hipponacte, & aliis poetis, qui antea non habebātur. Sed profecto adhibeat quantamcunque operam & diligentiam quis volet, attentissime se obseruet ipse custos sui non poterit tamen versum effugere. Si quis maximorum authorum orationes excutiat, ex versibus, aut magna illorum parte videbit omnia conflata, etiam notis, etiam sonoris magis, quàm sunt trimetri iambici familiares fabulis. Cice. in sexto de republica: qui reliquos complectitur omnes, quatuor pedes sunt heroici: pro Milone dicere incipientem timere, trochaicus est, si iambicus in tertia sede par sit trochæo, vt idem ipse

ipse docet. Quum contra Titus Annius ipse magis, quinque pedes heroici:de lege Manilia,quanquam mihi semper frequens,dimeter Iambicus.In Acade.quæst. Quæ cum essent dicta in conspectu consedimus omnes,versus est heroicus,si vnam syllabam demas, vt si dicas sedimus. Seneca episto.nonagesimasecunda, originis suæ memor, dimeter iambicus,& quidem totus è iambis. Liuius præfatione, nostra per tot annos vidit ætas,trochaicus est.Quid quòd multa sunt verba simplicia quæ versum efficiunt adonicum, suspiciebant,accipiebant,imposuisset,archimagirus.Satis hęc vidit Martianus Capella,sed fulgore tantæ authoritatis pręstrictus est:eius hæc sunt verba:Neue in notissimos versus, & maxime heroicos structura fundatur, Iambicósque versus quamuis eos Cicero non euitet,quum dicit:Senatus hęc intelligit, consul videt:& heroici versus finem vel initium non declinet,quum dicit:O miserum cui peccare licebat.Et in Academicis,latēt ista omnia.* Varro magnis obscurata & circũfusa tenebris.Et in Verrinis plenum versum vna quidem syllaba mutilum fudit,quum dicit:Quum loquerer tãti fletus gemitúsq; fiebant:nec finem vitauit elegi, sicut ait: Oderat ille bonos.Incurrit etiam in hendecasyllabi phaleucii petulantiam,dum dicit:Successit tibi Liuius Metellus.Sic ille Aristoteles in arte poetica Iambum ait familiari sermoni peculiarem esse,ideo in illo multa nos effundere iambæa, non item heroica. An non Apud Ciceronem Crassus oratorem illum ait admirabilem esse & insignem,qui in oratione ipsa quasi quendam numerum versúmque conficit:& mox:versus enim veteres illi in hac soluta oratione propemodum, hoc est numeros quosdam nobis esse adhibendos putauerunt. Quid est istud quasi & propemodum? cedo quantum progrediar? vbi sistam? pueriles sunt istæ determinationes:populus concentum intelligit, numeri censuram non intelligit:si versum aspernatur propter concentum, vbicunque sit concentus eadem erit aspernatio: & concentus iste ac numerus, qui nunc non est versus, adhibe iterationem,& vsum,iam fiet versus.Quæro etiam si versum alienum licet citare in oratione,cur non liceat suum facere? eadem est harmonia,& concinnitas in alieno & proprio. Hæc quidem de ipso versu, nunc de authoribus. Po. Ro. bellaci & rusticitatis ostentatori suspecta erat ars omnis, & lite-

*Aliâs Lucullę crassis occultata & circunfusa &c.

ræ,

ræ,cuius sensum Crassus Ciceronianus, vt quisque optime sciret Græcè, ita esse nequissimum, vt in Syris venalibus. Tum si gestui addidisset orator versum, populus non esset sibi visus grauis oratoris orationem audire, sed saltantẽ histrionem spectare. Græco non item, cui etiam histriones honesti erant. Cicero memor ingenii coronę suæ paucissimos in orationibus ac penè nullos citat versus: Demosthenes & Aeschines plures, & liberius. Cicero defendens Archiā, quòd de studiis humanitatis loqueretur, nouo se dicendi genere vsum esse ait: & pro Murena præfatur veniam: & ad C. Cæsarem versus Homeri admiscens nouum epistolæ genus nominat. Atqui Aeschines Solonem laudans maximo hominũ cõuentu in accusatione Ctesiphontis inter illius decora poeticæ studium atque exercitationem numerat. Ad hæc aures sunt variæ, sunt quibus Ciceronis concentus sit effœminatus & mollis, sunt quibus durus: malunt Quintiliani declamationem. Alii alios pedes amplectuntur: Aristoteles pæonem, Cicero Dichoræum, nec ipse secum in deligendo satis consentiens, vt Martianus annotauit. Pedes inquit ille quadam permista confusione Cicero perturbat, dum dicit modo ditrochæo ionicum concludendum, modo pæonem primũ probat incipientibus, modo finientibus, modo dochimum qui constat breui, duabus longis, breui & longa, cuius exemplum posuit, amicos tenes. Item amphimacrum pedem, & rursus dactylicum numerum laudat, nec tamen certa scientia est. Ego tamen compendiosiora percurram, vt in hac sylua quibusdam videar præire tramitibus. Sic ille. At neque his grauiores aut meliores dat formulas, sed leues, & pueriles admodum. Hæc quidem ex ingeniis nascuntur, quæ non omnia delectant eadem: alii aliis capiuntur, vt in sensibus varii soni allubescunt variis auribus, colores oculis, sapores palatis. Ad hæc mutatum est seculis iudicium aurium: aspera, & dura compositio placuit Catoni & Gracchis, & ea virilis est visa. Concinniores fuerunt Antonius & Crassus: multo his & reliquis omnibus numerosior Cicero: mollis & delitiosa & fracta compositio corrupto magis seculo sub Vespasianis & Traiano viguit, ita vt orationes, quod Cornelius Tacitus queritur, ad lyram, nõ aliter quàm poëtarum carmina, canerentur. In dicente etiam magnum discrimen: non decet orationis illa modulatio & numerositas frigidam

senect

ſenectam,certe ardentem iuuentam decebit. At cælanda eſt ars, nam id ſæpe inculcant, ne effluat. Quorſum? vt facilius perſuadeas. Quid ſi non vt perſuadeam ſcribo, ſed vt narrem, vel vt delectem? Poëtis ad delectationem licuit tot generibus carminum abuti, mihi non licebit quibus volam, qui tantum delectationem peto? quam fuiſſe cauſam Cicero ſcribit cur numeros in orationē inuexerit Iſocrates, qui inconditam antiquorum dicendi cōſuetudinem delectationis atque aurium cauſa, quemadmodum ſcribit diſcipulus eius Naucrates, numeris aſtrinxit. Verum enimuero priſci illi oratores quocunque iſtis de rebus modo diſputarent, ac ſtatuerent, maximas tamen dicendi opes collegerunt magnitudine ingeniorū, ſtudii, vſus, exercitationis: quippe omnia hæc acuebat atq; ſtimulabat ingens eloquentiæ propoſitum præmiū, dignitas, opes, potentia in ciuitate, quod præmium ſimul primum ſublatum eſt, eloquentia quoque eſt collapſa: nam quum oratorum licentiam nimium ſeſe viderēt effundere, multis eſſe innocentibus periculo, nocentibus præſidio: vt qui hoc quoq; arroganter profiterentur & iactarent de inferiore cauſa ſuperiorem ſe poſſe, & de ſuperiore, inferiorem facere: cohibendam velut clauſtris impoſitis duxerunt. Athenis vetiti ſunt affectus mouere, quod viſum eſt philoſophis longe æquiſsimum, ne iudicis animus nempe norma qua eſſet iudicandum à recto vllam omnino in partem inflecteretur. Romæ Pompeius magnus tertio ſuo cōſulatu legem tulit, vt actori duæ aſsignarentur ad dicendum horæ, patrono tres, & peroraretur eodem die. De quo Cicero queritur in Bruto, inquit enim: Et perterritum armis hoc ſtudium noſtrum conticuit ſubito, & obmutuit lege Pompeia ternis horis ad dicendum datis. Et Tacitus impoſitos dicit eſſe velut frenos eloquentiæ. Cæterum in ius & poteſtatem vnius redactis omnibus, is non paſſus eſt vel tam crebro populum coire, vel tam frequentem, vel quenquam libere in publico loqui, quod vt erat, ita periculoſum eſſe exiſtimatum eſt potentiæ vnius. Quocirca excluſa eſt à concionibus eloquentia, id eſt, à theatro, & nutrice ſua, quemadmodum in libro de oratore ſecundo docet his verbis Cicero. Fit autem vt quia maxima quaſi oratori ſcena videatur concio, natura ipſa ad ornatus dicendi genus excitetur: habet enim multitudo vim quandam talem, vt quemadmo-

dum tibicen sine tibiis canere, sic orator nisi multitudine audiente, eloquens esse non poterit. Principes raro ipsi loquebantur ad populum, & pauca, plerunque per edicta, haud aliter quàm ad seruos: in senatu sententiæ dicebantur non libere vt antea, sed in adulationē potentiæ compositæ, eránt-que magis encomia principum, quam deliberationes de publicis vtilitatibus. In foro si princeps cognosceret, pudor vetabat eum detinere, quoniam & ipse interdum gestu testabatur properare se: conuersis omnibus ad delitias relicta cura reipublicæ, nec ipsi iudices, qui essent imperiti & delicati, longas ferebant orationes, sed breues, atque easdem amœnas: & quod in persona iudicis est flagitiosum, malebant aliquid, quod delectaret, audire, quam quod doceret de causa: aptatæ sunt huiusmodi affectibus orationes, & in forum allatum, quod scenæ magis congrueret. Ita genus dicendi penitus mutatum, ex sano, & sobrio, & seuero ad luxum, & delitias, tanquam si virili veste posita muliebrem sumpsisset. Ipse populus in forum & iudicia coibat, non sicut antea inspecturus quid ageretur, & qua fide, tanquam dominus & rector omnium, sed velut in theatrum ad oblectationem omissa libertate, & cura reipublicæ segnis atque otiosus: & quia illud publice placebat in scholas inuectum est ad exercitationes: tales sunt declamationes illorum temporum iuuentæ, non ad victoriam, sed ad voluptatem: neque enim pugnabant, sed ventilabant: poëticas quoque amœnitates per egressus petierunt: quod ostendunt Quintiliani declamationes, & quæ ex declamatoribus sui temporis citantur à Seneca. Digreditur quidem Cicero, & describit, sed seuere, grauiter, & ad rem: paulo quidem fusius, nempe in orationibus infinitis, sed dignitate & dicentis, & audientium, & rei ipsius conseruata. Contrà illos ad citharam dicas aliquid animi causa canere, non rem grauissimam meditari: quod indigne ferunt Tacitus, Quintilianus, Seneca, ita vt quum illæ declamationes quæ Quintiliani circumferuntur nomine, tam alienæ sint ab eius ipsius præceptis, & tales vt contra eas potissimum inuehi videatur, non defuerint qui illius esse negent: & declamabant quidem veteres, vt Cicero, sed veras causas, & eas, quas mox essent in vero certamine acturi, quasique ex puluere & vmbra in solem & militiam translaturi. Recentiores vero declamabant fictas, & omni-

po inutiles, quarum nulla in foro aut senatu posset contingere: nam eas quærebant in quibus maxime possent se iactare, & otiosos auditorum cœtus permulcere. Ad postremum, quum legibus iam à principibus constitutis iudicia exercerentur, visum est adhiberi potius ad examinandam causam iuris & legum peritum, quàm oratorem. Ita creuit potentia interpretum iuris, etiam in coniecturis: & studiũ artis oratoriæ prorsum sublatum circiter Antoninorum tempora: quum iurisconsulti, qui plurimum valebant gratia apud principes, decreuissent ipsi soli totum occupare: & fortassis ita visum est Marco Antonio philosopho, qui non censuit expedire, vt iustum atque iniustum dicendo confunderetur: sublato corpore & imago periit. Declamare quoque est desitum, & artem cognosci, quæ nihil erat sine exercitio profutura. Inane verò censuerunt laborem aliquem fructu omni adempto suscipi. Paulatim studium excolendæ linguæ cessauit, quum nullus esset eius operæpretium. Quapropter ex bonis studiis maturrime omnium eloquentia est tanquam flos quidã delicatus flante Bórea decussus: id est, remota illa populari aura eloquentiæ saluberrima, deserto linguæ cultu, & lingua ipsa sine vindice relicta, iniuriæ cuiusuis incursui exposita, & obnoxia aduentu barbarorum velut accepta plaga intercidit. Recepta Christiana pietate passi sunt principes, quod vniuersis in commune conduceret, vt presbyteri ad populum de rebus sacris loquerentur: ita sacri concionatores priscis illis oratoribus successere, sed dissimillimo successu: nam quanto illos superamus rebus, tanto partibus omnibus eloquentiæ, tota vi persuadendi, sententiis, argumentis, dispositione, verbis, genere orationis, actione inferiores sumus. Cuius rei culpa diuisa est inter dicentem, & audientẽ. Olim qui dicebant erant callentissimi vsus, & totius prudentiæ communis, tractandorum animorum peritissimi artifices. Qui nunc dicunt, quàm dispares, imperiti, ignari vitæ, imò etiam communis sensus: qui sint affectus, aut quemadmodum vel impellendi, vel reuocandi omnino nescii. Nec cui rei quæ verba, quod genus orationis sit adhibendum norunt, omnia bene conuenire omnibus rati. Sententias habent plumbeas, frigidas, iacentes, segnes, quæ animos deiiciant citius, quàm excitent: argumentatiunculas colligunt ab illo exercitio scholastico, quæ ventilant,

Cõcionatores huius tẽporis.

quidem,& titillant interdum,nunquam feriunt aut cædunt. Dispositio fusa & dissipata:nihil dicunt suo loco:actio immoderata,nihil pro re aut tempore:non in voce, non in oculis & ore,non in manu & digitis,non in gestu & statu corporis vniuersi:quæ illi ita habent cognita, vt nulla esse arbitrentur,nec interesse saltitent dicentes,an sedeant.Iam auditores habebant illi olim acutos,attentos,plerosque eruditos:nunc socordes,segnes,peregrinantes animo, rudes atque imperitos,vt eadem habeant sæpe repetēda,qui dicunt, non solum quo infigantur & hæreant memoriç,sed quo vel intelligantur,si quid sit acutius,nisi explicet & explanet, in quo amittitur gratia & vis orationis,frustra clamarit, surdo fiunt verba:si quid obliquum, nisi recte & simpliciter exponat, perdiderit dictum:nec minus sanè perdit, quum venustatē atq; speciem dehonestat, & frangit neruos. Memoria patrum & auorum cœptum est in Italia reuocari studium linguarum per discipulos Petri Rauennatis Latini,& Emanuelis Chrysoloræ Græci:inter quos maximi nominis fuere Leonardus Aretinus,Fran.Filelphus,Laurentius Valla,Varinus Veronensis,Perottus Nicolaus. Secuti sunt eos Ioannes Picus, Hermolaus Barbarus,Angelus Politianus,& alii quos hic recensere nihil attinet. Hos verò,& quotquot doctius Latinè loquerentur,quàm cæteri,oratores vocauerunt. Sed ii qui vim nominis parum intelligerent:exercitium enim artis oratoriæ nondum est reductum, sed tantum in linguis funditus deiectis ac pessundatis instaurādis atque erigendis cunctum illorum studium consumptum est. Quippe artis huius præcepta exercitio remoto nihil iuuant.Hactenus nemo declamauit vtique in materia argumentosa , & quasi in certamine & palæstra:tametsi multi delectarunt se oratiunculis,quæ aduersarium non haberent : vt laudationibus artium, virtutum, principum hominum : vel rabiose se exercuerunt canina facundia,inuectiuis,quibus lacerarent inuicem,id est conuitiis,& maledictis in vnum congestis quotquot possent,quis aduersarium proscinderent, naso suspenderent,irridendum & contemnendum omnibus exhiberent, de causa nihil dicerent,aut perparum : si qua tamen alia erat causa,quàm susceptas leui aliqua de causa inimicitias atrociter persequi. Nec de phrasi, & genere dicendi video illos fuisse valde solicitos,in electione modo verborū occupatos.

Et quemadmodum ante centum annos qui Ciceronem vt Latinos alios legebant scriptores, sensa spectantes sola, verba non animaduerterunt: ita isti qui in verba sola essent intenti, dictionem præterierunt inanimaduersam. Ergo videas eos eadem dictione conscripsisse res magnas, paruas, lætas, tristes, humiles, sublimes, epistolas, orationes, rustica, physica, moralia, forensia. Nimirum accõmodatio styli ad genera argumentorum & audientium, atque adeò inuentio ipsa argumentorum causis & locis apta res est longa, varia, intricata: de qua Plinius Cæcilius, vndeuicesimo, inquit, ætatis anno dicere in foro cœpi, & nunc demum quid præstare debeat orator, adhuc tamen per caliginem video. At illorum plerique nullam, aut perexiguam huic rei operam impenderunt, alioqui per se difficillimæ: quo magis miror quorundam impudentiam dixero an ne temeritatem, an vtrunque, qui de cultu, & colore, & habitu orationis, denique de toto stylo ac phrasi intrepidè iudicēt inexercitati, & quidem ex breui aliqua, & tumultuaria pagellæ vnius aut alterius lectione: de quo merito, & grauiter Gulielmus Budæus conqueritur, quum veteres in tanto studio, diligentia, vsu non potuerint vbiq; rectè censere. Quid quod ea nomina, quæ phrasi induunt, explicare vix scirent, si rogarentur?

Partim huius artis magni illius præceptores fecerũt imitationem, quod primum est in omni sermone, quippe quem imitando discimus, vt artes ac disciplinas, quascunque à natura non accepimus. Sed imitatio rerum diuinarum nunquam potest exemplari par esse, nec mortalem artificem æquari sempiterno: in humanis potest ita proficere, vt homo hominem consequatur, & antecedat. Quocirca quæ initio est imitatio, paulatim eò debet progredi, vbi iam incipiat esse certamen non solùm æquandi, sed etiam, si qua detur, vincendi. Imitatio nunquam eò pertingit, quod sibi pro exemplari proposuit. At verò in certamine etiam à tergo possis eum relinquere cum quo certas. Itaque veteres sic initio imitabantur, vt mox æmularentur, ad postremum quoq; certarent, & contenderent non raro vtique felici successu: nam præuertebant illis, quos prius pro ducibus, ac magistris habuissent: vt Cicero Crasso, & Antonio: Plato Cratylo, & Architæ: Aristoteles Platoni: Vergilius Ennio, Lucretio, Hesiodo: Nostra ætate quidam ridicule sese alligant Imitatio

imitationi tantum, nec in verbis solùm Latini sermonis & Græci, quod necessariũ est, propterea quod eæ linguę amissæ in vulgus monimentis veterum authorum continentur ac conseruantur, sed in phrasi, quod minimè est necessarium: quippe collectis è lectione vocabulis, & loquendi formulis, tanquam lignis & lapidibus, sic vnusquisque extruere orationem potest, vt maxime vel ingenio suo congruat, vel exigat materia, vel tempus aut locus poscant. Verùm quod magis mirêre, in materia & argumento tractando nunquam non imitantur, vt imperiti sutores qui nullum calceum vel scindere possunt, vel suere, nisi forma adhibita: astringunt vires & libertatem ingenii ad certum quoddam præscriptum: vt non immerito seruum pecus imitatores nominet Flaccus Horatius. An verò est vlla seruitus maior, & quidem voluntate suscepta, quàm non audere ducis sui præscripta, & tanquam sæua dominorum imperia egredi, etiam si aliò res vocet? si tempus, si auditores, si generosa ingenii natura inuitet, pertrahat? Quomodo poterunt hi currere, si sit opus, imò quomodo ingredi, quibus est semper in alieno demum vestigio pes figendus, non aliter quàm pueri faciunt lusitantes in puluere? Quid dicam imitari semper eos, nec scire quid si imitari? Nam suppilare putant esse imitari, nempe vel verborum ac rationis vel rerum & argumentorum particulas sumere, ex quibus velut centonibus opus suum consuant. Perinde ac si pictor diceretur imitari, qui aut pratum effingens flores illhinc decerptos tabulæ suæ annecteret, aut hominem reddens partem togæ illius assueret picturæ, aut etiam, si diis placet, nasum quem exprimere non posset, vellet homini amputatum picturæ suæ addi, quo esset perfecta. Si quis rem acutius intueatur, talis est istorum imitatio: decerpunt, surripiunt, imò palam compilant.. Et vt furti crimen suffugiant, imitari vocant, vt fures furari dicunt amouere, tollere, conuasare. Age porrò vnde colligunt hæc panis frustula, has aquæ guttulas, quibus mendicitatem suam sustentent? non ex variis, & optimo quoque, vt puellæ, quæ in hortulis colligunt flosculos ad fasciculos & coronamenta, sed vni alicui hostio affixi misere se alunt: vnicuipiam sunt addicti: & vbi ingenii tarditas cœpit male æmulari, quicquid deinceps dicant aut faciant, illius credunt esse simile, quem sibi pro exemplari præfi

Suppilare vocant imitari.

ri præfixerunt: vt qui gesticulatione vna tam se multos credunt exprimere quàm quiuis pantomimus arte sua: & qui eodem digitorum pulsu quoduis carmen sonare. Qualis est Apollinaris Sydonius, qui contempto Marci Tullii epistolari stylo, vt dicit Caij Plinii disciplinam, maturitatémq; vestigiis præsumptuosis insequitur: Omitto ridicula hæc vestigia præsumptuosa, tum disciplinam, & maturitaté Plinii. Quasi maturitas sit aliqua in epistolis Plinii, & non potius vitor & flores: aut si qua est, non maior & mitior sit in Marco Tullio: nam quam tandem vocet disciplinam nec ipse arbitror Sydonius declararit, qui scripsit. Sed quæro in quo se putet Plinii similem, à quo tam distat, quàm graccus a philomela, nisi forté similis videri postulet, quòd ascribat semper suo, vt Plinius. Si sequi se dixisset Apuleium, & Casiodorum, haberet fortasis plures, qui crederent. Verùm hoc tempore, in quo noui quidam morbi prioribus seculis inauditi sunt exorti, & iste est natus quorundam alligandi sui ad imitationem Ciceronis, ad eam inquam decerptionem, quam illi imitationis ornant nomine. De qua nonnihil attigit Politianus in epistola ad Cortesium, etsi in omnem imitationem potiùs, quàm in hanc vnam, quemadmodum & Fabius Quintilianus. Budæus in hanc ipsam est per occasioné inuectus digresione quadam in cõmentariis Gręcę linguę, Erasmus librum iustum de eo ipso scripsit iniquitate iudiciorum permotus, in quo multa congessit acute conquisita, qui etsi nonnunquam argutatur magis, quàm argumentatur, & ludit potius quàm pugnat, nempe ex scripti illius ratione: nam dialogo rem persequitur, habet tamen, quãtum ad hoc attinet, iustam & piam querelam indignationis, multísq; bonis ac fortibus argumentis præliatur: quæ quia nota sunt omnibus, etenim liber est in manibus, nos in præsens prætermittemus, solum dicemus more nostro pauca quędã, quot suscepto instituto vid.bũtur sufficere. Principio quod prudenter ait Cortesius etiam Ciceroni addictus, quæ stultitia est, vt quum tam varia sint hominum ingenia, tam multiplices naturæ, tam diuersæ inter se voluntates, eas velle vnius ingenii angustiis astringi, & tanquam præfiniri. Iam dicant mihi, quid imitantur, nam multa habet Cicero optima, & effectione dignisima. Linguam inquiunt. Cur non etiam argumenta, & philosophiam, & cognitionem veteris

Ciceroniani.

memoriæ,& variarũ rerum vſum ac peritiam. Nam ſi propterea linguam admirantur, quòd in omni populo & ſenatu Romano tantas dicendo eſt vires opéſque conſecutus, ideóque eam imitatione cenſent dignam, imitentur potius rerum præſentium & præteritarũ cognitionem, ſcrutationem ſectatorum ſapientiæ, tractationem humani animi, colligendi acumen, quibus potius virtutibus omnia ſenatui & populo & iudicibus perſuaſerit, quàm facultate verborũ & dictionis. Puritatem linguæ arbitror equidem maiorem & caſtiorem fuiſſe in C.Cæſare, in M.Bruto, & aliis Romanis principibus, quàm in M.Tullio. Nec phraſis eius omnibus placuit, etiam quum de ea poterat cenſeri, nõ Bruto nec Caluo, nec ipſi Pomponio Attico amiciſsimis: at cuiuſmodi cenſoribus? Quare non quòd ornatius quàm cæteri diceret, quanquàm dicebat ornatiſsime, ſed quia acutius colligebat, & fortius pugnabat armatus tot tantarúmque rerum notitia. Eius vero quod deceret & inſpector acerrimus, & executor dexter imprimis, ac diligens, vincebat aduerſarios, audientes ducebat in ſuam ſententiam. Id vero facile eſt cognoſcere, quod in eadem cauſa, ſi quis illius argumẽtis quacunque lingua & actione vtatur, plurimũ certè habebit momenti, ac roboris. Ea igitur animi indoles, & tam varia eruditio, & tractandæ cuiuſque rei ratio eſſet iſtis exprimenda, qui Ciceroniani videri affectant, potius quàm ſtylus ac verba, etſi hæc quoque, ſed ea poſtremo ſequerentur. Magis certe Homerum exprimit Virgilius, quàm Ennium, & ſi huic lingua eſt vicinior, & prope idem. Similior patri filius qui mores reddit, quàm qui lineamenta oris. Cur tantum virum non totum imitantur, & potiſsimum animum, quo præſtat corpori? quod recte præcipit Paulus Corteſius, qui aliam multo viam imitandi oſtendit, quam iſti ſequuntur, eámq; merito deplorat ab hominibus noſtris aut neglectam eſſe, aut mutatam: neque enim vult nos Ciceronis ſimiles, vt ſimias, ſed vt filios parentum: ſimiæ externa ſolum repræſentant, filii etiam interna: nec ſimiæ aliud quàm lineamenta & deformitates quaſdam, geſtus, filii vultum, inceſſum, ſtatum, motum, vocem. Et tamen habent, inquit, in hac ſimilitudine aliquid ſuũ, aliquid naturale, aliquid diuerſum, ita vt cum comparentur, diſsimiles inter ſe eſſe videantur. Eadem eſt ſententia hominis omnium Ciceronianiſsimi

Chriſtoph

Christophori Longolii. Sed demus iam Ciceronis verba esse purissima, nam aut esse credo, aut non multum abesse, tum stylum optimum, dico ex iis qui fuerunt, nam ab eo, quod fieri potest neminem esse arbitror adeò admiratione Ciceronis excæcatum, quin videat longe discedere. Sed quid in iis faciemus, de quibus non est locus? vt de ædificiis, de agro colendo, de rustico, aut vrbano, aut bellico instrumento. Num tacendum erit? Num non potius Vitruuium, & Varronem, & Plinium, & Columellam, & Cæsarem, aut Liuium consulemus, ac sequemur duces, quam M. Tulliū? quos ego (dicam id non quo detraham aliquid gloriæ Ciceronis. Quid enim potest aut debet detrahi nomini clarissimi & præstantissimi viri?) eos inquam callentiores fuisse arbitror nominum Romanorum, in illis vtique de quibus agebant rebus, quàm M. Tullium: quod & videmus inter nos quotidie vsu venire, vt eloquentissimi in quaque lingua viri in curiis, & foris, & regiis comitatibus educati vincantur à plebeiis hominibus in appellandis opificum instrumentis, atque actionibus. Iam nec in sermone isto communi atque vrbano dixit omnia: & eorum quæ dixit, alia perierunt, alia venerunt ad nos ab imperitis corrupta. Quid loquentur de nostro foro, de nostris legibus, institutis, moribus, de pietate nostra per omnia Ciceroniani? Res omnes, sicut præclare Erasmus colligit, sunt mutatæ. vt apte loqui de rebus præsentibus nequeat, qui à Cicerone latum vnguem deflectere non audet. Iam vt dictio sit omnium optima, non omnibus potest congruere in tanta diuersitate, atque adeò aduersitate ingeniorum. Idcirco nec eum imitati sunt maxime Ciceroni addicti atque adiurati, qui promptissime & facillime poterant, Seneca, Quintilianus, Plinius, Cæcilius, Cornelius Tacitus, videlicet vt nec ipse, quos impensissime admirabatur, Demosthenem Græcum, Crassum & Antonium Latinos: oculos enim habebat, vt par erat, intentos nō in eos qui alios antecelluissent, sed in id quod natura ostenderet esse optimum: hoc demum debet esse exemplar adulto iam & magno viro. Cedo vero quomodo hunc tam adamatum stylum imitantur? quemadmodum exagitat in Albutio Scæuola apud Lucilium.

Quàm lepide lexies compostæ vt tesserulæ omnes
Arte pauimento atque emblemate vermiculato.

Sumunt hinc inde verba, & commata, & sententiolas, & compingunt vt existat opus: quod taxat Longolius in Nanagerio, cui integræ Ciceronis nō modo sententiæ, sed multi simul interdum versus exciderent, atq; effluerent: Tum de aliis dicit, Dirigendam quidem esse nobis & formandam scribendi rationem putaui ad illius dicendi genus, sed ita, vt virtutes eius oratione nostra exprimere conemur, non item vt passim omnia ab eo mutuemur, aut quod multos iam facere videas, quasi centones quosdā ex Ciceronis verbis consuamus. Dicit hæc quidem Longolius, sed non ipse tam recte obseruat, quàm admonet. Alii cautius suffurantur vnum aut duo, aut tria ad summum verba ex hoc loco, ex alio autem procul totidem, ex alio quatuor aut quinque, supra hæc manifestū est furtum. Nam quin totidem verbis inquit Longolius ex M. Tullio Cicerone tibi tam multa sumere non liceat: ne tu quidem ipse puto negas. Ea verò lex est centonum Ausonii: ergo isti, quod Longolius vere dixit, centones consarciunt, & Musiuum opus faciunt, non imitantur. Dixi vobis falli istos in capite totius rei, & statim in ipso limine impingere, vt rectà nunquam possint ingredi: quādoquidem initio ipso itineris in diuersum quàm oportebat, aberrarunt: quomodo poterunt recte imitari, qui quid sit imitari, & qua ratione imitandum sit penitus ignorant? non imitari est isthuc quod vos facitis ô boni, sed compilare, & consuere, & colligere, & conferruminare. Vergilius quum dicit,

Si duo præterea tales Idea tulisset
Terra viros, vltrò Inachias venisset ad vrbes
Dardanus: & versis lugeret Græcia fatis:

Homerum imitatur, apud quem Agamemnon optat sibi decem consiliarios, qualis esset Nestor, nec dubitat, si haberet, quin breui Troiam esset euersurus. At quum dicit:

Vt sceptrum hoc dextra sceptrum nam fortè gerebat.

Et quæ sequuntur in duodecimo. Homerum de Græco ad nos transfert illo loco:

Ναὶ μὰ τόδε σκῆπτρον τὸ μὲν οὔποτε φύλλα καὶ ὄζους,

Et reliqua in Iliad. α. Quum verò:

Fixit leges pretio atque refixit, ex Vario sumpsit. At

Tum gelidus toto manabat corpore sudor,

ex Ennio est mutuatus, qui dicit:

Tum timido manat ex omni corpore sudor.

Quæ

Quæ Macrobius persequitur in Saturnalibus. Sed ad institutum reuertamur. Quanta crux est, quæ ingeniorum com pedes intra tam arctos limites comprimi, ac cohiberi, dilatare, vt te nullo pacto valeas, & dum in hoc vnum es intentus ne præfinitos terminos excedas, quanta auersio à rebus clarissimis, & quæ occasio de manibus elabitur maximas & fructuosissimas disciplinas nanciscendi? At vero in hoc ipso tam longo, & diuturno, & misero, & miserabili labore, qualem ne hostibus quidem imprecer, nedum vt amicis suadeam, quis tandem proponitur eluctatis atque ex naufragio seruatis fructus? quæ vtilitas? quod pretium operæ? amplum esse oportet & tantæ curæ, tot vigiliis conueniens, fieri post tot annos non Ciceronianæ dictionis æmulos, sed cõflatores orationis ex verbis Ciceronis, & commatis, & colis. Ego vero tanti non emerim, non dico Ciceroniane verba coniungere, atque adeo Ciceronem esse tota phrasi, sed quod est multo præclarius, & optabilius, philosophiam omnem callere, quæcunque prodita est de rerum natura. Imitatores hi quique alii cultui se linguarum iam pridem intermisso tradiderunt, ita nauarũt operam verbis eligendis, & dictioni exornandæ, vt alia quæ essent de cognitione naturæ, de publicis priuatisque moribus grauiter & copiose perscripta ne aspicerent quidem: partim quòd non vacauit quibusdam plus nimio in verborum nota ac natura dictionis cultu occupatis, vt ad alia penitus respicere non possent: partim quòd metus fuit, ne si incultos scriptores tangerent, aliquid fortè ex contagio traherent, quo sermonis forma posset fœdari. Ita vbique in linguarum obseruatione substiterunt, consumpta vniuersa diligentia circa voces aut singulas, aut coniunctas. Hi vero qui alia non haberent quàm instrumenta, quid potuerunt efficere? quum maximam dicendo verborum turbam, quasi in acie ordinassent aspectu quidem formosam, sed inutilem tamen, atque inefficacem, nihil re ipsa, nihil auditorum mentibus dignum attulere: magno sanè artis dedecore, quæ ex illis censebatur, tanquam primis ac præstantissimis, tum sua, tum aliorum sententia professoribus. Quanto verius dici orator deberet, qui res magnas, & argumento suo pares quocunque sermone exponit? Nam si dicere genus quoddam est pugnæ, & ad persuasionem quasi victoriam pertinet, quis non malit

animosum militem tectum corio,& gladio ferreo armatum, quàm imbellem atque effœminatum aureis armis ac gladio fulgentem. Iam Rhetoricam aiunt,quum de rebus aliis omnibus,tum potissimum de publicis,ac ciuilibus dicturam. Quid isti dicent, qui eas ipsas res nec per somnium quidem viderunt, nec sciunt in quo orbe, in qua ciuitate viuant? & dum veterem illam Romam semper meditantur, peregrini sunt in hac ætatis nostræ. Nec eloquentes dici possunt, qui quum omnia conantur aliena lingua dicere, ipsi muti euadunt, nec illa erudita & expolita lingua tria verba possunt aptare. Eloqui est inquit Marcus Fabius omnia quæ mente conceperis promere, atque ad audientes perferre, sine quo superuacanea sunt priora, & similia gladio condito, atque intra vaginam suam hærenti:non refert quo sermone, nam & in Scythico, & Gallico, & Germanico, & Hispano multi sunt eloquentes. Nec quod Latinus & Græcus sermo eruditi sint & copiosi, continuo nullus erit in alio sermone eloquens. Nam & hi ipsi Parthis ac Mœdis barbarismi sunt. Liuius sermone illo, quem Pollio patauinitatem dixit sapere, eloquentior fuit multis Romæ natis, & fortassis illo ipso Pollione. De Latrone Portio dixit idem Asinius lingua sua disertum esse, nempe Hispaniensis illius æui. Quanto disertior ac eloquentior Anacharsis quàm multi Athenienses, siue dum Scythice de natura,& moribus disputaret, siue dum Græce solœcissans seu scythissans verius? Equidem sordes, & vitia sermonis nemo vel amare debet vel probare, vnde maxima pars cladis tum artium, tum iudiciorum est accepta. Sed certi si detur optio, quis non malit multo immundum, spurcumque magis de rebus, atque excellentibus sermonem, quàm de nugis comptissimum atque ornatissimum?

Eloqui.

*

LIBRI QVARTI FINIS.

DE PHILOSOPHIA NATVRAE, medicina, & artibus mathematicis corruptis, Liber Quintus.

VNDI author, qui omnia ad hominis vsum condidisset, haud dubiè scientiam illi erat elargitus vtendi, alioqui frustra videretur illi parasse, quæ ipse nesciisset vnquam ad vsum suum applicare. Sed homo à lumine discedens in tenebras est prolapsus. In quibus tamen vrsit atque extimulauit eum necessitas perpetuo premens, vt quæreret, quæ immitteret in corpus ad se fulciendum, ac sustentandum, à quibus manum contineret, quæ quibus temporibus & locis terræ mandaret ad spem prouentus, quomodo perciperet, ac reconderet. Tum alia de indumentis, de habitatione, de conuehendo paulatim sunt inuestigata. Vbi vero retusus est ille necessitatis velut stimulus, solicitudine illa paulisper deposita commoditas est spectata. Dehinc delectatio est pulcherrimæ cognitionis, & ex administratione tanti operis cupiditas cognoscendi exorta. Ita multi vel necessitate impellente, vel adducente admiratione, vel inuitante voluptate, ad contemplationem naturæ sese contulerunt. Subrepsit his ostentatio, quæ se per omnia tacite insinuauit. Ergo homini particula illius amissæ peritiæ, quam ex copiosissimo fonte amplissimam hauserat, per grauem fuit laborem extundenda. Eruit perpauxillum quidem, aliquid tamen & lumine illo ingenii, quod factum erat reliqui, & studio incitato atque ardenti adiutus. Quę duo vbi defuere, ignorantia & hallucinatio animis se pro peritia & cogni

Necessitas.

cognitione offuderũt. Nam vel obscuratione luminis, id est tarditate mentis & stupore cordis alia via institerunt hæc quærere quã oportebat, vel segnitie ac socordia, recta quidem, verum defessi remiserunt curam, & non peruenerunt quò intenderant. Principio, sicut alibi à nobis est declaratum, nemo vires suorum humerorum est mensus, quid sustinere possent, quid non: homines retusissima mentis acie, seu potius nulla, res abstrusissimas aggressi sunt inquirere, & intima penetrare, quà insisterent paucissimi prouiderunt. Alii sensum secuti sunt per omnia, huic arbitrium permiserunt rerum omnium. Quicquid ille statuisset, pro vero ac indubitato haberetur: vt Epicurus, qui ideo solem esse pedalem confirmauit. Alii omnino detraxerunt fidem sensibus, quòd aliquando fefellissent, vt Academici, & assensum à rebus, ne temere incertis pro certis accederent. Mediam aliqui viam tenuerunt, vt nec omnia sensibus crederent, nec nihil, sed illis censuram adhiberent mentis, vt Platonici, & Peripatetici. Iam in serie illa & nexu rerum qui fit à mente, his sufficit ratio quædam leuis, & tenuem quandam similitudinem ostendens veri ad definiẽdum de reconditissimis rebus, quemadmodum Anaxagoræ quod omnia sint in omnibus, quoniam ex omnibus, fiunt omnia, id est, ad omnia migrat materia. Illi in coniungendo parum dexteri, quæ sunt dissoluta ac dissipata, satis esse rentur apta & colligata, vt ignari dialecticæ. Sic Epicurus voluptatem asseruit summum esse bonorum, quod eam vnam bestiæ expeterent, ac sequerentur. Sunt quibus nulla sufficit ratio, hominibus morosis ac suspicacibus. Illis ex varietate atque inconstantia, quæ vno die sufficit, alio satis non facit. Cuiusmodi erant qui in diem viuerent: de quorum numero fatetur se vnum fuisse M. Tullius: & quicquid animum probabilitate perculsisset, id asseueraret. Sunt qui authoritatem requirunt, nempe philosophi alicuius primi nominis. Vt qui de immortalitate animæ nec tot rationibus, nec sacra pietate & oraculis diuinis acquiescunt, sed scrutantur anxie quid Aristoteles de eo senserit, quid Plato, & si Deo placet, etiam Abenrois Arabs. Alii Poëtæ versiculum desiderant, vt olim in Græcia de quibus Aristoteles in libris primæ philosophiæ. Hi ex varietate sententiarum atque opinionum magnam in animum quoque varietatem atque inconstantiam trahunt, vt aliâs

alia ſentiant, atque adeò contraria. Cuius rei exempla ſunt quum apud Ariſtotelem nonnulla, tum vero apud Plinium frequentiora. Quid quod in tanta varietate naturæ, quæ locis, temporibus, ætatibus, conſtitutionibus, eſt diſsimilima quidem ex vno, aut altero, aut ſanè etiam experimẽtis multis, vniuerſaliter de cunctis pronuntiant? inter quos eſt Ariſtoteles, quod genus illud eſt in volumine eius de animalibus primo: Imum ventrem & faciem eſſe ſimiles corpulentia vel gracilitate, item crura & lacertos. Cuius rei multa ſunt documenta in contrarium. Vel hic in Flandria plurimi vix habent ſuras, brachia tamen muſculoſa, & ſucci plena, quod de multis principibus memoriæ eſt proditum, vt olim de Germanico Cæſare, & hodie videmus in Franciſco rege Galliarum. Iam multi belliſsime ſibi placent, in alios difficillimi, atque inexorabiles, ſui mirum in modum indulgentes, vt ab aliis exigant, in quibuſcunque demonſtrationem & energiam concluſionis, ipſi ſua vel tenuiter fulta, pro firmiſsimis poſtulent accipi. Ariſtoteli nulla veterum philoſophorum ratio ad ſua ipſorum confirmanda ſufficit: ipſi ad ſua quælibet, vel ad illos confutandos. Et hic tantus demonſtrationum flagitator ille eſt, qui in prima philoſophia dicit aciem mentis noſtræ ad manifeſtiſsima naturæ, non ſecus quàm noctuæ oculum ad lumen ſolis caligare. At quum in tantis verſarentur tenebris, quum duce omni carerent, inter eas difficultates credat aliquis illos conſcios ſuæ egeſtatis ac imbecillitatis contentos fuiſſe humi repere, & circa ea occupari quæ tenere facile ac tueri poſſent: hoc certè decebat. Sed illi ignari ſui, ea quæſierunt & ſcrutati ſunt, quæ humanum omnem captum excederent, & in his qui aſſequi non poterant, arrogantiſsime definierunt plurima, non cunctantius, quàm ſi manibus attrectaſſent, vt de cælis, de elementis, de rerum eſſentiis ac facultatibus: ſed potiſsimum Plato & Ariſtoteles, de authore mundi, de materia, de opificio vniuerſorum, de regimine illius, & prouidentia, de immortalitate animæ, de pietate, de præmiis bonorum, ac malorum.

Quibus de cauſis & rationibus philoſophos, videas homines à duobus vitiis longiſsimè impulſos, imperitia, & quam imperitia gignebat ſuperbia, ea inuexiſſe placita in cognitione naturæ, ad quæ nec vetulæ, nec pueri riſum teneãt qualia

Philoſophorũ imperitia, & ſuperbia.

qualia sparsim recenset Aristoteles, sed Plutarchus quatuor voluminibus in id dicatis. Quam & absurditatem & diuersitatem opinionum causam fuisse Socrati scribit in cõmentariis Xenophon, quamobrem ab inquisitione naturæ rerum in totum abstinuerit, tametsi causa non satis iusta, quæ aliquem à contemplatione naturæ abduceret. Nam nec minor est de fine bonorum dissensio, de administratione domus, aut ciuitatis: de quibus tamen & quærere & disputare Socrates pulchrum in primis, vti erat, existimabat, & conducibile hominum vitæ. Illud modo erat in scrutatione naturæ vitium, quòd & ea rimarentur, quæ natura ingeniis occultasset, & quæ scire nullum esset operæpretiũ. Sed ad hæc superuacanea eruenda acti sunt non pauci gloriæ cupiditate, quę sese in illorum pectora insinuauerat. Idcirco nouum aliquid & præter cæteros admirabile voluerunt proferre, ad quod quum à veris aut verisimilibus essent destituti, absurdissima arripuerunt, vt niuem esse atram, ignem gelidum, stare cælum in vestigio, agitari terram, & alia quæ stultitiæ citius quis tribuat, quàm arrogantiæ. Secuta est arrogantiam, & famæ sitim pertinacia tuendi quicquid semel affirmassent, perinde ac ingenio cederet, quisquis sententia.

Sectæ. Vnde exortæ sectæ, & in hoc inuigilatum ab eis acriter, quomodo vel sua praue dicta defenderent, vel aliena bene dicta impugnarent. Inter quas rixas & odia, veritas nobis vtiq; magnum subibat discrimen, siue falsi tutator vinceret, siue oppugnator veri. Eadem ostentandi libido, tum etiam dulcedo altius scrutandi suaserunt illis vt necessaria, quæque alicuius essent vsus, vel corpori, vel bonitati animi relinquerent, & studia sua omnia ad voluptatem, aut admirationem, & plausum spectantium conferrent. Quod malum ex deprauato hominum ingenio cum ipsis artibus exortum, insecutis deinde ætatibus eò est amplificatum, quò superbia increuit, & rerum peritia diminuta est. Nostra, & patrũ, & auorum memoria ea tantum sunt in naturæ cognitione quę sita, quæ offusa ob oculos caligine plausum mouerent, non aliter quàm vbi circulator intuentiũ omnium oculos præstigiis est frustratus. Itaque excluserunt scholis priscos illos Timæum, Platonem, Plotinum, Plinium, Theophrastum, Ciceronem, Senecam, & reliquos huius generis, qui maximum adferre adiumentum poterant ad naturæ contemplationem,

tionem, de cælis, de elementis, de animantibus, de stirpibus. Aristotelem retinuerũt solum, quòd is vnus ex illa antiquitate rixantiũ circulis esset aptus. Equidem in inspectione naturæ haud video, quem possem illi comparare. Sed huius placita atque opiniones de natura rerum nostri homines eiusmodi rentur esse, nihil vt humanum ingenium exactius vel certius posit exculpere, communi hac quidem naturæ luce adiutum, & rectum: de cuius sententiæ imperitia, atque imprudentia, atque etiam interdum impietate non potest satis pro dignitate dici. Et quia res magna & crassa ignorantia videtur mihi claudi, idcirco longius paulo ac subtilius de ea disseram. Nam si quid dicerent, omninò intelligerent, arbitror eos facile à sententia discessuros. Dedit natura homini sensus in corpore, in animo vero acumen, quo cernat, speculetur, intelligat, appræhendat. Tum iudicium, quo sparsa & disipata velut indagine quadam colligat, ad nanciscendum verum: quod quum se putat assecutum, acquiescit ei, quod verum iudicat, contrarium reiicit: quæ sunt assensio, & dissensio. Hinc adiuuatur experimentis ac vsu rerum, intentione animi, studio, sedulitate, memoria, exercitatione: quæ quando sua cuique non sufficiunt, accedunt aliena per doctrinam homini ab homine traditam. Hæc sunt cunctis mortalibus in commune proposita, quæ quoniam nos naturæ beneficio habemus, idcirco naturale lumen nuncupamus: & quæ per hæc assequimur, naturæ lumine dicimur assequuti: quæ vero præter hæc, alio quopiam lumine, nempe diuino, vel angelico, vel nonnunquam etiam doctrina dæmonis: vt intelligamus esse lumen naturæ ea naturæ munera, quæ communiter rationibus sunt omnibus exposita ad intuendum verum: sicut lumen naturæ sunt in oculo ea omnia, quæ hoc naturæ opificio parata sunt vt oculus possit cernere: in ipso oculo constitutio corporis, vnde oritur acies, exterius aptum medium, lux diffusa, obiecti cõueniens interstitium. Iam in his quæ cognoscuntur, alia pertinent ad sensus, vt sensilia, & sensata: alia ad acumen, quæ est intelligentia rerum à sensibus remotarum, siue concretionem habeant aliquam, siue nullam: alia ad inuestigationẽ rationis per causas, per effecta, & eiusmodi, quæ sunt ex inquisitione veri: ad quam ilico censura sequitur & assensus ac dissensio apparentis veri aut falsi: quorum nonnullis conti-

Aristoteles solus in schola.

Lumen naturale.

nuo ab intelligentia consentimus, aliis opus est indagatione. Quæro igitur, quæ tandem in Aristotele suprema naturæ vocent? an ea quæ ad assensum veritatis pertinent, vt veritates habeat quibus nihil posit esse verius? Habet indubie permultas, quis enim non habet? non modo ex philosophis, sed ex vulgo? Sed non sunt tamen vera omnia quæ confirmauit. Philosophi aliarum sectarum, nonnunquam etiam Peripateticæ, Galenus & medicorum complures, historici naturæ, prisci religionis nostræ scriptores, multa in eo magnis argumentis & euitabili experimento conuellunt. Quàm multa ostendit tempus falsa esse, & locorum varietas? Quid idem ipse, an non in quibusdam secum pugnat? vt necesse sit ex duobus contrariis alterutrum esse falsum. Num non in hisce omnibus nubecula est naturæ lumini obiecta? Quod si in asserendo obscurata est ei naturæ lux, quanto magis in eo quod difficilius est, & prius intelligendo, indagando, colligendo vero? Sunt tamen & ex philosophis & ex theologis, qui non solum, quò Aristoteles peruenit, extremum esse aiant naturæ, sed qua peruenit, eam rectissimam esse omnium & certissimam in natura viam: vt non aliter credant se posse euincere illud esse summum atq; absolutissimum, quàm Aristotelicis syllogismis: quod vero illis non congruat, alienum esse à naturæ face ac splendore. Si vel natura rerum esset vnica, simplex, breuis, aperta nostris ingeniis, vel humanæ mentis vis in omnibus vniusmodi, fortasse definire aliquis posset, quid supremum esset, quò in natura ingenium humanum posset pertingere. Sed isti non reputant secum, infinite variam esse naturã rerum, siue in his, quæ monstrantur sensibus, siue in effectis & caussis, cur quicque agitur. Quam late patet in herbis, in animantibus, in homine, in mentibus, in cælis? Ipse Deus & res spiritales quanto supra hominum captum assurgunt? varia sunt hęc & latitudinis vastissimæ, abstrusa, admirabilia magis quàm perscrutabilia. Iam hominum mentes quãta mole sunt obrutæ? quibus inuolutæ tenebris? qua nocte prope excæcatæ? Quantum proficiunt ætate, cura, diligentia, vsu, doctrina? est ingeniorum varietas infinita, non vnum aliquod vniuersa sortitum est munera, habet vnumquodque, sicut multorum fert opinio, & res ipsa docet, peculiare munus suum ac proprium. Quis inter hæc pronuntiare poterit

rit quousque progredi humano ingenio liceat? nisi solus Deus, qui & naturæ terminos, & ingenii nostri nouit, author vtriusque. Equidem haud negauerim quin olim sapientiæ studiosi multum consecuti sint diligentia, cura, diuturnitate disciplinæ, intentione animi: quæ res illos euexerunt longius, quàm quò nos potuimus peruenire socordia & segnitie impediti ac retardati. Sed cui tandem tanta diligentia, vsus, studium, institutio, ætas, acumen suppetiit, longius vt nemo posset progredi, vel alius quispiam, vel idem ipse, quàm quò iam peruasisset, in naturæ itinere, tam longo, tam lato, tam multiplici, & propter nostras tenebras impedito? Ipse Aristoteles an non plura assecutus est senex, quàm iuuenis? Quàm multa reliquit sibiipsi ambigua? quoties seipsum correxit? nonnulla etiam addiderunt nostri, casu puto, nam sibi diffidebant. Sed addiderunt tamen. Ergo ea vel si diutius datum esset viuere, vel si in eorum aliquod vnum incubuisset liberius, vel si ampliore doctrina esset adiutus, puriora certe & exactiora reliquisset. Sunt quidem magna hæc, adde etiam summa illius quidem ætatis ac studii, non illius hominis, nedum aliorum omnium. Profecto Aristoteles ipse, si nunc viueret, etiam si fuisset insolentissimus, cuiusmodi non fuit (nam multa modestiæ eius signa impressa sunt in illius libris) sed si arrogantissimus fuisset, istorum tamen stultitiam irrideret, ac castigaret. Quæ nostrorum hominum persuasio effecit, vt multa reciperemus in philosophiam pro compertis atque exploratis, quæ minime essent talia: videlicet Aristoteles dixerat. Quid erat opus defatigari nos inquirendo, quandoquidem fixum illud erat & confirmatum, certius inueniri nihil posse? vnde nata est incredibilis in hominum pectoribus socordia atque inertia: quæ latissime diffusa pro dulcissimo habuit alienis oculis omnia intueri, aliena fide omnia credere: nihil ipsam quærere, nihil scrutari. Itaq; illud mihi admirari subit, homines qui in paruis iudicare nõ sustinent, quomodo rem tantam pronuntiant, quam perceptã habere non possent, etiam si acutissime iudicarent? Quo vero ducantur iudicio, quum alia sint argumento, tum illud, quòd eandem ingenii atque inuentorum felicitatem aliis cõmunicarunt: vt etiam quod Plato, quod Seneca, quod Cicero dixissent, naturæ lux & norma credatur esse: atqui inter se dissident, & quisq; secum,

& dubitant, & hærent, & se verisimilia consectari profitentur:& hallucinari se intelligunt,& falsos se esse sentiunt,nec dissimulant.Sed nobis perpetuò circum carceres hęrētibus, mirandum nō est eos,qui paulùm in stadio sunt progressi, videri iam metam pertigisse:& in amicorum meorum gratiam transeo eam stultitiam, quæ vel pueris, aut vetulis videretur incredibilis, non deesse magnos in scholis magistros,qui quicquid fecerint, statuerint, dixerint vel populi gētiles,vel singuli hominum illorũ, tanquam verum, rectũ, bonum accipiunt in luce naturæ: & de eo disputant, & tali: quod esse insanissimum nemo non videt, nisi qui ipse insanit:verum in rebus humanis tolerabilis forsan esset indocta hæc censura. At omnium est grauissimum in iis, quæ pietatis sunt.Scinditur illico velut regnum luminis:hoc verum in lumine naturæ, illud in lumine fidei: comprimite linguas blasphemiæ imperitas:Hæc dicitis ex ignorantia eorũ, quæ loquimini.Nam quemadmodum in oculo,& vnoquoque sensuum vis quædam ac potestas,quæ fertur ad conuenientiam & velut amicitiam cum suo obiecto: ita in mente est vis,& vigor, & iudicium, & facultas ad obiectum suum: quod verum esse non falsum, nemo ignorat: ad quod verum intelligendum & assequendum non aliter semina sunt naturaliter menti nostræ indita, quàm oculo vis illa ad aspiciendum colorem. Quocirca Aristotelis de authore omnium, de mundi origine, de regno naturæ, de anima, de moribus,de pietate lapsus atq; errores non sunt naturæ lumini imputandi:nec ea sunt quæ nobis natura ostendit,quę si essent,indubie vera essent:nam verorum sunt nobis naturaliter ingenitæ informationes atque anticipationes, non falsorum:& verum est omnibus ad cognoscendum expositum,non falsum,nempe à vero & verorũ opifice. Quapropter quæ vera assequimur,ad ea naturæ face deducimur,quæ non assequimur,in iis naturæ destituimur lumine,quæ porrò falsa pro veris colligimus ratione aliqua probabili,in iis fallimur densitate tenebrarum,aut fallaci aliqua luce simili veræ,vnde etiam verisimilia nominantur.Falsæ ergo Aristotelis opiniones non ad lucem sunt naturæ sumptæ, quæ neminem decipit,sed ad tenebras & imaginem aliquam lucis captiosam:quemadmodum quæ oculus vere cernit, ex naturæ luce cernit:quę non cernit,ex imbecillitate sua nō cernit:

nit: quæ verò ficta & simulata, pro solidis & veris cernit, ea ex fraude ac deceptione quadam cernit: quę fit quidem in naturæ luce, non tamen ex ea ipsa luce, sed ex rebus interiectis luci. Dic mihi quum remum integrum videor mihi videre in aqua fractum, est ne ea visio ex luce naturæ? non inquis, sed ex deceptione oculi propter medium geminum, quod est contra lucem naturæ: eámq; deceptionem corrigit animus. Sic quum Aristoteles argumento aliquo fallitur, non eum decipit naturalis splendor, sed imbecillitas ingenii, quę à plagis argumenti extricare se in prę sens non valet, extricabitur vbi propius erit admota naturæ lux maiore studio, attētione, die ipsa, monitu cuiusquam, aut doctrina: non ergo lucis naturæ copia quenquam fallit, sed inopia. Non abnuo quin in rebus pietatis cognoscendis, adiuuemur diuina quadam illustratione singulari, sed certe pleraque nos etiam natura de illis docet. Neque enim est quicquam tam reconditum in Christiana pietate, nullum adeò sublime ac excelsum mysterium, cuius non magnas & admirabiles rationes ingenium humanum inueniat, nauet modo operam sobrie, diligenter, industrie: clarius quidem atque apertius videmus omnia ope fulgoris diuini, sed profecto licet obscura, nec satis liquida, multa tamen exculperemus magna atque admiranda, vnde facilè cuiuis esset perspicuum, & illorum non leuia aut tenuia semina in animis nostris esse ingenita, & naturæ lumen eò nos comitari ac deducere, quò nos perueniremus, si recta insisteremus sedulo. Sed redeo iam ad ea quæ de Aristotelis operibus cœperam dicere. Vicit ille quidē superiores omnes atque etiam posteros, est autem in definiendo vafer & occultus, adeò vt pleraque sint idcirco in eius philosophia incerta & perplexa, parum etiam vera, dum magis curat, quem in modum reprę hensionem excludat, quàm vt afferat verum. Alexander Aphrodisiæus propterea se Aristotelis sententiam de mundi æternitate vnam ex omnibus ait delegisse, quam teneret, non quod esset omnium verissima, sed quod contradictioni minime obnoxia.

Quid quod ex philosophi huius libris, qui sunt sanè multi acutè perscripti & doctè, nō vtilissimos sibi sumpserunt, sed intricatissimos & rixosissimos, quique minimum haberent bonæ frugis, non de animalibus, qui multum vtilitatis adferunt ad vitam, & quorum ingens fuit apud veteres

Qui libri ex Aristotelis libris desumpti.

pretium, non problemata, se physicos, & vt quique physicis sunt proximi obscuritate & argutiis, videlicet de prima philosophia, de cælo, de generatione: nam libros meteororum ita tractant, vt aliud videantur agere: atque adeò mirum est receptos eos esse inter libros scholasticos, puto casu magis quàm consilio contigisse. Sunt enim earum rerum inexperti prorsus, & huius naturæ, quam melius agricolæ & fabri norunt, quàm ipsi tanti philosophi: qui naturæ huic quam ignorarent, irati, aliam sibi cõfinxerunt, nempe subtilitatum nugas de iis rebus, quas nunquam Deus condidisset, nempe formalitates, ecceitates, realitates, relationes, Platonis idæas, & monstra, quæ nec illi quidem capiant ipsi, qui pepererunt, quæ quando aliud non possunt certe dignitate cohonestant nominis, metaphysicam appellantes. Et si quis ingenium habeat naturæ huius imperitum, aut ab eo abhorrens, ad commenta, ad somnia quædam insanissima propensum, hunc dicunt ingenium habere metaphysicum: vt de Scoto, in quo fortassis à callidis & acutis hominibus ambiguitate nominis deludimur, vt ingenium esse metaphysicum sentiant, quasi extra hanc naturam in alia quadam noua & inusitata. Rident nominales metaphysica illa realium tanquam figmenta, & aniles fabulas: & tamen quia conuellere non possunt, nec intercedunt, quominus metaphysica dicantur ingenia præpostera & deridicula. Sed enimuero neque hæc ipsa Aristotelis volumina potuerunt intelligere, primum propter locutionem astrictam, & ex breuitate obscuram, hinc propter intricatas & obliquas sententias, tum etiam ob immodicas subtilitates, quibus Aristoteles plerunque non exacuit ingenia, sed perturbat, & frangit, tenebrásque & hallucinationem inducit aciei mentis, dum conatur minutias quasdam tenuissimas ostendere, & inutiles per se, & quæ intentionem obtutus ingenii subterfugiant, ac frustrentur: non aliter quàm si fila monstrare quis vellet rudentum illius nauis, quam Myrmecides fabricatus est apicula contectam: vel dispunctiunculas Iliados, quæ nuce capiebatur. Tales sunt illius libri Græce quidem vt ab eo sunt perscripti, nam Latinos ita legimus, vt ænigmata audire te credas, non planum sermonem, atque explicatũ, qualem inter se homines consueuerunt vsurpare. Dicet aliquis graue incommodum, sed ideo tolerabile, quod adiuuamur bonis

bonis interpretibus ac explicatoribus ex Arabia vſque accitis: quibus tandem? verſione Arabica, & commentariis Abenrois, quem philoſophi de noſtra ſchola, qui poſt eum ſcripſere, ita ſunt amplexati, vt penè authoritate Ariſtoteli adæquarint, nec ſolùm qui longo poſt interuallo vixerunt, ſed qui illius quoque ætate: quod factum eſt & ignorantia meliorum, & admiratione mercimonii lingua & ſenſis peregrini: vt gratiam ei conciliaret apud primos nouitas, apud poſteros vetuſtas: nomẽ eſt commentatoris nactus, homo qui in Ariſtotele enarrando nihil minus explicat, quàm eum ipſum, quem ſuſcepit declarandum. Sed nec potuiſſet explicare etiam ſi diuino fuiſſet ingenio, quum eſſet humano, & quidem intra mediocritatem. Nam quid tandem adferebat, quo in Ariſtotele enarrando poſſet eſſe probe inſtructus? non cognitionem veteris memoriæ, non ſcientiam placitorum priſcæ diſciplinæ, & intelligentiam ſectarum, quibus Ariſtoteles paſsim ſcatet. Itaque videas eum peſſime philoſophos omneis antiquos citare, vt qui nullũ vnquam legerit, ignarus Græcitatis ac Latinitatis, pro polo Ptholomæum ponit, pro Prothagora Pythagoram, pro Cratylo Democritum, libros Platonis titulis ridiculis inſcribit: & ita de iis loquitur, vt vel cæco perſpicuum ſit literam eum in illis legiſſe nullam. At quàm confidenter audet pronuntiare hoc aut illud ab eis dici, & quod impudẽtius eſt, non dici: quum ſolos viderit Alexandrum, Themiſtium, & Nicolaum Damaſcenum: & hos vt apparet, verſos in Arabicũ peruerſiſsime ac corruptiſsime. Citat enim eos nonnunquam, & contradicit, & cum eis rixatur, vt nec ipſe quidem, qui ſcripſit intelligat. Ariſtotelem verò quomodo legit, non in ſua origine purum & integrum, non in lacunam Latinam deriuatum, non enim potuit linguarum expers, ſed de Latino in Arabicum tranſuaſatum. In qua transfuſione ex Græcis bonis facta ſunt Latina non bona, vt ille dicit, ex Latinis verò malis Arabica peſsima. Sed vt liquido oſtendam qualis ſit Arabica interpretatio & expoſitio commentatoris, locum vnum pro ſexcentis millibus adſeram: nam alia permulta facilè quiſque per ſe inuenerit, quæ ego ſuperſedebo attingere, ne ſim iuſto prolixior in re præſertim, quæ patefactis linguis, & cognitione totius antiquitatis, apertior poſthac erit pleriſq;. Libro ergo metaphyſices primo textu,

Arabes Abenrois

Cõmentator.

ſicut ipſi loquuntur, commenti quinti Ariſtotelis, opiniones priorū de principiis naturæ examinātis hæc ſunt verba: *μετὰ δὲ τὰς εἰρημένας φιλοσοφίας ἡ Πλάτωνος ἐγένετο πραγματεία, τὰ μὲν πολλὰ τοῖς Πυθαγορείοις τούτοις ἀκολουθοῦσα, τὰ δὲ καὶ ἴδια παρὰ τὴν τῶν ἰταλικῶν ἔχουσα φιλοσοφίαν, ἐκ νέου τε γὰρ συγγενόμενος πρῶτον Κρατύλῳ καὶ ταῖς ἡρακλειτείοις δόξαις, ὡς ἁπάντων τῶν αἰσθητῶν ἀεὶ ῥεόντων, καὶ ἐπιστήμης περὶ αὐτῶν οὐκ οὔσης, ταῦτα μὲν ὕστερον οὕτως ὑπέλαβεν Σωκράτους δὲ περὶ τὰ ἠθικὰ πραγματευομένου, περὶ δὲ τῆς ὅλης φύσεως οὐδέν.* Quorum hic eſt Latinè ſenſus: Poſt iam enumeratas de philoſophia ſentētias ſecuta eſt Platonis ſpeculatio, in pleriſque Pythagoricis accedens, ſed quædam habens propria præter Italicam diſciplinam. Nam à puero primum Cratylo dedit operam, & placitis Heracliti, quæ à ſenſilibus quòd in perpetuo eſſent fluxu, ſciētiam tollebant, cuius ad poſtremum quoque fuit opinionis. Quum Socrates circa moralia verſaretur, de natura autem vniuerſitatis nihil diceret. Sic nos. Audiamus nunc interpretem Arabicum: Et poſt hoc quod dictum fuit, de modis philoſophiæ, inuēta fuit philoſophia Platonis, & ſequebatur illos in multitudine, in vnitatibus autem erat opinionis Italorum: & primus qui contigit poſt Democritum, fuit opinio Herculeorum, ſcilicet quòd omnia entia ſunt ſemper in fluxu: & quòd nulla eſt in eis ſcientia. Iſtas igitur opiniones ſecundum hos accepimus in poſtremo. Socrates autem loquutus fuit in moralibus, & nihil dixit de natura. Sic ille. Quæſo te, quis ſanæ mentis eadem dicat eſſe hæc & illa? Ariſtoteles ſi reuiuiſceret intelligeret hæc? aut poſſet vel coniecturis caſtigare? O homines valentiſsimis ſtomachis, qui hæc deuorare potuerunt & concoquere? & in hæc tam ab Ariſtotelis ſententia ac mente abhorrentia auſcultate quæ Abenrois commentator commini ſcitur: fauete linguis viro tanti nominis, & alteri Ariſtoteli. Dicit: Et poſtquam inuēti fuerunt iſti modi philoſophiæ ſcilicet Pythagoricorum, & vniuerſaliter qui ponebant mathematica principia entium naturalium, ſcilicet Anaxagoræ, & Empedoclis, & Democriti, inuenta fuit philoſophia Platonis. Quid ais? Anaxagoras, & Empedocles, & Democritus, mathematica entia faciebant principia rerum naturæ? atqui Anaxagoras adfert ſua *ὁμοιομερῆ*, Empedocles quatuor elementa, Democritus

corp

corpuſcula inſecabilia, & inane: quod ſi non aliunde, ſi non ex Græcis, aut Latinis, quos nuſquam vidiſti, certe ex Ariſtotele ipſo quantumlibet deprauato didiciſſes in phyſicis, & in hoc eodem opere, & aliis multis. Perge porrò: & dicit, quod ſequebatur iſtã in multitudine, id eſt, quòd Plato conſectabatur in pluribus ſuis opinionibus opinionem Pythagoricorum, & in paucioribus opinionẽ Italorum: quid poteſt dici vel aptius intelligentiæ Ariſtotelis, vel eruditius de hiſtoria philoſophiæ, ac hæreſibus? Pythagoricos diſtinguit à philoſophis Italicis, quaſi alii fuerint Italici, quàm Pythagorici? quod nec pueri noſtri ignorant: addit, & fuerunt primi naturales in Italia, ſcilicet Anaxagoras, Empedocles, Democritus: atqui priores fuerunt Ionici philoſophi à Thalete, quàm Italici à Pythagora: ſed cur iungis vulpes ouibus? Cur Anaxagoram ex Ionia transfers in Italiam? Deinde dicit quòd Plato ſequebatur in maiore parte philoſophiæ ſuæ, eos qui ponebant mathematica cauſas rerum ſenſibilium. Quis hoc dicit? nam Ariſtoteles nihil minus dicit quàm quod tu ſomnias: adiungit, quia Plato dicebat formas eſſe, & opinabatur naturam formarum, & numeri eſſe eandem. Quid opus eſt nobis alio interprete aut expoſitore Platonicorum numerorum? iam poſteaquam Abenrois ſcripſit, ceſſet dictum vetus, difficilius quàm numeri Platonis: & opinabatur, quod quatuor elementa ſunt compoſita ex ſuperficiebus æqualium laterum, & angulorum: nihil ergo loci relinquitur triangulo? nihil pyramidi? apparet hunc hominem diligentiſsime eſſe in Platonis Timæo verſatum: tam multa tu quidem dices de Platone, vt qui nunquam legerunt Platonem & Ariſtotelem, credant te non minus eſſe Academicum, quàm Peripateticum. Deinde dicit: & primum quod contigit poſt Democritum, fuit opinio Herculeorum: quid ego hæc refellam, quæ apud Ariſtotelẽ nulla ſunt, & ſumam operam ſuperuacaneam: quum hæc ſint cuilibet ad exibilationem atque exploſionem obiecta? Vbi eſt mentio Democriti? vbi Herculeorum? quid malum ſunt iſti Herculei? àn quia Hercules Græcè ἡρακλῆς dicitur, ideo heraclitici erunt herculei? qui faciebãt dubitare omnes dantes ſe ad philoſophiam in illo tempore: quos omnes præterquam ſeipſos? ſed nec dubitabant, qui ſciebant neſciri ſenſibilia: an putas Academicos fuiſſe, qui in omnibus aſſenſum cohibe-

rent?& dicebant quod nulla eſt ſcientia. Quid tu nulla cenſes illos entia poſuiſſe præter ſenſilia? O doctum interpretem veterum. A ſenſibus, quæ vere non eſſent, ſcientiam illi auferebant: in iis quæ mente aſſequeremur, quæ ſola vere ſunt, relinquebant, vt in Deo, & rebus illis cæleſtibus. Scientia enim neceſſaria eſt: quis ſic loquitur? ſciẽtiam eſſe de neceſſariis dicimus, non ipſam neceſſariam: ſed faciamus gratiam verbi homini infacundiſsimo:& nihil eſt in his, de quo pendeat ſcientia, niſi ſenſibilia, quæ ſemper ſunt in tranſmutatione, Hæc ſunt tua? an Herculeorum? vt tu vocas, ſint enim heracliti herculei, certe illorum non ſunt, qui veram ſcientiam in cognitione ſtatuebant eorum, quæ vere eſſent: tua ſunt, q adeò es impius, vt impietates inſerere, vel tuo vel alieno nomine ſemper gaudeas. D.d.& iſtas opiniones & cæt, id eſt, iſtæ igitur opiniones prædictæ perueniũt ad nos de conſyderantibus in philoſophia vſque nunc, videte quàm hoc congruat cum eo quod Ariſtoteles dicit, hæc fuit poſtmodum Platonis ſententia. Atqui hic eſt Abenrois quem aliquorum dementia Ariſtoteli parem fecit, ſuperiorem Diuo Thoma. Rogo te Abenrois quid habebas, quo caperes hominum mentes, ſeu verius dementares? ceperunt nonnulli multos ſermonis gratia & orationis lenocinio, te nihil eſt horridius, incultius, obſcœnius, infantius. Alii tenuerunt quoſdam cognitione veteris memoriæ, tu nec quo tempore vixeris, nec qua ætate natus ſis, nouiſti, non magis præteritorum conſultus, quàm in ſyluis & ſolitudine natus ac educatus. Sunt quos libenter legimus propter experimenta, & obſeruationes variarum rerum in natura, vt Albertum Grotum: tu velut in alia natura genitus, & verſatus de hac nihil loqueris, vtique in Ariſtotelem ſcribens: nam libros tuos medicos non legi. Admiratione atque omnium laude digni ſunt habiti, qui animos formauerunt, qui præcepta tradiderunt bene viuendi: te, nihil eſt ſceleratius, aut irreligioſius: impius fiat neceſſe eſt, & atheos, quiſquis tuis monimentis vehementer ſit deditus. Equidem coniecturas omnes conſumpſi. Iam dic ipſe qua potiſsimum re quibuſdam placuiſti: audio, teneo, non tua culpa eſt, ſed noſtra: non tu adferebas, quo placeres, ſed nos adferebamus, quo non diſpliceres: non approbauit te tua doctrina, ſed aliorũ imperitia, & torpor; ſuauia erant obſcuris obſcura, inanibus inania,

& quib

& quibusdam pulchra sunt visa atque ad fucum faciendum aptissima. quæ nec ipsi intelligerẽt, nec alii essent intellectu ri, nam existimationem scientiæ quærebãt, non scientiam: multi te non legerant, alienum iudicium sunt secuti: aliqui- quibus propter impietates fuisti gratus: nam & Abenrois doctrina & metaphysica Auicennæ, denique omnia illa Arabica videntur mihi respicere delyramenta Alcorani, & blasphemas Mahumetis insanias, nihil fieri potest illis indoctius, insulsius, frigidus, Verum enimuero quod ex Aristotelis libris assequebãtur, quod erat sanè perexiguũ, quia esset iam disputationibus plus nimio tritum, agitatum, vexatum, vt genus illud pugnæ etiam tyronibus videretur esse notissimũ, noua est quæsita belli gerendi ratio, & noua pugnis materia. Inuectæ sunt cauillationes stultarum subtilitatum, quas ipsi calculationes vocant, quibus maximum dedit incrementum Rugerus Suicetus Anglus: quas idcircò Ioan. Picus quisquilias Suiceticas solitus erat aptissimo nomine nuncupare, quæ nihil penitus vel ad sciendum conferunt, vel ad vsum aliquem. De vsu neminem video dubitare, ne ipsos quidem maximos earum professores, & quorum existimatio in vna illarum cognitione est posita. Porrò scientia quæ potest esse in rebus à deo, à sensu, & mente omni remotis ac segregatis? & de quibus ex inani aliquo fundamento vastum ædificium assertionum, ac dissidentium sententiarum consurgit: vt de intensione & remissione, de raro ac denso, de motu vniformi, de difformi, vniformiter difformi. difformiter difformi. Quid quod in his quæ nunquã cõtingũt, ac ne possint quidem in natura, multi sunt atque immodici: vt de infinite raris aut densis, de hora secta in partes proportionales hoc aut illo proportionis genere, in vnaquaq; vt aliqua sit motus ratio vel alterationis, vel rarefactiõis. Et quasi explorata iam & percognita haberent naturæ arcana, perfuncti iam iis, quę sunt, quæ erunt, quæ fuerunt, ad ea quæ fieri vix possunt curam suam conuertunt: ignorant quæ iacent ante pedes, scrutantur quæ nusquam sunt. Transeunt ad supernaturalia, & ex dogmatis qualibuscunque in hac natura vtcunque obseruatis, de miraculis, de iis quæ naturam omnem excedunt, disputant. Quid essent si hæc aut illa Deus conderet qualia non condidit, puta aliud hominum genus, aliud belluarum, & elementorum: demens

Calculationes.

Rugerus Suicetus.

mens ex legibus huius naturæ, atque iis parum à te exploratis de conditione alius naturæ inquiris? Prætereo subtilitates immensæ difficultatis, videlicet à quibus humani ingenii natura abhorret. Sed difficultas & labor recusandus fortassis nō esset proposita vtilitate: atqui in his labor est irritus, sine vsu, sine scientia. Quid meretur exercitati in his tam diu tam diligenter? nimirum idem munus quo Alexander donauit illum, qui grana ciceris iacta acu exciperet. Inuenta sunt hæc ab otiosis hominibus aliarum rerum omnium inscientibus ad exercendum in scholis guttur, ne tacendo obduceretur situ. Recepta sunt ab iis, qui omnis cognitionis & peritiæ rerum nudi, facile otiosa hæc quædam mentis agitatione tuebātur. Scilicet hoc solo prouiso ne sibi repugnarent: aucta sunt disputationibus & spe victoriæ: tum cogitationibus velut in ludicrū solutis, ad quas nec iudicio, nec libris nec rerum notitia esset opus: planè quales cupiebant homines ab iis omnibus vacui, & quibus maximam diei partem erat altercandum, adeo vt etiam quæ falsa esse non dubitarent, arripienda tamen illis fuerint, nec statuenda aliter quàm verissima, ne materia deesset rixis, & contentionibus súbinde reuertentibus. Nihil olim amœnius habebatur contemplatione horti huius naturæ, vt neque est vllum pulchrius, aut iucundius spectaculum, quàm theatri huius. At isti pro flosculis & arboribus placidissimis crucem ingeniis fixerunt, vt nec ibi tanta se amœnitate possent delectare, & fracta ac debilitata attollere se ad meliorum rerum cognitionem non valerent. Ita ex hoc philosophiæ genere ad medicinam & naturæ inspectionem transeunt pręposteri, absurdi, spinosi, in omnibus ineptè cauillatores, vt quæ simpliciter accepta intelligerētur, ac prodessent, ipsi vellicando, perstringendo, detorquēdo frangant ac corrumpant.

* * *

DE MEDICINA.

OCVS hic admonet, vt quam etiam cladem medicina acceperit commemorem. Nam hæc quæ hominum morbis remedium adfert, immunis à cõmuni peste non permansit. Constitutionem hanc nostri corporis imbecillã & fragilem multa & interne oppugnant & externe. Quotidianis necessitatibus & periclitanti illi discordium humorum concordiæ epulæ subueniunt: congruentiæ vero iam disturbatæ, vel id ne accidat medica ars: quæ primum experimentorum audacia nata est, dum necessitas ad desperationem adigeret, vt auderent tentare: quandoquidem nec quietis & cautis meliore loco res erant futuræ. Annotata sunt experimenta vel in memoria eorum, qui essent adiuti propinquorum, necessariorum, deniq; omnium qui cum admiratione ea animaduertissent, vel in templo eius dei, qui imploratus salutem videretur attulisse. Collecta sunt paulatim quæ profuissent remedia: vnde prima origo artis: quod fecisse Hippocratem Coum Plinius prodidit ex M. Varrone. Sed experientiæ, quemadmodum Hippocrates idem inquit, fallaces sunt, mutantur ætate, sexu, constitutione corporis, loco, tempore. Ideo iudiciũ fuit cum cura adhibendum, vt singula in remediis obseruarentur, quæ, quando, vbi, quibus. Prima quidem fuerunt experimenta, & ea in admirationem traxerunt præstantia ingenia, vt singulorum naturas & causas eruerent. Sed mox eadem illa ingenia generales quosdam canones exculpserunt, quis remedia censerentur, ne vaga errarent ac incerta, conclusa iam & alligata præscripto artis. Nam vbi dogmata, & cognitio scholæ philosophicæ & excultum ab ea iudicium experimenta non regit, casus est & temeritas medicina, non ars. Quando ergo ab experimẽtis, sed acri iudicio adhibito nata est hæc ars & aucta, prima illius corruptela, & sæuissima est, vbicunque vel deest experientia, & vsus rerum, vel iudicium philosophicum. Multi solis experimentis vel suis, vel sæpe etiam alienis confidunt, iudicii & obseruationis huius

Epulæ. Medicina.

Experimenta.

vniuer

vniuersalis inopes ac inermes, exprimenta vbique valere idẽ arbitrãtur: quum ea prosint in morbo aliquo fœminę, quæ viro noceant: nec idem puero & seni conueniat bilioso, & pituitoso, in hyeme, & æstate, in Hispania, & in Scythia. Alii contra philosophiæ præceptis instructi, ignari vsus, expertes rerum, manum curationibus admouent: quum artis ea sit præcipua pars, non quæ scripta sunt probe intelligere ac tenere, sed applicationi assueuisse, quæ quando in effectione posita est ac opere, non scientis est, sed experti. Verum vt cuique salus & sanitas sua est commendatissima, cui ex immodico amore supra quam dici possit & indulgemus, & metuimus, amor hic timore temperatus iudicium omne vtilium & noxiorum adimit: quo fit vt nemo hominum omnium aliquid se ad sanitatem nostram faciens profiteatur dicturum, cui non adhibeamus aurẽ & eo promptius, quum vrit morbus, & faces doloris subdit acerbissimas, vt capti & falsi non semel eodem tamen reuertamur priorum immemores, nisi quis forte ex fraudibus sui & aliorum in odium professionis sit adductus, maius periculum ab arte metuẽs: aut ex desperatione in apertum de vita discrimen venire malit, quàm se arti committere infeliciter ab se vel alii tentatæ. Cuiusmodi homines sunt vtique perpauci. Illi alteri plerique omnes, qui omnia profitenti sanationem morbi credant, & confidant. Quocirca quæstuosissima facta est ars. Quid non largiatur homo liberatori suo? an vero sit vllus tam insanus, qui in vitæ periculo pecuniæ parcat? Cui ergo tempori numi reseruat vsum ilico periturus? Pellem pro pelle, sicut Iob inquit, & omnia quæ possidet homo dabit pro anima sua. Festiue Philippus Alexandri pater, quum à clauicula luxata laboraret, & subinde aliquid pecuniæ medicus posceret, accipe iam inquit omnia quæ voles, quando habes clauem. Sed olim quæstuosior fuit quàm hac ætate, credo, quod alia præstarent illi maiora, & magis admiranda. Sed neque nunc desunt medicis sua præmia: alet & sustentabit se medicus in frigidis oppidulis, in vicis, in solitudine, vbi aliarum artium ne nomen quidem est auditum: is tam paratus quæstus multos allexit, vt perditis ac desperatis rebus aliis omnibus, ad hanc vnam, ceu extremam & sacram anchoram confugerent, & velut arenã in naufragio. At qui lucri gratia studebant, ea demum ex arte ac studiis omnibus

Medicina quæstuosa.

bus

bus collegerunt, quæ ad parandam pecuniam essent aptissima, nempe historiam remediorum cum leui, aut nulla etiam interdum cognitione philosophiæ, & iudicii illius, quem in adhibendis medicamentis clauum esse diximus. Nam errata illius impune sunt, imò etiam mercede compensantur: nec deest, quod flagitio suo prætexant: ægri inobedientiam, vim morbi maiorem, quàm cui posset subuenire humana ars: facetiis nonnunquàm & dictis iustas querimonias eludunt: cui vnquam est dies medico de cęde dicta? Admiscuit se vt in re omni, cupiditas gloriæ, quam alii ob augendum quæstum expetiuerunt, vt eo ampliora mererent operæ pretia, quo eorum nomen esset illustrius, alii ob ipsum solum nomen & auram quandam popularem. Vnde nata sunt dogmata & placita medicandi cum his pugnantia, quæ in arte omni essent receptissima: qualia fuisse dicunt Thessali illius, qui se *ἰατρονίκην* appellauit, in quem sunt tam multa à Galeno scripta, tum etiam aliorum, de quibus meminit Plinius in historia naturæ. Cæterũ linguarum casus & obscuratio huic arti, quemadmodum reliquis omnibus, atrocissimam attulit cladem. Amissa sunt omnia, quæ necessaria erant ad intelligentiã eorũ quæ fuerant à veteribus obseruata, & tradita posteris: id est ad notitiã fontiũ, atq; eorũ scriptorũ, quorũ fide opsteriores artẽ exercerẽt, vt nomina partium humani corporis intus & foris, herbarum, animantium, lapidum, ponderum, mensurarum. Tum temporum & historiarum, qui morbi, quas aliquando regiones, quibus temporibus, quod genus siue hominum siue bestiarum inuasisset atque infestasset, quomodo sedati ac depulsi: adde huc quod nec phrasin Græci aut Latini sermonis intelligunt, quæ soliti sunt prisci medici remedia præscribere. Libri magnorum authorũ vt Hippocratis, Galeni, Dioscoridis versi primum imperite, deinde confusissime & obscurissime: vt nec intelligi potuissent etiam si versi fuissent doctissimè: vnde multi errores extiterunt Auicennæ, Rasis, & aliorum Arabum: vt in Aristotele enarrando eadem de causa multi sicut ostendi, Abenrois. Iam tot eorum opera nunquam in alienas versa, vnde plurimum fuerat eruditionis hauriendum. Cuiusmodi est videre, vel nuper ad nos translata, vel necdum etiam Hippocratis, Galeni, Pauli Aeginetæ. Quæ omnia Nicolaus Leonicenus, Hermolaus Barbarus, Thomas Linacer, Gulielmus

mus Copus, Laurentius Laurentianus, Manardus, Ruellius patefecerunt, siue redarguendis falsis, siue asserẽdis veris: quę incipiunt iam esse passim nota, idcirco superfluum esset ea hic recẽseri, à me præsertim, qui medicinæ non plus attigi, q̃ quantum illa speculationi naturæ rerum, & aliis humanis disciplinis coniungitur, tum ex vsu nonnihil, & communi vita. Medicis rerum veterum ignaris, & earum quæ potissimum ad salutem humani corporis conducerent, aliquid tamen fuit agendum ex scholastica illa physicæ exercitatione. Ingentem & copiosissimam disputandi materiam in hãc quoque artem tanquam plaustris inuexerunt, de intensione & remissione formarum, de raritate & densitate, de partibus proportionalibus, de instantibus, ea quæ nec sunt, nec vnquam euenient, ventilantes sua somnia deserta pugna cum morbis interea loci prementibus, atque occidentibus. Ea res fœcunda & infinita, non aliter quam hydra quædam, diutissime remorata est ingenia cum fructu aliis vacatura. Videre est cauillationes, & tricas Iacobi Forliuiẽsis, nec minus spinosas, nec minus inutiles, quàm Suiceticas, nec prolixitate & molestia cedentes, quæ nobis Ioannes Dullardus non raro solebat citare in exercitatione physica. Poterant hæc coli sine literis, faciebant ad ostentationem disputationum: nam altercationes non minus artem hanc, quàm reliquas omnes, vexauerunt: euehebant ad honorum gradus in scholis, qui gradus, de immaturis loquor, grauẽ inflixerunt plagam arti, ac proinde vitæ. Nam iuuenes atque adolescentes instructi spinis illis, & captiunculis, nulla peritia herbarum, animantium, elementorum, denique naturæ huius nullis experimentis, & cognitione rerum adiuti, nulla fulti prudentia, iuditio & consilio per quàm imbecillo admittuntur ad honores, & continuo emittuntur ex Academia in proxima oppida, & vicos, ad ponenda rudimenta artis, tanquam manus immitium carnificum: nec vniuersales nouerunt canones, nec deductionem artis viderunt ad vsum, nec ipsi ad opus mouerunt manum: iuuenes calidi & confidentes omnia temeritati casuum commendant. Admoneri se non ferunt tyrones à veteranis, quibus se adęquatos vident honore nominis. Quod si illi molesti esse pergant, aggrediuntur eos rixis, & tendiculis scholasticis, hinc clamore, & peruicacia asseuerationis, conuitiis, maledicentia cogunt sibi cedere senes

Medici iuuenes.

ſenes moderatos, & pugnis huiuſmodi deſuetos, victos effronti confidentia, importunitate, odio. Ad hæc faſtidiuit oſtentatio veterem & vulgatam medendi viam, nouam, inſolitam quæſiuit, quæ admirationem excitaret. Alii, velut aſtra haberent in conſilio, quicquid agerent dies, & horas, & momenta obſeruarunt, ceu nihil niſi de conſilio ſyderum aggrederentur: alii medium vnguem ſyderibus oſtenderunt, & ſe curaturos profeſsi ſunt inuitis aſtris, quum aſtra nec omnia in corporibus noſtris faciant, nam elementorũ temperatio multum proficit, nec omnino nihil, & quæ efficiunt nec ſciuntur omnia, nec nihil, etſi pauca admodum & maligne: quæſtus & laudis auiditas ad ea impulerunt, quis hæc duo pararent oſtentationẽ ac iactantiam ſui: tum aliorum, qui rebus expetitis viderentur poſſe officere acerbam inſectationem, ac mordacitatem, vt malint vel corrumpi remedia, quàm præberi aliena manu. Quum eorum aliqui de morbo quopiam in commune conſulunt, qua malignitate, quo liuore id faciunt, quanto faſtidio & vultuoſitate accipiunt alienam ſententiam, qua authoritate atq; aſſeueratione proferunt ſuam, qua pertinacia tuetur quiſque quod ſemel confirmauit, aut etiam eſt elapſum, ne ceſsiſſe videatur: ídque eo faciunt obſtinatius, quo ſunt imperitiores: videlicet non tam ſpectantium de ſe iudicium veriti ſi quid concedant, quàm ſuæ ipſorum cõſcientiæ, cui ſatisfacere ſe non putant, niſi ſi omnino victoriam aliis fecerint dubiam, aut victores ſe, aut certe non aperte victos: nam cedere appellant vinci. Vnde illa nata eſt nobilis inſcriptio ſepulchri, periiſſe ſe medicorum turba. Quæ omnia vtinam, vt in aliis, artem concupiſſent ſolam, non item vitam. Sed neceſſe eſt arte hac corrupta, maxima incommoda in vitam importari, quæ ſe momentis ſingulis arti huic credit, ac committit. Medicorum liuor.

*

M

DE MATHEMATICIS.

EAS artes quæ circa quãtitatem versarentur, Græci μαθηματικὰς quasi disciplinatas nominarunt: quantitatem vero, hoc est ποσότητα, fecerũt duplicem: modi seu molis, & numeri. De quanto modi vna est disciplina simplex, quam geometriam dixere, de terræ dimensu, de numero. Vna itidem quæ Arithmetica, cuius etymon materiam testatur. Geometria ad res cælestes translata effecit Astronomiam: numerus ad harmoniam effecit musicam. Magnitudines ad vim cernendi traductæ eam partem mathematicæ dederunt nobis, quæ ὀπτική nominatur, à nobis perspectiua. Itaque harum duæ sunt artes simplices seu vniuersales, tres vero siue compositæ, siue speciales tanquam ex generalitate deriuatæ. Non sunt repertæ plures, vel quia non applicuerunt animum ad quærendum, vel quia non potuerunt extudere, vt auditiuam quemadmodum perspectiuam: de qua etsi aliud gentes quidam nonnulla velut digito monstrarunt, vt quemadmodum se sonus per aëra porrigat, quomodo fiat echo, de iis quæ procul & propè audiuntur, de cauo sonante & pleno, tum alia quæpiam: de quibus Aristoteles inquirit in vndecima sectione problematum. Disciplinas has certissimas esse Aristoteles merito affirmauit: ex eis & ipse & Plato ad philosophiam omnem, siue de natura disputent, siue de moribus euidentissima sumunt argumenta, quæ vocantur demonstrationes, similitudines, exempla, itidem atque imprimis apposita, quòd ætate illa tam ea erant inter ipsos nota, quàm inter nos de victu, quo vtimur quotidie, & vestitu, & habitatione. Qua de causa & Platonem in fronte Academiæ ferunt titulum ac velut edictum inscripsisse, quo vetaret eò ingredi harum artium imperitos. Abstrahunt mathematici formas, & figuras, & numeros à materia, in quas abstractiones nõ incurrit mendacium: nam neque componunt affirmando, neque negando diuidunt: simplices res consyderant, non coniunctas. Neque enim punctum esse aiunt aliquid in rerũ natura, cuius pars sit nulla: aut lineam aliquid quod longum sit & illatabile,

Abstractio mathematica.

tabile, sed quod sic consideretur, nulla habita ratione partiũ vocetur punctũ, vt sol in cęlo, in terra, in mundo, quod vero ratione longi & non lati linea, vt quas sol conficit diurno suo cursu. Quem abstrahendi modum qui non consyderarunt, alii disciplinas has parum sunt certas arbitrati, vt Epicurus & Protagoras, quibus Laurentius Valla imperite est assensus: alii adducti authoritate verissimarum ac certissimarum artium res tales esse in natura existimarũt, quales ipsi cogitatione sua imaginarentur, vt qui in scholis reales nominantur, nõ facturi, si priscos illos philosophos legissent: aperte enim Stoici lineam & superficiem aiunt esse corpora, hanc sine altitudine, illam sine latitudine. Ciceronem & Senecam miror: illum in Academicis quæstionibus sic loqui: Geometræ prouideant, qui se profitentur non persuadere, sed cogere, & qui omnia quæ nobis describunt, & probant. Non quæro ex his illa initia mathematicorũ, quibus non concessis digitum progredi non possunt. Punctum esse, quod nullam magnitudinem habeat. Extremitatem, & quasi libramentum in qua nulla crassitudo sit, lineamento siue vlla crassitudine carentem. Hæc Cicero. Senecam vero sic: Mathematicus vsu quodam & exercitatione procedit, impetranda illi quædam principia sunt. Non est autem ars sui iuris, cui precarium fundamentum est. Habet Geometria, quemadmodum videre est apud Euclidem, tria principiorum genera: diffinitiones, anticipationes, postulata: hæc si eam non probare, precaria est habere principia, nulla ars non habet precaria, nulla enim probat, sed statuit tantum & ponit. Quid autem tu vocas mihi precarium? Num id quod durissimę sis frontis, imò præposterus & naturæ contrarius: nisi concedas, precarium tu appellas, quod possim meo iure sumere ac vindicare? diffinitiones tales sunt: si nõ placent, de verbo sit controuersia, non de re. Quod nullius magnitudinis cogitatione ab animo capitur, ego punctum voco: non liber, affer nomen aliud, illo vtar. Anticipationes quæ sint dicat idem Cicero: anteceptæ animo rei quædam informationes, sine quibus nec intelligi quicquam, nec quæri, nec disputari potest: quale est: si ęqualibus æqualia adiiciantur, omnia fient æqualia: hoccine vocet aliquis precarium? Si ergo disputaturus tecum posuero omnia esse, aut non esse, tu si admittas, gratiam pro beneficio repo-

sces,& me munere tuo dices procedere? Quasi verò si id ego abs te non impetrem, natura non sit volenti nolenti extortura. Iam postulant aliqua, vt ab omni signo in signum rectam lineam posse duci, omni centro & interuallo circulum posse describi: doce tu aliter posse fieri, & viceris hoc esse precarium. Hæc omnia certa atque indubitata sunt, & in cuiusuis animo & cogitatione à natura ipsa ingenita. Sed artes hæ quando ad vsum pertinent, versæ ad contemplationem vsu remoto longissime, sunt ad ea euectæ, quorum nullus esset fructus, sed tantum sterilis quædam contemplatio, & inquisitio infinita: quoniam alia ex aliis sine modo vllo nascuntur: & sicut huiusmodi disciplinarum initia, & legitimi quidam progressus iuuant animos, acuunt, oblectant, sic magna & assidua exercitia, carnificinæ sunt generosarum mentium, & publico bono conditarum. Astronomicæ adiuncta est diuinatio, quæ astrologia dicitur, nata penitus ex ostentatione, ac imposturis: non quin astra multum habere virium credam in hæc corpora. Sed nec quantas illi videri volunt, nec quas habent potest quis assequi, nisi prætenuiter: ac ne dæmones quidem norunt, quamuis se multis vendicent, tanquam illarum consultissimos. Si diuinatio ars esset aliqua corrupta, multis hic argumentis facerem planum id quod modo dixi: sed quum ars non sit, sed fraus, prætereunda sunt nobis in præsentia. Neque est ex mathematicis, quum tamen diuinaculi à multis mathematici nominentur, alienissimo nomine ab illorum professione. Neque enim cælestes magnitudines contemplatur Astrologus, ac ne simulat quidem, sed vires tantum & efficientiam. Cæterùm veteres mathematicæ peritiæ integriores ad nostram ætatem peruenere quàm reliquę disciplinæ, nimirum ab indoctis intactæ, ac proinde incontaminatæ. Has enim turba imperita radio contentas & puluere, quæq; non facerent ad circulos, ad scenam, ad theatrum disputantium, tanquam rem sacram non attigit. Ita integræ seruatæ sunt ac incorruptæ. Nam vt quicque his superioribus seculis minus tritum fuit studentium manibus, ita purius ad nos peruenit, vt libri in antiquissimis bibliothecis puluere & situ operti: quo fit vt in Germania synceriores sint libri, quàm in Italia. In illa siquidem iacebant omnia, in hac doctulorum audacia excussa, quæ omnia scrutabatur, & ad suum captum

detor

detorquebat. Quid quod mathematicæ hæ requirebant cognitionem, studium, diligentiam, aduertentiam, & super hęc omnia silentium, quod erat illis mortis instar. Recte Cicero: Non est philosophia similis artium reliquarum. Nam quid faciet in Geometria, qui non didicerit: quid in musicis, aut taceat oportebit, aut ne sanus quidem iudicetur: hæc verò quæ sunt in philosophia ingeniis eruuntur ad id, quod in quoque verisimile est eliciendum acutis atque acribus, eáque exercitata oratione poliuntur. Seruatas verò dico artes, id est, minus vitiatas, plurimum tamen illis periit: quandoquidem & authores interciderunt iniuria temporum plurimi, & ea quæ vsu continebantur, aut pessum ierunt, aut in deterius sunt relapsa. Vt ratio ædificandi, quæ ex his manabat, ratio metiendi moles, & expedita, vel tractio, vel sublatio, vel impulsio. Quando Archimedes Siculus mathematicus inter primos nobilis aiebat: si alter foret terræ globus, se illum ad hunc tracturum, vel hunc ad illum impulsurum, ὑπερβολικῶς quidem, sed ea erat artis exercitatio & fiducia, quæ tandiu obsidionem Marcelli distulit, & muros patriæ est tutata. Tum proportioni picturarum ex opticæ inscientia multum decessit. Musicam etiam ferunt vehementer mutatam propterea quod victores inuaserunt Europam, qui harmoniam quam non intelligerent, aspernabantur: ita intelligentiam carminum videmus perisse, nisi in paucis quibusdam notissimi concentus, & genera proportionum, quæ apertè testantur obesiorem esse nobis, & tardiorem aurem, quàm illis priscis. Et hac de causa admirabiles effectus illi musicæ, vel ad sanitatem corporum, vel ad motus animorum excitandos sedandósve, de quibus magni authores prodiderunt, iam olim nulli sunt: videlicet subtilissimæ atque absolutissimæ illi animæ nostræ harmoniæ minus congruit exterior hic nostrorum temporum crassus concentus ac rudis, quàm ille veterum eruditus ac subtilis, ideò minus habet nunc virium ad aliquid efficiendum in nobis, quod tum ex similitudine obtinebat & conuenientia. Nec instrumenta retinemus, ac ne nomina quidem sunt nota, quæ à Polluce, Athenæo, Diuo Hieronymo, & aliis recensentur. Sed ne in totum nostri in scholis homines mathematicas viderentur ignorare, quasdam ex illis voces sunt suffurati, quas vbique, & in omne latus iactarent, vt aleam, idque in

Musica mutata.

Physicis Aristotelis, & prima philosophia: in Ethicis quoq; & locis alienissimis, quæ sunt illis leuissime, & à limine (quod dicunt) salutata: punctum, linea, superficies, corpus, triangulum, quadrangulum, circulus, centrum, proportio. vlterius verò non sunt ausi progredi, tanquam ab altissimo pelago deterriti. De illis verò per ingentes clamores rixati pro mathematicis se vulgo venditant; quòd eadem quæ mathematici nomina vsurpent.

*

LIBRI QVINTI FINIS.

IOAN.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS DE caußis corruptarum artium Liber Sextus, qui eſt de Philoſophia morali corrupta.

ENTENTIA illa vetus, noſce te, tanti momenti viſa eſt priſcis illis hominibus ad vitam omnem & ſapientiam, vt quum à ſapiente viro ſit profecta, maius eſſe illius robur ac momentum ſunt rati, quàm vt eam ſuſtinere poſſet authoritas humana: Deo attribuerũt, & ei Deo, cui reliqui omnes de ſapientia concesſiſſent. Nimirum ſuperuacaneam eſſe ac prę poſteram iudicarunt cognitionem cælorum, elementorum, rerum denique omnium iis, qui ſe ignorarent. Scilicet norit homo quid quicque ſit, quæ eius efficiens cauſa, qui finis, quæ AIs, de ſeipſo hæc ignorabit? Socrates ergo quum ita eſſet in omni philoſophia eruditus, vt tanquam acutus nimium inquiſitor, à vetere comœdia inceſſatur, tranſtulit tamen curam & contemplationem omnem ab aliis rebus ad ſe primum, vt ſe intueretur, & perſpectum atque exploratum meliorem efficeret compoſitione animi: eámque medicinæ ac ſanationis rationem in publicum bonum foras protulit, ſiue ad vitam priuatam, ſiue ad communem & publicam. Quæ diſciplina nominata eſt Ethica, quaſi moralis, qua mores hominum componerentur. Ideò quæ dictus eſt philoſophiam in cælis & elementis ſublimem peregrinantem illhinc in domos & ciuitates abduxiſſe: quo opere nullum potuit cogitari præſtabilius, nec alio vllo magis ſibi humanum genus demereri. In qua

Apollini.

Socrates.

Ethica.

contemplatione, & disciplina inuenienda reuocauit se ille à populi sensu atque opinionibus introrsum ad seipsum. Populum habuit semper suspectum, quem ille magnum erroris magistrum nominare consueuerat, & peruersum interpretem veri, quòd videret ferè pessima placere pluribus. Itaque illo acumine ingenii sui philosophiam hanc inquisiuit, credens se non receptæ in vulgum deceptioni, non somniis & insaniis illarum religionũ, quas dementati homines confinxerãt, & receperat error multitudinis, sed deo potius magistro, hoc est, lucernulæ illi naturali mentis suæ. Siquidem nemo est tam tardo ingenio, cui non lux aliqua in animo fulgeat ex Dei munere, quæ rectis exercitiis illustratur, atq; augetur: ei si incorruptæ ac publica ignorãtia non contaminatæ se committeret, intelligebat se Deum ducem sequi, à quo illam accepisset, nõ hominum prauitatem, quos quum videret cæcos esse, & à recto delyrare, solum Deum sapientem & esse, & dici posse, veram formationem arbitratus est imitationẽ numinis: si tales fierent homines, quoad eius fieri posset, qualem esse Deum ratio doceret. Iam quod homines hominibus non magnam haberent fidem, nempe cæci cæcis, stulti stultis, scientiam sequendi numinis ad significationem & monitus numinis retulit, quod ille amicum se habere & familiare commentus est: quemadmodum legumlatores quosdam ad Deorum doctrinam leges ac instituta sua retulisse memoriæ est proditum, vt Minoem, & Lycurgum. Deinde quæ adiutus communi Dei beneficio excudisset, ea sic studuit tradere, non vt doceret solum, sed vt impelleret atque afficeret. Vt qui audirent, & quid faciendum esse scirent, & vellent facere oratione apta ad persuadendum & efficaci: cuius sermones à discipulis eius sunt grauiter & copiose perscripti Platone & Xenophonte. Hæc est vera via, tũ ad inquirendam rationem componendi animorum, tum ad tradendam: à qua qui abscedunt, longissime in auium se & errores coniiciunt. Socrates maluit Deo credere, hoc est, naturali præceptioni excussæ, quantum fieri potuit, ac purgatæ communi dementia: & aliis persuasit sibi credere, quod inuenta, & institutionem suam nõ sibi, sed Deo cuidam duci ac magistro acceptam ferret: à quo sibi pleraque omnia innuerentur, ac significarentur. At nos hominibus malumus credere, quàm Deo. Nam philosophiam eam, quam

Numen Socratis.

ab vno Deo doctore conuenit accipi, à Platone, ab Aristotele, Cicerone, Seneca, Plutarcho, Xenophonte requirimus & postulamus, non tam ad sciscitandam illorũ sententiam, quàm ad authoritatem summam dogmatum, vitæque instituendæ: quum habeamus iam nõ solam illam naturæ lucernam malignissimam, non fictum Deum signis quibusdam innuentem, sed verum Deum aperte loquentem nobis, & solem ipsum, qui in hoc illuxit mundo, vt non amplius de via incerti vagaremur, & fluctuaremus inter humanas opiniones, sed viam sciremus exploratam, rectam, infallibilem per ipsum, & in ipso, quam ipse posset solus demonstrare, vt vel gentiles ipsi intellexerunt. Heu quantam facimus soli iniuriam, quum ad illius iuuandum lumen clarissimum & serenissimum lucernulas admouemus? Illi suas religiones contempserunt, quæ essent ab hominibus cõfictæ: ingeniis suis audierunt, nempe iis quæ putarent cælesti menti esse conformia. Nos illis credimus lusciosis & lippis, doctrinam aperte cælestem negligimus: quum præsertim, si omni remota authoritate ad examen reuocentur totius rationis & ingenii, tantum hæc nostra vincent illa gentilitia, quantum lux tenebras, & stultitiam sapientia. Quod si, vt par est, pluris facimus diuinam nostram philosophiam, quam esse à Deo nobis collatam pro certo habemus, quorsum attinet de virtutibus & vitiis ex illorum hallucinationibus statuere? Ex quibus fuere, qui res morum obscuritate sermonis inuoluerunt, vt hariolandum esset. quid sentirent, sicut Stoici: vnde inter illos tot sunt natæ dissentiones de placitis sectæ, dum argutiis & cauillis, & captionibus vberrimam suppeditabat materiam interpretatio nominum voluntaria. Alii ex suo affectu statuerunt de virtute: quale est quod Theophrastus in luctu Callisthenis dixit, Vitam regit fortuna non sapientia. Dionysius Methathemenus quum esset Stoicus voluptatem posuit finem bonorum, nam quum ex oculis laborasset noluit dolorem in iis collocare quæ ipsi ἀδιάφορα nominabant. Alii populo sunt magistro vsi, vt in plerisque Aristoteles. Epicurus etiam pecoribus: tametsi nec id acute satis aut recte, quemadmodum est ab Stoicis repræhensus: neque enim voluptatem primum expetunt belluę, sed sui conseruationem, hinc voluptatem velut conseruationi consentaneam. Fuerunt qui de cauillis, de rhetoricis

ſchematis ac luſibus regulas virtutis acciperent, vt bene crederent dici, quod belle vel argutule. Admiſcuit ſe his tenebris denſa imperitiæ caligo, quæ non paſſa eſt nos de illorũ ſententiis & ductu iudicare, vt ſaltem inter vocãtes in diuerſa, cui potiſsimum auſcultandum eſſet diiudicaremus. Quanta ſe inſcitia hęc prodit vndique, de virtutibus & vitiis, de fine bonorum & malorum: ad eandem rem vtimur & Platone duce Academico, & Ariſtotele Peripatetico, & Seneca Stoico, & Cicerone Deſultorio, modo huius, modo illius factionis, & miramur diſsidere. Tum magno labore & conatu in concordiam redigere ſtudemus, lepidi pacificatores, non ex eorum libris aut cognitione antiquitatis, ſed ex noſtris ineptis coniecturulis. Iam ex omnibus gentibus Ariſtotelem ſelegimus, quem ſequeremur, ſiue quia is ſolus remanſerat in ſchola dialecticæ & philoſophiæ, ſiue quia aptè præceperat ad diſcendum, & ad diſputationes diſtributis virtutibus, & vitiis in genera, & ſpecies. Itaque de aliis philoſophis tacebo, loquar de hoc vno. Tametſi Diuus Auguſtinus Platonem, & Platonicos delegit, cum quibus de religione Chriſtiana diſputaret, tanquã philoſophorum omnium vel maxime ſanos, vel facillime ſanabiles. Et Hieronymus ſectam Stoicam ſimillimam dicit fuiſſe chriſtianæ religioni. Ariſtotelem verò tranſeo, vt Chriſtiani inſectentur. Origenes, Nazianzenus, Nyſſenus, Ambroſius & alii, certe gentiles ipſi habent pro impio, quod ex erroribus populi philoſophiam fingendi animos collegerit, & à ſanctiſsimis Platonis magiſtri inſtitutionibus receſſerit ſtudio cõtradicendi. Paucucula quædam ex eo deſumpta velut guſtus gratia exhibebo, vt cognoſcatur qualis ſit tota maſſa. Principio Socrates apud Platonem non vno loco clauſulas ſuarum diſputationum huc deduxerat, non eſſe in vita hac expectandam felicitatem hominis, ſed in altera. Hoc agit in Philebo, hoc in cõuiuio, idem & moriens in Phedone. Ariſtoteles in vita hac quærit beatitudinẽ, alteri nihil relinquit. Nec ſolùm finem bonorum hic ſtatuit, ſed etiam ſapientiam: & Simonidem vt poetam deridet, qui dixerit ſolum Deum eſſe ſapientẽ: quod videlicet inuideret Deus hominibus, ſi nollet eos aſſequi ſapientiam, bonum tantopere ab eis expetitum. Vbi eſt ergo illa vox modeſtiæ plena: mentem noſtram caligare ad maniſeſtiſsima naturæ? Quanto rectius & religioſius Plato: humana

Ariſtoteles in moralibus.

Beatitudo.

mana

mana sapientia aut nihil, aut perparum est, solus Deus sapiens est. Addit aliud argumentum: Quid esset homine infortunatius, si ista quæreret, & cõcupisceret, quæ nunquam assequeretur? Eodem vtitur telo ad euincendum hic esse homines felices, videlicet, quia quod omnes homines expetunt naturale est. At naturalia frustra esse non queunt: expetunt porrò beatitatem omnes qui appetitus inanis esset, si nullus eam nancisceretur, nec fieret voti compos. O argumentator Aristoteles ingredere alià, & peruenies ad verum: conuerte sic argumentum: Beatitudinem omnes expetunt, naturalis ergo appetitus, non ergo vanus. Atqui hic nulli assequuntur, vt res docet, alibi ergo est quærenda. Hæc via Socratem & magistrum tuum Platonem ad verum adduxit, qui in amore & coniunctione illius pulchri, quo nihil fieri potest pulchrius, nec intermissiones sentit pulchritudinis, aut vices, nec finem illius habiturus est, extremum bonorum omnium & fastigium statuit. Qua sententia nihil dici admirabilius aut diuinius potest. Aristoteles tria beatitudinis facit genera: Vnum impurum, & quasi de fæce vulgi, quod est secundum obscœnas voluptates: & hoc prorsum abiicit, tanquam pecudi magis, quàm homini congruẽs. Alterum ciuile, tertium contemplationis, quæ duo probat. Quid opus est distinctione finium? quasi vero de artium finibus quæratur, & non humanæ naturæ: quæ vna atque eadem est in omnibus: alioqui cur non etiam addit finem opificum? quin hæc quoque ipsa minutius discindit, nẽpe felicitatem politici in democratia, politici in oligarchia, in monarchia? tum œconomici, hinc fabri, & sutoris? quis sic de humana beatitudine inquirit? quæ quum vna sit, vnus eius finis bonorum. Tum addit tria bonorum genera ex sensu vulgari: animi, corporis, ac vitæ his indigere vtrumque beatum sed magis ciuilem, contemplantem vero minus, indigere tamen, tum diuturnitate vitæ ad felicitatem esse opus. Sitam quidem esse felicitatem ciuilis in virtute, contemplantis autem in contemplatione, hoc est actione mentis celsissimæ. Sed vtranque prosperis rebus ornari & augeri, aduersis obscurari, diminui, interdum etiam tolli. Hanc eius opinionem maximis argumẽtis Stoici exagitarunt, & quòd bona nominaret, quæ non essent talia, & quòd externa momenti aliquid adferrent ad beatitudinem, præsertim quum ipse

ipse perfectionem illius in animo collocasset. Quòd si illhic est perfecta, non res externæ poterunt eam mutare, quæ ad animum non pertingent, sed ipse animus prout de externis rebus statuerit: quæ opinionis inconstantia notata est etiam in eius discipulo Theophrasto. Sed Aristotelicam felicitatem contrariam esse pietati nostræ, atque ideo rectæ rationi, neminem puto dubitare: nam pietas non in vita hac breui, & imbecillo corpore casibus & calamitatibus obiecto ponit felicitatem, nec tam male agit nobiscum: sed in illo immortali corpore nostro iniuriæ omnis experti ad immutabilem firmitatem refecto: hoc est, munus amplissimum, & plane dignum Deo sempiterno ac præpotenti. Dicunt locutum eum de felicitate æui huius. Sed nec ad eam formam quisquam est beatus. Non illi quos vulgus pro beatis habuit Metellus, Curiones. Augustus, Alexander, Argathonius, Non quos pronũtiarunt dii beatos, Phedius, & Aglaus. Non quos philosophi exactiori iudicio beatos dixerunt, Regulus, Rutilius, Cato; Socrates, Zeno. Iam redit prima difficultas, appetitum nostrum incassum optare, quod nunquam assequetur. Iam quæ est verior viæ beatitudo, quàm quæ inchoat illam sempiternam, de que dicit Psalmista: Beati immaculati in via, qui ambulant in lege domini. Beati qui scrutantur testimonia eius, in toto corde exquirunt eum. Dominus noster octo beatudines vitæ huius recenset, multum ab Aristotelicis diuersas, imò diuersas. Cedo vtras tu diuitias nominaris, Sutoriam, aut Rhedariam artem, quæ semper malignissime ac sordidissime possessorẽ suum sustentant? an oratoriam, ius ciuile, rationem reipublicæ administrandæ discere atque exercere, quæ facultates in præsens quum discuntur nihil adferunt, cognitæ vero ac perceptæ ad honores ingentes, opésque sustollunt? At locutus est, inquiunt, vt gentilis & in lumine naturæ: minime vero isthuc quidem. Nam non esse illud naturæ lumen ostenditur, quòd alii rectius ingressi sunt naturæ lumine adiuti & ducti, vt Platonici ac Stoici. Sed quid isthuc tamen est, sumus ne satis sani? habemus lucem, scimus quæ sit vera beatitas, quà ad illam eũdum: & disputamus adhuc de Aristotelica beatitudine. An duas facimus beatitudines, vnam Christi, alteram Aristotelis? Ecce iterum blasphema de beatitudine dissectio, vt dudum de lumine. Si Aristotelica beatitudo expeten

petenda hic est, Christi beatitudo non est hic expetenda: neq; enim cōtraria possunt eodē loci & tēporis ad idē & loci & tēporis concupisci. Si Aristotelica beatitudo commentitia est, quid laboramus quomodo eam tueamur? Quin eam ratione omnes omnium philosophorum de summo bono insanias in scholam adducimus, & eas consuescimus propugnare? An vero ludimus in sententia de beatitudine, id est, de summa totius vitæ? Periculosum est contra veritatem pro falso stare. Quanto periculosius in re tanti momenti, de religione, de cardine, in quo vita vniuersa voluitur? Si ficta est Aristotelis beatitudo, valeat, etiam gentilibus ipsis parum sana & pia. Nos vera discamus & scire, & tueri. Sed pergamus ad reliqua. Virtutem finit habitum, id est, ἕξιν, quasi non sit quoque ἐνέργεια, & quidem verius: non aliter quàm salubris potio, & potestate est talis, & quum operatur ac vires exerit. Virtus. Tum virtutem vult esse in mediocritate, nempe inter duo extrema, & cum vtroque pugnare: vt forti & timidus contrarius sit, & temerarius: & eiusdem virtutis sint actus extremis his contrarii, vt fortitudinis & aggredi hostes, quum est opus, & quum itidem opus est, cedere, ac se subducere: in quo nonnihil ei conuenit cum Platone. Sed in eo merito est reprehensus à Laurentio Valla in tertio volumine de voluptate. Neque enim si cedam, aut etiam fugiam ero fortis: nec si permissis fruar voluptatibus, temperatus: sed alia sunt earum rerum nomina: nec vnum duobus contrarium est, sed vnum vni, duobus duo. Qui à voluptatibus impermissis non abstinet: incontinens: qui abstinet, continens, & moderatus. Qui fruitur licitis vel humanus est, vel vt Valla dicit, hilaris: tametsi hęc virtus non est contrà quàm Valla sentit: qui non fruitur, non intemperans, sed rigidus. Ad eundem modum in periculis, & pecuniæ distributione. Qui honesta fugit pericula, aut eis succumbit, timidus: qui resistit, fortis. Qui vitat, non necessaria præsertim, cautus: qui non vitat, temerarius. Qui dat quum res postulat, liberalis: qui non dat in loco, auarus, durus. Qui temere profundit, profusus, prodigus: qui nihil dat cùm tempus non poscit, parcus, frugalis. Iam fortitudinem esse dicit circa terribilia, non quæuis: neque enim in tolerantia infamiæ, paupertatis ἀφιλίας, mortis, in morbo, aut mari versari fortitudinem, Fortitudo. sed in periculis bellorum; quo nihil dici potest, siue in religione

ligione nostra, siue in gentilitate peruersius. De religione: Quis non videt nullos fuisse vnquam fortiores nostris martyribus, & iis qui illa omnia patienter ferunt in spem gratiæ Christi? in gentilitate autem non fortis Socrates in carcere, & haustu cicutæ? non Milciades in vinculis? non Themistocles &. Rutilius, & Metellus in exilio? non Regulus in tormentis? non Cato in arenis & Syrtibus? Ira fortitudinem accendi, & sicut loquuntur Academici exacui tanquam cote: id quidem satis explosum atque irrisum est à Cicerone, & Seneca, & Stoicis. Magnificentiam virtutem esse definit sitam in magnis sumptibus, vt templis & theatris extruendis, ludis publicis ædendis. Et sententiam illam nimis vulgarem ponit: impossibile aut certe difficile esse τὰ καλὰ πράττειν ἀχορήγητον ὄντα. Quid vocat τὰ καλὰ, bona ne an pulchra? quæ video in linguis omnibus commisceri, & alterum pro altero sumi, vel alterum alteri ad rem magis explicandam iungi: vt καλὸς κἀγαθὸς, & καλοκἀγαθία. An tu pulchrum vocas, quod sensus indicant, vt plebecula? an quod mens vt sapientes? quæ plebes ab externis recta sensibus pulchra nominat, non difficile, sed omnino impossibile est pauperem præstare, nisi aliunde opes sumat: sin quod sapientes, quid pulchrius aut præstabilius quàm ingentia opera virtutum, quæ melius, ac sæpius exequuntur excelsi animi sine diuitiis, quàm in amplissima fortuna? Quid enim pulchrius quàm quod faciebat Socrates sua negligens, vt se & alios meliores redderet? An vero καλλιόντι præstabat Scopas? Aut Xerxes pulchriora faciebat, quàm Aristides ille δίκαιος? vel aliquis ex ditissimis Romanis, quàm Fabritius, & Curius in re tenuissima? Et loquor non magis de contemplatiuo illo, quàm de eo qui in mediis ciuitatibus viuit ac populis. Magnanimitatem esse ait, cupiditatem magnorum honorum. Rectius & prudentius Stoici, magnanimitas est scientia quæ habitum facit excelsiorem omnibus quæ contingere possint ex æquo bonorum ac malorum. Plato vero, Cicero, Seneca, & alii magnanimitatem esse diffiniunt in honoribus contemnendis magis quàm expetendis. Expetere cuiusuis est, etiam viri perditissimi, & fœminæ stultissimæ. Contemnere maximi est animi atque amplissimi, & fortuna altioris. Ideo tanta Catonis

Magnanimitas.

nis admiratio, repulsis tanquam indeptis honoribus gaudentis, vt inquit Plinius, Tantum Publii Africani decus, Quintii, Verginii, Fabii: qui quum possent honores vel assequi, vel retinere, contempserunt. At non has fortasse dignitates honores vocas, sed laudem ac reuerentiam ob virtutem, in qua ambienda, speciem quandam virtutis collocas, & si ἀνώνυμον. Tu ergo philosophum quem instituendum suscepisti ad ambitum auræ huius excitabis? hoccine ais virtutis esse ἆθλον, quasi præmium victoriæ? Cicero eadem sententia, quanuis non in schola philosophica, sed in cœtu, vt dicit, hominum doctissimorum & humanissimorum, gloria est fructus veræ virtutis honestissimus, quàm piscamini aureo hamo: rei tam excellentis, & qua nulla est diis propinquior, præmium statuitis honorem, temerariam rem ac vanam, nempe à vano ac temerario populo profectam. Sed non volunt fortassis à quolibet honorem expectari, verùm à bonis, quemadmodum Aristoteles dicit καὶ ταῖς ὑπὸ τῶν σπουδαίων. vt si quod ille apud Næuium Hector, gaudere ait se laudari à laudato viro. Ideo Gloriam Cicero dicit iustam: quæ ab eo non senatore iam sed philosopho ita finitur: Est solida quædam res & expressa, non adumbrata: ea est consentiens laus bonorum, incorrupta vox bene iudicantium de excellente virtute: ea virtuti resonat tanquam imago gloriæ. Tu vero qui scies illum bonum virum & recte iudicantem de te iudicare? Nam quò sunt grauiores ac prudentiores viri, eò magis assensum cohibent, & iudicii sui obscuriora ædunt signa. Deinde qui poteris habere exploratum, illum acute & sapienter iudicium facturum de te, quum de seipso vix possit? nihil est enim difficilius, quanto minus de alterius animo tot inuolucris clauso, & occultato? Sed fac illum bene & exacte iudicare, fac te scire. Non credo expectabis dum cedatur tibi via, dum deducare & reducare, dum tibi assurgatur, nudetur caput, magnifice compelleris. Ista enim & ridet vir sapiens, & fugit, tantum abest vt eis capiatur: acquiesces ergo tacitis iudiciis. Quid ergo alterius conscientia eris contentus, non eris tua? præsertim quum ipse sis nec vir peior, nec minus sapiens, & illa melius multo te norit, quàm alius quicunque. Ea verò gratia tantam operam in dura posuimus virtute, vt aliquis nobis prætereuntibus apud se mussitet: ô virum sapiētem aut bonum?

Gloria.

Christianos sic loqui, nisi forte non aliud sit nobis Aristotelica quàm picta, ficta, mortua: pro vmbris verò & mortuis quid attinet dimicare? Nō possumus Christo seruire & Aristoteli cōtraria præcipientibus: illi attollenti nos ad cælum, ad Deum patrem suum, & per cōtemptum vitæ huius ad curam illius sempiternæ: huic prementi animum nostrum vt arctius complectatur hoc corpus, curas & cogitationes suas omnes in hac æui breuitate consumat. Quantum hoc obfuit multis in pietate, dum obliti præceptorum Christi, satis se recte ac sancte ex præceptis Aristotelis putant viuere, & ad ea tanquam vitæ formulam, opera & actiones humanas examinant, atque in flagitiis ac sceleribus sibiipsi, & aliis indulgent imposito pulcherrimarum virtutum nomine ex doctrina Aristotelica: vt in ira, in ambitione, & honoribus affectandis, in luxu & profusis sumptibus, in vltione. Nam & hanc quoque in ordinem virtutum Aristoteles admittit. Sed non possum singula excutere, neque est hoc loco necessarium: quod alibi etiam instituta est mihi peculiaris disputatio pro pietate nostra contra omnem humanam sapientiam. Verum Aristotelem hunc quem consertis & presis manibus, atque adeo mordicus retinent, videamus quemadmodum intelligant. Primum mentem illius difficile est eruere propter ambiguitatem, atque obscuritatem verborum & sententiarum, qua semper est ille delectatus. Vbique est sui similis: vt de felicitate quāto aliter in primo Ethicorum loquitur, quàm in decimo: quanto in hoc libro disimiliter atque in septimo Politicorum. Et isti parum animaduertunt duplicem ab eo poni felicitatem, contemplantis vnam, alteram ciuilis, ambas confundunt: nec considerant in primo Ethicorum illum velut inquirere, & crasse de omnibus loqui, ad sensum magis vulgi, quàm suum: in decimo vero exactius. At hi nostri de felicitate Aristotelica dicturi, ex primo hauriunt potius, quàm ex decimo. Quid vero facias iis, qui fortasis ad decimum hunc nondum peruenerunt? Sed nec in decimo satis est apertus, aut sibi constans. Hinc de felicitate priuata, & hominis rerum altissimarum inspectoris dicturus, de virtutibus prius differit, sed de virtutibus Politici toto opere: quod isti non intelligentes, permiscent ac inuertunt omnia: quanuis mirandum non sit confundi ab eis, quæ ad Aristotele ipso ita sunt confuse ædita, vt secer-

ni ac distingui sit operosissimum. Transeo quàm hactenus lectus est à Latinis hominibus imperitè versus, vt facile miretur quiuis potuisse ad illius mentem, vel coniecturis, & diuinatione perueniri: verba virtutum multarum & vitiorum Græce relicta, quorum essent in Latino sermone aptissima & maxime propria: figuræ & phrases Græcæ seruatæ in Latinis verbis multa praue ab interprete intellecta, praue etiam ad Latinos traducta. Sed nec in melioribus interpretibus est illum intelligere, nisi à peritissimis, & scriptorum veterum, & linguæ illius. Quale est illud quod dicit δοκεῖ γὰρ τιμὴ ἐν τοῖς τιμῶσι μᾶλλον εἶναι, ἢ ἐν τῷ τιμωμένῳ. Videtur honor magis esse in honorantibus, quàm in honorato, Ex quo dicto suspicantur plerique sentire Aristotelem in eo situm esse honorem, qui exhibet, non qui recipit, eáque est vulgi opinio: sed illud εἶναι ἐν τοῖς in potestatem magis significat, & quasi manum, quàm in loco: declarat id, quod sequitur, τ' ἀγαθὸν δ' οἰκεῖόν τι καὶ δυσαφαίρετον εἶναι μαντευόμεθα, oraculum est ipsum bonum propriũ esse, nec adimi posse. Iam Aristoteles, vt est poetarum, oratorum, historiarum, & totius antiquitatis consultissimus, ad illorum dicta passim alludit, quæ tum erant valde nota, & potissimum in scholis. Sæpenumero in ea allusione vis est sententiæ totius. Quis hæc intelliget nisi earum rerum peritus: quas res ne per somniũ quidem vident nostri scholastici? Pergam de Ethicis dicere, sicut cœpi. In secundo monet cauendum esse à voluptate, ne illa se insinuet: & debemus inquit circa illam non aliter affici, quàm affecti fuerunt Troiani senes circa Helenam: ô quæ hic commenta? qui senes Troiani heri nati? atqui sensus petendus est ex Iliados γ. Tum in octauo, quum de vtilitate amicitiæ loquitur, admiscet ex abrupto σύν τε δύ' ἐρχομένω duobus vnà euntibus, allusit ad dictum Diomedis de se & Vlysse Iliados κ. Et paulo post, figulos dicunt esse omnes tales inter se, ad dictum Hesiodi de inuidia: ὁμοτέχνων, καὶ κεραμεὺς κεραμεῖ κοτέει. Transeunda sunt innumera. Sed neque hæc quæ attuli, aliò pertinent, quàm ad id quod dicebã velut exemplo declarandum. Et quia Politica, & Rhetorica magis eiusmodi scatẽt historiis, fabulis, cognitione antiquitatis, sententiis priscorum, quàm Ethica, ideo Ethica retinuerunt, Politica & Rhetorica rati sunt ad se non pertinere: ad hæc quòd Politica non multum

multum conferrent ad indoctas rixas: & illis maiore vi ingenii, iudicii, rerum vſu erat opus. Tametſi non defuere, qui etiam Politicis auderent manus admoliri, & in ea ſcribere commentaria, ſed qualia in reliquos omnes ſcriptores, quæſtiones & argumenta ad altercandum. Huc enim tendunt vniuerſa. Quid malum futura tandem eſt infinita hæc diſputandi rabies? Verterunt ad altercationes diſciplinam morum, quæ ad agendum eſſet parata: & ſic tractarunt, non vt meliores vel fierent, vel facerent, nec vt rectè ſtatuerent de virtutibus, & vita, ſed vt cauillarentur. Et quo indignitati nihil fiat reliqui, etiam Suiceti ſpinas, & aculeata ſophiſmata huc inuexerunt, de intentione & remiſsione vitiorum & virtutum. Dialecticam quoque non illam paulò ſaniorem, ſed cõmenta paruorum logicalium, de aſcenſu, deſcenſu, ſuppoſitionibus, ampliationibus, reſtrictionibus, appellationibus. Quid facerent miſeri? exercebant ea, quæ ſola didicerant: præſtarent meliora ſi haberent. Atqui diſputationes minime ſunt idoneæ, vel ad perſuadendum, vel ad reddendos meliores homines. Nam qui contra diſputat, aut qui quæſtionem audit tanquam claſsicum, parat ſe continuo ad pugnam, & munit vndique vt reſiſtat, ne capiatur, aut vincatur: ita ægre admittit in animũ ſuum eum, qui dicit vt ſententiam eius quamlibet recte monentis, tranſeat. Etenim cauet ſibi ab illo non ſecus, quàm ab hoſte. Quocirca morali perſuaſioni, quæ non adeo docere vult vt hortari & incitare ad opus, nihil eſt ita inimicum, atque altercationes, aut contrarium exiſtimari dicentem audienti. Et hoc eſt incommodius, quod hic non vt in naturæ diſciplinis, adduci poſsint argumenta ex cognitione ac iudicio ſenſuum petita, ſed omnia in veriſimilitudine rationum ſunt ſita, quæ à peruicaci ac repugnanti aut eludi poſſunt, aut certè negligi. Quàm elegantes & acutæ, & ad perſuaſionem aptæ, ac concinnæ ſunt Platonis, & Ciceronis, & Senecæ, rationes, quàm facile omnibus perſuadent? At Lactantio minime perſuadebant, quòd infenſus legeret. Idem ipſe Ariſtoteles prudentiſsime admonet ad ciendos ſedandóſve animorum motus dialecticam non eſſe adhibendam: quanto minus philoſophia morum proficiet, vtique quomodo in ſcholis tractatur. Ideo iuuenes inter morales illas altercationes, & tot ſtrepitus de omni genere virtutum ac bono-

Diſputationes in moralibus.

rum morum nihil probitatis trahunt. Non in illo exercitio colorantur, quod in aliis solet cõtingere, contrà citius multis inquinantur vitiis: quod scilicet illa omnia sic dicuntur, vt nec commendari virtutis excellentia possit animis, nec vitiorum fœditas esse odio. Quanto & ad perferendam iratam fortunam fortior, & ad prosperam regendam sapientior, denique ad vitam omnem commodior compositis animi tumultibus & tempestatibus ex vna Senecæ, aut Plutarchi pagina recedat lector, quàm ex vniuersis cõmentariis Almeini, & Martini Magistri, quantumuis & moralia, & de fortitudine, ac tẽperantia inscribantur. Quid quòd ex illa consuetudine recipiendi in animos res præstantissimas sine vlla dignatione ducitur callus, ne vlla deinceps ad virtutem exhortatio possit in pectus induratum penetrare: nec aliter non prodest animis hęc medicina animorum, quàm nec corpora iuuare potest pharmacum aut potio, cui citra necessitatem & per lusum assueuimus.

LIBRI SEXTI FINIS.

IOAN.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS DE causis corruptarum artium Liber Septimus, qui est de Iure Ciuili corrupto.

OMINEM res ipsa testatur conditum esse à Deo ad societatem, & in vita hac mortali, & in altera illa sempiterna. Idcirco & glutinum ei societatis addidit animum ad beneuolentiam mirifice appositum: quæ beneuolentia ex interno ardore foras ebulliens ac respectans, refrigerato ardore illo intrò se recepit ad seipsam, vt quisque tenerrime se vnum amet, in alios rigidus, atque asper. Quæ esset maximorum in vita tumultuum causa, quando ad se ac suas vtilitates, quantum quisque vel ingenio valeret, vel viribus pertraheret, nisi in locum mutuæ beneuolentiæ iustitia successisset, quæ auidas manus comprimeret, atque ab hominum conuictu iniuriam omnem arceret. Sed iustitia hæc quum cæca ignorantia obruitur, tum verò affectu, ne se proferat, ne existat quũ oportet. Et quoniam sine hac mensuræ æquitate non potest societas hominum conseruari, necesse idcirco fuit, vt quam ex cuiusq; animis pellebat vel tarditas cordis, vel praua affectio, cõfirmaret vis ac potestas maior. Ergo quod ex vsu erat omnium ad quietè & iucundè viuendum, permissum communi consensu iis, quos censebant sapientissimos esse homines magni iudicii, & quietis affectibus, vt ipsi quàm æquitatem mentis suæ lumine essent intuiti ad publicas vtilitates æderent, eam si videretur acciperet hominum cœtus, cõfirmaretq;, & constabiliret magna potestate, pœnis, metu. Alii id sibi negotii

Beneuolentia.

Iustitia.

vltrò sumpserunt: vt si se approbassent firmæ ac stabiles sancirentur suæ leges. Magni isti viri, quibus hoc negotii vel erat ab aliis datum, vel à se sumptum, libenter si potuissent æquitatem ipsam posuissent populis ab oculos, quo nihil fuisset conducibilius congregationibus, ac societatibus hominum: sed fontem illum vberrimum non quiuerunt totum in tam angusti aluei limites corriuare. Ex eo in ciuitatem deduxerunt, quantum quidem videbatur illi congregationi opus esse, eásque leges nominarunt. Aequitas vniuersalitas est quædam, lex deductio, & species. Sed iis riuis, & quasi incilibus, aquam continenter ex illo æquitatis fonte suppeditare oportet, sine qua inciles continuò arescerent. Etenim æquitas legum anima, vis, vigor, qua sublata concidunt necesse est leges emortuæ. Nihil est enim iniquius quàm leges, quæ per æquum & bonum non spirant, ac reguntur. Lex de omnibus cauere non potest. Aequitas omnibus præsto est. Idcirco statim initio iuris ciuilis, Ius finitur ars boni & æqui. Prima ergo legum perturbatio in ipsis deriuatoribus fuit, ceu aquæ in tubulis: quòd qui leges sanxerunt, siue imperitia atque ignorantia tenerentur, siue prauis animi cupiditatibus ac concitationibus vexarentur, & obedirent. Ignorantia fuit, sub qua inconsyderantia clauditur, quòd ingenio regionis, & suorum hominum haud satis animaduerso leges ferunt, aut quieti noxias, aut grauiores flagitiis quàm par est, aut ad distributionem ac commutationem parum æquas. Affectibus qui vrgentur, vt affectus ipsi perquàm varii sunt. Alii adducti sunt amore quodam suiipsorum, vt qui ad suas vtilitates retulerunt leges: sicut Tyranni, qui statuerunt leges sibi vtilissimas, inutiles aliis. Aut qui leges vtiles suæ ciuitati, noxias exteris: qui ita odio aliquorum vitiorum exarserunt, vt illis iusto maiorem pœnam imponerent. Quod Draconem Atheniensem fecisse tradunt: quem Solon dicit leges sanguine scripsisse: nam omnibus vitiis pœnam capitalem adiecit: quas leges posteà Solon mitigauit. Fredericus Tertius furtis suspendium addidit, qua pœna nūc per Europam vtimur. Est gens in qua furari habetur festiuum factum, vt pueris olim Lacedæmone, & in Aegypto. Est in qua adulteria sunt impunita, vt ante potentiam Cæsarum Romæ. Posteà pœna est dicta lege Iulia. Ducuntur legislatores, aut populi studiis,

Leges.

Aequitas

Dracō Atheniēsis.

diis,aut necefsitatibus. Apud nos pleræq; leges fauent bello. In noua India aduerfantur bello. Lacedæmoniæ leges erant omnino bellicæ,quo nomine à philosophis meritò repræhenduntur. Quæ regiones fine mercatura tutari fe vix possunt,vt Belgica,in iis leges impenfe fauent negotiationi. Valuit in quibufdam odium hominum,vel ordinũ,vt quę Romæ contra plebem funt à patritiis decreta, vel quæ à plebe contra patritios fcita. Quæ à L. Sylla contra tribunos plebis. Alios rexit fpes,vt qui cupiditate pecuniæ fixit leges pretio,atque refixit, ficut inquit Poeta ille. Quofdam coegit metus,vt qui leges per adulationem tulerunt, atque acceperunt de immodica principum potentia. A principio enim coacta hominum congregatione, quum velut moles quædam rectore indigeret,eligebatur ex eo corpore aliquis prudentia & probitate infignis, & fpectatus, cui parerent omnes:vt ille fultus confenfu vniuerforum, quæ amplifsimæ funt opes ac potentia, tueretur bonos, coerceret malos, ius diceret,& illius probitate vnufquifque quod fuum effet obtineret,cuius decreta ac iuffa effent ius ratum, ac leges dicerentur. Porrò quando talem eligebant, nefas exiftimarunt tam prudentem & probum virum legibus alligari, quibus cæteros,qui nec malè effet acturus volens, quia probus:nec ignorans,quia prudens: nec coactus, quia conftans,fortis, & tanta potentia fubnixus. Itaque mos hinc manauit, & quafi abiit in ius & legem,principem legibus non teneri,fed quæcunque decerneret ac iuberet, legem effe. Procedente tempore,quum femper humanum genus in peius proficeret,fucceflerunt alii principes,partim hæreditate,partim electione, aut confenfu populi infanientis,& vel ira,vel cupiditate,vel metu,vel gratia,vel falfa aliqua exiftimatione corrupti:qui principes nec bonitate nec prudentia effent cum fuperioribus comparandi. Et ifti voluerunt licere non minùs fibi, quàm bonis & prudentibus, non magis multitudinis, quàm naturæ beneficio ac munere fuerat tributum. Hinc quod licuit,liberiùs funt quam boni illi executi,qui parcifsimè vtebantur eo, quod prolixifsimè licebat: ita vt non folum in prouerbium abierit, principem effe folutum legibus: fed quod peius eft, principi licere quicquid libeat. Quem non terreat tanta vis ac licentia in vno homine pofita, & plerunque gladius datus in ma-

Principes non tenẽtur legib⁹.

Principi quod libet licet.

num furentis? Licentiam talem seuerissime illi exercebant, tum quia mali, tum quia metuebant ne in periculum venirent, in periculum ostentarent: vt L. Sylla dictator, de quo quum Valerius Flaccus interrex legem tulisset, vt quicquid dictatori liberet, id esset ratum, ipse eam legem crudelissimè exercuit: quòd occupata per vim potentia, per vim erat retinenda. Déinde Romani Cæsares vel in nouo imperio, & nondum populo seruire assueto, vel ipsi noui homines, qui imperium difficilè tuebantur malè partum. Ad hæc plerique omnes mali malè tutam dignitatē diligentissimè atque exactissimè studuerunt conseruare. Maiestatis lex seuerissimè obseruata & vindicata, quum non solùm facta, sed dicta, verba, nutus quoque, & leuissimæ suspiciūculæ ac coniecturulæ in crimen vocarentur, quæ omnia sunt crudelissimè punita: quando principes in id vnum operam omnem & cogitationes cōferrent, quemadmodum sisterent se eò loci, in quo ægre adhærebant. At verò irritatis semel ad inhumanitatem animis, & proximorum sanguine delibutis, maleficia maleficiis fuerunt tuenda. Territus populus; territi magnates, etiā maximè familiares & amici, tanquam à fulmine súbinde iaculato, quæcunque poterant, effundebant in principem ad beneuolentiæ significationē: vt ea saltem parte essent tuti delinito sæuissimo principis corde, atq; eblandito adulatione illa, eisdem signis, quæ solent à vero amore nasci, aut etiam maioribus: vt solertior est ad amoris ostensionem adulatio, quàm verus amor. Leges aliæ super alias, de capite, de dignitate, de maiestate principis exquisita verborum nouitate, & inauditis pœnis ac minis sancitæ, vsque ad communicationem diuinitatis. Cælum ei dedissent, si in eorum fuisset manu, nedum vrbem, & libertatem, & leges. Et dederunt cælum, qua ipsis licuit, consecratione principum mortuorum in successoris gratiam. Augusto viuenti aræ & templa sunt posita. Quum Domitianus formalem epistolam procuratorum dictans nomine sic esset exorsus: Hæc iubet dominus & Deus noster: Cautum est vt deinceps non aliter ne scripto quidem ac sermone cuiusquam appellaretur. Quid facerent inter hæc iurisconsulti, nisi vt tum eodem metu perculsi, tum adducti spe aliqua, quæ leges essent in fauorem principis constitutæ, eas amplissimè dilatare: quæ non essent, ad fauorem principis detorquere:

quæ

quæ pro libertate populi, extenuare, ac opprimere. Ita quum princeps esset lectus à populo, vt ipsos, tanquam pater filios regeret, tueretur, quòd pater patriæ & esset, & nominaretur, ipse longè aliter pro hoste se gerebat: quæ multitudini expedirent perfunctoriè & per alios obiens, quæ sibi, accuratissimè. Sic se atque alios tractando perfecit, vt ius maiestatis ac potentiæ suæ in immensum auctum tutelam omnem patriæ exorberet, libertatẽ premeret, honestum otium & quietum (quæ boni expetunt) funditus extirparet: vt permulti principes imago illa rectoris mundi magis à Deo videantur creati ad perniciem subditorũ, & tanquam carnifices regni sui, quàm æqui moderatores, ac disceptatores suæ ditionis. Non se eos præbebant, per quos quisque ius suum obtineret, sed per quos nemo esset ab iniuria immunis: quod sæpenumero propter populi scelera contingere sacra oracula testantur. Traianus Cæsar sapientissimè fiscũ principis spleni assimulauit, qui quo magis increscit, hoc magis reliquũ corpus diminuitur, ac extenuatur. Hæc potentia principum & moribus accepta & consignata literis tantas vires diuturnitate temporis est nacta, vt nũc post longam successionem regni, quum Rex ab vltima origine deductus nec competitorem timet, nec populum, vt se asserat in libertatem tandiu assuetum agere sub illius attauis, tamen ita se conatur extollere supra caput patriæ, tam graui pondere in eam incumbere, vt eum putet esse fidissimum sibi, quisquis de misero populo detrahit, quod addat principis dignitati, quæ iam quo crescat non habet: & in seditiosis habeatur, quisquis de commodis publicis, de libertate populi, de quiete eius audeat vel meminisse. Et loquor de his legitimis ac iustis: nam ciuitati nihil est æquè perniciosum, vt vulgi libertas effrenata, ex qua nascitur seditio extremum malorum publicorum. Quapropter leges quas ex æquitate omnibus pari atq; vtili oportebat elici, ex cupiditatibus sunt principum deductæ, quæ quoniam æquæ in commune non sunt, nec iustæ, haud aliter leges debent nominari, quàm auena hordeum, aut mulus equus, aut acetum vinum, aut adulterinus numus pecunia, denique quicquid à meliore degenerat illius appellatione. Sicut præclarè à Socrate apud Platonem disputatur in politicis, & à Cicerone in libro de legibus primo. Sed quoniam in hoc repertæ sunt leges, vt homines in-

Fiscus principis

quisq; actiones omnes suas debet accommodare, par est vt leges sint & apertæ, ac faciles, & paucæ: vt sciat quisque quomodo sibi sit viuendum: nec id propter obscuritatem legum ignoret, nec propter illarum multitudinem ei excidat. At ii in quorum manu est consultatio & responsio de iure, ne rem exiguam, & cuiuis obuiam videantur præstare populo, curant vt obscurentur leges, ne promptum sit cuiuis qui sit sensus perspicere, adeundum verò ad se habeant tanquam ad oraculum: qua in re meritò iureconsultos incessit Cicero pro Murena. Quid quod ea etiam, quæ si proponerentur, essent omnibus plana & obuia, reconderunt, vt fastos dies & nefastos: quibus diebus posset agi iure, quibus non: donec inuentus est Romæ Flauius quidam scriba, qui fastos euulgaret maxima nobilitatis indignatione, in cuius manu erant, seu verius tyrannide. Ergo quæ sunt ex se facilia & liquida, immissis interpretatiunculis, ita sunt reddita turbulenta, vt aqua ex agitatione, vel cœno aut puluere iniecto: & quæ recta erant, icta & percussa glossulis, deflexa sunt ad iniquitatem. Iam paucas conuenit leges esse. Nam si multæ sunt, euitari non magis potest crimen, quàm casus, si multis locis tendantur retia ambulantibus. Insidiæ sunt tot leges, non conditio viuendi. Quum non bene essent populi instituti, nec sua sponte vellent bene agere, sed metus legum exprimeret, quod non valebat probitas, aliæ leges super alias ferebantur ad coercendos morbos animi subinde erumpentes: non secus quàm in morbido & hulceroso corpore nullus est medicamentorum finis. Nam quum hulcus vnum lata lege tanquam ceromate erat compressum, erumpebat ilico alterum, cui erat succurrendum, hinc aliud subinde atque aliud: & prima vulnera, quum exiccata erant ceromata, id est silentio & antiquitate ferè abrogata, rursum erumpenti putri humore rescindebatur, cui iam videretur cicatrix obducta: ferenda tum erat noua lex de re vetere, quæque iam anteà legibus esset sancita. Ita nullus modus, nullus finis fuit legũ. & de eadem re multarũ, & de diuersis. Tũ per homines vafros ad obsequiũ suarũ cupiditatũ atque animorum facta est fraus legi, & detortum vnum verbulum, aut dispunctiuncula, aut proprietas loquendi, quo animus prauè affectus imperaret, quæsita est interpretatio Iurisconsulti: aliis hoc est visum iudicio, aliis hoc placuit ex affe

Leges paucæ & faciles.

quærerent, non describerent codices, ex quis quæ vsui ad disciplinam forent, iam essent decerpta. Cæterùm in facto hoc aliquot insunt commoda, quòd plerunque rectus sensus, & germana dictorum intelligentia ex collatione præcedentium sequentiúmque elicitur. At quum detruncatus est locus difficulter potest diuinari, quid author senserit. Tum quòd vt non erat vnus Tribonianus, qui colligebat sed Theophilus & Dorotheus: Tribonianus collegit hoc aut illud ita esse ex Herennio: Theophilus non esse ex Papiniano aut Celso, vt diuersa inter se sentiebant, & nonnunquam idem secũ ipse dissentiebat. Erant enim prisci illi homines occupati negotiis, nec absoluta eruditione ac sapientia, tum etiam animi commotionibus impulsi. Sæpe responderunt & scripserunt districti negotiis, suspenso atque alienato animo, sæpe obsequentes amico, aut alicui affectioni, aut tangebantur studio contradicendi ei, qui cum non bene conueniret, vel ostentandi sui noua & inusitata tractatione Iuris, non rati futurum vt pro lege acciperetur, quod dixissent: sed in præsens seruitum est ab illis tempori: & voluerunt cum libertate iudicandi sua recipi, nec contradicenti succensuissent. Interdum hoc visum est vno tempore, aliud alio, vt mutantur hominum iudicia, quum cæteris in rebus, tum potissimũ in iis quæ ad mores, & vitę officia pertinent, in quibus non possunt afferri demonstrationes, sed verisimilitudine quadam coniecturarum dicimus. Nec sanè temporum illorum conditio multum ipsorum ingeniis profuit, concussa & mutata toties ciuitate nouis principatibus hominum scelerosorum Commodi, Seueri, Caracallæ, Heliogabali, Maximini, qui non tam armatos hostes persequerẽtur bello, quàm senatum, quàm doctissimum & prudentissimum quenque odio, exiliis, cædibus: inter quæ nemo erat tam constans, imò durus, qui animo posset consistere, & artes ingeniorum pro debita tranquilitate exercere. Frangitur mentis solertia in publico timore ac tumultu, conuersis omnium animis ad cogitationem vnam mali impendentis. Quibus de causis cõueniebat exactius perpendi ea, atque examinari, quæ illi vt responsa ædiderunt, vt leges: nam si deuiabant ab æquitate, iniquæ leges erant: deuiasse autem interdũ argumento est, quòd inter se quandoque sunt contrarij. Nam quod dicunt Tribonianum fuisse magnum & erudi-
tione

tione,& prudentia,& iudicio virum, non dubito, sed hominem: nec optimum, & quem Suidas ait consuesse leges vendere pretio, & tales figere, ac refigere, quales congruerent iis,qui plurimum numerarent. Sed nec vnus collegit,nec ab vno. Iustinianus seu Tribonianus potius negat vllas esse in iure ciuili contrarias leges Codice de vetere iure enucleando,capite secundo. Antinomias quasdam adfert Budæus suas & Vallæ, in quibus nonnullæ sunt, quarum altera apertè dicit etiam,altera non. Sudant satis & veteres & recentes Zasius & Cantiuncula in concordia magis, quàm qui receperunt se Platonem & Aristotelem in consensionem redacturos,& quasi reposituros in gratiam. Sed nihil est ita dilucidè ac disertè repugnans,quin si permittatur tibi quocunque libuerit flectere,& torquere, videatur esse consonum: præsertim cùm Accursius, & quidam veterum impudenter sibi sumant quocunque visum est modo interpretari quàmlibet absurdè: mutire in contrarium est nefas, ne videlicet contra fauorem sacrosanctarum legum aliquid dicatur: ceu verò pugna legum ea etiam sit ex legibus. At dicunt recentiorum Cæsarum & Iustiniani rescriptis multa esse ex pandectis in Codice & autenticis correcta. Ceu verò minus sit libidinum & corruptorum affectuum in principum rescriptis, quàm in prudentum responsis. Principes plura concedunt temporibus, amicitiis, inimicitiis, impotentiæ motuum, ac perturbationum animi, quàm priuati: quòd altius à fortuna euecti,& maiores animos sumpserunt, & plus sibi iudicant licere oportere. Et in plura extendit se cura ac ratio illorum, quibus necessario habent obsequi: alia persuadent,alia ducunt,alia trahunt,impellunt,cogunt: quibus priuati homines liberi ac soluti integrius possunt iudicium suum conseruare.

Antinomiæ.

Sed omissa disputatione hac loquamur sanè de his ipsis centonibus ita consarcinatis. Maximam illis obscuritatem sequentibus seculis attulit ruditas duarum linguarum, quibus erant scripti. Ignorata sunt verba Græca, quorum frequens est mentio, quum in toto corpore iuris ciuilis, tum potissimùm in codice,& ex eo tribus postremis. Multa citata ex Homero,& Demosthene,& aliis Græcis penitus omissa, in quibus erat vis sententiæ legis: pro quorum expositione vnum illud dictum arbitrabantur sufficere. Non potest

Ignorantia linguarum.

test legi, quia Græcũ:quasi in perpetuum desperarent de eo, quod in præsens non assequerentur. Quanquam interdum sine fronte ponunt, quod primum in buccam: vt de contrahen.emptio.l.p. Sed hi uersus permutationẽ significare videntur:gloss. quia in prædictis versibus non erat emere, sed comparare. Accursius: non pudet istos quum versus non legerint, ea dicere: nec est in eis comparare, sed ὠνίζοντο.q. vinum quærebant. Iam leges permultæ sunt Græcè scriptæ, & prauè in Latinum versæ ab interprete imperito. Idcirco & pleraque omnia verba simplicia Græca quæ in iure sunt ciuili relicta, confusa ad nos venerunt ac deprauata. Inscientiæ Græcitatis accessit imperitia Latini sermonis, & eorum omnium, quorum est crebra mentio in iure ciuili, vestium, suppellectilis, instrumenti rustici, tum rerum ac consuetudinum fori, ac totius ciuitatis Romanæ, in quibus sita est mens legum, & sententia. Ad hæc historiam & temporum rationem obliuio oppressit. Quibus ex causis pro cælo exposuerunt cucurbitam, & historias confinxerunt, quum veras ignorarent. Quorum omnium fusè adferrem exempla, nisi ea nota essent iam vel mediocriter doctis, facta ex libris eorum, qui peritiam iuris aggressi sunt illustrare, adiuti linguis & cognitione antiquitatis, Budæi, Alciati, Zasii, Salomonii, Nebrissensis. Detracta tanta parte iuris ciuilis, operta ignorantiæ tenebris, quantulum erat quod ad intelligentiam eorum fiebat reliqui? nempe quæ semper habita sunt facillima, & maxime exposita. Atqui & in his versabantur hallucinanter, ac diuinabundè, vt non ex verbis sensa deprehenderent, sed ex sensu verba. Nec aliter non raro diuinarunt illi veteres significationem alicuius nominis reconditi, quòd viderent ex sensu non posse aliud intelligi, quàm videmus quotidie fieri in iis, qui mediocriter linguam aliquam nouerunt in abstrusis eius verbis. Et vt fuerunt illi indocti, tum libri legum frequentissimi illis in manibus, vt si qui alii, deprauarunt quæ non intelligebant: & librariorum insectando inscitiam, quemadmodum Quintilianus ait, prodiderũt sua. Ergo libros illos mẽdosissimos habemus, adeò, vt plerunq; nullus omnino nec à doctissimis atque ingeniosiss. elici possit sensus. Huic malo dicitur seruatũ remediũ in quadã bibliotheca Florentina, in qua seruãtur antiquissimi quidam libri legũ correctissimi, qui

Lib. legũ ἀρχέτυποι

qui propter vetuſtatem ἀρχέτυποι nominantur: & vulgo libri Piſani, vnde ſunt Florentiã cum opibus illius vrbis trãſuecti. Sed nunquàm prodit illud remedium: quod ſi prodiret, quod vir doctus multis annis quærens, & ſe defatigans vix inuenit, id vna hora pateſieret: ſi modò tales ſunt, quales prædicantur. Iam quum Iuſtinianus prolixitatis pertæſus detruncarit ſcripta iuriſperitorum, vt labori ſtudioſorum conſuleret, vetuerit etiam, ne res eodem relaberetur, gloſſas fieri. Iſti nihil legem illam pendentes, quum tamen ſacroſanctas leges nominent, gloſſas addiderunt, ſiue vt explicarent quæ obſcura ſibi & aliis eſſent per ignorantiam facta, ſiue ad oſtentationem peritiæ, ac nomen proferendum. Et tamen quos non piget legere tam longos Bartholos, Baldos, Iaſones, Albericos, piget legere corpus ipſum iuris. Age verò qui ius ciuile profitentur, qui ſe & profiteri, & præſtare oportere arbitrantur. Vlpianus hanc profeſsionem paucis eſt his verbis complexus. Ius eſt ars æqui & boni, cuius merito quis nos ſacerdotes appellet. Iuſtitiam namque colimus, boni & æqui notitiam profitemur, æquum ab iniquo ſeparantes, licitum ab illicito diſcernentes. At iſti obliti ſe iuris eſſe & iuſtitiæ interpretes, atque ideo ſacerdotes vocari æqui & boni, relicta pulcherrima omnium profeſsione explicandæ æquitatis, exiſtimarunt ſe ſacerdotes eſſe Romani iuris: & ex illa naturæ omnium gentium, temporúmque latitudine in has ſe vnius populi, & vnius temporis anguſtias compulerunt, fortaſsis conſcientia imbecillitatis ſuæ, tacito naturæ ſenſu. Nam ad cognitionem atque interpretationem æquitatis, quatuor maximis rebus eſt opus, ingenio, iudicio, eruditione, variarum rerum vſu, atque experientia. Neque enim oculos facilè immittet in arcanum illud & ſanctũ naturæ lumen, niſi homo ingenioſiſsimus: nec qui viderit diſcernet, & cenſebit, niſi maximi & acerrimi iudicii: tum in vtroque opus eſt vſu atque experimentis, ne quanuis egregium atque excellens ingenium nouitate rei fallatur: denique ad ea, quæ ab aliis ſunt obſeruata, & ad lucem omnino maiorem opus eſt varia notitia antiquitatis, quæ prudentia adiuuatur, res vna in negotiis vitæ omnibus incomparabiliter neceſſaria. His rebus maximis fulti priſci illi veteres de iure audebant reſpondere: ad quos olim, & in foro ambulantes, & in ſolio ſedentes domi ſic adibatur, quod eſt

Ad æquitatis cognitionẽ & interpretationem quibus opus.

est à Cicerone memoriæ proditum, vt nõ solùm de iure ciuili ad eos, verum etiam de filia collocanda, de fundo emendo, de agro colendo, de omni denique aut negotio, aut officio referretur, de diuinis & humanis rebus vniuersis. Iidem, & in senatu, & apud populum, & in causis amicorũ, & domi, & militiæ cõsilium suum, fidémque prę stabant. Illi demum verè erant Iuriscõsulti, seu veriùs, vt idem Cicero de Seruio Sulpitio dicit, iustitiæ consulti, & æquitatis sacerdotes, atq; antistites. Hoc erat pucherrimum in ciuitate munus, & vtilissimum suis ciuibus præstare. Illi verò hoc tanto merito suo prudentiæ nomine decorati sunt. Prudentes enim & habiti sunt semper iurisconsulti, & nominati, eáque ipsa disciplina iuris prudentia, & responsa prudentum: quippe eam professionem non sunt rati absq; prudentia tueri se ac præstare suæ ciuitati posse. Nam quis æquitatem rerum videat, aut definiat sine magna prudentia? Nunc verò quid causæ dicemus esse, quod multi simul sint imprudentissimi, & iuris peritissimi, & quod mirere magis, stultissimi existimantur etiam ab iis ipsis, à quibus & iuris callentissimi? Videlicet facile est homini quàmlibet tardo, & ignaro rerũ omnium memoriter leges illas complecti, & tanquam indicem vbi quicquam habeatur ostendere. Nam ego hos homines, qui leges alias super alias accumulãt nulla addita ratione æquitatis, quæ ex ingenio, & multarum rerum experimentis ac scientia excuditur, non iurisconsultos soleo nuncupare, sed elenchos, aut indices legum. Miselli quid facient vbi nullus est legum Romanarũ vsus, vt apud Turcas, apud Christianos etiam ferè omnes? in quibus vnaquæque gens, alia mores sibi obseruauit, secundum quos viueret: alia leges inuenit commodiores sibi, quàm essent Romanæ illæ. Nec iniuria: quippe quæ Romanis olim congruebant, nõ omnibus iam congruunt: mutata est ratio viuendi, status rerum mutatus. Dialecticus vbiq; est dialecticus. Medicus vbique est medicus. Philosophus vbique est philosophus, peritus æquitatis vbique est peritus æquitatis: multum omni loco apud omne hominum genus pollet, ac potest. Isti iuriscõsulti non vbiq; sunt iuriscõsulti, imò iam penè nusquam. Triplex, quadruplex est eis discendum ius ciuile, prout mutant locum: pro quibus omnibus vna æquitatis scientia sufficeret, addita leui cognitione consuetudinum & morum eius populi, in quo

Legũ indices, vel elenchi.

viuerent. Acutiùs tum responderent de iure,& meliùs,atque incorruptiús. Iam quomodo citant has leges? nō aliter vtique quàm indices. Veteres illi antistites æquitatis adducebant quidem interdum placitum aliquod maiorū suorum, qui scientia iuris valuissent: sed rarò,sed leuiter: & ratione magis acquiescebant, quàm alterius sententia atq; opinione. Leges verò multò rariùs:nam de illis constabat,de interpretatione erat quæstio. Isti nullum faciūt finem leges alias super alias congerendi,quod est plures leges tenere, nō plures intelligere. Et súbinde occinunt nobis illud:erubescimus sine lege loqui. Quid est sine lege? Si absque citatione capitis alicuius legis, quid potest dici imperitius, quid ineptius, quàm non esse sine eiusmodi loquendū lege? Sin verò, quod magis puto, sine lege est, sine ratione ac modo, erubescāt qui sine ratione ac modo semper loquuntur,& sine lege suas leges profundunt: quod est vtiq; ostentatio magis memoriæ, quàm legum & iuris explanatio. Dixi vobis elenchos esse istos iuris,non consultos. Ceu verò sit puer aliquis,vel muliercula tam rudis, qui si leges edidicerit, non posit, vbi de hoc aut de illo negotio aliquid legerit dicere, & multas leges coaceruare:duntaxat quomodo isti,leges ad negotia applicant:in quo nō paruam,& imperitiæ,& torporis sui partem produnt. Nam vt non legerunt leges ipsas,sed epitomas quasdam & summaria, quas vocant rubricas, atque vtinam eas omnes. Rubricæ autem colligunt sæpe priorem legis partem, posteriorem relinquunt. Isti ex rubrica citant legem,cuius prior pars vtcunque videtur pro eis facere,posterior est omnino contraria ita vt suometipsi gladio crebrò se iugulent. Alii proponunt longum sermonem ex decem aut duodecim sententiis conflatum,in fine verò adiiciunt, & ad hoc faciunt illa,& illa lex, quum eæ tantùm ad vltimam sententiam,& quidem leuiter,faciant:in qua tamen sententia non erat cardo negotii. Alii quum dicant longā aliquam sententiam,legem adferunt, in qua sunt duo vel tria postrema verba illius sententiæ. Sunt qui etiam omnino falsò citent, & alias super alias impudenter, & confidenter: nam adeò multas simul aggerant, vt nemo sit tam ferreus & patiens,qui eas sigillatim sustineat excutere. At quod malè ab vno citatum est, fide illius citatur ab aliis plurimis peius. Neque verò in colligendis ex legibus argumentis sunt feliciores,

Citatio legum.

Argumēta iurisconsultorum.

ciores, siue ex ignoratione veræ Dialecticæ, siue ex iudicio absurdo, siue ex ambobus:ex facto alicuius quod refertur in lege trahunt exemplum ad alia. Verbi causa vt ex eo quod Flauius scriba vulgarit fastos,& ideo factus est tribunus plebis, Digestis de origine iuris,sic annotat Accursius,aliquem ex dolo suo præmium consequi, & facit infra ad municip.l. Titio,& infra de suis & legit. l.intestato.§.is planè. Arguitur cõtra.C.de fur.& ser. corrup.l.si quis seruo.vel dic quod hoc fecit populus ignorans, sic ille. Miser quid te torques? nec dolus fuit,nec populus ignorauit,nec leges,quas stultissime allegas,faciũt ad rem. Iam de rerum diuisione.l.in tantum.§. cenotaphium quoque: magis placet esse locum religiosum,sicut testis est in ea re Virgilius,sed diui fratres contra rescripserunt, Glos. in verbo Virgilius. Sed falsus testis est vt infra lege proxima:& de religione.l.is qui.Et est argumentum, quod authoritates poetarum sunt in causa allegandæ, vt supra de statu homi.l.septimo. & de solu.si pater. Sed in lege proxima est argumentum contra, quod sint reprobandæ. Quis Chrysippus,aut Carneades potuisset tam acutum argumẽtum excogitare? Iurisconsulti alicuius opinio allegatur in iure,& reprobatur:iuriscõsulti ergo authoritas alleganda quidem in causis,sed reprobanda.Quid quod Virgilius non dicit debere esse honoraria sepulchra sacra, sed Troianis tẽporibus,aut certè Andromachæ fuisse. Istis verò hæc dici,est surdis cani carmen.Lex,is qui,nihil loquitur de poetis.l.septima authore vtitur Hippocrate ad fœtus naturam.l.si pater,Aristotele ad numerũ fœtus. An hi etiam poetæ? nihil est frontis in hisce hominibus,non pudet tantæ & tam crassæ ignorantiæ? Iam quorsum pertinet allegari ea, quæ sint reprobanda? Scilicet Martianus,qui pro se adducebat Virgilium, iudicabat illius authoritate stari non oportere:talia sunt istorum omnia. Et quemadmodum viderunt altercãtes dialecticos,& philosophos in schola,ipsos quoque incesit libido sui ostentandi.Altercationes inuexerunt, id est, velitationes & luctas. Hinc, quod proximum erat, placita & sectas ex pertinacia. Hæc opinio huius,ista illius,aut illius. Nempe de iure respondere, quum ratio ex æquitate non depromitur, facillimum est, vt inquit Cicero pro Murena: multò adhuc facilius si adsit impudentia, vt idem in L. Valerium iocatur:Cur hoc tibi iurisconsulti no-

Altercationes in iure.

men non gratificer nescio, præsertim quum his temporibus audacia pro sapiētia liceat vti: & quo vberior esset disputandi materia, excogitarunt casus, non illos quotidianos, & crebro solitos vsu euenire, quorúmq; esset mentio in legibus, aut de quibus essent latæ leges, sed inusitatos, admirabiles, quiq; nunquā cōtingerent, ac proinde nec essent vsui illi vnquam futuri. Quæ res infinita est, quemadmodū Aristoteles docet in Ethicis. Quippe causarū & negotiorum innumera est vis, ac multitudo, vt quæ leuissimis varientur momentis, & iis adiectionibus, quas Græci περιστάσεις nominãt, Quintilianus circunstantias, quæ positæ sunt in aliqua additione personarū, locorum, temporum, causarū, modorū, casuum, factorum, instrumentorū, scriptorum, & non scriptorum: quarum rerum congregationē negotium Valgius appellat. Quocirca ea persequi operis esset nunquàm finiendi: in quo declarant, quàm sint artis imperiti, qui curam & præceptiones suas circa singularia consumunt: quæ quoniā sunt innumera, ad curam artis pertinere nō possunt, sed certè neq; vlla ars ad istorum curam pertinet: & dum illis occupantur, quotidiana & necessaria prætermittimus. Sicut philosophi, qui dum rerum naturā nouam excogitant, amittūt istā. Res est alioqui nullius necessitatis, aut fructus. In medicina fortasse expediret præuisa habere remedia ante morbos, ne hi quum de repente existerēt, tum quærendum haberemus remedium, nec facilè in anxietate & trepidatione inueniremus: morbúsq; inualescens ac vrgēs absumeret priùs hominē, quàm medicina possit parari. In legibus multò est secus, nam quum morbus apparet, id est, vbi quis peccauit, satis tum maturè de remedio & medicina consultatur: neque enim adeò est festinandum vt puniatur qui peccat, quàm vt sanetur qui ægrotat. Satísque in tēpore consultatur de pœna & exemplo, vbi morbus totū se explicuit. Adde quòd in medicina morborū remedia præuisa non irritant morbos. In ciuitate leges latę ante scelera, non raró scelera ipsa mortua & cōsepulta exuscitant, sicut ille apud Paulum conqueritur in epistola ad Romanos. Quam fuisse causam perhibent, cur Solon de parricidiis nullam tulerit légē, ne admonere videretur de eo, quod anteà factū non esset. Nec Lycurgus de adulteriis quicquam cauit, quod id facinus incognitū adhuc sua ætate esset Lacedæmone. Quocirca maturè satis post

Casus.

post scelera rogantur leges. Nec immeritò dicitur illud, omnes bonas leges ex malis moribus esse ortas. Quid quod sicut medicinæ non desunt dogmata, atq; vniuersales canones, qui nouis & repentinis morbis facilè subueniãt, ita neq; cognitioni æquitatis remedia, quis scelera & flagitia cohibeat: quæ remedia excolenda æquitate statim se ostendunt, ac proferunt. Scrutatione verò scriptarum legum abdunt se magis, & occultant. Natura igitur æquitatis examinãda istis erat, atque illustranda ad omne negotiorum & causarum genus, non torquenda ingenia: dum omnia quæ possunt contingere ad has leges scriptas (quæ comparatione negotiorũ paucissimæ sunt) inuita pertrahuntur. Præter hæc omnia, vt homines semper fuerunt attenti ad rem, extincta charitate mutua, & respectu Dei amoto, creuerunt lites & rixæ. Nulla fuit ciuitas adeò quieta, in qua vnum forum sufficeret: iudicia sine modo alia super alia: patronorum & aduocatorum magnũ, in amplissimo quęstu decus, qui vbi iussi sunt conticessere, & in responsa prudentum concesserunt omnia, ad Iurisconsultos idem honor & quæstus deuolutus est. Quæ res permultos impulit, vt eam professionem arriperent, in qua esset paratum lucrum plenum dignitatis. In Academiis multi ad illos honorum gradus admissi, quibus quoniã nõ est fame pereundum, lites quęrunt, semina earum vbiq; spargunt, mouent, augent detorquendis legibus, & controuersias malunt constituere, quàm tollere: idque eo est factu promptius, quòd legum obscuritas, ansam prauis hominibus prębet inflectendi eas, quò velint. Et differunt lites in longissimam diem, vt mali medici curas morborum sicunde vberior lucrandi spes affulgeat. Ita breui tempore, quæ erant facilia, & liquida inuoluta redduntur omnia, & perplexa. Et quod Quintus Cicero dicit: Sufficere vni familiæ vnum oratorẽ, iustius dici posset de hoc hominũ genere, vni familiæ, imò vni ciuitati Iureconsultum vnum sufficere.

De Iureconsultis Pãnonię.

In Pannonia, quemadmodum accepi, viuebant olim sine iuris interpretibus, non tamen sine iure. Nam simpliciter & bona fide ex antiquis moribus, & paucis quibusdam legibus res iudicabant, imò dissensiones suorum ciuium facilè componebant. Et quemadmodam de Seruio Sulpitio dicit Cicero, tollere controuersias malebant, quàm cõstituere. In Comitatu Beatricis Fernãdi regis Neapolitani filiæ quę illhinc

fuit missa nuptum Matthiæ regi, venerunt Iureconsulti aliquot, qui barbarum, vt ipsi dicebant, morem magno vultus & superciliorũ fastidio aspernati homines quos princeps, & comites haberent pro sapientibus, facilè perfecerunt, vt homines rudes ac simplices illorum se sapiētiæ concrederent. Cœperunt illi formulas præscribere, quibus esset petēdum, quibus respondendum atq; excipiendum, dies legitimos notare, iudici quoque aliquid assignare quod diceret, ne muta esset persona. Breui tempore, vbi nullæ priùs erant lites, omnia vidisses feruere litibus, controuersiis, petitionibus, repetitionibus, exceptionibus, comperendinationibus, procrastinationibus. Erat prorsus fabula, nisi quòd damnosissima, cętera festiua in primis, & ad risum mouēdũ apta hominibus vtiq; otiosis, & quibus nihil esset controuersiæ. Quod malũ tantum, & tam subitum, quódque latè inuasisset plurimos, quum animaduertissent homines prudentiores, ad Regem res est delata, qui re percognita iureconsultos illos continuo regni finibus iussit excedere, & omnia in pristinum morem reuocari. Sedata est statim tēpestas illa, tanquam si venti posuissent. Scilicet vtiliores sunt leges populo quo simpliciores, ne cui imperitia fraudi sit, vt vafricies lucro, quæ æquitate sua rudibus, & circunscriptioni expositis subueniũt: imposturæ verò atque astutiæ aditum præstruunt, quæ se faciliùs insinuat, quò exactius atque accuratius omnia volumus præscribere: vt in contractibus, atq; instrumentis tot sententiolæ, quæ ad cauillum excludendum constipantur, nihil sunt aliud quàm ansulæ cauillorum. Propterea quòd vbi omnia explicare volumus, nec æquitatis syncerae interpretationi locum relinquimus, iniquitatem introducimus: vt tantum quisque consequatur, quantum in vertendis atq; detorquendis vocibus valeat. Nos ipsi pessimè vtique in nos consulimus, qui non æquam, & bonæ fidei interpretationē prodesse nobis volumus, sed quantum verbis possumus exponere. Atqui nemo est tam circunspectus, qui omnia cauilla præuideat: nec tam disertus, qui quæ prouidit, aptis verbis possit eloqui omnia, ac munire ne qua se calliditas insinuet.

TOMI PRIMI, QVI CONTINET LIBROS DE CORRVPTIS ARTIBVS, FINIS.

IOAN-

IOANNIS LVDOVICI VIVIS VALENTINI,

De tradendis disciplinis, seu de institutione Christiana Liber primus Tomi Secundi.

VM ingenti Dei munere mentem & vim inquirendi homo esset nactus, qua vi non solùm quæ adessent, aspiceret, sed oculos in futura, & præterita mitteret, proprium tanti instrumēti opus esse duxit intueri omnia, colligere, componere inter se, & vniuersam hāc naturam quasi possessionem suam peragrare: tametsi euagatus est magis extra viam, quàm in via progressus. Sed quæ spatia confecerit, & quousque peruenerit, mirabile admodum fuerit, si quis per se contempletur. Sin verò ad ea conferat, quæ non est consequutus, vix eum existimet pedem extra limen posuisse, adeò quæ possidet pauca sunt, & obscura. Verùm nos mendici huius pannos exponemus, quando amplissimæ videntur nobis opes esse maiorum ignoratione, aut vtique incogitantia. Primum omnium amor tuendi sui, quē illi indidit natura, extimulauit eum, vt animaduerteret se nec punctum quidem temporis posse subsistere si desint corpori alimenta: ergo animaduertit ante omnia quæ nam ad se alendum ac sustentandum sumeret: nempe quæ ad esum, quæque ad potum pertinerēt: vt vtilia & à noxiis distingueret, & quemadmodum paranda & conseruanda essent, calleret. Iam quando corpus Alimēta.

Medicina. multis esset morbis tanquam renascenti subinde tyrannidi obnoxiũ, quæsiuit quibus & se muniret aduersus morbum, ne inuaderet, & posteaquam inuasisset, propelleret. Tum considerauit corpus sibi contigisse tenerum, iniuriæ cæli ac soli expositum, inuenit qua ratione aduersus vim frigoris atque æstus, contra hyemem & tempestates munitus ageret, principio integumenta corpori admota: Hinc

Vestes. quum parum in his esset aduersus vim maiorem præsidii, aggessit lapides, lutum, saxa, ligna, res duras, quibus se tegeret,

Aedificia iniuriis illis impenetrabiles. Quoniam verò parum erant à noxiis feris tuti, ne in se ab illis fieret impetus vel in opinantes ac securos, vel somno oppressos, ea quæsita sunt quibus

Spelũcæ. se clauderẽt, vt tutior esset securitas. Iam verò quia in tanta imbecillitate & necessitate tot tánq, variarum rerum nemo vnus sufficiebat sibi, de primo aliquam multi eadem se clauserunt spelunca, hinc arctãte se charitate, vir & vxor secesserunt, cum liberis: & egressi ex speluncis casas & tabernacula è paucis lignis erexerunt, iniectis arborum ramalibus pro tecto. Cæterùm hæ casæ sparsim initio extructæ, & in lato campo, quibusdam velut maculis, non aliter quàm nunc sunt vrbes & oppida: mox & hortante charitate ne longiùs abscederent, qui inter se bene cuperent, & vrgente mutuæ opis indigentia, quidam contulere proprius casas in spe-

Vici. ciem vici. Verùm in animali iniuriæ obiecto & suspicaci, quantacunque vigeret apud eos simplicitas, quærelæ tamen aliquæ existebant: has natura deferebant omnes ad antiquis-

Iudicia. simum, haud aliter quàm filii ad patrem: qui natura minùs etiam num apud eos corrupta imperium obtinebat in reliquos, quia præcederet ætate, & ea de causa vsu, prudentiáque præter cæteros valere credebatur. Quum verò experti essent non deesse aliquos, quibus cani & rugæ non multum attulissent bonæ mentis ac cordis, alios quibus ætate esset aucta malitia, prudentissimum aliquem & optimum quæsiuerunt. In hoc quoque erratum est: nam de prudente iudicium non potest facere nisi prudens: illi se summiserunt, quemcunque aliqua ratione maximè reuererentur: nempe illa, quæ ipsis videretur in rebus hominum potissima: his fuit pecunia, illis pulchritudo, aliis robur corporis & animi, aliis eloquentia, aliis genus, aliis cognitio disciplinarũ, aliis perspecta iustitia. Sed quum essent plurimi, qui eum

honoris

honoris gradum ambirent, nec peiores melioribus cederent, quòd superbia vnicuique persuasisset eum esse optimum, scisáque in factiones multitudine, non iam res iudicio, sed concitatis affectionibus ageretur, ad componendas discordias consensu omnium electus est vnus, qui iudicaret: aut certè post certamina necessariò admissus victor. Priscis illis satis erat sic denuntiari, non debere fieri: verbum illud & manus, & volũtates cohibebat: tantum apud illos valebat iuris atque æquitatis respectus. Creuit contumacia: tum leges latæ, pœnæque legibus additæ: quum iam non satis esset prohiberi: & coercio pro potestate fuit denuntianda ad terrorem omnium, ne se effunderet impudentia. Verumenimuero voluntas malè faciendi non vnum aliquẽ aut alterum inuasit, sed manus hominum, & integros populos: vt publicum odium publica se expeteret clade satiare: ad quos repentinos cohibendos impetus, qui eadem communione rerum essent deuincti, cinxerunt se muris, & tela quæsierunt, quis propulsarent hostiles aggressus. Sed hæc occasionibus temporum parata: illa quotidiana contrahere, & versari inter homines indiuisibili perpetua societate, quam arctissimè deuincit sermo: cuius adiumento aperiunt sese animi tantis corporum inuolucris obtecti, atque occultati: obseruata sunt verba singula, tum phrases ac loquendi modi, vt apti essent vsui, hoc est, vt consensu essent publico notati: quod est velut communis monetæ signum. Maximè enim expedit communem esse sermonem, qui quasi vinculum paratus est societati hominum: nam si peculiares sint apud aliquos loquendi rationes, tanquam aliena vtẽtes lingua parũ sese intelligent: quo nihil est odiosius iis, qui multum conuersantur, magnámq; inter se habẽt vitæ consuetudinem. At in societate hominũ quorum est proprium modo ac ratione vti, par fuit vt non temere, nec volente, nec ferarum ritu ac more res vnusquisque vsurparet, sed modestè ac moderatè, quantum ratio suaderet bene ac ciuiliter instituta: vnde prudentia omnis est nata velut clauus quidam regendæ nauis, cuius multò maximus est in vniuersa vita vsus, in victu, vestitu, habitatione, erga seipsum vnicuique, erga vxorem, liberos, familiam, erga ciues pares, priuato erga magistratum, & principem, aduersus inferiores ciues, si ipse sit magistratus, aut princeps. In quo est tota vi-

Leges.

Mœnia.

Arma.

Sermo.

Prudẽtia.

tæ ratio cônstituta priuata, & publica, & cuius nulla ætatís pars debet vacare, ac neq; potest siquidem humano more viuendum sit: quæ omnia sub genere quodam prudentiæ sunt posita: ex quo nascuntur illa, quæ à Græcis ethica, œconomica, & politica nominantur. Hæc sunt quæ necessariò humanum ingeniũ, & vniuersa hominis natura stimulis quibusdam ab authore suo excitata inuenit, & constituit: quibus semotis partim homo nullo modo viueret, partim non humanam vitam, sed ferinã & agrestẽ. His partis riteq; constitutis, transiit humana mens à necessitatibus ad cõmoditates, vt inuẽtis illis haberet nõ solùm quo se à tanta & tam continua violentia tueretur, sed iucundũ quiddam, quo etiã post depulsam necessitatem iuuaretur. Intereà quidem dum totus homo tanta vi, & terrore premeretur necessitatis, omnia erant in hostem conuersa: nec de alia re in homine, quàm de soluenda obsidione cogitabatur.

Cõmoditates.

At vbi omnia visa sunt quieta, & pacata, ex corpore voluptas, ex animo superbia extiterunt: quæ sibi maximã humani imperii portionem repeterent, ac quasi vendicarent. Seruitum est voluptati, excogitata sunt ad delitias plurima: seruitum superbiæ, multa ad inane quoddã decus reperta, & ad parandam excellentiæ opinionem. Tum quæ aduersus necessitatem fuerãt quęsita, quibúsq; aliquid cõmoditatis accesserat, ferè vel ad delitias sunt traducta, vel ad superbiæ acerbissimam tyrannidem pertracta, vt vel corpus oblectarent, vel oculis intuentium tanquam in scena saltarent fabulam. Necessitati satisfactum paucis est, & parabilibus, cõmoditas plura adiunxit, voluptas & superbia sese complexæ, nullum modum, nullum finem inuenerunt. Nam animus cura illa præsentis necessitatis solutus ac liber cœpit respirare, & otiosior velut theatrum hoc contemplari, in quo esset à Deo positus: scrutari singula quæ in cælo, quæ in elementis, terra, aqua: nempe sydera, animantes, stirpes, gemmas, metalla, saxa, quæque in eodem ipso animo inessent. Prouexit eum curiositas, & si quid videretur sibi exculpsisse, ingens gaudium tanquam ex victoria: ea voluptas identidem augebatur, dum alia ex aliis viderentur inuentionem sequi velut fili initio arrepto: quum sæpissime alterius longè diuersi globi filum tenerent, quàm arbitrarentur. Tum ostendendis inuentis suis, quasi liberis à se progenitis, & aliis communic

Voluptas
Superbia

municandis, non exigua item delectatio nascebatur: tum ex aliorum de se admiratione initio quidem grande gaudium: hinc vbi oculos in se reflexissent, opinio excellentiæ, atque huic cognata superbia: quin ad maiorem admirationem sui excitandam aucta est ostentandi cupido importuna, adeò vt quidam vniuersa vitæ officia deseruerint, vt huic se scrutationi cunctos dederent, ac velut manciparent: vnde si quis contradiceret, rixæ, & factiones, & sectæ. Prouexit alios curiositas cognoscendi, quæ nemo alius: vt ventura, aut magnis tenebris obruta, & recondita. Fuere qui vel pecuniæ auiditate, vel potiundi quas expetissent voluptates, à dæmone, quod est maximum nefas, docere sustinuerint, quæ non poterant à mortali. Iam erat longissimè euecta infrenis auiditas sciendi, quum in medio tamen curriculo cœpit per excellentissima quædam ingenia retineri mentis ille impetus, vt parumper dispiceret, quæ tandē esset futura tam anxii atque effusi cursus meta, quod præmium tam perpetui laboris. Quæstio imprimis digna humani generis cura. Nā quid prodest defatigare se hac solicitudine, si votis nihil paratur aliud, quàm vota: si cupiditatis vnius finis sequentis est gradus, si agitamur perpetuò, nec vllus est finis aut requies? Quid miserius, quàm præstantissimum hoc animal, si ea modo quęrit ac concupiscit, quæ sensibus sunt exposita, quæq; omnino possunt in vita contingere: quæ nō requiem aut delectationem vllam pariunt, nō gaudium afferunt purum, solidum, diuturnum? Pulcherrima, vti dicebam quæstio, & ingenio nostro multò dignior, congruentiórque, quàm de modo vel materia cælorum, de viribus stirpium aut lapidum: sed grauis tamen explicatu, & quæ sui difficultate maxima quoque ingenia exercuit, veriùs quàm edocuit: videlicet quod illius extremi finis notitiam humana mens lucernula sua instructa non potest assequi, nisi à fine ipso illucescat: quemadmodum iis euenit, qui ingrediuntur in locis obscuris. Itaq; Deo fuit opus, qui nos non modò edoceret ad se venire, sed tanquā manu duceret imbecillum & subinde casurum. Hæc est religio, quam à Deo ipso accepimus, à luce radium, vires ab omnipotentia. Hæc sola reducit nos ad originem à qua egressi sumus, & ad quam tendimus: nec est alia hominum perfectio: quandoquidē hoc demū est perfici vnumquodq; finem cui conditum est, nancisci. Nam homi

Sectæ.

Finis bonorum.

Nota.

Religio.

Perfectio

hominum non victui & cultui & habitationi conditum, non arduæ cuinam, & reconditæ, & molestæ cognitioni, seu verius cupiditati cognoscendi, sed participationi æternitatis, & diuinæ illius naturæ, quis non liquidò perspicit, qui consideret vim & celsitudinem mentis, intelligentiam rerum præclarissimarum, tum ex intelligentia amorem, & ex amore coniungendi se cum illis expetentiam: Quocica quum ea demum sit cuiusque rei perfectio, suisque omnibus partibus absolutio assequi finem, cui est condita, sola vtique pietas via est perficiendi hominis: quare hæc vna est rerum omnium necessaria. Sine cæteris expleri potest homo, & numeris suis omnibus consummari, sine hac non potest. Etiam cibo & quotidiano victu potest carere, pietate nullo pacto potest, nisi sit futurus miserrimus. Hoc est quod Dominus Marthæ dixit solicitæ non vtique de superuacaneis, sed de quotidiano alimento, turbari eam circa plurima, vnicum est necessarium, quod elegerit. Maria, sedere ad pedes Domini, & verbum illius audire. Quocirca reliquæ artes, ac disciplinæ omnes, religione excepta, pueriles sunt lusus. Nam quemadmodum quas nos siue taxillorum, siue foliorum, siue acierum, siue spheræ lusiones appellamus, inuenit, atque exercet humanus animus, siue dum in rem aliquam vigor ille igneus conatur esse intentus, melius tamen quod agat nescit, aut nõ habet: vel desidiosus est, & piger, nec bonarum artium laborem perfert: vel vt intentionem remittat à rebus grauioribus, quo recreatus laxatione illa refectúsque redeat ad sua seria. Ita hominum mens in artibus se & scrutatione variarum rerum exercuit, partim religionis ignorantia, partim quòd nec pondere præpedita ad illam valet ascendere, nec pigritia conatur: in aliis vt reparet corpus huius necessitatis, cui ipsa affixa est, vel se ad nouos religionis conatus & actiones intermissionibus reparet. Et sicut inter nos qui lusus non callent, modò vsum vitæ & prudentiam norint, non vituperatur: imò contrà turpis est & probrosus qui lusionum gnarus, prudentiam ignorat: sic qui artes omnino nullas tenet, cognitam tamen habet peritiam virtutis, ad cuius normam animum formauit, ac composuit, tantum abest vt vituperetur, vt summis etiam euehatur laudibus. Contrà ille ignominia est dignus & dedecore, qui humanis artibus edoctus ac instructus, inanis est à virtute.

Hoc

Hoc verò multis suis disputationibus Socrates planum fecit homo gentilis,& eum gentiles alii secuti. Idcirco filii Lamech, id est, primi spurii prophanas disciplinas dicuntur inuenisse, ac consignasse monimentis literarum, quasi filii huius seculi, quemadmodum est in sacro Euangelio, filiis lucis prudentiores in generatione' sua. Sed nostra omnis cognitio velut inspectio est quædam quæ vel ibi sistit in contẽplatione cuiusque rei, vt dum oculus varietatem colorum intuetur,& animus memoriam rerum gestarũ: vel in finem aliquem respicit,ac scrutatur, ad quem si vniuersales aliquas normas colligit, vocatur ars:cuius inueniendæ hæc ferè fuit ratio atque obseruatio. Initio vna atque altera experientia ex admiratione nouitatis annotabatur ad vsum vitæ,ex singularibus aliquot experimẽtis colligebat mens vniuersalitatem,quæ compluribus deinceps experimentis adiuta & confirmata pro certa exploratáque haberetur:tradebatur tũ posteris, addebant alii,quæ ad eundem vsum,finémque pertinerent Hęc collecta per magni ac prçcellentis ingenii viros, disciplinas siue artes effecerunt:nam hoc erit generali vtendum vocabulo. Quicquid nunc est in artibus, in natura priùs fuit, non aliter quàm vniones in concha, aut gemmæ in arena: sed quod hebetes multorum oculi non animaduersum præteribant, ab acutioribus indicatum est: illique inuentores dicti,non quasi rem, quæ non esset, fecissent ipsi,sed detexissent, quæ lateret. Itaque primi illi obseruatores experimentorum, quique aliquid sperarunt moueri in quaque arte posse,primi sunt inuentores artium. Plurimum,inquit Seneca,ad inuentionem attulit,quisquis sperauit posse inueniri. Tum qui de experimentis collegerunt dogmata, hos eodem dignitatis nomine prosequimur: velut Hippocratem, qui sicut traditum est à M. Varrone, annotata medicamentorum collegit, quæ essent templo Aesculapii adscripta, vnde formulas cõfecit, & imaginem quandam artis. Sed & qui sparsa congregant, & digerunt confusa,& inuoluta explicant,& obscuris lucem claritatémque adierunt,idem sunt inuentionis nomen consecuti: vt Aristoteles in dialectica. Ergo experientia quemadmodum Manilius canit per, varios vsus artem fecit. Cæterùm experientiæ temerariæ sunt ac incertæ, nisi à ratione regantur: quæ adhibenda est illis tanquam clauus aut gubernator in naui: alio

Ars.

Inuentores.

Experientia.

alioqui ferentur temere,&fortuita erit ars omnis, non certa. Quod est in iis cernere, qui solis experimentis ducuntur, de quorum natura & ingenio iudicium non censet rem, locum tempus,& reliquas circunstantias inter se conferens, fieri enim conuenit quod in Gorgia dicit Plato, vt experientia artem pariat, ars experientiam regat. Et quemadmodum vis quædam indita est terræ ad producendas herbas omnis generis, ita animæ nostræ velut potestate quadam omnium artium ac disciplinarum sunt indita semina, & ad prima illa ac simplicissima pronitas quædam, quò nutu suo fertur: vt ad manifestissima bona voluntas, ad manifestissimas veritates mentis acies: quēadmodum acies oculorū ad viride, & auris ad cōcentus. Quem nutum Aristoteles vocarit fortasse potestatem, Plato semina, nihil sanè repugno: alii προλήψεις, quasi dicat quis anticipationes, & monitiones animis nostris à natura impressas ac infixas. Ea est causa cur puer euidentissimæ veritati statim consentit nunquàm anteà visæ, non secus quàm agnus fugit lupum, nondum antea conspectum: hæc semina inertia, & socordia opprimit, extinguitque: educit vero in stirpem ac fructus exercitatio per vsum rerum: excolit iudicium, & temperat, sicut multæ in natura fruges manibus atque hominum cura meliores redduntur. Quocirca si iudicium vel nullum est, vel apertè fallitur, in fraudes & mēdacia degenerant: haud multo dissimiliter atque accessit tota massa ex acido frumento vel coagulo. Neque artium aut cognitionis merentur nomen falsæ quædam imposturæ, quales sunt dæmonum, aut diuinationum præstigiæ: earū enim dogmata non iudicium moderatur, sed libido: vt de pyromantia, de necromantia, de lineis manuum, de viribus syderum, quæ prodita sunt vt quibusdam venit in mentem diuersæ ab Aegyptiis, quam Chaldæis: nec eodem modo à Græcis & Arabibus, vtique non magis, quàm inspectio dicatur, si quis baculum in aqua fractum aiat videre, quum sit integer: aut multos in Iride colores, vbi nulli sunt. Ego verò cognitionem ea demum voco, quæ sensibus bene affectis & in apto medio accipimus: tum quò nos vel euidens producit ratio, & vel cum natura ingenii nostri ita coniuncta, vt nemo eam non admittat, vel similis veri experientiis siue nostris, siue alienis deducta, confirmata autem à iudicio probabilitate coniecturarum

Cognitio quæ.

rum

rum impulſo: quarum illa ſcientia nominatur firma atque indubitata, poſterior autem perſuaſio quædam & opinio. Sed nec cognitio quæcunque eſt ars, verum ea ſola, quæ effectus cuiuſpiam ſit regula: quippe quæ temere & caſu contingunt, arte non fiunt: vt impacta per indignationem à pictore ſpongia expreſſam eſſe equi ſpumam, ars enim certi ac deſtinati finis eſt facultas. Nam vnaquæque ars primum omnium finem habet, quò ſpectet, quò ſua omnia qua rectè qua obliquè, mittat tanquam in ſcopum iacula. Tum in materia verſatur, ex qua exiſtit finis: nec aliud eſt eam in materia verſari, quàm de illa tradere præcepta, quæ exercentem quoad fieri poſsit, ad finem artis perducant. Finis quidem quemadmodum in vnoquoque opere, ſic in artibus primus eſt cogitatione, executione vltimus. Sed non item in inuentione cuiuſque artis. Nam ſunt artes in quibus propter finem quæſita eſt materia, vt in agricultura, in qua omnia ſunt ad vitam ſuſtentandam comparata. In aliis propter materiam deſideratur finis, vt in contemplatione naturæ, quando pulcherrimum hoc opus in admirationem ſui intuentes rapuit: & intuitus rerum atque intelligentia tanti opificii expetita eſt: ad quod materia homines allicefecit. In aliis caſu quodam ars prodiit, vt quum artis illius opus exiſtit, præter deſtinatum artificis: ſicut in multis pigmentis, in intritis menſurarum, & nuper in bombarda. Cognitionum finis eſt in aliis ipſa cognitio, quæ artes inſpectiuæ nominantur: ſicuti naturæ contemplatio, & molium, quæ eſt geometria. Aliarum eſt actio: velut in muſica: quum poſt actionem nihil relinquitur, quæ actiuæ dicuntur: aliarum opus aliquod & effectio præter actionem, vt ædificatoriæ, & medicinæ, quæ effectiuæ nuncupantur. Sunt quædam inſtrumenta tantùm aliarum, velut grãmatica, & dialectica: quæ à Græcis ea de cauſa ὄργανα nominantur. Quæ vero in regulas ac præcepta non coguntur, minimè ſunt artes, ſed generali nuncupatione cognitiones & peritiæ quædam: velut rerum geſtarum notitia, cõſideratio diuinitatis, quare diffiniatur nobis ars collectio vniuerſalium præceptorũ parata ad cognoſcendum, agendum, vel operandum, in certa aliqua finis latitudine. Quanuis relicta ſunt ſæpænumero quædam in arte parum vniuerſaliter obſeruata: vt in contemplatione naturæ. Ideóque ars interim pro generaliore à nobis

Artis finis.

Materia.

Artiũ differentiæ.

Ars quid

bis ponetur, nempe obseruatione, vel etiam interdum cognitione quapiam, vbi nihil erit pericli. Sed admonendi certi fuimus. Materia vero artium non vnius est rationis ac notæ. Est in aliis vna & simplex, vt in Theologia Deus: in aliis vna, sed mista ex variis: vt in statuaria quo potest fingi statua, metallum, saxum, lutum, argilla. Quædam materiã est prorsum naturalis, vt in agricultura: nonnulla artificialis penitus, vt œconomicæ, ac politicæ: est alia materia naturalis quidem, sed à nobis in vsum concinnata, tanquam pictura & structura, & oratio. Artis exercitatio nihil est aliud, ac præceptorum eius executio: ea verò artificis est, eóque & eiusdem sunt potius instrumẽta, quàm artis ipsius. Artificis finis præceptorum est actio. Artis finis semper præstãtissimum est opus, scilicet quod ex illa actione existeret, si nihil prohiberet: vt medicinæ finis est sanitas, medici verò applicatio pharmacorum iuxta documenta artis. Ita quod medium est arti, præcepta scilicet, finis est artifici: qua de causa neuter vnquam potest fraudari fine suo. Ars enim singula rerum nõ spectat, sed omnes in cõmune, quæ ea ratione deuinctæ, de qua ipsa præcipit: nam id quod operatur nempe artifex, circa diductas versatur res ac singulares: ars nihil operatur, tantùm docet. Quoniam non huius aut illius sanitatem curat medicina, sed in vniuersum illam considerat, quam necesse est ex præceptis atque institutione sua consequi, quę posteà ab artifice in singulos hominum tanquam ex fonte deducitur. Quocirca si artis documenta, quum nihil foris impediat, sanitatem adferre nequeunt, nondũ perfectè est ars exculpta: sin sanitatem euenire est necesse, profectò plena est & suis numeris absoluta: eáque ad certum aliquem finem adiicit oculum, quem nunquàm non adipiscitur: quandoquidem appositissima ad illum via intendit Itaque non de arte est hic nobis sermo, quæ inter homines versatur, sed de illa cuius perfectio & in naturæ rerum sita est potestate, & in hominum ingeniis: nam ea quam nos tarditate nostra inuenimus, assequimur, exercemus, plerunque non ars est, sed vel artis simulachrum, vel tenuis aliqua artis portio. Similiter sit mihi dictum de artifice, qui dolet quidem in hoc aut illo minimè succedere, sine culpa tamẽ artis, quæ actionum impedimenta præstare nec debet, neque potest: sine culpa etiam sua, qui executionem modò & applicationem

Materiæ artium differentiæ.

Exercitatio artis.

tionem præceptorum ad finem habet pro ſcopo, & profitetur: vt rhetoricæ eſt perſuadere, rhetoris accõmodè ad perſuadendum dicere. Quocirca vt appetitus & viæ omnes fine ſeparantur, ac inſigniuntur, ita artes omnes fine diſtinguuntur, nõ materia: nam eiuſdem materiæ eſſe diuerſæ artes poſſunt, tanquam ferri, & faber, & cuſor: ligni, tignarius, rhedarius, ſtatuarius: artifices porrò actionis modo, materia, inſtrumentis inter ſe diſcriminantur. Præter artis & artificis finem eſt finis hominis: finis verò omnis boni velamento tegitur: quippe finis tanquam vltimũ quiddam expetitur, expeti porrò nihil poteſt niſi quod credatur bonum. Bonum eſſe homines iudicãt quod proſit, malum quod noceat. Iuuari autem ſeſe ducunt in animo, & in corpore: & propter hæc duo externa multa in vtilitates ſunt repoſita: vnde factum eſt, vt quum iudicia hominum ſint diuerſa, & ex iudiciis appetitus varii, alii alios ſibi artium fines ſtatuerint. In his multùm valuit pecuniæ reſpectus, omnia huc referunt. Illi nomen & gloriam malunt, illi dignitatem, alii potentiam. Sunt qui artes quæſierunt ad commoda quædam corporis, ſunt qui ad voluptates & delitias. Alii prudentiam venantur, & vſum rerum. Alii pietatis cultum, atq; incrementa deſiderant: nonnulli horum ſingula, alii multa, alii pleraque. Sunt qui volunt hæc parare, ſunt qui conſeruare parta: alii ſibi vnis, alii iis, quos habent charos, vt liberis: quemadmódum Zenobia Græcè ſtuduit, vt doceret filios: & Ariſtoteles operã dicitur dediſſe arti medicæ, vt amicis opem ferret: ſic reipublicæ quidam laborant, complures poſteris, quos filiorũ habent loco. Malum vitandum boni loco ducitur: nam effugere malũ inter vtilia recipitur: vt nanciſci bonum. Et quemadmodum ſtudent multi vt iis proſint, quibus bene cupiunt, ita non pauci, vt quos oderunt, in his lædant rebus, quibus bonorum nuncupatio imponitur.

Artes quomodo diſtinguuntur.

Fines.

Illud quoque in nobis arbitror animaduertendum, à quibus, & quemadmodum diſcimus: tum exitus diſciplinæ. Nam & Deus docet, & quos Deus miſit, prophetæ olim, hinc Apoſtoli, & viri ſancti: deinceps per ſcholas alii, quibus id muneris eſt mandatum: interdum angeli quoque docent, hæretici docent, viri flagitioſi ac probroſi docent, diaboli docent, patres, matres, ſenes, iuuenes, pueri, mulieres, viri periti, imperiti. Docent etiam nos muta animãtia: vt clyſte-

A quibus & quemadmodũ diſcamus.

rem Ibis Aegyptia: sectionem venæ Hyppopotamus: ædificationem hirundines: & aliæ quarundam herbarum vsum. Iam alii ita discunt, nihil vt relinquant temporis ciuium rebus, amicorum, propinquorum, familiæ, parentum, liberorum, omnia prolixe impendant studiis. Alii vt etiam de tempore, quod natura exigit, decidant, & de valetudine ac mente veniant in periculum. Non desunt, quod grande est nefas, qui nihil reliqui faciant pietati, aut minùs quàm oportet, cætera facilè exequuntur. Sunt quibus omnia prudenter dispensantur, quique suum cuiq; tempus attribuunt. Plerique tamen desidiosi tanquam id vnum mandatum habeant negotium otiari, omnia succisiuis obeunt horis, & negligenter. Exitum disciplinæ voco id quod ea in discipulo suo exercet, vel in aliis discipulus per eam: nempe vt animo fiat melior, peior, prudentior, stultior: in corpore validior, infirmior, pulchrior, deformior: aliquod denique ex tribus illis commodorum aut incommodorum generibus vel sibi paret, vel aliis.

Exitus disciplinæ.

Nunc illud est à nobis demonstrandum, quæ artes, & quatenus noxiæ sunt homini, quæ contrà vtiles. Homo verò vt vnaquæque res, ex fine est censendus: vanus est enim ac miserrimus, si non assequatur finem: perfectissimus verò ac próinde felicissimus, si consequatur. Finis hominis, quem alium possumus statuere, quàm Deum ipsum? aut vbi potest homo beatiùs acquiescere, quàm in Deo velut absorptus, & in illum conuersus? Eadem via redeundum est nobis ad illum, qua egressi sumus. Amor causa fuit condendi nostri: nam vt se nobis tanta illa cõmunicaret felicitas, nos creauit, quo nullum esse euidentius amoris signum potest. Amore ab illo nos seiunximus, nempe nostri ipsorum. Amore reuocati sumus & erecti, nempe Christi erga nos. Amore reuertendum est nobis ad nostrã originem, quæ est eadem finis noster, nempe nostra in Deum charitate: spiritalia enim nulla res alia conglutinare, nulla ex multis vnum valet facere, nisi amor. Amorem verò necesse est cognitio antecedat. Deus nos antequam nobis nasceremur, iam diligebat, quia iam nouerat, iam illi geniti eramus: nos nati & cognoscendi vim atque vsum adepti amamus. Quæ autem amanda sint fides monstrabit, traditis vnicuique primis & simplicissimis elementis pietatis de Deo patre omniũ, & filio

Finis hominis.

eius Iesu Christo, qui ad redemptionem nostræ carnis peccati, carnem eandem nostram induit, sed sine peccato. Deinde hæc eadem explicatiùs quomodo sint & cognoscenda, & amanda, non vlla hominũ inuenta, sed diuina declarant oracula, quæ satis sunt literis per spiritum sanctum prodita, in quibus literis, absoluta est intelligentia diuini cultus, quæ pietas & eadẽ religio nuncupatur, licet eius vis magis actione continetur, quam peritia. Prima illa elementa non adeò sunt simplicia, quin ad agendum sufficiant: ea nemine prorsus oportet ignorare. Perfectio verò pietatis illorum est, qui altiùs sese attollunt per charitatem, quæ vt ignea est, ita ignis modo sublimes quos possidet rapit. Hæc sunt eius cui commissus est grex, qui & à domino audiuit, diligis me plus, quàm hi? Hunc conuenit esse doctrina sana potentem, & eis qui contradicunt, resistere: sicut Paulus Apostolus admonet. Hæc intelligentia diuini cultus per seipsa suis viribus nititur, & consistit: nec vllis omnino eget adminiculis, imò in illa vna cuncti thesauri clauduntur scientiæ ac sapientiæ, omniáque quæcunq. ab aliis sunt gentibus vel diuersis de rebus prodita, vel quadantenus de eisdem, pueriles sunt balbuties, ac inscitiæ meræ, si cum illa cõferantur sancta & admirabili sapientia. Hanc oportet esse reliquarũ institutionum canonem, sicut Deum spirituum & hominem animantium: vt tales quæque censeantur disciplinæ, quatenus huic materia, fine suo vel nostro, præceptoribus, discendi ratione, & exitu congruunt, aut non congruunt. Pietati nulla est ex se materies contraria, nulla cognitio. Contrariũ appello, quod cum fide & charitate pugnat, nempe quod has virtutes vel tollit funditus, vel certè minuit, importatis in animum sceleribus & flagitiis. Materiæ nanq; ex rebus sumuntur, quas omnes condidit bonus Deus, ideo bonas. Nec vlli bono aduersatur pietas, quum ipsa boni totius sit caput: nec sit quicquam in nobis bonũ, sine illa: nec quicquã potest ei esse inimicum, cuius author sit ille idem, cuius ipsa cultũ, & religionem profitetur, & patefacit voluntatẽ. Res verò omnes quò exactius cognoscuntur, eò magis fores ad ingressum intelligendi numinis aperiunt, nempe causam supremã ex effectis, quod est cognoscẽdi genus captui mentis nostræ accommodatissimũ. Sic peruenisse Abraamum ad inuestigationẽ Dei scribit Philo Iudæus. Nam ex cælis atque elementis, ex sem-

Pietas artium regula.

piternis motibus, ex ordine inuariabili, ex stata ratione annorum & temporum assecutus est profectò esse sapientiam aliquam, à qua ista omnia tam certa & constantia regerentur. Ergo illam ipsam quæsiuit & coluit abiectis spretisque deorũ insaniis, quos ipse sibi homo erat fabricatus, vt opus suum adoraret ipse author. Basilius magnus Mosen tradit à cognitione Aegyptiarum disciplinarum ita mentem exercuisse, vt perueniret ad contemplationẽ τοῦ ὄντος. Hac de causa sanctus vates canit, cælos enarrare gloriam Dei, & opera manuum eius annuntiare firmamentum, & Paulus inuisibilia Dei per visibilia intelligi. Prætereo quæ de naturali magia scribit Ioannes Picus, quòd vtilis sit, vt manifestò deprehendãtur miracula seruatoris nostri naturæ vim & facultatem omnem excessisse. Equidem inimiciorem censeo pietati superbam ignorantiã, quàm modestã peritiã: idq; videmus passim vsu euenire, vbi sit inscitia, ibi non admodum vigere veram, syncerámque pietatem. Cognitionem autem veram voco, aut vero quantum liceat confinem, ac similem. Nam rudes falsæque, coniecturæ pro fundamentis cognitionis positæ pietatem possent lædere: quod genus sunt Epicuri de voluptate placita, quòd hominis summum sit bonũ: tum de anima nostra, & de diis, quæ ab eodem, & aliis sunt vt impiè, ita etiam dementer affirmata. Ad hæc imposturæ dæmonum, quæ omnia ex cognitionum numero paulò anteà demoui. Nocet pietati cognitionis scopus, vt in artibus, quæ ad lædendos homines sunt paratæ: de quo genere sunt philtra, incantationes, & disciplinæ militaris ea pars, quæ ad vim hominibus & cladem inferendam pertinet: & tota confectio machinarum belli, reliquæ etiã artes malæ, quia maleficæ. Iam fines nostri impii sunt, quum ea gratia discimus, vt lædamus. Nec virtutem non diminuunt, quæ ostentationi quærimus: cuiusmodi esse quidem possunt artes omnes, sed necessariò sophisticæ, quæ aliorsum quàm ad vanam quandam iactationem ac libidinem non possunt referri. Curiosa etiam delectatio scrutandi nihil ad pietatem facit, quæ quidem nulli esse valeat deinceps vsui ad vitam. Magister gentiũ Paulus non patitur nos curiosis scientiis abduci: & in Actis Apostolorum multi eorum qui artes erant sectati nõ malas, inquit, aut impias, sed curiosas tantummodo, eiusdem apostoli doctrina adducti, publicè libros

bros suos exusserunt, quorum pretium summam reddebat haud contemnendam. Huius sunt generis præstigiationes, chalchymia, siue metallificium, diuinationes, & aliæ imposturæ. Quæ verò fœdas corpori voluptates conciliant per sensus omnes quantam pietati plagam infligunt? siquidem vniuersam mentis vim immergũt in corpus, cogúntq; obrutescere, vt attollere se, ac de Deo cogitare principio ægre possit, mox ne ferat quidem.

Periculosum est, si quis ab eo discat, cuius verba & consuetudo peiores nos dimittant, quàm acceperant, & eo magis quum naturæ nostræ vitiatio cõciliat authoritatem doctrinæ. A dæmone autem aliquid discere impium, cum quo nullam omnino vult nobis esse Dominus cõmunionẽ: quippe astus eius ac vafricies, quæ sunt plurimæ ac multifariæ ad nos fallendos sunt instructæ omnes, auertendósque à bono illo, cui sumus conditi. Huiuscemodi sunt artes, quarũ dæmon & magister & inuentor fuit: quasiq; fœdus habent cum eo vel apertum, vel occultum, non defuturum ipsum exercentibus, vt in μαντείαις plerisque, sortilegiis, vaticiniis: quibus homines facilè humano imponunt ingenio auido se in abstrusa, aut ventura immittere. A quibus nõ discendum.

In discendi ratione, atq; exercendi valde illud improbari debet, deseri propter humanas artes pietatem vel in totum, vel magna ex parte: nec tantum ei impendi, quãtum opus est nobis ad iter hoc conficiendũ beatæ immortalitatis. Quum vitæ etiam officia deseruntur necessaria vel publicè, vel priuatim, si in morbum incurrimus, quem instantem iam atq; impendentem facilè prouiderimus. Tum enim non solùm sunt disciplinarum exercitia seponenda, sed vitę inexcusabiles quoque domi atque in ciuitate functiones. Discendi ratio.

Præter hæc omnia euentus non debet prætermitti. Quippe in multis artes atque eruditio religionem solet deterere, ac peioris conditionis facere: velut inquisitio rerum naturę, rerum reconditarum, quæ vel locis secretis occultantur, vel tẽporibus venturis inuoluuntur, quas Dominus sibi vni reseruauit: vt nec Apostolis dignatus sit communicare, vetans illos tempora, & articulos tẽporum rimari, quos Pater posuisset in sua potestate: cõsueuerunt enim hæc à fiducia Dei traducere ad fiduciam rei conditę. Sunt quæ augent ferè vitia, & plurimum de virtutibus detrahunt: tanquam libri al- Euentus.

tercatorii, rixosi, contentiosi: in quibus contra veritatem se armat ingenium: & impia laudis affectatione malit veritatem obscurari, quàm ipse cedere. Eodem pertinent libri de vitiorum laudibus, nempe crudelitatis, belli, pecuniæ, tyrannidis, fraudũ. Sed de rebus potissimùm lasciuis, quales sunt milesiæ tabulæ: quibus nihil est neq; insulsius, neque impurius: tum multa in poetis, pleraq; omnia in cantiunculis, ac libris vulgaribus linguis conscriptis. Quæ omnia prout cuiusque est ingenium, censentur: nam alia aliis ingeniis conueniunt, vt palatis, & ventriculis. Neque est enim vlla adeò bona cognitio, quam nos non possimus corrumpere: vt nullus tam salubris cibus, qui pestilentia correpto nõ fiat pestilens. Sed quanuis nulla eruditio, & peritia pietati nõ seruiat ex se, non hoc tamen est consyderandum vnum, sed quid nobis conducit: quandoquidem artes ac disciplinas non propter ipsas discimus, sed propter nos. Quemadmodum omnia sunt in hoc mundo à Deo condita, ideo etiam bona & pulchra. Bona verò hæc non omnia, vbique, ab omnibus sumenda. Bona quidem illa sunt in se vbique, non tamen nobis. Ita in disciplinis, & cognitione omni statuendum est. At verò vt sit quisque affectus, quomodo contemplandus, vt cui rei sit idoneus, iudicetur, à qua illi abstinendum, sicut de corporibus dicet peritus medicus post vsum cum illis aliquem, ita de animis vir prudens excellentia ingenii, iudicii, doctrinæ, ad tantum munus ascitus: quibus tantis ad arbitrandum facultatibus cõsuetudinem adiunget aliquam. Cui nos rei nõnihil adiumenti afferemus explicatione ingeniorum, sed hoc post paulum.

Nunc autem quæ artes Christianis congruant salua pietatis suæ custodia, ostendamus. Nam hæc, quod sæpe diximus, sæpe est enim dicendum prima semper debet oculos obuersari: nec ab illa mentis intentionem dimouendum. Si cui vel in prima sui origine, quum à natura fingitur, vel deinde munere aliquo Dei amplissimo ac prosperrimo tanta esset tributa mentis præstantia, vt ad illud se fastigiũ diuinæ sublimitatis attollens in eo tanquam in iucundissimo & naturali sibi quodam domicilio conquiesceret, & humanis omnibus despectis fastiditisq;, ceu incola quispiam fieret illius inaccessibilis lucis, quam incolit sancta illa & præpotens natura, næ iste maiorem humana sortem nactus, vitam

quandam

quandam in hoc corpore degeret angelicæ propiorẽ, quàm humanæ: huic nullis esset artibus, nulla alia cognitione opus: nulla huic necessitas minaretur, nulla terreret altiorem casibus & necessitate omni. Ad hanc vitæ excellentiam quadantenus videtur accessisse illi, qui in solitudine & locis remotissimis ætatem transegerunt separatam ab humanis commerciis, conditam & condulcoratam angelica consuetudine, atque colloquiis, Pauli illi, & Antonii, & Hilariones vel corporis sui negligentes, nedum externarum rerum, affixi perpetuò, & hærentes illi, cum quo beatissimè erant infinita æternitate victuri. Sed hi perpauci fuerunt, & ex quadam celsissima, ac planè diuina nota grãdi beneficio Dei selecti. At reliqui quibus ad tantam aspirare felicitatem nõ est datum, quum velut oculos à sublimi illo intuitu demittunt, non debent sese abdere in torporem quendam otii, vt penitus nihil agant. Dominus in mundi primordio labori addixit filios Adæ: ex qua sententia illud scriptum est à Paulo ad ecclesiam Thessalonicensium, Si quis non operatur, nec comedat. Solomon formicę exemplo segnes ad opus extimulat: & Dauid beatum esse ait illum, qui panem edat labore manuum suarum quæsitum. Dominus noster in Euangelio suo non laborem tollit, sed anxiam solicitudinem de successu, quod est μεριμνᾶν. Itaque non decet quenquã in ecclesia otiosum & inertem viuere. Nam etiã sancti illi eremitæ, quum se ardor ille cõtemplationis interdũ remiserat, exercebant se variis operibus, pars manuũ, quidam ingenii.

Otium vitandum.

Artes verò ac peritiæ quænam erunt? Quænam aliæ, nisi quæ ad finem pertineant vel huic vitæ, vel sempiternæ necessarium? nempe quæ vel pietatem excolant, vel vitæ necessitatibus succurrant, vel certè vtilitatibus, quæ à necessitate non multùm discedunt. Pietatem porrò vel nostram ipsorum dico, vel alienam: quemadmodum etiam necessitates. Tanta est temporis vnicuique assignati breuitas, & in breuitate hac tanta fugacitas vitæ. Tum ea quibus indigemus ad animi cultum, aut corporis sustentationem nostri, vel aliorum adeò multa & varia, vt ad superflua de tanta temporis penuria aliquid succidere, manifestæ sit dementiæ. Ad vtilia non satis est temporis, & vacat alicui redundantia consectari? Necessitatibus corporis subuenitur alimentis, medicina, indumentis, habitatione, peritia: est

Quæ artes Christiani.

in his quẽadmodum parentur,& conſeruentur,quis ſit vſus. Excolitur & purgatur animus iis, quæ illi vel lucẽ ad.erunt, vt noſcat,vel ardorem,vt quæ amanda ſunt,proſequatur,fugienda vitet: ad hæc partim aliunde tradita accipienda, partim excogitanda per nos ipſos,atque exercenda. Facultatem vnam dedit nobis Deus, mentem in animo: inſtrumentum vnum manuum in corpore:quis duobus reliqua omnia animantia longè anteimus. Quantum enim inter animos mens excellit, tantum inter corporum inſtrumenta humana manus. Sed de iis quæ hominum manus efficiunt,alibi erit dicendi locus:nunc de ingenii exercitamentis loquamur.

Artium omnium diuiſio.

In mente duo inſunt potiſsimùm,vis intuendi, quæ dicitur mentis obtutus, ſeu acumen: & eorum quæ mens aſpexerit, vis quædam iudicandi, ac ſtatuendi: quorum illud prius ad ſpectationem ſolùm pertinet, poſterius ad ea quæ ſunt homini agenda. Animus humanus vagatur per cælos, per elementa,per lapides,metalla, ſtirpes,animantes,per hominem:non ſimpliciter, nam & eius corpus & animũ ſcrutatur: & quæ vtriſque accidunt vel perpetuò, vel intermiſſionibus temporum: hinc tranſit ad humana inuenta, quæ contemplatio patet latiſsimè: hinc per ſpiritus ad Deum ſummum & præpotentem. Quæ omnia prout vires ferunt, accepta tradit iudicio:hoc verò alia aliis confert,& inter ſe,& ſecum ipſa,tum oſtendit,quæ vtilia,quæ noxia,quæ neutra ſint corpori in victu, veſtitu, ſanitate, habitatione, ad neceſsitates,ad commoditates,ad copias:quemadmodum hæc paranda,conſeruanda,ſumenda in vſum. Similiter proſpicit animo, quæ proſint, quæque obſint ad cultum, & lucem mentis, vnde is melior euadat, vel deterior, eadem ratione qua priùs diximus, vt parentur, vt conſeruentur, vt vtamur. Verumenimuero homines nati ad ſocietatem ſumus,nec viuere penitus abſque illa poſſumus: hoc enim ſapienter eſt curatum à natura, tum vt arrogantia ſuperbiſſimi animalis retundatur, poſtquam ſe tam multorum indigum circunſpexit,tum ad cõciliationem amoris mutui, qui vſu & conuerſatione coaleſcit, tantò & faciliùs, & tenaciùs, quantò minùs ſe admiſcet arrogantia,diſſolutio totius glutini humanæ concordiæ. Societatis vinculum eſt bonitas, rector iudicium, in quo ſita eſt prudentia, & moderatio vitæ vniuerſæ. Prudentiam verò auget vſus à memoria conſeruatus:

Iudiciũ.

Societas.

seruatus: parum quippe magnarũ & multarum rerum proficeret cognitio atque experimentum, nisi esset vbi hæc conseruarentur, ne effluerent, & quum opus est, præsto adessent: vsus vel noster est ipsorum, vel alienus ad nos commonefaciendos, nobis relictus exemplis rerum gestarum, vel tanquam gestarum, quibus historia omnis continetur, & fabulæ, & apologi, & parabolæ: denique omnis memoria eorum, quæ dicta esse aut facta vel pro certo traditur, vel ad homines instituendos apta sunt & conficta. Eodẽ referuntur prouerbia, & sentẽtiæ: omnia denique quæ ex quorundam animaduersione annotata, in populo remanserũt tanquam publicæ opes in ærario communi.

Ad exercitium societatis sermo est hominibus tributus: quando enim tecti sunt nostri animi tam denso corpore, quæ nam esset societas? quàm emortua & torpens, si tota esset in oculorum aspectu collocata, si tam varios nostros cogitatus mutis solum nutibus promeremus? quod nec esset promere, sed magis accendere cupiditatem cognoscendi in aliis: sicut videmus iis contingere, qui inter se non intelligunt. Sermonis vicem literæ obtinent inter absentes, siue locorum intercapedine, siue temporum separẽtur, grande subsidium memoriæ, & testimonium fidele rerum actarum. In sermone duæ sunt artes, necessitatis altera, vt sit emendatus, quod non tam ad cultum quendam, & nitorem valet, quàm ad intelligentiam: altera commoditatis aut delectationis, in qua est omnis elegantia, cultus, ac splendor dictionis: huic adiungitur accommodatio sermonis rebus, locis, temporibus, personis, quæ nascitur ex prudentia, eáq; rhetorica nominatur. Sed quia effrenati animi nõ raro ad alienam iniuriam proruebant, leges sunt natæ: & iuris limitatio promulgata, id est carceres obiecti libidini, quam non cohibebat ratio tam vicina. Quæsita sunt quædam ceu ferramenta, quis faciliùs ac commodiùs in hisce versaremur: ad moles & magnitudines vel explorãdas, vel mouendas loco, vel cõstituendas ac figẽdas vbi esset opus, ars excogitata, quæ dicitur geometria: ad computationem qua nulla vitæ pars potest carere, arithmetica. In perscrutanda veritate quæ nobis ita occultatur, adiuuatur iudiciũ inuentione probabilitatis: in censendis iis, quæ ad coniecturã assumpsit, instrumento vtitur dialectico, quæ censura veri nuncupatur. Accessit his omnibus Sermo.

laxamentum & recreatio animi per harmoniã sonorũ, quæ est musica: sub quam poësis omnis venit quæ concentu numerorum constat: tametsi numeros quoq; suos habet oratio pedestris, non tamen lege definita & perpetua, sicut poema. Hæc quidem excogitauit animus sua industria accepta munere huius opificii Dei, quod natura dicitur. Longè omnia superat peculiare illud Dei beneficium, quod vnum vice vniuersorũ, quocunque dignatur accedere. Nobis tamen quibus propter magnitudinem flagitiorum non dignatur Deus illud ad singula præstare, adhibenda est diligentia, vt quæ conducant eruamus, prælucente lucerna, quam ille humano generi reliquit. Ergo hæ sunt materiæ ac fines cognitionum earum quæ cum pietate non dissident, imò verò & prosunt corpori, & earum multæ excolendo animo vehementer pietati deseruiũt. Artes hæ, siue quis cognitiones malit nominare, pluribus rationibus ac modis limitari possunt, quàm explicari queat, vt cuique fines ac metas visum erit defigere: nam & coniungi inter se separatæ quædam possunt, & coniunctæ separari: vt si quis de natura vnam artem, & cognitionis rationem faciat, quæ in animantium & stirpium contemplationem potest tribui: & de stirpibus in herbas, in frutices, in arbores. Sed nos ad discentium, nisi fallimur, commoditatem, hunc in modum partiemur: vt quæ ad cognoscendum seu contemplandum pertinent, sint primum aspectus quidam faciei naturæ: qui planè est sensuum, velut intuitus quidam picturæ: non aliter quàm quum vrbes, populi, gentes, nationes, montes, fluuii in tabella proponuntur oculis: hæc nominentur aspectus siue contemplatio: qui verò huius est peritus, aspector, siue contéplator. Descendet altius mentis acies ad intimum naturæ opificium, quod in penetralibus versatur cuiusq; rei, quo animo est magis aditus, quàm oculo, & si per oculum tamen: is est primus philosophus, seu intimus: scientia autem prima philosophia, vel intimum naturę opificium. Ex vtrisque exteriores causas scrutatur vir sapiens quæ oculis viciniores sunt & reliquis sensuum: quæ peritia scrutatio nominetur, seu inuestigatio: peritus autem scrutator, vel inuestigator. Post quæ ad ea transcendet, quæ omnem penitus sensum effugiunt, cogitatione sola inuestigantur, eas res spiritales nominare consueuimus, quarum disciplina sit spiritalitas: professores ipsi

Aspectus naturæ.

Prima philosophia.

Scrutatio.

Spiritalitas.

ipsi spiritales. Ex quibus omnibus colligitur rerũ narratio fusa iam & copiosa,& quæ non effecta solùm, verum causas quoque complectatur explicando potius. quàm inquirendo,quæ est historia naturæ,& qui in ea versatur,historicus illius. Accedat ad vsum contemplatio: præscribet, quænam admittenda in mensas,quæ à Græcis diæta dicitur: vocemus illum & nos diæticũ, aut si quis aliis vocabulis delectatur, vescum, esualem: tribuat his quisque quantum volet, modò res maneant. Tum ad salutem vel conseruandam, vel instaurandam medicina. Cuius partem Hippocrates esualem facit:atque huius inuentionem ad medicos refert. Satis prospectum est corpori, transeundum est ad animum, & consuetudinem hominum inter se. Sunt præcepta, quemadmodum quisque compositum & constitutum debet animum habere:quæ ars de moribus ethice nominatur, & qui eam profitetur ethicus, seu moralis. Sunt præcepta, quæ docent quomodo quis sese geret priuatim domi, quomodo publicè in ciuitate:illa sunt œconomicæ,hæc politicæ, vnde œconomici dicuntur,& politici:verba Græca sunt, Latinis auribus non inaudita. In sermone sunt regulæ, quæ ad emendatam elocutionem faciunt,quæ est grammatica. Sunt quæ ad aptationem consentaneæ orationis rebus, personis, locis,temporibus,quæ est rhetorice. Scrutatio illa & rerum, & verborum, & authorum veteris memoriæ, obseruatio atque annotatio eorum diligens,quæ grammaticæ est coniuncta, Philologia nominatur:& qui eam præstat: philologus. Vsus vitæ,exempla maiorum, cognitio præsentium facit eum,qui Græca voce polyhistor dicitur, quasi multiscius:nobis sit sanè honestiore nuncupatione prudens: & eius tractatio,prudentia. Sequuntur aliarum instrumenta, geometria, arithmetica: quarum callentes sunt geometræ, & arithmetici. Tum de inuentione probabilitatis,inuentor:de censura inuentorum,censor. Musicus versatur in musica: in poesi, poeta. In rebus diuinis & sacris vel consideramus,quantum licet mortali,sanctam illam naturam,vel ea, quæ nos ad illam adducunt, nempe eius præcepta, & viam:qui circa priora versatur, theologus, qui circa secunda, theonomus appelletur De his duobus aliàs, nunc de prioribus disseramus, quemadmodum tradenda singula,atque excipiẽda existimemus. Cognoscenda sunt ex libris

Historia naturæ.
Diæta.
Medicina.
Ethice.
Oeconomia.
Politica.
Grammatica.
Rhetorice.
Philologia.
Polyhystor.
Geometria.
Arithmetica.
Inuentio probabilitatis.
Musicus.
Poeta.
Theologus.
Theonomus.
De libris

libris

libris omnia: nam sine libris quis speret se magnarum rerum scientiam consecuturum? Si quidem Dei afflatus perpaucos docet: & quos docet, iis solùm ea perhibet, quæ maximè sunt ad sempiternam illam felicitatem necessaria. Videlicet tanta numinis indulgentia per quam rari præbent se dignos, hoc est idoneos: nec fas est vt diuini magistri doctrina ad exhibenda hæc humilia sese demittat. Itaque studioso homini vel libris est vtendum, vel qui locum librorum expleant, magistris, aut restat vtique, vt hariolctur. Sed sicut in vnaquaque re obseruationes infinitæ sunt, neque est enim res vlla tam exposita sentibus, quæ satis non sit ad multa ingenia diutissime exercenda: ita libri ad immensum numerum excreuerunt, singulis quæ vel ipsi animaduertissent, an notantibus, vel quæ essent ab aliis prodita, compilantibus: vt iam non dico de multis artibus ac scientiis, sed nec de vna aliena, quæ scripta sunt monimenta, iis legendis vita suffecerit, nedum intelligendis. Seneca author est negare Ciceronem, si sibi vita duplicetur, suffecturam eam percurrendis Lyricorum vatum carminibus. Quod si illa omnia, quæ à priscis illis philosophis, historicis, oratoribus, poetis, medicis, theologis sunt ædita, peruenissent ad hac ætatem, nihil esset nobis aliud habendum domi, quàm libri: in libris fuisset sedendum, libri fuissent calcandi, incurrere in aliud non possent oculi, quàm in libros. Etiam vt nunc quidem est, non paucis terror incutitur, & odium studii: quum offeruntur eis in quaque disciplina inexhausti laboris volumina. Despondent actutum animos, qui ea intuentur: & miseri intra se queruntur, quis leget hæc? Quibus de causis in vnaquaque arte ac peritia libri debent assignari, qui enarrandi sunt in scholis, qui secreto studio legendi ac euoluendi: ne æuum adeò breue ac fugax in superuacaneis, & non raro noxiis quoque consumeretur: & priùs auolaret, quàm ad frugifera veniretur. Hoc qui faceret, magna scientiarum notitia & acrimonia iudicii fretus, næ is mea sententia ingens in vniuersum hominum genus beneficium conferret. Nec contentus esset libros nota quadam insignisse, sed ex libris loca etiam indicaret vndé singula essent petenda. Quod nos quadam ex parte facere aggrediemur: quo successu, non multum laboro, certè optima voluntate, & qua multorum ingenia excitabimus, eorum præsertim qui beneficium hoc

pro

prolixius & cumulatius præstare poterunt nationi studiosorum, siue maiore mētis vi instincti siue cognitione rerum vberiore instructi. Equidem neque hoc, neque vllum aliud bonum inuidebo generi humano, à quocunque proficiscatur: & me in postremum, aut etiam in nullum reiici locum iucundissimum mihi erit intuenti profectus humanæ sapientiæ: qua sapientia si quo alio tempore, certè hoc isto plus quàm credibile est, mortalitas nostra indiget, collapsa in altum flagitiorum ac scelerum. Persecuturum me scriptores omnes legi dignos non est fiducia, ac ne possem quidem impeditus non tam eorum turba, quàm vel ignorantia, vel obliuione mea. Libertatem hanc consuletis boni, memores rem esse studiis maximopere conducibilem, dúntaxat quod non tanti oportet æstimari meam censuram, vt ea satis sit ad mouendum ordine scriptorem vllum infimæ classis, tantum abest vt primæ. Itaque de singulis artium verba faciemus, & quemadmodum videantur nobis tradendæ, & quid in quaque earum bene ac vtiliter existimemus ab scriptoribus proditum. Ante omnia quandoquidem necessitates sunt in vita variæ, crebræ, & per momenta singula aliæ ex aliis succrescentes, vt nobis rectè expendentibus nullum supersit tempus ad ludendum, referendæ sunt artes non ad inanem aliquam delectatiúculam, sed ad vsum. Rectè Galenus artes illas nuncupari non patitur, quæ vtilitatis nihil adferant vitæ. Quare tametsi nonnullarum artium finis est, sicut ostendi, contemplatio, ea tamen sui ipsius finis esse non debet, sed vlterius in vsum aliquem progredi. Quòd si arti alius non est propositus scopus, certè alium esse conuenit artificis. Contemplatio naturæ immensa infinita est, cuius alto si quis se credat, nec quò cupit perueniet, & amittet vitæ fructum omnem, nisi quæ studio erit consecutus vel ad vitæ commoda, vel ad suspectum atque admirationem authoris traducat. Quin etiam in vita hac contemplatio Dei, qua mirabilius dicit nihil potest, nihil amplius, aut præstantius, ad vsum est tamen aliquem conuertenda, vt accendamur, vt rapiamur, vt coniungamur illi. Admonebimus itidem nunc velut in vestibulo, quoniam quidem consuetudinem scelerū supra modum adoleuit humana malitia, multum inualuerunt prauæ animi affectiones, vt puriùs tradantur artes, simpliciùs,

pliciùs, minùs infectæ, ac imbutæ vafritie, atque imposturis, vt quoad eius fieri valeat, veræ illi ac germanæ simplicitati Christianus populus reddatur: & pauciores habeant disciplinæ omnes scintillas, quibus succedantur animi, vsque eo ad grandia per seipsos & sæua incendia parati. Elimata est nimium malitia, & ad cotem prauitatis iudicium exacutum, nihil opus est maiore acrimonia, sed potius tanquam retusione quadam: non quo imprudentes fiant homines, sed vt synceri magis ac simplices. atque ea de causa prudentiores, non astutiores: eò enim futura est vita nostra beatior, quò minus contaminata fraudibus & captionibus, similis priscorum hominum, quos animorum rectitudo, & simplicitas diuinis colloquiis dignos reddebat. Adde quòd disciplinæ breuiter ac puræ ostensæ acumen, iudicium, prudentiam, cõmunium rerum vsum adiuuant: longa earum tractatio retundit vim mentis, & molestissima est: de qua in concione viri sapientissimi scribitur: In multa sapientia multa est indignatio: & qui addit scientiam, addit & laborem.

Hoc loco iustissima quæstio occurrit de libris prophanorum hominum nempe Gentilium, Agarenorum, Iudæorum legẽdos eos censeam, an ne reiici in totum oporteat? quippe in quibus est multum malitiæ ac fraudum, ad omnésque animi motus incõsultos ac facinorosos plurimum veneni. Grauior quæstio, & cura dignior, quàm quiuis facilè arbitretur de qua nihil possit semel in vniuersum dici. Positum est à nobis paulò anteà nullam cognitionem rerum obesse pietati. Gentilium opera bene lecta nihil prorsum nocuerunt ex Græcis Origeni, Iustino, Basilio, Nazianzeno, Chrysostomo: ex nostris Tertulliano, Cypriano, Lactantio, Hieronymo, Ambrosio, Hilario, Augustino, Gregorio, Isidoro, Thomæ: quibusdam etiam vehementer profuerunt, vt Augustino Ciceronis Hortensius. Nocuerunt multis veluti Luciano, Iuliano Cæsari, Pomponio Læto, Domitio Chalderino, Codro Vrceo. Multi in se experiuntur pietatem suam ab illiusmodi literis aliâs vegetari, aliâs hebescere. Quapropter necesse est libros illos ceu latum quendam esse agrum, in quo herbæ proueniant partim vtiles, partim noxiæ, partim ad delitias paratæ, vel ornamenta, vt flosculi quidam Habent vtilia contemplationem atque inuestigationem na-

Quę habet vtilia.

turæ

turę rerum ad dapes, ad valetudinem, ad totam vitam: habent mathematicas disciplinas ad multa conducibiles. Habent antiquitatis & omnis memoriæ cognitionem, exempla tot dictorum, & factorum, acutè, grauiter, festiuè, sanctè, quibus excolitur prudentia, atque adiuuatur: totam denique illam, quæ encyclopedia dicitur maximæ commoditatis ad vitam, in qua quæ obseruassent, atque animaduertissent diligenter consignata posteritati reliquerunt. Quo fit vt homines quamlibet ingeniosi non tam in multa vigore mentis possint peruadere, si sint indocti, quàm qui mediocri sint ingenio & doctrina præditi: his enim velut subsidio sunt multi: illi verò vt maximi sint ingenii, certè singuli sunt, & soli. His accedunt quæ ad eandem faciunt prudentiam, veri & inueniendi, & iudicandi instrumenta. Adferunt insuper acutas, & magni momenti insectationes vitiorum, virtutum laudes, quibus vti nobis licet ad rem nostram, & contra nostros vitiosos. Habent prætereà dogmata & sententias maiore quadam incitatione naturalis boni excusas, quæ in vsum nostrum traducta, ingentia præbent nobis ad res multas adiumenta. Habent postremò ornatum tum omnem, cultum, elegantiam, splendorem sermonis. Admiscent tamen his tam salutaribus perniciosa non pauca, & quasi venenū melle, aut suauissimo vino temperant. Scrupulos, & suspiciones de rebus pietatis, quódque est præter cætera pestilentissimum, derisum etiam apertum, & nonnunquam insectationem quoque: quum lusciosi, ac infirmi oculi intendere in tantum fulgorem non sustinerent. Tum multorum vitiorum laudes, vt superbiæ, iræ, crudelitatis, admirationem atque adorationem potentiæ, opum, voluptatum: enarrationem eorum vitiorum, quæ commemoratione sola audientes cōtaminant: vt libidinis, vltionis, vani decoris. Aperiunt scholas versutiæ, fraudum, imposturæ. Vnde necesse est animo, velit, nolit, multum doli & captionum adhærere, quas in occasione exerceat. Nam vt eorum curæ ac cogitatus ad ambitionem referebātur, vel quæstum, ea sequebantur, modò per quæ vel pecunia parari, vel honor posset. Ei qui scit esse damnosa hæc, quique ea cognoscit, fortassis nihil foret periculi per hæc ingredi, & quæ viderentur, decerpere: quin sapientes viri haud secus no

Quę mala.

xiis vtuntur interim contra noxia, ac periti medici venenis contra venena. Sic illi cōferunt hæc cum nostris ad demonstrandam & illorum impuritatem, & excellentiam nostrorum: vt collatione tenebrarum illustrior appareat nostra lux. Denique omnibus bene vtuntur vel pro se, vel contra illos: vt qui nostrates aduersum gentes scripserunt iugulantes eos suo ipsorum gladio: quorum catalogum Hieronymus exponit Magno oratori respondens, quem Calpurnius Lanarius subornarat. Idcirco Iulianus apostata, quum maximè persequeretur Christianos, artes eos liberales vetuit docere: ne scilicet de aquila pennas euellerent, quibus aquilam configerent: qua imagine vsum esse illum aiunt, quum se suis artibus imperitum depræhendisset. Periculosa sunt hæc curiosis: quales illi sunt, qui non dubitant cicutam gustare, & experiri cuius sit saporis, id quod hominem extinguit. Item imperitis, incautis, qui dextere vti nesciunt. Esset omnino consultissimum propter infirmitatem & tenebras nostri ingenii, hæc esse repurgata, vt nulla occasio nocumenti foret reliqua: vel vt in iis demum campis versaremur, in quibus solæ herbæ vtilitatis cuiusquam, aut honestæ voluptatis crescerent à probo & prudenti agricola illhic satæ, ex tutis viridariis sanctæ religionis desumptæ, aut quæ conuenirent, ex periculosis agris huc translatæ, tanquam thesauri Aegyptiorum ad ornatum templi conuersi. Quantò & fructuosiùs & iucundiùs hic in nostris pratis spatiamur, vbi nullas nec ab herbis, nec à serpentibus insidias metuimus, quàm illa Asia, aut Africa inter suspecta & periculosa. Sanctus Ambrosius sapienter ac piè, opus Ciceronis de officiis, quod plenum esset bonarum rerum ac vitæ conducentium, ad pietatem nostram transtulit, tutius iudicans hauriri illa de Christiano pectore manantia, quàm de Gentilitio. Intelligentia ac peritia mali paucis prodest, pręsertim si quemadmodum malo illo vti possimus, ostendatur cum aliqua nostra vel oblectatione, vel vt vulgo solemus loqui, vtilitate. Hac de causa infirmitatem nostram reputans Dominus, tum occultas & fraudulētas dæmonis insidias, vetuit ne quid penitus nobis esset cum illo commercii: fortasśis aliquibus posset esse citra damnum, sed commune periculum in commune prohibetur. Itaque nemini bono viro arbitror in dubium

bium venturum, quin præstet vel à Christianis accipi doctrinam Christianam Christiané traditã, vel ex monimentis impiorum resectis iis, quæ integritati bonorum morum possent officere. Quod perfici si non potest, saltem præeat viam vir aliquis non solùm eruditione præditus, sed probitate etiam ac prudentia, cui nos credamus tanquam duci, qui à periculis dimoueat vel tacitè extra significationem periculi, ne curiosorum cupiditatem irritet, vel quibus conueniet, apertè demonstret, quod malum delitescat: & percognitis eorum, quos ducit, ingeniis, tantum cuique permittat, quantum censebit expedire. Hunc in modum accipietur in connubium Gentilis fœmina resectis vnguibus & capillis iuxta ritum filiorum Israëlis, sicut Diuus Hieronymus interpretatur.

*

LIBRI PRIMI DE TRADENDIS DISCIPLINIS FINIS.

Q

IOANNIS LVDOVICI VIVIS VALENTINI,

De tradendis disciplinis, Liber Secundus.

EQVITVR iam vt dicamus, quæ, quomodo, quatenus, à quibus, quo loco sint tradenda singula. In omnibus illud potissimùm spectandum vt syncerè exhibeatur institutio, ne probi mores vel corrumpantur, vel vtique retardentur & hebescant.

De loco Academiæ.

Primum omnium de loco video dicendum, nam is in constituenda schola primus etiam solet prospici. In quo hæc consyderari conuenit, cælum vt sit salubre, ne subinde profugiendum sit scholasticis luis metu perculsis. Alexinum philosophum Eliensem quòd in loco doceret insalubri, tum in rerum multarum, quæ vsui erant necessariæ, penuria, discipuli deseruerunt omnes: & quidem, quum vehementer probaretur, ac placeret. Sed nec minùs vernantem, aut amœnum elegerim, qui scholasticos ad prodeundum sæpe solicitet, nisi fortè delitiosis disciplinis sit danda opera: vt poëticæ, musicæ, historiæ. Hanc cæli grauitatem arbitror electam fuisse à Platone in academia suburbano Attico. Nam si omnino insalubritatem est secutus, parum ipse cõsilium mihi suum probarit. Sanos enim necesse est eos viuere, qui bonam & diligentem operã nauaturi sunt studiis doctrinarum. Spectatur dehinc, vt suppetat alimentorum & copia, & vtilitas: ne felicia ingenia in tenuitate fortunarum cogantur renuntiare literis, quibus vacarent magno & suo, & multorum bono: præsertim quum disciplinas sæpius iuuenes sectentur in re modica, quàm opulenti, quos vanitas fortunæ ad longe diuersa studia traducit, venationis,

equorum, belli, lusionum, libidinis, & voluptatum omnium, ad quas adipiscendas arbitrantur se in diuitiis aptissimam habere facultatem.

Sit item locus separatus à frequentia, & potissimum opificum, qui strepitum & magnos ædunt sonos in opere: quales sunt fabri, & lapidicidæ, omnes denique qui malleo vtuntur, quique rota & torno, & pectine textorio: nec sit tamen omnino infrequēs, ne testibus ac velut spectatoribus careant flagitiorum, si quibus sint dediti: idcirco graues esse incolas atque incorruptos velim, quos scholastici reuereantur: non caupones, non malignos, qui ad prauas artes impellant: nō sordidos, & exigui lucri captatores: illiberales enim reddunt studiosos ac sordidos, & quales sunt qui Græco verbo *μικρολόγοι* nominantur, quo nihil est sapientiæ inimicius. Procul etiam à comitatu regio, & puellarum vicinia: alteri otio ac malis artibus inuitant rudes animos, & pertrahūt facilè teneros, ac in quiduis flectiles: alteræ forma alliciūt ætatem blando illi malo obnoxiā. Consultius esset extra vrbem constitui gymnasiū, præsertim si vel ea sit maritima, vel mercimoniis dediti incolæ: modò ne locus caperetur, quo ex vrbe consuessent otiosi deambulare animi gratia. Nec publico itineri adiaceat, ne animi scholasticorū nouitate cōmeantiū auocētur ab opere instituto. Non in regionis limitibus, qui solent bello infestari: ne is metus non sinat quietos in studia intendere. Statuatur in vnaquaq; prouincia Academia communis illius. Prouinciā definio, nō limitibus naturæ, nempe montibus, vel amnibus, vel mari, sed ditione ac principatu ' ne iuuenes si limites claudantur vicino bello, vel cū suo periculo, & suorū cura, atque anxietate, in alieno regno studeant, vel cogātur bene cœpta studia magno cum dispendio intermittere. Nemo sit admiratus ea cura locum quæri, vbi nascatur & adolescat sapientia, quum tam anxiè locum prouideamus apibus daturis mel, pretii quāto infra sapientiam?

Sed maxime omnium ad locum faciūt homines: ideo magistri non modò sint ea doctrina, vt possint bene instituere, sed habeant tradendi facultatem, ac dexteritatem. Mores sint in eis puri. Prima est ea cura, nihil vt dicant, aut faciant, vnde in auditorem malum possit exemplum transfundi: neu aliquid, quod tantum non sit imitari. Si quid vitii habent, vel laborēt omnino seponere, ac tollere, vel quod secundum — Magistri.

eſt, licet grandi interuallo, præſente auditore diligenter ac ſtrenuè abſtineant: nam hunc oportet ſe ad magiſtri exemplum componere. Nec probatis tantùm erit moribus, ſed prudens quoque: tum ingeniũ habeat accõmodum ei, quam profitetur arti: atque ei generi auditorum, quos in diſciplinam recepit, quò melius tum ipſe tradat, tum illi percipiant: vt grãmaticus ne ſit rabioſus: non pertinax medicus, quíq; meliùs dicenti nolit cedere: non moralis philoſophus arrogans, & flagitiorũ manifeſtus. Prudentia vitæ totius rectrix maximas validiſsimáſq; habet vires & ad rectè artes tradendas, & ad vitia emendanda, & ad repræhenſionem, & caſtigationem, quum eſt opus, & quatenus: multum enim efficiunt hæc ſuo loco, ſuo tempore, ſuo modo adhibita: intempeſtiua autem omnia odioſa, atq; inefficacia ſunt. Bonus ſit magiſter, & literarum amans: nam quia ſtudioſus, libenter docebit, vt ſe exerceat: quia bonus, vt aliis proſit. In diſcipulos affectu erit patrio, vt illi ſint ei filiorum loco, nec quantum ab illis aut à profeſsione redeat, ſpectabit. Nunquàm bene traditur diſciplina, quæ venditur: quod in primis vitauiſſe Socratem Xenophon eſt author in commentariis.

Duo vitia ab eruditione repellenda.

Duo ſunt vitia ab omni eruditione, atque eruditis longiſſimè pellenda, auaritia, & honoris cupiditas: quæ ſimul artes corrumpunt, ſimul literatos ac literas adducunt in contemptum. Adigũt enim doctos homines ad indigniſsima, nempe vt ſubſcribant ſententiæ abſurdè, atq; imperitè ſentientis: vt in diſciplinam atque ad honores doctrinæ admittant dehoneſtamenta artium, vt pertinaciter ſtent pro falſo: malíntq; inuerti, ac perire omnia, quàm fateri ſeſe victos, aut aliquid ignoraſſe: vt ea denique faciant, dicant, quærant, venentur, non quæ doctrinã adiuuent, ac mores, ſed per quæ pecunia, vel gloria comparetur. Hinc fraudes, rixæ, periuria, odia, poſtremò ſectæ impotenter defenſæ. Quomodo diſcipulos reget, qui laudem ab iis, vel pecuniam ſperat? Ergo omnis quæſtus occaſio reuellatur ab ſcholis. Accipiant doctores ſalarium de publico quale cupiat vir bonus, faſtidiat malus: ne ſi amplum ſit, imperiti & mali eò ſe inſinuent lucri cupiditate: probi ac eruditi qui ambire vel neſciunt, vel nolunt, excludantur. Nihil à ſcholaſticis accipiant, ne illos captent, néve propter ſpem mollius ac indulgentius habeant. Nec alimenta ſua diſcipuli à magiſtris emãt, ſed hebdomadatim

domadatim eligatur vnus ex sodalibus, qui sit velut architriclinus. Is curet diebus singulis emēdas epulas: exacta verò hebdomade, subducta ratione, conferant symbola, addito quod præbeatur ministris pro opera. Cibus sit parabilis, purus, concoctu facilis: pręstant hæc & sanum corpus, & ingenium vegetum. Omnis item iactantiæ, arrogantiæ, ostentationis occasio tollatur. Idcirco raræ sint disputationes publicæ, in quibus non eruitur veritas: nam nemo veriùs dicenti assentitur, quæritur modò laus ingenii, vel peritiæ: in qua contentione laudis crescunt rixæ, & conuitia, & simultates, quódque sceleratius est, ingenium contra veritatem sumit arma: & ad eam subuertendam cuniculos omnes agit, & machinas quascunque potest, admouet, vt velit veritatem ab se superari, ac prosterni, non se veritati summittere: quæ pugna adeò nefaria ac impia bonos viros nō decet, minùs Christianos, quorum affectus purissimos esse conuenit, & obsequentes veritati, qui est Christus ipse. Postremò ex illis disputationibus cauillosiores ac peruicaciores discedunt multi, doctior vtique aut melior nemo.

Gradus honorū.

Gradus honorum in academia an erit satius nullos esse omnino, iuxta verbum Domini: Nolite vocari rabbi: vnus est magister vester: vt sit potius temporarium quoddam docendi munus, quàm perpetua dignitas? an præstabit esse aliquos ad discrimen imperitorum hominum, ne hi omnes metiantur eadem vel approbationis vel reprobationis decempeda? Nam illud Christi dictum ad cælestem pertinet doctrinam, cuius ille est magister vnicus. Ita non quod in abusus abiit videtur prorsum tollendum, sed corrigendum, ac sanandum. Nullæ sunt satis bonæ leges, si eas malitia hominum velit ad obsequium suarum cupiditatum detorquere. Sanciendæ nihilominus sunt quantum quidem fieri possit, optimæ. At verò ad eos honores pauci admittantur, ne res amplissimi pretii vulgando vilescat: tum quia multorū crescit arrogantia, qui specie dignitatis turgidi recusant à doctioribus discere. Ideo consulit diuus Iacobus, ne velint multi magistri fieri. Detineantur omnes in quaque disciplina certo quodam tempore ac legitimo, ne leuiter quis degustata eruditione, sese pro absoluto instituto vēditet, quíq; periodum confecerit, vt aiunt in Græcis certaminibus. Addatur aliquid temporis tardiusculis, non enim vnum esse o-

Discẽtes.
Professo-res.
Magister
Professor

mnium tempus expedit: nihil esset æqualitate illa inæqualius. Qui discunt, nuncupabuntur studiosi vel discẽtes. Tum post certum tempus capto experimento fient professores. Profitebuntur aliquandiu apud auditorium frequens, cui & illi nonnunquam intererunt, qui iudicium de eo ferre possint, quod dicatur. Quòd si approbentur, desinent professores esse, fient doctores, vel magistri. Ex his, qui commodè poterunt docebunt: quos appellabimus magistros professores, quibus præcipuus habebitur per vniuersam academiam honor. Quòd si quis vel imperitia, vel flagitiosa vita ac probrosa doctoratui erit dedecus, abrogabitur ei publicè dignitas haud aliter, quàm solent magistratus ciuitatis in ordinẽ redigi. Qui ad magisteria euehentur, censeantur non ex doctrina modò, sed etiam moribus. Doctrina enim cui nõ respondet vita, res est perniciosa & turpis. Vita autem sine doctrina multum quidem meretur laudis, sed ad docendũ non asciscitur. Itaque non est hìc ei locus, alibi habet maximũ & honestissimum. Qui designantur, aut honorem ineunt, nihil soluãt omnino. Nec cœnã faciant, nec vlla penitus cupidine solicitẽt animos eorũ, qui ad honorẽ admissuri sunt. De symbolis conuiuentur si velint, ad hilaritatis testificationẽ. Sed ita exhilarescant, ne se sapientię studiosos esse obliuiscãtur.

Professo-res aut magistri q faciẽdi.

Faciant eos professores aut magistros, qui eruditione, iudicio moribus, & docere alios, & in vulgus approbari possint. Non erunt huiusmodi viri dedecori disciplinis, non eis peruersè abutentur, nec aliorum interturbabunt quietem, nec tanti lucrum vllum æstimabunt, vt ea gratia publicas vtilitates affligant dandis viarum ducibus iis, qui sequentes in præceps deturbent. Misereantur generis humani cæci, ac inter tot discrimina destituti: meminerint dominum ac magistrum cælestem ad illos clamare, vos estis sal terræ: vos estis lux mundi. Quòd si obscuretur lumen, quis contuebitur? Si infatuetur sal, quid salietur? Ergo professores ac magistri ipsi inter se quæstu neglecto, ostentatione semota, boni, docti, prudentes concorditer vitam degent, sciẽtes se Dei negotium gerere, vt mutuò opitulentur. Neque enim qui fratrem pro veritate laborantem iuuat, hominem iuuat, sed veritatem: & Dei se ministrum præbet, à quo omnis veritas, seu potius qui est veritas ipsa summa, pura, absoluta. Procul aberunt à sectis & rixis, qui sciant pleraque omnia in disci-

plinis

plinis obſcura eſſe ac incerta: furioſúmque eſſe odiſſe fratrem propter id quod non magis compertum eſt tibi, quàm illi: tantùm neſcio quæ veriſimilitudinis lux aliis plus paulò, quàm aliis affulget.

Profeſſores eligentur non ab ſcholaſticis, in quo permultùm valet ambitus vel gratiæ, vel pecuniæ: nec ab illis vtiliſsimi præponũtur, ſed gratioſiſsimi: & maximè populares, ac blandi, aut qui plurimum vel dederunt, vel promiſerunt: aut à quibus licentiam ſperant. Quantò minùs probo, quod in nonnullis fieri academiis intelligo, vt eadem hora duo de eodem argumento doceant, quos illi vocant concurrẽtes: quo verbo nullũ audiui vnquam appoſititius: nam concurrunt planè, & congrediuntur, & pugnant conuitiis, amarulentia, rabie. Seruitur auditorio tanquam ſcenæ: cui non placet vir melior, ſed hiſtrio melior. Neque enim iudicare auditores de eo poſſunt, quod ignorant. Hinc confligitur magno auditorũ applauſu, quibus eſt pugna illa ad ſpectandum iucundiſsima. Perit reſpectus omnis & reuerentia præceptoris, atque hinc philoſophandi tranquillitas, & ſtudiorum profectus. Aſſueſcunt tam magiſtri, quàm diſcipuli inuidentiæ, iracundiæ, virulentiæ linguæ, impotentiæ factorum, ac dictorum, & aliis vitiis bono viro vehementer indecoris: vnde ad rempublicam, ad rem priuatam, ad conſilia, deniq; ad omnem vitæ functionem & ignari veniunt, & inepti, ob affectus perpetuò tanquam in fera beſtia irritatos. Quapropter deligantur profeſſores, & approbentur nõ turbæ imperitæ ac inconditæ ſuffragiis, ſed à paucis ex academia de eruditione ac vita ſpectatis. Electio profeſſorum. Concurrentes.

Iam verò quum ad ſcholam deducetur puer à patre, oſtendatur patri non literas debere quæri velut inſtrumentũ, quo paretur otioſus victus: indignũ eſſe id præmium labore tam præſtanti: quam ſententiam ſi ipſi re ac vita expreſſerint, facilè credent alii veram eſſe. Nam contrà, quam tandem habebit pater de prudentia & ſanctitate filii ſui ſpem, qui magiſtrum, id eſt, exemplar filii, vel imprudentem viderit, vel malum? Declaretur ei literarum finem eſſe, vt ſapientior fiat iuuenis, ac inde melior. Maneat puer in pædagogio vnum aut alterum menſem, vt ingenium illius exploretur. Quater per annos ſingulos in locum aliquem ſecretum magiſtri conueniant, vbi inter ſe de ingeniis ſuorum ſermocinẽtur, Primus ingreſſus pueri in ſcholam.

ac consultent:& ei quenque applicent arti,cui quenque idoneum videbunt.Apollonius Alabadensis dicendi magister,vt scriptum est à Cicerone,quum mercede doceret,tamen non patiebatur eos,quos iudicabat non posse Oratores euadere, operam apud se perdere, dimittebátque, & ad quamcunque artem putabat esse aptum, ad eam impellere, atque hortari solebat. Faciant idem gratuiti doctores,quod mercenarius, quod rhetor,philosophi,ac Theologi,quod gentilis. Christiani ne sinant illum tempus apud se, ac pecuniam perdere:nihilque aliud quæri literis,quàm ignominiam,& seminarium errorum,& tanquam bestiam lacessitam immitti in ciuitatem.Hæc si fiant,non aliter venerabuntur indocti doctos, quàm diuos è cælo delapsos: & eorum academias, vt sancta loca,& sacri horroris plena,quæ numine inhabitentur,vt quondam Heliconas & Pernassos. Quàm indignum reputanti videatur, nos propter nostros mores ac nostras ineptias rideri ab imperitis, ac contemni, ídque quod grauissimum est,non iniuria nobis accidere? Enimuero ferendum non est moderatioribus esse plerunque affectibus agricolas, & sutores, & carpentarios, & homines de ima plebe, quàm eruditos complures. Ad eiusmodi scholam non solùm deducerentur pueri,sed ipsi etiā senes tanquam ad portum se reciperent fluctuati in magna ignorantiæ ac vitiorum tempestate:omnes denique attraherent maiestate & authoritate quadam:plúsque apud auditores proficerent fide, ac veneratione sui, quàm plagis,ac minis. Acutissimus erit stimulus ad studia, & ad parendum præceptoribus graue pondus admiratio ingenii,ac morum. Hæc est vera academia, scilicet conuentus, & consensus hominum doctorum pariter & bonorum,congregatorum ad tales reddendos eos, qui illhuc disciplinæ gratia venerint. Neque enim satis est vnum aut alterum in ea esse bonum,si sint mali multi:numero & cōspiratione & audacia mali superabunt bonū, quemadmodum videmus passim contingere:atque ad eum transibunt discipuli,quisquis plurimùm indulserit suis.

Academia quid.

Domi,an foris docēdi pueri.

Quæsitum est vbi meliùs doceantur pueri, domíne, an foris? Si qua talis esset academia, qualem depinxi, vtique multò esset vtilissimum illhic institui, etiam extemplo à lacte, vbi optimos mores statim imbiberet, mali autem mores essent ei noui, ac detestabiles: vt ille qui apud Platonem educatus,

educatus, quum iratum videret patrem, admiratus vehementer, ac offensus, nihil se vidisse apud Platonem tale affirmauit. Sed vt nunc sunt academiæ, maior est deliberatio, quàm quis credat. Potest enim consultari de domo, de patria, & extra patriam.

Ante omnia assuefaciendi sunt pueri bonis rebus delectari, atque eas amare, tristari malis, ac eas odisse: accommodentur tamen opiniones illorum captui: nam non statim summa illa & absoluta apprehendunt. Res est consuetudo dulcissima, & opiniones illa ætate acceptæ, diutissime nos in reliquum vitæ prosequuntur, atque eo magis, si procedente ætate rationibus affigantur, & confirmentur. Ad hæc sunt pueri naturaliter simii, imitantur omnia & semper, eos præcipuè quos propter authoritatem, & quam illis habēt fidem dignos imitatione iudicant, vt parentes, nutritios, magistros, pædagogos. Itaque multorum indolem corruptam ab aliis accepimus, à quibus correptam oportuerat, nempe ab istis eisdem quos modò nominaui.

Magnam esse patri curam de filii moribus cōuenit, tantò maiorem quàm de hæreditate, quantò pluris sunt mores. Et siue hæreditatē relicturus est aliquam, siue nullam, prima est habenda probitatis ratio, imò nihil est hæreditate opus, sed virtute: nam fortunas celeriter & parabit bonus, & dissipabit malus. Dominum quoque rationem de liberorum educatione à parentibus reposcere quum natura ipsa per se loquitur, tum nos mysticæ literæ exemplis ac præceptis docēt. Ergo si non alia de causa, certè ob hāc quæ est maxima de filio noscat se pater, & domum, ac familiam totam, prę sertim quum de filii institutione deliberat, etiam si omni alio tempore ignoret. Si viderit esse, qui pueri cereum ingenium fingant in peius, amoueat, si potest commodè: sin secus aut nec ipsi est, nec in familia habet cuius mores possit puer cū laude exprimere, foras illum ad eam rem mandet. Sic Romani olim filios suos ad senem aliquē mittebant principē virum, grauissimū, & sanctissimū disciplinæ gratia. Quemadmodum Cicero deductus est ad Q. Scæuolam tanto maiorē ac præstantiorē genere, dignitate, opibus. Nam senes nō aspernabantur eam curam, quam videbant vtilissimā esse, ac cum primis necessariam suæ reipublicæ: quæ respublica non alia esset post ipsos futura, quàm quales ipsi pueros illos aut ado-

Patri cura erit de filii moribus.

lescentes reliquissent. Nunc vt paucos ac propè nullos tangit cogitatio cōmunis boni, ita munus hoc omnes fastidiūt, minimè profectò fastidiendū, sed vehementer imprimis pro patriæ pietate appetendum, & complectendum, quæ hoc tempore quid sit apud plerasque nationes ne intelligitur quidē, adeò sibi quisq; vni viuit, & valet. Ergo pater si potest pędagogum asciscat filio sanctum virum, & incorruptum; ab eo doceatur, si is sit, qui docere posit, modò ne solus: minùs enim proficiet, vt Quintilianus ostendit. Si parare omnino non valet, aut nō talem, à quo posit bonam institutionem accipere, aut si condiscipulos non habet, mittat ad gymnasium ciuitatis publicum: & deligat sibi propinquum, aut affinem, aut necessarium aliquem, ad quem subinde puerū mittat: à quo ille studiorum rationem exigat, & mores formet. Sed in gymnasio eos habitare minimè placet: non enim illhic adeò alūtur salubriter, nec tam instituuntur liberaliter, ac domi: si modò non animo parentes sint despicabiles homines, & sordidi, ac flagitiosæ vitæ: vel qui filiorū indolem proiectissima indulgentia corrumpant. Nam qui ob educationē comem, officiosam, ingenuā pueros suos ad pædagogia quædā mittunt, vehementer sunt animo falsi: quippe magistri ferè in illis sunt auari, sordidi, spurci, tum morosi, difficiles, iracundi, sensu peruersissimo, interdū etiā, si Deo placet, mulierculæ. Pueri verò inter se, quoniam non omnibus quę agunt, præesse potest magister, alii aliis authores & exēplo sunt ad obscœnitates, & prauas quasdam opiniones de rebus. Ergo exeunt illhinc adolescentes, quales nec intueri quisquam in conuictu posit absque nausea, nec perferre sine odio. Mitti verò ad publicam academiam, vt nunc quidem sunt hominum mores, non pasim expedit.

De academia.

Principio explorandum est in patria ab amicis, qui nosse id queant, ingenium, sit ne eruditioni satis idoneum. Ipse de se multa quotidie præbebit indicia. Hinc an eruditione probè vsurus. Nam nihil est peius, quàm abusus bonarū rerum: & eruditio instrumentum rerum maximarum conuerteretur ad scelera ingētia in animo prauo posita. Meritò Quintilianus potiorē sibi causam videri ait viuēdi honestè, quàm vel optimè discendi. Ex malis atq; ineptis rari in bonū vertuntur: contrà potius naturæ degeneratione multi ex bonis mali fiunt. Mutantur enim homines à sodalibus, quos habēt

charisſ

charissimos affrictu quodam velut contagione, dum nihil sustinent illis refragari. Mutantur gustu voluptatum, mutantur denique quod corpus semper in animum incumbit, atque eum pondere suo deprimit, nisi magnis præceptorum, & rectæ exercitationis tibicinibus fulciatur. Qua de causa dictum est à Solomone, incertum esse cursum adolescentis. In academiis publicis ipsa ætas ad vitia procliuis impellitur vel à sodalibus & amicis perditis, vel praua quapiam animi libidine: atque vbi semel cœperit ruere, quicquid fit obuium, protrudunt, ac secum luctantur deuoluere. Si præceptores habeãt, aut pędagogos acres, ac in officio sedulos & vigilãtes obdurant ad verba: & verbera: quæ iam ex consuetudine ducunt pro nihilo: ad quæ perferenda vel stimulantur à sodalibus, vel à dulcedine voluptatis. Hinc odium pædagogi tanquam obicis votorum: & vbi se paulò solutiorem conspicit, asperum se præbet monitoribus, vt inquit Horatius. Tenetur non in officio, sed in officii quadam simulatione: in qua manere eum cogit metus pessimus officii custos: qui vbi in animo inualuit, reddit illum mancipium nequam: nam pulchritudine virtutis adductus nihil agit, aut quod secundum est, licet non proximum, spe laudis. Ergo non ponit operam in literis, nec id quod agere videtur, agit: sed præsente corpore animus ad desideria sua peregrinatur: qui etiam corpus secum eodem rapit, si paulum modo metus abscedat. Nec secus quàm nouus pullus perpetuò conatur excutere & frenum, & stratum, & sessorem. Quòd si qua ratione pædagogum aut institutorem queat à se dimouisse, præclaram videtur sibi nactus victoriam, & liberatus graui seruitute: quod gaudium ipsius? quæ gratulationes, & applausus sodalium perditorum? Tum vagatur, tum errat solutus in licẽtia omnium flagitiorum: & impingit ad omnes scopulos voluptatum, non aliter ac nauis in summa fluctuum tempestate fracto clauo & gubernatore summerso. Grandiusculi adolescentes non cohibentur in academiis à preceptoribus, & magistris laudorum: scilicet non audent hi, ne mutent gymnasium, & aliò transferant vilem quæstum: quantò minus si sint diuites? Prædam enim suam plerique doctorum spectant, non institutionem discipuli. Quibus ex rebus præter corruptum adolescentis animũ, & mancipatum flagitiis, quod est grande ac præcipuum malorum

rum

rum, hæc etiam sequuntur non exigua. Iactura rei familiaris pauperis patris, & cui fortasse alii sunt sudore suo liberi nutriendi. In hunc enim de sua tenuitate largus est pater, quem alit blandè, ac fouet tãquam senectutis suæ baculum, & familiæ totius columen: & magno olim cum fœnore cõpensatum iri fratribus ab isto sperat, quod in præsens illis detrahat, ad faciendum huic vni otium studiorum: ita longo post tempore, & consumptis pecuniis, apparet ratio, ac spes omnis senis parentis inanis & cassa. Iacturæ numorum accedit iactura temporis irreparabilis: elabuntur optimi vitæ anni, & institutioni aptissimi sine fructu. Crescit ipse, & cum eo ignorantia, atque odium discendi. Nec qui aliquando fuit scholasticus, id est dominus, & liber, demitti se patitur ad artem aliquam sellulariam, aut quæ manuum opera constet. Redit domum agrestis fera atque incondita, stipatus inscitia, arrogantia, inciuilitate, ineducatione, sordibus, animo ad libidines & flagitia proiectissimo, interim quoque ex vita illa in obscœnitatem omnem solutissima morbis confectus. Excusserat priùs quàm è schola egrederetur, pudorem omnem ac verecundiam præceptorum primùm, mox parentum, & necessariorum, & patriæ totius, tum propter diutinum vsum peccandi, qui ex pectore sibi addicto omnem virtutis respectum eiicit, tum quod ex patria à suis omnibus amantissimas ac reuerentissimas sæpe literas accepit, quæ ad eum tanquam ad virum præstantem eruditione scribebantur. Quòd si admoneantur meliorum, reluctantur, & spernunt alios tanquam rudes atque imperitos, nec ferũt se ab his moneri, qui se toties sint falsi inferiores ipso rerum peritia, ac prudentia. Et quò solutiùs agant nulli subditi, emunt gradum aliquem honoris scholastici, id est, effrenem ac liberam arrogantiam, sæpe applaudente & læto patre: qui quid agatur videt, quorsum pertineat ignarus. Ibi verò suis omnibus numeris perficitur insolentia: fugiunt patriam: & parentes quos quia sui dedecoris conscios metuunt, oderunt quoque. Inimici sunt doctis, quibus vident se adæquatos aut prælatos etiam dignitate, non doctrina: & istorum lux illorum tenebras manifestat clariùs, & quasi coarguit. Est pessimum hominum genus, quia indoctum, & superbum.

In patria — Omnia sunt meliore conditione in patria, salubriùs nutriun

triuntur tenera corpora,& ad valetudinem,ac nascentes vires cōfirmandas vtiliùs. Educantur liberaliùs,ac puriùs inter senes,& prudentes: præter hæc etiam minoris. Quotidiana cum parentibus consuetudo non patietur pietatem erga illos exolescere: facilè enim conseruabit pater, ac tuebitur sui reuerentiam in filio, quem quotidie videt, cui aliquid quotidie pro patria potestate imperat. Renouatur singulis diebus ius illud velut vsurpatione possessionis. Augetur etiā charitas, si vel filius sit natura bonus vel in parente signa aliqua conspicit probitatis, ac sapientiæ. Pietas eadem ex parentibus in eos se diffundit, qui cum illis iuncti sunt sanguine. Ergo si malum est ingenium, metu est opus: quis maior quàm parentum,& propinquorum, haustus cū lacte,& ætate confirmatus? Sin generosum est ingenium, amore ducetur. Quis maior quàm aduersus parentes & consanguineos? Quid quod plerique non alia de causa ad bene agendum adducuntur, quàm parentum respectu, vt aliquod illis de se gaudium præbeant? sicut de Martio Coriolano scribit Plutarchus. Et horum recordatio etiam in remotissimis regionibus maximum est multis incitamentum, vt se ex illorum gerant sententia.

meliore sunt omnia cō ditione.

Poterit pueri ingenium à propinquis & necessariis explorari, cui sit rei potissimùm idoneū: & ipse quotidie puer multa sui ædet signa: Si literis non sit aptus, nec ludet in ludo rem, & quod re est pretiosius, tempus: transferetur maturè ad id cui iudicabitur appositus, in quo cum ingenti fructu versabitur: & erit ex illis, quos quasi absolutè edoctos παιδομαθεῖς consueuerunt Græci nominare: occurretur pullulantibus ac teneris etiamnum vitiis, tum flectilis animus ad recta formabitur. Reuerentiam illorum in præceptores facilè in patria parentes, consanguinei,& paterni amici authoritate sua conseruant. Aequales minus habēt ad corrumpendum virium: nam & ille & sodales ipsi si quò eant, incidēt passim in eos, quibus sint curę,& à quibus retrahātur priùs, quàm ruant. Quòd si labi cœperint, iniiciet eis blandam manum amor suorum: hic si non sufficiat, reuerentia & metus succurrent, quem de prima infantia imbibitum vsus confirmarit,& à quo spes non sit solui vt possint, sæpe ne volūtas quidem. Ita enim naturæ impulsu ac lege addictus est filius patri, vt amet,& reuereatur: nec fas esse existimet cupere, nō reuero

A propinquis pueri ingenium explorādū.

reuereri. Quæ si fiant, disciplinæ virga perpetuò ante oculos pueri, & circum dorsum versabitur: quod præcipuum illius ætatis bonũ, atque imprimis salutare à Solomone sapiẽte ponitur. Simul ex vitę consuetudine flagrantiùs in illius corde & parentum & patriæ pietas ardebit, cui vt rei iucundissimæ ac charissimæ optimè cupiet consultum, eique quacunque dabitur benefaciet. Quibus de causis & rationibus sic faciendum censeo.

Ludus in quaq; ciuitate cõstituẽdus.

Constituatur in quaque ciuitate ludus literarius, eò asciscantur præceptores viri explorata doctrina, probitate, prudentia. Salarium repræsentetur eis de publico. Pueri atque adolescentes ab his addiscant eas artes, quas poterunt pro ætate atq; ingenio capere: mores verò patrios, & totam educationem vitæ ciuilis à prudẽtibus senibus, quemadmodum olim Romæ. Antiquitas enim, vt à Plutarcho in problematis traditur, honorificum existimauit propinquos & amicos erudire. Qui propter acumen ingenii & bonitatem apti erunt literis, hi post flexum ætatis, confirmato iam & rectis opinionibus de rebus parato & munito animo, mittãtur bonis auibus ad academiam. Quòd si quis anteà mittitur, quia domi non putatur posse commodè doceri, eat cum pędagogo, quem ille reuereatur vt patrem: pædagogus vicissim & venerabilem sese præstet prudentia ac dexteritate, & bonitate amabilem: caueatque imprimis, quantum efficere poterit, ne se in odium alumni adducat. Sed iam de institutione ipsa pergamus dicere.

Quum deducetur ad scholas puer, sciat pater, quem tãdem existimare debet fructum laboris studiosi: videlicet non honorem, aut pecuniam, sed animi culturam, rem eximii atque incomparabilis pretii, vt doctior fiat iuuenis, & per sanam doctrinam virtute melior. Itaque etiam si viliorem illã cogitationem ad scholam adferebat, ita persuasus reuertatur, vt altiora iam & ampliora de filio suo speret. Suscipietur ea lege puer, vt eius capiatur experimentum ad aliquot menses. Quod cùm fiat de asseclis, & famulis lances aut scutellas mẽsæ illaturis, quàm absurdum est de illo non fieri, qui tanto maiore & suo, & aliorum dispendio, euadere posset doctus? In vnoquoque ad tradendam ei eruditionem, spectandum est ingenium: cuius contemplatio ad inquisitionem pertinet de anima: nos illhinc nonnulla præsenti instituto delibauimus

mus. Ingenii partes sunt acies ad intuendum, capacitas ad comprehendendum, collatio ad iudicium. Ingenio nihil est similius quàm oculus: hic est corporis lux, illud animi, in oculo vis est ea contuendi omnia, quæ colore sunt obducta, eáque acies nuncupatur. Sunt tamen qui in singulis separatis diductísque cernẽdis valent plurimùm, multa pariter nõ capiunt: aut si capiunt ad breue quoddam punctum, non tamen cõtinent. Sæpe etiam qui intuentur, qui capiunt, & cõtinent, non conferunt illa inter se: nec quale quicque sit ex aliorum comparatione iudicant. Eundem in modum res se habet in ingeniis. Nam quidam acuti sunt, & perspicaciter singula intuentur, coniuncta verò vel non capiunt, vel non tenent: quorum captus est angustus, aut memoria breuis, ac fluxa. Alii capiunt, non tamen cogitationem reflectunt ad ea quæ sunt intuiti, vt cuius rationis ac modi quicque sit censeant, ac diiudicent. Et sicut sunt oculi vel cæci, vel vitiis recurrentibus affecti, ita ingenia partim stupescunt dementia & torpore perpetuo, partim interuallis quibusdam malè sana sunt: nisi quòd cęcitatem & vitiũ oculorum qui patitur agnoscit, ingenii morbos ægrotus nec intelligit, nec si ostendantur, credit: quoniã in morbo corporis mens quæ de illo iudicatura est, non ęgrotat: in morbo mentis ipsa eadem malè affecta censere de se ipsa non potest. Ingenium non est vel malis rebus, vel paruis ac puerilibus explorandum. Sed & oculus non continuò acutè cernit, quòd aliqua ad serum, vel in tenebris acutè cernit. Ita nec ingenium habendum est pro acuto, quod in rebus paruis aut leuibus multũ pollet: verũ quod in luce, & magnis rebus. Neque enim dubitandum est, minùs nos ñunc valere ingenio, quàm ante primum illud scelus. At nunc astutiores sumus in flagitiis, & sicut Dominus inquit, filii huius seculi filiis lucis sapientiores in generatione sua sunt. Itaq; egregia ingenia nihil sunt plerunq; in nugis, vt oculi perspicaces in tenebris, & in lusionib⁹ viri prudẽtes. In ingenio spectabũtur actio & materia, tum separatim, tum cõiuncta. Hinc affectus, siue mores. In actione sunt duo, intẽtio, & extẽsio, id est, quàm magna aut parua, quàm breuis aut diuturna, cita aut lenta. Sunt qui in res intentè contuentur, ac sedulò, quique se alligari gaudent operi: sunt qui remissè ac velut aliud agentes, nec astringi volunt soluti ac liberi: vt Ouidius & Lucillius teste Horatio.

De ingenio.

Actio ingenii.

tio. Hi ſunt aereæ conſtitutionis, aut qui calore immodico reſoluuntur, quiue oppreſsi carne & graui ſarcina corporis laborem attentionis refugiunt, aut non ferunt. Obſcuriùs cernunt alii, alii perſpicaciùs: itaque hi penetrant, vnde acumen dicitur: illi in ſumma rerum facie ſubſiſtunt, vnde hebetudo, ac retuſitas. Sunt qui primos ingreſſus habent faciles, mox confunduntur: quibus in labore offunditur mentis aſpectui quædam velut caligo, quæ quum recentes & noui ad opus accederent, non erat: alii vrgentes ac valentes perſiſtunt feliciſsimi: quidam ea quæ viderunt, coniuncta ſumunt: nonnulli ſeparant, & diminuunt ad ſcrutationem ſingulorum, quæ nominatur ſubtilitas. In tempore ſunt qui intuitu ſuo velut punctim feriunt per multa volitantes, nec vſquam conquieſcunt: alii ſiſtunt, & quaſi figunt veſtigia. Soluti ac liberi ſunt, qui celeriter quæ volunt aſſequuntur: vt homines bonæ contemperationis: quorum aliqui eo vigore ingeniorum ſunt prædití, vt omnia quæ opus eſt, vno velut contuitu diſpiciant, & tanquam ad manum habeant parata: de quo genere Vinicius ille fuiſſe memoratur, quem Auguſtinus dixit in numerato habere ingenium: quique extemporali facultate plurimum præſtant, interdum plus quàm ſcribendo, & à cura: ſicut Caſsius Seuerus, & Sulpitius Galba. Quod contingere hominibus non tam ſtudioſis, quàm ingenioſis Cicero & Seneca teſtantur: multa enim ante oculos ſubiicit ingenium calore excitatum, quæ idem ipſum refrigeratum abſcondit. Sunt qui tardè ac lentè vadunt, ſed perueniunt tamen quò deſtinarunt: & de his nonnulli lento ſuo gradu peruadũt longiùs, quàm priores illi curſu. Actionis duratio in aliis perbreuis eſt, quibus eſt conquieſcendũ ſtatim: vt calidis & exſiccis, quales ſunt Aegyptii & Perſæ: in aliis diuturnior, ac pertinacior, velut in pictore illo, qui neſciebat manum de tabula: & in Didymo grammatico, qui cognominatus eſt χαλκέντερος. Sunt quorum vices otii & negotii ſunt breues, ſed crebræ. Sunt quorum longę, ac vehementes: quemadmodum de Latrone Portio ſcribit Seneca: qui & accenſi ardent pertinaciter, vt ignis in viſcoſa materia, reſtricti autem diu frigent. Recipiũt hæc mutationes vel crebras & quotidianas ex cibo & potione, ex habitu cæli & loci, ex affectionibus corporum. Illum qui ſui ſemper eſſet ſimilis, vocarunt olim virum omnium horarum. Recipiunt etiam

Subtilitas.

Mutationes ingeniorum.

etiam ex varietate naturæ vniuscuiusque: quòd ea est corporis constitutio & temperatura, vt modò magni & acuti sint, modò sui dissimiles. Sunt & aliæ mutationes longæ, nempe ex ætatibus. Quidam enim meliores redduntur annis, vt Scipio & Polæmon, & illi quorum Valerius meminit: peiores alii, vt Hermogenes rhetor temporibus Antonini Augusti, qui ex puero facundissimo infantissimus factus est iuuenis. Mutantur in deterius præcocia ingenia, in quorũ pueritia fuit moderatus calor, postmodum si vel crapula vel corpulentia obruitur, obstupescunt: sin verò acuitur & augetur præsertim circum cerebrum, insaniunt. In melius vero quibus est de principio feruor immodicus, isque sensim temperatur, ac tepescit: aut quibus corpus nimiis ac noxiis humoribus redundans mox purgatur. Expedit iis, qui tenuissimos habent ac lucidissimos spiritus incrassari: vt ingeniis præacutis, ne quò nõ oportet euolent, nec contineri in præsenti possint opere: quam fuisse causam autumo, cur Plato crassum academia aërem delegerit ingeniis Atticis subtilibus ac leuibus conducibilem: scilicet iniiciendæ illis erant velut compedes. Non mutantur quibus constitutio corporis singulis ætatis partibus congruit.

Iam ex materia, quidam in rebus quæ obeuntur manibus, quas Græci χειρουργικὰς nominant, valde probantur: quos videas pueros semper pingere, extruere, texere, & hæc omnia decenter, & cum tanta gratia, vt diu ea didicisse credas. Alii rebus sublimioribus iudicii, ac rationis sunt dediti, maiore atq; altiore mentis impulsu incitati, qui à pueris manuaria illa ineptè faciunt, assequuntur tamen, quæ dicantur, promptissimè & acriter rationẽ colligunt: perpauci in vtraque re sunt boni: quanuis qui sint eiusmodi, non desunt. Appositi sunt quidam ad certum aliquod disciplinæ genus, vt Poetæ soluta oratione impeditissimi. Vidi qui festiuissimè narraret, absurdè ratiocinaretur. Ex rara quadam nota sunt, qui in omni pariter ingenii materia, non illa quidem chirurgica, sed ea quæ mentis agitatione constant ac indagine probari possint: quale Plutarchus Ciceronis ingenium fuisse perhibet. Materia ingenii.

Spectantur rursum ingenia in materia atq; actione. Aliqui in nugis & rebus paruis sunt miri, captiosi, cauillatores, argutuli; in magnis, & solidis nihil efficiunt; vt qui in iocis Materia & actio.

dicaculi sunt,& promptæ dexteritatis,in seriis alios iam esse dicas: quod genus sunt poëtæ quidam epigrammatarii, & scurriles homines: de quibus vetus fertur dictum, faciliùs scurram futurum diuitem, quàm bonum patrem familiæ. De hoc numero sunt, quorum ingenium volat per summa rerum, & minutias quasdam dispicit, quæ alios effugiunt: ad intima verò & tanquam rei nucleum non penetrat. Sunt acuti quidem, sed illorum acies acui est persimilis, quæ capillum vnũ latum in quatuor aut quinque fibras discriminet, non vt acies gladii, quæ solidam rem & duram discindat. Gladii verò sunt similes, qui in iocis & leuiculis rebus nihil præstant, in seriis & solidis magni, velut Demosthenes. Cicero in vtroque genere fuit admirabilis. Sunt qui perferre non queunt res graues, non adeò ex natura, vti ex delitiis: sicut Milesii, & Sybaritæ. Sic in ártibus ac disciplinis ad alias facti sunt quidam, & appositi, ad alias minimè idonei. Sequuntur quidam docentem expeditè, vt ingeniosi, & modestè de se sentientes. Alii præcurrunt, & ex his ineptè nonnulli, tanquam qui cõiecturis ducuntur futilibus, quas ipsi habent pro firmissimis: nonnulli dextere ac feliciter, vt coniectores optimi: qualem fuisse ferunt Chrysippum, qui à præceptore nihil requirebat aliud, quàm dogmata, inuenturum se aiebat rationes quibus illa fulciret. Alienis inuentis bene vtuntur quidam, ipsi nihil pariunt: quales sunt dediti imitationi, quæ vitiosa est, quum ibi sistit: quanquam in pueris ingenii signum est, si Quintiliano credamus, vtique quum bona exprimunt. Aliqui meliùs inueniunt sua, quàm vtuntur alienis: vt acuti quidem homines, cæterùm qui intelligendis atque scrutandis alienis nolunt animum adiungere. Non desunt, qui vtrunque quum est opus efficiunt, quos in primo bonorũ genere Hesiodus poeta collocat. Hi sunt acuti homines, quique aliena studiosè animaduertunt. In plerisque horum exempla possumus ad intelligendum ex oculorum intuitu sumere. Nam quemadmodum initio admonui, nihil est quod perinde ingenii rationem ac vim repræsentet nobis, vt oculus.

Mores ad ingeniũ.

Mores quoq; variant ingenia: multùm enim in vim mentis constitutiones corporis efficiunt, ex quibus affectus nascuntur. Sed morum duplex est ratio, nam vel à natura accipiuntur corporis, vel à consuetudine. Affectiones animorum

rum alii habent iritabiles, alii magis sedatas: & in his omnes quasi per vices dominantur, ac sæuiunt, in illis aliquæ tantum: in quibusdam ad bonum procliues, in quibusdam ad malum. Sunt, in quibus affectus aliqui vniuersi animi regnum vsque eo occupant, vt ad se pertrahant, quicquid in animum subit: sicut stomachus vitiatus quæcunque ingeras in noxium humorem conuertit: ita isti vel ad superbiam, atque arrogantiam, atque ostentationem detorquent, quos sub arbitris pudet discere. Sapienter Bion elationem aiebat esse impedimentum ad res magnas: vel reflectunt ad libidines & obscœnam cupidinem, vel ad suspiciones prauas, & sinistras interpretationes. Nonnulli rectum habent ingenium aliquatenus, sed derepente consurgit ex transuerso affectus, qui illi velut manum iniiciat, & cogat de instituta via flectere. Sunt quidam simplices, integri, recti: sunt vafri, obliqui: sunt qui perpetuò se occulunt: sunt qui obiecta materia continuò sese produnt. Apud quædam metus solus proficit, apud alia beneuolentia. Sunt sana, sobria, temperata. Sunt insana, furiosa, & hæc vel habitu perpetuo, vel intervallis: sunt mitia, sunt acria & vehementia, nonnulla etiam impotentis naturæ. Aliqua magnis & iustis de causis suscipiunt animorum motus, qui nominantur viriles: sunt quæ exiguis aut nullis, sed tenui aurula mutantur, pueriles homines ac leues. O admirandum authorem tantæ varietatis? Tu qui solus hæc finxisti, solus nosti casus. Sunt quidem aliæ ingeniorum differentiæ. Sed hæc in præsens sufficiunt.

Quomodo ingeniũ proferet se.

Puero adhibenda est materia, vt se ingenium motu, atque actione proferat. Nihil enim cuiusmodi sit naturæ, iudicari quiescens potest. Arithmeticam obiiciebat Pythagoras, quæ acumen exploraret. Nihil æquè mentis aciem patefacit, vt expedita computandi ratio: & ingenii tarditas, tarditate computationis arguitur, vt in nostris fatuis videmus: & socordissimam Scytharum gentẽ supra quatuor numerum reflectere, Aristoteles est author, vt nos supra decem. Idcirco inter Græcos sapientiæ sectatores fuere, qui hominem ea causa vocatum esse λογικὸν ζῶον existimarunt, quòd solus sciret computare. Nam vt apud Latinos, sic in Græco sermone λόγος & ratio est, & computatio.

Memoria ingenii signũ.

Memoriam signũ ingenii Quintilianus ponit: quæ duabus constat partibus, facilè percipere, & fideliter continere:

prius indubitatum est acuminis indicium, alterum capacitatis: sequetur posteà paulatim iudicium, itaq; iubebitur ediscere, tum imitari, de quo supra dixi. Exercebuntur lusionibus id etiam acumen retegit, & mores naturæ, potissimùm inter æquales & sui similes, vbi nihil finget, sed omnia exibũt naturalia: quippe cõcertatio omnis ingeniũ educit, ac ostendit, haud secus quàm excalfactio herbæ, aut radicis, aut fructus odorem, vel vim naturæ. Mandabitur ei per lusum munus regendi, ac imperandi. Magistratus, vt inquit Bias, virũ ostendet. Hispani haud absurdè dignitatem & lusum coticulas esse animorum prouerbio dicunt. Alternis mensibus, aut tertio quoque congregati magistri de suorum ingeniis deliberent, ac decernant, paterno affectu, & seuero iudicio: & vnumquemque eò mittant, ad quod aptus videbitur. Incredibilis per totum hominum genus vtilitas sequetur, si id fiat. Nihil tum tractabitur prauè ac sinistrè à coactis, & repugnantibus, de quibus consilium est prudentis poetæ:

Tu nihil inuita dices, faciésve Minerua.

Omnia verò optimè, & admirabili felicitate exequuntur ii, qui ad ea nati sunt, ac appositi. Nam quia ad opera minimè congruentia inuita ingenia detrudimus, sinistra ac detorta videmus exire pleraque omnia. Non oportet oculum ad frequentiam scholarum adiicere: quanto præstat parum habere salis sapidi, quàm multum insulsi? Quot philosophi contenti fuerunt exiguo auditorio? & apud hoc de magnis & præclarissimis rebus acutissimè ac sapientissimè disserebant. Dominus noster quum Dei sapientiam & salutem mundo traderet, duodecim virorum cohorti acquieuit. Sed nimirũ tolle superbiam & quæstum, quantumcunque auditoriũ sufficiet doctori. Non nego quin ad dicendum frequentia incitetur animus, sed aliud est dicere, quàm docere: & in dicẽdo nescio quibus nos à gloria video stimulis pungi. Verùm de ingenio dubio, aut etiam malo non est illico desperandum, nec nimis tamen fidendum bono. Mutationis ingeniorum ac morum multa sunt exempla & in ciuitate & in schola: sed vitio volũtatis nostræ crebriores sunt in deterius. Nec idem est ingenium non esse satis aptum, & esse deploratum. Sunt etiam nonnulla ingenia, quæ reiecta ad frugem aliquando post se recipiunt. Principiò ex multis filiis destinet literis pater non vnumquemlibet, vt ouum captum de cumulo ad assand

ſandum, aut frigendum: ſed ſua & amicorum ſententia maximè factum ad literas & eruditionem. Quidam quo nihil eſt magis ridiculũ, ineptos mercaturæ, aut militiæ, aut aliis ciuilibus muniis ad ſcholas mittunt, atque initiari iubent: quódque eſt grande nefas, Deo ſacrant fœtum deſpicatiſsimum atque inutiliſsimum: & putant ad res tantas ſatis habiturum iudicii ac mentis, qui ad minimas & leuiſsimas non habet. Deſtinato iam literis puero, vt pater de filio ſpem debet optimam concipere, ita præceptor de diſcipulo. Sed hoc erit diſcrimen, quod patris amor plerunque eſt luſcioſus, atque etiam cæcus: præceptoris charitatem acutiſsimos habere oculos conuenit. Deductus vbi fuerit ad ſcholam, nullus erit deploratus adeò, vt eueſtigio expelli oporteat, quo minus conentur illum refingere in melius, ſi non ad literas, ſaltem ad mores.

Omnibus initio ſtatim fundamenta ſunt tradenda pietatis noſtræ, vt noſcat ſe, quàm eſt infirmus, & pronitate naturæ malus: vt nihil nec ſit, nec poteſt, nec valet niſi ope Dei: illum implorandum crebrò, & bona fide: nec ſperet ſe quicquam omnino aſſecuturum abſque eius auxilio. Quanta ſit cęcitas & fraus in animis vulgi iudicantis de bonis, ac rerum æſtimatione. Integræ opiniones in vacuum pectus inſtillandæ. Nos inimicos Dei reconciliatos illi eſſe per crucem filii eius. Deum vt potentem metuat, vt conſcium vereatur, vt datorem ac beneficum amet. Nos ad hæc exponenda libellum conſcripſimus, cui titulum fecimus de introductione ad ſapientiam: & præceptori facilè erit eiuſmodi floſculos ex philoſophis & ſacris authoribus tanquam è pratis vernantiſsimis in vſum diſcipuli decerpere. Faciat vt ſæpenumero recordetur bellum eſſe hanc vitam perpetuum, ſæuum, irreconciliabile: affectus animi contra rationem accinctos ſemper ac paratos in acie ſtare, qui ſi vincant, acerbiſsima ſequetur in homine pernicies: itaque multa ſunt ſúbinde aduerſus eos dicenda, multa facienda, ne cogant vires. Dici non poteſt, quot prauas affectiones pueri imprudentes hauriant, nihil exiſtimantes ineſſe flagitii: at eas quum notiores iam conantur depellere, difficile admodum ſuſcipiunt negotium: egerunt enim radices, & crebrò ſuppullulant. Et quandoquidem aſſueta omnia ſunt iucunda, quæ vecordia eſt, & quàm perdita dementia non aſſueſcere optimis? præſertim pari in bo-

Pietatis fundamẽta ſtatim initio tradenda.

nis & malis labore, sæpe etiam minore in rebus bonis: qui etsi sit maior, certè tanti est honestatis pretium, quæ petitur: & per assuefactionem benefacere ex vsu in naturam vertit. Sciant pueri Deum esse præmium omnium rectè factorũ, eiq; mentes & cogitatus nostros esse perspicuos: vt quantũ per ætatem dabitur, consuescant nihil propter humanã mercedem agere, sed propter diuinam illam sempiternam.

Quæ ingenia inepta literis.

Post hæc videatur, qui apti sint eruditioni, qui secus. Inepta sunt ingenia, hebetissima, absurda, præpostera. Mira dictu res, atque adeò etiam misera, ingenia humana in vilioribus artibus & abiectis faciliùs ad frugem bonam euadere, quàm in liberalibus, & præclaris. Nam in mercatura, in fabrili exercitio, vel textorio, denique in chirurgicis & sellulariis artibus pauciores videmus operã ludere, quàm in studiis doctrinæ. Quid dicemus esse causæ? An quòd in humilioribus curis ingenium non tantopere infestatur ab affectu, qui grandibus, & pulchris demum studiis repugnat, an quòd non perinde in leuibus & expositis laborat mens, atq; in reconditis ac excelsis: vt in illis per decliue videatur deuolui, in his ardua scandere? Quòd si percipiendæ eruditionis curam excusserit, tanquam soluta & vaga continuò degenerat in voluptates, & alios animi motus indecoros. Nec idonei sunt, qui vitiis naturæ tentantur: vt furiosus, aut demens. Hi sui experimentum haud ægre dabunt, mittendi vbi coërceantur metu & plagis. Corruptæ indolis puer, aut corruptor corrigendus antè quàm admisceatur puerorũ cõsortio. Ingenia vel acie nimis delicata & tenui, sed non solida, vel captus angusti, meliora sunt non fatigata & obruta literis: sicut non est adhibendũ scalpellum scindendo ligno, nec debilis oculus intento aspectu fatigandus. Sunt qui vno tempore literis non sunt apti, alio sunt, & vice versa. Vafro, atq; impostori, aut omnia ad suspicionẽ prauitatis inuertenti, satius est non cõmendari peritiã, quæ in illo foret instrumentum multorum scelerum. Quem natura pudet discere, non semper est ineptus, sed parum discet: hic sæpe est de ignorantia conuincendus, & pudefaciendus, vt velit doceri. Si ne sic quidem retundatur arrogantia mittendus est ad artes, quarum ignorantiam non queat occultare, & sit ei necessum volenti nolenti discere: hoc audiente superbia est crebrò velut res stultissima confutanda, & castiganda. Contemptores magistrorum

gistrorum procacissimi sunt, aptiores aratro, quàm libris, & agro ac syluis, quàm cœtui hominum. Quem tandem reuerebitur, qui magistrum non veretur, animi velut alterum parentem? Ludibundus puer reuocandus, non expellendus. Ex cæteris ingeniorum modis & quasi formis alia aliis sunt disciplinis congruentia, vti pòst demonstrabimus, nullum certe erit quod inutile sit, saltem linguis discendis. Hucusque velut parabatur puer sacris atque initiationi literarum. Iam admittitur ad mysteria.

Magistri erga discipulum affectus erit patris, amabit verè atque ex animo tanquàm suam fœturam. An verò plus in homine gignit, qui corpus, quàm qui animũ gignit? tantò scilicet præceptor est parens verior, quantò veriùs ex homine est animus, quàm corpus: non enim ex corpore homines sumus, quod cum brutis habemus cõmune, sed ex mente, angelis, & Deo simillima. Ea de causa Alexander Macedo plus se Aristoteli debere profitebatur, quàm Philippo: ab hoc se habere corpus, ab illo mentem. Apostolus Paulus quos ad pietatem adduxisset, genuisse se ait in Domino. Sed erit paternus hic amor non cæcus, verum videns, & quidem acutè: vt omnia quæ sunt in discipulo vel confirmanda, vel mutanda, atque emendanda circunspiciat. Magistri affectus.

Pueri persuasum habeant, quæ sunt in scholis accepturi, cultũ esse animi, id est patris nostri melioris ac immortalis: eum cultũ à Deo esse humano generi maximo munere ac patria indulgẽtia traditũ, nec ab alio dari potuisse, nẽpe rationem ac viam, qua Deo placeant, & ad illũ perueniant, in quo est extrema beatitudo. Sic fiet vt eiusmodi cultũ & vt sibi necessariũ ament, & vt sacrũ ac cælitus missum reuereantur, ac adorẽt, tum in scholas tanquã in tẽpla venerabũdi introeãt. Quocirca quantũ præstari poterit, dabũt magistri operam, ne gymnasia sua vel vilescere sinant lusibus, vel contaminari flagitiis. Magistros non aliter amabunt, colẽt, suspicient, ac ministros munerũ Dei, & genitores animorũ. Amorem facilè magistri conciliabunt cõmoditate morum, reuerẽtiam verò vtilitate præceptorum, & vita incorrupta. Credibile nõ est quantopere affectus hi institutoris ac discipuli ad rectè tum tradendam, tum percipiendam eruditionem valeant. Pueri affectus.

In præceptione artium multa experimenta colligemus, multorum vsum obseruabimus, vt ex illis vniuersales fiant

regulæ. De quibus experimentis si sint quæ cum norma non congruant, signanda est causa, cur id fiat: sin ea nesciatur, & pauca sint, quæ nõ quadrent, annotanda sunt: sin plura sint, quàm quæ congruant, aut pari numero, non statuendum de eo dogma, sed id transmittendum admirationi posterorum, vt ex admiratione, sicut fieri consueuit, philosophia nascatur. Artes omnes, quæ ad aliquid vel agendum vel faciendum pertinent, optimè ex illorum actionibus atq; operibus colliguntur, qui natura, studio, vsu fuerunt instructissimi, ex quibus natas esse artes declarauimus: qui egerunt quidem sine arte, sed maiore quadam naturæ vi instructi, aut diligentia & vsu adiuti. Sic ex Ciceronis vsu, ac Demosthenis, præcepta rhetorices petũtur, ex Homero, & Virgilio poesis. Sed ei qui de quaque arte commentatur, & pręcepta format, súbinde est oculus ab experimentis & vsu ad naturam ipsam reuocandus, vt exactissima tradat magis, quàm consueta: quod Cicero in optimo oratore instruendo facturũ se præfatur. Exemplar enim absolutum est in natura, quod tantum quisque exprimit, quantum valet ingenio, aut diligentia: alii plus aliis, nemo plenè ac perfectè.

Ordo præceptorum.

In præceptis artium ordo est res ad docendum efficacissima, vt faciliùs auditores tum percipiant, tum retineant: ducuntur scilicet rebus ita dispositis, & dum posteriora quasi ex prioribus videntur nasci, accipiuntur omnia pro certissimis. Sed quis sit ordo, & qua vtendum in artibus oratione, in libris de dicendo exposuimus. At quando pietas est, quò referuntur omnia, meminerit magister, quicquid exhibeat, Christianum se esse, vt quod bonæ menti sit cõtrarium, auertat, tegat, & súbinde aliquid dicat moribus conducibile. Poëtæ medio opere fabulantur, etiam quum de seriis agunt, sicut Virgilius & Lucanus: ne lectori excidat poetas esse illos: nobis verò num nõ súbinde succurret nos esse CHRISTO adiuratos?

Authoritas sacrarium literarum.

Authoritas sanctarum literarum magna cum maiestate in auditorum pectora imprimatur, vt quum ex eis aliquid audient, Deum ipsum præpotentem audire sese arbitrentur: illhinc nonnulla delibabit magister tanquam ad morbos remedia, quantum quidem videbitur sufficere: in quo opus est iudicio, ne parum adhibeat conuenientia, néve illa, quæ intelligentiam illius ætatis excedant. Quòd si Plato, Aristoteles,

ſtoteles, Xenophon, Cicero, & alii philoſophi ad confirmationem ſuæ ſententiæ ex Homero, & cæteris vatibus teſtimonia deſumunt, quantò congruentius eſt nos ab oraculis Dei non teſtimonium ſolum, ſed ſupremam authoritatem repetere, in qua falli non poterimus, quum ab infallibili ſint ſapientia profecta? Sed quanuis in tradenda arte perfectiſsima ſemper atque abſolutiſsima ſint proponenda, in docendo tamen ea ſunt ex arte præbenda auditoribus, quæ illorum ingeniis competant: artifex enim ſumma contemplari debet, & ea in canones deducere, contendat vnuſquiſque aſſequi. Præceptor verò in ſchola auditorium ſuum debet ſpectare, non vt ab arte deflectat, aut falſa tradat pro veris, ſed vt conguentiſsima captui ſuorum. Vtrunque diuinum illum artificem ac magiſtrum præſtitiſſe, ſacra Euangelii hiſtoria declarat.

*

LIBRI SECVNDI DE TRADENDIS DISCIPLINIS FINIS.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS VALENTINI,

De tradendis disciplinis, Liber Tertius.

RIMA in homine peritia est loquēdi: quæ statim ex ratione ac mente tanquam ex fonte profluit. Idcirco bestiæ omnes sicut mente, ita & sermone carent. Est etiam sermo societatis humanæ instrumētum, neq; enim aliter retegi posset animus, tot inuolucris, & tanta densitate corporis occultus. Ac quemadmodū mentem munere habemus Dei, sic etiam loqui naturale est nobis, hanc verò linguam, aut illam artis. Itaq; & domi à parentibus, & in schola à pręceptore danda est opera, vt patriam linguam pueri bene sonent, quantúmq; ætas illa patitur, sint facundi. In quo magno erunt parentes adiumento, si ipsi vel in filiorum gratiam curent, vt sensa animi sui castis verbis, & integra, atque apta oratione expromant, hinc vt idem nutrices, & nutritii faciant, & ii inter quos agunt, ne perplexè, absurdè, barbarè loquantur: ne vitia oris habeant, quæ facilè tenerę ætati adhæresceunt. Chrysippus ea de causa etiā doctas volebat nutrices eligi. Magni interesse ait Cicero quos quisque audiat quotidie domi, quibus cum loquatur à puero, quemadmodū patres, pædagogi, matres loquantur. Nō leue est hoc momentum ad eas linguas discendas, quæ parantur arte: tum ad facilè cogitatus animorū, & percipiendos alienos, & exponendos nostros. Sacrarium est eruditionis lingua, & siue quid recondendū est, siue promendum velut proma quædam conda. Et quando ærarium est eruditionis, ac instrumentum societatis hominum, è re esset generis humani vnam esse linguam, qua omnes nationes communiter vteren

Sermo.

Vna lingua.

vterentur: si perfici hoc non posset, saltem qua gentes ac nationes plurimæ, certè qua nos Christiani initiati eisdem sacris, & ad commercia, & ad peritiam rerum propagandam. Peccati enim pœna est tot esse linguas. Eam vero ipsam linguam oporteret esse quum suauem, tum etiam doctam, & facundam. Suauitas est in sono siue simplicium verborum, ac separatorum, siue coniunctorum. Doctrina est in apta proprietate appellandarum rerum. Facundia in verborum & formularum varietate ac copia: quæ omnia efficerent vt libenter ea loquerentur homines, & aptissimè possent explicare, quæ sentirent: multúmque per eam accresceret iudicii. Talis videtur mihi Latina lingua ex iis certè quas homines vsurpant, quæque nobis sunt cognita. Nam illa perfectissima esset omnium, quorum verba rerum naturas explanarent: qualem credibile est fuisse illam, qua Adam singulis rerum nomina imposuit. Hæc enim veræ sunt rerum appellationes, de quibus in sacro carmine legitur: qui numerat multitudinem stellarum, & omnibus illis nomina vocat, magnus dominus, & magna virtus eius, & sapiētiæ eius non est finis. Ad hanc sententiam pertinet Cratylus Platonis, quem Aristoteles tamen aliorsum detorquet in libro de interpretatione: & hoc demum inuentum Pythagoras præter cætera eximiè admiratur. Sed ad Latinam linguam reuertamur. Ea quoniam diffusa est iam per complures nationes hominum, tum artes penè omnes illius sunt literis mandatæ, est etiam copiosa, quia exculta, & aucta multis scriptorum ingeniis, sono insuper suaui, tum grauitatis cuiusdam, non ferinæ & agrestis, vt in aliis nonnullis, sed fortis & prudentis viri in ciuitate bene instituta nati ac educati, nefas esset non coli eam, & conseruari. Quę si amitteretur, & magna confusio sequeretur disciplinarum omnium, & magnum inter homines dissidium atque auersio propter linguarum ignorantiam. Quoniam quidem vt Diuus Augustinus, inquit, mallet quisque cum cane suo versari, quàm cum homine ignotæ linguæ. Ad dilatandam etiā pietatem vtilissimum est homines mutuò intelligere. Vtinam Agareni & nos communem aliquam haberemus linguam: sperarem futurum breui, vt multi sese illorum ad nos reciperent. Hæc eadem fuit causa, cur Dominus Apostolis suis donum linguarum cōtulerit. Fides enim vt dicit. Paulus,

Lingua Latina.

Paulus, per auditum, cui lingua inseruit. Quocirca vehementer cuperem vt in plerisque nostris ciuitatibus gymnasia instituerentur linguarum, non solùm illarum trium, sed Arabicæ, sed earum etiam, quæ essent Agarenis populis vernaculæ, quas addiscerent non otiosi homines, ad gloriam inde captandam, & plausum, sed ardentissimi zelo pietatis parati vitam pro Christo impendere: vt eis instructi Christum illis gentibus annuntiarent, quæ paucissima, ac nihil penè de illo audiuerunt.

Lingua doctorũ. Expedit prętereà linguam esse aliquam doctorum sacrã, qua res arcanæ consignentur, quas à quibusuis non conuenit contractari, ac pollui: & haud scio an conduceret secretiorem esse hanc ab illa communi. Quanquam in communi illa recessus sunt quidam per metaphoras, allusiones, ænigmata, & eiusmodi confirmationes dicendi imperitis, aut tardis hominibus inaccessi. Quibus de causis & rationibus addiscendus est Latinus sermo, & quidem exacte, ne corrumpatur. Nam corruptus continuò desinet vnus esse, singulæ regiones habebũt suum: quo fiet vt homines nec mutuò intelligant, neque artes illas, quæ Latino sermone continentur: quod contigisse ipsi vidimus. Huic linguæ dabit operam puer, dum aliis percipiendis rerum disciplinis non est per infirmitatem ingenii satis idoneus: nempe ab anno septimo ad quintum decimum. Sed id præceptor ex cuiusque ingenio, & progressibus melius statuet.

Gręca lingua. Si quis Latinæ linguæ Græcam adiunxerit ex ambabus multa reliquarum artiũ semina accipiet, vt iã à linguis illis ad nullam artium rudis prorsum, & nouus veniat, quippe ab iis authoribus sermonem hauriet, in quibus non sola erunt verba, sed nec esse possunt: multa enim inesse ex aliis disciplinis conspersa est necessum: & eadem opera Græcam, Latinámque linguam cognoscet. Adde quòd Græca est erudita admodum, & locuples. Et quemadmodum Latina lingua alias potest copia sua instruere, ac iuuare, sic Græca tum Latinam ipsam, tum alias quoque auget, & adornat, estque perfectioni Latinitatis necessaria, non secus quàm Latina italicæ, aut Hispanæ. Nec vllus absolutè fuit Latini sermonis peritus, nisi & Græco imbutus. Ex sermone enim Græco Latinus, ex Latino Italus, Hispanus, Gallus manarunt: quibus olim nationibus Latina lingua erat vernacula. Itaque vsu

deprę

deprehendimus Latinam linguam fœcundiorem, ac facundiorem ex Græca fieri, ex Latina reliquas Europæ, sed potissimum tres illas, quas modò nominaui: quas maximè expediret Latino sermoni assuescere, tum vt eum ipsum, & per eũ artes omnes probè intelligerent, tum vt sermonem suum patrium ex illo velut aqua copiosiùs ex fonte deriuata puriorem, atque opulentiorem redderent. Quid quòd multa sunt Græcis literis memoriæ mandata in historia, natura rerum, moribus priuatis, & publicis, medicina, pietate, quæ de ipsis fontibus & faciliùs hauriuntur, & puriùs.

Si quis propter vetus testamentum Hebræam velit cum his coniungere, nihil impedio, his legibus, Si satis putat fore temporis ad omnia, si se incorruptè eam accepturum cõfidit: nam audio multa esse à Iudæis in suis codicibus deprauata, partim consulto Christi odio: partim inertia, dum toties mutant sedes, nec vacat iustam operam in literis ponere. Certè si duos Hebræos de eodem loco consulas, rarò consentiẽt. Et Latinam linguã exactè velim pernosci, hoc enim ad conuictum, & ad artes omnes expedit. In Græca magni sunt labyrinthi, & vastissimi recessus, non solùm in dialectis variis, sed in vnaquaque illarum. Attica, & Atticæ proxima communis, maximè sunt necessariæ, propterea quòd & sunt facundissimæ, atque excultissimæ, & quicquid Græci habẽt legi ac cognosci dignum, istis dialectis est consignatum. Reliquis vtuntur authores carminum, quos non tanti est intelligi, præsertim quum non in dialectis modò, sed in appellandis rebus, & colore loquendi tantũ sit inter orationẽ numeris solutam, & astrictam, discriminis, vt nõ videatur esse eadem lingua. Nec immeritò Antonius Ciceronianus poetas ait non ausum se attingere tanquam aliena locutos lingua: tametsi ex poetis quoque optimi, & quos operæpretium sit legere. Attici sunt Euripides, Sophocles, Aristophanes, & quod Menandri est reliquum. Si quis tamen ingenio ac memoria sit præditus, adiutus ætate ac otio, instructus diligentia ac studio, huic nihil velim negatum: imò hunc tam feliciter paratum ad capessendum linguarum & artium omnium laborem impendio exhortor. Si ad literas aliquis vel serior venerit, vel occupatior, vel ingenio aut memoria defectus, huic Latinus sermo suffecerit. Nihil est enim ostentationi dandum, quæ præclaros virtutis fructus tanquam pestilenti affl

Hebræa lingua.

Dialecti.

ti afflatu corrumpit, sed vsui ac necessitati. Nec mihi exemplum quis adduxerit M. Catonis Censorii, quem ad Græcas literas natu iam grandem venisse tradunt: vtique non ad elementa, & prima exordia sermonis, sed ad lectionem authorum. Declarant hoc ea, quibus Cicero facit illum loquentem in dialogo de senectute. Nã quum ex præcipuis Græciç scriptoribus sententias quasdam desumptas attulisset, que intelligere non poterat, nisi sermonis illius bene gnarus, subiungit: Græcè studeo, vt his vtar, quibus videtis me nunc vti.

In sermone qui ore totius populi teritur, nihil necessum est artem, aut regulas formari, ex populo ipso promptiùs ac meliùs discetur, quanquam sunt nonnulla à doctioribus ex analogia obseruata, vt in Populo Romano, etiam tum quũ illi rerũ domino sermo hic Latinus vugaris esset, ac patrius. Sed in quocunque alio ascititio qui iam nullius est gentis, omnino formulæ sunt opus ne fallaris, neu loquaris vitiosè. Nam quum sermo in hoc sit paratus à natura, vt intelligare, & vicissim intelligas, grammatica hoc præstabit, vt ea deuites vitia per quæ efficitur, vt nec te alii intelligant, nec tu alios. Qui enim probè loquuntur Latinè, aut Græcè, probè inter se intelligunt, contrà autem qui perperàm: vt barbarissans Hispanus barbarus est barbarissanti Germano, & hic vicissim illi.

Ars Grãmatica.

Ars gramatica ex notioribus, vt aliæ omnes, tradenda. Principio ostendenda vocalium simplicitas, tum compositio consonãtium, quæ ex vocali fit, & sono quodam incondito ac imperfecto, hinc syllabæ, posteà consuefaciendus est puer expeditè, ac suauiter appellare literas. atque eas coniungere. Iam ruditer ex analogia significationum monstrabis, quæ dicantur nomina propria, communia, substantiæ, adiacentis: hinc verba, participia, pronomina. His addetur cõfusa aliqua aduerbiorum ratio, itidem aliarum partium orationis ex significationibus vt priùs. Hic inflectat nomina, post verbum vnum, deindè alia verba. Tum incipiet substãtiuum, & adiectiuum compingere, nomen & verbum. Succedent inflexionum regulæ, posteà generis, inde coniugationum verborum. His omnibus ritè perceptis, dabitur ei in manus libellus aliquis Latinus solutæ orationis, iucundus, facilis, sermonis tersi. Condiscet initio illius ordinare voces,

ces vt vocatiuus sit primus, tum nominatiuus, hinc verbũ, & alia, qui ordo nominatur: est enim is maxime naturalis, & simplex, quíque præstat, vt confusè ac permiste enuntiata, faciliùs possint capi ad eum ordinem redacta: quod etsi minus pueriliter, quàm magistri ludorum triuialium, faciunt tamen Donatus, Seruius, & alii Græcorum ac Latinorum expositores. Post hæc quasi delineamenta à capite rursus danda exactiùs omnia, & accuratiùs: in quo multum artis expressit Theodorus Gaza, Aristotelicam quandam præcipiendi rationem secutus. Itaque plenius de octo orationis partibus dicetur: hinc exponetur syntaxis, adiungetur Latinus aliquis author paulò difficilior, & solidior, qui linguam vberiorem possit, atque excultiorem reddere, non in singulis modò verbis, sed in coniunctione, & cõpositione: postrema succedet tractatio de prosodia, cui adiungetur enarratio poetæ alicuius. Cognitionem hanc artis doctam volo esse magis, quàm anxiam, & molestam, nocet enim vt regulas negligere, ita illis nimiùm inhærere, atque affigi, tametsi tolerabilius est malum nimiæ diligentiæ. Studium Græcitatis Quintilianus iubet Latinis literis præponi, sed in pueris, quorum sermo naturalis esset Latinus. At quando is iam nobis paratur doctrina, ecõtrario est agendum, vt cum Græcitatis rudimentis exactior Latinę linguæ disciplina procedat: vt si quis attentiùs inspiciat, similes prorsum comperiat esse meam, & Quintiliani instituẽdi rationes. Nam pueris olim quum primùm ad scholã venirẽt, multa erãt iam in sermone Latino domi cognita. Post hæc grauiores Latinæ linguę authores annotatis tropis, ac schematis exponãtur, & maiora iam pueri exercitia loquendo, atque scribẽdo obeãt Quibus incipiat aperiri philologia, id est cognitio aliqua rerũ, nẽpe tẽporum, locorũ, historiæ, fabulæ, prouerbiorũ, sentẽtiarũ, apophthegmatũ, rei domesticæ, rei rusticæ: gustus etiã quidã ciuilis ac publicæ, quæ omnia maximam illorũ ingeniis lucẽ inferẽt. Latina volui priùs imbibi, vt magis hęreãt, quorũ magis indigemus: & sonus ac sermo vniuersus, planè Latinus sit, non Græcissans. Quod si hoc de lingua Græca dico Latinæ tantopere vicina, imò veriùs matre, apparet profectò, quid existimari velim de Hebręa, quæ horrore illo soni, tum phrasi tota tam dissona est ab harum vtraque. Circa hæc quæ grãmatici munus esse dixi diligentiã velim adhiberi:

ri:desidia enim artes omnes perdidit:dum modò ne studium sit immodicum,vt ingenia nugis obruat, melius aliis rebus & cum maiore fructu vacatura:quod video etiã Fabio Quintiliano probari.

Ordo studii.

Sed habeatur in studio delectus,vt prima cura sit circa verborum significatus,& loquẽdi formulas,proxima circa intelligentiam authorum non tam in rebus,quàm in sententia dicti:vt assuescat puer illorum sensa eruere,quæ obscurè dicuntur,ac perplexè:in quo exacuitur iudicium , tertia circa sententias sumptas de vita , quæ γνῶμαι dicuntur Græcè: tum dicta præclara,& prouerbia:quarta circa historias,postrema & leuissima circa fabulas.

Vitia grãmaticorũ

Ludi literarii magister ab iis vitiis erit alienus,quæ adferre secum solet artis grammaticæ longum exercitium. Nam quod in ludo inter pueros desident ad ineptias & puerilitates tanquam contagio pertrahuntur,grauitatem ac moderationem omnem amittunt.Et dum in vitia puerorum coguntur animaduertere,quæ sunt innumera,& subinde renascentia,nec ea stomachus virilis potest cõcoquere, cogũtur propè sæuire,atque efferari:& in illud ceu pistrinum detrusi cõmuni sensu multum minuuntur:vnde magna in illorum vita & consuetudine existit difficultas morum, atque incommoditas.Festiuè quidam dixit mirandum non esse Grammaticos iis esse moribus,quos à primo statim Homeri versu trahant, μῆνιν ἄειδε θεά. Iam vt nemo in schola contradicit præceptori, induunt supercilium atque arrogantiam,& iniquissimè ferunt repugnare sibi quenquam:itaque in sententia pertinacissimè perseuerant , ne quid decedat authoritati, si cesserint:nam corona,quæ ferè constat ex pueris,non pro bona causa pronuntiat,sed pro inuicto. Quid quòd se magnos sperant fore lacessendo,atque mordendo omne hominum genus : videlicet agitur res puerorum iudicio ,aut certè virorum puerilium, quibus satisfacere magister laborat , vt retineat frequentiam. At qui puerili sunt ingenio antisophistam maledictis obrutum derident, & cõtemnunt,& insequuntur vt canem fugientem reliqui:quasi ea in illum cadant conuitia,in quemcunque effunduntur. Ad hæc ex regno illo & sæuitia puerili minas illas & terricula,& maledicta scurrilia in colloquia & scripta transferunt:nebulo , tenebrio,scelerosus,error fuste eluendus, monstrum maioribus

bus hostiis expiandum, cerebrũ in Anticyram mittendum, qui tanti & tam atroces tumultus de syllabula prauè scripta excitantur, aut de historiola aut fabella non vsquequaque narrata exactè, vt non immeritò Ausonius dicat felicem grammaticum nec esse vllum, nec vnquam fuisse. A quibus omnibus magno & accurato studio prudens magister abstinebit: assuescet comitati, atque humanitati: intererit colloquiis & congressibus hominum moderatè, ac commodè: & quantum poterit à pedore illo sese vendicabit, non discessu corporis, sed morum cultura diligenti. Præstabit se incorruptum & sanctum, affabilem discipulis, vt patrem, non dissolutum vt sodalem. Eruditio eius erit ampla, accurata, diligens, pura in iis, quæ diximus: modò eodem ordine, vt primas partes obtineant sermonis vocabula, secundas intelligentia authorum, & ita deinceps: memoria verborum ac rerum fœcunda & felix, quam vegetabit cura, & assiduitate ediscendi. Magnam breui tempore in animos audientium eruditionẽ instillat præceptor, qui in illa vastitate scriptorum tanquam domi suæ versatur, non vt peregrinus singula magno labore scrutans, quo aliquid vnum inueniat, sed vt dominus, qui quo quidque loco sit repositum nouit, paratúmque & ad manum habet, quum res poscit: qua potissimum facultate Rhemnius Palæmon princeps grammaticorum est habitus, & vehementissimè ætati suæ placuit, quum alioqui multis esset flagitiis intolerabilis.

Non tam nefas esse ducet aliquid ignorare in fabulis ac nugis, quod non modò in rerum naturam peccatum nõ est, sed nec in artem: cuius generis sunt, quænam fuerit Aeneæ mater vera? quæ Anchisæ nutrix? quænam Penelope, ex qua Mercurius Panẽ procreauit? quod Achilli inter puellas nomen? & alia quibus Tyberius Cæsar grammaticos exercere erat solitus: de quibus otiosus ille Dydimus in immenso illo voluminum suorum aceruo disputauit. Imò verò sicut in ciuitate, aut domo bene constituta flagitium admittit magistratus vel paterfamiliâs, qui locum malo & inutili homini relinquit, quem posset occupare bonus: sic delictum est, si in ingenio ineptiis illis locus tribuatur, in quo reponi possent alia profutura. Malè agitur cum literis, & peracerba crux studioso labori figitur, si hæc quoque ex eruditione esse existimentur. Profectò miseri sunt grammatici, qui hæc

Ignorare aliquid nefas non ducet grãmaticus.

exquirunt. Vrbanè Virgilius, qui quum rogaretur, quid sibi vellent illa ex tertia æcgloga:

Dic quibus in terris, & eris mihi magnus Apollo,
Treis pateat cæli spatium non amplius vlnas,

crucem se eo loci grammaticis defixisse respondit.

Vernaculam linguã puerorũ cognoscet.

Vernaculam puerorum linguã exacte cognoscet, vt commodiùs per hanc & faciliùs eruditas illas tradat. Quòd nisi in lingua patria aptis & propriis ad eam rem de qua loquitur, vtatur verbis, fallet subinde pueros: isque error adultos iam & grandes pertinaciter comitabitur. Quid quòd pueri nec suam ipsorum linguam satis intelligunt, nisi explicatissimè singula dicantur. Teneat memoriam omnem vetustatis linguæ patriæ, & cognitionem non verborum modò recentium, sed priscorum quoque, & quæ iam exoleuerunt: sitque velut præfectus quidam ærarii linguæ suæ: nam ni ita fiat, quum vnaquæque lingua mutationes crebras recipiat, libri ante centum annos scripti non intelligerentur à posteris. Qua de causa multa in duodecim tabulis Marcum Ciceronem, & magnos iurisconsultos fugiebant: multa etiam quotidie in linguis vulgaribus fiunt ignota. Habebit amplam & copiosam verborum Latinorum suppellectilem, sed verè Latinorum, vt ab eo possint pueri tanquam ex fonte incorrupto haurire: ne cogat eos per ambages quæ velint eloqui, aut quod est turpius atque incommodius, digito indicare. Hæc quidem earum rerum, quæ sub sensus veniunt, appellatio necessaria est inter ponendum prima rudimenta: illud tamen prouectioribus vtilius, vt assuescant abstrusos animi cogitatus scitè expromere, in quo vno sita est vniuersa eloquentiæ vis.

Enarratio authorum.

Enarratio habeat multum facilitatis & lucis. Initio verbis vulgaribus, hinc paulatim Latinis, distincta pronuntiatione, & gestu intelligentiam adiuuante, dummodo ne ad histrionicum deueniat. Quæ loca ex authoribus vel ad exemplum vel ad dicti sui corroboratione adducet, curabit quantum fieri poterit, ne sola habeant verba, sed & sententiolam quoque, aut rem aliquam ingenio, vel vitæ conducibilem. Verborũ quum significatus exponet, adferet de probatis authoribus dictum: in quo potissimùm spectabit, vt vim vocis apertissimè auditoribus declaret, tum si licuerit, vt aliquid habeat cognitione dignũ: quæ si non inueniat, vtetur

quibus

quibus dabitur: ipse nonnunquam: vt melius ob oculos rem subiiciat, exemplum de suo finget, quod deformatum erit in speciē vel sententiolæ, vel fabellæ, aut historiæ, aut prouerbii succinctè comprehensi. Historiam aut fabulam inter prælegendum non ordietur à capite, sed quantum auditoribus ad præsentis loci intelligentiā erit satis: quod si priùs illam audierint, paucis summonere suffecerit. Quæruntur tamē interdum amœna & dicenti, & audiēti diuerticula, vt historia, vel fabula leuandi tædii gratia fusiùs explicetur: quā in partem malim grammaticū peccare, quàm ieiunitate quadam: dum Stoico quodam more punctim res indicasse satis esse putat. Nomē viri, si quod incidit, ex illis quos fama celebrauit, nempe vel bellicis laudibus, vel sapientia, & cognitione rerum clari, vel etiam nobilitati fœdis facinoribus, ostendetur vnde is natus, quibus parentibus, & aliqua ex eius laudibus attingentur præcipua, vel ea certè, quæ maximè ad propositum faciant: eodem modo de probro atque ignominia. Tempora exhibuerit iam insignibus notis distincta, vt mox dicam: tum facilè cui notæ vicinior fuerit, de quo loquitur, indicabit: vrbs, mons, fluuius, fons quo loco situs, quantū à notabili loco distet: nempe ab Alpibus, à Pyrenæis, ab vrbe Roma, Athenis, Rhodo, Hierosolymis, Nilo, Rheno, Euripo, supero mari, aut infero: quem virum insignem ædiderit, quid potissimum pariat: tum si quid ad memoriam notabile in eo cōtigerit. Animans, aut plāta, aut lapis breuiter describendus: & aliquid de illius natura & viribus summum & ad cognoscendum pulcherrimū, annotandum si rarum sit, aut regioni nostræ ignotum, docendum vbi proueniat. Sentētia quæ γνώμη dicitur exemplo aliquo adiuuanda, aut alia sententia vel clariore illustranda, vel maioris authoritatis fulcienda. Si quid sit in ea prauum, ad normam pietatis nostræ corrigendum. Prouerbii origo, & sensus germanus quātum fieri poterit, eruendus: tum quis vsus, simul dictum alicuius allegandum: qui appositissimè videatur attulisse, & maximè in loco. De re altioris disciplinæ facilia quædam delibabit, & captui suorum adolescentiū consentanea: tantū vt authori suo quomodocūq; satisfaciat: reliqua difficiliora, aut altiore repetenda principio ad ipsarū disciplinarum traditionem remittet. Consilium authoris exponet: quod Donatus facit, licet in eo nimius: tum obscura scriptoris dicta per alia

eiusdem similia, sed paulò lucidiora declarabit: quòd si eiusdem non habet, certè alterius eiusdem ætatis, aut proximæ: vt ostendat eam fuisse vel authoris sui, vel illius seculi rationem loquendi, aut sentiendi. Ad quæ omnia exemplum meo quidem iudicio ex Seruio Honorato potest sumi. Non disputo de veritate dictorum eius, exponendi artem & viam in primis probo: eámq; pro lege instituendi propositam velim esse ludimagistro: tametsi copiosiorem hûc esse, & prolixiorem in enarrando conuenit, quàm fuit in scribẽdo Seruius: minutiora quoque in auditorio cõsectanda, quàm in libro componendo. Meminerit aptissimæ imaginis, quam de puerili ingenio Quintilianus expressit, esse ea velut vascula angusti oris, quæ superfusam humoris copiam respuant, sensim instillatam recipiant. Itaque initio pauca & facilia obiiciet, mox cõsuefaciet pluribus, maioribus, solidis. Inter exordia súbinde interroget, & eorum quæ audierint rationẽ reposcat. Nam magnopere expedit ea memoriæ affigi.

Puer quo modo audiet.

Audiet puer attentus, & intueatur in præceptorem, nisi quum inspiciendus erit liber, aut scribendum. Norit sensum disciplinæ esse auditum, quæ animantes eo careant, disciplinæ capaces nõ esse: nihil esse vel promptius quàm multa audire, vel fructuosius. Quecunque à doctore acceperit, credat esse mera oracula: & quia omnibus suis numeris existimabit esse consummata, & plena, velit se multo huius modi artificis esse simillimum. Platonis discipuli curuum eius dorsum referebant, Aristotelis balbutiem: quòd ea etiã pulchra & imitanda ducerent, quia magistrorum. Equidem imitationem vitiorum non probo, sed malò vt vel vitia exprimant, modò cum virtutibus, quam vt ne virtutes quidem. Discet recte scribere, & celeriter. Rectæ scriptionis iaciuntur fundamẽta, quũ docentur legere: vt quæ literæ, quę syllabæ, quas voces siue separatæ, siue coniunctæ reddant probè, atque ad manum teneant: & persuadeant sibi, quod re vera est, nihil ad amplissimam eruditionem pèrinde conferre, vt & multa & multùm scribere, multum atramenti, & chartæ perdere. Itaque vnusquisque puerorum habebit librum chartæ vacuum in partes aliquot diuisum ad ea accipienda, quæ ex ore præceptoris cadent, vtique non viliora, quàm gemmæ. In parte vna reponet verba separata, & singula. In altera proprietatis loquendi, atque idiomata sermonis, vel

vsus

vſus quotidiani,vel rara,vel non omnibus nota,atque expoſita. In alia parte hiſtorias. In alia fabulas. In alia dicta, & ſentētias graues.In alia ſalſas & anguſtas.In alia prouerbia. In alia viros famoſos,ac nobiles.In alia vrbes inſignes.In alia animantes,ſtirpes, gemmas peregrinas. In alia locos authorum difficiles explicatos. In alia dubia nondum ſoluta. Hæc initio ſimplicia ac velut nuda, aliquāto pòſt conueſtiet ac ornabit.Habebit maiorē codicem,eodem referet tum quę à præceptore acceperit copioſiùs dicta & fuſiùs, tum quæ ipſe ſua opera apud magnos ſcriptores legerit,vel ex aliis dicta obſeruarit:& quemadmodum in hoc ſuo veluti calendario ſedes & nidos habet quoſdam,ita ſi velit ſingulorum nidorum notas pinget ſibi,quibus ea diſtinguet inſcriptionibus,quæ in quenque eſt locum relaturus.

Prima ætate exerceatur memoria, quæ excolendo augetur:multa ei cōmendentur cum cura, & ſæpe. Nam illa ætas laborem non ſentit,quia non expendit:ita extra laborem omnem ac negotium dilatatur memoria, & fit capaciſsima; tum rudimentis imbuuntur tenera ingenia, quæ rudimenta quum ſiut faſtidii pleniſsima,retineri tamen è re eſt, & imprimi animis.Ergo quod viris operæ cenſoribus eſſet ſubacerbum,puerili ætati eſt etiam ſæpenumero ſuaue: quare tunc ſunt tradenda,à quibus viri abhorrerēt.Memoria duabus conſtat partibus, celeriter compræhendere, & fideliter continere:celeriter cōpræhendimus, quæ intelligimus:continemus,quę attētè & crebrò memorię mādauimus.Vtrunque ordine adiuuatur,etiam ad ea,quæ elapſa iam ſunt,reuocanda:in quo eſt illa recordatio, qua belluæ dicuntur carere.Quæ fuerint memoriæ credenda,in ſilentio alieno mandentur,noſtro nihil eſt neceſſe : nam non raro tenaciùs infiguntur,quæ altiùs legimus:quemadmodum audita de aliis meliùs retinemus,quàm à nobiſmetipſis lecta:& in altiore lectione duobus ſenſibus patefacimus ingreſſum ad animū, intuitu & auditu. Quòd ſi cogitatio incipit digredi paruo murmure,& reuocanda eſt prior, & quæ interpellat, excludenda. Ac quemadmodum cibus paulò antè ſumptus magis grauat ſtomachum, quàm auget vires, donec concoctus in venas & corpus digeritur : ita lectio continuò poſtquam eſt audita parum prodeſt,quoad incipiat quaſi in ventriculo confici. Quæ ſub ſomnum ediſces, ea tibi de mane repræ- Memoria

sentabuntur à memoria longè promptiùs, quàm alio tempore: dum ne cubitum cōcedas vel crapula obrutus, & nimio cibo grauis, vel inedia absumptus & exhaustus. Vtilissimum est quæ memoria contineri cupimus, ea scribere, neq; enim aliter infiguntur stylo in pectus, quàm in chartam: videlicet attentio in eo quod ipsi scribimus, diutius immoratur. ita q; magis suppetit tēpus, vt illud adhærescat. Quæ pueri de præceptore audiuerint, reddent primùm vel condiscipulorū alicui prouectiori, vel hypodidascalo, postmodum præceptori ipsi: ne magistri verecundia rudes ac infirmos confundat. Et à primo satis erit ad verbum reddere: aliquanto post cōferēt similia nominibus & verbis, quæ didicerint. Iubebuntur proferre, quid putent se ex præceptoris dictis annotasse, quod in vsum suum vertant. Tum idem aliis verbis mutabunt, & afferre paria tentabunt. Doctiores condiscipuli eadem quæ à præceptore sint audita, indoctioribus repetent, ac familiariùs explanabunt, vt & exerceantur doctiores, & indoctiores excitētur: faciliùs videlicet attollunt se pueri ad intelligentiam æqualium, quàm magistri: quippe parua & tenera citius apprehendunt, quo inuitantur proxima, quàm excelsa: quod in arboribus videmus contingere. Loquentur primū sua lingua, quæ illis domi est nata, in qua si quid peccent, emendabit præceptor: dehinc paulatim Latinè: admiscebunt ea quæ de præceptore hauserint, vel ipsi legerint: vt inter primordia mistus sit sermo in schola ex patrio & Latino: foris patrium loquentur, ne omnino consuescant linguas commiscere, ac perturbare. Curabit institutor, quantum præstare poterit, vt pura sint verba, & sermonis Latini propria. In hoc vt omni alio exercitio admonendi sunt tyrones, vt fidāt magis canonibus, quàm vsui, vel iudicio suo, quæ duo rudibus sunt infirma, & facilè imponunt. Sensim accrescet eruditio, tum erunt prorsum Latini. Conabuntur sensa animi Latinis verbis expromere: nihil est enim quod æquè ad percipiendam linguam valet, vt vsus. Quòd si quis loqui erubescat, huic linguæ est facundia desperanda. Qui post annum quàm inceperit institui, Latinè recusabit loqui, multetur pro ætatis ac conditionis ratione. Lapsus in re difficili, corrigatur, data venia, modò proficiat emendatio, in re autem facili puniatur. Nauabit operam, vt effingat verbis ac sermone tum præceptorem ipsum, tum au

thores

thores eruditos,quos ei præceptor indicabit. Viros quoque doctos eiusdem magistri approbatione. Nam cum iis qui corruptè loquuntur, consultius est ea lingua sermocinari, ad quam non possit transire contagium. Et quandoquidem sermo est hominibus vt mutuò inter sese intelligant, tributus, facilem esse eum , ac dilucidum conuenit, ne interprete sit opus. Claritas verò ex sermone ipso considerabitur, nō ex audiente: qui si sit linguæ ignarus, neq; nos dicētes assequatur, non protinus obscurè erimus locuti: imò verò apertè ac facilè, si & verba vsurpemus vsu bene loquentiū trita, & compositio sit dilucida, id est, naturali quodam ordine disposita. Quocirca vitāda penitus verba vetustate desueta, durè translata, & longè, nouiter conficta, poetica, potissimùm in Græcis, transposita, & traducta quò non oportet, seriem in longum dilatam. In sermone Græco, quandoquidē eum sumimus tantùm ad cognoscendos authores, non perinde erimus de loquendo soliciti, vt de intelligendo. Si cui verò tantum vacat, & per ingenium licet, assuescat eloquendi etiam facultati.

Animaduertenda sunt in pueris oris vitia, vt corrigantur: velut quum vox est nimium gracilis, & tenuis literę explicatio: quo vitio qui sunt affecti, ἰσχνόφωνοι nominantur, contrarium huic πλατειασμὸς, quum pinguis est sonus, & appellatio literarum crassior: quod in Sulpitio, & Cotta Lucius Crassus apud Ciceronem notauit. Si verba ex gutture tanquam recondita depromant, vt Arabes & Hebræi dicuntur, λαρυγγίζειν: quum in recessu oris vox auditur, est cœlostomia. Aristoteles tria facit vitiosè loquentium genera: ἰσχνοφώνους, qui literam aliquā certā exprimere non valent, quos Latinus sermo blæsos nominat. ψελλοὺς, qui in pronuntiando literam prætereunt, seu syllabam, quos balbos, quibus Cicero disertos opponit ad Papyriū Pætum. τραυλοὺς, qui hæsitantes appellantur. ὀρθοέπεια est recta oratio, & vitiis carens pronuntiatio. Labdacismus fit & Iotacismus, quū literæ illæ vltra iustum decorem exprimuntur. Sunt literæ quibusdam nationibus peculiares, vt p literam Erethrienses crebrò inculcabant, & Germani sibilum sigmatis. Quæ vitia sunt ex consuetudine, tolli queunt, quæ ex natura corrigi possunt, tolli non possunt. Sed certè licet vsque eo cautè occultare, ne fœdè existant. Oris vitia

Ne loquātur celeriter.

Videndum ne pueri ſpiritum per raritatem dentium non recipiant, ſed reſorbeant, neu præcipitanter conſueſcant loqui: neque inſtitutor ipſe exemplo illis ſit ad celeritatem ſermonis rapidam, ac volubilem. Sunt enim ludimagiſtri quidam qui ſe pro abſolutis grammaticis habitum iri ſperent, ſi curſu quodam citatiſsimo verba non proferant, ſed effundant: quæ res magnam imprudentiam parit in vita, & plerunque ſummū dedecus: non enim poteſt mens volanti linguæ ſenſorum copiam neceſſariā ſuggerere, ita cogitur vel tacere turpiter, vel abſurda & ſtulta effutire: quod ſi hæreat, nihil eſt deformius, quàm in curſu illo mora, & difficultas ei, cui omnia videbantur eſſe plana, ſeu prona potius. Satius eſt vt tarditate, quàm celeritate in loquendo peccetur: in tarditate licet ſæpe, quæ dicturus es præmeditari, in celeritate vix raró. Eſt tamen quiddam inter ea medium, quod conſultiſsimum fuerit tenere: & expeditam quidem volubilémque loquendi rationem, etiā interim inconſideratam vt non improbarim in puero tanquam virorem ætatis, ita quum incipiet adoleſcere, mitigabo, & reprimā, ne incogitata verba, & in labris naſcentia conſueſcat funditare.

Scribendi exercitatio plurimum confert. Stylus (inquit Cicero) magiſter & effector dicendi optimus. Ergo poſtquam ſyntaxin didicerint, reddēt vulgares orationes in Latinum, & has viciſsim in vulgarē ſermonem: ſed eas perbreues, quibus addetur aliquid quotidie. Idem fiet in Græco: quanquam in his malim vt ex Græcis ad nos diſcant, quàm à nobis illhuc traducere.

De transferendo.

Ad vertendum, probè vim linguæ vtriuſque neceſſe eſt vt interpres teneat: exercitatiorem tamen eſſe in ea oportet, ad quam transfundit. Sed nec integre verba poſſunt transferri, quorum omnino ignoretur ſenſus. Parum conuenienter Ariſtotelis volumina, qui philoſophus non ſit, interpretabitur, nec Galeni, qui non medicus. Exercebuntur itidem ſententiis magnorum authorum difficilibus explanandis. Intentione ad eam rem vehementer eſt opus, ideóq; excitatur, atq; acuitur ingeniū, & iudiciū fit vegetius. Mira dictu res, eſſe nonnullos qui quod loqui ſciāt, idem ipſum ſcriptum ſi legant, non intelligent: quod accidit, vti ego quidem autumo, quia vagus animus ac ſparſus ſatis habet ad loquendum intentionis, non ſatis ad intelligēdum ſcripta: ſeipſum enim

recollig

recolligere, & quasi cogere non sustinet. Accedet exercitamentis collatio scriptorum cum formulis, in quibus congruant, in quibus dissideant: nam vastus vsus non potuit in regularum alueum cunctus corriuari. Scribent epistolam facilem, aut fabellam: dilatabunt exemplum, apophthegma, sententiolam, prouerbium: soluent & diffundent carmen numeris astrictum, atque eadem efferent absque numeris: qua in re exercitauisse nonnunquam seipsum Crassus apud Ciceronem testatur: idque Laurētius Valla, & Raphaël Volateranus fecerunt Homerum vertendo. Quod tanquam puerile tyrocinium probo, tanquam interpretationem iustam tanti authoris non probo: præsertim quòd eo traductionis genere, maxima gratię pars præclarissimo operi detrahitur. Scribet in principiis pauca, accuratè tamen, deinceps plura: compositio enim ab anxio labore non venit, sed vsu potius, atque exercitatione attenta & diligenti, ne initio subtilia nos effugiant, quæq; ad rem maximè faciant, quum non credamus. Conseruabūt quæ prioribus mensibus scripserint, vt sequentibus comparent, & profectum depræhendant, eáque insistant, qua se profecisse intelligent.

Non est statim puero ad scholam deducto disputandum: nam quid tandem dicet rudis omnium? sed tacitus rationem scholæ consideret, sedulóque cōtempletur singula: postmodum incipiet aliquid ab aliis condiscipulis sciscitari magis, quàm altercari, aut inquirere. Hoc Pythagoras Samius reputans, annos aliquot iubebat puerum suum tacere, ne leuibus se quæstiunculis iactare consuescerent. Concertatiunculæ postquàm fuerint concessæ, erunt initio crebriores, & de iis quæ audierint. Aemulatio enim illa commouet puериles animos, nec sinit otio obtorpescere. Idcirco Dominus tanquam pueros Iudæos prouocat, vt de regno cælesti cum gentibus contendant, sicut est in Epistola Pauli ad Romanos. Ergo pueri laude & præmiolis, quæ illa ætas capit, tum repræhensione, & obiectu æqualis meliùs dicentis, sunt extimulandi. Prouidebitur tamen ne res longè in odia, & rixas abeat. Certabunt contentè, sed citra acerbitatem. Paulatim hi conflictus in studiorum collationem vertentur, & motus illi puerilium animorum sensim ponent. Quandoquidem consultius est adolescentes nihil scire, quàm ambitionis, & superbiæ mancipia fieri. Nemo

Disputationes.

nisi expertus, credat facilè, qui, & quàm sæui, ac importuni affectus ab adolescentibus alantur insciis, tanquam vipera in sinu. Et puerili quidem ætati præmiola, laudesq; tanquā lusus permittuntur, quæ adolescentibus nugas esse pueriles demonstrentur, haud secus quàm nuces, aut equos arundineos, vel ligneos, vt erubescant ipsi eadem expetere, qui iam pueritiæ nomen exuerunt. Præceptoris sententia atq; vsus multum proficient, vt illa velint cōtemnere: nam quum ipse in ea inuehetur sæpe dictis grauibus, & ostendet esse ridicula, tum verò vita sua, quæ dixerit, confirmabit.

Collatio studiorū.

Quæ porrò inter se conferent grandiusculi, hæc erunt ferè. Quàm conueniat canonibus cum vsu, de authorum obscurè ac intricatè dictis, de explanatione sententiæ, prouerbii, apophthegmatis, fabulæ, historiæ, parabolæ: quæ origo illorum, quæ mens, quæ accommodatio: de nomine viri, vrbis, montis, fluuii, fontis, prouinciæ, animantis, stirpis, lapidis, metalli: de vi vocabuli, & eius originatione: de prosodia eius, & orthographia, de loquendi formula, de structura, de lege carminis: omnia hæc quantum ætas illa feret, & studiorum ratio. Et quando homo à natura nihil est edoctus, omnia ei sunt doctrina, labore, vsu, diligentia excudenda: fallitur sæpe, & in diuersum abit, quàm oportet: itaque correctio est omni tempore, omni ætate necessaria: nec debemus sinere, vt aliquid adhæreat vitii, atque inualescat. Sunt tamen nonnulla, quæ nondum capiet, ea in aliud tempus magister differat, præmonitis tamen discipulis, non ideo approbari, quæ faciant, quòd non repræhendantur, id enim condonari illorum infirmitati, venturum tempus, quo opportuniùs patefaciat, cur displiceant. Nec desunt quæ ad præsens in pueris probemus, in viris iam & confirmatis reprobanda. Sed in percipienda eruditione aliquid fortè expediat dissimulari, nec censeat culpam eis omnem præstandam, mores certè omni vitio immunes esse conuenit: non vt in ætate illa omnibus suis numeris absoluti sint, sed ne praui certè, atque statim initio corrupti. Meminerit prudens institutor, quantum inter exordientem, procedētem, & absolutum intersit: non id esse à puero incipiente requirendum, quod à iuuene longè in disciplinis, & formatione morum progresso: nihil adeò esse præposterum, vt fructum iam tum maturum exigere, quum

Correctio.

arbores germinare primo vere incipiunt: ne irascatur, & succenseat pueris, si non eadem præstent, quæ iuuenes diu instituti, atque etiam interdum, si Deo placet, idem ipse. Quo quum nihil sit aliud dementius, non desunt tamen præceptores, qui id atrocibus minis, qui plagis, & verberibus à puerulis efflagitent, ipsi verberari digniores. Seruet in censura modum, ne vel se demittat, vel illos efferat: non franget acerbitate verborum animos, nec seueritate confundet. Inter operis alicuius exordia, puta quum aliquid incipient Latinè effari: aut stylum mouere, conniuendum est ad errata quædam, quæ spes sit paulatim posse emendari: etiam laudibus atque approbatione tanquam subito calcari excitandi ad cursum, ne si noui statim ac teneri irrisione præceptoris, aut sodalium pudefiant, despondeant animos prius quàm periclitentur vires: nihil enim audebunt aggredi retardati eo metu, ne aliis risum de se præbeant. Prouectiores nonnunquam de eo laudandi, quod institutor prætertur, fore vt quandoque displiceat. Atque id temperamentum in emendando, ac corrigendo seruabit, vt etiam si nonnulla parum exacta transmittat tacitus, nihil tamen affirmet ita esse, quæ à discipulis ipsis secus habere posit deprehendi: magnopere id authoritatis pondus eleuat.

At verò quoniam hominis ingenium ab incitatis animi morbis ad peiora deprimitur, coercendus est inconsultus ille motus, & compescendus reprehendendo, castigando verbis, & quum opus est, verberibus: vt belluarũ more reuocet eum dolor, cui ratio non est satis: tametsi liberalem hanc castigationem, quãtum fieri posit, esse malim, non asperam, aut seruilem: nisi eiusmodi sit ingenium vt officii sui plagis sit tanquam mancipium admonendum. Pueris, & iis qui pueriles sunt natura non admodum sese magister familiarem præbebit: de quibus illud est in comœdia: Nimia familiaritas cõtemptum parit. Erit ergo grauis sine acerbitate, & mitis sine dissolutione: non minabitur, nisi quum res flagitabit: nec conuitia ingeret in pueros, vnde illis prõpta ad maledicendum facultas atque exercitatio. Post minas nisi puer obtemperarit, vapulet, sic tamen vt tenerum adhuc corpusculum acriter in præsens doleat, nihil deinceps sentiat incommodi. Nullo modo ita se gerat, vt assuefaciat pueros minas aut reprehensiones suas contemnere: quas velim ne extra

Castigatio.

tra

tra tempus consumat, reseruet semper oportunitati, quæ rebus omnibus gratiam & pretium conciliat. Tum ne velut callum obducant verberibus. Grandiusculi coërcendi quidē rariùs plagis, interdum tamen. Plerunque verò metu ac reuerentia præceptoris, & grauium virorum de academia, qui velut testes adsunt, atque spectatores virtutis, aut vitiorum vniuscuiusque. Hinc respectu patris & propinquorum.

Commēdatio eruditionis.

Indicandum quanta sit in studiis dulcedo, quę voluptates, quàm solidæ, quàm perpetuæ, quàm diuturnæ, quibus nullæ omnino valeāt comparari: prçterfluere reliquas omneis, & esse dilutissimas præ his: quòd sit etiam viaticum senectutis rerum peritia: quantum ad vniuersam vitam præsidium, siue ornamentum quæratur rebus lætis, siue solatium afflictis: cōtrà quæ tenebræ, & quæ mala tam perniciosa ex ignorantia nascuntur, quas omnes ad res non poterit cuilibet nō amplissima suppetere exemplorum copia. Súbinde admonēdi, vt quæ de moribus audiunt, ne ita accipiant, vt historiolam quampiam, quam satis est audiuisse: hunc esse animorum pastum saluberrimum, concoqui & digeri oportere, & in animi substantiam conuerti, quod ni fiat, vt cibum in corpore, ita res morales animo officere. Veniat illis crebrò in mentem præsidentis mundo Dei. nos omnes venturos per mortem ad eius tribunal, cui nemo excipitur: mortem ex æquo instare omnibus, minari omnibus, vbique prçsto esse, ac impendere: eodem momento adolescentes & senes efferri. Habebit præceptor communes aliquot locos breues, & maximè efficaces aduersus singula vitia, quis illa ætas infestatur, quam instituendam ac formandam recepit, vt adducat vitium vel in odium, vel in contemptum.

Recreationes.

Sed quatenus & animorum & corporum nostrorum vires non solùm finitæ sunt, verùm imbecillæ admodum, ac tenues, concedendæ sunt illis quædam refectiones, ac reparationes, vt diutius labori sufficiant: alioqui exiguo tempore exhaustæ, nihil deinceps valerent. Exercitamenta corporum crebra sint in pueris, nam ætas illa incrementis indiget, ac confirmatione roboris. idcirco nec premendi sunt nimiùm, nec ad opus vrgendi sed permittēda laxamenta intentionis, ne studia odisse incipiāt priùs, quàm amare: sic tamen vt ne ad spurcas voluptates delabatur, vnde studia ipsa infestiùs oderit. Miræ libertatis est humanum ingenium

nium, exerceri se patitur, cogi non patitur: multa ab eo facilè impetres, pauca & infeliciter extorqueas.

Lusus sint, qui honestatem habeant cũ iucunditate coniunctã, quales, pila, globus, cursus. Si Cicero ciui suo honestos, ac moderatos lusus præscribit, quantò magis philosopho à nobis præscribi par est? Omnia fiant sub oculis seniorum aliquot, qui illis sint venerabiles. His lusionibus hoc fini dabitur opera, vt corpus vegetetur, non vt ferociat. Valetudinis ratio vniuersa eò pertineat, vt valeat mens, & sit, quod ille potissimùm à diis precabatur, mens sana in corpore sano: tum vt reficiatur, & recreetur animus, quò ferendo sit oneri quotidiani negotii. Latinè inter ludendum loquentur, statuta illi pœna ex ratione ludi, qui patrio sermone erit vsus. Latinè facilè loquentur, ac próinde libentiùs, si omnino quæ ludendo sint dicenda, explicata habeant à præceptore bonis, & propriis verbis: inuiti enim eloquimur, quæ nos impropriè aut ineptè dicturos metuimus. Ac quum tempus exercere corpus non sinet, aut quibus vel non licebit, vel non libebit, magno oblectamento erunt sermocinationes festiuæ & suaues: cuiusmodi sint fabellæ, aut historiolæ, aut eiusmodi narrationes iucundæ, lepidæ, argutæ, facetæ: eódem referuntur dicta vel fusè vrbana, vel breuiter salsa & ridicula. Permittendus interdum quoque lusus foliorum longiusculus, qui ingenium & iudicium, & memoriam exerceat, quemadmodum etiam latrunculorum, & acierum: habebunt porticus vel laxa atria, quibus se reficiant pluuio tempore. Prima ratio erit ingenii ac memoriæ, quæ nimia curatione corporis opprimitur. Sapienter quisquis dixit, magna cura corporis, magna est animi incuria. Sic tamen ne corpus neglectum, squallore obducatur, ac sordibus, quo nihil sit valetudini, atque ingenio inimicius. Lusus.

Victus ratio & ad mentis acumen, & vigorem memoriæ plurimùm in omnem partem confert, vt moderata sit, vt idoneis temporibus, vt congruens temperandæ cuiusque institutioni, ne noxius aliquis humor radices agat in corpore. Exucci humectantibus vtantur, pituitosi calidis & arefacientibus: melancholici contrariis naturæ illi, quæ extenuent spiritus, ac hilariores reddant, quibus vinum pauló concedatur largius, quemadmodum Sapiens Hebræus con- Victus.

sulit

ſulit, dandum vinum mœſtis: bilioſi refrigerabuntur, & tenuiſsimis ſpiritibus erunt craſsiuſcula tum ad valetudinem ſalutaria, tum etiam ad cohibendam iudicii vim, ne ſubitò in præceps feratur: quo vitio multùm infeſtantur ſubtilia nimiùm ingenia. Adoleſcentes ne ſubducant ſe, nam vel magnas ſponſiones ludent, vel ſcortabuntur, vt cuiuſque erit ingenii procliuitas. Hactenus linguarum inſtitutio.

Authorũ differentiæ.

Arbitror iam à me expectari, vt quibus ex fontibus hauriendam eruditionem hanc exiſtimem, aperiam: faciam equidem pro virili portione mea. Sed de authoribus tamen in vniuerſum quædam ſunt mihi præfanda. Scriptores non ſunt omnes eadem metiendi regula. Sunt qui in tradendis ſuis ordinem quendam ſunt ſecuti, & methodum breuem ac dilucidam, atque ad percipiendum facilem: hi ſunt non modò relegendi, ſed ediſcendi quoque ad verbum. Alii exacte quidem perſecuti ſunt ſuſceptum argumentum, ſed vel fuſiùs tamen, vel perplexiùs, quàm expediat addiſcenti: hic relegẽdus eſt quidem, non tamen perinde vt prior verſandus, & terendus manibus. Alios ſuffecerit legiſſe. Sunt quos nihil neceſſe ſit legi, ſed in bibliotheca tantùm ſeruari ad conſilium, quum vſus poſcat.

A quibus authorib⁹ abſtinendum.

Ante omnia arcendus puer ab authore, qui vitium poteſt fouere, ac nutrire, quo is laboret: vt libidinoſus ab Ouidio, Scurrilis à Martiale, maledicus & ſubſannator à Luciano, Pronus ad impietatem à Lucretio, & pleriſque philoſophorum, Epicureis potiſsimùm. Glorioſulo non multùm conferet Cicero, niſi oſtendas, vel quo pacto poſsit quis ſemetipſum citra odium laudare, vel quemadmodum ne in maximis quidem viris, & omni penè laude maioribus gloriationem feramus. Veniat iam ad lectionem gentilium, tanquam in agros venenis infames præmunitus antidoto, per pietatem homines iungi Deo: eam eſſe à Deo traditam, quæ homines excogitarint, plena eſſe erroribus: quæ contra pietatem ſint, ex vanitate hominum orta eſſe & impoſturis diaboli hoſtis vaferrimi: hoc ſufficiet in genere abſque explicatione. Meminerit ſe, per gentiles iter facere, id eſt, inter ſpinas, inter toxica, aconita, & peſtes præſentiſsimas, vt ex eis ſola ſumat vtilia, reiiciat cætera quæ nec ipſe anxiè ſcrutetur, nec præceptor laboret explanando.

do. Bene Laurentius Valla de verbo quodam obscœno, ignorari malo, quàm me docente sciri: itaque auertat potius, quantum poterit longissimè, & ad sensum magis syncerum traducat. Hæc præfati ad authores accedamus linguæ vtriusque. In quibus sunt, qui oratione scribunt numeris astricta, alii soluta, quam prosam vocant, & pedestrem: priores poetæ nominantur, quorum concentus artis est musicæ, materiam nullam habent certam, sicut nec reliqua, quæ à Græcis ὄργανα nuncupantur, vt grammatica, dialectica, & ars dicendi. Magnum est in ea leuamentum animorum ex harmonia & concētu. Sed propter ea, quæ sibi prisci poetæ desumpserunt canenda, multis in suspicionem ars venit corruptelæ, quibusdam in odium quoque apertum ac professum: de qua quæstione tametsi longa disputatio est, & varia, tamen sententiam nostram aperiemus paucis. Equidem quod ad versum attinet, dulces illos esse censeo propter eam congruentiam, quæ est melodiæ cum animo humano, de qua dicebam modò. Sunt in verbis siue propriis, siue translatis grandes, sublimes, splendidi, habent ingentium virium argumenta, habent affectuum admirabilem expositionem, quæ energia dicitur: afflant magno quodam & excelso spiritu, sicut & afflantur ipsi, vt vel supra ingenii, ac naturæ suæ captum videantur assurgere. Sed his tantis, & tam suspiciendis virtutibus admista sunt vitia non parum exitialia, partim picta atque expressa, partim etiam commendata. Quæ sunt huius generis, vehementer possunt nocere, si quis habeat fidem dicenti, & nescio quo pacto impetrant fidem suauitate versus in pectora audientium blandè illapsi. Picta vero alia sunt animi, alia corporis. Animi nō perinde nocent, nisi si addatur facientis authoritas, ac exemplum: quam ob causam pulsus fuit Homerus è Platonis republica, & Pythagoras vidisse se apud inferos illius animam retulit de arbore suspensam, & circundatam colubris, ob ea, quæ de diis finxisset, multò sanè incommodiùs acceptam, quàm Sylius Italicus, conspectam à Scipione Africano fabulatur. Et si potuit hoc quidem olim nocere, nunc non adeò potest, quum sciamus scelerosos ac facinorosos homines deos illos fuisse, calamitatē meritos non cælum: possunt tamen lædere si addatur operæ pretium, quod illo ex flagitio cōsecutus est quis, velut imperium

De poetis.

rium per fraudem, aut hominum cædem. Corporis vitia vel commemoratione ipsa mentes corrumpunt. Quærat aliquis, Quomodo igitur legendum? Quomodo colligēdæ salutares herbæ inter tot noxias? Qua cautione inter spinas incedendum? An potius spernēdi atque abiiciendi in totum? Plutarchus Cheronæus librum scripsit de lectione poetarũ, in quo nihil agit aliud, quàm cōcinnare ac condire venenũ, quò minùs sit sumentibus pestilens, vt quum periculosum boletum antidoto emendatur. Quid opus est? An non est cōsultius venenũ nullo modo attingi? Et fortassis hoc in illis poetis præstiterit, atque eo magis quòd exiguum certè adferunt adiumentum siue ad artes, siue ad vitam, nec ad linguam quidem magnũ. Doctè quidem præcipit Plutarchus, adde etiam prudenter, vt solet, quò si quis attigerit, minùs lædatur: quanquam sunt non pauca, quæ antidotum afferunt infirmum, vt quum iubet admoneri pueros poesin esse picturam. Quid tum? Et illa ipsa pictura quam cernimus, si sit obscœna, præsertim subtiliter, & artificiosè expressa, num nō animos contaminat? Nec immeritò eiuscemodi & pictores, & pictura, sapientes homines de ciuitate volebant eiici. Tum addit poetas ipsos in rebus turpibus subsignificare, neutiquam probare se illa. At non omnes, imò quidam apertè comprobant, vt Ouidius, Tibullus, Catullus, Propertius, Martialis, & eius notæ: alii obscurissimè carpunt, ac improbant, & per nutus, quos intelligant perpauci. Iam verò sententiis turpibus opponendas præcipit honestas aliorum sentētias, tum alios aliis derogare ait fidem. Quid porrò facias, si bonæ sententiæ non sint ad manum? Quid quòd malæ sententiæ procliuitatem pro se habent naturæ nostræ ad malitiam, vt efficaciores sint, quàm bonæ? Eo denique deducit rem, vt confiteatur nocere lectionem poetarum, nisi cautissimè vtaris. Id si ita est, non videtur attingenda puero, quem illhic Plutarchus instituit, sed iam grandiori natu, & sanis opinionibus imbuto. Quibus de causis ac rationibus sic videri posset faciendum. Quoniam quidem in eis & dulcia, & pulchra, & magna, atque admirabilia insunt multa, non tolli oportere, sed repurgari: non amputari affectum membrum, sed medicamento adhibito curari. Obscœna in totum rescindantur, tanquam emortua, & pertractura in contagiem quæ tetigerint. Scilicet intolerabilē faciet humanum

manum genus iacturam, si ex spurco poeta partẽ abscindas noxiam, & id facias in libello, quod in tuo ipsius corpore facere non dubites, si res exigat? Detruncauit Iustinianus Cæsar tot iuriscõsultos, & nefas erit ex Ouidio detrahi eos versus, quis adolescens fit nequior? Imò vero amissa sunt tot philosophorum & sacrorum authorũ monimenta, & graue erit, ac non ferendũ facinus si Tibullus pereat, aut ars amandi Nasonis? Vtique non de præsentibus modo, ac posteris præclarè merebitur, sed de poetica arte, ac poetis ipsis, quisquis eam repurgationem erit aggressus: haud aliter quàm de hortis, qui venenis illhinc eruncatis, solas reliquerit herbas salutares. Ita & ignominia erit poetis detracta, & malum virus legentibus. Cætera autem quum pingent, sciant, qui legunt, picturas esse & hominum sæpenumero pessimorum. Quum deos audient, cogitent hos esse reges, quum heroas, proceres: quum homines, plebem. Interdum deos putẽt accipi pro illa vi quæ illis attribuitur: vt Iuppiter, Regni sit maiestas, Minerua, sapientia, & consilium, Mars, belli impetus, Mercurius, interpretatio, Apollo, dulcis quædam peritia, & lux mentis. Ipsis quoq; poetis fides eleuanda, multum quidem valuisse eos natura, ac spiritu, sed homines tamen fuisse mediocri iudicio, doctrina verò & vsu rerum sæpe nullo, aut certè perquàm exiguo: tum animi perturbationibus obnoxios ac seruientes, vitiis inquinatos. Succurret fortasse alicui demirari, vnde igitur tanta illorum authoritas non in vulgum solum, sed ad scholas etiam sectatorum sapientiæ? Cuius rei hæ sunt causæ. Fuerunt primi & antiquissimi scriptores, ideóq; poetæ dicti: multum verò ab omnibus defertur vetustati. Suauitas dictionis conciliauit fidem, quandoquidẽ faciliùs credimus, quæ libenter audimus. Quúmq; homines viderent semina disciplinarum omnium in illorum libris esse sparsa, crediderũt absolutos eos esse in illis omnibus. Nullum est enim humanũ ingenium quamlibet socors, & ab institutione humanitatis remotũ, quod non semina artium omnium quædam à natura acceperit: siue re ipsa illhinc sint ea, siue potestate, de quo nõ disputo. Id verò si imperitis & tardis hominibus contingit, quanto illis magis, qui ingeniorum essent præditi acumine, atque acrimonia? Idque in nostris poetis experimur, qui carmina vernaculis linguis componunt, quos quum sciamus esse homines

Vnde tanta poetarum authoritas.

imperitissimos,tamen ea suis carminibus videmus illos inserere,quæ etiam ipsi admiremur,qui illos nouimus:& quibus indoctis aut ignotis facilè persuadeăt se in omnium artium genere magnam & diuturnă operam collocasse. Aratum accepimus astrologiæ imperitum, & Nicandrum Colophonium hominem ab agro remotissimum carmina illis de rebus ornatissima conscripsisse. Accedebat afflatus diuini numinis,quo credebantur instigari:ideo illorũ dicta non accipiebantur aliter, quàm Dei per hominem ceu per fistulam loquĕtis. Pilosophi verò recepta authoritate abusi sunt, ad persuadendum populo,quod vellent. Et quia inflammabatur illorũ animus, longeque ardore illo exerebat sese natura, quæ ex illis deprompsissent, putabant se tanquam naturæ doctrina comprobare.

Authorũ nomina. Sed dicamus iam de singulis nominatim. Ad formulas primorum rudimĕtorum habet institutor ex veteribus Donatum, nouos autem Nicolaum Perottum, Sulpitium Verulanum, Antoniũ Nebrissensem, Aldum Manutium, Philippum Melanchthonem, sumet quem volet, pares esse in tradendo video. De arte. De constructura indigemus exactiore aliquo opere,& deuincto numeris, quo melius commendaretur puerorũ memoriæ. Nam quæ nunc quidem extant certè,vel exempla sunt solùm absque canonibus,vel canones à quibus excipiuntur plura,quàm ipsi compræhendant: opus esset ei, qui id vellet præstare lectione atque obseruatione longa,& diligenti authorum Latinæ linguæ: sed plurimum arbitror adiuuari posse (ex libris Thomæ Linacri de emendata structura, item Mancinelli thesauro, & libris de non vulgari literatura Lanciloti Passii. Intereà tamĕ vtentur pueri pręceptis Antonii Nebrissensis,vel Philippi Melanchthonis:adiungent libellum de constructione octo partium, qui nomine Erasmi circunfertur, quem Gulielmus Lilius peperit, Erasmus concinnauit. Latina lingua vt alia quæcunque, ex populi vsu solebat olim disci,ea postquam in ciuitate est corrupta, ex authoribus peti est cœpta iis scilicet, qui à Catone Censorio ad tempora Adriani Cæsaris scripserunt: vt Latinæ linguæ authores. primus eius author sit is ipse M.Cato, postremus Suetonius Tranquillus. Hic est illius tanquam vitæ cursus. Pueritia fuit sub Catone, senectus sub Traiano, & Adriano, ætas optima, & vis, vigórque illius circiter seculum M.Tullii

non

non quin & cæteri qui secuti deinceps sunt scriptores multa habeant apta, speciosa, exculta, atque exornata, quum propriis in verbis, tum in translatis, & quibusdam ceu formulis dicendi. Sed nescio quo pacto maximè videntur propria & naturalia quæ sunt æui Ciceronis, in eo ipso, in M. Varrone, C. Cæsare, Sallustio, T. Liuio, Vitruuio: post quos Latinus sermo ad luxum est & delitias cum moribus ciuitatis conuersus, vt fucata sint magis & adumbrata, quàm priora illa: & delectare potius voluisse eos appareat, quàm dicere, aut animi sensa loquendo exprimere. Itaque quantum fieri poterit dabitur opera vt illius sint seculi verba, & phrases: non tamen in hac egestate & difficultatibus Latinæ linguæ repudianda sunt, quæ posteriores attulerunt, Seneca, Quintilianus, Plinius, Tacitus, & eorum æquales: nisi fortè stet sententia obmutescere in tanta multitudine ac varietate rerum, de quibus est singulis horis loquendum in artibus & tota vita. Qui authores sunt Latinæ linguæ probi, hi non omnes idonei sunt grammatico: quippe qui de omni rerum ac disciplinarum genere disserunt, quò grammaticæ vel studiosus, vel esse professor non aspirat: neque enim cognitione artium omnium professor vnius obruendus est. Qui verò in contemplatione eiuscemodi rerum versantur, ii grammatici illhinc annotent, & excerpant, quæ ad illius inquisitionem pertineant. Ex quibus vniuersis confletur dictionarium Latinæ linguæ, quod nullũ est plenum satis & iustum. Istúdque sit duplex, alterum enumeratione tantùm vocabulorum, breui interpretatione adiecta, alterum copiosius dictis authorum intermistis: quod faciet, non solùm vt securus sit lector, & expositione acquiescat, verùm vt sciat quoque quemadmodum vsurus sit, quod fortè eum sine exemplo lateret. Expediet in quaque etiam vulgari lingua geminum pueris tradi, vnum quo Latina verba reddantur vulgaribus, alterum quo vice versa vulgaria Latinis: quod in nostro sermone Antonius Nebrissensis fecit: opus non satis exactum, tyronibus magis quàm prouectioribus vtile. Ex dictionario absoluto, & tanquam suis omnibus partibus confecto iam & pleno decerpet magister, quæ quotidiano sint vsui necessaria: vt appositas voces iis, quæ pueri velint eloqui colligat, quorum primordia erunt à leuibus, quæque ætas illa facilè sustineat, vtpote à lusioni-

Dictionarium.

bus: ſenſim ad maiora procedetur de domo, & tota ſupelle-ctili, de veſtimentis, de cibis, de tempore, de equo, & naui, de templis, de cælis, animantibus, ſtirpibus, de ciuitate & republica. Condient hæc iocis ſalſis, fabellis ſcitis, ac lepidis, exemplis atq; hiſtoriolis iucũdis, parœmiis, parabolis, apophthegmatis, ſentẽtiolis acutis, argutis nonnunquam & grauibus: vt ſic libentiùs hauriantur, & magno cum fructu non linguę tantùm, ſed etiã prudentiæ, atq; vſus vitæ. Sunt tamen quædam artium propria, ea nõ curabit attingere: vt de cauſis rerum naturæ, de medicamentis, de legibus, & iure ciuili, de quantitatibus mathematicis: relinquet hæc, atque eiuſmodi ſuis quæq; artificibus, magis verſabitur in iis, quæ ſunt vitæ communia, quibus nulla ætas, nulla conditio, nulla profeſsio eximitur: qualia ſunt ferè quæ modò connumerabã. Intereà verò dum dictionarium eius generis non habemus, inſtitutor ipſe ex ſua lectione hæc, vt poterit, ad vtilitatem diſcipulorum annotabit. Tum exhibebit faciles authores captui ſuorum aptos, vt apologos, quibus delectatur ætas illa, & rebus ſolidioribus paratur. Verſiculos caſtos & ſimplices, vt Catonis, qui ſunt elegantes, & cordatiſsimi, Michaelis etiam Varini, philoſophorum item ſententiolas, quę omnia ediſcent. Sequentur epiſtolæ Plinii Cæcilii, quæ floſculos, modóſque dicendi habent, & conueniunt illi comitati ſcholaſticæ, iiſque omnino rebus de quibus ſtudioſi homines & colloqui inter ſe conſueuerunt, & ſcribere: ita vt ſint qui ea gratia multas earum ad verbum ediſcant, quidam etiam eiuſmodi dulcedine ac verborum delitiis capti Ciceronianis prætulerint, quod penè eſt nefas. Sunt & epiſtolæ quædam Aegidii Calentii mirè feſtiuæ, quibus pueri valde oblectarentur. Ad varietatem & copiam verborum exponet librum Eraſmi de copia priorem. Tum de recta pronuntiatione in genere, traditis ſumma quadam vniuerſalibus normis. Hinc de figuris ex Quintiliano, aut Diomede, aut Mancinello, aut Ioanne Deſpauterio: quem in vſum tabulã quandam Petrus Moſellanus confecit, quę parieti affigi poſſit, vt deambulanti ſtudioſo occurrant, & quaſi ingerant ſe oculis. Incipiet his ſtylũ mouere, ita vt alienus ſit prorſum, & magnam habeat licentiam ex alienis non verba tantùm, ſed longas quoq; ſententias, & periodos excerpendi: in quo ſpectabitur quàm apte ſuis interſerat. Sequitur alter liber

de

de copia rerum Erasmi. Tradetur hîc summatim cognitio rerum gestarum, temporibus per notas quasdam distinctis, & cõsignatis, sicut in viis solet fieri: vt ab Adam ad Fluuionem, ab hac ad Abraam, vnde ad Mosen. Tum ad bellũ Troianum, ab hoc bello ad Romam conditam, hinc ad expulsos reges, inde ad Romam à Gallis captam. Tum ad Alexandrum Macedonem, deinde ad primum bellum Punicum, ad secundum, ad tertium. Iam ad Syllam & Marium, posteà ad Christum natum, à Domino nostro ad Constantinum, ad Gothos deinde, tum ad Hunnos, ad Carolum Magnum, ad electionem imperatorum, ad Gotifridum Bylloniũ, ad transitum Turcarum in Europam, ad captum Byzantiũ, ad recuperatam Granatam, postremò ad imperium Caroli quinti, sub quo agimus: generatim in singulis spatiis exponet, quæ bella insignia sint gesta, quæ memorabiles sint vrbes cõstructę, qui homines clari vixerunt. Addet his etiam breuem descriptionem orbis primùm vniuersi, & maximarum partium, tum prouinciarum, & quid in quaque commendatum famæ. Vtilis ad hoc Pomponius Mela. Loca & tempora.

Iam hîc accedet ad puriores illos scriptores, & imitatione dignissimos: diu enim sequendi sunt ii, qui sequentem non fallant, donec assuefacti horũ ductui, sine periculo possimus & alios audire. Cæsar quotidiano sermoni egregiè vtilissimus, cui Cicero laudem tribuit puri & incorrupti sermonis Latini, & Quintilianus elegantiæ, cui propriè studuisse illum testatur, tum Cæsari adiunctę Ciceronis ipsius epistolæ familiares: simpliciores sunt tamen, & vsui magis congruentes, quas ad T. Atticum scripsit, nisi quòd sunt in eis quædam obscurissima, partim sic scripta ab ipso Cicerone de industria, partim vitio atque ignorantia temporum ita deprauata, vt restitui iam non queant. Terentii fabellæ propter elegantiam sermonis scribi putabantur vel à Scipione Aemiliano, vel ab eius amico C. Lælio, is qui sapiens vsurpatur. C. Cæsar Terentium puri sermonis amatorem vocat. Minus multò est puritatis in Plauto, antiquarius est enim, & licentiosè indulget sibi personis seruorum, quum risus, & exhilarationem theatri, atque hinc multitudinis applausum peruersitate etiam loquendi captat, sed neque in sensis est syncerior. Ex vtroque cuperem resecta, quæ pueriles animos iis vitiis possent polluere, ad quæ naturæ quasi Lectio authorum.

nutu quodam vergimus. Poetarum lectio magis ad vegetandum ingenium pertinet, & ad stellas illhinc quasdam, & velut insignia orationis petēda, quàm ad alendum corpus sermonis. Comici verò propinquiores sunt pedestri orationi, quàm versui. Tragici inter eos sunt medii, multa habēt grādia, turgidiora etiā quàm expediat cōmuni sermocinationi: plurima tamen, quæ aptè ad vsum queant applicari. Latinæ linguæ solus remāsit Seneca tragicus: credo priscos nō conseruatos, quòd rudes eos atque impolitos esse existimarent, nec tanti esse illos describere. Simul cum poetis discet totam rationē prosodiæ, & quantitatis syllabarū exactiùs iam & subtiliús. Audiet Virgilii Bucolica: in quo opere est illud animaduertendum, quòd in omnibus dragmaticis, id est in quibus loquētes personæ inducuntur, esse quædam verba, & dicendi formas potius ex decoro personæ, quàm ex synceritate linguæ, vt authores aliter dicerent, si sua non aliena persona vterētur. Quod magis vsu euenit comicis, & iis qui delectationi seruiunt lectoris, quàm seriis authoribus: idque videmus quotidie in linguis vulgaribus fieri. Quocirca non semper ex Plauto argumentā sumenda sunt ad comprobationem Latinitatis, sed neque ex Terentio, quanuis hic est in eo parcior, nève ex Theocrito ad Doricam dialecton, aut ex Virgilio in Egloga, de quibus iactatum est à quibusdam, qui vrbani videri affectabant:

Dic mihi Dameta, cuium pecus? an ne Latinum?
Non, verùm Aegonis: nostri sic rure loquuntur.

Ignari vel dissimulantes captasse Virgilium gratiam rusticitatis, quòd & Theocritus fecerat indulgentiús. Hinc odas Horatii explicabit aliquot. Adiunget Poetas Christianos, antiquum Prudentium, & qui ætate hac scripsit Baptistam Mantuanum magis copiosum & facilem, quàm tersum, aut sublimitati argumentorū respondentem: etsi in Prudētii carmine sunt etiam quæ desyderes. Post hæc sequētur Georgica Virgilii, & Politiani rusticus. Hic incipiet ipse carmen pangere. Enarrabit institutor ad cognitionem fabularū Metamorphosin Ouidii, & sex libros Fastorum, non enim venerunt ad nos plures. Seligentur Epigrāmata Martialis nōnulla. Addet Persium, quem dignissimū legi antiquitas censuit, vt Quintilianus. Martialis, & D. Hieronymus testātur. His succedet Aeneis Virgilii grande opus, & plenum grauitatis,

tatis, ac rerum bonarum, & quod Iliadi non concedat. Lucani carmen plurimum habet virium, vt etiam bellicis sint propè pares, nec prælia videatur canere, sed committere, & intonare classicum, eodemq; ardore arma scribere, quo Cæsar tractauit: ita vt illum quorundam aures tanquã sonum vastum ac immodicum non ferant.

Illud tamen non ignorandum poësi operis succisiuis studendum, sumendámque eam non vt alimentum, sed vt condimentum. Ingenium verò poeticæ appositum illud censemus, quod ingentes habet impetus, quibus interim supra solitum & ordinarium naturæ suæ modum assurgit, celi ósque ac penè cælestes spiritus elatione illa concipit: vt non grandes tantummodo, viuidásque sententias mẽtis acies intueatur, & colligat, sed in numerum constringat, harmoniam ex animo suo hauriens supra corpus concitato. Ingeniũ poeticũ.

Ex historia libros aliquot degustabit Liuii. Prælegetur item ei Valerius Maximus, qui ad orationis picturã multa ornamenta adferre verborũ ac sententiarũ poterit, quas habet initio & fine cuiusq; capitis fortaßis cõcinniores quàm interdum deceret grauitatem exemplorũ. Postremum locũ obtinebunt Orationes Ciceronis, in quibus sunt ornamẽta, lumina, & virtutes omnes dicẽdi: è quibus deliget magister, quas relit suis enarrare, neq; enim persequi omnes cõuenit. Ex his quæ posui, ediscet ea discipulus, quæ institutor præscripserit, sed quicunq; authores enarrabuntur, semel atque iterum per hebdomades singulas de moribus audient nonnulla, quæ vitiis auditorũ medeantur, vel vt pellantur, vel vt ne inuadant, atq; inualescant. Hęc quidem magister enarrabit: ipse per se discipulus post prima illa rudimẽta vbi clarius aliquid cœperit in literis cernere, priuato suo studio hos leget. In arte grammatica Thomam Linacrum, à quo multa sunt Latinæ linguę mysteria ostensa, ac sine impietate prodita. Tum duos Antonios, Nebrissensem, & Mancinellum. Ad elegantiam vocabulorum primum omnium Laurẽtium Vallam. Superstitiosus est ille quidem certè in quibusdam, sed discẽtibus perutilis. Quum aliquid negat in authoribus haberi, sustinendum iudicium in præsentia, nec vtendum eo quoad apud scriptorem indubitatæ fidei legeris. Addet huic aliquos ex iis, qui authores illos interpretãtur, quos magister enarrabit, vt Seruiũ Honoratũ, aut similes. Hadrianus Qui discipulo seorsum legẽdi.

Cardinalis collectione illa exemplorum non parum proderit:& si est in docendo parcior, quàm oportebat: satis fecisse se dictis authorum congerendis ratus, ab enarratione difficilium cautè manum continuit. Guielmus Budæus vtroque opere in pandectas,& quinque libris de asse, plurimùm opitulatus est rei Latinę, elaborata illa scrutatione rerum ac verborum linguæ vtriusque. Authores Romani sermonis diligenter euoluendi: nam si id fieri iubebant prisci illi, quibus sermo hic, quem nos arte consectamur, haustus erat cum lacte, vt ex illorum lectione excoleretur lingua, & copia atq; vbertas proueniret, quid nobis censes faciendum, quibus est ascititius, quique illum guttatim colligimus? In historia leget Liuium, cum certè, qui residuus est, integrum: cuius Patauinitatē, quam gustabat Pollio Asinius, nos non gustamus: scilicet nō habemus iam palatū vsqueadeo eruditum, vt certè morosum. Hinc Corneliū Tacitum, qui habet quędā duriuscula & imitatu periculosa, sed est grādis, audax, multúmque inest in eo spiritus. Hinc Sallustium, qui multa est ab antiquis mutuatus, quemadmodum vulgato epigrammate incessitur:& Atteius philologus admonebat Pollionē: vt obscuritatem vitaret Sallustii: quo magis miror illum à quibusdam tradi pueris: est tamen iis qui intelligunt, iucundissimus,& cuius lectio minimè exatiet. Ad poetarum, fabularúmque cognitionem & si plurima ex Ouidio, atq; iis authoribus, quos recensui, desumpserit, habet tamen Ioannem Bocatium, qui deorum genealogias in corpus vnum redegit feliciùs, quàm illo erat seculo sperandū: tametsi in interpretandis fabulis sæpe est nimius,& frigidus. In Latinis verbis quos sequatur velut duces, deliget Catonem, Varronē, Columellam, Palladium de rebus rusticis, Vitruuium de architectura: in quibus permagna est ad res plurimas appellandas nominum purissimorum atque aptissimorū copia. Antiquarius est Cato, sed ea in illo reperias, quæ nusquam alibi. Durus Varro,& opificibus accommodatus. Columella elegantior,& tersior, item Palladius, nisi quod interdum habet vocabula, & idiomata Latina vtique, verùm sui temporis, scripsit enim sub Hadriano. Vitruuius græcissat sæpe, & est ad intelligendum cum primis difficilis, ne cum picturis quidem Iucundi Veronensis: propterea quod ædificandi vetus illa ratio ex vsu abiit; vt nō iniuria de illo Budæus dicat,

non

non cuiusuis esse hominis Corinthũ adire. His adiũget Grapaldum de domo, non ad phrasin, sed ad explicationem vocabulorum: qui plus habet conatus, quàm rei, huic omnia ferè ex illis sunt, & Plinio desumpta. In quibusdam incertus ipse incertum dimittit lectorem. Tum orationes omnes Ciceronis, declamationes Quintiliani. Sunt inter recentes nonnulli qui momenti aliquid adferre ad sermonẽ possunt. Longolius simiolus est Ciceronis, & Iouinianus Pontanus: hic tamẽ minus obtinet Tullianæ vetustatis, quàm Longolius. Angelus Politianus magnas habet argutias. Erasmus admirabilem facilitatem ac lucem. Et est quum iuuat potius recentioribus applicari, tanquam similioribus, ac magis paribus, quàm priscis illis, tam à nobis & moribus, & ratione quadam intelligentiæ semotis.

Quos verò in bibliotheca ad consulendum collocabit, hi erunt: Varronis de lingua Latina libri tres intricati ex illo dicendi more ipsi peculiari, atque ea de causa mendis à librariis inductis maculosi, ac deformes, Festi Pompeii decuratio. Non. Marcellus. Ex recentioribus Nicolai Perotti Cornucopiæ: quod si vacet legere, non pœnitebit collocatæ in eo operæ. Nestor haud satis eruditus. Tortellius ad orthographiam diligens. Ex quibus dictionarium suum Ambrosius Calepinus congessit, homo congerendis quidem illis idoneus, explendis verò quæ deerant, non idoneus. Quos consulet solúm.

Hic quidem Latinitatis cursus: cui aliquãto post initium æquari debet etiam Græcitatis, sicut dixi, vt ambo conficiantur pariter. Ad prima rudimenta adhibebit tabellas aliquas Græcas, Aleandri puta, aut eiusmodi, quò sonos, & vires literarum, syllabarúmque pernoscat. Hinc ad declinanda nomina & verba primum librum Theodori Gazæ, quem Erasmus vertit. Tum interpretabitur Aesopi fabellas, propterea quòd & verbis sunt faciles, & sensu ad ætatem illam apto. Græcorum quoque prouerbium de rudibus satis indicat solitos illos ab Aesopo auspicari. His addetur liber secundus Gazæ, in quo illustrat coloribus, quæ primo libro adumbrarat solùm, ac deliniauerat, Aristotelem secutus, & naturam rerum. Tum oratio aliqua puri scriptoris & facilis in manus dabitur, Isocratis scilicet, aut Luciani, quod quidem sit certè sine corruptela: aut etiam Ioannis Chrysostomi, qui est tersus, & eximiè dilucidissi- Græcitatis studium.

mus. Syntaxis parum est accuratè à Græcis cōscripta, quòd populum habuerunt diutius bene loquentem, quàm Latini, vt minùs fuerit opus obseruatione ac regulis: & alioqui Græca structura fusissima est, vt ægre in alueum possit cogi. Theodorus aliquid attigit in quarto volumine. Ioānes Lascaris canones ad imitationem Latinorum est commentus: parum hic verè, Gaza autem parum ad docendum appositè. Illud esset potissimum annotandum, quibus in rebus Græca & Latina inter se structura dissiderēt. Iam hic transferre ad nos aliqua puer incipiet propter noscendā linguæ vtriusq; proprietatem, & copiam verborum parandam, tum vt ornamenta illa & cultum Græci sermonis in Latinum eliciat. Discet prosodiam & orthographiam, quæ apud Græcos vt in quibusdam sunt apertissimæ atque indubitatæ, sic in multis vsum modò sequuntur, vel quod vni alicui placuit. Eas ad res facit tertius Gazæ. Græca lingua diutius est syncera & pura conseruata, quàm nostra, quòd illa Barbararum nationū incursus minùs sensit, quàm occidens. Sed vigor tamen eius & quasi iuuenta tum fuit, quū maximè Atheniensium opes, imò Græciæ totius florerent: nempe à tyrannide Pisistrati ad exitum Demosthenis. Ante Pisistratum, atq; etiam Periclem nihil scriptum est legi dignum: post Demosthenem plurima quidem, cæterū integritate sermonis cum ætate illa minimè cōparanda. Itaq; enarrabit præceptor epistolas aliquas Demosthenis, Platonis, Aristotelis. Orationem aliquā Demosthenis, & cuiusquam ex illis decem Rhetoribus, quos eodē seculo Athenæ tulerunt. Lexicon Græcæ linguæ componendum, quale de Latina diximus copiosum, & plenū. Antequā attingat poetas, præcipiendū nonnihil de dialectis: qua de re extat opusculum Ioannis Philoponi, & alterum Corinthi. Tum audiet rhapsodias aliquot parentis poetarum omniū Homeri. Hinc Aristophanis primam, & alteram fabulam Euripidis aliquot: qui authores elegantes sanè sunt, & inter paucos Attici. Aristophanes festiuus, Euripides grauitate sententiarum etiam maximis philosophis par, vt Quintilianus ait. Ad sententias boni sunt Theognis Doricus, nempe Siculus, & Phocilides Ionicus. Post hos reliquus Homerus consequetur: qui attentè ac diligenter est à discipulo & audiendus de præceptore, & separatim relegendus, multis in locis ediscendus quoque. Magnæ sunt huius viri virtutes

Homeri virtutes.

tutes

tutes, quas persequi longum sanè, atque operosum esset. Primùm quæ scripsit, non dicere videtur, sed ante oculos sistere, ea est quasi depingendi vis & efficacia: qua virtute posteros omnes adhuc sine controuersia superat: nec corpora expresšit modò, sed animorum reconditos illos motus, qui sub sensus non veniunt: vt nihil videatur esse aliud eius poëma, quàm imago vitæ humanæ. Communis sensus adeo est callens, & ita sunt rerum naturæ conformia, quæ dicit, vt post tot secula mutatis vsque eo moribus, institutis, tota viuendi ratione, tamen ætati etiamnum nostræ & cuicunque alii verba, sentétiæ, collocutiones, orationes illius cõsentaneæ sint: quibus de rebus facilè tam longam diuturnitatem sustinuit, & per tot secula non solùm authoritatem vetustatis, sed nouitatis gratiam conseruauit, quum recens in vnoquoque videretur. Sunt tamen sua & illi vitia, quæ nos vt vitentur, indicabimus, sicut de virtutibus fecimus ad imitandum, si cui modò tantum est facultatis ac roboris. Hiero nymus Vidas tanquam superuacaneum & redundantem Homerum incesšit, luxuriantem in narrando, & admiscentem superflua: nec dubitat Virgilium illi, & cęteros Latinorum anteferre, velut astrictiores & sanctiores. quum Græci omnes vitio illi sint obnoxii, vt Homerum secuti nimii sint, atque etiam nonnunquam subputidi. Nec placent ad ei descriptiones medio prælio curruum, & in iurgio Thersitæ: quãquam hoc posterius ad vim potest referri, & exemplum, vt videat lector, cuiusmodi vir heroibus tacentibus, regi maledixerit. Damnat etiam humiles similitudines, ac sordidas interdum: vt milites muscis assimilari in mulctra, Aiacem asino, qui nescit è pastu discedere abactus fustibus. Virgilius decentiùs, qui formicis & apibus exercitus facit similes tantò honestioribus, quàm musce sint, rebus. Ad hæc parum conuenit tam otiosè Diomedem & Glaucum media pugna essecollocutos. Repetitiones possunt videri illius qui, sicut in sacris literis. Sed epitheta non decet esse vbique eadem: tam nominat Paris Menelaum ἀρηΐφιλον, quàm Græci: & ἐυκνήμιδας ἀχαιὸς persona Troianorum: & in media monomachia persona Menelai Διοφὰλέξανδρον, quum cum dicat maleficum, & violatorem hospitii bene meriti: vt solùm videantur epitheta ad commissuram numeri quæsita, non ad vim, aut gratiam. A quibus vitiis excusare cùm posšit

Homeri vitia.

posſit æditio operis, non enim integrum illud dedit in apertum, vt omnia exacto iudicio perpenderet atque elimaret: ſed ſeparatim ſingulas rhapſodias ad cantus & delectationem popularem: quæ omnia longo poſt tempore collecta ſunt, & digeſta per grammaticos iuſſu & procuratione Piſiſtrati Athenienſis: quæ etiam fuit cauſa cur nec patris, ac ne patriæ quidem vſquàm meminerit. Iam verò illius duo ſunt opera, alterum calidum, alterum callidum: multa non ſatis probi exempli continent: & quæ de natura rerum, & humanis attingit moribus, torquentur, quocunque eſt viſum iis, qui vati fauent immodicè. Cæterùm de Homero ſatis. Addentur huic reliqua, ſi videbitur, Ariſtophanis, & Euripidis: tum ἔργα καὶ ἡμέραι Heſiodi, & Græca aliquot epigrammata, quæ argutias & ſalem habeant non ſpurcum. Poſtremò Pindarum obſcurum in primis, & reconditorum vocabulorum vſurpatorem: quem tamen Academicus Archeſilas idoneum in primis dicebat vocem implere, & verborum magnam præbere copiam. Theocriti paſtoricia multum habent Venerum in illa dialecto Dorica, ſed quò intelligantur meliùs, explicandæ ſunt allegoriæ, ſicut in Bucolicis Virgilii, alioqui frigent pleraque omnia. Ad hiſtoriam prælegет Herodianũ, vt cum verſione conferat Angeli Politiani. Eſt author ille cãdidus ex ſe, ac facilis, ſed ea gratia Politianus tranſtulit, vt non ab homine Græco videatur genitus, ſed à Latino. Tum Xenephontis ἑλληνικὰ, quo nihil eſt purius, & inaffectatius. Thucididis libros aliquot imperabimus difficilis licet ſcriptoris, duri ac planè terrei.

Quos diſcipul⁹ leget in Græcis.

Ipſe vero ſtudio per ſe ſuo hos leget; In arte grammatica Oecolompadii dragmata. Ad inflexiones verborum & nominum Adrianum Amerotium. Ad poëtarum & linguarum cognitionem Vrbanum. Interpretes eorum poëtarũ, quos modò nominaui, multa ex linguæ arcanis pateſaciẽt: quorum poëtarum nullus eſt qui non aliquem habeat ἄγγελον. Homerus principem omnium eſt nactus Euſthatium Conſtantinopolitanum. Addet Thomam magiſtrum de atticiſmis. Ad res ciuiles commentarios Græcæ linguæ Gulielmus Budæus nuper conſcripſit paris diligentiæ, cuius ſunt Latina eiuſdem. Multa eruit abſtruſa, compluribus tenebricoſis locis atque obſcuriſsimis lucem inuexit. Authores

linguæ

linguæ euoluet Isocratem, quo simplicius ac purius cogitari nihil potest, Xenophontem, & decem Rhetores. Luciani verba satis sunt tersa, & phrasis dilucida. Arianus est, verborum apparatu instructus, ac tumens, rerum inanis prorsum. Adiunget his Thucydidem Atticum, & faciliorem hoc Herodotum, licet Ionicum. Ad varietatem rerum habet libros Aristotelis de animalibus, & Theophrasti de plantis: quos ita Latinos fecit Gaza, vt vtrisque legendis magnæ possint in linguis illis opes comparari. Sic porrò leget vt magis de verbis ac sermone sit, quàm de sensis solicitus. In Demosthene, quem crebrò habebit in manibus, absoluta est linguæ illius vis, ac gratia, non aliter quàm de Ciceronis orationibus diximus.

In bibliotheca tanquam ad cõsulendum reponet hos. Lexicon Græcolatinum geminum, ex Græco in Latinum & ex hoc in Græcum. Hesychium ad intelligentiam poetarũ, Homeri potissimúm. Iulius Pollux varietatem & copiam verborum suggeret, lectore tamen indiget doctissimo: nã innuit magis peritis, quàm docet imperitos. Sunt in his duabus linguis authores quidam misti, qui simul & historias & fabulas, & vocum significatus, & oratoria, & philosophica attingunt: quorum appellatio vera est, & maximè propria philologi. Huiusmodi sunt in Græca Suidas, & Athenæus: in ambabus Aulus Gellius, homo rhapsodus planè, congestor potius, quàm digestor, & ostentator, quàm peritus, loquaculus sine eruditione: in verbis ac sententiis putidulus. Quæ de significatu vocum disserit, sunt friuola & plerunque imperita, ac falsa. Legendus est quidẽ, sed ita, vt te rem leuem scias inspicere. Sanior est æmulus eius Petrus Crinitus. Ad philologiam etiam pertinet opus Augustini de Ciuitate Dei, Erasmi adagia: quod opus assuefacere potest lectioni magnorum authorum, vt ad es adolescens non omnino veniat rudis ac nouus. Huius ferè notæ sunt Budæi annotationes, & assis, de quibus sum locutus. Cælii lectiones antiquæ, quæ interdum vetustate horrent nõ tam rerum, quàm verborum. Macrobii Saturnalia multum habent bonarum, ac variarum rerum. Petrus Textor leuidensam texuit: licebit tamen officinam eius nonnunquam consulere, quanuis perturbatam, nec semper certam: vt erat author literarum Græcarum prorsum ignarus, nec in La

Quos Gręcos cõsulet.

Authores misti.

in Latinis magnæ dexteritatis: meruit tamen laudem diligẽtiæ aliquam. Raphael Volateranus variæ vir eruditionis ac latè patentis inter alios est mihi reddendus. In hunc numerum nescio an patientur grammatici Isidorum Hispalensem interfarciri. Adfert nõnulla ex antiquis hausta haud prorsum aspernanda, præsertim quòd fontes illi non peruenerũt ad hanc ætatem. Restant scriptores alii linguæ vtriusque, quos partim in aliis disciplinis propter rei argumentum necesse erit cognoscere, partim leget alio tempore, vel in hac ipsa professione remanens, vel quum in altioribus animi reficiendi gratia ad hæc vacabit respicere. Hic est cursus octo aut nouem annorum à septimo ad quintumdecimum annum, vel etiam sextumdecimum, vt cuiusque ingenium & progressus fuerint. Sentio me diu esse in hac de linguis præceptione immoratum, quod eo feci quia multi prauè sunt à pueritia instituti, quum tanti referat, quemadmodum in exordio hæc tradantur, vnde reliquæ deinceps artes omnes ac disciplinæ dimanant. Hactenus linguarum institutio vel iis qui ad disciplinas alias parantur, & quasi formantur, vel quibus ea sola per ingenium aut delectationem sufficit, vt in earum rerum sola cognitione velint subsistere. Qui ingenio erunt vel tardo admodum, absurdoque, & ineptè coniectante, vel suspicaci iniquè, & in peiorem partem reiiciente, quæ audiat, his Latinam linguam vtcunq; didicisse suffecerit, & portiunculam Græcæ aliquam, arcebitur lectione authorum. Sermonem verò ad commercium humani generis didicerit: nisi fortè furiosus omnino sit & væcors, quem præstabit à lingua doctorũ summouere: ne quæ sub illa sunt abdita & conclusa, magno tum suo, tum alieno malo intelligat. Qui saniore ingenio ac iudicio, nolet tamen, aut non commodè poterit altiùs conscendere, hic erit linguarum & authorum cognitione contentus. Huius porrò ad vitam vsus fuerit, vt sit scriba ciuitatis publicus, capessat minores magistratus, fungatur legationibus. Habebunt & hi, & superiores illi sermonum peritiam, qua senectutis graue tædium authorum lectione leuẽt, quum iam alteris licebit, alteros ætas meliora docuerit, quódque in eis adhuc erat acerbum mitificarit. Hi sunt philologi, & eorum exercitatio philologia. Ex his deligẽtur, qui alios instituant quos nolumus iis tantùm limitibus, quos descripsimus circumsc

Vsus linguarum ad vitam.

Philologi.

cumſepiri,ſed alia etiam omnia ſcrutari,& pernoſſe,quæ ad philologiam pertineant, abſtineant modò ab anxia atque inutili Græcorum ſubtilitate,quam in omni tractatione de ſermone ſunt perſecuti,ſeu commenti veriùs, velut in carminibus,& tota poetica in contextu orationis, in ſchematis, ac figuris. Magiſtrorum eruditio. Credat M.Fabii grauiſsimi præceptoris ſententiæ,ac conſilio inter virtutes grammatici poni illam, aliquid neſcire. Quos verò ſcriptores ceu conſiliarios aliis reliquimus, huic tradimus legendos, vt pro ratione ſuſcepti officii vnus ille multorum laborem ſuſtineat. Itaque in arte Grammatica reſtant huic Priſcianus, Diomedes, Aſper, Phocas, Caper, Capella: parum quidem ad docendum idonei, ſed qui moneant multa, quæ præceptor in ſuum & diſcipulorũ vſum facilè depromet. Qui in arte authores. Terentianus item de proſodia & carminibus. Ex vicinioribus huic ætati Perotus, Sulpitius Verulanus, Curius Lancilotus, Aldus, Ioannes Deſpauterius, qui ſunt multò quàm illi commodiores. In Græcis verò Herodianus, Thryphonius,& qui patrum memoria Græcas literas in Italiam inuexit Chryſoloras & Ioannes Laſcaris. Authores Latini & Græci ſermonis, ſi qui habent argumentum ex reconditis quæſtionibus altioris diſciplinæ videlicet primæ philoſophiæ, aut ſcrutationis cauſarum naturæ medicinę, iuris ciuilis, theologiæ, ii relinquendi ſunt penitus ſuis profeſſoribus. Sin de facilioribus diſſerunt, nempe aſtronomia, coſmographia, philoſophia morum, prudentia, deſcriptione naturæ, aut in illis quidem prioribus, ſed expoſitè tamen ac dilucidè, non video, quo minus ſint philologo attingendi. Quòd ſi quis in illis locus altiùs ſe aperit, contentus quæ ſui ſunt muneris, inſpexiſſe, ad alia tranſibit, examinationem illius modeſtè iis concedens, qui in eiuſmodi artibus operam ex profeſſo ponunt: vt ſuus cuique profeſsioni honor, ac dignitas conſtet, ne termini confundantur,& aliæ in aliarum ius ac poſſeſsionem temere inuadant. Itaque Senecam licebit euoluere, à quo multum adiuuabitur verborum & propriorum, & tranſlatorum vi, tum copia & varietate: vt rem eandem crebrò, ac ſine faſtidio poſsit expromere, multúmque alere poteſt facundiam Latinam metaphoris potiſsimum præ cæteris ſcriptoribus dextere accomodatis. De Marco Tullio quantum proderit, ſuperuacaneum eſt dicere, parente copiæ Romani ſermonis,

nis,vt eum Caius Cęsar appellauit. Ciceroni Quintilianum adiunxit Laurentius Valla,tanquam comitem,aut veriùs socium,parémque:non omnino iniuria, quum verborũ munditie,tum translationũ,& totius dictionis acumine. Quintus Curtius candidus est,sed Criticorum quidam eiusdem illum esse coloris causificantur:non périnde est nitidus Iustinus. Post hinc periculosa sunt omnia. Gellius durissimarũ elegantiarum affectator. Apuleius in asino planè rudit. In aliis sonat hominem,nisi quod florida sunt ridicula,sed excusat ea inscriptio. Macrobius melior est his, atque explanatior,habet quę non tam vulgari sermoni sint vtilia,quàm philosophiæ explicandæ. Tertullianus perturbatissimè loquitur,vt Afer. Cyprianus & Arnobius eiusdem gentis clariùs,sed & ipsi nonnunquam Afrè. Augustinus multum habet Africitatis in contextu dictionis,non périnde in verbis, præsertim in libris de Ciuitate Dei,quod vnum ex eius operibus legendum censeo philologo : id enim bona ex parte in media philologia versatur,quemadmodum superiùs admonui. Ambrosius non adeò Latinus est , vt suauis : Latinior Hieronymus, nisi quòd nonnunquam sacrum se authorem esse meminit,de rė solicitus magis,quàm de verbis. Christianorum omnium facundissimus est Lactantius , sonum habet planè Ciceronianum:præterquam in paucis, imitandus cætera. Postremus Boëthus cuilibet nostrorum superiorum comparandus. In Symmacho , Sydonio Apollinare, Paulino parcam philologo,& eam illi operam remittam.

Hinc longo interuallo est descendendum ad proxima nostræ ætatis. Franciscus Petrarcha ab hinc annos paulò plures duccenteis bibliothecas tamdiu clausas reserauit primus, & puluerem,sitúmq; è monimentis maximorum authorum excussit:quo nomine plurimũ ei Latinus sermo debet. Non est omnino impurus , sed squallorem sui seculi non valuit prorsum detergere. Ioannes Boccatius eius discipulus nulla ex parte est cum magistro conferendus. Rursum linguarum silentium vsque ad memoriam auorum. In qua Leonardus Brunus ab Aretio satis fuit emendatus , simplex, naturalis , & nonnunquam in historia scribenda nescio quem ex Liuio colorem ducit. Laurentius Valla egregiam præ se fert indolem,& verbis quum puris, tum etiam propriis vtitur:quæ ante elegantias scripsit,vt de voluptate,minùs sunt accurata,

accurata, quàm quæ post eas. Itaque meliora sunt quæ de Græco vertit iam senex, Thucydides, ac Herodotus. In Frãcisci Philelphi verbis planè nihil desyderes: eius tamẽ lectio est molesta, quòd motu omni, & quasi vita caret: & fortasse is est genius, quem in quoque libro victuro Martialis requirit: Theodorus Gaza plurimùm locupletare potest nostram linguã vertendis ad nos Græcis. Minus est felix Georgius Trapezuntius, & verbosior, minore etiam verborũ delectu. Iouiniani Pontani verba ex Cicerone sunt desumpta, & phrasis tota. Pomponius Lætus exiguæ eruditionis, tota illa eius celebris diligentia circa verba, & historias aliquot, tum saxa eruta, & monimenta diruta consumpta est. Campanus festiuus, & facilis, à rebus est inops. Hermolaus durus, styli genus quoddam affectauit submorosum ex vetustissimis, & nuperrime inuentis vocabulis conflatum, vt Ennium, & Plautum Apuleio, Capelláque videatur miscuisse. Politianus elaboratus, verba eius bona, & vsui cõmuni apta, officiosis dũtaxat: nam grauitatis minus habet, quàm vellem: & dum selectas quasdam vel voculas, vel dicendi formulas, quasi gemmas auet ostẽtare, longiùs circunducit lectorem, pluribus tum verbis, tum sensis orationem onerans, quàm erat opus. Grauior Ioannes Picus, & satis castigatus, nisi quo loco altercatur cum Theologis. Antonius Sabellicus fluit quidem plenus, sed lutulentus quandoque, similis est authori, ex quo res desumit: vt colorẽ videatur mutare cum solo, per quod omnino tanquam fluuius decurrit: quod non rarò vsu venit solicitis de re magis, quàm de verbis. Memoriæ nostræ sunt Erasmus, Budæus, Melanchthon, Sadoletus, Bembus, Franciscus Picus, Andreas Alciatus, vt alii multi vel iam magni vel aliquando futuri, de quibus quoniam viuunt, nihil dicam: dicent sequentes quum erit iudicare liberiùs.

In Græcis authoribus leget Platonis pleraque omnia, quem Iouis sermonem Græci aiunt sonare, Aristotelis Ethica, & Politica, in quo est admirabilis loquendi proprietas, Plutarchi moralia, & vitas illustrium virorum, Galeni quędam, vt de tuenda valetudine, versione Linacri addita. Fusus est Galenus, & plenus verborum, nempe Asianus, sed bonorum, atque elegantium. Philostratus floridus ac picturatus: dilucidus magis & simplex Libanius. Ex nostris Synesius

elaboratus & translationibus paulò obscurioribus frequẽs. Basilius & Gregorius culti, Chrysostomus apertior & redundantior, in præfationibus Isocrati similis, in elocutione Luciano & Galeno. Et hi quidem prosæ orationis authores, quis omnibus si Plinium secundum voluerit adiungere, non iam author vnus aliquis accesserit, sed bibliotheca integra ac planè iusta, tantis rerum, ac verborum diuitiis. Quis se illo prætherito philologum audebit profiteri?

Poetæ. Poetæ restant, ad quos tanquam antidotum librum adhibebit Plutarchi de poetarum lectione, & alterum Basilii Magni de legendis ethnicis, breuiorem quidem illum, sed pietatis refertum. Ars Aristotelis poetica non multum habet bonæ frugis, tota in obseruatione antiquorum poematum occupata, & in iis subtilitatibus, in quibus molestissimi sunt Græci, quódque cum bona illorum venia dixerim, inepti quoque. Palæphatus vetus author poetarum fabulas ad congruentem quãdam historiæ, ac veritatis applicationem traducere est conatus, non omnino sinistrè, nisi quod in nonnullis aliàs deficiunt eum coniecturæ, aliàs fallunt. Horatius numerosus, festinus, translationibus, vt Quintilianus inquit, feliciter audax. Ouidii de illo testimonium est canere eum Romana lyra culta carmina: heroico carmine est planipes, nec obtinere poterit sonum & maiestatem illius. Catullus duriusculus, vt ait Plinius, & probè sarriendus: non minus etiam Tybullus, ac Propertius dulces, & Ouidius miræ facilitatis, quem Seneca seculum suum amatoriis non tantùm artibus, sed sentẽtiis implesse meritò queritur. Manilii astronomicon graue est, sed ἀδιάσυναλινόν, & sine motu, quemadmodum de Arato Quintilianus inquit: etsi hic noster assurgit nonnunquam, & ardentiùs spirat. Sylius Italicus diligens, plus artis, quàm naturæ habet, quod Plinio est visum. Valerium Flaccum, vt Apollonium Rhodium, non video quid attineat legi, quasi nihil sit, in quod tempus consumatur potiùs: non tam illorum vel carmen vel dictionem improbo, quàm argumenti leuitatem. Iuuenalis multis in locis asper est, ac durus, materiæ suæ conueniens, mollis & suauis Statius. Ex Martiale reiicienda obscœna, in reliquo cuiusmodi sit, testimonio Plinii Cælii credamus. Longè est his posterior Ausonius Gallus, vbique argutus, & excitans, nec lectorem sinit dormitare.

re. Claudianus melior, & ingenii ac ſpiritus planè poetici. Iuuencus, Sedulius, Proſper, Paulinus lutulentæ & perturbatæ ſunt aquæ, ſalubres tamen, vt de quibuſdam fluminibus ferunt. Apollinaris minùs in carmine depræhenditur orationis moleſtia, quàm in proſa: numerus enim illam vel operit, vel ſuſtinet. Ioannes Hantuillenſis, qui Architrenium propter materiam inſcripſit, non omnino malus, certè melior, quàm pro ſeculo. Longo interſtitio ſubſequuntur Franciſcus Petrarcha, in quo ſi non tantum fuiſſet naturæ iuxta & ſtudii, ætas illa orationem eius facilè contaminaſſet. Franciſcus Philelmus profuſor carminum, vt præcoces partus ſúbinde agnoſcas. Elaboratior & dignus magis legi eſt Iouinianus Pontanus. Politiani muſæ plurimum ſuauſtatis habent, multo ſale, argutiis, Veneribus conditæ: ſed ex eius epigrammatis extirpanda ſunt fœda illa gentili nedum Chriſtiano indigna. Marullus obſcurior eſt, & gratia impari. Stroſæ duo, pater, ac filius ſatis exculti. Hieronymus Vidas, & Actius Sannazarius Virgilianæ imitationi tanquam ſacratis legibus alligati. Acutus Thomas Morus, & plenus aculeis, ac ingenii. Eraſmus Horatio ſimilis, qualem ſe eſſe voluit. Græci poetæ præter eos de quibus meminimus, ſunt Quintius Calaber, qui παραλιπόμενα poemati Homerico aſſuit, vt Auguſtinus Vegius Aeneidos decimumtertium. Genealogia Deorum Heſiodi ad intelligentiam Poetarum vtilis, cætera futiliſsima. Sophoclis Tragœdiæ, cuius non leue fuit ſemper pretium, etſi huic Euripides præfertur. Arati phænomena, quæ M. Cicero & Germanicus Cæſar ad Latinos verterunt. Ioannis Laſcaris extant Latini & Græci luſus ex argutiis breuibus & velut punctis ſubobſcuri.

Præcipui interpretum ſunt Valerius Probus, cuius perpauca ſuperſunt adhuc in Bucolica, & Georgica Vergilii, Aelius Donatus, qui circa conſilii explicationem in Terentio & Vergilio eſt multus: ſed in Terētio magis ſe interpretem Latinorum verborũ recordatur eſſe, etſi in his non rarò infeliciter aſsignandis prę ſertim differentiis, ſicut in cõſiliis cõminiſcitur plurima, quæ nunquàm ſcriptoribus in mentem venerant. Seruius Honoratus philologus eſt, vt facilè credat quiuis, diligens, ſed multa affirmat incõperta. Notas in eum aliquot Philippus Beroaldus compoſuit, homo non

Interpretes.

multò quàm Seruius ipſe accuratior. Cæterùm ſunt in Seruio cõplura, quæ promptius ſit dicere eſſe falſa, quàm aperta ratione confutare. Acron & Porphyrion Horatii expoſitores pleriſque recentiorum longè ſunt impares, dormitãt crebrò, atque adeò ſtertunt quoque. Meliores ſunt Beroaldus, & Sabellicus in Suetonium. Breuis Sabellicus, alter fuſior, ſed negligentior, qualis etiam eſt ad Aſinum Apulei. Mancinellus ſuper Vergilii Bucolica & Georgica probè grãmatici fungitur munere. Landinus in eundem poetam nimis philoſophatur, vt Petrus Marſus in officia Ciceronis loquacitate penè intolerabilis. Parrhaſius ad raptum Proſerpinæ Claudiani, & Nicolaus Beraldus ad Politiani ruſticũ, & Franciſcus Syluius ad Gryphum Auſonii multum habent ex philologia bonarum rerum accuratè depromptarum. Aſconius Pædianus vtinam & integer ad nos perueniſſet, & ſyncerus, potuiſſet magnopere intelligentiam Ciceronis, linguámq; adiuuare. Sunt enim in Cicerone haud ſanè pauca perobſcura, & iis tenebris obſita, quæ diſcuti iam nulla poterunt luce propter ignorantiam actorum illius temporis. Multa in authoribus enucleant Hermolaus Barbarus Plinium ac Melam annotans. Angelus Politianus in Cẽturiis, Budæus, Alciatus, Sabellicus, Beroaldus, Aegnatius opere cui titulum fecerunt annotationes authorum. Tum Ludouicus Cælius. Antonius Nebriſſenſis in quinquagenis. Ioannes Pierius Valerianus Vergilium collatis variis codicibus emẽdauit, labore profectò ad lectionem præcipui vatis perutili. De Baptiſta Pio, & Cornelio Vitellio piget loqui. Cenſeant de præſentibus poſteri.

***

LIBRI TERTII DE TRADENDIS DISCIPLINIS FINIS.

IOAN-

IOANNIS LVDOVICI VIVIS VALENTINI, De tradendis disciplinis, siue de Institutione Christiana, Liber Quartus.

ACTENVS cognitioni linguarum vacauimus, quæ fores sunt disciplinarum omnium atque artiũ, earum certè, quæ monimentis magnorum ingeniorum sunt proditæ. Itaque ignoratio linguæ cuiusq; velut ostium disciplinę illius claudit, quæ ea ipsa lingua est compræhensa, & consignata. Sed meminerint homines studiosi, si nihil adiecerint linguis, ad fores tantũ peruenisse eos artium, & ante illas aut certè in vestibulo versari: nec plus esse Latinè, & Gręcè scire, quàm Gallicè & Hispanè, vsu dempto, qui ex linguis eruditis potest accedere: nec linguas omnes labore illo propter seipsas dignas esse, hoc est, si aliud nihil quæratur: quippe propter exteriorem vtilitatem tantummodo parantur, vt ad ea penetremus, quæ linguis illis includuntur velut thesauris quibusdam pulchra atque admiranda.

Studio sermonis finitima est ratio examinãdi instrumentum veri & falsi per enuntiata simplicia & cõposita: quę censura veri nuncupatur. Adolescens ab studio linguarum huc traductus facile quę proponentur, capiet: neque verò quicquam oberit, quo minus ante finem peritiæ sermonis censuram hanc auspicetur: vt pariter & illud consummet studiũ, & in hoc decurrat. In hac siue arte, siue artiũ ferramento atq; organo primũ ea vocabula explicabuntur, quę huius tractationis sunt propria. Hinc de simplicibus effatis, tum de compositis, postremo loco de argumentationum formulis: eáq; De dialectica.

κριτική. dialectica κριτικὴ nominatur, id est, de iudicio argumentationis. Ad hanc libelli quidam extant hominum recentiũ non omnino inutiles, vt Georgii Trapezuntii, Georgii Vallæ, Philippi Melanchthonis: ii poterunt enarrari principio. Tum Aristotelis περὶ ἑρμηνείας, omissa disputatione futurorum contingentiũ, quæ & per se intricatissima est, & altioris contẽplationis. Libri priorũ multa eiusdem generis continent, & obscura, & mea quidem sentẽtia parum necessaria: desumet illhinc institutor, quæ videbuntur ingeniis suorũ, & arti quam tradit, conuenire. Exercitatio erit in his non rixosa: nam talis est hæc ipsa ars suopte ingenio. Quòd si rixis addantur rixæ, quid aliud fuerit quàm oleum incendio aspergi? vt aiunt. Erit consultius, vt conferant sua studia per interrogationes, quàm per argumẽtorum conflictum, neq; enim habebunt adhuc de quo argumententur. Parabuntur iam nunc disputationibus aliarum artium, propositis thesibus, vt ex regulis obseruationis huius condiscant nihil repugnans admittere, nihil consentiens reiicere: quam exercitationem obligationes nostri vocant, quæ neque ars sunt vlla, neque pars artis, sed tantùm præceptorum executio, & applicatio ad opus. In his duo sunt solùm vitanda, quæ modò attigi, non recipere pugnans positis, non respuere cõgruens posito. Socraticæ interrogatiunculæ non modò per inductionem, sed eliciendo paulatim, velut actis cuniculis aduersarii sensu, diuisionibus ac diffinitionibus, vehementer sunt ad multa conducibiles, ad verum exprimendum, ad exacuendum ingenium, & ad reuincendum eum, qui contrà tendit.

Obligatio.

2 Leget ipse per se adolescens tacito studio Boethum, Capellam, Apuleium, Augustinum: etsi hi Græcissant. Politianus flosculos quosdam decerpit ad ostentationem, quam vnam ferè venatur: vtilis est tamen suppeditare quædam artis vocabula. Cognoscet vniuersam Aristotelis Dialecticam attentus. Aristotelis quidem libri multò aliter distinguuntur, citantur à veteribus Tullio Cicerone, Laertio Diogene, Seruio Honorato & aliis, quàm à iunioribus: sed nos, quibus prisca illa sunt ignorata, acquiescemus iis, quæ accepimus. Græci in Aristotelem interpretes Psellus, Mangenetus, Ammonius obruũt lectorem verbis inanibus, qui propè est mos enarratorũ illius gentis. Iacobus Faber tum in Aristotelem scripsit, tum Dialecticã ipse cõposuit: multáq; ex recep-

De libris Aristotelis.

ptis

ptis suo æuo opinionibus tanquam ex cœno trahit.

Sequitur rerum naturæ cognitio, eam faciliùs adolescens quàm res prudētiæ intelliget: quippe naturalia sensu & acumine assequitur, res autem prudentiæ vsu vitæ, & multarū rerum peritia, ac memoria. Quæ de natura exculpsimus vel sensibus sunt parta, vel phantasia, quibus iudicium mentis accessit rector sensuum: quocirca pauca & malignè sumus consecuti propter eas tenebras, quæ densissimè animos humanos obsident, ac premunt: quocirca verisimilia coniectamur magis, quàm assequimur, quæ pro cōperto habeamus vera. Sunt quidam duri adeò, ac difficiles, vt in omnibus rationem exigant vel sensibus expositam, vel menti inuincibilem: vt Aristoteles, & C. Plinius: hi fiunt alienis inuentis increduli, & in rebus piis impii: quum ipsi aliis tantopere inexorabiles in iis tamen quæ probant, sæpe rationi assentiantur leui, atque infirmæ: vel vnicæ authoritati eius, cui sunt adiurati. Idcirco ab studio hoc summouēdi suspicaces, quiq; omnia vertunt in deterius. Nec quicquam disciplinæ huius tradendum parum firmis in sancta persuasione, nisi etiam addantur exactæ causæ primæ philosophiæ, quæ ad diuinitatis cognitionem pertingunt. In naturæ contemplatione ac ventilatione primum sit præceptum, vt quandoquidem scientiam ex his parare nullam possumus, ne nimium indulgeamus nobis iis scrutandis, & exquirendis, ad quæ non quimus peruenire: sed studia nostra omnia ad vitę necessitates, ad vsum aliquem corporis aut animi, ad cultum & incrementa pietatis conferamus: siquidem intenta & accurata diligentia nihil assequimur aliud, quàm, vt Solomon sapienter dicit, afflictionem. Nec vacat sic occupato districtóque cogitare de Deo: quod si tētet facere, illico obuersatur ei ante oculos ea scrutatio, in qua est totus. Quare contemplatio rerum naturæ nisi artibus vitæ seruiat, aut ex notitia operum sustollat nos in authoris notitiam, admirationem, amorem superflua est, ac plerunque noxia. Quapropter illa abiicienda sunt penitus, quæ ad curiositatem quandam solùm pertinent, ne illis distentus animus meliora scrutari postmittat, & quæ scire muneris est veri ac germani philosophi. Magis sunt illa spernenda, quæ ad inanem ostentationem conficta nihil in se continent solidi, & profuturi: de quo genere sunt Suicetica, quæ detinent, abducúntq; à cura

Cognitio rerum naturæ.

meliorum: quódque est grauius, reddunt eis ineptos. Neque enim est philosophus qui de instantibus & de motu enormi aut conformi nugatur subtiliter, sed qui generationes & naturas nouit plantarum atque animantium, qui causas cur quicque fiat, & quomodo. Nec attingenda Arabica indocta, insulsa, impia. Sed nec veterum Græcorum, Latinorúmve quamlibet doctorum hominū rimandæ opiniones omnes, ac placita. Nam quorsum attinet scire, non defuisse, qui niuem atram esse contenderent, ignem frigidum? Scire quidem fortasse nihil interdum obesset, occupari autem dum id vel propugnas, vel labefactas, id verò est nimis liberaliter abuti tempore. Itaque & in Aristotele molestas illas disputationes seu rixas veriùs contra antiquos philosophos prætereundas censeo. Adde quòd nec Aristoteles vbique narrat fideliter, nam inuertit illorum vel sensa vel verba, nec satis validè confutat, & ex suisipsius principiis illos refellit: denique non tanti est illa nosse. In omni philosophia quæ est de natura illud prædicetur iuueni ea illum modò auditurum, quæ imaginem habeant veri, quantum quidem ingenio, iudicio, vsu, & diligentiâ potuerunt assequi, quibus curæ fuit illa indagare: nam quod nos verum esse pro certo possimus confirmare, rarum est. Initio exhibenda sunt facillima, id est, sensibus ipsis peruia. Hi sunt enim ad cognitionem omnem aditus. Ideo primum inter hæc obtinebit locum expositio quædam, & velut naturæ totius pictura, cælorum, elementorum, & earum rerum, quæ sunt in cælis, quæque in elementis, igne, aëre, aqua, terra: vt non aliter summa quadam sit comprehensa delineatio atque orbis vniuersi descriptio in tabula. Aristoteles eam ad rem libellum conscripsit de mundo, siue ille est eius author, siue alius quispiam. Phrasis quidem iucundior est, quàm pro Aristotelica seueritate: tum perspicua magis, quàm solitus est Aristoteles de natura disputare: sed illi opusculum hoc asserunt Iustinus martyr, & Ioannes Picus: certè ex Peripatetica schola prodiit. Apuleius illud pro suo vertit, & inscripsit cosmographiam: quædam sunt tamen fusiùs ac accuratiùs explananda: vt de cælis enarrabitur ei sphæra Ioannis Sacribuschii, tum Theorica planetarum Georgii Purbachii, Liber etiam Plinii secundus. De geographia verò, & hydrographia Pomponius Mela, & libri

Descriptio naturæ.

libri quatuor Plinii vsque ad septimum. Nihil est hic opus disputationibus, sed contemplatione naturæ tacita. Quærent interim, & rogabunt veriùs, quàm altercabuntur, aut disputabunt. Sunt nonnulli haud satis altiori causarum inquisitioni idonei, qui ingenio sint præditi tardo, & velut capite demisso, quod vel non assurgat, vel in splendorem intueri non sustineat, vt oculi lusciosi, vtique vel non libeat, aut non sit per vitæ rationes integrum: his est hoc sistendum loco. Tum extra auditorium leget ipse per se Arati phænomena, & Iulii Higinii cælestem historiam. Manilii astronomicon multa habet de Chaldaica superstitione ac vanitate inspersa: adeundum tamen non sine iudicio & duce, qui quæ deuitanda sint, submoneat. Strabonem item euoluet descriptorem orbis,& scriptorem rerum gestarum: contemplabitur Ptolemæi picturas, si quas nactus sit bene emendatas. Addet quæ nostrorum nauigationibus in confinio sunt Orientis & Occidentis reperta. Aristotelis item volumina de animalibus, & discipuli eius Theophrasti de stirpibus, & Dioscoridis de herbis, cum annotationibus Marcelli Vergilii, qui transtulit, & Corollariis Hermolai Barbari: tum ad rusticas res M.Catonem, Varronem Terentium,Iunium Columellam,Palladium, non iam ad verba,vt anteà,sed ad res intuendas. Petrus Criscentianas stylo & verbis malè cultus,non malè agrum & villam colit. Pisces vtcunque describit Oppianus Dioscoridis popularis. Hanc naturæ partem vehementer ignoramus, quòd & in ædendis piscibus incredibile dictu quantum sibi natura indulserit,& in nominandis consuetudo: vt in maris regionibus, atque oris diuersis diuersi sint ac perquàm dissimiles, etiam qui eiusdem sunt generis atq; speciei, variæ sint in variis plagis figuræ ac formæ:nec solùm in eis appellãdis linguæ inter se dissentiunt, sed vrbes & oppida, atque adeò vici eiusdem linguæ. De gemmis,metallis, & pigmentis Plinius scripsit.qui ea ipsa omnia est cõplexus,quæ modò recensui: quod & Iulius Solinus fecit Plinii simiolus,vel veriùs suppilator. Nec minùs cõtemplationẽ hanc iuuare Raphael Volateranus potest tertia suorum commentariorũ parte quam philologiam inscripsit,author magnam sanè diligentię laudem meritus.Hæc quidem ei qui hac in parte studiorũ volet permanere legenda sunt hoc loco, & perscrutanda diligen-

ter: ei verò qui porrò pergit ad sequentia, post causas naturæ exteriores perquisitas in hoc erit velut amœno diuersorio cõquiescendum. Studiosum spectationis huius vt sedulum ac diligentem requirimus, ita minimè pertinacem, arrogantem, contentiosum. Nihil hîc iam opus est altercationibus & rixis, sed aspectu quodam. Itaque contemplabitur rerum naturam in cælo & nubilo & sereno, in agris, in montibus, in syluis: tum ex iis quæret, ac sciscitabitur multa, qui in locis illis sunt frequẽtes: quod genus sunt hortulani, agricolæ, pastores, venatores: quod Plinius & alii harum rerum magni authores indubiè fecerunt: neque enim vnus aliquis potest omnia hæc adeò tum multa, tum varia intuendo obire. Ipse etiam siue cõtempletur quid, siue narrantem audiat, nõ oculos modò intẽtos habeat vel aures, sed animũ quoq;: magna enim & accurata animaduersione est opus in omni natura contuenda, obseruatione hac temporum, & ingenii ac virium cuiusq; rei. Magnam hi adferent vtilitatem agro colendo, percipiendis & cõdendis frugibus, esculentis, & poculentis, medelis ac fomentis in affecta valetudine. Erit senum locupletum ingens delectatio, tum refectio animorum iis, qui vel priuata negotia, vel rempublicam gerunt. Quando non facilè alia reperietur voluptas sensuum, quæ comparari huic vel magnitudine vel diuturnitate valeat: quippe quę sciendi desiderium exhilarat, quod in omni humana mente ardẽtissimum est. Quocirca dum cõtemplationi huic datur opera, non est aliunde recreatio petenda, nec cibo huic condimentum: deambulatio ipsa, atque otiosa illa cõtemplatio & schola est & magister: vt quæ aliquid semper quod cum admiratione speculeris ostendit, vnde eruditio increscat. Sed reuertamur ad scholam & doctorem.

De prima philosophia.

Qui pergent vlterius discere, iis post descriptionem illam rerum breuem ac facilem, artificium naturæ occultum declarabitur, quæ est prima philosophia, scrutatio videlicet & concretionis corporum, & actionum omnium, quæ ex intimis rei cuiusque naturaliter oriuntur, vnde ad ipsas causas exteriores egredimur, tanquam opera intimarum, & ad Deum vsque conscendimus, parentem, causámque vniuersorum, si modò recta insistamus via. Nam inuisibilia Dei, per ea quæ facta sunt, oculis mentis sese offerũt, sempiterna quoq; illius virtus & maiestas. Quòd si obliquè incedamus,

mus,errabimus tota via in diuersum. Quapropter philosophia hæc non temere,nec quomodocunque est tractanda, in qua tam grande paratum est periculum errori. Itaque non est natura ad gentilitiam lucernam scrutanda obscuræ lucis malignæque,sed ad facem hanc solarem,quam Christus mũdi tenebris inuexit:eam ad rem nos tentauimus opus scribere,ne haberemus gentilia consectari tanto detrimento religionis,aut certè discrimine. Adde quòd si non exactiùs, apertiùs certè sunt omnia à nobis prodita.Nam Aristotelis prima philosoplia,quæ μετὰ τὰ φυσικὰ dicuntur, & libri de auditu physico octo:quæ ad idem argumentum pertinent, euoluenda sunt hoc loco:multum enim tum eruditionis habent, vt illius omnia,tum ingenii, sed obscuritatis quoque plurimum:quin illæ Aristotelicæ subtilitates,atque adeò nõ rarò quoque prætenues minutiæ,frangunt ingenii aciem,ac retundunt.Præbuit etiam nonnullis ansam, vt quæ nusquã essent inquirerent,& ex diligentia,atque attentione quę rendi immodica,aliquid se inuenisse crederent,& videre sibi viderentur,quæ non viderent,ac ne essent quidem:non aliter quàm qui sudo ac sereno cælo de medio die quærunt astra, ex hallucinatione putant se aliqua cernere.Octo libri physicorum prælegentur iuueni,& quidem cum cura, siue ii ab Aristotele ipso sunt præscripti,siue,vt quidam putant, dicente illo excepti, à Nicomacho autem filio qui Theophrastum audiuit,collecti, & æditi : ideóque περὶ φυσικῆς ἀκροάσεως inscripti. Nec minùs tradentur accuratè sex prima volumina primæ philosophiæ:nam reliquos seu duodecim sunt, siue vt nonnullis placet, quatuordecim,ipse per se leget,selectis sententiis ac dogmatibus memoria dignis, reliqua difficultatis sunt vt ingentis,ita etiã sterilis: quę tamen diligentiùs ac penitius magister scrutabitur,vt aliqua illhinc & sibi,& auditoribus vtilia eruat.In quinto libro categoriæ explicantur.Adiungendum opus Porphirii de quinque vocibus ex Aristotele decerptum,tum diffiniendi ac diuidendi ratio Boethi,quæ est essentiarum explicatio. Libellus circumfertur Speusyppi de diffinitionibus Platonis,vnde ad omnia diffinitionum genera licebit exempla petere.

In hac tanta inuestigatione magistrum volumus diligentem, moderatum, minimè arrogantem, aut in statuendo præcipitem : nec aliter cunctabundum atque sustinen *Qualis magister.*

stinen

stinentem sese, quàm qui se in tenebris, & per lubricum intelligit vadere. Desiderat disciplina hæc auditorem ingenii attollētis se, ac erigentis supra sensus ad causas rerum ac primordia, ad collectionē vniuersalis ex singulis: In quibus generalibus est doctrina, sicut in singularibus delectatio: illud enim est mentis, hoc sensus. Ideóque magis delectat Plinius, Aristoteles magis docet. Alienum est ab instituto hoc ingenium nugax, ineptè coniectans, item contentiosum, vt rationem ad omnia euidentem atque inuincibilem efflagitet quæ non potest vbique exhiberi par, sed conuenit vnumquemque contentum esse ea verisimilitudine, qua humanum ingenium integrum, hoc est, non affectione ac partibus imbutum, non contentionis, sed veritatis auidum, facilè acquiescat. Institutor & hæc & omnem de natura commentationem ad mores excolendos referat, vt animos ad virtutem fingat, pietatis respectum, & curam instillet pectoribus: quarum rerum magnam occasionem, & vberrimam copiā naturæ contemplatio omnis præbebit. Sic videntur voluisse sua tradere Seneca, & Plutarchus, interim etiam Plinius Secundus. In præceptis primæ philosophiæ ambages sunt quædam obeundæ, progrediendum aliquo vsque, inde eódem reuertendum, vnde veneras: ab a ad b, rursum à b ad a: propterea quòd in hisce rebus indagandis non ducimus mentem nostram via rerum, sed via sensuum, quæ hos habet meandros. Itaque elaborandum semper, vt priora sint simpliciora, & magis rudia, id est, sensui magis expolita, & cognita. Ea verò expolientur paulatim, & ad censuram mentis venietur, postquam sensu vsus fueris, quantum oportet.

Vocabula in philosophia prima.

Vocabula non sunt in natura satis apta, quandoquidem populus à quo manat sermonis copia, rerum essentiam, naturam, vim non capit, vnde vera & maximè propria appellationum ratio deberet proficisci: sed tamen à vulgi consuetudine recedere nos in totum non conuenit, aut certè si quid exactius tentamus eloqui, receptus est vsus declarandus, ne alios fallamus.

Disputationes.

Disputationes hic & studiorum quieta collatio potiùs, quàm altercatio, non iam ad victoriam pertinebunt & gloriam, quod permittebatur pueris, sed ad verum intuendum, quod est pretium operæ amplissimum: vt sit quædam quasi militia ad eam asserendam: ergo asserta, continuò sunt po-

nenda

nenda arma,& vbi illa procul emicuerit,hastæ sunt imperatrici summittendæ. Noli contra verum ingeniosus, aut doctus existimari,non tu illi tenebras offundes,sed luscioso ac infirmo humano ingenio sæpe alieno,sæpe etiam tuo ipsius non veritatis vitio,sed nostro. Itaque rectam semper viam in his tenete quantum quisque iudicio integro assequetur quæ vobis sic incedentibus transuersa sese obtulerint,id est, quæ dubia ex ipsa re nascentur,dissoluite : nolite autem latam & regiam viam egredi,ac in deuiis tramitibus impedimenta,atque offendicula quærere,quæ in media via opponatis,hoc est,aciem mentis per totam naturam peregrinatum mittere,vt vndecunque conuertat, quo veritatis lucem & vobis,& aliis obstruatis. Seuocet quandoque philosophus seipsum à condiscipulorum colloquiis,vt solus ipse,ac quietus,quæ audierit,quæque legerit,recognoscat , & contempletur,clariùs tum videbit singula,& iudicabit acriùs: plurimum ea res tum intelligentiæ,tum iudicio confert. Chrysippus Stoicus solitus erat dicere: Si inter plurimos me exercerem,nunquàm philosopharer.

Exercitationes corporis aliquanto robustiores conceden tur,nempe robustioribus iam & magis confirmatis, deambulationes intentiores,aut longiores,cursus,saltus , iactus, lucta,modò scholasticè,non militariter, nempe ad reparationem virium,vt valetudo sit in iuuenili corpore firmior, & ipsi alacriores,ne ingenium grauitate valetudinis opprimatur. Eget etiam disciplina hæc crebris animorum refectionibus,quæ subtilitate,ac difficultate sui vehementer ingenia defatigat:sed eiusmodi recreationes præter eas,quæ de corporum relaxationibus obueniunt:ex superioribus repe tentur studiis,lectione poetarum,cosmographorum,historicorum siue naturæ,siue rerum gestarum. Exercitationes.

Post expositam naturæ picturam,& intimum eius artificium,tum essentias rerum : studium sequetur instrumenti probabilitatis, seu de ratione inueniendi argumenta , continuò mox de ratione dicendi. Sic enim optimè hæc intelligentur,nec anteà possent propter inscitiam earum rerum, quæ in eiusmodi obseruationibus tractari est necesse , quæ quum ex aliis artibus,tum ex medio vitæ vsu depromuntur. Sed neque debent diutius differri, quoniam alia maxima & perfectissima studia hisce instrumentis adiuuantur. De ratiōe inuenien di argumenta.

Arg

Argumentorum inuentio pars est dialecticæ vna ex duabus, altera est enim, quam supra de iudicio posuimus, seu veri cēsura. Separauimus tamen tradendi loco quoniam sic interest discentium. Vtraque ars & dialectica & rhetorica rixosa ex se est, ad contentionem ac peruicaciam procliuis, ideo rixoso & contentioso ingenio neganda, item suspicaci in peius: omnia enim illhuc detorquebit. Affert etiam vtraque ars malitiæ plurimum, idcirco nec malitiosum ingenium, & ad fraudem faciendam paratum instrui illis conueniet. Sed nec malo viro tradendæ nempe seditioso, venali, iracundo, vltionis auido: fierent huic gladius in manu furentis, sicut est in prouerbio. Quinetiam cuicunque credentur, modicè sunt & exiguo tempore degustandæ potiús, quàm ebibendæ: reddunt enim spinosos, rixosos, fraudulentos, Nam quod dicūt vitio id euenire malè vtentium, sit sanè ita, sed multi oblata occasione in vitium labuntur.

Præceptor qualis.

Facundissimū hic præceptorem requirimus, & quod magis exigitur, acuto ingenio, iudicio integro, & sano, versatum in omni genere disciplinarum atque eruditionis, quiq; vitiorum animaduersor sit subtilis, & acer. Quod Ciceroni vehementer profuisse testatur ipse idem in Bruto, quum ait se Miloni Rhodio operam dedisse, homini in notandis, animaduertendisq; vitiis, & in instituendo, docendóque prudentissimo. Nihil est scilicet perinde difficile, vt orationis lapsus, & flagitia animaduertere primùm, hinc velut indicare digito, tum exprimere, postremò corrigere. Deest interim aliquid, & te desiderare intelligis nec promptum sit tamen explicare, quid illud sit: vt de L. Gellio, & aliis quibusdam oratoribus Cicero scribit. Ad inuestigationem probabilitatis enarrabit doctor Ciceronis topica, additis commentariis Boethi, aut quod malim, Rodolphi Agricolæ dialecticam, voluminibus tribus facundissimè, & ingeniosissimè expositam. Ciceronem verò, & Boethum discipulus per se non semel leget, cui M. Tullio totam penè artem hanc debemus quæ ab Aristotele quidem reperta, rudis adhuc est ostensa, nec vtentibus satis habilis. Leget item per se Quintiliani librum quintum, necnon Ciceronis duo de inuentione volumina, quod opus excidisse sibi dicit iuueni: adiunget Victorini cōmētarios. Aristotelis octo libros topicos attētè, vt omnia illius philosophi, iterū atq; iterū euoluet, nō tā

ad exp

ad expoliendum, aptandúmque instrumentum hoc credibilium, quàm vt sententias, & præcepta variarum rerum, quæ in opus illud sunt cõgesta, annotet, & ad manum habeat, vbi res poscet. Magister velut diligens apicula per omnia disciplinarum viridaria circumuolitans vndique decerpet discipulo suo, & colliget obseruationis huius exempla: sed in rebus vitæ magnam copiam oratores suggerent, & poetæ tragici, qui sunt omnis generis argumentis refertissimi.

Tractatio erit primum, vt ea quæ audierunt, magistro reposcente, reddant: additis vel eisdem, vel nonnunquam aliis pro ipsorum captu exemplis. Hinc examinatio quemadmodum magni & præstantes ingenio viri credibilia sua inuenerunt, quis sit horum locorum in illis vsus, & quàm cõueniens. Tum propositis simplicibus rebus, quæ in illis sit argumentorum in omnem partem materia, & quasi farrago per sedes rationum: vt homine signato, aut philosopho, aut principe, aut republica, idem in comparatione fiet duorum, aut plurium: vt si quis philosophum & sutorem conferat inter se. Hæc vbi diligenter trita erunt, & percognita, sumpto iusto, & quasi legitimo themate, ad partem vtranque excogitabuntur argumenta, quorum momenta vel separatim expendentur, vel ex collatione. Exercitatio.

Huic dicendi succedit ratio, quam à bonis, & sapientibus viris repudiari, aut negligi minimè conuenit: quandoquidẽ efficacissima est, ac potentissima, & in omnes vitæ partes necessaria. Nam in homine ius, ac imperium summum est penes voluntatem, ratio & iudicium velut consultores sunt illi attributi, affectus autem vt faces. Atqui & affectus animi sermonis scintillis accenduntur, & ratio incitatur, ac mouetur: quo fit, vt sermo in toto hominis regno ingentes vires obtineat, ac súbinde ostendat. Nec immeritò Euripides τυραννικὴν vocat facundiã: & per sermonem amplissimas opes, potentiam, regnum quoq; assecutos esse nonnullos cõstat: vt Pisistratum, & Periclem. At dicunt: Prolapsi sunt mores in deterius, idcirco non sunt hominibus ea committenda, quibus in perniciem aliorum vterentur. Equidẽ quibus ingeniis credendam esse facultatẽ hãc censerem, paulò anteà exposui, & quantum mihi de ea sumendũ videretur. Sed certè quò sunt corruptiores animi hominum, eò ars hæc accuratius Dicẽdi ratio non spernẽda.

tius deberet à prudentibus & probis viris suscipi, quæ in animos nostros dominatur tantopere, vt illos à flagitiis & sceleribus ad curam aliquam virtutis traducerent. Necessitas vel ex eo ostenditur, quòd nulla omnino vitæ ratio atq; actio carere potest sermone, publica, priuata, domi, foris, cum amico, cum inimico, cum hoste, cum maiore, cum minore, cum pari. Is est maximorum, & bonorum, & malorum causa. Quantum ergo est vti sermone decenti, & consentaneo personis, rebus, locis, temporibus, ne quid exeat peruerse, pueriliter, indecore? Neque enim aliò est tota hæc tractatio conuertenda, non ad inane verborum studium, vt ea compta sint, atque splendida, vt concinna, suauique structura coagmentata: sed neque dicamus putidè, ineptè, ac vt minimè dici conueniat: vt appareat artem hanc potissimam esse prudentiæ portionem.

Quomodo tradēda rhetorica.

Quapropter sic meo quidem iudicio tradetur, vt primũ omnium qui sit orationis finis procul spectemus: tum ad ea perueniendum quæ instrumenta: quæ via. Exempli gratia. Finis est docere, persuadere, mouere. Instrumenta sunt verba simplicia, composita, & eorum sensa, quæ omnia per singulas ipsorum qualitates aperienda sunt, & examinanda. Tum quemadmodum operi applicanda sint instrumenta videbimus: id est, quæ, cui fini, & quemadmodum. Hinc speciatim de docendo, & eius partibus, de persuadendo, de mouendo, & eorum formis. Habebitur ratio dicentis, audiētis, loci, temporis, negotii. Iam quę instrumenta quibus rebus sunt apta, ad hunc finem, hoc loco, hoc tempore, hoc dicente, hoc audiente. De quibus nisi ego fallor, perturbatè, confuséque est olim à maioribus nostris præceptũ, miniméq; ad vsum congruenter. Possunt tamen à sedulo institutore multa ex illis colligi, nempe ex Ciceronis libris Rhetoricis, Quintiliani institutionibus oratoriis, ex Hermogene, libro potissimùm quinto, qui est de dictionũ formis, & Hermogenis penè interprete Georgio Trapezuntio. De formis item multa præcipit Demetrius Phalereus in libr. περὶ ἑρμηνείας, & Aristides περὶ πολιτικοῦ λόγου. Nam est eiusdē ars Rhetorica de sermone simplici, vt Apsinis Cadaræi. Dionysius Halicarnassæus præcepta quædam aggressus est tradere de orationum, siue argumentorum generibus, vt de panegyricis, epithalamiis, epitaphiis, & eiusmodi. Tum Latinos sumet in manus, Martiani

tiani

tiani Capellæ librũ quintum, Rutilii Lupi de figuris, quod opus è Gorgia vertisse ferunt non Leontino illo, sed alio quodam. Iulius Ruffinianus,& Rhomanus Aquila de eodẽ argumento libros reliquerunt posteris. Sulpitius Victor præcepta quædam artis conscripsit. Ex his omnibus decerpet tanquam flosculos, vel vnde ipse fasciculum, quem iuuenibus suis exhibeat, concinnet, vel quos sparsim tradat, dum aliquos artis huius præceptores enarrat. Enarrabit verò si quos velit, primùm facile aliquod ac breue artis compendium, quale est Martiani Capellę, aut Philippi Melanchthonis, vel quatuor Rhetoricorum libros ad Herennium: quos qui Ciceroni assignarunt, equidem quid secuti sint, haud video: ex Quintiliano videtur posse colligi à Cornificio esse compositos. Tum Quintiliani libros quinque, nempe tertium, quartum, octauum, nonum, decimum. Oratorem Ciceronis, & Aristotelis Rhetorica ad Theodecten, opus magni quidem ingenii, ac artis, quod in hoc authore est perpetuum, sed ingentis quoque vtilitatis ad sensum, & prudentiam vitæ communis. Leget ipse iuuenis priuato suo studio Quintiliani reliquum, Ciceronis partitiones ad filium, de oratore, & Brutum, Aristotelis vel cuiuscunque alterius ad Alexandrum Rhetorica, Georgium Trapezuntium. Cæterùm quando nõ habemus iam populum vel Latinè loquentem, vel Græcè, operosum esset noua in elocutione illarum linguarũ præcepta excogitare: vetera sufficient, additis nonnullis ex natura ipsa catholicis, quæ in omnes linguas possint competere. Adiungetur ratio linguarum, quo pacto inuentæ, adultæ, perditæ, quemadmodum cuiusque censeatur vis, natura, copia, elegantia, grauitas, cultus, & aliæ sermonis qualitates. Præceptis rhetoricæ non nimiùm adhærendum esse Ciceroni placet, vel ob hoc vnum, quòd nullus ferè artis magister ipse eloquens fuerit: quod mihi de instrumento omni dicendum videtur, in quo adornando non perinde elegantia requirenda est, & accurata compositio, quàm vt apte vsui deseruiat. Sed neque exercitationes in arte dicendi diligentes admodum & crebras probarim: ne anceps instrumentum lædendi voluntatem titillet, occasione oblata: tum procliuitatem ad fraudem & malitiam pariat: tametsi initio frequentiores esse velim, quàm quum de vario, & multiplici argumento dicent. Primùm faciliora quæ-

Rhetorica ad Herennium.

De ratione linguarum.

dam, & simpliciora, versabunt, quæ styli nec δεινότητα, nec compositionem magnopere desiderant. Fabellis, historiolis, dilatione contractæ rationis, contractione dilatæ ac fusæ: quæ sunt in scriptoribus percrebra. Tum in aliis docendi ac delectandi formis. Hinc in iis quæ controuersiam, & quæstionem, & aduersarium habent. Nouissimè in motu & concitatione affectionum animi. In quæstionibus primo loco tractabuntur eæ, quæ sunt absque negotio indefinitæ, de locis communibus & sententiis (quemadmodum Seneca inquit) translatitiis, quæ nihil habent cum ipsa controuersia implicitum, sed satis aptè, & ei applicantur, & aliò transferuntur, tanquàm quæ de fortuna, de crudelitate, de seculo dicuntur: quod genus sententias Portius Latro supellectilem vocabat. Fuere olim qui in vsum hunc communes locos conscripserint, vt Q. Hortensius, Protagoras, Prodicus, Trasymachus Chalcedonius: multis exemplis exercẽdi sunt iuuenes, in suis, & alienis, vt sua explicent, aliena intelligant. Sequentur deinde quæstiones cum circunstantiis, quæ definitæ nuncupantur.

Contra veritatem nõ dicendum, nec pro materia infami.

Nunquàm contra veritatem assuescent dicere, nec pro ea materia, quam rhetores infamem nominant: vt contra Socratem pro Busyride, pro voluptate, cõtra æquum, & pium, ne si id quandoque ioco fecerint, faciant aliquando serio, quum praua animi libido illhuc rapiet. Stet tanquã in acie facundia omnis pro bono, & pio, contra flagitium, & nefas. Verba, quibus nullus subest sensus, cassa prorsum res sunt, & vana quadã specie turgida. Imprudentes seniculos deridemus: atque aspernamur. Prudentia semota probitate malitia est, & perniciosa fraus. Itaq; vera & germana rhetorica diserta est sapientia, quæ à iusto & pio separari nullo pacto potest. Neq; verò imitanda sunt nobis, quæ fuerũt gentilitati recepta, maledicere, conuitiari, prauissimas suspiciones iniicere, recta inuertere, ex bona causa malam facere, ex mala bonam Satius est causæ detrimentum pati, quàm virtutis. Nec in profanis solùm, sed nec in vllo penitus quamlibet sancto, & inculpato viro imitabimur, quæ per se sunt mala. Iudiciali genere nihil omnino indigemus, in quo multum inesse malitiæ vel Aristoteles est author, præterquam quòd res ipsa id satis loquitur. Litigare non satis decet Christianum, quantominus ea versutia, imposturis, insidiis, fraude

quæ

quæ in illis actionibus imprudentibus, atque etiam inuitis surrepunt. Nam quod Quintilianus ait, quid si impetrari aliter æquum, atque obtineri non posſit? Quid si togam, niſi ferro, aut veneno, recuperare non poſsis, vtrum fuerit conſultius, carere toga, an ſic recipere? Vitam ſit ſatius perdere, nedum togam, quàm ſic conſeruare.

Declament iuuenes apud magiſtros de iis argumentis, quorum aliquis ſit deinceps vſus in vita: nõ quemadmodum priſco illo ſeculo de iis rebus dicebant in ſchola, quæ nunquàm in vita cõtingerent, de quo meritò Quintilianus conqueritur. Ad meditandas ſcribendáſq; orationes in quietum locum ſecedant, vnde vox nulla, nullus ſtrepitus exaudiri queat, tum etiam ſubobſcurũ, ne quid oculos vel aures percutiens, animi cogitatus interpellet: quod Demoſthenem facere conſueſſe perhibent. Legent ipſi declamationes & ſuaſorias, quas ex oratoribus ſui tẽporis Seneca collegit, mendoſas quidem illas, & truncas, nam deſunt Græca non pauca, & Latina ſunt deprauatiſsima, ſed erunt nonnunquam adiumento dicentibus: nam plurima in illis ſunt & inuenta ſubtiliter, acutéque, & lepidè ac venuſtè expreſſa: multæque verborum ac ſententiarum conformationes, & quaſi lumina. Sopatris ſophiſtæ διαιρέσεις ζητημάτων extant prolixæ admodum, eas inſtitutor ipſe ſcrutabitur, & ad ſcholã, quæ illhinc videbuntur, deferet. Declamatio.

Pronuntiationis habenda ratio, nec in poſtremis: quam in dicendo pollere plurimũ Demoſthenes ſenſit. Ideo iuuenes dicturi cõſeruent vocẽ diæta, & exercitatione, ſed naturalem vocem, non ſimulatã, & fictam, vt phonaſco ſit opus. Pronuntiatio.

Singulis hebdomadibus declamationẽ vnam apud cunctum auditorium inſtitutor corriget: conſyderabit primùm, qua de re dicatur: hinc quis, quo tempore, ad quos fingatur dicere: tum examinabit verba ſimplicia, & coniuncta, ſentẽtias, argumenta, ordinẽ: vniuſcuiuſq; horum omniũ per ſe qualitatem, hinc quàm cõmodè rei de qua dicitur, congruãt illo tempore, & loco, & auditore, & dicente, qui ponũtur: nec attendet adeò, vt omnia ſint exacta, vt argumẽta valida, & inuincibilia, quàm ne inepta: quoniã quidem nihil eſt in arte hac indecoro turpius, nec immeritò dicitur caput eſſe, decere quod facias. Videtis quo ingenio, quo vſu, quãta prudentia, & attentione ad corrigẽdum ſit opus: quare difficillimũ hoc Correctio declamationis.

est magistri munus, sed & ipsi tantum & scholæ longè fructuosissimum. Nam ex correctione vna plus eruditionis & iudicii refert auditor, quàm ex prælectionibus atque enarrationibus permultis. Ergo eam ad rem & frequentes, & intétis animis intersint, nec sine pugillaribus, vt capita, & summas rerum excipiant, quas actutum in cubiculis suis diffusiùs exponant, literisque & memoriæ imprimant, ac insculpant, vt monstratum semel periculum in perpetuum vitetur. Sciántq; iuuenes propter copiam & varietatem malorum, quibus vndique, & subinde infestamur, maioris esse iudicii ac operæ deuitare mala, quàm tenere bona. Verùenimuero quando loqui naturale est, sermo autem quicunque artis, sine qua nascimur, & finxit alioqui hominē natura mirè inimicum, quoniam rudem prorsum, & artium omnium expertem, imitationis indigemus. Imitatio porrò effictio est rei alicuius ad exemplar propositum: quocirca proponenda sunt, quæ iuuet expressisse, optima scilicet, non simpliciter, sed iuxta præsentes vires: sapienterq; à Marco Fabio præcipitur, ne initio pueri ad magistri æmulationem conentur assurgere, ne destituantur viribus: sed quod illis erit facilius, ac promptius, aliquem de condiscipulis doctiorem exprimant, quo innisi paulatim se ad magistrum exprimendum erigant: quod consilium agricolas in maritandis vitibus videmus sequi. Et quemadmodum in homine, sic in oratione quoque imitatio vt similitudo quædam è corpore atque animo spectatur. In oratione verba & compositio sunt pro corpore sententiæ verò, argumenta, dispositio, atque illa ceu œconomia pro spiritu ac mente. Filius non tam dicitur patri similis, si lineamenta, si figuram & formam referat, quàm si mores, ingenium, sermonem, incessum, motum & illam quasi vitam, quæ ex interiore animæ sede foras, per actiones emicat, & se nobis ostendit. Si inueniri posset aliquis, qui vnus omnia haberet optima, Deo simillimus ac proximus, vel potius Deus ipse, is esset sanè imitandus solus, sed nullus est ab omni parte tam felix: quapropter rectè Seneca, Non est vnus, quanuis præcipuus sit, imitandus: quia nunquam par fit imitator authori: hæc natura est rei semper citra veritatem, & minor est similitudo: & quò plura exempla ostensa sunt, hòc plus eloquentia proficitur. Eadem est Quintiliani sententia, qui non qui maximè imitandum

De imitatione.

Non imitandus vnus.

tandus, cum solum imitandum censet. Sunt qui ex omnibus Ciceronem vnum deligant, quem effingant solum: Habet quidem optima Cicero, sed nec omnia, nec solus. Quum delectat, quum docet, admirabilis est præter cæteros. in colligendis argumentis acutus, in deuinciendis & iacendis non perinde dexter & validus. Deficitur interdum viribus propter fusum illud, & Asianum dicendi genus, quod est in eo à quibusdam magnis ingeniis notatum Cælio, Bruto, Attico, Tacito, Quintiliano. qui eum pondere ait pugnare, vt Demosthenem viribus. Quanquam isti noui imitatores non tam animum orationis ad exprimendum contemplantur, quàm exteriorem verborum, ac styli faciem. Sed neque ad hanc imitandam quiuis est factus: nam eo, qui ad imitationem hanc caloris, & virium non satis affert, nihil est frigidius: iacet enim tota oratio, motu & vita caret; qualis est Iouiniani Pōtani. Vtilis est imitatio verborum Ciceronis, & tuta, dictionis verò non item: hanc enim si quis nō assequatur, in sermonem quendam degenerabit redundātem, eneruem, vulgarem ac plebeium, cui vicinus admodum est M. Tullius: à qua tamen vtilitate vindicat ipse se, & asserit admirabili dignitate orationi addita ex sciētia & cognitione multarum & maximarum rerum, tum concinnis, & venustis numeris, aptissimis, & naturalibus metaphoris, contrapositis, periodis, gratia quadam inexplicabili, ac propè inimitabili. Sed certè non si Cicero optimus est, atque eminentissimus, alii protinus mali, aut spernendi. Non est vnus eloquentiæ vultus, inquit Tacitus, nec statim deterius est, quod diuersum est. Cicero ipse in Bruto multos oratores in diuersissimo dicendi genere, summos tamen ponit: cuius rei si nō alii, Cicero vtique & Demosthenes exemplo esse possunt. Quāobrem acutè inspici oportet. quibus tandem rebus appositum sit iuuenis ingenium, quod in omni vitæ institutione faciendum esse sapientes consulunt, vt eò se quisque applicet, quò naturæ nutu quodam fertur, si modo in finitimum virtuti vitium non propendit: vt ad Ciceronem, si copiam diligit: ad Demosthenem & Atticos, si parsimoniam verborum: ad Sallustium, si astrictam breuitatem, & penè Laconismum: qua breuitate, vt Quintilianus testatur, nihil apud aures vacuas atque eruditas potest esse perfectius: ita fiet vt in ea re si non summus, certè neutiquam euadat con-

Ciceronis imitatio.

Ingeniū sequetur cōgruentia.

temnendus: nam in omnibus, aut etiam pluribus faſtigium, vel proxima faſtigio tenere loca, optandum eſt magis, quàm ſperandum. Porrò quibus quiſque ſit rebus appoſitus, cognoſcetur ex delectatione, quæ de cõformitate & congruentia quadam oritur obiecti & facultatis: faciet etiam ſui periculum, quod in annis quidem rudibus magiſter ſpectabit, & arbitrabitur: poſteà verò quàm magis profecerit, idem ipſe. Quòd ſi ingenium ad vitium vergat, vt copia ad exuberantem redundantiam, parſimonia ad ariditatem, nerui ad maciem deformem, tum verò diuerſi generis imitatione ad rectum & ſanum habitum deflectitur. Prudẽter Quintilianus inſtitutoris munus vult eſſe adiuuare, quæ in quoq; diſcipulorum inuenerit bona, & quantum fieri poteſt, adiicere quæ deſunt, & emendare quædam, & mutare.

Qui authores in quaq; virtute præcipui.

Idem magiſter qui ſint in quaque virtute præcipui, ſignabit: vt ad ſermonem familiarem Cæſar primas partes feret, & Ciceronis Epiſtolæ: non quin Cicero cuiuis ſit electione verborũ, ne quid aliud dicam, par, ſed fuſa illa phraſis quotidiano ſermoni non ſatis conuenit. Commentarii ab Hirtio additi vel Oppio, planè ſunt alii quàm Cęſaris, minus & puritatis & maieſtatis habent: vt Cæſarianos à principe ſcriptos appareat, alteros à priuato. Ad comitatem Plinius Cæcilius, & Politianus. Ad hiſtoriam fuſam Liuius. Ad conſilia explicanda, Tacitus, ad cõmentarium hiſtoriæ Suetonius, & Florus. Ad præcepta artium, in rebus, in ordine, ac cuncta methodo, Ariſtoteles. In verbis, & dictione Quintilianus, & Rodolphus Agricola. Ad paraphraſes Themiſtius, & Eraſmus. Ad carmen Heroicum Homerus & Virgilius. Ad lyricum Pindarus, Horatius. Ad Tragœdiam Euripides, & Seneca. Ad Comœdiam Ariſtophanes, & Terentius. Ad vertendum propriè Theodorus Gaza. Politianus opus facit ſuum: nec Eraſmus caret gratia, etiam ad verbum transferens. Sed exemplum vertendi fuerit Ciceronis de vniuerſitate liber, quæ eſt pars Timæi Platonici. Ad gratiam Dialogorum Plato, & Cicero. Ad aſtutam rationẽ capiendi aduerſarii Socraticæ inductiones, modò aſtrictiores ſint, quàm vt eas Plato perſequitur. Ad efficacem rationem argumentandi Ariſtoteles: ad ciuilem Ciceronis dialogi, & Lactantius. Adhortari ad mores probos, bonus Cicero: dehortari ab improbis, Seneca. Habet idem ſententias concinnas, argutas,

gutas, breues, quas iaculatur tanquam ſpicula amentata. Ad præcipiendum de moribus breuiter & cōmentarii vice Plutarchus. Ad conciones in populo non perinde erudito Cicero. Ad ſcholam Quintiliani declamationes, ſiue cuiuſcūq; ſint, illius certè ſeculi. Ad attentam, aut eruditam coronam Demoſthenis orationes: item Liuii, quæ ſparſæ ſunt in hiſtoria. Ad ſuauitatem & numeros Iſocrates: nam altiores habet Plato, quem inter proſam & verſum fluere Ariſtoteles ait. Dicæarchus autē Peripateticus totum ſcribendi genus tanquam graue, & moleſtum repræhēdit. Ex his omnibus quod operi ſuo conducat decerpet: & rationem ſequetur pictorū, qui ex agrorum, & campi aſpectu amœniſsima quæque in opus ſuum transferūt. Nec immeritò à Cicerone ipſo Zeuxis Heracleotes laudatur, qui Crotoniatis Helenā picturus ex multis mulieribus formoſiſsimis delegit, quod in quaque vidiſſet pulcherrimum. Ingenio eſt ad bene imitandū opus acuto, & iudicio acri: adde etiā naturali quadam, & occulta dexteritate. itaq; recta bonarum rerum imitatio bonitatem ingenii arguit. Nam quidam ea ſunt vel tarditate iudicii, vel his in rebus abſurditate naturæ, vt eodem orationis ſtylo omnem ſe ſtylum referre arbitrentur: ſicut vno aliquo ſuo geſtu, quemcunque alium, & eodem digitorum pulſu concentum omnem. Sunt qui iuxta ſententiam Senecæ, vitia ſua & intelligāt, & ament: tantus eſt in omnibus ſtudiis error, maximè in eloquentia, cuius regula incerta eſt. Inſtitutor id animaduertet: quòd ſi iuuenis ineptè, quæ imitāda ſibi propoſuit, effingat, ab imitatione eum ad ſuam ipſius naturam ſequendam traducet, vt ſit ſuus, qui alienus non poteſt. Initio quidem, ſicut antea monui, facillima exprimet, atq; adeò concedam illi, vt quę reddere non poterit ab exemplari ipſo in ſuum opus transferat, modò ne illum fugiat non id eſſe imitari, ſed ſuppilare: in quo errore plurimi verſantur: paulatim autem verè imitabitur, id eſt, ad exemplar effinget, quæ volet: non de exemplari cētones ſurripiet, quos in opere ſuo conſuat.

Propoſito autem ante oculos exemplari attentiſsimè æmulator contempletur, ac conſyderet, qua tandem arte, ac ratione ab authore id putet coniectum, vt ſimili artificio & ipſe quod animo deſtinarit, perficiat. Ars enim & opificium, quantum fieri quidem poſsit, idem prę ſtandum eſt, & Quomodo imitandum.

quodam modo ſurripiendum, non materia eadem, vel opus idem. Velut ſi quis exempli cauſa gratias alicui acturus eadem dicat, quæ Cicero Senatui, quæ populo Romano, vel, quæ Auſonius Gratiano Auguſto, furari hoc quidem certè eſſet. Imitari autem fuerit, ſi conſyderet, quid author in orationis exordio velit efficere, quid ſecunda parte, quid tertia, & ſic deinceps: quæ primo dicit loco, quæ aliis ſequentibus, quibus ſententiis in quaque re vtatur, quibus argumentis, & quibus ex locis petitis, quomodo colligatis, & cõnexis, quas ſimilitudines inducat, quæ vſurpet exẽpla, quos animi affectus attingat, vbi, quomodo, quibus authoritatibus ſua fulciat, & quorum: non quò nos vtamur eorundem, ſed vt eorum, qui nobis loco eodem ſunt, quo illi erant authori noſtro. qua commiſſura priora poſterioribus compingat, quæ verba ſingulis partibus accommodet, quam verborum ſtructuram, hoc tu artificium idem effingito, nõ eadem vel verba, vel ſenſa. Subiiciamus verbi gratia breue aliquod exemplum. In oratore ſuo refert Cicero Carbonem tribunum plebis hæc in concione quadam dixiſſe, in qua Cicero ipſe adſtaret: O M. Druſe, patrem appello: tu dicere ſolebas ſacram eſſe rempublicam, quicunque eam violauiſſent, pœnas eſſe ei ab omnibus perſolutas: patris dictum ſapiens, temeritas filii comprobauit, quo dicto admirabilem ſequutum eſſe concionis vniuerſæ clamorem & plauſum. Si quis ita effingat. O diue Paule, Tharſenſem appello: tu dicere ſolebas ſacram eſſe charitatem, quicunq; eam violauiſſent, pœnas eſſe ei ab omnibus perſolutas. Apoſtoli dictum ſapiẽs ſcelerum temeritas comprobauit: non tam erit imitari, quàm ſi quis dicat, O diue Paule, Tharſenſem appello, tu ſemper prædicare conſueuiſti magnas eſſe vires charitatis, quicunque ſecundum eam nõ viuerent, nec pertinere ad regnum Chriſti. Apoſtoli ſententiam piam conſuetudo ſcelerum abdicauit. In hac imitatione omnia illa ſunt quæ in venuſtate prioris dicti, inciſa, membra, & dichoræus clauſulæ. Eorũ quæ imitationi ſunt propoſita, quædam nunquàm poſsis ad perfectum referre, quod genus ſunt homini naturalia: ea verò ſemper ſunt ſequenda, quoniam æquare non eſt conceſſum: furoris eſt enim hoc ſperare. Alia verò poſsis, vt pleraque omnia humana: quæ effingi eadem ſpecie queant, vel genere, velut orationis copia, breuitate, ſplendore, grauitate,

gratia,

gratia, argumentis, dispositione, ac eiusmodi. Sunt tamen ex humanis inuentis nonnulla, quorum vel ars omnino periit, vel vsus, hæc ægre perfeceris, qualia ii, qui tum vixerunt, quum ars aut vsus vigeret: quemadmodum in linguis Latina & Græca, quarum quoniã populum amisimus, mutuanda sunt semper ex veteribus vocabula, nec nos vlla, aut certè perpauca possumus nouare. Stylus non perinde est ab illis sumendus, nam parta vndecunq; materia artifex eã tractabit ad arbitrium: tametsi contendere, vt dictionis ornatu ac cultu antiquitatem superemus, aut æquemus saltem, non tam malum & vituperandum est, quàm periculosum, ne linquamur viribus, & in absurditates incidamus: vel certè difficile desuefactis iam auribus à censura soni illius. Promptius esset ea de causa in linguis vernaculis, quibus est populus magnus sermonis sui author, magister, iudex. Puerum imitari liberale est, ac laudabile. Senem imitari, seruile, ac turpe. Conuenit enim vt puer magistrum & ducem habeat, quem sequatur, non item vt senex. Quocirca vbi satis te in imitationis hoc, vt sic dicam, stadio exercueris, æmulari incipe, & te cum duce tuo conferre, qua parte accedas propius, qua longè à tergo relinquare. Virtutes illius, & vitia æquus & diligens censor examina, quid in illo deceat, quid habeat vitandum: quam virtutem redditu facilem, quam gratiam penè propriã, & aliis inconcessam. Hæc cõparabis cum tuis, & ex eorum vel rectè dictis, vel secus ipse corriges tua, siue dum vitium deuitas, siue dum te componis ad pulchra. Conare vt magnas virtutes ęques, mox etiam vt vincas: plenum hoc quidem negotii, & profectò arduum, magnáq; est opus industria: sed in sublimi sita ex cuiusque rei præstantia, & iuxta verbum vetus pulchra difficilia. Nec solùm tua opera ad opera ductoris tui tanquam ad amussim arbitraberis, sed tua ipsius priora cum posterioribus conferes, vt ex comparatione deprædhendas profectum. Cuicunque dicendi generi diu assueueris, quamlibet id accuratum sit, & excultum, pro naturali habebitur: quod de Euripide Aristoteles tradit. Nam consuetudo in naturæ conditionem transit. Quapropter manifestæ dementiæ est, non facili, dilucido, puro, eleganti sermoni assuescere potiùs, quàm portentis verborum, aut horrori orationis, vel sordibus: quoniamquidem pari labore constant omnia, non rarò etiam mi-

nori bona: Hæ artes organa sunt, ideo per se nihil efficiunt: admouendæ sunt operi, hoc est aliis disciplinis, quibus formant, & parant ingenia discentium. Instrumentum hoc si vsui atque experimētis rerum publicæ ac priuatæ applicetur, rectorum est ciuitatum, imò conditorum etiam, & principum, & eorum qui ius dicunt, vel de iure respōdent. Sin theologiæ, concionatorum, & illorum, qui homines ad rectum formant, ac meliores efficiunt. Quippe sapientē virum decet non ipsum per se solum sapere, sed alios quoq; fingere ad virtutem: idcirco non vita illum modò recta esse, atq; inculpata par est, sed oratione quoq; efficaci. Efficax quidem est sermo veritatis, efficacissimus Dei sermo, vt Paulus inquit. Apostolis quidem hoc satis, abundèq; erat: nam fortissimorum argumentorū locum obtinebant prodigia, & ea, quæ supra naturæ vires ostendebant: tum vita innocens, & in qua vel calumniator suspicionem non inueniret criminis, quam non iniuria plurimùm persuadere aiunt. Ad hæc peculiare Dei subsidiū, quod ille charissimis sibi submittebat, quoties esset opus. Sed vt nunc sunt & dicentiū, & audientium mores, præclarè agitur cum veritate, si facundiæ viribus instructa & fulta fidem impetret: non quin malim multo etiam ad faciendum fidem res nudas sermone, quàm sermonem à rebus inopem, ac destitutū. Sed certè res ipsæ con uestitæ, ac ornatæ oratione, sobrio vtique cultu, & moderato, altiùs descendūt in pectora audientiū, quæ in aure statim non offendūt tanquam in limine. Ideóq; sancti viri castam, & puram eloquentiam nunquàm sunt aspernati, nisi qui assequi non quiuerūt. Et Lactantius facundiam Ciceronianę similem optabat sibi, quò veritatem fortiùs propugnaret, & hominibus persuaderet faciliùs. Anxia illa, & accurata, & picturis insignis eloquentia, tum splendore, atque apparatu omni illustris, ac præfulgens, fortasse res sanctas minimè decuerit: certè multò minùs sermo spurcus, & vitiis inquinatus. Candidis, & mundis linteis attrectari sacra conuenit, non byssinis aut sericis: sed neque canabaceis, aut lineis maculosis. Cæterùm de sermone satis.

Traducetur hinc iuuenis ad studium mathematicarū artium, vt loquacibus succedant mutæ, & imponatur silentium linguæ tamdiu agitatæ: quare ab aurium munere, ad oculorum transibitur. Mathematicæ circa quantum versantur

ſantur molis,& numeri. Hæc arithmetica, illa geometria nominatur: quæ ſunt primæ in illo genere, ac ſimpliciſsimæ. Geometria in cælum ſublata aſtronomiam efficit, viſibilibus addita ὀπτικὴν ſiue perſpectiuam. Arithmetica ſonis admiſta dedit muſicam. Et horum ſingulæ biſariæ ſunt, alteræ quæ intra contemplationem ſubſiſtunt, ſpectatiuæ appellantur: alteræ in opus exeunt, quæ actuoſæ ſiue effectrices. Ex prioribus poſteriores exiſtunt, quod eſt eis cum actione omni, atque exercitio commune. Mentis enim cogitatio actiones omnes humanas, & manuũ opera antecedit, tanquã generans genitum. Sunt tamen qui ſtudia ſua ad altera ſeorſum adiungant, vt vel contemplentur modo circa executionem, vel exequantur inſpectione omiſſa. Sed nos vt hactenus fecimus, de contemplatiuis potiſsimùm loquemur. De effectiuis quoque interdum ſummonebimus. A diſciplinis hiſce vehementer leuia, & inquieta abhorrent ingenia, quæ ſibi impenſe indulgent, nec laborem ſuſtinent aſsiduæ intentionis. Aſtringunt enim hæ ingenia, & cogunt hoc agere, nec peregrinari patiuntur. Non ſunt etiam idonei obliuioſi, quandoquidem ſciri, ac teneri centeſima non poſſunt ſi exciderint prima, ea eſt in dictis illis ſeries, & confirmationum perpetuus nexus. Súntque ea de cauſa magnopere labiles, niſi exerceantur crebrò, atque infulciantur animo. Sæpe aliis diſciplinis amœnioribus non ſatis appoſiti iſtis ſunt aptiſsimi ſeueris, ac tetricis. Cæterùm cognitiones hæ, atque obſeruationes, ſi quis progrediendo ſibi indulgeat, in infinitùm abeunt: & ſolicita horum inquiſitio à rebus vitæ abducit, communiſque ſenſus reddit expertes. Sapienter Socrates, vt alia, qui quum tantus eſſet mathematicus, vt Euclidem Megarenſem quantus fuit, effecerit, & vt minùs hiſce rebus addictum Ariſtophanes ridet in fabula, eatenus tamen impendendam geometriæ operam cenſebat, quoad quis & dare, & accipere terram ad æquam menſuram poſſet, ſignificans referenda eſſe ad mores omnia, & vitæ vſum, non ad inanem, ac infructuoſam quandam ſpeculationem anxiam, & moleſtiſsimam, quam parit diuturna in mathematicis attentio. Primordia verò, & progreſſus aliquos aliis maiores, aliis minores, vt cuiuſque erit ingenium, & diligentia conducere ad res vitæ complures, & ad cognitionem philoſophiæ. Plato ex auditorio ſuo expel

expellebat eos, qui illhuc venirent à mathematicis deserti, ac inopes. Apud eum ipsum, & Aristotelem, & reliquos priscos philosophos exempla sunt de mathematicis plurima, tum quòd aptissima sunt, & certissima: tum quòd illis temporibus longè essent notissima.

Arithmetica.

Primo loco tradetur arithmetica, quippe quæ est simplicissima ac ideo prima. Exercitium quoque illius & numerorum tractatio non solùm explorat ingenium, sed exacuit, & alacrius reddit. Nec vlla vitæ pars carere potest numeris, Multa etiam naturæ, ac rerum diuinarum mysteria numeris esse comprehensa, & notata, sacri & prophani scriptores docent. Crassi quidam nobiles pulchrum, si Deo placet, ac generosum esse arbitrantur, nescire omnino computare. Restat ergo vt generosum habeatur non esse hominem, sed leonem aliquem, aut vrsum, aut aprum ex illis suis insignibus. Nam animantes omnes brutæ, computationis sunt ignaræ, solus computat homo. Non quòd pecuniæ contemptum in principibus viris incessam, aut à magnificentia opulentos deterream: sed virtutes omnes ex scientia boni venire velim, non ex ignorantia mali. Initia numerorum, & nomina & figuras agnoscent iuuenes, hinc assuescent coniungere inter se ad eliciendas summas: tum diuidere coniuncta, & subtrahere, & quid reliquum sit ostendere. At quum multæ sint numerandi formæ, per literas Alphabeti, per Latinas etiã figuras, expeditissimus videtur mihi, qui de nomine inuentoris, vt quorundam est opinio, Algorismus nuncupatur. Arabicum esse inuentum credo. Tum addentur numerorum nomina, quæ qualitatem, atque adeò naturam indicant: vt de numero pari, impari, pariter pari, pariter impari, primo composito, de dimensu, & proportionibus inter se numerorum, & tota illa tractatione arithmetices intima.

Geometria.

In Geometria exhibebuntur primũ explicationes omniũ rerum nominum, de quibus ea in arte fit mentio. Tum dogmata illa, quæ cum natura mentis nostræ videntur coniunctissima, eorúmque habere nos velut impressas animo anticipationes. Hinc theoremata, & eorum probationes, quæ principiis, vt oportet positis, non persuadent, sed cogunt, & vim adferũt. Ex ea optice, siue perspectiua, & architectura nascuntur: quarum omnium multæ sunt in communi vita ad tuendum corpora vtilitates: nempe ex geometria ad omnem

mensũ

mensuram, proportionem, motum, & situm molium, siue mouendæ sint, siue spectandæ fixæ in vestigio, & immobiles: quemadmodum in dimensu agrorum montiũ, turrium, ædificiorum. Architectura quantas ad habitandum commoditates adiert: quam perspectiua adiuuat, sicut in picturis. Perspectiuæ specularia sunt annexa: vtinam auditiua esset reperta. Auditiua.

In Musica multùm degenerauimus à prioribus, ob crassitiem auris, quæ subtilium sonorum iudicium omne funditus amisit, vt nec longa iam, nec breuia in communi sermone diiudicemus: ideóque & genera aliquot proportionũ amisimus, & magnas illas vires, atque admirabiles, quas de prisca harmonia memoriæ traditur. Hanc iuuenes & theoreticem accipient, nonnihil etiam practices, modò sobriæ, & castæ: quæ fessos studentium animos Pythagoricorum ritu demulceat, reparet, ac sibi restituat: tum efferatos atque asperos ad lenitatem, mansuetudinémque traducat: quod à vetustate per integumenta fabularum dictum est mouere saxa, & feras pellicere, vt de Orpheo, atque Amphione fama fertur. Musica.

Astronomia de numero, magnitudine, motu cælorum, ac syderum, & de singulis quibusque separatim, & inter se comparatis, non referetur ad diuinationem venturarum, vel abditarum rerum, quæ ingenti vanitate humanos animos detinet, & ad impietatem sensim allicefacit. Sed referetur ad descriptiones, ac determinationes temporum, sine quibus rustica opera, quibus vita omnis continetur, exerceri non possent, tum ad positus locorum, quæ sit cuiusque longitudo, quæ latitudo, qui abscessus: quod multum quidem cosmographiæ conducit, sed vniuersæ nauigandi rationi maximopere necessaria est, quæ citra cognitionem hanc incerta inter maxima, & grauissima discrimina erraret, ad altitudines, aut depresiones syderum, ad recessus eorum atque accessus vel nobis, vel inter se. Adhibebitur astrolabium siue quadrãs, quale olim fuit Ptolomæi, siue orbiculare, vt nunc est nostrum. De Arithmetica exercitii, atque speculationis, Iacobus Faber satis accommodatè scribit, vt in schola tradatur discipulis, & ex seipso, & Iordano Nemorario, & Boëtho Seuerino, quemadmodum ex hoc eodem de Musica. Nec minus de geometria præcipit: quin sphæram quoque conscripsit ad eam, quæ extat Ioannis à sacrobusco, quam itẽ enarrari Astronomia. Authores Mathematicarum.

rari auditoribus conueniet, nisi quis eam malit, quę ædita est à Proclo Diadocho. Theorica item Planetarum idem Faber composuit, quæ discipulus eius Iodocus Clichtoueus elucidauit commentariis, argumentum & fundamentum totius operis ex Georgio Purbacho est sumptum. De vsu verò Astrolabii Proclus paucissima quædam reliquit, sed scholarũ exercitationibus aptior est Ioannes Poblatio meus quibus magister ex Ioanne Stoflerino Iustingensi, & Ptolemæo nonnulla adiunget. Nec est ad ponenda harum artium rudimenta inutile, quod est in Margarita philosophica de mathematicis traditum: quæ si quis grauetur suis prælegere, saltem consulat, vt ipsi per se inspiciant. Introductionem ad geometriam & perspectiuam Carolus Bouillus concinnauit: sed & perspectiua extat Ioannis cuiusdam Cantuariẽsis. Quæ omnia postquam fuerint cognita, tum ad Euclidẽ venietur. Hunc velim accuratè explicari: nam in eo magnarum rerum speculationis huius exactior est, quàm in alio quouis tractatio. In eius libris de geometria, de arithmetica, de specularibus, perspectiua, & phænomenis acutissimè disputatur. Studiosus ipse leget per se Capellam de mathematicis, hinc Raphaelis Volaterani geographiæ initium, & vigesimumquintum de philologia volumen. Censorinus multa de musicis differit. In sphæram Ioannis sacrobuscii Petrus Ciruelus commentarios reliquit: Item Franciscus Capuanus in eandem, & Theorica planetarum Purbachi. Erit in magistro ac discipulo harum disciplinarum ingenium quietum, & quodam modo statarium, sedulum, attentum, incumbens atque instans operi. Disputationibus nihil est opus, interrogatiunculæ sufficient, & responsiones breues, aut operis ostensio, & collationes ad picturam: radio enim sunt, & puluere, vel abaco contentæ. Recolendæ sunt subinde, ac retractãdæ iis, qui memorię volunt illas infigere, sunt enim alioqui fugacissimæ. Qui disciplinas alias Minerua, aut fortuna aduersante, non poterunt consequi, hîc sistent: & ad vitam ea præstabunt adiumenta, quæ modò commemoraui, si speculationem in exercitium, atque opus deduxerint. Tum etiam docebunt alios. Hi verò authores eos cognoscent, quibus nihil necesse est illos distineri, qui aliis artibus parantur: velut in arithmetica Cudbertum Tonstalum Ioannem Siliceum, Thomæ Brauardini geometrica:

in Astronomia Ptolomæum, Georgii Vallæ mathematica. Archimedis opera non dubito quin sint in genere illo absolutissima, quæ ipse non vidi: legisse se in Hispania, atque adeò maxima cura, & vigiliis de codice surreptitio descripsisse Ioannes Vargara meus mihi retulit. Hoc est adolescentiæ curriculum ad quintum & vicesimum annum, aut eo circiter.

Iam vir ætate, ingenio, rerum cognitione, atque experimentis instructior, ac maturior paulò, consyderare vitam humanam attentiùs incipiet, & hominum artes ac inuenta: in iis, quæ ad esum pertinent, quæ ad vestitum, quæ ad habitandum: in quibus ab scriptoribus agricolationum adiuuabitur, tum iis qui herbarum, qui animantium naturas, & vires persequuntur: ab iis item, qui architectonicam tractarūt Vitruuio, & Leone Alberto. Hinc quæ ad conuehendum, in quo est equus, mulus, bos & omne genus vehiculi, cui nauigatio est finitima, nempe etiam vectio: hæc omnia persequetur qua ratione ac modo sint inuenta, quæsita, aucta conseruata, applicata vsui, & emolumētis nostris. iam quæ ad oblectamenta sunt per sensus omnes reperta, quæ sit societas domi priuata viri, vxoris, liberorum, consanguineorum, affinium, asseclarum, seruorum. quæ in ciuitate publica, quæ ad eam per hominum ingenia excogitata, & inuēta, quę per stultitiam conficta nomine atque opinione sine re omnino vlla. Quæ sunt omnia τῆς ἐγκυκλοπαιδείας: de quibus carptim attigere Plinius, Athenæus, Aelianus, Macrobius, meliúsque disserunt de his senes in circulis suis, & exedris, sicut Cicero inquit, quàm homines eruditissimi in gymnasiis, quod Plinius in præfatione sua cōqueritur. Ideo nihil est hic opus schola, sed auiditate audiendi & cognoscendi: vt nō erubescat etiam in tabernas & officinas venire, & ab opificibus de suis operibus sciscitari, ac edoceri: quod quia dedignati sunt iam olim docti homines facere, idcirco hæc quæ teneri, ac sciri tātopere referebat vitæ, incognita illis penitus relicta sunt, ac prætermissa: eáq; ignorātia in sequentibus adhuc seculis increuit, nihilque his annis quàm plurimis annotatū est de moribus, ac ratione vitæ, vt melius ætatem Ciceronis, aut Plinii nouerimus, quàm nostrorū auorū, quis tum victus vestitus, cultus, habitatio. Vellem vt docti aliqui delectarētur eo more, quē fuisse Caroli cuiusdā Viruli narrari

Mos Caroli Viruli.

rari audiebam Louanii, hominis non perinde literati, vt boni: nec illi ingenium aut diligentia defuit, sed locus & tempora. Is Louanii gymnasio Liliano præerat. Et quia sub cura sua pueros habebat complures, ad visendos vel filios, vel propinquos quum venirēt varii generis homines, colloqui illos cum eo erat necesse, & vt est consuetudo regionis conuiuari etiam: inquirebat horas aliquot ante conuiuii tempus, quibus in rebus plurimùm, & dextre esset conuiua suus versatus: erat alius nauta, alius miles, alius agricola, alius faber, alius sutor, alius pistor: de eodem ipse artificio aliquid intereà legebat, & meditabatur: tum veniebat ad mensam paratus, vt & oblectaret conuiuam sermone de rebus ipsi notis, & ab illo ita prouocato, intima, & secretissima artis facilè cognosceret: audirétque breuissima hora, quæ ille vsu multorum annorum vix esset assecutus. Ita discedebat de colloquio & conuiua lætior, & conuiuator prudentior, ac peritior. Quantam prudentiæ humanæ opem ferrent, qui hęc mandarent literis, vt ab exercitatissimis in quaque arte accepissent? Erit hæc animorum leuatio ac refectio in disciplinarum seueriorum studiis, & in curis negotiorum: est enim occupatio honestissima, & planè viro ciue digna, qua in omnes vitæ partes prudentia supra, quàm credi potest, augetur: quibus hoc licebit, obseruabunt, & tradent in vsum posterorum, qui nobis filiorum loco esse debent: adiungēt censuram suam virtute approbanda, & rectis moribus, vitiis autem insectādis breuiter & acutè, quò faciliùs in animos legentium illos velut aculeos infigant. Reuertamur iam ad scholam, & auditoria.

De rebus spiritalibus.

De rebus spiritalibus multa sunt à veteribus falsa conscripta, vt ab Apuleio & Plutarcho in deo Socratis, à Porphyrio, Iamblicho, Michaele Psello: propterea quòd dæmones plurima de se, dèque angelis sunt mentiti, partim instigati sua ipsorum superbia, partim cupidine fallendi homines: & quòd diabolus, quemadmodum inquit Spiritus Sanctus, mendax est, & pater mendacii. Quum vera loquitur, ex alieno sensu loquitur: at quum mēdacia, de suo ipsius proprio. Itaque de angelis & dæmonibus ex nostra pietate colligentur pauca, & sobriè: nam accurata illorum cognitio necessaria nobis non est, imò sæpenumero noxia, atque ea ipsa de causa incerta. Contrà verè speculatio de hominis anima ma-

De hominis anima.

xima disciplinis omnibus adfert adiumenta, propterea quòd ex animæ intelligentia & captu de omnibus ferè statuimus, non ex rebus ipsis. Eius tractatio cum naturæ ipsius ordine pariter procedet, vt primùm de vita disputetur in genere, hinc de vegetatione, tum de sensu, de affectionibus, de mente: in qua de intelligentia, de memoria, de ratione, de iudicio. Hæc doctor potissimùm decerpet ex sacris authoribus, tum Aristotele, Alexandro Aphrodisæo, Themistio, Platone, Timæo, ac Plotino. Quòd si velit Aristotelem, vt moris est, enarrare, habet eius libros de anima tres: omittat primum, exhibeat alteros: de sensu ac sensili, de recordatione, de somno & vigilia, de iuuentute & senectute, de insomniis, de diuinatione per somnum. Præmoneat gentilitatis, & pericula, vt vitentur, indicet, ópponátque venenis illis paria antidota. Ipsi per se Alexandrum, Themistium, & Platonis Timæum legent: item Timæum ipsum Locrensem. Platonicos numeros Proclus, Chalcidius, & Marsilius Ficinus exponent. Plotinum etiam obscurum & intricatum Marsilius idem elucidat. Scindit se hic velut in vias duas studium, vt alteram hi teneant, qui corpora curaturi sunt medici: alteram ii, qui animos. His rerum historia tradetur hoc loco crassior, minúsq; ad subtilitates illas inquisitionis causarum diducta: prioribus verò differēda est parumper, quoad causas naturæ curiosiùs fuerint rimati: eas dico, quæ sensibus sunt magis expositæ, de quo in vniuersum, & ordine ad docendum apto nullum est opus à quoquam conscriptum, sed sparsim ab Aristotele octo libris Physicis, de quibus diximus, quatuor de cælo, duobus de generatione, quatuor meteororum, sectionibus problematum, ab Alexandro in problematis: à Platone, & Timæo, quos paulò antè memoraui, Apuleio in dogmate Platonis, Alcinoo de doctrina Platonis, M. Cicerone in libris de natura deorum, de diuinatione, de quæstionibus Academicis: de vniuersitate autem pars est Timæi Platonici ab eo versa. etsi M. Tullius magis aliorum opiniònes recenset, quàm ostendit suam. Senecæ quæstiones naturales ex Peripatetica & Stoica disciplina cõmistæ. Plutarchus multa habet naturalia in conuiuiis, in quæstionibus Platonicis, & aliis eius opusculis: de placitis philosophorum quatuor eius volumina, item Diogenis de phi-

losophorum vitis hactenus proderunt, vt cognitis tot, tam variis, tam absurdis de natura philosophorum sententiis, studiosi intelligant illos etiam fuisse homines, & fallos sæpe in rebus apertissimis: vt rationi potiùs assuescant consentire, quàm humanæ authoritati: nec mirentur eos in reconditis rebus de Deo scilicet, de pietate, ac eiusmodi lapsos, qui in facillimis videntes ac prudentes cespitabant: quas sine offensione vel cæci præterissent, modò ne insani, quales illi erant, & in transuersum acti ab impotentia animorum. Censorinus libellum reliquit de die natali, in quo insunt quædam naturalia, plura in Macrobio, plurima in Galeno: ex recentioribus autem Alberto Groto non pauca, etsi audet quædam asseuerare periculosissima. Hos omnes magistro huius contemplationis, & tanquam à secretis naturæ euoluendos tradimus: ex quîs concinnabit ipse suis auditoribus opus de naturæ causis ea perspicuitate, breuitate, ordine, vt intelligi, & teneri ab auditoribus queat: primum de quatuor principiis inhærentibus, tum de iis omnibus quæ veniunt sub sensus: hinc de elementis simplicibus, de mistis imperfectis, & iis quæ in aëre gignuntur, quæ Græci μετέωρα nuncupant: de lapidibus, de iis, quæ viuunt, & de vita: de metallis & cunctis fossitiis, de herbis, fruticibus, arboribus, de animalibus quadrupedibus, de auibus, de piscibus, de insectis, de humano corpore: quæ non narrando persequetur, quod opus esset infinitum, sed inuestigandis causis, vnde conflantur, quomodo existunt, adolescunt, manent, agunt, & suis muneribus funguntur, quæ proferant, & vice versa minuuntur, cadunt, intereunt, dissoluuntur. Nihil habebit necesse varias scribentium opiniones arcessere: nec onerabit tanto pondere & doctrinam suam, & ingenia discentium, quæ ipsi certissima videbuntur, & validissima, fulta ratione tradidisse contentus. Quòd si colligere hæc vel non vacabit per otium, vel non adeò sibi fidet, vt credat posse, explicet solùm Aristotelica: nam aliorum non sunt périnde auditoribus vtilia. In Platone multum est eruditionis, sed reconditæ, vt quum ars occultatur in opere, eóque discentibus non satis congruens: doctis verò melior, etsi in natura arbitranda non est cum Aristotele comparandus, vt in præceptis morum excellat. Reliquos scriptorum

De causis naturæ.

rum auditores ipsi priuato suo studio euoluent. Institutorem desiderant hæc acri quidem ingenio, cæterùm in definiendo ac statuendo cunctabundum. Iuuenes exercebunt se in his crebris disputationibus, verùm quæ non luxurient in nugas, & cauilla. Condientur moderatione sine arrogantia, atque odio: haud ignari scientiam perraram esse, aut nullam potiùs, opinionibus stari: vt nõ sit, cur quisquam vel de peritia sibi placeat, vel diuersum sentienti, aut tuenti succenseat.

Qui ad artem medicam transiturus est, vel cõmigraturus veriùs, huic sunt exactissimè vires, naturáque pernoscendæ fossilium omnium, quæ sunt variorũ generum, pigmentorum, lapidum, gemmarũ, stirpium, animantiũ, humani corporis: vnde obseruationes duæ proficiscũtur, esualis, & medicina, quas non duas esse, sicuti superiùs admonebam, sed vnam ex duobus membris concretam, principi medicorum placuit Hippocrati. Rerum enim cognitis facultatibus, naturísque, & cum natura & constitutione animati corporis, & humani potissimùm collatis, deprægenditur quid fortius sit, quàm vt superari ab interna animantis potentia, & confici valeat: quid tenuius atque imbecillius, quàm vt vegetare, ac sustentare corpus queat: quid alienã atq; inimicam corpori qualitatem adferat, vt sumptum vel affligat, labores doloresq; importet grauissimos, vel etiã interimat: quid contrà congruentem amicámque corporis vitæ, sensibus, animo, menti, vt conseruentur, vt vigeant, vt corroborentur, vt iucundo quodam sensu perfundantur. In quo primùm vniuersum humanum genus consideratur, quid ei communiter conueniat, hinc per partes contemplamur corporaturam, temperationem qualitatum illarum principum, ætatem, locum, tempus, actiones, mores, atque assuefactionem: eadem in rebus quæ sumuntur adhibetur censura. Hactenus terminos suos esualis prorogat, fine qua, vt præclarè docet Hippocrates, vita esset non agrestis modò, & ferina, sed existerent singulis penè momentis labores, & cruciatus repentini, tum subitæ atq; inopinatę neces plurimorum: quin hebetarentur sensus, & animi stupescerent, aut in furores atq; insanias miserabiliter incurrerẽt. Difficilior inuentu existimatur hæc à plurimis, quàm medicina: imò verò demirãtur

De Medicina.

Esualis.

potuisse inueniri. Sed indubié prima inuentio diuinæ fuit opis, non in homine minùs, quàm in mutis animantibus. Perisset profectò maxima humani generis pars priùs, quàm ad explorationem peruenisset huius obseruationis. At verò quum aliquid accessit corpori, quod constitutionem illam primam suam & solitam perturbat, affligitque, vnde dolores consequuntur, impedimentum functionum huius constitutionis; hoc loco, hoc tempore, hac ętate, his moribus, affecta vocatur valetudo, & ægrotans corpus: ex eadem illa consideratione rerum admouentur, quæ affectionem illam cohibeant, ne se effundat, néve inualescat: quæque déinceps tollant, tum quibus intereà ita perculsus sustentetur, & vitam producat: hæc medicina nuncupatur. Itaque coniunctæ sunt artes istæ, & germanæ, vt medicina sit nonnunquã, quę esualis existimatur, aut vice versa. Cæterùm esualis simplicior est, & in functione generalis magis: quippe quæ genera & formas tantùm considerat, quum medicus ad singula rem deducat, non præceptis, sed actione: nam circa singula quæ sunt innumerabilia nulla versatur ars: præter hæc medicina temporaria est, & quorundam, esualis omnium, ac perpetua. Sed loquamur iam de medicina. Cui arti in hominum corpora vitæ ac necis potestas, & ius summum est permissum, nec vlli vnquam vel imperatori, vel regi tantum in homines licuit: quocirca & medicum ipsum nauare diligentem operam omnes diui atque homines postulant, clamant, requirunt, vt prudentissimè atque amantissimè quæ suæ sint & fidei, & potestati commissa, tractet. Quanta, & quàm præsentanea pestis est, si huic potẽtiæ adiungatur inscitia? Quid si inscitiæ, quod ferè fit, arrogantia, & ex hac rabies oriatur, & pertinacia non cedendi?

Affecta valetudo.

Itaque propter tam paratum discrimen maximis artis huius authoribus placuit non videri dignum eum medici professione ac nomine, cui hęc non adessent omnia: Natura, ingenium, institutio longa, & diuturna, probitas morum, sedulitas, vsus. Ingenio est opus diligenti, attento, coniectori optimo, prudenti, moderato, non ambitioso, neque ostentatore, non pertinaci, quódque in sententiam nolit transire melius dicentis. Erit huiusmodi, si habuerit persuasum nihil sibi debere esse prius, aut charius vita & salute hominis, vt

Dotes medici.

nec

nec existimationem sui aut quæstum anteponat ei, qui ad illius manum atque operam tanquam ad asylum quoddam ex grauissimo periculo confugit. Id verò est boni viri & Christiani. Nam si quem per ignorantiam, aut peruicaciam inflexibilem occiderit, quomodo deinceps id damni sarciet? Quantam, & quàm exactam est Deo redditurus rationem? Si quid ab vno theologo erratum sit, ab alio corrigitur: si à iureconsulto, succurritur æquitate iudicis, restitutione in integrum, denique fit pecuniæ iactura. Quòd verò à medico, quis corriget? Homini extincto quis adferet remedium? vt magis mirer inueniri tam multos, qui adeò periculosum munus suscipere, ac profiteri non dubitent: sed nimirum plerique eorum priùs in professionem inciderunt, quàm intelligerent quantum id esset quod susciperent. Id verò tantum est, vt quidam ad reliquas boni medici virtutes etiam felicitatem adiungendam ducerent, & vota esse facienda censerent, vt postquam rite artis præceptis esset medicus perfunctus, res cederet prospere: ea est in natura nostra imbecillitas, in morbis impetus & peruicacia, in medicamentis infirmum ac lentum subsidium, in ingeniis hominum ignorantia. Contra quos hostes armatos semper, ac in perniciem supra caput incumbentes, quibus existimamus esse viribus pugnandum, ne nos opprimant?

Magister principio enarrabit facillima & breuia, quæ auditores ediscant, aphorismos puta Hippocratis, aut Galeni artem. Habent authores hos principes, Hippocratem quasi fontem, & parentem omnium, hinc interpretem eius Galenum, Paulum Aeginetam, Largum Scribonianum, Celsum, Serenũ, Psellum, Nicandrum, tũ Arabes, Auicennã, Rasim, Abenroen, Mesuen. Ex priscis scriptoribus artem veterinariam nuperrime Ioannes Ruellius composuit, & Latinam fecit. De hoc professorum ordine nihil equidem pronuntiabo, quòd non sunt à me ea cura, atque attentione lecti, nec ita in medicorum illa velut adyta penetraui, iudicium de eis facere vt possim: hoc verò illorum esto, qui feliciter sunt in ea disciplina versati. Ratio tamen tradendæ artis medicæ, quantũ quidẽ ipse assequor, hæc est, vt primũ expositæ sint nobis ac perspectę partes omnes humani corporis, quę cuique vires, quæ cuique natura, quæ inter eas proportio, & *Ordo tradẽdę medicinæ.*

qua harmonia: Hinc de iis morbis, qui vniuersum hominem infestant: de iis, qui certam vnam sedem non habent: de iis, qui certam: quæ cuiusque illorum origo, sedes, auctus, progressus, effectio, opus, reliquiæ, vestigia: Cuiusmodi qualitatis, ac virium res aduersus morbum illum affecto corpori prodesset, quæ cohiberet, ne inualesceret, quæ penitus depelleret: tum disquirendum, quænam sit ea res in natura: si non sit talem inuenire, quærenda est proxima: & quod in ea deest, alia supplendum eius facultatis, qua prior caret. In his considerantur vires formæ vniuersæ, tum si quid à locis vel temporibus accessit facultati agendi, aut decessit: vt herbæ in Italia, vel in Flandria natæ, in æstate aut vere, loco mediterraneo, maritimo, arido, vliginoso: & declarandum quo pacto applicabitur, vbi erit opus. Quòd si multis & variis ex rebus medicamentum, vt sæpe fit, componatur, ostendenda est cuiusque vis & causa contemperationis: cur hoc illi adiungitur, atque admiscetur: quid in eo vel iuuat, & supplet, vel corrigit, vel cohibet, vel excitat.

Disputationes. Disputationes erũt, quomodo vniuersales canones in experimentum singulorum operum deriuentur: ne curẽt mihi scrutari ea, de quibus dubium est etiamnum, an sint: illa contemplentur potiùs, quæ esse constat, quæ sunt permulta, & vel longissimum possent æuum occupare: ne distineantur inani quadam inuestigatione ad nugas, & altercantium cauilla; inter quæ magna fit temporis iactura optimis & necessariis in rebus consumendi.

Exercitia artis medicæ trifaria. Exercitia huius artis erunt trifaria: Primum in agnitione eorum omnium versabitur quæ pro medicamentis consueuerunt vsurpari, fossiliorum, pigmentorum, lapidum, gemmarum, stirpium, animantium, & eorum, quæ sunt in eis. Quia verò præcipue ad medicamenta omnia vires insunt in stirpibus, eos contemplabitur non semel, aut simpliciter, sed ex varietate temporis ac loci, vere, æstate autumno, hyeme oriente sole, occidente, meridie, cælo nubilo, turbato, sudo, sicco, sereno, in agris, in hortis, in syluis, in montibus, locis mediterraneis, maritimis, aridis, humidis: magnas enim varietates ex his omnibus stirpes recipiunt, radice, foliis, floribus vel contractis, vel expansis, vel alio atque alio colore infectis, vt iam non eosdem dicas autumno, qui sint

hye-

hyeme, non ſicco, & ſereno cælo, qui humido, & in aliis ad eundem modum. Nec ſolùm varietates hæ faciem mutant, ſed vires quoq; & ingenium: quin ipſam eandem herbam & naſcentem, ac pullulantem conſiderari conuenit, & grandeſcentem, & adultam, & ſeneſcentem: nec minùs quæ ex his apud pharmacopolia conflantur, ſpectabit. Sectionē humani corporis quam ἀνατομίαν vocant, frequentes, attentique diſpicient, vnde venæ, nerui, oſſa naſcantur, quò pertineant, & quà: quæ ſit eorum magnitudo, quis vſus in viuente, qui inter illa concentus. Secundum exercitiū erit, vt ægros cum veterano aliquo medico adeant, & obſeruent diligenter, quemadmodum is præcepta artis operi accommodat. Tertium verò, quum iidem ipſum ſoli manum iam admouebūt operi, quod bene vertat. Et ſicut in frugibus quaſdam non conſumimus, ſed reſeruamus ad ſemen, ita in medicis erunt plerique omnes: quos in executione profeſsionis, & in curandis corporibus ponere, quod reliquum eſt ætatis, conueniet. Erunt autem nonnulli, qui operatione aliis relicta, ipſi in artis contēplatione, & tanquam illius myſteriis ſubſiſtent. Hi erunt homines qui vel ſuopte ingenio à commerciis abhorrebunt hominum, vel qui ſuſtinere non poterunt faſtidia morborum, aut qui impares erunt labori concurſandi, aut tenerioris frontis, quàm vt perferri poſsint tam multa quæ medicis videndo ſunt atq; audiendo deuoranda: deniq; quibus natura medicæ artis deerit, quam primam in medico deſiderari ſuperiùs oſtendi. Sed hi tamen erunt, quibus ad eam naturæ conditionem acumen ingenii & iudicii vigor ſit adiunctus, varia quoque & latè diffuſa doctrina, ex qua impenſus quidā erga ſtudia amor naſcitur, vt nō facilè ab inſpiciendis ſeſe rebus emolumētis vllis ſinant auocari. Hi velut antiſtites quidam, artis in ipſis adytis & myſteriis verſabuntur perpetuò: docebunt alios, ſcribent, cōſulentur, reſpicient ſubinde ad linguas, ad philoſophiam, ad omne genus ſcriptorum liberius. Nam illos qui artem in vſum generis humani conuertunt, vbi primùm ſeſe publicis vtilitatibus dedicarunt, & quaſi conſecrarunt, nolim ampliùs ad alias vllas diſciplinas, aut artes diuertere, eſt enim in hac vna ſatis ſuperq; quod agāt, vel vita vniuerſa, quamlibet diuturna, ac longa. Itaq; non ferant eum, qui ad opem hominibus

ferendam accersitur, Ciceronem, aut Demosthenem, Vergilium, aut Homerũ lectitare: multò minùs authores aspicere artis grammaticæ: sed nec historicos, aut etiam philosophos, nisi si qui adiumenti aliquid adferre possint iis, qui salutem suam ipsius curæ commiserunt. Didicisse hæc oportet priùs, certè hic non addiscere: disciplinis omnibus atque exercitiis literarum æternum vale dicet, in hāc vnam intentus & incumbens prorsus. Faciliùs tulero cuiusuis artis professorem diuersis nonnunquàm occupari, quàm huius: quæ adeò longa, varia, obscura est, vt ægre quamlibet felix ingenium cunctum sit ei percipiendæ, aut rite exercendæ par: quantò minùs ingenii portio aliqua. Hi tamen experimenta sua monimentis literarum ad vsum posteritatis cōsignabunt. Sciàtque medicus, quicquid temporis huius vnius studio subtraxerit, tantum surripere ac furari sanitati suorum ægrotantium.

De exercentibus medicinam.

Aggressis bonis auibus experimenta artis, nihil potius habebit, aut charius, quàm humanum corpus. Quocirca experimenta prima, quæ sunt plenissima periculi, non sumet in humano corpore: nec in dolio figlinā auspicabitur: quod est in Prouerbio, sed in re vili, nempe in mutis animantibus. Quod si necesse est in homine fieri, ne sint saltem tenera, & delicata corpora, quæ iniurias medicamentorum non sustinent: sed ea, quæ violentia fomenti afficit fortassis, ac commouet, non extinguit: vt sit, quod veteres soliti erant dicere, periculum in Care. Iam verò ingressus ad ægrum visendum medicus, quo habitu erit, quo cultu, qua diligentia, & sermone vtetur, perscripta sunt omnia, quum ab aliis medicis, tum ab Hippocrate Coo breuiter, ac prudenter comprænensa. Sed ego tamen nonnulla more meo explicatiùs ponam. Primum est omnium, vt curet se medicus, ne graui sit ipse valetudine, neu pallens, & ore ipso morbum suum oculis obiiciens obuiorum: ne illud protinus de sacro Euangelio audiat, Medice cura te ipse. Quam spem de eo medico æger concipiet, cuius artem in illo ipso videt nihil proficere? Tum ob ægrotorum fastidia vestiatur nitidè magis, quàm splendidè. In ipso ægro statim primo aspectu considerabit habitum, & constitutionem corporis, ætatem, animum. Quæret de valetudine superioris temporis,

de

de moribus, & consuetudine illius: hæc omnia humanè atq; affabiliter: tum audiet patienter, nec hariolandi gloriam captabit, vt diuinet quæcunque circa illum contigerunt. Graues patiuntur casus, qui ita se huic inanissimæ aurulæ concredunt, & valetudines languentium affligunt, ipsos etiam non rarò perimunt, dum medendi arte non contenti, diuinationem quoque gestiunt ostentare. Neque verò quæcunque ab assidentibus mulierculis audierit, pro exploratis, cõpertisque accipiet, ipse iudicium suum velut condimentum asperget. Admoneri se boni consulet, imò habebit etiam gratiam. Aequitatem animi obtineat in censendo, ne quo se sinat affectu abripi. Præclarè secum actum sentiet, si in illa ipsa moderatione sui nanciscatur quod cupit, nedum vt commotus, ac perturbatus necessaria possit rite exequi. Cogitet bonus, & sapiens medicus, se velut salutare quoddam numen in terris versari: vt diuos imitetur integritate morũ, & opum contemptu. Castas manus, castos oculos ab omni impudicitia conseruet: sed nec quãtum ex opera rediturum est in loculos, curiosè repetet. Equidem vehementer admiror esse permultos medicos ad lucrum attentos, quum nulli magis intelligant, & experiantur quotidie, quanta sit vitæ breuitas, quàm fugax, quàm incerta, quàm leues causæ valentissimos homines absumant, ac proinde quàm parum prosint diuitiæ, quarum exiguus est adeò vsus, & breuis. Quid ergo de illis dicam, qui auiditate lucri morbos differunt? quo nihil cogitari potest inhumanius. Non priuatim videntur isti admonendi, sed publica seueritate puniendi, haud aliter quàm conuicti facinorum capitalium. Cur in eum animaduertitur, qui hominem liberum cecidit, istis verò impune est morbos cum certo valetudinis exitio proferre? Si vel morbi ratio, vel infirmi ingenium ab alloquio abhorret, paucis verbis rem transiget, & maximè sobriis: sin ferant sermonem, facundè aliquid narrabit, lepidè, accommodatè ad captum audientium, ad ægrum, & eos qui adsunt sine scurrilitate exhilarandos. Tentabit initio, an poterit ægrum suum curare victus ratione, hoc est diæta: sin res poscat, addet medicamenta, sed simplicia: sin maior sit morbi vis, & varia, ad commistionem transibit. Si res exigat, vt ad capiendum consilium, alii sint acciendi medici, propo-

net sibi ante oculos non existimationem sui, non quæstum, quæ duo quanti sunt, si cum hominis salute conferantur? sed id quod ei expedit, qui ad fidem suam cōfugit: vt in eum patrio quodam esse affectu necesse sit, si viri boni officio velit defungi. An est aliquid, quod magis nos ad beneuolentiam & benefaciendum adducat, quàm fiducia nostri? Quapropter eo veniet animo ad deliberationem, vt in sententiam meliùs monentis paratus sit cōcedere: audiente ipso, de quo agitur, non different, nec aliis præsentibus contendent: in illa enim dissentione opinionum, qui iudicare ipsi nesciunt, nec possunt statuere, cui se parti potissimùm applicent: inde nascitur desperatio quædam sui, & artis totius odiū, quam habent pro incerta.

* * *

LIBRI QVARTI DE TRADENDIS DISCIPLINIS FINIS.

IOAN-

IOANNIS LVDOVICI VIVIS VALENTINI,

De tradendis disciplinis, siue de doctrina Christiana, Liber Quintus.

ONFECTA est nobis ea via quę rerum naturam cõtemplatur, quæque hominum corporibus vel alimẽta demonstrant, vel antidota aduersus morbos impendentes, aut contra iam incũbentes remedia. Nunc alteram illam aggredimur, qua tum excoluntur animi, tum sanantur, vt in hac quoque sit mentis illustratio, ne morbi inuadant, atque vbi inuaserint, per rationis imperium depulsio ac restitutio sanitatis. In vitæ negotiis prudentia præsto est nobis, atque auxilio: in rebus diuinis pietas, quæ qui sit Deus docet, & quemadmodum nos aduersus illum decet gerere: eámque vnam verè ac maximè propriè sapientiam nominarunt: de qua non est hic dicendi locus, curam sibi peculiarem tanta res postulat.

Prudentia verò peritia est accommodandi omnia, quis in vita vtimur, locis, tẽporibus, personis, negotiis. Hæc est moderatrix, & clauus in affectionum tẽpestate, ne hi sua violẽtia nauẽ totius hominis in breuia, aut scopulos inpingãt, vel obruãt magitudine fluctuum. Duabus autem ex rebus prudentia nascitur, iudicio, atque vsu rerum. Iudicium opus est sanum & solidum, interdum quoque viuidum & perspicax. Experimenta rerum vel nostra ipsorum sunt, quæ nos agendo cepimus, vel aliena conspecta à nobis, lecta, audita: Alterutrum cui desit, prudens esse non potest. Nam quæ ad vsum referuntur aliquẽ, ea nisi aliquãdo ipse obeas, quãtumc Prudẽtia.

tumc

tuncunque exposita habeas & percepta, nunquàm tamen rectè exequeris: quippe quum manum admouebis operi, non multùm aberit, quin tā venias nouus, quàm qui nihil prùs de eo ipso cognouerat: haud aliter quàm ad pingendum, texendum, suendum, rudis penitus videtur accedere, qui instructus quidem venit præceptis, sed inexercitatus penitus. Iam exercitatio per se ac vsus nisi regatur à iudicio proficiet quidem nonnihil, sed manca erit prudentia hæc, & sæpenumero in occasione rerum agendarum infirma, & inutilis. Multi enim variarum rerum habent experimenta, & complurium cognouerunt mores nationum, ac gentium, sed quia segni, & præpedito iudicio, seu nullo potiùs, parum admodum prudentiæ, ac interdum nihil omnino collegerūt. Quocirca nec adolescētes, aut iuuenes prudentes esse queūt, qui experimentis carent: nec tardi senes & iudicio de rebus vel hebeti vel prauo. Quapropter facultatis huius tractatio magna de causa est à nobis post artes omnes perceptas collocata.

Prudētia duplex.

Cæterùm prudentiæ finis & tanquam scopus biceps est. Vna pars eò spectat, quum prudentia ad corporis & affectuum libidinem confert omnia, vt quicquid siue iudicii parauit, siue vsus rerum ad voluptates, honores, opes, potentiā solerter cōuertat, quæ est vafricies, & astutia: sacris authoribus carnis prudentia nuncupatur, quòd iis sit intenta, quæ caro concupiscit. Altera pars est, quæ ad mentem & suam, & aliorum iuuandam actiones suas omnes, & cogitationes refert, hoc est, vt se, & alios meliores reddat. Et quoniam prior illa, quemadmodum Paulus inquit, stultitia est, de hac altera loquemur. Cui non sunt idonei natura stupidi, aut stolidi, nec inepti, & pueriles coniectores: quandoquidem prudentiæ pars optima in coniecturis sita est, quas de rebus sequentibus, è coniunctis & transactis sumimus: vt genus sit quoddam diuinationis prudentia, quemadmodum prisca sententia declaratur: Bene qui coniecerit, hunc vatem perhibeto optimum. Sed neque leuia ingenia, & sibi indulgentia: non enim per summas est rerū facies volitandum, sed penetranda intima diligentia & assiduitate, quam sibi indicere non sustinent ingenia delicata. Minùs multò sunt apti scurræ, impostores, dicaculi, ioculares, qui res maximi momenti festiuitate, & argutiis eludunt, magnámque de rebus grauissimis

Prudētia dininatio

mis

mis consulentium spem ioculari licentia frustrãtur,& in seriis ineptiunt,nugantúrque:vt sapienter sit illud à veteribus animaduersum,facilius scurram futurum diuitem,quàm bonum patremfamiliâs.Pertinaces item &contentiosi hinc arcendi,vti mox ostendam.Qui eiusmodi sunt ingeniis tanquam ad prudentiam,id est, regendi artem non facti, & appositi,ipsi alios non regent,regentur ab iis quos natura ad prudentiam finxit.

Iudicium porrò,vt quod est in prudentia naturale,doceri non potest,elimari,& excoli potest:primum lectione eorũ authorum,qui plurimùm bono illo valuerunt,Platonis,Aristotelis,Demosthenis,Ciceronis,Senecæ,Quintiliani, Plutarchi:ex nostris autem Origenis , Chrysostomi,Hieronymi,Lactantii.Hinc instrumento veri inueniendi,quo patefit,quid in quaque re vel verum sit,vel eius simile,qua ex obseruatione plurimum lucis accedit animis. Dicendi etiam ars rectè percepta magnum adferre iudicio adiumentum potest,vsus etiam,quod est alterum prudentiæ membrum,plurimùm confert censendi facultati,vt manus manui. Iudicium

Experimenta nostra accedunt ætate & rerum actibus: aliena ex cognitione prioris memoriæ discuntur,quæ historia nuncupatur.Eáque efficit , vt præteritis non minùs videamur interfuisse,quàm præsentibus, illisque périnde vti posse,ac nostris.Meritò sacerdos ille Aegyptius Solonẽ & Græcos qui recordationem priscæ memoriæ non tenerent, pueros appellauit.Historia si adsit,ex pueris facit senes : sin absit,ex senibus pueros,quippe quæ testis est temporum, & lux veritatis,sicut à prudentissimis est viris diffinita. Cuius præterquam quòd est iucundissima,incredibilis est non ad vitam modò,sed ad artes quoque omnes vtilitas. Quantopere humanos animos delectet,& reficiat,indicio sunt aniles fabulæ,quas etiam cum summa voluptate audimus attentissimè,ob id solùm:quòd faciem historiæ aliquam præse gerunt. Quis verò non aures illico,& animum erigit si narrari audiat insolitum aliquid grande,admirandum,pulchrum,fortè,liberè factum,dictúmve,ex iis quorum historiæ refertissimæ sunt. Videre est quosdam, dum legunt , vel audiunt narrationem rerum quampiam etiam sæpe falsam immori cupiditati pernoscendi,cibum, & potum , & somnum obliuisci,earúmque rerum cupiditates naturales vincere

Experimenta. Historia. Historiæ delectatio.

cere, dum ad exitum perueniant. Vtilitas verò, imò etiam necessitas quotidie deprehenditur in vita. Nemo patrem, nemo maiores suos nosset, nemo ius suum, aut alienum vel scire posset, vel obtinere, nemo quam regionem incolat, quomodo illhuc peruenerit, nemini sua possessio certa esset, & rata, nisi historiæ munere. Quid dicam ad capessendam rempublicam, & populi negotia administranda, quantum adferat momentum? L. Lucullum Cicero scribit, profectum Roma rei militaris penè rudem, quum totum iter & nauigationem consumpsisset, partim in percontando à peritis, partim in rebus gestis legendis, in Asiam venisse, factum Imperatorem tantum, vt Mythrydates rex post Alexandrum maximus, hunc à se maiorem ducem cognitum, quàm quenquam eorum quos legisset, aut vidisset, confiteretur. Alexander Seuerus, quod legitur apud Lampridium, in rebus dubiis historiæ gnaros solitus erat consulere. Zenobiam Reginam supra muliebrem prudentiam historiæ peritia, extulit, quam etiam scriptitasse ferunt. Quid causæ esse credimus, cur philosophi nostri regendis ciuitatibus, & populis, iam pridem idonei non fuerint, nisi quòd historia carerent, prudentiæ nutrice? Sunt tamen qui veteris memoriæ cognitionem inutilem esse sibi persuadeant, quòd mutata sit vniuersa ratio victus, cultus habitandi, gerendi bella, administrandi populos, & ciuitates. Quæ opinio quoniam aduersatur sapientum hominum sententiæ, magnum sit argumentum, & rationi esse contrariam. Nimirum negare nemo potest omnia illa esse mutata, & mutari quotidie, nempe quæ sunt voluntatis nostræ, atque industriæ. Sed illa tamen nunquàm mutantur, quæ natura continentur: nempe causæ affectuum animi, eorúmque actiones, & affecta, quod est longè conducibilius cognoscere, quàm quomodo olim vel ædificabant, vel vestiebant homines antiqui. Quæ enim maior est prudentia, quàm scire, quibus ex rebus, qui hominum affectus vel concitantur, vel sedantur? affectus porrò illi quæ adferant momenta in republica, quos motus, quemadmodum continendi, sanandi, tollendi, aut contrà exagitandi, & confouendi siue in aliis, siue in nobiipsis? quid magis vel rectori ciuitatis, vel cuiuis ciuium nosse expedit? & quidem iucundissimè, & genere pru

re prudentiæ felicissimo. Quantò nanque felicius est alienis malis admonitum sapere, quàm propriis? vt sit historia velut exemplum eorum, quæ sequaris quæq; deuites. Quid illa ipsa quæ mutata esse constat, quanta emolumenta suppeditant? vel vt aliquid in tuũ vsum reuoces, vel vt causam intelligas, cur quicquam tum sic agebatur: quò eandem ipsam, aut similẽ rationem ad actiones tuas quum res feret, applices. Nihil est enim veterum adeò desuetum, & abolitum, quod nostris viuendi moribus accommodari quadantenus non queat: Nam & si forma iam alia, vsus tamẽ idem manet, quod eunti per singula facile erit deprehendere.

Iam artes ipsæ ne constare quidem possint, si historiam sustuleris. Hippocrates, Galenus, & alii medici quàm sæpe historicos agunt, dum experimenti successum narrant? Ipsa adeò medicina ex historia collecta est, sicut Plinius ex M. Varrone perhibet. Quot morborum genera, quomodo & vbi orta, aucta, compressa, sedata, sublata memoria vetus prodit: sine quorum notitia manca est medicina, & potissima sui parte orba: quam ex tot vndique experimentis necesse est colligi ceu aquas pluuias stillatim. In morali philosophia plus exempla proficiunt, quàm præcepta: scilicet libentiùs ac promptius imitatur quisque, quod admiratur. Quis non citiùs adducitur ad fidem vel cum præsentissimo periculo seruandam, quod M. Attilius tam constãter, & magno eam animo saluam præstiterit, quàm viginti de eadem ipsa re documentis? Tũ ad fortiter omnia pro Christi gloria patiendũ magis accendimur martyrum exemplis, quàm theologorũ monitis: magisque à sceleribus deteremur tristi scelerosorũ exitu, quàm detestatione philosophorũ de vitiis. Mitto sentẽtias, tot prouerbia, apophthemata, quibus cõponendi mores impensissimè adiuuantur, quæ omnia è media historia petuntur. Ius totũ ex historia manat, quod ostẽdit caput illud Caii iurisconsulti de origine iuris. In eo enim situm est ius Quiritum, quid Quirites sciuerint, statuerint, egerint, quid Senatus decreuerit, magistratus pro potestate dixerint, principes iusserint. Atqui ea omnia vnde sunt? An non ex historia? vt ius vel Romanum, vel cuiusuis alterius gentis nihil sit aliud, quam ea historiæ pars, quæ mores alicuius populi persequitur, eos quibus vitæ communicatio comprehensa est quo pacto inter se agant, quo cum exteris.

Historia omnibus artibus vtilis.

Quid

Quid verò Theologiæ quanta pars est narratio gestorum populi Israelitici, Christi, Apostolorum, martyrum, deniq; sanctorum omnium, & totius ecclesiæ? quæ nos & docent, & validissimè ad bene agendum inflammant. Equidem nolim in grauissimas disciplinas contumeliosius aliquid dixisse, sed nescio quo pacto Historia videri posset præstare omnibus, quæ vna tot artes vel pariat, vel enutriat, augeat, excolat, idque non per amara & molesta præcepta, atque exercitamenta, sed per animorũ delectationem: vt simul pulcherrima ac fructuosissima haurias, simul animũ recrees, ac reficias. Verùm historia cognita est iam nobis quadantenus in puerili institutione, sed illa modò ad rationem temporum, & nomina præclarorum hominum noscẽda: nunc verò exactius est ac plenius versanda, quoniã melius ab adultis iam, confirmatisque post rerum vsum aliquem intelligitur, vt in vitæ emolumenta conuertatur, iudicio adhibito: tanquam succus naturali calore diffusus per corpus, vnde alatur homo, & vita producatur. At verò in cognitione historiæ minimè conuenit nos circa friuola & molesta detineri, in quibus laboris est, & curæ multum, fructus omnino nihil: præsertim quùm bonarum, & vtilium rerum tanta suppetat copia. Audiendus est prudens magister M. Fabius, qui in institutionibus sic inquit de futuro vtique oratore: sed nos ad prudentem virũ accõmodabimus. His accedit ènarratio historiarum diligens quidem illa, non tamen vsque ad superuacuum laborem occupata. Nam receptas, aut certè claris oratoribus memoratas exposuisse, satis est, persequi autem, quod quisque vnquam vel contemptissimus hominum dixerit, aut nimiæ miseriæ, aut inanis iactantiæ est: & detinet, atq. obruit ingenia meliùs aliis vacatura. Nam qui omnes, etiam indignas lectione, schedas excutit, anilibus quoque fabulis accommodare operam potest. Sic ille. Ergo tenenda sunt ex historia, primùm ratio temporum, hinc facta & dicta, quæ exemplum possint aliquod adferre, siue vt bonum imitemur, siue vt malum deuitemus. Bella & prælia non accuratè persequenda, quæ tantùm instruũt animos ad nocendum, & vias ostendunt, quis inuicem possimus lædere. Notanda sunt dúntaxat, & leuiter, qui arma ceperint, qui vtrinque duces, vbi congressum, qui victi, quid illis actum. Nec aliter dicenda vel legenda hæc, quàm latrocinia, cuiusmodi

re vera

re vera sunt pleraque horum omnia, nisi quæ fortè aduersus latrones sunt suscepta, quod inter Christianos vtinam non tam rarò vsu eueniret. Satius igitur, & fructuosius fuerit dare operam togatis rebus, quæ in virtute præclarè ac sapienter sunt acta, quæ in sceleribus atrociter, fœdè: qui exitus, quàm læti benefactorum, quàm tristes, atque infelices malorum facinorum. Tum dicta & responsa hominum præditorum ingenio, sapientia, vsu rerũ, ea potissimùm quæ Græco verbo ἀποφθέγματα dicuntur: cõsilia etiam, cur quicquid susceptum, factum, dictum, eorum potissimùm, qui probitate, sapientia, studiis bonarum artium reliquis antecelluerunt, quales sunt philosophi, & præstãtissimi omnium diui nostræ pietatis: vt non solùm quæ ab animi incitatis motibus sint edita cognoscamus, sed quæ à vi mentis & iudicii. Indignum profectò est affectionũ nostrarum opera mandari memoriæ, non item consilii ac rationis. Historiæ necessaria est imprimis locorum notitia, sine qua intelligi illa non potest, sed ea est iam nobis alibi ostensa.

Authores rerum gestarum vetustissimi alii ab aliis celebrantur. Aegyptii sacerdotes suos nobis ingerunt. Græci Cadmum Agenoris filium. Sed Abraamum Vrensem priorem illis omnibus historiam reliquisse multò est certius, ex qua sunt origines cæli & terræ apud Mosen, atq; eam ipsam historiam Abraamus ex filiis Sethi accepit, quos Iosephus ait duabus columnis lateritia & saxea consignasse literis mundi exordia, & semina maximarum artium: quo apparet historiæ vsum cum ipsis penè hominibus cœpisse, nimirum sic expediebat humano generi. Cursum historiæ à primo vel mundi, vel gentis alicuius initio cõtinuatum ad postremum vsque præstat inspicere, idque si fiat, rectiùs percipiuntur, ac tenentur omnia, quàm per partes interruptas, non aliter quàm si in descriptione orbis vniuersitas terræ ac maris vno aspectu ob oculos ponatur, facilius erit mũdi faciem, & singulorum ordinem, sitúmque intelligere. Polybius Megalopolitanus totius humani generis historiã similem animanti facit integro, particulares verò narrationes disiunctas eidem membratim discerpto, cuius figuram, pulchritudinem, vires nemo ex partibus ita laceris colliget. Quaproptér & nos historiæ membra sic copulabimus, vt vnũ existimemur coagmentasse ex multis, si non vt animal vnum, vt structu- Authores historiæ.

ram vtique vnam compositione aptam, seruata, quantū quidem per diuersitatem scriptorū licebit, ratione temporum, quo nihil est historiæ aptius, aut congruentius. Principio legendus aliquis qui ab vltimis temporibus ad nostram memoriam, aut ei proxima historiam tenore vno contexat, vt summa quadam proponantur omnia: is sit sanè vel Nauclerus, vel hoc copiosior & purior, & diligentior, adde etiā doctior, Antonius Sabellicus. Paulus Orosius ab orbe condito ad sua tempora summas rerū aptè persequitur. Hinc partes sunt iam historiæ cōpingendæ per opera authorum integra, quod erit cōmodius, quam per partes illorum. Mundi origines Moses tradit libro, qui ea de causa Genesis inscribitur. Libellus circūfertur Berosi Babylonii titulo de eadem re, sed commentum est: quod indoctis & otiosis hominibus mirè allubescit, cuiusmodi sunt Xenophōtis æquiuoca, tum Archilochi, Catonis Sempronii, & Fabii Pictoris fragmēta, quæ eodem sunt libro ab Annio Viterbiensi conferruminata, cōmentísque reddita magis ridicula: nō quin insint quædam in illis vera, nam alioqui frontē non haberet narratio, sed ipsum historiæ corpus commentitiū est, nec illius, cuius titulum mentitur. Manthon Aegyptius, & Metasthenes Persa ex Eusebio sunt desumpti. Sequuntur Exodus, Numeri, Iosue, Iudices Israelis. Philo Alexandrinus ab Adamo ad necem Saulis Regis historiā summatim deducit. Diodorus Siculus ab inundatione quæ sub Ogyge fuit Rege Beotiæ ad sua tempora, id est, ad C. Cæsarē Dictatorem: quem Plinius nescio qua causa dicat primum apud Græcos desiisse nugari, quum nihil eo sit nugacius, nisi forsan quòd nullū operi suo illecebrosum, aut magnificum titulum indiderit, sed inscripserit tantùm βιβλιοθήκας. Græca historia fabulosissima est vsq; ad Olympiades, nec quisquam vera à falsis discreuerit: sed nec quæ deinceps sequitur mendaciis caret, licet paulò verecundior: Ad eam nonnihil adiumēti Homerus adfert in vtroq; poemate, etsi cōuestiuntur in eo fabulis penè omnia. Dares Phrygius & Dictis Cretensis figmenta sunt eorū, qui de bello famosissimo voluerunt ludere. Dion Prusiensis Troiam non fuisse captam argutatur. Philostratus in historicis magna Homeri mendacia maioribus mendaciis corrigit. Iliada Homeri compleuit Q. Calaber. Accedunt iam libri Regum, & τῶν παραλειπομένων, Hester, Thobias, Iudith,

apoc

apocryphi, Esdras, cuius in quatuor libros diuisi, priores duo ab Hebræis agnoscũtur in canone, posteriores apocryphi sunt. Romanorum origines obscuræ, ac tenues venerũt ad posteros, quòd ante vrbem à Gallis captam rarus esset literarum vsus, vt inquit Liuius. Est Iosephi de antiquis aduersus Appionẽ disputatio, de qua diuus Hieronymus miratur in homine Iudæo tantam peritiam Græcitatis. Herodotus pater nominatur historiæ, quòd primus ad rerũ narrationem, elegãtiam, & nitorẽ orationis adiunxit. Habet fabulosa permulta, sed operis titulo excusatur, inscripsit enim musas: quo significauit quędam dici licentius, id enim musis permittitur, vt audientiũ animos suauiùs detineãt, quod interdum seueritate narrationis, non assequerentur. Religiosior Thucydides Atticus memoriã suam cõplectitur de bellis Pelopon. Sequitur Xenophontis Historia, παραλειπόμενα, Lycurgi leges, Cyri iunioris ἀνάϐασις. Nam Cyri maioris παιδεία informatio est principis, non historia. Aemelius Probus de ducibus exteris ad Atticũ, nullum enim Romanum attigit. Res Alexandri Macedonis conscripserunt Latinè Curtius, Græcè Arrianus. Iam latissimè patet pelagus Plutarchi de vitis Græcorũ à Theseo ad Philopemenen. Plenus est author ille rerum, plenus monitorũ ad virtutem. Trogus quadraginta libros de toto penè orbe ediderat, eius extat modò compendium, in quod Iustinus illum redegit. Pausanias de gentibus Græcis multum confert notitiæ vetustatis illius nationis. Plutarchus idem vitas decem rhetorum scribit, multáq; in eo insunt opere de ciuitate Atheniensi, vt plerique eorum rem administrarunt publicam. Diogenes Laërtius philosophorum vitas ad fœminam quãdam composuit. Magna est in eo opere rerum cognitio, multóque est legi dignissimum. Aelianum videre mihi non contigit, citatur à nouis scriptoribus. Res Populi Romani vt scitè à L. Floro traduntur, non minùs gentis historiã complectuntur, sed orbis vniuersi, & totius generis humani. Conducet ad eam intelligendam de magistratibus, & sacerdotiis illius ciuitatis cognoscere, de quo libellus legitur Fenestellæ nomine, siue illius est, seu cuiuscunque alterius, & Pomponii Læti ex eodem desumptus: tum de vrbis regionibus breuiter scripsit Faustus Victor nuda persecutus nomina. Acta illius gentis à primordio vrbis orsus est Liuius, & ad sua tem-

pora contexuit, nempe ad principatum Augusti, sed multò maxima pars intercidit. Tres iam pridem ferebantur decades è quatuordecim. Accesserunt nuper libri duo: quum hęc ederemus, quinque alii ex quinta decade in antiqua bibliotheca sunt reperti. Diligentissimus scriptor ad bene tum loquendum, tum sentiendum in negotiis quum primis vtilis. Sunt qui eius opus nolint in decades partiri, sed præfationes decimo quoque libro ita fuisse ab authore distinctum testantur. Eius Epitomen L. Florus contraxit, quam habemus, & alterum Flori eiusdem opusculum de Romana historia, quo nihil potest fingi in illo genere vel acutius, vel lepidius. Dionysius Halicarnassæus Græcè de Romanorum initiis, & primis vrbis temporibus tradidit à M. Varrone hero suo accepta. In Polybio non minorem, quàm in Liuio iacturã fecimus, ex quadraginta eius historiarum libris quinque tantùm residuis. Libri Machabeorum tres sunt, quorum duos habemus versos inter sacros, tertius Græcè non legitur, incertum quis illorum author fuerit. Quidam Iosepho assignãt, & eos Gręcè ab illo genitos, quòd phrasis non videtur aliunde trãsfusa. Sallustius de bello Iugurthino, hinc de coniuratione Catilinæ: tum Cęsaris commentarii. Bellum ciuile Pompeianum Lucanus cecinit historicis magis admirandus, quàm poetis. Cornelius Nepos, quem Catullus ait Romanorum æuum tribus chartis explicasse. Iulius obsequens de prodigiis ad notationē valet temporũ. Appianus Alexandrinus & externa, & ciuilia Romanorũ bella memoriæ mandauit Gręcus author. Paterculus Velleius. Plutarchi vitę Romanorum à Romulo ad Othonem: eiusdē paralella. Valerius Maximus sparsim attingit historias multarum gētium, dum exempla generatim colligit. Sanctum Christi Euangelium à quatuor scriptoribus expositum. Liber vitæ, & historia humani generis instaurati adoranda: quæ tanta felicitas in principatus collata est Augusti, & Tyberii. Actus Apostolorum memorię consignauit Lucas idem, qui & Euangeliũ. Suetonius Tranquillus Gręcorum & Latinorũ scriptorum diligētissimus, atq; incorruptissimus res duodecim Cæsarũ videtur mihi integerrimè exponere, qui in optimis principibus nec vitia, nec suspiciones vitiorũ tacet: in pessimis verò etiã colores virtutũ non dissimulat. Pari fide ac diligētia

Laërt-

Laërtius Diogenes philoſophorum vitas compoſuit. Eiuſdem Suetonii extat de grāmaticis opuſculum. Cornelius Tacitus grauis ad conſilia, ideóq; prudentiæ multū conferens, tum etiam quia domi magis verſatur, quàm militiæ. Eſt & Taciti liber de Germanorum moribus. Flauii Ioſephi antiquitates, & bellum Iudaicum, quod Veſpaſiani confecerunt: de quo & Aegeſippus paulò pòſt ſcripſit, Latinus factus ab Ambroſio Mediolanēſi antiſtite. Diō Caſsius Cocceius ſub Alexandro Seuero Romanorū hiſtoriam libris octoginta Græcis literis cōpoſuit: geſta itidem Traiani & Arriani vitam, vt teſtatur Suidas: hiſtoria eius nō extat integra. Iulius Frontinus de aquæ ductibus, & ad locorum vrbis Romę noticiam valet, & ad notationem faſtorum, meminit etiā complurium conſulū. Philoſtrati ſophiſtæ inter quos ſunt nonnulli philoſophi, & oratores ab Eudoxo Guidio, qui Platonem comitatus eſt in Aegyptum, ad Aſpaſium, qui Romæ ſub Antoninis vixit. Eiuſdem Philoſtrati Apollonius penè totus figmentum eſt rabïoſum, ac blaſphemum hominis in fingendo non inexercitati, quiq; hiſtorias comminiſceretur de iis, quæ nemo vnquam vel vidiſſet, vel audiſſet. Herodianus à Commodo ad Gordianum, Aelius Spartianus, Capitolinus, Lampridius, Volcatius Gallicanus, Trebellius Pollio, Flauius Vopiſcus ab Adriano ad Carinum. Ammiani Marcellini quod ſupereſt, opus nec oratoris omnino, nec hiſtorici. Pomponius Lætus à Balbino & Pupieno ad Heraclium. Paulus Oroſius, ſi quis eum anteà non legerat, hoc loco euoluet. Eutropium item, qui Epitomen confecit rerum Romanarum à Iano ad Iouianum Cæſarem. Sextum item Aurelium ab Auguſto ad Theodoſium. Flauius Blondus libris decem Romam triumphantem depinxit, & alio opere inſtauratam Italiam. Petrus Crinitus poetas Latinos quinque libris expreſsit à Liuio Andronico Salinatoris liberto ad Sydónium Apollinarem. Paulus Varnefridus Longobardus, qui Diaconus cognominatur. Cęſares à Valentiniano ad Leonē. Procopius & Agathias res Iuſtiniani tranſmiſerunt ad poſteros: ex eiſdem Leonardus Brunus Aretinus bellum Gotthicum compoſuit: ab his ipſis bellis ad ſuā memoriam, id eſt ad Pium ſecundum Pontificem Romanorum decades ſcripſit Blondus, quas ab inclinatione imperii nominauit. Res eccleſiaſticas à Chriſto Domino ad Cō-

ſtantinum Cæſarem Euſebius nouem libris explicuit, quæ hiſtoria eccleſiaſtica dicitur:decimum atque vndecimum volumen Ruffinus addidit priorũ interpres ad principatũ Arcadii,& Honorii.Hiſtoriam alteram eccleſiaſticam legimus trium virorum, quæ ideo tripartita nuncupatur, in Epitomen per Caſsidorum coarctatam à Criſpo & Conſtantino Conſulibus ac Cæſaribus ad decimumſeptimum Theodoſij Auguſti.Diuus Hieronymus ſcriptores eccleſiaſticos recenſuit à Petro ad ſeipſum,Theodoſio imperante. Gennadius eodem tempore ſuos addidit à Iacobo Epiſcopo Neſibenæ Perſiæ,qui martyr ſub Maximino fuit, ad Honoratum epiſcopum Maſsilienſem.Beda presbyter Anglus narrationem eccleſiæ ſuæ literis mandauit. Habemus etiam acta conciliorum, quæ Ioãnes Gerſon collecta eſſe autumat ab Iſidoro Hiſpalenſi:alii poſt alia addiderunt,vt Pius Baſilienſe,cui ipſe interfuit. Diſſecto ac diuulſo imperio Romano, vnaquæque gens ſuis nixa viribus,res ſibi ſuas domi & foris geſſit,inde ſunt peculiares gentium hiſtoriæ. Eginhardus ſcriba Caroli magni vitam & acta illius commendauit poſteris, de eodem Turpinus, & nuper Donatus Accioalus breuiter ac nitidè.Gaguinus res Francorum ad ſua tempora deduxit, id eſt ad Ludouicum vndecimum, admiſtis,vt fama eſt,affectibus: meliore fide Paulus Aemilius nempe de rebus priſcis,id eſt à primis Francorum regibus poſt excuſſam Romanorum dominationem ad Philippum & Carolum fratres.Ludouici filios.Res Gotthicas poſteris prodidit Iordanus Caſtalio,Hiſpanas Rodericus Toletanus præſul,Saxonicas Albertus Crantus, Venetas Sabellicus , Aragonenſes Maria Siculus, Scothicas Hector Boethius, Pius Pontifex Bohemicas, Beatus Rhenanus Germaniæ origines , ſitum, mores.Saxo Grammaticus de Danis ea ſcribit, quæ fabuloſitatem reſipiunt, vt in admirationem aliarum gentium conficta credas. Sed mireris quoque in illo ſeculo,atque illa regione verba & elegantiam dictionis. Fabuloſa ſunt magis quæ de Britanniæ originibus quidam eſt commentus à Bruto illos Troiano deducens,qui nullus vnquam fuit.De gentibus ad Orientem & potiſsimum Tartaris Agython quidam Præmoſtatenſis librum reliquit,qui in illis regionibus aliquandiu egit ab hinc annos ferè ducentos. Platinæ Romanorum Pontificum vitas legimus à Petro ad Xyſtum

quartum. Ioannes Tritemius Abbas Spanhemẽsis vitas Scriptorum ecclesiasticorum congessit orsus à Clemente Romanorum episcopo ad hæc tempora, multorum enim meminit, qui adhuc viuunt. Memoriæ mandauit sua tempora Leonardus Aretinus. Bellum Neapolitanũ Alphonsi Pontanus. Michael Ritius reges aliquot Christianos collegit, in quo opere multa sunt locorum, hominum, & familiarum corrupta nomina, vitio credo describentiũ. Baptista Aegnatius Cæsares breuissimè recensuit ad Maximilianum. Nauigationes Oceani, & orbem nouum repertum suo tempore Petrus Martyr Mediolanensis monimentis literarum consignauit. Sed posteà sunt res ampliores consecutæ, & quæ fabulosæ videbuntur ad posteros, quum sint tamen multò verissimæ. Sigillatim quorundam vitas ediderunt varii, vt Tacitus Agricolæ soceri. Seuerus diui Martini. Paulinus Ambrosij. Pontius Cypriani. Hieronymus Paulæ, Hilarionis, Malchi. Nuper Laurentius Valla Fernandi regis Aragonũ. Antonius Panormitanus acta & dicta Alphonsi Fernandi huius filii. Campanus Brachii. Raphael Volateranus & in anthropologia, & in Geographia multa de rebus gestis congerit, quæ illius opera vehementer historiæ proderunt. Sunt alii permulti, qui memoriam rerum iuuare poterunt, & si non ex professo historici, velut Cicero, Seneca, Gellius, Macrobius, longè plus Polydorus Virgilius in libris de rerum inuentoribus, & Augustinus in ciuitate Dei. C. quoque Plinius, & Plinii furunculus Solinus. Strabo item & Pius Secundus geographi. Ex Græcis Plato & Plutarchus in moralibus opusculis. Suidas, Athenæus, & poetarum interpretes, si non tam omnia confunderent.

His omnibus iam percursis quædã velut admonitoria habebimus in bibliotheca, non quæ explicent fusè, sed quæ velut digito indicent, & in memoriam reducant. Ea erit breuis annotatio temporum, quale est supplementum chronicorũ Episcopi Bergomatis parum sępe accuratum: meliores sunt Ottho Phrysingensis, & Rhegino. Eusebius Cæsariensis plurimùm adiuuare partem hanc posfit, si non tam mendosus venisset ad posteros negligentia, atque inertia describentium. Producuntur illius tempora à Hieronymo per annos quinquaginta, hinc à Prospero Aquitanico per annos sexaginta, tum à Matthæo Palmerio Florentino vsq; ad annum

domini millesimũ quadringẽtesimũ quadragesimũ nonum inde à Matthia Palmerio Pisano per annos triginta adduntur his quædam Sigiberti Monachi Gemblacensis. Similis est Eusebiano labor Bedæ presbyteri, sed aliquantò explicatior: cui Hermannus Contractus successit vsque ad annum millesimum sexagesimũ sextum. De rebus Cæsarum & Pontificum Romanorũ, si cui vacat plura legere, addat licet Antoninum Florẽtiæ Archiepiscopum. Hi sunt propemodum Græci & Latini rerum gestarum authores, qui quidem ad nostram notitiam peruenerint. Nam qui desiderantur sunt penè innumeri, Græci potissimùm, quorum quos Plutarchus vnus citat, iniri numerus non potest: idẽ ait Marathonium bellum à tercentum scriptoribus mandatum fuisse literis. Nec attigi, qui de exigua aliqua gente, vel de vna quapiam ciuitate quædam conscripserunt, velut de Flandria, de Leodio, de Traiecto: nec qui linguis vulgaribus prodiderũt sua, vt Valeram Hispanum, Frosardum, Monstreletũ, Philippum, Cominium: quorũ multi sunt legi & cognosci non minùs digni, quàm plerique de Græcis, vel Latinis. Sed mentio hæc rerum à magnis viris actarum in mentem reuocat mihi eum dolorem, quem sæpenumero cepi animo maximum, dum ipse mecum reputo, quàm diligenter quanta cura Alexandri, Annibalis, Scipionis, Pompeii, Cæsaris, & aliorum ducũ. Socratis, Platonis, Aristotelis, & aliorũ philosophorum acta perscripta sunt, & sempiternæ memoriæ infixa, ut periculũ nõ sit, ne vnquam excidat: acta vero Apostolorũ, martyrũ, deniq; diuorũ nostræ religionis, & ipsius siue crescentis ecclesiæ, siue iam adultæ operta maximis tenebris ferè ignorari, tanto siue ad cognoscendũ, siue ad imitandum, quàm ducum, aut philosophorum fructuosiora. Nam quæ de iis sunt scripta, præter pauca quædam, multis sunt commentis fœdata, dum qui scribit affectui suo indulget, & non quæ egit diuus, sed quæ ille egisse eum vellet, exponit: vt vitam dictet animus scribentis, non veritas. Fuere qui magnæ pietatis loco ducerent mendaciola prò religione confingere: quod & periculosum est, ne veris adimatur fides propter falsa, & minimè necessarium: quoniã pro pietate nostra tam multa sunt vera, vt falsa tãquàm ignaui milites atque inutiles oneri sint magis, quàm auxilio.

Querela de historia ecclesiæ.

Historiæ accedat fabularum cognitio, sed eruditarum,

quæque ad vſum vitæ, quum res poſcit, accõmodari queant: quales ſunt poeticæ, tum apologi Aeſopici, prouerbiorum & ſententiarum, quibus ſenſus communis addiſcitur. Exclamet hic aliquis, ecquando tandem omnia hæc legentur? à viris cõfirmata iam ætate, tum etiam ſenibus eo tempore, quo vel ludendum eſſet, vel nugandum. Nam ſi quis quantum in luſionibus, quantum in colloquiis inanibus, ſæpe etiam noxiis, quantum in torpenti otio cõſumatur temporis, expendat, comperiet planè his omnibus quæ dixi percurrendis, atque aliis multò pluribus affatim ſupereſſe. Abundamus tempore, ſi prudenter diſpenſetur, quod malè impendendo ſit arctiſsimum. Quòd ſi idem non poſsit per ſe legere omnia, habeat, vt moris olim Romanis fuit, lectorem, quem diſtinctè, doctè, expeditè recitantem auſcultet.

Cum hiſtoria coniuncta & complicata erunt vitæ publicè ac priuatim inſtituendæ præcepta. Quæ vniuerſa inſtitutio eò pertinere debet, vt rectus quidam ordo cõſeruetur, & ſua cuique maneãt debita officia: ne quod natura, & recta ratio inferius eſſe iubet, fiat ſuperius: hoc autẽ quod authoritate præditum eſſe cõuenit, vileſcat, nec ipſius imperia audiantur: quódque inſtructum eſſe prudentia par eſt, ſtultitiã in ſe dominari ſinat. Ergo natura corporis atque animi explicata, nemo eſt vſque eò à ſenſu omni, ac iudicio alienus, cui non illico manifeſtum fiat, & certum, corpus debere obſequi animo, in animo verò motus rationis expertes rationi ipſi dominæ ac imperatrici, videlicet vnde homines ſumus: & ex iis rebus inter quas verſamur, ſimillimæ, coniunctiſsimæque diuinæ illi naturę, quæ regit omnia. Nec dubitandum eſt, quin ea ordinatio in homine fuerit, quum ille primum è manibus artificis exiret ſibi relictus: quippe opus quodcunq; ita eſt pleniſsimũ, ac perfectiſsimum, vt eſt eius opifex peritiſsimus, atque optimus. Sed enimuero omnia ſunt per ſcelus inuerſa, vt ſuperiores partes depoſcat ſibi inferius, affectiones cõtendant pro ratione audiri, ratio victa & oppreſſa obmuteſcat, & ſeruiat affectuum temeritati. Hęc eſt æterna in homine militia, ſeu pugna veriùs: inque eo eſt perpetuò laborandum, & connitendum, ne dominã ſuperet ancilla, in quam tyrãnidem exerceret acerbiſsimã, & ab homine degenerare cogeret in belluã. Ad ſuppetias ferendũ rationi cuncta moralis philoſophiæ pręcepta ſunt comparata

Philoſophia morum.

velut exercitus quidam. Quare noscendus est homo totus intus & foris:intus verò in animo affectus & mens,affectus quibus incitantur rebus,vel augescunt,quibus contrà cohibentur,sedātur,tolluntur. Hoc demum est hominē seipsum nosse,quod veteri sapiētiæ monitu iubemur facere. Sed hæc ostensa esse iam oportet in disputatione de anima,quemadmodum verò affectiones animi subdētur rationis authoritati & cōsilio,huius obseruationis. Mens autē nostra ea tenebrarū densitate obducitur,vt id nō dispiciat:affectus enim peccato incitati ingentē atq; obscurissimam caliginē ab oculos rationis offuderunt,opus est ratione quapiam liquida & minimè perturbata. Ea verò quænam esse vel potest alia,vel debet,quàm diuina? multis, & maximis de causis:siue quia illa est omniū sapientissima, siue quia nostræ cōditrix, atque ideo canon illius,& regula, vt ad nullā possit rectiùs dirigi: siue quòd viā,qua ad Deum veniatur, qui est hominis creandi finis,qui meliùs,aut certiùs,quàm Deus ipse indicarit? Ergo ex Dei doctrina pręcepta disciplinę huius erūt nobis haurienda.Deum nemo vidit vnquam.Dei interpretem,atq; internuntium habemus Christū Iesum, nō eiusdē cōditionis, cuius reliquos omnes,sed filiū,& quidem vnicū, quiq; semper est in sinu patris. Filii interpretes sunt eius discipuli,tū discipulorū auditores,& alii deinceps sancti viri:tametsi hòc riuus iste est purior,quò propinquior suo fonti. Ex horum doctrina & dictis velut remedia colligētur morbis animi,vt sub rationis manū & potestatē affectiones subdantur:ordinatione hac cōstituta,& quoad licebit fundata,probè sese homo geret secum ipse,& cum Deo,& cum homine superiore, inferiore,pari,siue priuatim,siue in familia, siue in re cōmuni omnium & publica,siue foris cum exteris.De institutione hac cōscribetur liber aliquis breuis, perspicuus, Christianæ pietati per omnia consentiens,quem magister enarrabit.

Diuisio moralis philosophiæ.

Scriptores humanæ sapientiæ tractationem hanc de moribus quatuor in partes secuerunt:in eam quæ priuatim cuiusque animum ac mores informaret,quam Ethicen:in eam quæ familiam componeret,quàm œconomicen:& quæ cœtus, congregationésque populorum regeret, quàm politicen nominarunt. Addita est portio illius quædam de vitæ officiis mediis,quæ non tam informatione illa naturali continetur,quàm posita sunt in more, & educatione cuiusque regionis

regionis & populi. Quæ ab eis sunt his de rebus monimentis literarum posteritati relicta, ea per se quisque priuato suo studio euoluat. Sciat modò se inter spinas per loca obscura ingredi, vt suspenso vestigio incedat, nec vsquam pedem securus figat, nisi vbi lucem nostram admouerit eáque ostenderit tutum esse illhic subsistere. Neque enim plus illis tribuemus quanuis maximis & acutissimis ingeniis, quàm quantum illi cum Christianitate consentiunt, hoc est homo cum Deo. Extant de Ethicis decem Aristotelis ad Nicomachum filium volumina, quæ quibusdam non ad Nicomachum placet esse scripta, sed à Nicomacho: quod Cicero in libro de finibus quinto subsignificat. Laërtius in vita Eudoxi author est Nicomachum Aristotelis filium dicere Eudoxo voluptatem fuisse summum bonum, quę sententia est in Ethicis. Suidas sex illum Ethicorum libros ait reliquisse: in quo ambigi posset sint ne hi decem, qui Aristotelis inscribuntur, an duo illa magnorum moralium, an octo ad Eudemum. Sed cuiuscunque sint authoris, certè Aristotelis nomine viginti habemus libros de moribus, quæ magis ad sciendum & disserendum faciunt quàm vt moueantur, qui audiunt, aut velint ita viuere. Simile est huic opus diui Thomè Aquinatis secundæ partis summæ, quod duos in tomos diuiditur, scriptoris de schola omnium sanissimi, ac minime inepti. Hi libri concinnati sunt partim ex sacris, partim ex prophanis scriptoribus, tum receptis vulgo opinionibus. Multis in locis facilè intelligas secutum illum esse alienum iudicium, suum non adhibuisse, quod fuit ei commune cum scholasticis. Magis ad mouendum conferunt Platonica, quæ sunt de moribus, Xenophontis commentarii de rebus Socraticis, Plutarchi, quæ sunt itē de argumento morum, Ciceronis de finibus, Tusculanæ quæstiones, Lælius, & Cato maior, Senecæ de beneficiis, de clementia, de consolatione ad Martiam, & ad Albinam matrem de vita beata, de tranquillitate animi, de breuitate vitæ, de ira, Epistolæ ad Lucillium: quæ in hoc fuerunt scriptæ, non tam vt mitterentur, quàm vt in vnaquaque quæstio aliqua tractaretur de vita, & moribus formandis. Boëthus de consolatione philosophiæ, Petrarcha de vtraque fortuna. Præceptor in his erit sanctus, incorruptus, qui nihil det ostentationi: tum prudens non modò in multis disciplinarū generibus, sed in vita etiā commu

communi. Tradet ſic bene viuendi præcepta, vt non ſciant ſolùm, ſed incitentur, & velint bene agere, nempe erudito ſermone, atque efficaci, multis tum ſententiis grauibus, tum actorum exemplis fulto ac munito. Nec habebit ſatis indicaſſe hoc eſſe bonum, malum illud. Sed rationem addet, cur quicque ſit tale, cur ab hoc fugiendum, perſequendum illud. Vitia nihil habebit neceſſe curioſiùs, ac ſubtiliùs explanare: vtinam malum ne ſciremus quidem. Sed quādo in ciuitate, & cœtu hominum alii aliis magiſtri ſunt ad flagitia, & malum quamlibet à præceptoribus celetur, ignorari tamen ab hominibus non poteſt, obuium vbique aſpectui & auditui.
Vitia duorum generum. Idcirco rationem hanc in eo velim teneri, vt quum duæ ſint vitiorum formæ, altera earum quæ animo continentur, vtilitatis ac voluptatis cuiuſque expertia, altera quæ in corpus cum delectatione ſenſuum aliqua manant: illa quæ ſunt animorum, explicentur, & retegantur fuſè, tantò ſcilicet apertiùs eorum fœditas ob oculos ponetur: vt in ſuperbia, ira, odio, liuore, quæ animos hominum vexant, & cruciant: nec emolumenti quicquam adferunt, vt non iniuria furiæ nuncupentur: ea verò quæ vel delectant, vel hominum vtique iudiciis proſunt, etiam ſi omni carent pulchritudine, tamen quia voluptatem præ ſe oſtendunt, hoc eſt dulcem perniciem, & ſimulachrum quoddam naturalis deſyderii, malim obſcurè & tectiùs tradātur, inſectādo grauiter, atque oſtendendo quàm tetram & in præſens turpitudinem adferant, & in poſterum pœnitentiam relinquāt. In quo exemplorum deeſſe nobis copia nequaquā poteſt, nō veterum tantummodo, ſed quæ quiſque viderit, etiam homo perquàm adoleſcens. Nec velim periclitando eſſe cognita, trahent enim ſæpe eum, qui ſemel de ſe guſtarit: & in his eſt violenta conſuetudinis dominatio, facilius erit à nunquàm guſtatis abſtinere. Ac quemadmodum Lacedæmonii ſeruos ebrios liberis ſuis offerebāt, vt hi aſpecta in temulētis fœditate oris, abſurditate dictorum, factorúmque ab ebrietate abhorrerent. Sic fuerit operæpretium monſtrare iuueni triſteis exitus, quos voluptates plurimis attulere. Eūdem in modum ſit mihi dictum de iis vitiis, quæ cum populari vtilitate ſunt coniuncta: quod genus habentur auaritia, aſtutia, fraus, vltio, quæ praua illa imitatione vtilitatis non paucis allubeſcunt. Illa verò ſunt omnium pernicioſiſsima,

quibus

quibus laus etiā atq; approbatio accedit. Nam quū id, quod virtuti est proprium, transfertur ad vitia, quid spei fit reliquum misero hominum generi & ad flagitia procliui, nisi vt dempta abominatione, qua deterrebatur à scelere, ruant omnes in capitalia facinora, de quibus etiam palàm pèrinde glorientur, vt de virtute? Huius notæ scelera sunt cædes hominum, & crudelitas belli, & apud quosdam honestissimarum matronarum constupratio. In hæc vitia ex ipsa hominum natura sumenda est oratio, & iudiciorum deceptio patefacienda.

Disputationes sint in his graues de quæstionibus vitiorum & virtutum. Licebit hîc plus paulò altercari, quàm in œconomicis, aut politicis: sed de iis potiùs quæ ad diffinitionem spectent naturæ affectuū, quàm, vbi diffinitum iam, & constitutum fuerit quemadmodum sit viuendum. Disputationes.

Vitæ officia ex prudentibus, & bene educatis in populo discuntur. Sunt enim singulis nationibus sua. Sed à prudentibus in quoque populo esset curandum, vt ex iis ciuitatibus quas ipsi adiissent, ea desumerent ad vsum suorum, quæ rectis essent iudiciis consentanea, quæque peruersos suorum mores corrigerent, prouiso ne ingenio suæ regionis aduersarentur. Nam sunt quædam Germano congruentissima, parum apta Hispano. In his verò locorum, temporum, hominum distinctionibus moderatrix est prudētia, quam vbique præsto adesse conuenit. Græci olim de officiis scripserūt Panætius, & Hecaton. Sed nunc sola habemus Marci Tullii: quæ ad Christianismum diuus Ambrosius transtulit. Sunt & à Iouiniano Pontano nonnulla de magnificentia, de conuiuentia, atque huiusmodi tractata, nō adeò, vt res tanta poscebat, plena. Officia.

Rei familiaris cura non ad quærendas aut conseruandas opes referenda est, vt ferè Gentilitas putauit, sed ad quietem, & tranquillitatem familiæ: vt commodè transigamus vitam, sitque domus sua vnicuique velut portus quidam molestiarum, & curarum. Itaque assignandum est cuique in ea suum, munus maximè aptum, ne quisquàm sit in ea otiosus, ne ve alienum officium inuadat, labori, aut commodis suis consulens. Tum vt bene, ac salubriter pascantur, vtiliter vestiantur, commodè habitent, bene velint inter se, domum ipsam, non minùs, quàm patriam diligāt, nutricémq; quandam Oeconomica.

dam esse existiment, seu matrem verius. Dominus sit præfe-ctus, & exactor omnium, quem vt patrem ament omnes, reuereantur vt dominum: illique vni supremum sit ius in cunctam rem familiarem. Hæc est familiæ institutio, de qua præcepta edet philosophiæ moralis pars illa, quæ à Græcis οἰκονομικὴ nominatur. Scripserunt de illa Xenophon Atticus, qui reliquis plurimorum iudicio anteponitur. Aristotelis opus nō extat integrum. Multa hac de re sparsim à Platone, & Plutarcho dicuntur, qui etiam præcepta connubialia composuit, vt Erasmus librum de matrimonio, & Franciscus Barbarus de re vxoria multis in locis inanem. Nihil est opus auditorio vel præceptore, non disputationibus, sed colloquiis cum patribusfamilias prudentibus, quale est Socratis cum Isomacho apud Xenophontem.

Respublica.

Respublica ad quietum, pacatúmque conuictum pertinet, vt ciues mutuo iuuent & libenter & beneuolé. Charitas communicatione vtilitatum extēditur, quies ab eadem charitate conseruatur. Verùm vbi charitas abest, iustitiæ officium in eius locum succedit, non illius blandæ ac inermis, sed armatæ potestate, ac viribus, quæ frenos concitationi animorum iniiciat. Et quando sæpenumero non potest vnus iustitiæ administer omnia obire, quæ in ciuitate iustitiæ opem implorant, electi sunt alii potestate vel pari, vel impari, qui magistratus, & iudices nuncupantunr. Hæc ergo est forma reipublicæ, hæc philosophiæ politicæ consideratio, & cura, quos affectus esse conueniat ciuium inter se, subditorum erga principes, & magistratus, magistratuum inter se, & aduersum subditos, quæ ex his affectibus actiones, & opera nascātur. Quum verò dicitur, quod ius cuique in rem, aut homines, iam leges inferuntur: nā politica disciplina solos informat animos, & mores ciuitatis: quanquam attingunt non rarò hæc mutuò, vt leges multæ ex politica sint, & econtrario. Neque hic magistrum requirimus, neque disputationes, sed eam animaduersionem, quam initio diximus de affectionibus animi, ac moribus. Hinc vsum rerū in foro, & curia. Senes nonnunquam de republica inter se disserāt seniliter admissis eò iuuenibus, vt ab eis & rerum peritiam, & morum grauitatē accipiant: quā grauitatem, quēadmodum præclarè ait Cicerò, minimè contentiones decent. Quocirca cauillatores & pertinaces publicis consiliis nequaquam sunt idonei:

nei:quoniam nihil est in vita,& moribus hominũ,quod detorqueri,ac inflecti à recto cauillando non posſit. Solicitũ verò magis eſſe de victoria, quàm de veritate, prudentiam corrumpit,vt idem inquit Cicero. Adminiſtrationi reipublicę opus eſt iudicio ſano,integro,ſolido magis, quàm arguto,aut acuto,ingenio frigido,& tardiuſculo potiùs,quàm feruido,ac præceleri:vt ſimpliciter quæ ſint dicta in conſilio,accipiat,multúmq; de eo apud ſe cogitet priùs, quàm iudiciũ mentis ſuæ proferat:facilè verò in ſententiam rectè cenſentis tranſeat ſine contẽtione,& ſpinoſis ſubtilitatibus,anxius magis de cõmuni bono,quàm de exiſtimatione ſui. Ideóq; ad regendos populos Romanus, quàm Græcus, melior, & Gentes ad Septentrionem,quàm ad Meridiẽ.Populari enim & carbonaria trutina appendendus eſt plerunque populus,non exacta illa aurificis ſtatera.Rector conuentus hominum haud ignorabit ſeſe velut ædificii totius architectũ eſſe quemadmodum ſcitè Ariſtoteles docet,vt iubeat, vt vetet quid in ciuitate fieri oporteat,aut ſecus.Quare conuenit eũ ſi nõ ſigillatim exactè,generatim certè & ſumma quadã ſcire,quorſum diſciplinæ,& artes omnes pertineant,quæ illarum origines, fines,materiæ,actiones,& earum quæ manibus exercentur,& quæ ſolo conſtãt ingenio:vt norit,quid quatenus,quo modo ſit in ciuitate admittẽdũ,aut ab eo propellendũ.De republica ſcripſerunt olim Plato primus:ſecũdum cuius inſtitutionem tum demum viuent homines, quũ aliqua exiſtet ciuitas ſolis ſapiẽtibus habitata.Idem Vtopiæ cõtinget Thomę Mori.Legenda tamen & Platonis reſpublica & eiuſdẽ leges,atq; hæc ipſa Vtopia,ex quibus non pauca annotabũtur regimini ciuitatum perquàm vtilia. Ariſtotelis octo libri politici plus habent quę hominum & ingeniis, & vſu confirmatis iam moribus congruant, vt fuit vir ille prudentiſsimus, & callẽtiſsimus ſenſus communis.Ciceronis libri de legibus tres lectu ſunt periucundi,nec fructu carent.Sed eiuſdem de republica volumina deſyderamus.Iſocrates Nicocli regi dat præcepta,tum ſubditis in συμμαχικῷ qui in tractatione locorum communium eſt cunctus vt ſolet. Xenophontis Cyri educatio quanuis à Cicerone, & aliis veterum apprimè laudata, nimis tamen videtur mihi militaris. Agapetus ad Iuſtinianum Auguſtum documenta quædam compoſuit de rege. Chriſtiani Princi

pis

pis institutionem Erasmus scripsit. Francisci Patritii de republica, & regno duo legimus opera iustæ magnitudinis, in quibus dicta & facta multorum congessit, de suo penè adiecit nihil, otiosus multis in locis, ac segnis, quòd sine delectu aggregauit, & sine censura, quæ duo in adducendis exemplis potissimùm requiruntur. Hæc est ars principum consiliariorum, iudicum, denique eorum qui ciuitates, & gentes moderantur.

Leges.

Formæ ciuitatis adnexæ sunt leges, quarũ origo & processus ad hunc ferè modum habent. Hominum ciuitates, ac cõuentus omnes æquitate sunt velut glutino deuincti, quippe quæ est conseruatrix, & anima cuiusuis humanæ societatis. Quæ sit vera æquitas, inueniet ratio, non quælibet, sed pura & magna vi naturæ incitata, vel illustrata monitis sapientiæ. Nam qui vel perturbantur affectibus, vel iudiciis sunt torpentibus, nec vllis philosophiæ præceptis erigũtur, ægerrimè ad ęquitatem intuendam perueniunt. Superiores illi, qui sunt de rara in populis nota, ęquitatis illum ceu fontem in riuos deducunt pro locis, pro temporibus, pro ingeniis hominum, vt præsentis societatis vsui conducat, quæ lex dicitur: qui vero legi parêre alios cum potestate cogit, iudex, siue lex loquens. Quocirca manifestum sit philosophi esse de æquitate tractare, & ex ea deriuare leges, nec vllius artis alterius esse potest: quique olim populis leges sanxerunt philosophos fuisse constat, Draconem, Solonem, Lycurgum, quique de republica & ciuitatibus componendis documẽta tradiderunt. Qui verò leges has latas iam & receptas tenent, atque interpretantur, iurisconsulti sunt dicti, quòd ab eis quid sit ius in quaque re sancitum, rogamus. Si quis satis putat se munere iurisconsulti facturum legibus his ediscendis, vt eas non aliter quàm index quidam teneat, is nimirum nihil aliarum facultatum indiget, ac ne ingenio quidem vllo vel iudicio. Sin verò id demum est veri & perfecti iurisconsulti munus, ac professio, vt legũ sensa & mentem explicet, vt quæ sit in quaque lege æquitas, id est, qui vigor, quæ vita, quas conseruari, quóque tempore expediat, quas antiquari, nimirum philosophia huic homini est opus, mediocriter quidem naturali, sed morali plenè, ac absolutè: tum verò non sacerdos ac professor fuerit Romanarum aut Hispanarum legum, sed quod Celso, & Vlpiano

Philosophi est de æquitate tractare.

placuit

placuit, boni & æqui. Cuius artem per magna aliqua excogitari ingenia equidem percuperem, quam futuri iurisconsulti addiscerent, quæ ars iustitiæ vocaretur: ne tot subinde in vnaquaque ciuitate accumulandæ, atque exaggerandæ forent leges aliæ super alias sine fine, & sine affectu. Cicero persona L. Crassi cogitasse aliquando se scribit, vt ius ciuile in artem redigeret, generibus primùm assignatis, hinc formis, quæ à generibus penderent. Sed id breuiter percurrit, & per transennam ostendit, vt illhic alia. Aristoteles initia signauit quædam, sed more suo intricatè per geometricas & arithmeticas proportiones. Posset tamen aptiùs id fieri declarandis primùm naturalibus, id est, quæ essent vniuersorum hominum sensui ac iudiciis consentanea: hinc quæ varietatem opinionũ recipiũt, de quibus alia rectis iudiciis in plerisque congruunt, alia in more tantùm & consuetudine sunt posita, mutantúrq. temporibus, locis, personis, habent tamen qui inter se dissentiũt, probabilem quisq; opinionis suæ rationem: hęc postrema ad iudicium hominum in quaque ciuitate prudentium essent releganda. In duobus alteris contemplandum quæ magistratus sit erga priuatum cura, quod iussum, quod imperium, quatenus liceat, & fas sit: quæ priuati erga magistratum obedientia, qui honor, quæ dignitas. Magistratus inter se qui quibus potiores, quorum partes in republica magis necessariæ, vel honestæ. Priuati inter se quo modo se gerent emendo, vendendo, locando, conducendo, permutando, donando, accipiendo, promittendo, iis quæ prosint sibi, parandis, & conseruandis, iis verò quæ obsint, auertendis: quæ præmia & honores iis, qui cœtui profuissent, quæ pœnæ & supplicia iis, qui læsissent: quæ litium ratio, siue quid vltũ velis, siue tuum repetas, quæ tuendi, quæ excipiendi, aut negandi. Ad quam singula istorũ accommodari normã natura, & recta doceat ratio siue in vniuersum, seu pro ingeniis generatim locorum, temporum, hominum. Ars tradenda æqui & boni.

Ante omnia leges sint notæ omnibus. Quis enim libenter se vel duci, vel custodi incognito committit? Quæ verò est iniquitas ignorantia legis crimen non defendi, quum leges tamen ignorentur? Itaque leges ignotas statuere decipulas est tendere, non regulam vitæ tradere. Minus est cauillo & insidiis occasio in re omnibus perspecta: quippe in obscuris & occultis locis insidiæ fiunt, non luci, aut in frequentia Conditiones bonæ legis.

ſub tot oculis, teſtibus atque arbitris eorum, quæ gerantur. Notæ erunt, ſi breui ſint, ac dilucido ſermone conſcriptæ: quales ſunt leges optimi ac ſapientiſsimi legum latoris Dei, & diſcipulorum eius. Si paucis, & maximè propriis verbis res exponatur, tantum erit ad notationem æquitatis dictum, quantum fuerit ſatis: cætera benignæ interpretationi relinquentur, vt validiſsimus vbique ſit reſpectus æqui & boni. Quòd ſi longa & accurata oratione rem perſequamur, omnia videbimur voluiſſe explicare, nec aliquid ſanis interpretationibus reliquiſſe. Ita nec magis valebit lex, quàm quantum eloqui conſtitutor eius potuerit: quúmq; nulla ſit tanta facundia, quæ vaſtiſsimum illud æquitatis pelagus poſsit concludere, fiet profectò vt excluſa æqui & boni moderatione in locum illius cauilla, doli, fraudes, inſidiæ ſuccedant, quod euenire quotidie videmus in iis legibus atque inſtrumentis, quæ perſequi minutim volunt ſingula: vt nihil ſit aliud hoc facere, quàm feneſtras aperire fraudi quamplurimas. Vulgari prodantur ſermone & cumprimis aperto, ac perſpicuo, qui ſi procedente tempore, vt fit, obſcurior reddatur, declaretur, aut innouetur vocabulis ſeculi præſentis. Vidit hoc priſcorum hominum & prouidentia, & æquitatis ſimplicitas, qui leges duodecim tabularum pueris in ludo ediſcendas dabant, etiam ætate Ciceronis, id eſt, poſt annum penè quadringenteſimum: per quod & facilitas ſermonis oſtenditur, & quòd vitæ degendæ rationem vnicuique familiarem eſſe vellent. Sint leges imbecillis blandæ, robuſtis robuſtæ, pertinacibus feroces, quod eſt optimi rectoris ingenii, ſicut eleganti verſiculo ſapiens expreſsit poëta:

Parcere ſubiectis, & debellare ſuperbos.

Publicam quietem alant, & foueant, aſperè interturbatoribus illius, cuiuſmodi ſunt delatores, calumniatores, quique multò libentiſsimè, & facillima quaque de cauſa lites ſuſcipiunt: vt quemadmodum Iſocrates admonet, damnoſum homines ſentiant litigare, contrà non litigare fructuoſum. Nec ſolùm dabunt operam vt ciuium conſeruetur inter ſe concordia, ſed cum toto hominum genere, quos regeneratio myſtica tam iubet haberi pro ciuibus, quàm generatio intra limites eoſdem. Nec quicquam hoc perinde effecerit, ac ſi ad Chriſtianum vnicum præceptum ſint accommodatæ,

datæ, charitatem hominum cunctorum mutuam. Quam ob rem nec sanciendæ leges indigenis vtiles, exteris noxiæ. Et quando in bonis ciuitatis moribus paucæ, ac propè nullæ leges sunt satis, contrà verò in malis moribus quantocunque numero non sufficiunt, non solùm in reipublicæ constitutione, sed legum iussu cui propter potentiam plurimum homines tribuunt, curandum est, vt casta atque incorrupta sit puerilis educatio: tum in viris & ciuitate vniuersa honesti, & sobrii, & verecundi mores, propositis ad hoc pręmiis, ac pœnis. Prudenter in Cyri educatione inquit Xenophon: Pleræque ciuitatum nihil omnino solicitæ, quemadmodum pueritia instituatur suorum ciuium, nihil ad hæc præcipientes de grandiorum moribus, iubent illis tum non furari, non rapere, non vim domui cuiusquam inferre, non cædere, quem non est æquum, non adulterari, non contumacē se præbere magistratui, & alia his cōsimilia. Quòd si quis cōtrà fecerit, pœna est illico parata. At leges Persarum facinora suorum antecapiunt. Si quidem à primo statim curæ illis est, ne quod prauum, ac fœdum facinus velint ædere. Sic Xenophon. Philosophus etiam ille nō minùs sapienter, qui rogatus, quomodo quis bonos haberet liberos, respondit, si eos in ciuitate bene instituta tolleret. Et leges quidem antequam fixæ sint & sanctæ, rogari conuenit, hoc est, deliberari cum multitudine an approbari oporteat: in qua consultatione tempus cōsideratur potissimùm, in quo præsens rerum status continetur: & feruntur vel infinitè, vel ad certum aliquod tempus, & descriptum locum, vel etiam de vno aliquo homine, aut municipio, quod priuilegium nominatur. Si lex placeat proponatur publicè dies aliquot: quod trinundino fiebat Romæ, vt si quid cuiquam parum videretur æquum, de eo magistratus admoneret: post id tempus firmæ sunto leges & ratæ. Perscribantur accuratè, distinctæque: seruentur in tabulario populi loco maximè tuto, minimè ruinæ obnoxio, vel quod est magis cauendum, incendio. Extent earum codices duo, in altero cōtineantur leges nudæ, cuius súbinde fiat populo non legendi modò, sed describendi etiā, si velint, copia. In altero leges sint cū earum rationibus & causis, vt ex eis prudentes viri æstiment, sit ne è republica abrogari legum illarum quampiam, vel aliquid in ea innouari. Nam ratio dux est legis, ea sublata & legem

tolli par erit, quæ propter eam rationem est accepta. Adde quòd ratio efficiet, vt meliùs intelligatur lex. Sed in nostris ingeniis ea est hebetudo ac ruditas, & in verbis infantia, vt nihil valeamus adeò dilucidè explicare, quin multis id fiat implicatum, & obscurum: quare interpretibus est opus.

Interpretes legis. Et quoniam ius ciuile spectare ad ciuium concordiã debet, ideo qui illud interpretaturi sunt, & quasi de eo edituri oracula, quibus rebus ea concordia sarta tecta conseruetur, edifcent, cognitis tum humani generis communi natura, tum multarũ gentium animis, & moribus, sed potissimùm suæ ciuitatis: quod fiet multa videndo, audiendo, obseruando: gestis quoque rebus maiorum legendis, & temporũ, mutationúmque, quæ aliquando inciderunt in rempublicam varietatibus. Quibus velut condimento opus est magno & vegeto iudicio ad annotanda & censenda singula. Nec iniuria prudentiæ nomen peculiare huic hominum generi olim fuit, & professio ipsa iurisprudẽtia nuncupata. Multi artem hanc teneant, profiteantur pauci, illi videlicet quibus à Senatu aut principe erit permissum, vt Romæ fiebat sub Cæsaribus. Interpretentur hi leges scripto quidem rogati à iudice, voce consulti à litigatore. Interpretationes mandent literis, si velint, sed lingua secretiore, & tantùm doctis nota, non ex suis vel alienis opinionibus ac placitis, sed ratione adhibita, vt non plus habeant virium, quàm ratio ipsa impetrarit. Nihil scribatur aliud: neq; excogitẽtur casus, quę res vt infinita est, & perplexa, ita etiam inutilis.

Quomodo leges docendæ. Docendi & discendi hæc erit via. Grauissimis viris pateant libri illi legum, & rationum, de quibus dicebam modò. Ipsi statis anni diebus quod commodo illorum fiat, placidè ac moderatè conueniant, déque illis legibus sermocinentur. Rationes conferant, quas leges ex vsu sit antiquare, quas renouare, & quasi reparare exolescentes: déque eo principem, aut magistratus, aut Senatum edoceant. Huiusmodi erant Athenis Thesmothetæ, dum illa respublica staret. Ad hos senes, quum licebit, studiosi iuris ventitabunt, quod est memoriæ proditum de Q. Scæuola: audient eum respondentem consultoribus de iure. Seorsum verò exponet eis causas, & velut fontes legum, vel quas ipsi iidem dedere, qui tulerunt, vel suas, vel priorum interpretum iuris. Ipsi inter se moderatis, ac grauibus colloquiis disputabunt,

quàm

quàm congruant leges rationi, ac velut vitæ suæ æquitati: an causæ & tempora imponendi legum præterierint. Id fiet non in cœtu & corona ostentatione titillante, ac solicitante: periculosum est hoc enim & dicentibus propter arrogantiam, & audientibus, quòd eorum animi minus obsequentes legi fient, quam intellexerint fortem habere contra se rationem, cui vni humanum ingenium suapte sponte obsequitur. Ad hæc altercationes multas ansas torquendi léger ostendunt, tum etiam lites excitandi, alendi, producendi, vnde concordia vehementer affligitur, pręcipuum societatis bonum.

Inter scriptas leges, quas quidem nouimus, Romanæ videntur excellere. Sunt enim ad humanum conuictum aptissimæ, nempe ad contrahendum: tum ad quietem, vt homines à facinoribus deterreant, neu quis audeat, cum altero consociare iniuriam. Sunt præterea doctè & grauiter perscriptæ, verbis puris, propriis, euidentibus, splendidis: tum à collectoribus ordine quodam constructę satis ad discendum apposito, nisi quòd interdum correctio illa priorū per posteriores aliquid obscuritatis gignit, & inscitia superiorum ætatum multa, quæ non intellexit deprauauit. Sed corrigi possunt ex Codice, qui Pisis Florentiam dicitur esse translatus, quem autographum esse quidam suspicantur, sed est sanè peruetustus, & aliis emendatior. Addantur enarratiunculæ breues, ac perspicuæ: quanuis iam locis aliquot factu esset prope impossibile, siue ob intricatum sermonis contextum, siue ob significatus quorundam verborum, qui exoluerunt penitus. Leges Romanæ.

Exercitatio earum fit in reddēda earum ex bono & æquo ratione, cur quęq; constituta sit, & sancta, quod est magnorum ingeniorum, ita ad summam prudentiā cumprimis expedit, tum vt in aliis quoque negotiis dux sit nobis ratio, cuius ope ad cognitionem veniamus perfectæ æquitatis. Non sunt in singulis artium ii legendi soli, quos præscripsimus, nam fugisse nos aliquos cognosci dignissimos nō dubitamus: & existent post nos alii vel pares maioribus, vel superiores etiam. Magistrorū fuerit ea cura, vt ipsi degustent omnia, & suis demonstrent, quæ ediscenda, quæ legenda, quæ habēda in bibliotheca ad consilium quum res ferat, interdum quoque ad ornamentum modo loci, atque explendos foru- Exercitatio legū.

los. Qui maiore vi mentis instinctus diuinitus non humilibus detineri curis poterit, sed ad commercia sese cælitum eriget, fœlix ille & superis charus, is ad Theosophiam & Theologiam ascendet. De hoc beato atque admirabili non est nobis dicendum cum aliis, & iam de cursu tanto fessis: propriam curam exigunt hæc. Dicemus aliquando si Deus dederit, per otium, renouato animo, & maiore musarum ardore incitato. Nam ea res amplior atque augustior, quàm homines opinantur.

DE VITA ET MORIBVS ERVDITI.

ONFECTO curriculo artium humanitatis, declaremus iam, quid nobis videatur faciendũ docto viro, quomodo reliquum ętatis transigendum siue separatim secum, siue cum aliis, in vsu atq; exercitio suarum artium, in traditione earum, quomodo inter professos artem ac disciplinam eandem, vt ille se erga illos geret, eorúmq; de se opiniones accipiet, & cẽsuras, quo pacto sua cõsignabit literis, & transmittet ad posteros. Non eo quo singula persecuti sumus ordine percurret, vt ad posterius studiũ transgressus, nefas esse existimet prius respicere: miscebit studia, & prima in tertiis repetet, tertia in sextis. Nam connexionẽ inter se habent omnia hęc, & affinitatẽ quãdam: alia in manus resumet. quia necessaria pręsenti vsui, alia quia leuamenta pręsentis laboris. Erit sciendi studiosus. Nec se vnquam ad fastigiũ eruditionis peruenisse arbitrabitur. Sentẽtia Senecæ est animaduersa acutissimè, potuisse multos ad sapientiam peruenire, nisi se iam peruenisse crederẽt. Idem ad Luciliũ est author, Tam diu discendũ, quãdiu nescias, & si prouerbio credimus, quãdiu viuas: quandoquidẽ nihil est in vniuersa natura tam promptum, & facile, quod non totam hominis ætatẽ possit distinere. Non erubescet homo sciẽdi cupidus à quocunq; discere, qui docere quid possit. Cur hominem ab homine pudeat discere, quum humanũ genus multa à belluis discere nõ puduerit? Ita verò studendũ, vt non obruatur ingeniũ mole operis. Valetudinis habenda imprimis ratio, & eorum qui nostræ sunt curæ cõmissi. Docti homines quũ intelligũt se

ingen

ingenio, consilio, cognitione rerum pręstare cęteris, aut certe ..c alios existimare, ingẽtes attollunt spiritus, tanquã ipsi homines inter pecudes viuãt: vnde incredibile est dictu, quantopere arrogãtia inualescat. Sanctè illud à Paulo Apostolo dicitur inflari homines scientia, charitate ædificari. Sed reflectet in se oculos sapientiæ sectator, nec plus aliorũ de testimoniis, quàm sua ipsius acquiescet conscientia. Reputabit quàm multa sibi est cõscius se ignorare, quę alii eũ scire nõ dubitant: quoties hallucinatur, labitur, fallitur, & à vero quàm longissimè discedit, vt non sine grauissima ratione & causa Socrates, quem Græciæ consensus sapientissimum nuncupauit, professus sit nihil neque se, neque alium quenquam scire. Quod placitum ingens deinde philosophorum manus constantissimè tenuit. Et profectò si quis ritè expendat & reputet singula, comperiet nihil certius à nobis, quàm pietatem nosci. Theophrasti etiam sententia iure laudatur, quæ cuncti sciant, minimam esse eorum quæ ignorent portionem: quod diffusiùs persequi nõ est instituti huius. Quid si excutiat singula, & ad subtile examen reuocet? Næ illi tam magnifici tituli sordere incipient. Linguæ quid aliud sunt, quàm voces? Aut quid interest semotis disciplinis, Latinè, & Græcè noris, an Hispanè, & Gallicè? Dialectica & rhethorica instrumenta sunt artium, non artes, meliúsque à natura traduntur, quàm à magistro. Philosophia opinionibus tota, & coniecturis verisimilitudinis est nixa. Sed neq; hæc sigillatim exponere est huius loci. Age verò donemus te aliquid scire certum atque exploratum, an hoc ignoras alieni te habere beneficii? Cur tibi accommodata vestis facit animos? Si quid habes boni, alienum est: si quid mali, id verò est tuum vnius. Vides te eruditum, munus Dei est, cui displices, nisi quam inde gloriam nancisceris, in illum referas. Equidem haud repugno, quò minùs vir doctus talem se esse intelligat, & aliis sapientiorem, sed neque esset doctus aut sapiẽs, nisi id facilè perspiceret. Volo tamen agnoscat, cuius sit ea sapientia, illique vni referat acceptam, à quo velut fiduciariam possidet. Quum se admirationi esse cõspicit, ne sistat in se, quod est periculosissimũ, nec oculos deiiciat in terrã, vt honore illo ab hominibus tributo sibi applaudat ipse, tanquam opera & merito suo cõsecutus, quod est manum suam ipsius osculari, iniquitas maxima, quem-

Cõtra arrogantiã doctorũ.

admodum Iobus ait,& negatio contra Deum altissimum.

Eruditio quot rebus constet.

Quatuor rebus cōstat eruditio, ingenio, iudicio, memoria, studio. Tria prima cedò vnde habes? Nunquid non ex Deo? Si qua est docti laus, de postremo petitur, quæ res infima est omnium,& leuissima. Quid quòd ad eam ipsam adiutus es constitutione corporis non graui, nec torpida, tum etiam valetudine, quæ Dei sunt dona? Quid ergo docti superest proprium, quo gloriari possit? An quòd voluit? At quàm multi vellent, si tam eis per Dei benignitatem liceret, quàm tibi. Itaque inter laudationes sui erigat se vir sapiens ad contemplationẽ sanctæ illius,& diuinæ sapientiæ, ad cuius infimũ, vt Paulus inquit, humana omnis sapientia comparata mera est dementia. Veniat illi in mentem, si homines vnius aspectu guttulæ tantopere cōmouentur, quid facerent, si copiosissimum illum & æternũ fontem daretur intueri, vnde manant vniuersa? Tum adoret demisso animo authorem bonorum omnium,& agat gratias, quòd munera sua copiosiùs dignatus est sibi, quàm aliis impartiri: quódq; voluerit se esse instrumentum alicuius partis consilii, atque operis sui. Nam nos omnes instrumenta sumus voluntatis illius. Quocirca nullus sit tanta eruditione vir,& rerum peritia prędìtus, vt putet Deum indigere ipso ad effectum consilii sui. Primum quòd solutissimæ est arrogantiæ existimare te aliquid posse præstare, quod nullus alius possit, si eodem applicet animum. Deinde quòd non magis instrumentis vllis Deus ad agendũ indiget, quàm luto ad aperiendos cæci oculos. Ex lapidibus suscitare potest filios Abrahæ: & infirma elegit mundi, vt confunderet fortia. Quòd si tu vir sapientia præstantissimus & inclytus beneficio Dei tantus euasisti, vtique in quemcunque ille fauorem transtulerit similem, fiet similis. Quapropter rogandus ille est, qui omnia largitur,& per nos operatur, quæ ipsi est visum, vt nobis potissimùm eruditio nostra prosit: ne nos instrumẽtum faciat in bonum aliorum, perniciem nostram: ne idem accidat nobis, quod vel malis medicis, qui alios curant, se non curant: vel tubicinibus qui alios ad prælium adhortãtur, ipsi non pugnant: vel candelis, quæ aliis quidem lucent, seipsas consumunt. Itaque quoties ad studiũ accedimus ab oratione auspicandum est, quod fecisse Thomam Aquinatem, & alios permultos sanctos viros memoriæ est proditum: ídq; est

est orandum, vt sana sint nostra studia, vt nemini noxia, vt nobis & omnibus in commune salutifera.

Cæterùm si omnibus vitæ actionibus propositus esse debet finis aliquis, quanto magis studiis? vt constitutũ sit nobis, quò pertineat labor noster. Neque enim studendum est semper, vt studeamus solùm, nec vt se animus inani quadam contemplatione ac cognitione rerum exlex & immunis oblectet. Negat Socrates vacare sibi ad interpretationem fabularum poeticarum, quoniam nondum norit se: & ridiculum sit eum, qui se non norit, aliena scrutari. Multò minùs studiorum fructus pecunia æstimãdus est: quem vnum esse arbitrantur homines ingeniis abiectis, quique plurimum à vera studiorum ratione absunt. Nihil est enim tam diuersum literis, quàm pecuniæ vel cupiditas, vel cura: vt quocunque hæc incubuerit, protinus studium rerum cognoscendarum expellat: quod se bona fide nisi liberis ac morbo illo solutis pectoribus non committit. Ditandum inquiunt, posteà philosophandum. Minimè gentium: imò contrà, philosophandum priùs, posteà ditandum. Nam si priùs ditere, philosophari mox noles, & de opibus solicitus, & in mille raptus vitia vsum diuitiarum ignorãs philosophiæ nescius. Quòd si semel philosophère, expeditum tibi erit posteà ditari, quantum sat erit. Nullam allegare causam quis potest, quò minùs in philosophia ponat operã, quin ea ipsa ad studium sapientiæ illum impellat. Philosophandum est pauperi, quia non habet, vt leuior ei fiat paupertas. Philosophandum est diuiti, quia habet, vt rectiùs opes administret. Philosophabitur felix, vt felicitatem probè regat. Philosophabitur infelix, vt infelicitatem leniùs ferat. At verò ex artibus vt quæque cum maiore hominum malo venduntur, ita minimè oportet ob quæstum exerceri, vt ius, medicinam, theologiam. Non ingeret se vir doctus ad capessendam rempublicam etsi optare debet prodesse quamplurimis, nam arbitrari se vni sibi natum, quod priscus philosophus Platonem admonuit, vnde est illud Apostoli: qui episcopatum expetat, bonũ opus expetere, tum vt occupet bonus eum locũ, quem occuparet malus. Sed non habet idem & gratiæ & virium ingestus, quod ascitus. Si accersatur, contempletur diligenter priùs animos suorum ciuium, sani ne sint, an sanabiles: vt si qua parte prodesse queat, non recuset laborem, sin verò

Finis studiorum.

inanem atque irritam sumpturus est operam, omnino absti neat: quod fecisse Platonem perhibent, quia populi sui mentes adduci ad sanitatem aliquam posse desperaret. Corda verò plerorúmque principum adeò sunt corrupta, & magnitudine illa fortunæ ebria, vt nulla arte refingi queant in melius, medentibus aspera atq; infensa. Sinendi sunt valere illi cæci, vt Dominus dicit, & duces cæcorum: curam nostram traducamus in populum magis tractabilem, quíque se curantis manibus faciliorem, atque obsequentiorem præbet. Quod & fecit idem Christus, apud quem non pluris est plebeius quiuis, quàm princeps.

Assentatio doctorum.

Nihil périnde artium omnium decus, cunctæq; eruditionis fœdauit, & abiecit, vt quorundam sciolorum leuitas, qui passim assentantur quibuslibet principibus potissimùm, nouo exemplo magis quàm vetere. Sed nec homines verè docti hoc faciunt, populus tamen id discrimen non capit, pro doctis habent quoscunque vident specie aliqua sermonis Latini vel scribere, vel loqui. Atqui tuentur se, qui id faciūt, hoc colore, vt dicant, non se quales illi sint, prædicare, sed quales esse debeant ostendere. Dilutus sanè color, & quem alii vtiq; non discernant: quare assentationis damnant literatum, atq; adeò etiam ipsas literas, illúmque abominantur, qui scelerosum principem tanquam optimum commēdet: quin etiā princeps ipse, praua de se opinione imbutus, talem existimari se arbitratur, qualis dicitur: vnde arrogātior fit in dies, & intolerabilior, ínque instituto vitæ genere confirmatur, ex quo videt se tantum laudis nancisci, vt id docti viri monimentis literarum impressum, infixúmque oportere esse censeant. Si studiosi assentari non consueuissent principibus, & eruditionem illi pluris facerent, & laudari se ab illis impensissimè gauderent, videlicet iuxta prisci poetæ dictū, laudatis viris, tum repræhensio magni esset ponderis: nec aliter acciperetur docti hominis approbatio, quàm religiosissimi testis testimonium grauissimum. Nec minus princeps quàm alius quiuis amplissimum virtutis suæ in hac vita præmium duceret erudito se homini approbari. Nunc verò pili non faciunt, quæ sciunt se numo vno sestertio, numo verò, imò frusto panis empturos. Ergo quum res feret, vt sint à nobis laudandi, parciùs laudandum, & ita, vt sentiant se potiùs admoneri, incitariq; vt pergant, quàm gratulat

tulationem cani tanquam curriculo absoluto, quúmque profecturum te speres. Liberè sunt reprehendenda vitia, modò acerbitas absit,& rabies:sin odium solùm quæras, neque prosis, abstinendum ab irrito labore. Nec potentum, aut omninò cuiusquam vitiis offundendus color præmii spe, aut cupiditate alia:quod est magnopere nefarium:nam efficis vt & illi ipsi audaciùs male agant, & alii quum illorum exemplo,tum docti hominis assensu.

Sunt alii qui studiis non pecuniam venantur, sed gloriam:generosius sanè quiddam fateor,verùm quę vt in adolescentia,& iuuentute maximos subdit stimulos ad honestas actiones,ita multorum deinceps est malorum causa & origo,sicuti aliàs ostendi:quòd omnia oculis intuentium tribuimus,nihil conscientiæ,quæ non aliud quicquam de nobis iudicat incorruptius.Ideóque spe iam perceptæ gloriæ sæpenumero decidimus,quòd qui falso de nobis iudicarat, errorem suum pòst intelligit,aut falli incipit qui rectè: etsi crebrius euenit,vt deceptæ existimationes vertantur in melius,quippe res veras,solidásque tempus confirmat,inanes autem dissipat,& absumit. Quocirca nemo se gloriam in posterum assecuturum confidat vano viuentium fauore, & specie quadam præclarorum operum.Nam exemplo simul affectus illi incitati subsederunt,in eorum locum iudicium subit,& quidem exactius.Itaque multos in vita honoratos accepimus,ignobiles,& contemptos post fata. Accedit huc, quòd vti dicebam modò, opinionum commēta delet dies,recta iudicia corroborat.Age verò, quàm incerta est fama? quàm lubrica? Multi immortalitatem sibi polliciti,ne diuturnitatem quidem assequi potuerūt:vt Appion grammaticus,qui,vt apud Plinium legimus,immortalitate donari dicebat à se illos,ad quos aliqua opera componeret. At ipsius ne litera quidem, extat. Quàm etiam iniqua, vt benemeritis non contingat? Extant Ouidii opera, non extant Chrysippi nec Crantoris. Integer ad nos peruenit Vincentius Bellouacensis, non Titus Liuius,non Polybius,non Marcus Varro,non ipse idem Marcus Tullius, vt non temere Martialis dixerit,libro victuro genium esse opus.Adde his, quàm est varia? Idem alio tempore,& aliis locis pulchrum videtur, & fœdum. Quid quòd præclara inuenta ingeniis & diligentia sequentium obscurantur, vt multis priorum

De gloria

posteri

posteri magnitudine sua,& quasi altissimis substructionibus luminibus obstruant? Sed fac te nactum esse claritatem, laudem, gloriam, quid tibi proderit mortuo, qui nihil eorũ sensurus es, quæ hic agentur, vtique non magis quàm equus quum in Olympiis victor prædicatur, aut Apellis pictura, quam cum admiratione contemplamur? Quid ad Ciceronem, vel Aristotelem reddit ex tanto nomine? Quid ad alios vel literis illustres, vel bello? Sed in ipsa eadem vita quid sentiet absens de gloria? Quid dormiens? In præsentia verò necesse erit, vel eos qui te in os laudant, esse vanos: vel te, qui illa coram dicta libenter audias. Cedo autem; quid tandem dicent? ô doctum, ô facundum hominem, imò verò ô leuem & vanum hominem, si tam leuem aurulam præmium tibi literarii laboris proponis. Quod si tu neglectis humanis laudibus, conscientiæ tuæ volueris seruire, & per illam Deo, quantò solidior tibi & diuturnior gloria continget, si te laudarit Deus viuens viuentem, præsens præsentem, immortalis immortalem: qui te semper intuetur, qui de te non ex falso pronuntiabit iudicio, sed ex tuo ipsius testimonio? Non qui seipsum commendat, is probatus est inquit Paulus, sed quem Deus commendat.

Viro docto cogitandum est, frequenter de migratione ex hoc æuo, déque vita illa sempiterna, & ita meditandum sæpe ac multum, vt familiarem sibi cogitationẽ mortis faciat, ne ad illius mentionem terreatur. Tum veniet illi in mentem iudicis illius & remuneratoris singularum actionum, ad quem breui veniendum ipsi est, finita scena, & hypocrisi vitæ: cui se approbari vnicum erit illius studium. Nam cui se vendicare cupiat vel reus vel patronus, si sapiat, nisi suo iudici? cui athleta, cui pugil, cui omnis qui aliquid agit sub iudice? Poetæ olim Græco poema suum recitanti, quẽ omnes deseruerant, Plato instar fuit totius populi Atheniensis, non erit nobis Christus Dei sapientia? Magnum est, inquit vetus prouerbium, Athletam placuisse Herculi: quantum ergo nos Deo? à quo toties laudabere, quoties aliquid egeris illi gratum. Porrò illi nihil esse potest gratius, quàm vt eruditionem, & quæcunque sua munera in vtilitates hominum proferamus, hoc est filiorum suorum, quibus ille ingentia impartitus est commoda, vt mutuò prosint in commune: & vult nos gratuitò distribuere, quæ gratuitò à se accepimus,

quan

quanquam ipse pro eisdem, quæ nobis est largitus, copiosissimè refert gratiam, admirabilem Dei benignitatem: quę ipse gratis nobis dedit, hæc eadem si ipsi reddamus, amplissimè remuneratur.

Hic est ergo studiorum omnium fructus, hic scopus, vt quæsitis artibus vitæ profuturis, eas in bonum publicum exerceamus, vnde merces immortalis consequitur: non ad pecuniam, non ad præsentem gratiam, aut delitias, quæ fluxæ & momentaneæ sunt. An verò pecuniæ causa rectè viuimus, rectè mouemus, & tam amplum Dei munus tam vili & contemnendo prætio commutamus? An propter gloriam? Miser si illam tam auidè consector, quæ per tot labores & curas ęgre retinetur, incerta, fugax, vt nulla sit seruitus cum hac cōparāda: miserior si populi voculas re tam præstanti & sacra mercor, & laudari à mortalibus malo, quàm ab immortali: ab stultis, quàm ab ipsa sapientia. O quàm aureo piscamur hamo, & quidem anguillas putres? Bona ergo fide exercendæ sunt disciplinę in eum ipsum vsum, ad quem sunt à Deo collatæ. Neque enim discendum est semper, nec ad vitam transferenda doctrina. Infinitum quidem ex se est studium quodcunque, sed aliqua tamen eius parte incipere debemus illud ad aliorum commoditates ac emolumenta deducere: in quo prudentia est opus, quia exercitium circa singula & separata versatur, quæ regit prudentia circumstantiarum omnium æstimatrix, & arbitra.

Studiorū fructus.

Nota.

Proditurus ad hominum occursus & conspectum vir doctus, meditatus & paratus exeat tanquam ad pugnā, ne quà à praua aliqua effectione capiatur, à quibus oppugnamur vndiq;, atque incessimur, & qui toties ab aliis auscultatur, auscultet ipse aliquando se. Confirmet domi animū magnis & validis cogitatibus ad despicientiā honorum, & dignitatū: meminerit eius vocis quam à Domino audiuit, salē se esse terræ, lucem mundi: nihil conuenire minus, quàm vel fatuū salem fieri, vel lucem tenebrosam. Cuiusmodi illa existimamus fore, quæ hoc sale condientur, vel illustrabuntur hac luce? Exeat ergo rationibus munitus ac armatus, quibus resistere oppugnantis assultui valeat. Præstet re vera salem & lucem compositione animi, & moderatione perturbationum, verbis sapientissimis atque opportunis, ne sit importuna sapientia, ac próinde putida, & odiosa; sed quæ quoties se prose

Quomodo versabitur inter homines.

proferet, velut salus quædam appareat iis, qui adsunt. Gestũ ipsius & corpus vniuersum modestia & moderatio decorabunt, dicta verò & facta, grauitas, ac constantia: vt aliis ad similem vitæ rationem exemplo esse possit. Multùm quidẽ persuadebit oratione, sed plurimùm vite innocentia. Et quo ab illo accuratiora prodeant ac puriora omnia, illud animo eius perpetuò succurrat, nihil ab eo vel dici vel fieri, quod authoritatem non habeat, & in exemplum à beneuolis sumatur, putant enim eam esse legem vitæ: à maleuolis autem & inuidis ad examen & censuram sinistram. Idcirco erit & in agendo cautior, & in pronunciando cunctatior, & omnino in loquendo circumspectior Propter hunc bene audient literæ atque artes, multique eius æmulatione studiis sese disciplinarum dedent, quarum fructum tam pulchrum, atque admirabilem cernunt. Quàm est pudendum viris doctis, homines sæpe imperitos moderatiores habere animi motus, quàm illos sapientiæ præceptis constipatos. Qua de causa literis frequenter grandè fit à plerisque conuitium, multísque in odium venerunt, qui sese prudentiores forè arbitrantur, si illarum nihil prorsum attigerint. Cæterùm ea bona quæ viri docti aspectui exhibebunt hominum, veriùs re ipsa præstent, quàm ostentatione. Prodit se tandem malè simulatus animus, atque eò fit magis inuisus, ac detestabilis quò diutius grauiúsque imposuit. Veritatis porrò ingentes & solidæ sunt radices: & lux quantumcunque occultetur splendorem suum foras emittit. Sapienter Epictetus: oues non iactant apud pastorem, quantum quoque die comederint, sed id re testificantur, lacte, lana, fœtu. Turba studiosorum seculum vocat felix, in quo multa sit eruditio: non est verò id felix seculum, sed illud quum homines docti re ipsa præstant, quod legerunt, quod profitentur, quod aliis præscribunt: quum qui audiunt, & vident, coguntur exclamare: hi sunt qui loquuntur, vt viuunt: & viuunt vt loquuntur, quod philosophos illos de Origene Adamantio dixisse Eusebius est author. Ne erubescas parũ rectè facere, quæ non potes meliùs: erubesce malè facere quæ potes bene. Præbebunt se docti mites, affabiles, moderatos, prauis cupiditatibus inuictos, & ostendent quantum in hominis corde efficere possit sapientia, si regnet: quámque longo interstitio sapiens ab incipiente distet. In rebus magnis, &

præclaris valere ac pollere sit eis satis: ne cupiant in quibusli bet haberi magni non in armis, equis, venatione, piscatione, saltationibus, lusibus, dicacitate procaci, aut triuiali. Hoc ar delionum est, non sapientum: & fiunt eruditi ridiculi. qui de illis non minus volunt, quàm de sapientia iudicare. Nam quemadmodum à luce nihil in obscuro cernimus, nec ab obscuro in luce: ita mirandum non est sapientes hallucinari ad nugas trãslatos, vtiq; & nugatores in sapientia cæci sunt.

De docendo.

Est eruditi hominis opus eam ipsam eruditionem in alios transfundere, & quasi de suo lumine lumen in aliorum mentibus accendere: ideóque in visione Danielis dicitur, eos, qui ad iustitiam erudierint multos, fulgere sicut stellas in perpetuas æternitates: & Dominus noster magnum illum vocatum iri ait in regno cælorum, qui iustitiæ præcepta & ipse fecerit, & alios edocuerit. In docendo quem potiùs magistrum imitabimur, quàm illum ipsum Christum, quem pater ad erudiendum humanum genus cælitus demisit? post hunc magno interuallo eos qui Christum sunt secuti. Is verò quum esset diuina sapientia, illa tamen protulit sola, quę audientibus essent profutura, non quæ quantus ipse esset, declararent. Nam si gloriam suam affectasset, aut sese patefacere expetisset, quæ essent ab illo, & quàm admirabilia patefacta, sed quæ captum omnem excessissent, etiam angelorum. At verò nobis seruiebat omnis illius oratio, non ostentationi sui. Sed ne delitiæ quærendæ sunt, vel oblectatio. Plinius peculiarem in studiis sentit causam illorum esse, qui difficultatibus inuicti vtilitatem iuuandi prætulerunt gratiæ placendi. Paucitate discipulorum contentus fuit Dominus, quum Dei sapientiam, & viam æternæ salutis mostraret mundo. Quis potest de discipulorum numero conqueri, quum author humani generis duodecim hominum scolæ acquieuerit? Frequenti auditorio ambitio magis seruit, quàm seueritas institutionis.

Oracula veterum de schola

Ceterùm de schola oracula hæc habentur veterum, docendũ sine inuidia, absq; rubore discẽdum, gratię semper habendæ docenti, aliena inuenta sibi non vsurpãda. Cogitabit vir sapiens mundum hunc esse, velut ciuitatẽ quãdam, cuius ipse sit ciuis, aut magnam quandam domum cuius ipse sit de familia, nõ referre à quo bene aliquid dicatur, dicatur modò: hic parari opes illas, hic ad publicas relinqui cõmoditates:

tes:parentur, & communicentur, à quo autem, nihil interesse. Quare & ipse sua pro virili parte conferet, & alios vt conferant, benignè adiuuabit. Et quatenus se, ac suam imbecillitatem cognitam habet, & perspectã, alioqui nec sapiens dici posset, nec doctus, reputet cum animo suo, quãtam humano generi inferret iniuriam, si neminem se vel meliorem esse, vel doctiorem vellet. Porrò de cursu institutionis Socratis sententiam ex Platone adducit Cicero, quem solitum dicere scribit, perfectum sibi opus tum esse, si qui satis esset cohortatione sua concitatus ad studium percipiendæ, cognoscendæque veritatis. Sed nos similitudine vtemur notiore: tamdiu esse cuique opus duce, quandiu viam ignoret, eam vbi per sese possit peragere, animo indigere magis, quàm magistro.

Concordia doctorum.

Docti inter se concorditer, ac humanè conuersentur. Enimuero turpissimum est nobis, latrones ac lenones maiore inter se cõsensione viuere, quàm eruditos. Sed nec eruditis vnanimitas, ac beneuolentia deerit, si disciplinas integre ac sanctè coluerint, non ad gloriam, vel quæstum: nam vbi harum rerum cupiditas inualuit, difficile est sanctã seruare societatem. In studiorum collationibus qui alteri melius dicenti concedit, ne victus nominetur: alienissimum est ab hac re nomen illud, neq; enim pugna est hæc, vel qui dissferunt, aduersarii: acerbissima atque inimicissima appellatio in suauissimam rem, & beneuolẽtiæ natura ipsa plenam est translata. Nam quæ potest maior inueniri coniunctio vel arctior, quàm animi, & eius, qui illum ad prudentiã aut virtutem excolit? Non alia vtique quàm arui, & agricolæ, vt non immeritò parentes sint animorum, qui docent. Et quẽadmodum in oculorum, ita in mentis aspectu. Qui non satis cernit perspicuè, acutiùs cernentis cedat iudicio, sine indignatione. Oculos ille acutiores vel saniores est nactus, hic ingenium vel natura perspicatius, vel vsu, ætate, diligentia expolitius. Quid quòd interdũ animaduertentiæ magis laus est, quàm ingenii: casus nonnunquam, sicuti quum elapsus numus, à multis quæritur? Sed vt nuncupetur sanè quando ita inueterauit, congressus, & lucta, & pugna, & victoria: quæso expendat quisque secum, quantum sit beneficium liberari à tyrannide ignorantiæ, quæ seruitus est omnium grauissima, & teterrima. Sapienter Plato, Tantò præstat disputa

ſputatione vinci, quàm vincere, quantò eſt melius magno malo liberari, quàm liberare. Quid enim exitialius homini poteſt contingere, quam falſa opinio? Vt ſit hoc fortaſſe liberatori glorioſius apud nonnullos, liberato certè vtilius eſt. Verùm huic tanto ignorantiæ malo libentiùs eximeremur omnes; ſi diſputationes minùs eſſent ſcenicæ, nec tantum tribueretur coronæ, quæ colluctantes cingit: eſſétque amica potiùs ſermocinatio, quàm pugna inimica. Quod quum in genere omni diſciplinæ fieri decet, tum potiſsimùm in theologia, vbi contra ſacram veritatem impiè confligitur, & ſcrupuli gignuntur in animis audientium de rebus, quas certas, fixas, inconcuſſas haberi fas eſt. Exaſperat porrò ſparſos ſcrupulos dæmon hoſtis, atque auget: accommodant etiam homines ſuas manus, dum vnuſquiſq; de ingenii gloria laborat magis, quàm de veritate aſſerenda. Cedendum veritati omni, non piæ modò, & ſacræ, ſed prophanæ quoque: & præcepto ſapientis obtemperandum, quo iubemur non contradicere verbo veritatis vllo modo.

Candidæ ac prudentes cenſuræ vehementer ſunt ſtudiis omnibus vtiles, ſi animi iudiciū citra damnum affectus profertur, vt inquit Tacitus: nec quicquam eſt in his damnoſius, quàm iudiciorum confundi ſigna, ſicut in vita voluntatum: vt neſciatur quid quiſque aut probet, aut improbet: quod vſu venit hoc tempore, quum periculoſiſsimum eſt de quoquam loqui, tam iritati ſunt omnium animi, & parati ad pugnandum, vt vel attingere quamlibet leuiter nō ſit tutum, etiam ſi aliò ſpectes: tenera atque infirma conſcientia illico ſeſe peti ſuſpicatur, haud aliter quàm hulcerosi equi actutum concitantur, ſtrigile audita. Quanquam vitio huic incitamenta atque incrementa præbuere quamplurimi, qui acerbiſsimè alios perſtrinxerunt, nō vt veritatem exprimerent, ſed vt ſugillarēt, ac infamarent nomen alienū, vel odio impulſi, vel falſæ gloriæ ſpe adacti, exiſtimantes tam ſe habitum iri pulchros, & præſtantes, quàm alios tetros eſſe, ac viles oſtendiſſent. Sed illis multò ſecus, atq; ſperauerant, accidit: nam candoris etiam inerudīti ſua eſt apud omnes laus, malignitatis vel eruditiſsimæ vituperatio certa. Quid, inter hæc odia quantam accipiunt plagam diſciplinæ? Detrahitur authoritas tam odioſè rixantibus, & tam capitaliter inimicis; deſpondent animos excellentia ingenia, quum pertæſa

De cenſendo.

rem adeò amaram nempe digladiationes perpetuas ab studiis resiliunt, ac abhorrent: profectus inter hæc studiorum amittitur, atque obscuratur veritas, dum malunt quidam corrūpi literas, quàm instaurari per suos inimicos. Quantum scelus est eloquentiam, ingenium, & alia magna atque admiranda Dei munera, hominibus à Deo ad vtilitatem hominum concessa in eorum perniciem conuertere, per bona malefacere? Hoc verò iam nec ferarum quidem est, nedum hominum. Quanto religiosiùs Quintilianus Ethnicus, quàm nos Christiani: Mutos nasci, & egere omni ratione satius fuisset, quàm prouidentiæ munera in mutuam perniciem conuertere. Quid refert quomodo impetas alium, ferro an stylo, vbi voluntas est eadem, & plerunque lingua plus lædis, aut stylo, quàm gladio? quippé ferro corpus modò consaucias, lingua verò etiam animum. Artes humanitatis nominantur, reddant nos humanos: à Deo optimo sunt traditæ, reddant bonos. Nam qui alteri inuidet, quod est ei Deus largitus, quid aliud quàm sanctum Dei iudicium improbat, & distributionem munerum illius condemnat? Tametsi quid est, quòd queri quisquam possit de Deo? An non tecum ille egit prolixe? Aliquos supra te vides, at quantò plures infra te? Erit vir doctus in definiendo lentus, in asseuerando minimè pertinax. Quæ reprobaturus est, etiam atque etiam leget, versabit, excutiet, ne quid ab eo temere in damnando affirmetur: minùs circumspectum esse velim in laudando. Caueat ne non satis intelligat, quæ damnat: ne cui notam inusturus est, maiorem pro se rationem habeat, quàm ipse contra eum. Consultius fuerit nihil pronuntiare, quàm vt condemnatio in iudicem ipsum recidat. Quòd si hanc siue prudentiam, siue benignitatem animi in homine docto requiro, quid me sentire par est de illis, qui bene dicta inuertunt, & deprauant, quo causatius existimentur conuellere? Nam si flectere in melius & pium & vtilissimum est multis, profectò magnum erit scelus in peius detorquere.

Adriani Pontifi-cis mos.

Ego Adrianum Florentiū illum, qui posteà factus est summus Pontifex, quum adhuc esset decanus Louaniensis, in publicis sæpe disputationibus quæcunque authorum dicta à disputantibus citarentur, interpretantē pro se audiui, nunquàm aspernantem, etiam si ex iis essent, qui adhuc viuunt, nempe Iacobi Fabri, aut Erasmi Roterodami. De viuis censendum

ſendum cautiùs, de mortuis reuerentiùs, qui ſunt iam inuidiæ exempti, & redditi ſuo iudici: eámque ſubierunt cenſuram, quæ omnes manet, idque potiſsimum de illorum vita, & moribus: nam de eruditione paulò licebit liberiús. Eos per quos profecerit quis, citet benignè, nec velit, vt ait Plinius, in furto depræhendi potiùs, quàm mutuum reddere, præſertim quum ſors fiat ex vſura. Olim adeò erãt in ſuum cuique tribuendo æqui, ac liberales, vt ne verbum quidem vnum authori ſuo ſurriperent: declarant id Plato, Ariſtoteles, Cicero, Seneca, Plutarchus, & alii: nunc & verba, & ſenſa, & argumenta etiam integra, nõnunquam inuenta & opera ſubtrahuntur: quod ſeruile eſt admodum, magnarúmque ſimultatũ in ſtudiis origo: Cui enim non ſit graue ſeruos ſibi ſuos abduci, nedum filios? Vtinam & de hoc plagio aliquid cautum eſſet lege Fannia: nec vlla ſpectari conuenit diſcrimina vel patriæ ſcriptoris, vel ſectæ, vel ætatis: quemadmodum ſtultus ille populus, qui vt prudenter ab Horatio carpitur, redit ab faſtos, & virtutem æſtimat annis. Non quin par ſit, vt libri plus authoritatis mereantur, qui iam tot ſeculis placuerunt, illiſque tot ingeniorum conſenſus approbationis ſuæ calculũ adiecit: de quibus omnibus vna illa de ſcriptoribus ſententia proferenda iudicatur. Quid quòd nouitas omnis iudiciũ præpedit, videlicet nondum bene cognita? Qui in verbo vno aut altero, aut multis etiam quempiam correxerit, ne continuò videri poſtulet ſe illo eſſe doctiorem, aut magis ad rem attuliſſe; quod multi ſibiipſi ſtultè perſuadẽt: vt ſi quid in magnis authoribus corrigant, illis ſe protinus anteponi oportere autument: velut quum memoria ſeu incogitantia magnus vir labitur, nam Horatio vel Homerus ipſe dormitare nonnunquam videtur: aut quum linguæ ignorãtia fallitur, quæ errata Græcè, ac Latinè ſemidocti captant, magna ſanè iniquitate, qui à nobis eam cognitionem Latini aut Græci ſermonis exigunt alieni atque inſititii, quæ in Cicerone, aut Demoſthene vix fuit, vel in quopiam ex illis, qui linguam ſuxerũt cum lacte, quique populo vniuerſo vti quotidie poterant magiſtro, & de quibus dubitarent, à cerdone vicino aut fabro admoneri. Quòd ſi iſti tam acres cenſores ſubituri eſſent eandem conditionem iudicii, mitiores credo ſe præberẽt ſuis reis. Haud pauca iniquiſsimæ huius ſeueritatis habemus exempla, non

tam prisca, quàm seculi huius finitimi, Vallæ, Politiani, Beroaldi, Mancinelli: non pauciora ætas nostra tulit, vt prætercam in hoc genere calumnias, de quibus quum de corrupta grammatica dicerem, sum locutus. Equidem haud negauerim, quin notari magnos scriptores intersit eruditioris. Sed nō protinus plus aut idem adfert, qui notas, & qui opus composuit. In authore alicuius disciplinæ, boni consuletis errores alterius: vt in theologo historiæ, in historico primæ philosophiæ, modò muneri suo satisfaciat: multò benigniùs linguæ peccata cōdonabitis: bonam sententiam Gallicè, aut Hispanè dictam amplectemur, non accipiemus vitiosè Latine. Ego verò cum Marco ipso Tullio indisertam malim sapientiam, quàm stultam loquacitatem. Augustinus rectè, qui eo magis ait solœcismis & barbarismis offendi homines, quo infirmiores sunt: & eo esse infirmiores, quo doctiores videri velint, non rerum scientia, quæ ædificat, sed signorum, qua non inflari difficile est, quum & ipsa rerum scientia sępe ceruicem erigat, nisi Dominico reprimatur iugo. Nolim tamen hoc sibi nomine imperiti & sordidi scriptores plaudant, tanquam res habeant, quia verbis carent: imò duplici crimine sunt isti damnandi, quòd quum rerum essent vacui, nitorem omnem, atque elegantiam verborum abiecerunt: nam si res essent penes illos, indocti profectò atque iniqui esset, de vocibus mouere illis controuersiam vllam, aut querelam omnino aliquam: quo apparet multa esse verba nequicquam Ioanni Pico profusa in illa ad Hermolaum epistola nobili: non enim res sunt apud Auenroem & Scotum, quod ipse sibi sumit, qui à nobis non tam vt spurci, quā vt inanes culpantur. In scholis & tota vita quantumcunque ob ingenium, iudicium, studium, eruditionem multiplicem, cognitionem variarum rerum latè patentem laudetur quis: de virtute certè ac pietate laudari corā non oportet, ne leui illa extollatur aurula, & id ipsum bonum de quo laudatur, dum laudatur, amittat: nec absentem nisi parcè, & de operibus quæ videmus. Paulus nō vult quenquam de ipso iudicare, aut sentire, supra id quod videat in eo, vel audiat: & Sapiens nesciri ait ab homine odio ne, an amore dignus sit: videlicet finis est expectandus in vno quoque hominum, animali ad mutationem promptissimo. Viri docti eo inter se debent esse affectu, vt iuxta Pauli sententiam, nec inuicem
iudic

iudicent,nec iudicati ægre ferant: sed vtrique expectent patienter tribunal,& forum illud Domini sanctum,& iustum. Iudicans dementer, ac flagitiosè agit, qui de conseruo suo communi domino præiudicat. Iudicatus autem tractet animo id,quo se Paulus cõsolabatur:Ego verò nihili facio à vobis iudicari,vel ab humano die.Dominus est, qui verè,& iustè est de me sententiam laturus: illius cognitionem reformido,illi quantum possum,me ipse paro.

Quomodo ferēda inuidia.

Non deerunt magnæ eruditioni, qui inuideant:res altas & pulcherrimas morsu appetit liuor, fœda & iacentia prætermittit illæsa. Themistocles Atheniensis homo, quod res eius docuerunt,acutissimus,rogatus à quodam,an præclara iam sibi videretur agere: nondum inquit, nam inuidos non habeo. Quòd si ea est lex, quam sibi humana malitia imposuit,ferat vir sapiens cõmunem sortem, nec indignetur sibi accidere, quod omnibus. Nec à Deo contendat impetrare, quod ab eo patre filius non impetrauit vnicus,charissimus, vt in suo mũdo deessent sibi calumniatores & maleuoli, qui diuina illius opera in partem pessimam raperent. Vult ergo lege hac seruus nequam domi alienæ solui, qua filius domi suæ tenebatur? Sed nec est tamen à benefaciendo propter inuidos,& maleficos cessandum. Accipite Socratis orationem,quæ est à Platone in eius Apologia perscripta.Si mihi viri Athenienses in præsentia concedatis vitam hac conditione,vt ne post hac in sapientiæ inquisitione verser, diligo quidem vos, sed Deo certum est parère potiùs, quàm vobis, ac quamdiu viuam,& valebo, philosophari,atq; vnumquẽque vestrum exhortari ad virtutem non desistam.

De scribẽdis operibus.

Et quando is qui eruditionem est nactus non præsentibus tantummodo, nec iis quibus cum viuit, prodesse volet, verùm absentibus quoque & posteris, sensa animi sui monimentis literarum ad diuturnitatem cõsignabit. Principio noscat se,& vires suas expẽdat,quibus polleat rebus, quibus sit scribendis idoneus. Aptissimi omnium sunt ad monimẽta ingenii tradenda posteris,qui iudicio præditi vegeto & acri,ad coniectandum sunt dexterrimi. Qui verò diligentia solùm valent,ingenio non item,ea sibi desumant,in quibus diligentia sit opus,non acumine. Abstinebunt ab orationibus,ab historia,cui conciones sint admistæ, à prima philosophia,à præceptis morum: tractabunt obseruationes,colle-

ctanea, nudos annales, emendationes authorum, collatis codicibus, quod fecit Valerius Probus, non addita sua coniectura: nam hoc munus est iudicii. Non eiusdem est & multa colligere, & de illis omnibus exactam sententiam, & iudicium promere. Idcirco studiosi, qui nihil intermittẽdo multa legunt, multa audiunt, multa scribunt, & colligunt, iudicio ferè seipsos priuant præcipuo bonorum omnium in vita. Danda est sua studiis relaxatio, & viuidius est iudicium animi non fatigati. Cursus, saltus, deniq; labores omnes fortiùs ac validiùs ex interuallo exequimur. Scripturo multum est legendum, meditandum, scribendum, emẽdandum, ędenda paucissima. Harum actionum hæc est, nisi fallor, proportio. Lectio sit vt quinque, meditatio vt quatuor, scriptio vt tria, emẽdatio vt redigat illa ad duo, ex his duobus vnũ proferendum in apertum. Ad hoc opus maximi momenti purior ab affectibus & sedatior accedat, quàm ad aliud quodcunque, etiam pacem à Deo, & veniam precatus. Veniet illi in mentem vocem dissolui statim, exaudiri à paucis, scripturam omnibus innotescere, & semper: idcirco nunquàm non lædere, quæ hic sint mala. Non sument in manus stylum, quandiu ira, vel odio, vel metu, vel ambitione, vel qua alia praua cupiditate agitantur. Si eam deponere non possunt, stylum citiùs deponant, ne quid veneni in opus transfundatur animo, id est ex fonte.

Emendatio.

Posteaquam scripseris ostende iis opus, à quibus rectè admoneri te posse confidas, eorúmque sententiam attentus ac patienter auscultato, quam tecum æquo animo reputes, vt quæ videbuntur corrigas. Quantò satius est ab amico priuatim admoneri, quàm ab inimico publicè obiurgari? Sunt tamen noua quædã inuenta, quæ meliùs poterit author ipse arbitrari, ac iudicare, quàm alius quiuis. Primùm quum pariet, ne afficiatur amore fœtus necdum visi: quę res vehementer iudicandi facultatem debilitat, quum priùs quàm cognoscamus, diligimus: quod parentes in filiis faciunt, qui nondum natos iam amant, quo fit vt mox censere de natis non valeant. Hinc quod Quintilianus consulit, opus aliquantisper seponat, vt ad illud postmodum refrigerato iam inuẽtionis ardore, tanquam alienum redeat, lector, non author: accedet multum iudicio ex dilatione, tum comparatione sui atque aliorũ. Quæ omnia si probè sit executus, opus tamen

perg

pergat placere, bonam debet author ſpem concipere, placiturum quoque aliis.

De emittendo in publicũ verſiculus eſt Horatii. Ne pręcipitetur editio, nonúmq; prematur in annũ. Ex cuius duabus partibus priori conſentio, poſteriori non item. Neque enim videtur mihi in tanta vitæ breuitate expedire, vt nonus demum annus fœtum nobis pariat. Sed neque in vniuerſum poteſt dari certa regula propter varietatem ingeniorum, & operum: ſatis fuerit admonitam eſſe cuiuſq; prudentiam, nõ oportere editionẽ tanquam immaturum partum ante tempus eiici. Nam re poſita quacunque neceſſe eſt, iudicium antequam ritè de illa ſtatuat, quæ ad illam pertineant omnia attentè ac ſubtiliter circunſpicere, quod fieri cogitationes præceleres non ſinunt, vt quæ intentionem mentis in vnum aliquid rapiunt penitus, & à contemplatione totius auertũt: itaq; fallitur ſcribens ipſe, & falſus alios, qui ſe illius cõmiſerunt fidei, in eundẽ ſecum errorem trahit: quódq; ſemel erit prauum, ſi de eo admoneatur à quoquam, pertinaciter defendit, ne lapſus credatur, vnde oriuntur ſectæ, feraciſſimum rixarum ſeminariũ. Sin ipſe errorem ſuũ ſponte agnoſcit, non emendat ſimpliciter, ſed ambiguè, ac perplexè, nomini magis, quàm veritati conſulens. Hinc ſunt editiones fictæ, & refictæ toties, vt aliquãto poſt neſciatur quæ prima ſit illarum, quæ altera, vel tertia, quæ authoris ipſius ſententia qua ſtandum: idq; fit tantò confuſiùs & incertiùs, ſi quo ſecũda, aut tertia, & aliæ deinceps recognitiones non peruenerint. Neq; verò me fugit, eſſe nõnulla, quę primo quoq; tempore neceſſe erit euulgari: de quo genere ſunt narratio rei geſtæ ad plurimos viuentiũ pertinẽtis, tum quę inſectãdi criminis in cõmune noxii, aut depellẽdæ à nobis calumniæ cõponuntur: ea ſatis fuerit diligẽter eſſe à nobis excogitata & perſcripta, nam dilationem res non ferunt: nec quæ ſunt eiuſmodi, præcipitata dici debent, ſed maturata. Non deſunt quæ deterit cura, non emendat: ſunt enim ingenia tam ſubiti ac viuidi impetus, vt eorũ opera meliora ſint effuſa quàm retuſa. Editio.

Quæ poſt editionem videbuntur authori ipſi parum rectè expenſa corrigat planè, apertè, ſimpliciter, magis de claritate veritatis ſolicitus, quàm de ſua ipſius. Sed nec ipſe iacturã vllam fecerit exiſtimationis. Quis enim eſt vſque adeò rerum humanarum expers, & ignarus, vt neſciat optimos Editionis correctio

quosque, & sapientissimos viros tempore, ac studio in melius proficere? An ego excellentis ingenii virum nihil plus credam assecutum senem esse, quàm iuuenem? Iners profectò, ac miserrimum est ingenium, cui non plus posterior dies, quàm prior adfert. Si libri sint dogmatici sparsi iam & euulgati admodum, consultissimum erit librum correctionum exemplo diui Augustini componere: aut si quid erit addendum, secundam æditionem seorsim dare, vt fecisse videmus Boethum Seuerinum. Sin opus vel non continet dogmata, vel non adeò est diffusum, licebit, quod est apud poetam, male tornatos incudi reddere versus, & opus reconcinnare, atque etiam si res ita ferat, retexere de integro. Quod si ab aliquo corrigatur, agnoscat beneficium, & palàm agat gratias. Veritas enim pro qua nos in acie conuenit stare, nullius est propria, sed communis omnium.

Quòd si ille in eam inciderit, irasci te non oportet, illi potiùs gratulare felicitatem, quam & tibi licet esse cum illo communem. Sed proculdubio ita res habet, qui pro veritate certant, sic sunt animati, vt eam à quocunque inuentam complectantur: qui autem pro suis inuentis, id est pro suo nomine ac gloria, tanquam aras & focos, quicquid ab eis prodierit, tueantur: cuiusmodi sunt in omni quidem disciplina complures, sed in iis potissimùm artibus, quæ circa sermonem occupatæ sunt, grammatica, poetica, rhetorica, & ea, quæ cum his est coniuncta, philologia: primùm quòd peritia verborum, vt rectè est ab Augustino scriptum, valde inflat: deinde quòd horum opera magis videntur esse illorum fœtus, quam quæ philosophi, aut theologi conscribunt: orationem enim orator peperit, poeta carmen: veritatem non peperit philosophus, aut theologus, sed natura: ideóque verax philosophus cõtradictionem opinionis suæ, naturæ potiùs interpretatur esse iniuriam, quàm sui. At qui falsum comminiscitur, ægriùs fert repugnari sibi, quàm qui asserit verum: nam verum nemo gignit, falsum ex mendace ipso nascitur: itaque qui verum affirmat, propugnationem sui dicti naturæ, tempori, Deo committit, qui falsum, ipse sibi illius tutelam sumit. Accedit his, quòd verba velut facies & forma quædam sunt exterior, sensa autem interiora illa referunt, ceu valetudinem & mentem. Indigniùs verò formosi accipiunt cutem & lineamenta sua perstringi, quàm boni

ſuam virtutem: citiúſq; vir probus malum ſe appellari æqvi boníque faciet, quàm ſpecioſus deformem. Quæ ad mores non pertinent ea graue eſt ad alienum nos ſtomachum aut iudicium formare. In iis verò, quibus homines vel meliores fieri, vel peiores poſſunt, publicos præfectos eſſe aliquos examinandis libris expedit, viros iudicio, doctrina, probitate in toto populo pręcipuos, ac ſpectatos.

TOMI SECVNDI, QVI CONTINET LIBROS DE TRADENDIS Diſciplinis, ſiue de doctrina Chriſtiana,

FINIS.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS VALENTINI,

De prima Philosophia, siue de intimo naturæ opificio, Liber Primus Tomi Tertii.

E INTIMO naturæ opificio, hoc est, quibus ex causis, qua ratione, atque actione oriantur singula, crescant, existant, intereant, disserendum est nobis hoc opere. in quibus omnibus scrutãdis tametsi magnis tenebris premitur nostra mens, tamen alium in hac vita haberi corũ quæ sensuri aut dicturi sumus ducem, nec possumus nec debemus, quàm quod illa & vi sua naturali, & vsu ac meditatione consequitur, ne dum ea comminiscimur quæ ratione nulla demonstrantur, in absurda figmenta incidamus, & somnia sequamur pro doctrina sapientiæ. Cui quidem rationis nostræ præceptioni, ac monitis non solùm auscultabimus in speculatione naturæ, sed in rebus etiam diuinis cum omni cultu, ac reuerentia, vel spectandis, vel vt dabitur nobis exponẽdis. Habitat enim Deus lucem inaccessibilem nobis, circunseptã caligine, ita vt nos corpore hoc peccati obesi lucem non valeamus intrare, nec perrumpere caliginem: & qui proximè ad Deum accedunt, offundi se vicina caligine sentiant, & non assequi sese attestentur, quemadmodum vir ille cælitus etiam illustratus fatetur: ego, inquit, nondum arbitror me compræhendisse. Tamen in illis ipsis quę indicibili interuallo captum nostrũ omnem antecellunt, & verbis ac humano loquendũ est more, &

Dux vitæ mens.

re,& vt ratio & iudicium nostrum assequitur,sentiẽdum, ne si hũc spernamus ducem,in errores multos vagi,atque incerti prolabamur.Furor est hominẽ relictis quę homo capit,ea quæ non capit,affirmare,nisi quẽ constet magistro edoctũ humanitate omni maiore,ac potiore,quod paucis admodũ tribuitur .Neque verò vsque adeò mentis nostræ acies retusa est,quin eatenus veritates prospiciat , quatenus hominum generi conducit:hoc enim beneficium est ingens hominum generi à Deo tributum.

Et humana quidem iudicia sunt quædam naturalia, sunt alia siue artificialia,siue arbitraria libeat appellare,siue etiam consulta.Naturaliter dicũtur iudicari,quæ ab omnibus eodem modo & semper:vt quę vsurpantur à sensibus.Item quę à parte maxima,& ab iis quorũ ingęnium integrum est , ac rectum,id est,planè humanum,non deprauatum vel stupore,vel educatione quadam ferina non studiis,ac persuasionibus infectum,& detortum. Artis siue arbitrii , siue consilii sunt,quæ ab aliis aliter,& aliàs censentur. Quod naturale est,non potest esse ex falso.Neque enim falsas de rebus opiniones humanis ingeniis Deus indidit:nec potest certius esse veri argumentum,quàm omnes naturaliter sic sentire.Nam si magni alicuius & sapientissimi viri authoritas iure habet momenti plurimum,quanto habebit maius authoritas generis humani,& quidem à natura verissimo,ac certissimo doctore instituti?Quid ignorat Deus,aut quid est,in quo velit nos falsos?Vult ille nos opus suum veras de se , ac rebus omnibus,habere sententias,nec inscitia nostra illi potest vlla ex parte prodesse.Auspicatè de hoc tãto ac tã admirabili opificio dicturi,ab illo exordium cepimus,à quo sunt rerum vniuersarum origines,in quo media,ad quem exitus , quemadmodum à sancto Apostolo est traditum. Humanũ iudiciũ.

Apparet ergo à natura esse nobis inditum Deum esse, quando nulla est tam barbara,atque immanis natio , cuius non animum intelligentia atque informatio imbuerit Dei. Quisquis oculos in sublime ad tantam, támque admirabilem speciem attollens considerat ordinem,& constãtiam cælorum,ac temporum,profectò dubitare nullo modo potest, quin à præstanti aliqua sapientia hęc administrentur.Tum quæ sunt naturalia , in iis apertissime se produnt , quæ repentina consilium omne excludunt.Atqui in lætis , aut Deũ esse.

trist

tristibus subitis, sępe etiam in admirãdis, quum affectus arte non possunt regi, oculos sursum omnes dirigunt, & opem illhinc poscunt, aut gratulantur, aut venerantur, ac adorant: quod est clarissimum signum, existimare eos illhic habitare potentissimum authorem ac rectorem omnium. Nam quod sursum oculos erigunt, quum princeps naturæ sit vbique, hoc significant, dignissimum esse locum illum, quæ sedes dicatur, & quasi regia principis omnium. Tum illius & vis & sapientia potissimùm cælo declaratur, sicut à diuino vate dictum est, cælos enarrare gloriam Dei,

Deus. Verùm quisquis Deum nominarit, indubiè rem putat se nominare sapientissimam, potentissimam, optimam: magnúmq; ducit nefas esse, si quis contrà de Deo sentiat. Quid enim sapientius, quàm qui hæc regit quæ vel sola contemplatione stupefaciunt omnium mentes? Quid potentius, quàm cui hæc vltro parent? Quid melius, quàm qui hæc cõdidit omnia tam pulchra, tam grandia, nullius rei indigus, quique tantas commoditates rebus omnibus conditis ad se conseruandas progenerat? Qui tam lentus est ad se de iis vlciscendum, à quibus numen suum nefandis facinoribus violatur: neque enim inter hominum scelera adeò tum crebra, tum etiam grauia, & abominanda momẽtum temporis perseueraret mundus, nisi ille, qui hæc regit esset optimus, & proinde longanimus. Ergo quia sapientissimus est, omnia in finem aliquem constituit, & quia optimus in finem bonum. Non enim sapiens temere aliquid aggreditur, nullo præposito sibi fine, quem spectet. Nec bonus aliud spectat, quàm bonum. Et quia potẽtissimus, facilè quæ sapientia ad finem illum esse congruentia iudicarit, exequutus est. Nobis quidem propter tarditatẽ ingeniorum, & maximarum rerũ inscitiam, ortus, progressus, exitus, & causæ singularũ ignorantiæ sunt. Fieri tamen non potest, quin ille maximas habeat, & in minimis rebus causas, alioqui non esset qualem natura ipsa docet, sed neque alium vel mens ipsa potest sibi cogitatione fingere.

Causę voluntatis Dei. Verùm illius sanctæ & reconditæ voluntatis rationes, ac consilia occulta sunt nobis. Itaque væcordis est earum rerum causas inquirere, quæ causæ nõ sunt ab illo foras proditæ, sed in consilio ipsius reseruantur. De quo est in sacris literis: Quis cognouit sensum Domini, aut quis consiliarius

eius

eius fuit. Tales sunt causæ eorum, quibus illa sapientia pro instrumentis vtitur sui finis, nam hæc sunt voluntatis eius, sicut artificis in paritate similium instrumentorum hęc sumere ad opus magis, quàm illud. Omnia enim Deo sunt ad quoduis opus paria, nec minùs commodè aliis posset vti ad eundem finem, quàm illis quæ sumit: vt ignem esse calidũ, glaciẽ frigidã, hominẽ sic esse cõpositũ, sic ali, sic viuere, tot cęlos, tot stellas, non pauciores, nec plures. Hæc naturæ, id est, huic opificio sunt prima, nobis postrema, vt nec nos, nec illa vlterius progrediamur: Illa quæ vbi incipit, nos qui ibi sistimus. Deo verò media sunt, ac instrumenta voluntatis. Quippe non aliud sunt rerum naturæ, quàm illius instrumenta. Quærere cur non plura astra, cur non pauciora, cur nõ aliter disposita, Item de elementis, de formis animantiũ, denique de numero, magnitudine, dispositione, viribus earũ rerum, quibus constat hæc tanta vniuersi molitio, hoc verò est vetita septa transcendere, & impudẽter ingerere se in arcana diuinitatis. Illa enim omnia voluntatis sunt illius cuius consilium nescio an communicatum sit angelis, certè nobis occultum est. Quæ verò his positis sequuntur, naturæ sunt; Et naturæ legibus sancitis, vt ignis lignum exurit, non saxum: stomachus humanus panem & carnes concoquit, non stupas. Luna plena deficit, silens verò solem abscondit. Longiores esse dies in æstate, quàm in hyeme. In quibus coniecturas quasdam inuenit hominum inquisitio: nam scientiã non meremur, & peccato contaminati, & proinde graui mole corporis oppressi, Sed neque est nobis necessaria. Nam viddarus omnium quæ in hoc sublunari sunt mundo principẽ esse, ac præsidem hominem constitutum, quando non belluis sunt hæc parata, quæ vti nesciunt: finem verò quum aliquem etiam in minimis ac vilissimis esse rebus sit compertum. Nec mirum, quando, vti diximus, à Deo nihil est temere, aut frustra conditum, nempe à sapientissimo. Hominis autem tam excellentis naturæ nullum hîc videmus, imò eum anxiè & irrequietè aliò pergere, dum hanc vitam agit, apparet eum aliò tendere, ac spectare. Nec quicquam homine esset vel vanius, vel miserius, si huc tantùm omnes illius actiones, cogitationésque referrentur: quum eum palàm sit nunquàm quiescere, semper in solicitudine, & cura futurorum iactari, nunquàm potiri votis, quibus in totum

Homo princeps sublunarium.

totum acquiescat: optare semper, quorum nunquàm fiat compos: qua de re alibi erit copiosiùs disserendi locus. Quapropter, aliorsum dubio procul quàm ad vitā hanc pertinet, nempe ad alteram quàm assequetur his vinculis corporis & peccati solutus. Vt quemadmodum in locis maternis tantis contectus inuolucris, per nouem menses huic luci formatur, sic in hoc corpore illi alteri paretur: quod tantùm mysterium intellectum esse à L. Seneca magnum est indicium, quantopere ad veritatem omnem mentes nostræ sint à natura conformatæ, quæ si velint studiosè nauare operam, ad ea peruenient, quæ impiis, atque imperitis incredibilia videntur. Sed reuertamur ad id, quod cœpimus. Quemadmodum ergo in vtero sensim robur accipit, & condiscit hanc lucem, atque aërem posse ferre, sic nunc exercet se per virtutem, vt tantæ illius lucis aspectum sustineat, in qua est finis eius, ad quem est conditus. Nam in eo positus nihil requiret amplius plenus gaudiorum, & securus. Sed hic eum contemplari est velut præfectum huic orbi, religionis capacem, ac Dei cognoscendi. Et quia cognoscit tantum bonum, etiam amat, nam voluntas in bonum fertur, prona nutu suo, vt mentis acies in verum. Porrò quod amatur expetitur. Quid enim amatur nisi pulchrum, & ideo expetibile? Amor enim vinculum est vnicum rerum spiritalium: siquidem non aliò glutino possunt illæ copulari. At quòd homo natura id expetit, euidens signum est posse assequi: quando ad impossibilia naturales cupiditates non accepimus. Ad hoc quidem habent omnes insitam à natura expetitionem, quam reprimunt tamen nonnulli tanquam improbum votum, & impossibile desyderium, quum se tam pusillos reputant, illum verò tantum, sicut in humanæ quoque fortunæ magnitudinibus vsu venit: idcirco opus fuit medio aliquo, quod complexum in se sublimis & infimi naturam desperationem adimeret, fiduciam augeret, vt ab humili ad excelsum per illum ascenderetur. Sed hominem hunc siue iam tantarum rerum dominum, siue tantis bonis destinatum, instructum fuisse præclarissimis à Deo ad tanta munera facultatibus credi par est. Nam qui sapientissimus iussit finem peti, idem optimus facultatem & instrumenta finis consequendi voluit attribui: potentissimus tribuit. Fuit igitur ornatus, & quasi armatus viribus, & fir-

mitate

mitate corporis,vt ipse mancipiorum suorum dotes excellentiùs possideret:celeritate intelligentiæ, qua mundana & diuina facilè percurreret,quum vellet,quum esset opus:tum luce iudicii,& consilii,vt quid & cuius quidque esset pretii momentique censeret,in iis quorum erat dominus factus: æquitate etiam voluntatis, vt quæ conformia essent summo illi & soli bono,cui erat vni pariturus,sequeretur, quæ contrà deuitaret:vt hoc denique obsequio & amore coniungeretur ei,quo nihil habuit charius,& próinde neque optatius. Nunc verò quum & corpore hominem cernamus morbidum, & seruum eorum, quæ illi Deus subiecit, tum intelligentia tardum, & consilii tenebrosi,& voluntatis prauæ,indubiè degenerasse apparet ab illo homine, qui quum huic mundo erat à Deo præfectus, tum ad tanta bona conditus ac destinatus:nos peccatum scimus esse causam, quo desciuit à principe,& imperatore suo Deo. Quidam philosophorum naturæ progressu eò peruenerunt, vt dicerent animas hominum in istis corporibus,tanquam in ergastulis vinctas magnorum scelerum pœnas dare. Sed de imperio rerum & fine destinato vtrum retinuerit, vtrum amiserit, ex relictis,ac perditis facultatibus est intelligere: Ademptæ sunt vires & celeritas cognoscendi :hinc ad regendum potentia , tum obedientia subditorum , ergo & regnum cuius hæc erant instrumenta:& in eius corpore velut nota quædam censoria inusta est rebellionis primæ, vt menti nec corpus nec affectiones obtemperent, magna quidem & deploranda iactura , sed huic maximam adfert consolationem spes finis , quæ sumitur ex facultate ad eum consequendum relicta. Nam in delicto illo quum homo quantum in ipso erat,ius sibi omne præcideret ad finem,Deus tamen illius misertus castigauit filium,non abdicauit.In illo vtique scelere dominatum amisit orbis , non tamen , quod magis expetendum est , penitus eum reiecit Deus à fine:idcirco nec instrumenta & veluti viaticum sustulit,quo ad eum perueniret : tantúmque ei reliquit luminis,quantum sat esset ad ingrediendum illa via , quæ rectà ad felicitatem deduceret. Nunquàm eo lumine sustinuit Deus orbari prorsus hominem , quod ei de suo lumine quotidie accendit. Nunquàm enim fuit vlla vel tam stupida & socors natio,vel tam cæca ætas & caligine oppressa,

in qua homines ignorarint illa, quorum ſcientia ad felicitatem eos perduxiſſet, ſi eſſent exequuti. Ideo de filio Dei, quæ eſt diuina lux & ſapientia dicitur, quòd illuminat omnem hominem venientem in hunc mũdum. Perdidimus ergo res, & imperiũ, ſed nobis vera bona diuino beneficio, ſeu veriùs indulgentia relicta ſunt. Ad cognitionem quoque rerum naturæ id reliquit facultatis, quo aſſequeremur, quod vitę huic tuendæ ſatis eſſet, ſed labore tamen, cura, intentione magna animi: non quod eruendæ ſint res è tenebris, ſed quòd tardius eſt factum noſtrum ingenium, & debilior mẽtis vis caſu illo flagitii & diſceſſu à lumine. Neque enim tenebris ſunt res coopertæ, ſed noſtræ mentes: nonnulli tamen quæ ſunt in nobis vitia, in naturã transſerunt: verùm neque hac ignoratione quicquam accepimus iacturę ad eam perfectionem, quæ ſita eſt in adeptione finis. Nam amplior cauſarum cognitio pulchra quidem eſt, & voluptatem habet permagnam intuitu ſpinoſiſsimi ſpectaculi, vt Virgilius felicem eum vocet, qui potuit rerum cognoſcere cauſas: Sed tamen hactenus modò neceſſaria, quantum ſat eſt ad parandam & conſeruandam vel vitam vel virtutem, & vitam propter virtutem: quò videtur etiam Virgilius eam ipſam deducere felicitatem intelligentiæ cauſarum.

Tenebræ in nobis, nõ in rebus.

Atque metus omnis, & inexorabile fatum.
Subiecit pedibus, ſtrepitúmque Acherontis auari.

Atqui iſtud relictum eſt humano generi ex tanta opum iactura. Anxia verò illa cognitio adeò non eſt ad parandum quod petimus, neceſſaria, vt non raró etiam illhinc abdúcat. Multi enim acti dulcedine ſcrutandi cur quicq; fiat, & quomodo, à cæleſtium rerum cura & cogitatione auocantur, & à cultu virtutis, dum illis ſuis ſtudiis tanquam à Sirenis occupatis nec regere vacat populos, nec domos, nec ſuos ipſorum mores componere, per quæ ad felicitatem illam cõtenditur, nec aliter licet: maximáſque, & præcipuas vitæ vtilitates deſerũt, dum illis ſuis voluptatibus immodicè indulgent: non aliter quàm qui ludendi, aut libidinis delectatione, ſubtrahunt ſe à negotiis ſeriis. Atqui dicat aliquis, vt Ariſtoteles, naturale eſt hoc hominibus ſciendi deſyderium, & cognoſcendi rerum primordia, progreſſus, exitus, quid ergo inane penitus euadet? Minimè veró. Imò quia nequit in totum fruſtrari, expleri autem in vita hac videmus nõ poſſe,

collig

colligendum tanto philosopho fuerat aliquid post vitã hanc restare vbi expleretur. Breuis est homini hæc vita concessa, vt in ea se ad alterius felicitatem exerceat per virtutem, & paret in hoc vnum intentus, non impeditus aliis curis: si hoc ritè fecerit, consecuturus quæ concupiscit. Nam quum illi erimus coniuncti, & quasi vnum per amorem facti Diuinæ sapientiæ, in qua sunt thesauri omnes scientiæ cognitionis, dimota, qua nunc occultatur caligine, vbi permittetur nobis omnia ex pleno, & puro haurire, vt animus nōscēdi auidus facilè se expleat, sitimque illam exatiet: quod in Phædone Platonis docet Socrates, & Cicero ex Platone. Nos tamen intereà dum hanc vitam degimus, siue quis eam peregrinationem, siue exilium nominet, quædam annnotauimus huic itineri conducentia: earũ causas inquirere & vtile est in præsens, & quia nobis vtile, ideo se in hoc nobis natura magis indulgentem præbet, quæ paratiora semper tribuit, quæ prosunt. Ex singulis enim aut quæ viderunt oculi, vel audierunt aures, & alii sensus in sua quisque functione cognouerũt, mens nostra præcepta effecit vniuersalia, postquam illa inter se contulisset, nec quicquam simile obseruaret in contrarium. Incerta quidem hæc sæpe, nam res & temporibus mutantur, & locis, & falsa deprę henduntur, quæ erant inter eruditos longo tempore receptissima. Sed qualiacunque è re hominum fuit consignari, & tradi per manus: nam satius est rara negligi, quàm non annotari, & tradi frequentia. Multi in vnum contulerunt quisque sua, & simul pręsentes, ne in colligendo falleremur, ne fieret vniuersalis canon ex vno aut altero experimento, & quia tempus res mutabat, vetustatem cõsuluimus, cui prospexerunt maiores prodendis iis, quæ ipsi vsu suo obseruassent. Tum ne locorum variis naturis falleremur, quod operis quoque loco natura exerceret, & quasi miraculum ostenderet, sumus scrutati. Sic emendicauimus aliquid, quo hanc egestatem sustentaremus. Nam nihil est minùs verum, quàm quod prouerbio iactatur, quorundam ore trito, inter omnes sciri omnia. Melius illud, quæ cuncti sciunt, minimam esse portionem eorum, quæ ignorant. Et quandoquidem tam multi ad sustentandam hanc inopiam cõtulerunt, nemo enim est, qui nō aliquid in suum vel alienum vsum inquirat: nam ad disciplinas nobis vtiles exculpendas, vires, & naturalem

Regulæ vniuersales.

quandam industriã vnusquisque habet. Ideo diligenter sunt animaduertenda verba, quibus quisque obseruata sua communicauit, vt intelligamus quid sit id, quod perhibetur. Prouidè Dioscorides Cilix, quum herbarum historiam scriberet, singularum nomina multis linguis expressit, ne ignoraretur, de qua herba diceret, quod tantopere conduceret cognosci. Ad hoc vis propè omnis sciendi atque intelligendi in verbis est sita: nam verbis sensa consignantur, & quæ quisque mente ac cogitatione assequitur, verbis exprimit, iisque quantum facere potest coniunctis cum explicatione naturæ rei cuiusque. Itaque diligenter communis verborum vsus est animaduertendus: ex quo plurimæ in omnibus disciplinis & existunt quæstiones, & profligãtur. Quod est videre apud Aristotelem, Platonem, & alios. Quanquam quid philosopho tribuendum sit consensui loquentiũ, aliàs dicemus, vt spero. Teneat philosophus sensum communem in verbis, sed de illo disserendo adsit modus, ne non tam in rebus videatur esse occupatus, quàm in vocibus, quod alienum est ab eius professione. Tum ipse, vt quiuis alius, quæ dicat, ea quoad eius facere poterit, lingua & verbis de vulgo sumptis eloquatur. Quocirca communis sermo exactè cognoscendus est ei, qui ex collatione minutorum assium, aliquas diuitias corrogat qualescunque, id est, aquam ex stillicidiis. Ideo disciplina hæc, quæ à nobis in præsentia instituitur, accommoda est principiis omnium artium. Nam causas & origines rerum, quæ aliæ tanquam principia inexplorata accipiunt, principio enim nihil est prius, hęc contemplatur, & explorat. Tum verba communis vsus enucleat, quæ cæteræ velut tecta cortice accipiunt bona fide, nihil metuentes fraudis: hæc enim fraudem, si qua delitescat, retegit, quæ singula scrutatur. Ita aliæ hinc mutuantur illa prima, & quasi fundamenta sui ædificii. Est etiam ad vsum vitæ apta, & ad bene sentiendum iudicandúmque intellectis iis, quæ versantur in vsu communi hominum.

Ad quæ vtilis disciplina hæc.

Postremò ad vniuersales statuendas regulas animaduerso quantum fieri possit, naturæ artificio, & ad experimenta adiuncto pro norma, quæ omnia de natura rerum volo intelligi. Ingredimur ad cognitionem rerum ianuis sensuum, nec alias habemus clausi hoc corpore: vt qui in cubiculo tantum habent speculare vnum, qua lux admittitur, & qua fo-

Prima rerum diuisio.

ras prospiciunt, nihil cernunt, nisi quantum speculare illud sinit: ita nec nos videmus, nisi quantum licet per sensus, tametsi foras promicamus, & aliquid vlterius colligit mens, quàm sensus ostenderunt. Sed quatenus per eos conceditur. Assurgit quidem supra illos, verum illis innixa: illi ei aperiunt viam, nec alia egreditur: alia quidem esse iudicat, non tamen alia intuetur. Ergo nos quæ dicimus esse, aut non esse, hæc aut illa, talia non talia ex sententia animi nostri censemus, non ex rebus ipsis: illæ enim non sunt nobis sui mensura, sed mens nostra. Nam quum dicimus bona, mala, vtilia, inutilia non re dicimus, sed nobis. Et sensus interdum adeò sequimur duces, vt quomodo illis videantur, ita etiam pronuntiemus vulgo, quamlibet mens contrarium statuat: vt non esse dicat ea Cicero, quæ tangi, aut cerni non queant, animo tamen atque intelligentia compræhendantur. Quocirca censendæ sunt nobis res non sua ipsarum nota, sed nostra æstimatione ac iudicio: nec protinus sententiæ accedimus Protagoræ Abderitæ, qui talia esse dicebat quæque, qualia à quoque iudicarentur: de quo à Platone & Aristotele iure repræhenditur. Neque enim qui dicimus ex iudicio nos nostro de rebus statuere, iidem & veritatē rerum ad nostrum iudicium detorquemus. Nos ergo cognitionem seu iudicium habemus sensuum, phantasiæ, mentis. Sunt quæ visus cognoscit, vt colorata, & lucida: sunt quæ auditus, vt soni: sunt quæ tactus, vt calida, frigida, sicca, humentia, aspera, leuia, dura, mollia, grauia, lenia, densa, subtilia. Sunt quæ gustus, sapores: sunt quæ odoratus, quod nomen ipsum adfert odores. Sunt etiam communia quibusdam sensibus, vt magnitudo, numerus, sub quibus coniunctum, & separatum, & hinc quadantenus totum, pars: ad copulationem quidem, non ad vnitatem, quies, motus, figura, sub qua status, & dispositio partium, vt sedere, iacere: & quæ sunt contraria tenebræ, silentium: & quæ assimulata vt colores Iridis, & palumbis in collo: quæ sensibilia dici possunt. Phantasia ex cōiunctione sensilium aliquid colligit, quæ ferè sunt hæc. Ex sensilibus sine alia ratiocinatione, id in quo solēt esse nempe subiectū illorum, vt ex colore, forma, statu, figura, hominem, leonem, capram: ideo fallitur similitudine accidentium, vt aues quæ ad pictas vuas occurrerunt: & ille,

Diuisio rerum.

Sensibilia.

qui pictum velum dimouebat tanquam verum. Ita omnia composita naturalia huius sunt notitiæ: tum colligit ex sensili exteriore actionem, vt ouis, aut canis de forma maleficiū: vel ex memoria, vel cæco stimulo naturæ necessario sibi. Tum ex actione agens cognoscit, velut ex calore ignē. quod posset ad primum referri: Quę omnia vocentur sanè phantastica: hæc homo cum brutis habet communia, atque ideo toties in illis decipitur. Cæterùm ex iis, quæ sensus attulerunt, quæque commiscuit & commenta est Phantasia, quædam facilè adhibito iudicio depræhendit recta & breui argumentatione: cuiusmodi sunt ex causa effectus, ex effectu causa, ex actione finis, ex instrumento actio, omnia deniq. quæ per instrumentum inueniendi veri solent exculpi, adhibita cuiusque artis materia, idque in rebus quę omnino exterioris huius naturæ constant opere: quę à nobis dicantur deprę hensa. Sunt quæ mens ardua quadam assurrectione supra sensus, & magna indagine inuestigauit, non solùm rectè, sed obliquè & ambagiosè, non tātùm quia aliquid esset, aliquid esse, sed quia aliquid esset, aliquid non esse, aut contrà: huius generis sunt Deus, angeli, dæmones, mentes, immortalitas, virtus, vitium, scientia, prudentia, felicitas, & omnia quæ sub sensus nō cadunt: quæ dicātur indagata, siue inquisita. Et hęc quidem naturalia sunt, id est, quæ natura sua cōstant, nō intelligentiis nostris, aut operibus. Nam nos imitati sumus naturam aliquid etiam agendo. Excogitauit mens nostra, quod ageret ob finem aliquem, quæsiuit apta instrumenta, operata est, & partim substitit in effectione, partim opus ex ea peperit: omnia hęc sint excogitata, in quibus continentur artes omnes ac disciplinæ, prudentia tota, administratio rei priuatæ, & publicæ, geometrica, & arithmetica, & musica, nō quæ naturali constant effectione, sed quæ humanis ingeniis, quæ perfectiùs intelliguntur à nobis, quò mens magis excolitur vsu rerum. Sunt quidem hæc in natura, sed à nobis manarunt, & sine nobis inania sunt, nulliúsque efficaciæ, quatenus quidem talia. Sunt quæ penitus confinximus, sed in rebus, vt honorem, calamitatem, iniuriam, contumeliam: quæ cessante quadam nostra persuasione, nulla essent: hæc nominentur conficta. Illa verò quæ commenti sumus sed extra res, vt chimæras, & centauros, nullo sint nobis loco, nullo ordine. Quæ verò hactenus diximus, pert

Phantastica.

Deprehēsa.

Indagata Inquisita.

Excogitata.

Cōficta.

pertinent ad ea, quæ sunt: nam & in futurum, & in præteritum quum se acies nostra tendit, & alterutra contemplatur, memoria vtitur in actis, prospicientia in his, quæ deinceps sequuntur: appellemus hæc prospecta, illa respecta. In præsentia ita exposuisse vniuersalitatem rerum suffecerit. Nam qui in obscuris versantur locis, non quid sint res audent definire, ac affirmare, sed quid ipsis videantur. Vtilis est hæc annotatio ad cognoscendi exercitationem. Prospecta dicimus fore, respecta dicimus fuisse, cætera dicuntur esse: quoniam sicut posui, ad censuram nostræ intelligentiæ de essentia cuiusque rei loquimur, sed quæ, & cuiusmodi sint singula procedenti opere subtiliùs explicabimus. Neque enim omnia possunt simul tradi. paulatim sunt rudiora elimanda, & ad superiora est per inferiora ascendendum, vt figura quadam tradantur prima, hinc exactiùs reliqua, non tam vt se habent ipsa, quàm vt intelligi à nobis possunt. Quemadmodum vera bona omnia sunt in Deo, in rebus vero ab illo genitis imagine tantùm quadam ad illam veritatem efficta, ita esse verum in Deo est, ab illo communicatur rebus aliis omnibus. Et hoc est primum munus, quod à Deo datur rei conditæ, & tanquam fundamentum aliorum munerum: omnia enim quæ Deus condidit, esse ab illo acceperunt: vt esse possit quodam modo sic crassè declarari, quod Deus dat primum omnibus, quæ creat. Nam vt nihil est supra esse, omnia sunt sub eo, aut certè nihil est eo vlterius, ita mens nostra faciliùs nomen intelligit, quàm exprimit rem, imò illi alia omnia per ipsum vel additionem ipsius declarantur. Ab essentiæ nomine ens est deriuatum. Rei nomen tritius est Latinis auribus. Ideo ex illa generali significatione in alias permultas distribuitur: vt significet modò statum, sicut respublica, priuata, familiaris: & pecuniam, vt facis rem: & vt sit aliud à personis, quemadmodum in causis forensibus: & aliud à verbis, vt:

Prospecta.

Respecta

Esse.

Ens.

Res,

Verbaq; prouisam rem non inuita sequentur:

Et aliud à futuris, vt de re dicas, non de spe: & aliud à præteritis de re morbi differe, non de causa: & pro commercio & negotio quocunque, vt res est tibi cum duro homine: etiam pro rebus gestis, siue actis, vt res Apostolorum scripsit Lucas: & pro cõmodo atque vtilitate, vt in rem esse. Est & quiddam generalius: quàm vt possis verbo vno exprimere, velut

de re vxoria, de re rustica, de re bellica,& nauali: quæ Laurentius Valla obseruauit. Nec solùm in Latino sermone, verumetiam in aliis linguis, quod illi rem vocant, in tam multa diffundunt. Sed certè ens modò sit receptum appositiùs exprimit vim sui significatus, quale est Græcis τὸ ὄν, quod Seneca queritur se vno Latino verbo non posse exprimere. Sed potest vsu tritum fieri: quam Latinorum morositatem iure Quintilianus accusat. Pergamus porrò entis formas, modósque declarare: Id quod sensili est tectum & quasi conuestitum, quod appellemus sanè sensatum, vt ab armis armatū. In eo est sensile, & moles illa exterior, quam sensile operit: tum quiddam intimum esse necessum est, quod nec oculis, nec vlli sensui est peruium, à quo manant actiones & opera, vt in homine consilia, & ratio: in arbore frondes, flores, fructus: in cane latrare, & leporem persequi. Quòd si intereat sensatum illud, & aliud pro eo succedat, vt quum homo perit, & existit cadauer, quum arescit arbor, & remanet lignum emortuum, tum ex ligno fiunt cineres, restant quidem multa ex sensilibus, manet moles, aut coniuncta, vt priùs, atque eiusdem tenoris, vt in cadauere: aut sparsa, vt in cinere & fumo, actiones tamen ampliùs nō sunt eædem: idcirco nec fons & quasi caput actionum est idem, nempe vis illa intus latens. Nam in cadauere eadem est moles, & tota exterior facies, nō tamen sensus, nec mens, nec actiones, quæ priús. Vis omnis ex actionibus depræhenditur, vt facultas artificis, & ciuilis potentia: neq; enim vim, aut facultatem, aut potentiam ipsam cernimus, nec sensu vllo vsurpamus, quæ in penetralibus sita est cuiusq; rei, quò non penetrant sensus nostri hebetes. Et quàm est generosa & actuosa vis hæc, tam moles illa in qua residet abiecta & torpida: ideo nec actione vlla vel opere potest cognosci, quam non habet iners, & perpetuùm segnis. Tegitur quidem sensilibus, quæ illam vtcunque spectandā præbent: sicut dicimus intueri nos hominem, cuius vestimenta solum intuemur: idcirco species illius iure dici possunt, & forma, quòd informem forment, & facies, quòd quasi faciant esse, sine quibus infecta esse videatur, ac rudis. Cęterùm torpens illa & qualiscunque eius natura meliùs capitur, quum res priores cadunt, posteriores surgunt: vt quum bos perit, aut ligna comburuntur. Nam quod viribus aliis discedent

Sensatū. Vis. Moles. Species. Forma. Facies.

ſcedentibus,aliis ſubeuntibus quaſi hoſpitium illud temporarium præſtat, moles hæc eſt, quæ materies nominatur. Ea eſt velut ingens quędam maſſa,& ſicut Græci dicunt,ὕλη, quaſi ſylua per totum mundum diffuſa : ex qua portiunculas aſſumens author omniũ addit vim illam, & exiſtit vnũquodque ex iis, quæ tam pulchra & varia in mundo diſponuntur homines, animantes, ſtirpes, lapides, metalla, vires illas præſtantiores Deus condidit, quarum vnicuique aliquid de ſua potentia & ſapientia eſt impartitus, aliis plus, aliis minus, prout quodque fecit ſuorum munerum capax. Nos autem in tanta re imago aliqua ad intelligentiam diriget. Quemadmodum pinſuri panē maſſæ addunt fermentum : & coacturi caſeum lacti indunt coagulum, & vt volunt vel panem vel caſeum cōficere, ita multum aut parum fermenti & coaguli admiſcent. In paſtillis quoque odoriferis ſtymmati, quod eſt corpus & materia ſuccus infunditur, quod eſt ex olei generibus, quæ nominantur hedeſmata, vnde varia fiunt paſtillorum genera pro ratione ſucci. Et ſicut multa habemus ſigilla, quę eidem ceræ imprimimus, ita Deus maſſa hac vtitur vt lacte, vt corpore ſtymmatum, vt maſſa farinæ : fermenta autem coagula, ſuccos habet varios quaſi in pixides diſtributos : ſumit partem maſſæ, adiungit particulam fermenti, vel coaguli : quibus maſſæ partibus ex eadem fermenti pixide applicat : hæ ſunt earundem virium: vt duo homines, duo equi, duæ arbores quibus ex diuerſis, diuerſarum : ſicut homo & canis : illa dicuntur eiuſdem naturæ & rationis, hæc variarum. Ergo diuerſitas hæc ex fermentis naſcitur, non ex maſſa : fermenta enim ſunt multa, maſſa vniuſmodi : nec eſt vlla, quæ non quamlibet vim poſſit recipere: ſubacta certè & parata recipit. Omnes ſunt ęquè torpidæ & ſegnes, ſedes tantum virium: quarum quidem experimur quotidie caſus, interitus, ortus nouos. Materies quantumcunq; diſſipetur, manet tamen, & facilem ſe his mutationibus præbet: vt de eodem appareat eſſe fonte, quę eiuſdem ſunt ingenii. In ſublunari mundo facilè id poteſt intelligi : de cæleſti materia dubitarit quis, vt quæ non videtur eſſe eiuſdem naturæ, ac nationis, cuius hæc noſtra: nec enim fluida eſt, ſed firma, & conſtans. An id ex forma ei venit, non ſuopte ingenio, ac nutu? Sed hoc certè nullus mortalium definierit, qui in cælis nunquàm eſt verſatus: adducor tamen

Materies

Materia cælorũ.

verbis diuini Philoſophi, & quem illa ſapientia edocuerit opifex rerũ, vt exiſtimẽ diuerſæ eſſe naturæ. Moſes enim librũ originũ mundi ſic exorditur: In principio creauit Deus cælum & terrã, vt hoc dicto duæ materiarũ rationes, ac notæ videantur deſignatæ, non duæ corporum eſſentiæ: addit terram fuiſſe vaſtam, atque incompoſitam, & opertam tenebris. Quid potuit ſignificantius dici de hac noſtra materia eorum, quæ generationes ac interitus accipiunt? Ea eſt fluctuans, inculta, & tenebris obſita, cerni vt non queat: additur ei facies, formatur, & excolitur ſigillo impreſſo, vel fermento adiecto. Hæc ſunt duo fruſta, ex quibus ſenſata omnia conglutinat, ſeu veriùs commiſcet Deus. Idcirco primordia dicuntur ſenſatorum. Neque verò neceſſariam eſſe video priuationem illam Ariſtotelicam, vtiq; non magis, quàm noctem ad diem. Sed Ariſtoteles ne in totum diſſentiret ab opinione veterũ, quæ pugnãtia fecerant principia miſtorum naturæ, priuationem, id eſt, vim diſcedentem pro principio addidit materiæ, ac vi ſequenti. Atqui non timidè ſolet à priſcorum ſententiis diſcedere. Sed profectò non poteſt eſſe principium rei cui aduerſatur, & quam impedit. Nec aliter ex priuatione fit ſequens vis, quàm ex ludis Olympiis Gymnici, dies ex nocte, & omne poſterius ex priore: quod ipſe idem fatetur generationem non eſſe. Iam cur potiùs compoſita naturæ ex contrariis ſunt conflanda, quàm ex conſentientibus? Quòd ſi contraria exiguntur, hoc eſt, diuerſa, tam ſunt diuerſa materia & vis, quàm duæ vires. Cæterùm quando materies vna eſt omnium, non poteſt rerum diſcrimen ex illa ſumi vt ſint hæc, vel talia.

Priuatio.

Varietas rerum ex viribus.

Ex viribus varietates exiſtunt in rebus, & inde in nomina. Porrò in nominibus rerum, alia eſſentiam rei ſignificant, alia affectionem modum quendam quo res ſe habet: qui modi adferunt enti nomen aliud, quàm quod ex eſſentia ſua ſortitum eſt, vt materiæ huic ſi vis nutriendi & emittendi frondes, flores, fructus indatur, fit arbor, quod nomen eſt eſſentiæ illius: ſin humilis ſit, aut ruffa, aut viridis, lenis, aſpera, hæc nomina modum quendam rei dicent, & proceritas, & color aliud ei nomen quàm pro eſſentiæ ſuæ ratione dabunt. Hi eſſentiarum modi atque affectiones à Græcis apto nomine *συμβεβηκότα* nominantur, quod eſſentiæ contingant,

tingant, à nobis vulgo accidentia: poſſunt etiam vocari accedentia, adiuncta, addita, adhærentia, ſeu inhærentia. Sed hæc eſſentiam non mutant rei, cui adhærent. Et cui hæc adiuncta innituntur tanquam fundamento primo ſubſtantia nuncupatur. Ea & recipit adhærentia, & mutat illa, aut certè liceret ſine caſu ſuo: nec ipſa cuiquam adhæret: addita verò cui ſubſtantiæ ſemel affiguntur in ea manent perpetuò, nec migrare poſſunt, ſed in veſtigio interire. Quin ipſa inter ſe alia aliis præbent fundamentum, vt olor candori, candor extenſioni, & denſitati: fundamentum tamen primum, & omnium eſt ſubſtantia, ideo ſic appellata, quòd aliis ſubſiſtat: Græcè ὑπόστασις vt videatur aliud reſpicere, nempe accidens, ſicut & hoc ſubſtantiam. Duo enim hæc ita ſunt inter ſe complexa, vt nec accidens inueniri poſsit ſeiunctum à ſubſtantia, vtique in hac naturæ inſtitutione, nec ſubſtantia nuda adhærentibus, id eſt, ſine modo aliquo, & ratione qua ſe habeat. Quocirca à pleriſque omnibus quæſitum eſt, eſſent ne ſubſtantia & accidens diſtincta, ſi non loco, certè eſſentiis: vt in panno madido aliud pannum dicimus, aliud humorem. Quidam negarunt duo eſſe, alii omnia diſtinxerunt, & interminabili adhærentium numero obruerunt non naturam, in quam illis nullum erat ius, ſed ingenia diſcentium: alii quædam ſepararunt, vt colores, ſapores, quædam vnierunt, vt motum & figuram: difficili profectò diſcretione, in qua ægre dixeris quid ſequantur. Ita res in varias ſectas eſt diſciſa, & agitata affectibus, non ſcientia, quæ in ea re nulla eſſe poteſt. Nam ſubſtantia & adhærens adeò ſunt complicata, vt non modò ſenſu explicari non queant, ſed nec cogitatione, vt imago vtriuſque capi ſeparata poſsit ab animo noſtro tāto artifice imaginum. Quippe mens noſtra clauſa hoc corpore ſubſiſtentiæ imaginem non aſſequitur nudam adiectis. Nobis tamen omnia ea ſunt, quæcunque iudicamus eſſe vel res naturæ, vel earum modos, & adiuncta, ſiue in ſubſtantia aliud ab ea, ſiue rationem quandam & affectionem illius hoc modo habentis. Quanquam vt ſolus Deus verè eſt, & omnia ab eo condita, ſi cum illo comparentur, non ſunt: ita ſubſiſtentia inter res conditas, ſola eſt, & recte οὐσία nominatur. Adhærentia tenuem quandam habent eſſentiæ participationem, quam debent ſubſtantiæ, ſiue aliud ſint à ſub-

Accidentia.

Subſtantia.

Subſtantia & accidens an diſtincta.

ſtantia,ſiue non: nam quomodocunque res cenſeantur noſtri inſtituti nihil intereſt. Neque aliter ſubſtantiæ & inhærenti ens attribuitur, quàm hominis nuncupatio tibi & tuæ imagini in tabella pictæ.

Materia. Ex ſubſtantiis materia proxima eſt nihilo, quemadmodū Auguſtinus inquit, quòd alieno prorſum munere faciem & cognitionem accipiat, nempe beneficio illius vis, de qua diximus. Talem eſſe congruebat, quę poſſet quaſcunque vires receptare viles, medias, præſtantes: non aliter quàm oculus omni colore liber eſt, vt omnes recipiat: & auris omni ſono externo, ne quem excludat. Nam ſi poteſtates infectæ ſint energia aliqua, illa ſe & circa minorem præbebit ferocem, & circa maiorem contumacem: nihil ergo oportebat eſſe, quod erat futurum poteſtate omnia per vires quæ ex actionibus ſunt inducēdæ: idcirco materies nūcupatur. Nam materia eſt in quam vnaquæq; operatio exercetur. Quicquid agit, circa aliquid verſatur, & in eo vult efficere, quod deſtinauit. Sic fabro ferrario ferrum eſt materia, & lignario ligni, & medico humanum corpus, dicenti res & verba, laudis materia eſt fortitudo, vituperationis ignauia, vel ſordes: & materia libri dicitur, in qua ſcriptor elaborauit. Clodius materia gloriæ Miloni, Veientes Romanis. Ex materia omni addita congruenti actione ad aliquid, naſcitur illud cuius materia eſt pars vna, & id quod ex actione accedit altera. Nam illa Clodius materia gloriæ Milonis, & fortitudo laudis, ſic habēt. Quippe ex Clodio & actione hominum ſcilicet iis quæ homines de illo ſentiunt, ac loquuntur, exiſtit Miloni gloria, ex virtute & hominū de ea exiſtimatione laus. Atqui nec Clodius illhuc intrat nec virtus: intrant vtiq;, non aliter quàm ſunt materia: neque enim ipſæ res ſunt materia vel laudis, vel gloriæ, ſed in hominum menti: metaphora tamen illæ res dicuntur, vt imagines nomina eorum accipiūt, quæ referunt: veluti dicimus, Scipio ſemper erat in ore. Cæterùm quæ ſine metaphora rem cōficiunt, propriè ſunt materiæ huius propoſiti, nempe naturales, ex quibus aliquid conſtat adueniente eo, quod per actionem accerſitur, & in eas eſt operatio agentis, vt in ferrum & ligna: alteræ illæ potius ſunt obiecta quædam, in quæ actio dirigitur: vſus tamen quæ eſſent ſimilia, eadem fecit, vt in aliis multis: eáq; diligenter ſunt diſcenti animaduertenda, ne iudicium perturb

turbetur. Idem vsus vnde aliquid proficisceretur materiam vocauit, sic diuitias materiam dixit ruinæ, Helenam belli. Quod ex actione Dei accrescit materiæ geminum est, internum & externum: exterius facies est, vt dixi, interius vis & facultas ad agendum. Sed ea non simplex. Nam quædam est præcipua, & velut artifex, altera artificis instrumentum: omnia enim quæ agunt instrumentis egent præter Deum vt in animante anima artifex est omnium functionum vitæ, quas tamen obit per calorem, per humorem in organis corporis, nempe stomacho & iecinore: hæc instrumenta adfert secum artifex in corpus: vt pictor penicillum, faber serram & scalprum. Præcipuam illam vim & opificem rectè Cicero effectionem nuncupauit, Aristoteles actum, id est, energiam: non quòd per eam quod erat potestate hoc, fiat actu hoc: neque enim fit vnquam actu homo quod priùs erat potestate homo, nempe materia concinnata & apta, quanuis de tali minùs forsitan esset absurdum: sed certè quod erat potestate ad hoc, fit reipsa in hoc. Effectio Actus. Energia.

Philosophorum recentium schola & effectionem, & faciem, & instrumenta, & omnia propè adherentia formas vocat recepto illis vocabulo. Sed de verbis in disciplina hac nō conuenit nos litigare, intelligantur modò quæ vsurpentur. Illi enim formam diffiniunt, quæ adferat esse rei, & eam in illo conseruet. Iam omnia penè accidentia aliquam rationem essentiæ adferunt rei, siue substantiæ, siue accidenti. Nā quemadmodum per effectionem rationalem homo est homo ita per virorem pannus est viridis, per calorem aqua est calida, per paternitatem homo est pater. Et quemadmodum sunt fermenta essentialium rerum, ita etiam adiunctorum, vt quæ ex eodem habent viroris aut caloris fermēto eiusdem sint eatenus ingenii, naturæ, rationis, & vti Philosophi loqui consueuerunt, speciei, ac formæ, quanquam effectio & actus essentialis magis est similis fermento, coagulo, succo, adhærens verò sigillo impresso. Habet quidem effectio ad materiam imaginem quandam eorum, quæ de adiunctis diximus: nam videtur illi hærere, nec separari: quæ enim separetur postmodum ostendemus: adde quod materia mutat effectiones. Verùm substantia est effectio magis, & veriùs, quàm materia. Nam si per quod accidētalia sunt est accidens, per quod substantialia sunt, nónne erit substan Forma. Effectio est substātia.

ſubſtantia? Per virorem res eſt viridis, per animam rationabilem res eſt homo. Si calor, exempli gratia, aut frigus eſt hæc effectio, non dicetur homo, ſed calidus, aut frigidus: & peribunt appellationes ſubſtantiæ, quæ ex effectione naſcuntur, non ex materia per quam nihil eſt hoc, aut illud, vel huius, aut illius modi. Iam materia bruta nunquàm tantos effectus ederet, vti neque inhærens eſſentiæ tenuiſsimæ & proximæ nihilo: reſtat vt quod operatur, ſit aliquid à materia diſtinctum, & ab inhęrentibus quæ non habet vires ad tanta edenda opera: ſubſtantia igitur. Adhęrentia enim res ſunt leues, opera hæc magna, ſolida, maiora multò, quàm ipſa accidentia. At quod efficitur, maius non eſt, aut præſtantius ſua præcipua cauſa. Nec accidentia ipſa artifices ſunt, ſed artificibus ſe præbent. Quibus porrò artificibus? Non materiæ, quæ iners, & ad actiones non ſolùm inepta eſt, ſed obturbans, & impediēs corpore ſuo, ac ſegnitie. Nec ſi quis adamantis inhærentia in ligno collocet protinus lignum fiet adamas, & eaſdem habebit vires. Quotidie experimur diuerſa entia eiſdem adiunctis diuerſos effectus edere, & multò diſsimillimos, non ſolùm quæ inhærentia habent eadem torpida, & quaſi emortua, ſed illa etiam viuida, quæ prima nuncupantur, humiditatem dico, ariditatem, calorem, frigus, vnde tanquam ex parētibus oriuntur reliqua. Quid quòd entia naturalia ſubinde mutāt adiuncta, & quidem in intimis, non modò in externis? Non ideo tamen eſſentia variatur, vt animantes omnes ætatibus, regionibus, victu, morbis vehementer mutantur, in eadem tamen ipſa effectione. Quid, aqua quum ferueſit, deſinit ne eſſe aqua? Neque verò ſi quis equi ſimulachro cereo caloris atque humoris & reliquorum adiunctorum tantum addat quantum eſt in vero equo, continuò equus exiſtet. Velim dicant mihi quantum caloris, & humoris ſufficit conficiendo aſino? quantum equo, vulpi, cani, leoni? Quæ ſunt omnia eiuſmodi, vt ab ipſis repudientur ſenſibus: nec aliter faciunt, quàm qui inſtrumentis attribuunt totum opus, ſi artificem non videant. Scitè ab Empedocle Ariſtoteles quærit, quid illud ſit quod in materia tam varia & diſsidentia inter ſe adiuncta contineat, & coerceat? niſi ſit vis illa effectionis: alioqui ipſa per ſe non conſiſterent, quoniam conatu ſuo vnumquódque ab alio ſeparatur, & diſsiliret, præſertim quum in vita

videan

videantur cohærere. Ergo mistum naturale aliquid est, non per materiam penè nihil, nec per accidens, quod etiam minus est, sed per affectionem, quæ inter inferiora hęc maximè ęst, & reliqua omnia perficit, quibus adiungitur. Quapropter & substantia est effectio, & per eam solam sunt nomina substantiæ, per quæcunque alia sunt accidentalia etiam per partes, vt frondosus, lacertosus, pinguis, materiatus: & per actiones quamlibet intimas affectioni, vt viuens, & intelligens, si quidem actionem dicunt, non paratam ad id facultatem. Quas ob res haud rectè illud dicunt, vulgo plantam non sentire propter densitatem materiæ, nam effectionum essentiæ non nascuntur ex affectione materiæ: imò nulla est herba, quæ non sit rarior quouis humano corpore. In materia est effectio eo connexionis modo, vt nullum habeamus similem, quo rectè possit exprimi. Sed quadantenus est simile succo in pastillo, & aquę in massa farinæ. Neque hæret actus in materia, vt accidens: nam hoc magis dicitur adhærere, effectio inhærere, seu verius inesse, quæ in intimis eius est, quamcunque partem spectes. Adhærentia superficiei applicantur, etiam illa quæ in occultissimis videntur affixa. Si enim retegeretur, quod est tectum, vt calor in visceribus, in extima superficie deprehenderetur adiunctũ, haud aliter quã literę in libro clauso, vel aqua in spõgia, seu pãno. Mistũ naturale. Accidentalia.

Et quemadmodum effectiones per se carent materie, ita sunt à Deo essentiæ quædam conditæ etiam minùs sensus nostros ferentes, & propinquiores diuinæ naturæ. Nã effectiones ferè extendi videntur per corpus: quod declarant stirpes, & quædam repentia in modum annulorum compacta, quæ si patiaris, frustra per se viuent. Porrò illæ alteræ essentiæ extendi non queunt nec in materia vlla possunt diffundi: refugiunt enim molem omnem, quæ spiritus à nobis nominãtur, quoniam inter ea corpora, quæ nos sensibus vsurpamus, nullum est spiritu tenuius: ideo illhuc quoque id nomen transtulimus, ad ea notanda, quæ nihil haberent crassum, nihil expansum: hac parte similes Deo, qui omni prorsum caret corpore, ac commistione. Nam si sancta illa & immortalis natura còrpus aliquod haberet, vt homo, iam non per se viueret, sed per aliud, videlicet per animum, & aliquid in eo esset imperfectum, quod virtutem, atque absolutionem aliũde mutuaretur, nempe corpus ex animo. Et sicut De spiritibus, seu mẽtibus. Deus corpus non habet.

homo

homo non ex materia homo est, sed ex animo, ita & Deus nomen suum ab animo acciperet: aliquídque in eo inueniretur non Deus, imò conflaretur ex iis, quæ non sunt dii, quemadmodum homo ex iis, quæ non sunt homines. Si aliud haberet genus concretionis & corporis, ex minutis diis constitueretur ille maximus Deus, non aliter ac tota aqua, ex aquis particularibus. At verò humanum ingenium paulùm modò si se conetur erigere, ducente naturæ luce, facilè assequetur esse spiritus à Deo conditos, diuersæ multò cōditionis, quā sunt hæc corpora, quę sub sensus veniūt. Omitto quod ad mundi magnificum ornatum pertinet esse substantias aliquas molis, quas sensus capiant, aliquas omnino molis expertes, quas sola mens. Sed quemadmodum sunt aliquæ res conditæ multùm Deo dissimiles, vt quas videmus, & tangimus, ita par est aliquas esse naturæ simplicitate similes. Et sicut Deus quum sit vniusmodi atque impermistus, tamen quadantenus videtur coniunctus mundo, quum illum moderatur: quadantenus disiunctus quum consideramus per se sine mundo: tum etiam contemplari est illum & mundum temperantem, salutémque illi præsentia sua conferentem, æqualem mundo, & sine mundi administratione priorem mundo. Ita conuenit duo esse genera spirituum, alterum corpori admistum, quod regat corpus, & vitam illi ac salutem præstet, æquale corpori. Alterum corpori non admistum, prius omni corpore. Et sicut Deus in illa simplicitate res vniuersas mente atque intelligentia continet, sic esse cōuenit res ab eo creatas, quæ omnia certa quadam ratione captu intelligentiæ suæ possint complecti. Iam in hoc ordine operum Dei quum ea, quæ intuemur, tam sint authori dissimilia, par est non deesse similiora aliqua. Vnde etiam mens, vt plena sint omnia, eam quoque similitudinem requirit, quæ vnum faciat, quod iam opus dici non possit, sed idem ipse. Videmus tam remota ab illo, necesse est esse proxima, necesse est esse coniunctissimum aliquid. Nec fas est locum aliquem esse in hoc spatio, & quasi ordine rerum

Vacuum. à Deo progenitarum vacuum, quo natura abhorret, nec patitur authoris sapiêntia & potentia: vacuum dico, non rebus, sed rerum cum parente suo similitudine, ac conformitate. Atqui mens à Deo ad meram & nudam materiem progrediens in maximum locum inanē sibi incideret rerum spi-

ritalium

ritalium. Quid quòd cognitioni & iudicio sensuum, esset factum abunde, iudicio mentis non satis? Sensus haberent sua propria, quæ caperent: mens non haberet, quo sine sensibus se attolleret.

Volo autem post hæc dici mihi quantum quidem humanum ingenium potest assequi, quæ tandem condendi mundi causa? qui finis tantæ molitionis? siue conditus fuit aliquo temporis initio, siue æternus est: nam de hoc mox videro. Pythagorici, & Plato bonitatem Dei dicunt esse causam quòd quum bonus esset, boni autem natura sit nulli inuidere, voluit beatitudine sua non se solum frui, sed alia procreauit, quibus se communicaret. Communicare se omnibus princicipem naturæ aliis magis, atque euidentiùs, aliis minùs, & obscuriùs etiam Aristoteles sentit. Videmus enim res omnes quantum ipsis per vires naturæ suæ conceditur, assurgere ad imitationem, ad similitudinem, & participatum quendam æternæ illius atque infinitæ perfectionis authoris sui: aliæ quidem magis aliis, prout nactæ sunt gradum sui erigendi, vt omnia videantur illum pro modo suo suspicere, admirari, amare, & cupiditatem se illi coniungẽdi, quibus possint signis, attestari. Quòd si se ille ac suam indicibilem beatitudinem communicare aliquibus voluit seriò, ac bona fide, profectò aliqua necesse est procrearit, quibus se ampliùs ac perfectiùs communicaret, quàm istis, quæ sub sensus veniunt. Vt enim tenuis est, ac propè nulla communicatio rerum torpentium, & perpetuò manentium in vestigio naturæ suæ, sine mente ac sensu? quænam est etiam brutorum communicatio? quæ hominũ, quandiu hîc corpore hoc clauduntur? Hiccine est finis tantæ constructionis? conuerti certa lege astra, & cælos, inde inferiùs nasci omnia, tum ali, crescere aliquousque, paulisper vigere, sensim relabi, ac interire? Stati isti maximorum corporum motus, surgentium, & cadentium vices. Hæc quàm Paulus iure vanitatem appellauit, cui creatura omnis in hoc seculorum cursu subdita est, quem fructum, aut delectationem adferre potest sapientiæ, ac grauitati Dei? quum nec prudenti inter nos viro vllam adferant: nec velit homo sapiens ea gratia quicquam agere, nedum Deus illa sapientia & altitudine mentis infinitæ. Ergo ad veram & iustam sui communicationem progenuit indubiè aliqua, quæ possent illũ primum qui & quãtus esset

Causa cõdendi mũdi.

esset intelligere, ex intelligẽtia amare, ex amore velle illi con iungi, & ex coniunctione atque vnione cõsortes fierent ingentium bonorum illius, & in communionem venire immortalis felicitatis. Quos ergo ad hæc condidit, tales vtiq; condidit, quales esse conueniret, qui hæc possent assequi: ad intelligentiam immaterialis immateriales, & mente celeres, atque actuosos, neque enim bruta hebetudo rem adeò subtilem penetrabit. Ad vnionem cum simplicissimo simplices, cum optimo bonos: quo modo enim aliter poterunt vniri sibi multò simillimæ? præsertim amoris copula quæ dissimiles nunquàm connectit? Quoniam similitudo amoris est sedes, dissimilitudo auersionis, & odii. Ad hęc si gustata semel huiuscemodi felicitate, mortales se esse recordarentur, & aliquando deuolutum iri tantis bonis, amarissimum beatitudini admisceretur condimentum, adeò vt beatitudinẽ esse non sineret: ideo quos amori ac vnioni suæ condidit, & capaces suæ felicitatis, immortalitatem quoque est impertitus: tum quòd tales esse congruebat, qui immortalem intelligerent, quíque immortali connecterentur, tanquam recepti in amicitiam, tum ne interitus memoria tanta illius gaudia, etiam quando perciperentur, eriperet. Quibus de causis & rationibus mentes esse aliquas necesse est intellectionis participes, simplices, atque in sui natura omni corpore liberas: quæ per amorem authoris sui fiant bonæ, illiq; in beatitudine vniantur ad æternitatem victuræ. Certè mens nostra quemadmodum fieri aliter potuerit, ne cõminisci quidem potest. Hos, sicut dixi, spiritus nominamus. Inter quos primo loco sunt illi, qui de officii nomine vocantur angeli, quibus Deus vtitur ad ministerium mundi simplicissimis, & ideo agillimis, sapientissimis, optimis, fortissimis: tales esse decet administros Dei ad res maximas. Pares istis sunt origine naturæ, impares conditione quidam, qui à Deo desciuerunt, ideo defectores nominantur & transfugæ: nec cessant homines solicitare, vt etiã à Deo deficiant: quanquam indubiè peccatum retudit eis vires, & aciem naturæ, vt in hominibus. Secundo loco sunt animi nostri impares excellentia naturæ angelis. De homine enim dicitur in Psalmis. Minuisti eum paulò minùs ab angelis. Spiritus hos esse *οὐσίας* non minùs quàm nostra sensata, certum est: nam quum sint conditione ac natura sua præstantiora, certè non erunt mi-

Angeli.

Demones.

Animi.

nus

nus aliquid, quàm illa. Sed an etiam ſubſtantiæ ſint accidentium, quæri poteſt. Habent illa entia affectiones quaſdam ſuo illo modo, quibus intelligunt, iudicant, volunt, nolunt: nec aliter illis hærent pro ratione ſuæ naturæ, quàm ſenſatis ſenſilia, nempe foris: vt ſi anima noſtra vel angelus fieri poſſet corpus, ita exiſterent in eo illa eius adhærentia, vt in nobis, quæ cadunt ſub ſenſus. Sed quod de ſenſatis neſcitur, an eorũ ſenſilia, & reliqua adiuncta, re ab ipſis diſtinguantur, multò minùs de ſpiritibus. Nos autem de his eadem figura pergamus loqui, qua cœpimus.

Quæſitum quot ſint mentes illæ, quos nos angelos nuncupamus? Ariſtoteles quinque & quinquaginta poſuit, vano Eudoxi commento adductus de orbium numero. Sed multò plures eſſe congruit, ſiue adminiſtratio ſpectetur tanti & tam multiformis regni, ſiue tanti principis maieſtas, ſiue communicatio felicitatis Diuinæ, ac ſempiternæ, quæ fuit condendi mundi cauſa. Quantò ille veriùs numerum accepit Daniel, qui vidit Deum in ſolio ſedentem regni ſui. Millia inquit, millium miniſtrabant ei, & myriades myriadum aſsiſtebant ei. Chriſtus hominum atque angelorum Dominus decem angelorum legiones paratas ſibi eſſe dicit à patre, ſi poſcat, vt pudeat homulum ei reſiſtere, cuius imperata obedienter faciunt tanti exercitus, quorum cuilibet militi vel ſapientia, vel robore non valet quicquid eſt hominum comparari. Quot ſunt angeli.

Entia omnia, ſiue ſubſiſtentiæ, ſiue adiuncta alia veniunt paulatim ad eſſentiam, alia ſtatim totam ſimul eſſentiã naniſcuntur. Homo & animantia omnia, & ſtirpes, & lapides, & metalla, denique quæcunq; molem aliquam habent paulatim fiunt, atque adoleſcunt: ea itidem hærentia, quæ ſenſibus intelligũtur, & alia ad eundem modum, vt artes, & prudentiæ, & virtutes, & vitia. Accipiunt ſimul totum eſſe ſuum, quæ mole carent: vt angeli, mentes noſtræ, & quæ inhærentia partes non habent, nec creſcere dicuntur, nec minui. Et eorum quæ ſunt, alia ſimul eodem momenti habent partes ſui omnes, vt ſaxum, homo, viriditas: alia fluxu quodam feruntur, vt motus, & tempus, quæ nec vnquam ſunt tota, & in quacunq; ſui parte dicuntur eſſe, vt hora, & annus. In his verò quæ paulatim velut in lucem hanc naturæ emergunt, ſunt quæ habent naturæ terminũ, ſunt quæ noſtrũ. Homini Quomodo res veniunt ad eſſentiã. Terminus naturæ & noſter.

enim, & rebus quæ natura constant, natura ipsa terminum statuit, ad quem, quum peruenerint, recipiant essentiæ illius nomen: nempe hominis, quod priùs erat embryo: aut cadaueris, quod priùs homo: aut cineris, quod priùs lignum: & fructus, quod priùs flos: atq; in his sunt certi termini, & tanquàm puncta, ante quæ nondum est hoc, sed simul primum attigit metam illam iam est hoc omni loco, omni tempore, quæ à nobis ignorantur. Nos verò limites iis posuimus, quæ sunt multa, pauca, magna, parua, longa, breuia, lata, angusta, denique quæ numero & magnitudine constant, hæc enim nostris iudiciis metimur: sicut illa per nos conficta, clarus, obscurus, diues, pauper, quæ etiam ad priora referuntur, mensuræ, molis, aut numeri: omnis porrò mensura non rei est, sed metientis animi. Quocirca hæc certum nullum habēt terminum, quandoquidem nos crassiùs res determinauimus, quàm natura, alia aliis videntur: nec quicquam statuere potuimus, quod omnes reciperent propter varietatem sententiarum in humano genere. Itaque difficile dictu est, quo termino indiuisibili aliquid dicatur magnũ, quo pauper, quo diues, quo aceruus, quo populus, exercitus, seges, fluuius, ita vt vel supra illũ iam non ampliùs, vel infra illum nondum sit hoc: denique in omnibus, quæ illis cõstant, quæ dixi, multo, pauco, magno, paruo, & huiusce rationis, quæ in nostra æstimatione sunt posita. Qua de re non vna est velut meta insectilis in nobis figenda, quod est naturæ: sed latus est limes, in quo illud sit hoc, & vel supra vel subter non sit: velut in aceruo tritici non per grana procedendum, quod faciebant Stoicorum & Academicorum cauilla spinosa, nec in populo per hominum singulos, sed in illo per mensuras aliquas, in hoc per quinquagenos aut centenos: ita enim crasso iudicio crassa sunt obiicienda, quæ censeat: tum in latitudine illa tanta varietas iudiciorum, & sententiarum comprætendatur. Quæcunque res semel est ad terminum illum essentiæ suæ progressa siue naturæ, siue nostrum est illud, quod nanciscitur ex essentia nomen: vt homo, saxum, prudens, bonus, diues, aceruus, populus, albor, viriditas: & esse hoc nec in ipso recipit magis, aut minùs, vt vno tēpore magis sit hoc, quam alio: nec ad aliud relatum simile: neq; enim duorum hominũ, aut duorum virorum alter magis est homo, vel viror, aut minùs. In accidentibus

Esse non recipit magis aut minùs.

tibus

tibus verò, quæ recipiunt maius & minus, id est quæ crescere & minui diximus, ad substantiam comparatis magis est, ac minus: vt in albo & viridi. Apposita substantiæ ad accidentia pertinēt, sicut humanus quasi mansuetus: marmoreus, quasi habens in se marmor: vti album habens alborem, vnū est magis altero. Si quis tamen spectet essentiæ rationem in albo aut iusto, magis quàm inhærentiā subiecto, nullum iustū magis est alio iustum, aut minús. Sed ex subiecto cui hæret iustitia huic plus, illi minús. Quum verò magis & minùs sumuntur pro potius, aut similius, aut propinquius, vel nomina substātiæ pro accidētalibus, possunt tum quidem illa aduerbia essentiæ adiungi. Græci magis sunt homines, quàm Scythæ, non pro essentia humanitatis, sed pro actionibus illius: ceu quis dicat humaniores sunt, plus valent ingenio, & ratione, & iis, quibus censentur homines. Sic viror hic magis est viror, quàm ille, id est, plus habet pręstantiæ, nitoris, & actionis, nempe exhilarandi oculorum intuitum, & alia huius notæ. Amazones magis sunt viri, quàm Phryges, magis exhibent actiones, & opera virorum: magis ciuis qui natus, quàm qui ascitus: quasi præstantior, & plus existimatur agere ea, quæ sunt ciuis. Crocodilus magis est serpens, quàm piscis, id est similior: & laterculus bene coctus magis petra, quàm crudus: hæc omnia ad accidens referuntur, nempe ad actionem, quæ se profert, aut inhærens aliquod occultum: quanquam vicinitate primi, ac veri entis sunt quæ dici possint magis, aut minùs entia, sicuti posteà demonstrabitur. Quas vires, & facultates Deus vel spiritibus, vel effectionibus attribuit, vel adhærentibus, vel sensatis, deniq; omnibus ad agendum in alia, vel vt aliorum in se actiones recipiant, naturæ nominantur. Ita nihil est aliud natura, quàm vis indita vnicuique rei à Deo ad agendum, aut patiendum: vt natura ignis est calefacere, & stupæ accendi facilè, ferri non tam celeriter. Et quoniam à Deo hæ sunt vires ingenitæ, voluntatis illius sunt, cuius causæ à nobis nesciuntur, quum sint tamē maximæ, sapientissimæ, æquissimæ. Sunt naturæ quædā minores, seu priuatæ, aliæ maiores, & publicæ. In vnoquoq; est sua natura in effectione posita: Est vis quædam in cælis, est vis sparsa per orbem totum, leges videlicet in origine à Deo sancitæ: hęc est communis, quæ proprias connectit, & cōplectitur, vt vnum tan-

Natura.

quam corpus ex illis ceu membris coalescat mirifica connexione: easque maioribus suis viribus fouet, adiuuat, vt bonus princeps subditos, aut vt filios pater, quantum ei licet, & quatenus se minores illi accommodant, & præbent faciles. Vnde incredibilis nascitur cuiq; charitas erga illam tantopere, vt seipsas deserãt, si ita naturæ publicę expediat. Neq; enim ascendet aër, nec descendet aqua, ne sit vacuum, quod abhorret generalis natura. Et membra nostrorum corporum modò integra: pro toto corpore naturaliter sese periculo offerunt, non leui hominum documento vnicuique salutem publicam priuata debere esse antiquiorem, quãdoquidem & in communi propria continetur, sicut in iis, qui eadem vehuntur naui. Nam hoc etiam indidit omnibus natura, nihil priuatũ saluum fore, si malè sit reipublicæ. Sed imagine quadam cuiusmodi sit natura, commodiùs exponatur. Non aliter consyderandum est naturam omnem esse à Deo paratam ac instructam, quàm videmus machinam aliquam αὐτόματον, horologium puta, aut similes ab artifice componi, ac per momenta sui intendi, vt illa deinceps vltro moueatur, & aliquid efficiat. Tale quiddam est in prima constitutione naturæ, hoc modò est discrimen, quòd artifex homo à machina sua abscedit, & sinit eam per se opus exequi, Deus adest semper suæ naturæ, instructionẽ illam præsentiæ suæ ope continens: quam opem semper ei infundit, non secus quàm ab anima corporis harmonia cõseruatur. Itaque aptior fuerit, & propior imago, si velut νευροσπαστὴν quendam consyderemus Deum.

Deus neurospastes

Cæterùm de conditione mundi ingens fuit inter Philosophos controuersia, quos vel affectus agitabant standi pro receptis inter se, atque adiuratis opinionibus, vel ignorãtia potiorum: quorum sententias alienum videri posset huc adferri. Ego verò facilè confido me ostensurũ, tum esse à Deo conditum, tum aliquo temporis principio non ab ęternitate. Herbam exempli causa aliquam sumo. Quæro, quis eam procreauit? Dicunt terram vi sua. Quis hanc vim terræ indidit? Cæli. Quis cælis, & syderibus eam potentiam? Ex se sunt nacti, inquiunt. At verò qui id dixerit, rem adferet, quã nec intelligere quidem possunt hominum ingenia: quod philosopho quum de natura disserit, faciẽdum non est. Et profectò, nihil seipsum fecisse, maximo est argumẽto ab aliquo

Mundus aliquando conditus.

vno

vno esse facta omnia. Ad quam ego rem facilè aduocabo generis humani testimonium: omnes enim eum, qui præ sit mundo authorem vniuersorum nuncupant. Nec aliud possunt sibi cogitatione comminisci. Quòd si cæli conditores sunt huius orbis, quæro certáne, ac necessaria lege, an ne libera & voluntaria? Si certa, quis imposuit? Quæ enim res astringit se ad aliquid, quæ possit esse libera? Tum quo consilio in æternitatem dispositi sunt tot, & tam varii effectus? Certè consilii fuit primùm, & sapientiæ tam multa, tam varia in tantam temporis longinquitatem perpetua serie ordinare, consilium autem, & sapientia necessitatem excludit actionum. Nam quod dicunt, agunt ita, nec aliter possunt, quoniam sic mundo expedit. Quàm innumera sunt, quæ nō minùs mundo conduceret aliter fieri? An etiam tot habere me pilos, nec pauciores, nec plures, tot esse herbarum genera ad salutem mundi pertinet, accepturi maxima detrimenta, si diuersum accideret? At verò si libertate quadam, quur in tanta æternitate nullæ extiterunt, aut paucissimæ rerum species? Imò verò quur non alius orbis? quum vis eadem sit nunc, quæ priùs. Iam interrogo istos, vtrum cæli tanquam machinæ quædam per se agitentur, nec vllum habeāt consilium, an habeant? Quid dici posset insanius, quàm sine mente, sine consilio agitari res ordinis & pulchritudinis admirandę? Si habent, à quibus agantur & regantur, velim scire, quæ sit causa tot, & tam variorum effectuum, quot se nobis ostendunt per anni vices? Respondent motum cælorum. Ergo illæ primæ, & potissimæ erunt causæ, quæ cælos mouent. Nam si libratio halterum efficit, vt ad certas dimensiones pulsentur horæ, nimirum magis erit horum pulsuum causa, qui halteres composuit, & librauit. Et si torni conuersio effecit toreuma, veriùs id effecit toreutes. De his verò, qui regunt cælestes illos globos, ille erit summus, ac præstantissimus, qui reliquos torquet, ac regit, quem sanè Deum appellent licet.

Video quibusdam aquam hærere, quod aiunt, in materia, vt eam existiment non esse à Deo conditam, sed in ea versari, atque exerceri Dei opificium: ideo illum opificem, atq: artificem, & instructorem, & dispensatorem, & fabricatorē mundi nominant magis, quàm authorem: quod est oppidò quàm stultum. Placet illis effectiones omnes à Deo con- Materia.

di. An non plus est effectiones tantæ excellentiæ condere, quàm materiam brutam & torpentem? Omnes creati, & finiti artifices in materia operantur, & se exercent: si ille inconditus, atque infinitus ad eundem modum in materie versatur, quid plus præstat, quàm alii? Aut vbi est immensa illa ad efficiendum potentia?

Mũdum nõ fuisse æternũ.

Mundum verò æternum non fuisse demonstrant rerum noua inuenta: quotidie enim aliquid prodit veteribus inauditum, incognitum, tanquam proficiente mundo. Quot genera morborum, artium, regionum vidit nostra ætas, maioribus prorsum, ne de nomine quidem nota: tum vetera inuenta nõ longè à suis initiis progressa, vt appareat noua esse omnia? Dicunt mutari vices rerum, & easdem infinities reuerti. Cur ergo illorum non meminerunt priora secula? Nam nec eluuies, nec exustio terrarum vlla vniuersum orbem semel corripit: certè quæ alicui regioni perierint vel ipsa, vel earum reliquiæ, vel mentio saltem aliqua apud integras remanserit, si non hominum recordatione, at beneficio literarum, siquidem æternus est eius vsus, qualem esse in æterno mundo necessarium est. Quòd si eluuioni, vel incendio vllus est reliquus, is ad posteros de clade suorum velut per manus tradiderit: sin nemo, sed noui illhuc migrãt aquis exiccatis, aut conflagratione restincta, at isti saltem aliquid de origine, antiquaque sua patria posterorũ memoriæ commendarint. Quid causæ est quòd nemo vnquam huius nouæ Indiæ, alterius huius orbis meminit? Historia Gentilium nulla de iis, quæ ante tria annorum millia contigerunt, ac ne literæ quidem vllæ, vt ante hoc seculum nulli ænei typi. Nam quamuis Aegyptia, & Chaldæa vanitas annos pro libito suo sibi fingat, non tamen posset dicere aliquid gestum. Adde huc; quòd illorum quæ habentur antiquissima de Iside & Phoronæo recentia sunt apud Græcos, qui minùs sibi permiserunt in annorum computatione mentiri. Pertinet verò ad Dei magnitudinem mundum esse ab eo factum, vt sciremus quid, & quantum esset, quod posset facere. Nemo enim potentiã illius intelligeret in æternitate mundi, quantumcunq; diceretur author illius. Ex nihilo verò procreasse omnia hoc demum est immensæ facultatis. Nam in æternitate vires authoris absconduntur. Quid, quantum, quatenus, quomodo fecerit, latent illhic omnia vastissima altitudine

dine dimersa. Nec quantus ipse per se esset solus, satis iudicari posset in æternitate operis. Pertinet ad Dei bonitatem existimari conditum, vt intelligamus quemadmodum voluerit se communicare. Nam sub æternitate necessitas quædam occultatur, quæ pretium bonitati detrahit. Quis enim bonum esse censeat, aut ei habeat gratiam, quem quæ agat, aliter non posse agere arbitretur? Tum vt nos sciremus, qua nobis esset cum illo beatitudine perfruendum, nempe non ea, quæ est in cõuersione cælestiũ sphærarum: aut rebus cõdendis, sed quam in se habebat solus sibi sufficiens, ante mundum procreatum.

* * *

PRIMI LIBRI DE PRIMA PHILOSOPHIA, SIVE DE INTIMO NATVRAE OPIFICIO, FINIS.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS VALENTINI,

De prima Philosophia, siue de intimo naturæ opificio, Liber Secundus.

DE NATVRA & materia pergamus dicere. De quibus ita est sentiendum vt sit velut artifex quidam natura, sed conditus, edoctus, atque instructus à Deo, cui Deus materiam assignauit, vt in ea vires & facultates illas exerceret, quas ab ipso accepisset. Quocirca non est quidem æterna materia, semel tamen cuncta est producta: nam quantumcunque inter hæc naturæ actiones cadant, vel oriantur effectiones, & adhærentia, nihil materiæ perit: discinditur quidem, & dissipatur, & aliunde transfertur aliò, nec vsquam subsistit, nunquàm tamen consumitur, neque partem vllam amittit sui. Alioqui in tanta continuatione, ac serie eorum quæ generantur, & intereunt, iam esset tota penè cõsumpta: & cõstringi oporteret cælum ac terræ admoueri. Agens verò est natura, & in hanc materiam: Porrò agentis non est conficere sibi materiam, sed in aliunde acceptam operari. Ita qui materiã opificio naturæ suppeditauit, prior est natura: vt prior qui cædit syluam, quàm qui nauem fabricatur. Quòd si crearet materiam natura, certè creando aliquid ageret: atqui actio naturæ omnis est in aliquo, & in aliquid. Cedò quid substitueretur actioni parandæ nouæ materiæ? Quæ porrò essent actionis instrumenta? vtique ex illis aliquid hæreret materiæ, quod esset illi congenitum, & próinde naturale. Ergo parens & effector materiæ ille est, qui nec instrumentis

Materia nõ perit.

ris eget ad agendum, nec in aliquo, aut in aliquid operatur: ſed per ſe in nihilo, cuiuſmodi nulla eſt natura condita, ſed ſolus Deus. Materia hæc nullam omnino habet vim, idcirco nec naturam præter hanc nullam habere vim, nullam naturam, vt omnium ſit capax: niſi quis fortè hãc vocet ad patiendum facultatem & naturam. Ergo quum vis illa ſit velut artifex, ſiue ad actionẽ, ſiue ad paſsionem, nam paſsio quodammodo eſt actio, & artificio eſt opus ad commodè ferendum, ne momento temporis actio paſſum abſumat, indiget vis illa ad vtrunque inſtrumentis: nam per ſe ſolus diuinus artifex operatur, cæteræ res omnes inſtrumenta adhibent: nec quælibet inſtrumẽta ſufficiunt, ſed certa, & ei quod efficiendum eſt conſentanea: ſicut non quocunque lignulo pictor pro penicillo vtitur pingendo, nec ſcriba pro calamo ſcribendo. At quum omnia, quæ ſunt in actione, ſeruiant fini, artifex ſuo opere intentus tota actione nihil conatur aliud, niſi parare viam & facultatem fini, vt his ille, ſi ſit vis aliqua, vtatur, quæ parata inuenit ad actionem ſuam exercendam, vel ferendam paſsionem: aut ſi nihil ſit aliud quàm forma, vt in artificialibus, habeat promptam materiem ſibi idoneam, in qua quieſcat: vt quodam modo videatur pater filio theſaurizans naturæ inſtinctu, ſicut Paulus inquit. Sic natura in bulga matris organa fabricatur venturæ animæ congrua. Tum effectio illa ingreſſa ea inſtrumenta, quæ ipſi prior elaborauit facultas, elimat, aptat & reddit ſibi, quoad eius præſtare valet, appoſitiſsima: velut anima membra corporis calore fouet, auget, corroborat: niſi fortè hæc quoque aptatio beneficii eſt prioris naturæ. Et non ſecus quàm artifex diuerſis inſtrumentis diuerſa, ac ſæpe contraria operatur: eiúſque opus commoditate inſtrumenti adiuuatur, incommoditate impeditur, aut fit deterius, ita in natura eadem facultas diuerſis inſtrumentis tum varia, & pugnantia efficit: videlicet eadem anima in oculo intuetur, in aure audit, in appetitu quem ducit phantaſiæ iudiciũ vult: in voluntate, quam ducit ratio, non vult. Tum expeditius fit opus, vel impeditius: vt viſio per oculum, operatio per manum quinque digitorum, aut trium. Nam effectrix vtique eadem eſt, ſicut idem ſcriba, vel faber. Quo circa bene parata materia à natura priore inducitur natura poſterior, tanquàm hoſpes in hoſpitium: eadem

Natura inſtrumentis indiget.

instrumenta & paratio quum deteritur, ac minuitur, & ad agendum facultas fit tardior, & ad patiendum imbecillior: vnde sequitur facilè à contrario corruptio.

Generationes & corruptiones vnde.

Non ergo generationes & corruptiones sunt à materiæ pronitate & natura, quę nulla est, nec magis ad effectionem, aut faciem hanc vergit, quàm ad illam: neq; mutationes desyderat, neutra est enim ad quamcunque effectionem, & formam: sed ab hac materiæ adornatione, & quasi instrumentis facultatum ac naturarum ortus ac interitus existũt, quoniam effectiones quæ sunt actuosæ ex se, ac viuidæ, quum destituuntur agenti facultate, contabescunt, & extinguuntur. Accedit huc quòd perpetuę sunt aliarum naturarum in alias actiones, & quasi pugnæ, quum nihil sit quod contrariũ nõ habeat, vel ex ipso natum, quando aliunde deest: per instrumenta alia fortiùs agunt, alia infirmiùs resistunt: quæ natura infirmius resistit, & quasi despondit animum, facultatem inimicæ præbet validius agendi in se: at quæ agit fortiùs, facultatẽ resistendi constringit in altera: ita vna generat quod vult, altera discedit victa, & perit: vt corruptioni adiuncta sit semper generatio, & huic illa.

Prima pparatio materiæ.

Prima præparatio materiæ est velut pinsio quædam conficiendis panibus, vt iam temperata sit, quasique mollita & subacta viibus naturæ corporibus generandis, inducendis effectionibus, & viribus exercendis. Simul peculiaribus sensatis prospexit Deus, simul vniuersitati orbis, vt materia non informis iaceret, atque indigesta, sed concinnata recipiendis viribus, & cõducens ornatui, atque vsibus mundi huius. Non est indurata multa subactione, & effectionibus inductis, quę multis & fortibus instrumentis armatæ, negotium facessent naturæ operanti, ne facilè concederent: sed leuiter adiunctæ sunt effectiones paucis instrumẽtis, & tanquam infirmis satellitibus munitæ, quæ non solùm loco cederent naturę manum operosiori actioni admouenti, sed illi etiã instrumentis suis quæ in materia relinquunt, auxilio essent.

Quatuor elemẽta.

Principio quod non est visum authori vniuersorum res omnes iacere torpidas, & quasi emortuas, nec in inuicẽ expediebat agi & concitari omnia, idcirco ignem actuosum, vigentem, celerem condidit: quod vel aspectu ipso intelligitur vi & agilitate perpetua. Terram verò firmam, atque stabilem: quod indicant densitas, & frigus pigrum, & quies

sempiterna, & mundi locus medius, vnde nihil necesse haberet aliis cedere, quò feruntur omnia quæ stabilitatem habent, & vnde leuia discedunt. itaque alter irrequietus semper sursum contendit. altera continuò sidit, nec se postmodum vltro commouet: erant etiam hæc idonea humanis sensibus, quod tamen est posterius, nempe ignis aspectui, terra tactui. Verū duo hæc quū tantū inter se natura sua distent, iungi non poterant sine medio. Atqui est apud Timæum Pythagoricum, & Platonem: vinculorum id est aptissimum, atque pulcherrimum, quod ex se atque iis, quæ astringit, quàm maximè vnum efficit: id optimè assequtur ea, quæ Græcè analogia, Latinè comparatio, proportió ve dici potest: quod aptè visum est posse fieri non tam vno vinculo, quàm duobus, nempe aere & aqua: vt aer vicinus esset igni, aqua terræ. Aqua densitate & frigore cōciliaretur terræ. Aër igni raritate, & liquore, & lubricitate sua morigerum se illi præbens. Aqua humore suo friabilem terram, ne disgregetur, contineret, cohiberetque. Simul humido rigore velut frenos igni iniicit, ne omnia prærapidus absumat. Aër igni suppeditat leue alimentum seipsum, & quæ sublata ex aqua ipse agitationibus suis extenuat, & propè in naturam suam conuertit, ne ignis spissum ac solidum nactus alimentum, ita in eo inualesceret, vt periclitaretur orbis iste. Adde quòd ab igne supernè concitatum, non finit aquam, & terram, & media corpora torpescere. Ad hæc insinuatus per loca omnia tenuitate, & lubricitate sua facilè sine incommodo scindentis dissipatur, simul etiā auget corpora hac insinuatione, dum aperit præcedens, & nutrimenti receptacula aperta continet, donec solidiori nutrimento cedat, vnde viuētia sustentantur, & crescunt: denique quascunque impressiones aliunde inuectas facilè in se admittit, quoniam sic est vsu naturæ, vt qui sit medius, & per inferiora hæc omnia diffusus. Iunguntur ergo & tanquā commiscētur subtilissimum inferius cum superiore crassissimo: & ita aqua aëri applicatur, vt sensim videatur in aërem rarescere: ita aër aquæ, vt sensim in aquā incrassari: non aliter quàm videmus in anno fieri vel in hominū ætatibus, aut in habitu partium dei, fallente atq; indeprehensibili transitus, nisi postquam transierunt.

Corpora hęc, ignis terra, aqua & aër primum his inhæren tibus

Quatuor prima hę rentia. tibus, & quaſi vinculis ſunt inter ſe connexa & temperata calore, frigore, humore, ſicco, vt humor aſtringat ariditatem, ne diſſoluatur: ariditas frenum ſit humori ne vniuerſa inundet: frigus calori moderetur, calor frigus temperet: calor humore fiat tardior, ariditate acrior. Hæc eſt prima illius rudis materiæ penſio ſpecioſa mundo & naturæ, ſiue in præſens, ſiue ſi quid maius molitur, vtilis. Sunt enim quatuor hæc ad agendum, & ad patiendum conducibilia naturæ, & proinde generandis ac corrumpendis rebus: quæ ita à nobis ſumantur, non vt ſint corpora ſic affecta, ſed vt affectiones corporum, & adiuncta: vnde ſtatim alia ex horum actionibus naſcuntur, videlicet calor: vt eſt actuoſus & ſubtilis, inferiorem locum refugit, qui eſt quietis, & torporis, ſuperiora appetit in quo diffundat ſe, & dilatet, & agat & vigeat proximus illis cæleſtibus motionibus, quibus nullum eſt otium. Ideo multi locum aſsignant igni naturalem concauũ globi lunæ, ſicut terræ mediũ mundi, de quo eſt alibi diſputandum: ſed certè locus ille eſt calidiſsimus omnium,

Calor. & ignitus. Calor humido paſcitur: idcirco omnia, in quæ inuadit, quantum eſt virium ſuarum, exiccat: quo fit vt humido ſegnior ſit calor: frenum eſt illi humor, non minus quàm paſtus: & calor occupatus intus in humore conſumendo foras exit lentior, in ſicco acerrimus eſt: quum omnia ſint intus victa, foras erumpit ſeu famelicus, & rapax, & vorax, vt ſtomachus in eſurie. Qua de cauſa difficile vi-

Temperatio aeris. deri poſſet multis temperationem qualitatum naturalium aëris, aut vllius omnino elementi ex calido & humido miſceri, quippe quæ violentè cohabitant. Quod ſi naturaliter & pacatè poſſent in eodem conſidere, ea ſola commiſtura vitam animantis efficeret, atque ad immortalitatem fulciret animam in corpore alimento ſemoto. Seneca verò, & alii Stoici aërem opinati ſunt non calidum eſſe, ſed frigidum, argumento eſſe illius medium, vbi maxime purus & naturalis eſt, nam vtrinque ex vicinia inficitur. Pythagorici quoque æthera frigidum vocant aërem Sed profectò magis videtur aër alienarum qualitatum capax, quàm ſuam vllam propriam ſortitus: vt à ſuperiore corpore accendatur, atque exiccetur: ab inferiore autem humectetur: in medio verò quòd ſit frigidus, non naturam ipſius demonſtrat, ſed quod ex cælo & terrarum vapore ſolis tepefacto

radiis

radiis vtrinque ad medium rigor pellitur, vbi cogit se, ac corroborat actione cohibitionis quam Aristoteles ἀντιπερίστασιν vocat: ita vt existimari posit inter ignem & terram vnicum esse medium, aquam scilicet: eámque ex naturæ commodo subtilissimè extenuatam superne aëre nuncupari, principibus qualitatibus in tanta materiæ tenuitate aut elisis prorsum, aut leuiter admodum hærentibus. Sed redeo ad qualitatum opera. Frigus tardum est & pigrum, ideo subsidit, & is putatur locus frigidorum, nempe imus: indicio est leuius esse ferrum ignitum rigenti, & hominem viuum, quam cadauer. Reliqua ita fiunt grauia & leuia, prout hoc aut illud participant. Glutinum rerum est humor: qui si abesset, omnia friarentur in puluerem, sicut fit in aridissimis arenis: & quoniam caloris est pastus, eũ calor quũ inuadit, disrarat, vt in aëreũ liquorem conuertat, quo facilius & in seipsum: sicuti cibus conficitur in corpore, vt paulatim quàm simillimus reddatur corpori, & à similitudine fiat idem. Itaque calor humida resoluit, extenuat, rariora facit, hoc est, vt minus sit materiæ in æquali loco, aut tantundem in maiore. Nam rarum & densum sicut paruum & magnum relatione dicuntur inter se: extenuato humore, & absumpto in vaporem & auras, quod siccius superest abscedente calore contrahitur. Quòd si omnino glutinum sit absumptum, fit multò minus quàm antea: vt cernere est in cineribus, qui tantò minores sunt quàm lignum: & in corio, & aliis, quæ postquã affectæ sunt vi caloris integra manent minora restant: inflat enim, & extendit humidum excalfactum. Ita membra animantium tument in exercitio, & in æstate: frigefacta verò longè sunt minora, quam priùs: nam resolutus est humor, quem calor exuxit. Neque vero ita calor depascitur humorem vt corrumpat penitus: nihil enim materiæ perit in natura, sed igne extincto, illico in auras abit: quod humore est velut illitum, fit leue vt corium, cutis iuuenum: is humor si absit, & ariditas extrema partes occupet, fit asperum, inæquale & rugosum quod videmus contingere in corio igni admoto, in quo primum omnium humor ille absumitur supernè fusus. Neque enim ex inæqualitate sola est asperitas, nisi accedat siccitati. Quid enim aqua lèuius etiam in tempestate, & altissimis fluctibus? Et quum frigus ad centrum se cogat, calor verò ad extima prouolet,

Frigus.

Qualitates secundæ.

fit, vt

fit,vt humori additus calor, ampla reddat extrema, humori additum frigus minora, densiora tamen, velut in glacie, & in hominum manibus ac pedibus, quæ membra ampliora sunt in viris, quàm in fœminis. Si quod est glutinum in corpore vel densum disraratur, vel abstrusum foras elicitur, fit molle: vt in cera igniadmota, in hastis, in cornu, in ferro. Quod verò densius habet glutinum & plus sicci, durius est. Durum est enim cuius partes tactui non cedunt, molle contrà: ita secundum comparationem hæc dicuntur ad actionem tangentis. Neque verò idem esse quis putet densum, & durum: nec idem graue & durum, quippe plumbum mollius est ligno, quum sit densius, ac grauius, sed in eo liquor est maior. Quod humorem habet glutinosum, vt partes densæ tenaciùs inter se compingantur, est lentum, tanquam corium, radices aliquæ, vt raphani multi, & napi: quod verò humorem habet aqueum, huius partes leuiter compinguntur, fit tenerum: & quanquodoquidem partes infirmè connectuntur, facilè separantur. Sed hæc iam secundæ sunt philosophiæ, sicut illa de coagulo, fractione, comminutione, scissione, impressione, & eiusmodi: quæ Aristoteles pro solita sua diligentia persequitur in libro μετεωρολογικῶν postremo. Hæc ergo terra, ignis aqua, aer elementa sunt mundi huius inferioris, & tanquam materia naturæ ad agendum apta: non ipsa sunt materia, sed ne illa rudis atque incondita iaceret, hisce qualitatibus est ornata, quæ naturæ operanti facilè subseruirēt. Idcirco elemēta hæc fusa sunt per hoc totū, qđ cernimus, vt prōpta sit huic artifici materies, & ad manū in qua se exerceat, & vnde opera sua proferat: vt siquis domū alicuius opificis ingressus, aliquam conspiciat materiā passim iacentē, nihil dubitet, quin ea sit materia illius opificii.

An quatuor elemēta sint in vnoquoq; misto

Sed de eo inter sapientes disputatur, an illa quatuor insint in vnoquoque composito constante ex massa illa, de qua diximus, & specie substantiali. Vetus quæstio, & explicatu difficilis. In hac tamen nostrarum mentium cæcitate vtendum est sensibus manuductoribus, vt mens iudicet ex iis, quæ illi nuntiant, quæque ipsi percipiunt vel in rebus ipsis, vel in earum actionibus, vel in iis, quæ similitudinem habēt cum natura, nempe artibus. Sed de artibus nihil nobis in præsentia illæ adferunt, quæ compositionibus non vtuntur, sed solitariis rebus, ac simplicibus detrahendo aut formando.

do. Compositionum verò quædam iis rebus constant, quæ inter se non pugnant, cuius naturæ sunt gemma cum auro, lana cum serico, stannum cum plumbo, aliæ ex iis quidem quæ possunt, sed non commiscentur, tantum applicantur: vt quum fiunt imagunculæ ex saccaro, zinzibere, cinnamomo, pipere integris: aliæ ex comminutis & commistis fiunt, non tamen copula additur, qua vniantur, vt quum eadem illa contrita permiscentur: deest enim humor, quod est glutinum: aliæ compositiones habent omnia, sed proportione actionis, & passionis tam inæquali, vt celerrima fit actio, ac propè momentanea: sicuti quum paucæ guttæ aquæ in amphoram vini sunt infusæ. Quærendus est ergo opifex aliquis proposito nostro conformior, qui partes non solùm applicet, sed commisceat, & mutuò insinuet, confundátque, & inter se pugnantia committat: quæ vires ad diuturnitatem pugnæ adferant, & glutino compingantur, ac coadunentur: tales mistiones apud coquos & pharmacopolas est videre, qui in hoc quoque student, vt quemadmodum natura animantium corpora suis compositionibus finxit, ita ipsi suis conseruent, ac reparent naturalibus, quantum efficere possunt, similibus. Sed de pharmacopolis dicamus, quorum temperationes velut imagines quædam sunt naturalium. Itaque de pharmacis quæ illi conficiunt, in aliis simplicia manent integra, vt in cataplasmatis, quæ vulneribus adhiberi consueuerunt. Sic elemēta integra videmus in pruna ignis: in aliis sunt penitus extrita, vires solæ & agendi aut patiendi facultates quæ in illis priùs erant, existunt apertæ, & promptæ vt in theriaca veteri: quod cernimus in corporibus animantiū omniū. In aliis vires quidem sunt reliquæ, sed consopitæ excitātur calore, nempe agitatu, vel igne admoto vt in theriaca noua: sic animaduertere est in vino, aceto herbis multis: interdum resolutione, vt si in aquam immittatur saccarum, manifestò cernentur partes quædam sidere, nēpe terreæ, aliæ superiora petere, nempe aereæ, vel igneæ: hoc deprehendūt quotidie qui resoluunt mista & substātias segregant. In aliis vnum aliquid existit, vires aliorum in eo sunt absorptæ, vt nusquam cōpareant: sicut in vino diluto. Ita in coagmentatis naturæ. Sunt in quibus ex manifestis qualitatibus omnia dicas terrā, minimum reliquorum, quę torpida sunt, & stabilia, vt metella, & saxa. Sunt quæ pluri

Compositiones.

Pharmaca.

plurimũ habent aquæ,torpida,fluida,mollia, tenera:nõ solùm illa composita,quæ inchoata nominantur,nix,grando, ros,pruina,sed caro ostreorum,& marinæ stellæ. Vbicũque verò manifestus est ignis in composito,manifesta sunt reliqua elementa.Nam ignis nunquàm descendet ad terram sine primis illis naturæ mediis:etiam in pruna quæ ardet, in flamma ipsa aliquid est humidiusculi, quod simul primum absumptũ est,ignis extinguitur,tum etiam terreni & aërei: contra ascensus à terra ad ignem,non est adeò euidens. Et fortaßis saxum nihil ignis habet,aut certè si quid habet, exiguum est admodum,quódque sensum effugiat. An quia paululum ignis,vt actuosi & prꝫstantißimi sufficit magnæ portioni terræ,in qua occultetur,vix vt deprehendi queat, sicut coagulum in caseo,fermentum in massa? Nec visum est authori naturæ effectiones cum materia coniungere sine illis principibus elementorũ inhærentibus, quæ vt obscura sunt in his,quæ sensu & vita carent, sic in viuentibus sunt notabiles. Quæcunque enim aluntur, necesse est habeant vim igneam, nihil enim viuit sine calore: vt intelligatur nec victuros nos vitam alteram æternam sine charitate. Vis ignis in viuente rapit, retinet, conficit, conuertit, expellit. Hæc omnia animaduertimus in culinis nostris ab igne fieri. Porrò si ignem habent viuentia, ergo & humorem alimentum ignis,& humorem priùs aqueũ, hinc aëreum: tum solidum aliquid in quod alimentum & recipiatur, & conuertatur ad incrementa, ad conseruationémque illius igneæ rapacitatis tanquam iniectis claustris: alioqui breuißimæ omnes essent vitæ, ac prærapidæ, nec vlla sufficerẽt alimenta. Quocirca effectiones has igneas dicamus,quoniam sine igne non tuentur sese: & ignis quodam modo est quiddam viuens: alitur enim & absumit: idque in viuentibus promptum est, quæ quò plus habent caloris naturalis, hoc plus cibi & appetunt, & conficiunt. Animales effectiones quoniam præter viuendi munus sentiunt quoque, declarant & aliquid habere se supra stirpes: his ergo inest quiddam naturas horum elementorum excedens: quas sanè dicamus animas cælestes:nam & eas animaduertimus mirificè ad habitus cæli suos variare. Humanæ animæ mente ac ratione sunt præditæ, quod est plusquam cæleste, nempe diuinum, quo Deum & nouerunt & diligunt: ideo in descensu omnia secum

Effectiones igneæ

Effectiones cælestes.

ſecum trahunt. Ergo prima & ſimpliciſsima initia, atque elementa rerum conditarum ſunt poteſtas & actus, ſiue materies & vis: in ſenſatis prima illa rudis atque ignobilis materia, & effectio, quæ opificio naturæ inditur: vbi verò eſt adhærens, ſubſtantia eſt ei pro materia, adhærens illi pro vi & natura quadam. In ſpiritalibus ipſi ſpiritus modo quodam materiæ ſunt ſuis adiunctis: accedunt primæ materiæ, quæ vulgo nominantur elementa, tanquam initia rerum, ſed ſecunda, vt panis primùm eſt farina & aqua, hinc maſſa iam piſta: elementa verò ſunt ſimplicia, ex quibus con ſtant compoſita, vt verbum ex literis, ciuitas ex hominibus: partes iam ſenſati initia ſunt, nõ tam ſubſtantiæ quàm molis, aut numeri.

Et entium ſingula vires habent vel ex ſe, vel ex alio. Ex ſe dico habere ea, quibus munere Dei contigerunt, per illa quæ intus poſsident, vtpote per effectionem ſubſtantiæ, aut formas inhærentes. Vnicuique maſſulæ fermenti, vt in priore ſimilitudine perſiſtamus, certas aliquas vires tribuit Deus, quas ſecum in maſſam illam materiæ inducunt, vt animamabus aſinorum, animabus leonum, effectionibus adamantium, vitium, oliuarum, has vires omnes participãt res, quæ fermentatæ ſunt illo velut fermento, quas eſſe eiuſdem ſpeciei ſeu formæ ſuperiùs eſt poſitum. Similiter etiam inhærentibus, nam ex calore, frigore, virore, denſo, graui, certæ quædam vires naſcuntur: item in ſpiritalibus: hæc quidem entibus ex vnoquoque. Aliæ vires extrinſecus accedunt ex aliqua ratione ſoli, cæli, ſeminis, inſitionis, medicationis, nutrimenti, & eiuſcemodi, quæ applicantur, vel inſeruntur, vt Perſica poma in Perſia lethalia, hic ſalubria. In his ſunt vires effectionum nõ per ſpecies, ſed per rerum ſingula, quæ indiuidua nominantur, quæ ex priore vi & adiunctione huius peculiaris conflantur: vt illa ſpeciei ſimplex ſit & elementum huius compoſitæ: quanquam & compoſitio huius peculiaris fit ex duarum, aut plurium effectionũ compoſitione, nempe alimenti, aut ſoli huius additi effectioni vitis, aut Perſici pomi, aut hominis: vt ex ſpecierum viribus conſpirantibus fiat ſingulare quiddam: qua ex temperatione prior vis vel adiuuatur, vel impeditur, vel tollitur, vel aliò flectitur, vel noui aliquid accipit manens integra. Itaque munera Dei ſunt hæc omnia, & voluntatis eius: nec ſecus quàm ſi

Vires.

quis alteram libram in æquilibrio tangat, ea continuò verget deorsum, ita omnia parata sunt ad eas propensiones, quas Deus in eis faciet, ea illis erit natura. Sed interiora illa per externas actiones aut passiones proferũt se, ac ostendunt: nam ad agendum vel patiendum datæ sunt vires & facultas, quod hunc in modum facilè erit cognoscere: Lapis semper est idem, ac sui similis, intus ergo nihil habet, nisi vniusmodi essentiam. Planta suis temporibus edit folia, flores, fructum, crescit, decrescit, aliquid obtinet supra essentiam: animans non solum crescit, & minuitur, sed sentit, & cognoscit, aliquid affert supra plantam. Homo præstat omnia, & prætereà intelligit, ratiocinatur, iudicat, aliquid inest huic supra brutum. Hæc sunt Dei opera, quæ ille per voluntatem destinat, per sapientiã constituit, per potentiam exequitur: quas agendi ac perficiendi facultates impartitus est iis mentibus, quas sui similes condidit. Loquamur de homine, de quo quum dictum fuerit, facilè de angelo etiam intelligetur. Habet ergo homo ad Dei quandam imaginem voluntatem, consilium siue rationem, & vires: vt consilium suadeat, aut dissuadeat voluntati, quæ est imperatura: voluntas imperet viribus, vt se exerant ad opus: vires capessant iussa. Voluntas ergo domina est, ratio consultrix, vires mancipium. Facultates hæ quidem naturales sunt à Deo inditæ homini, quum naturam statueret, & hæc naturale habent aliquid, quò nutu ferantur suo, vel à quo abhorreant, ac discedant: dico voluntatem, & cõsilium: nam vires vt mancipium, nec ad iubendum admittuntur, nec ad consulendum, sed tanquam corpus sunt brutum parens semper imperio, nunquàm imperans. Vergit ergo ratio in verum, auersatur falsum: fertur volũtas in bonum, malum deuitat: vtique quod tale censuerit ratio, an fallatur, nihil interest, bonum certè, aut verum existimari sufficit. Ratio hæc & iudicium quum se ad aliquid vel in se, vel extra se vult applicare, habet sæpe, & finem quem petat sibi propositum, & viam & rationem prouisam, qua ad illum perueniat. Hæc ratio vocatur industria, & ars, quæque ab arte dicitur solertia: quæ est ratio seu facultas aliquid agendi, aut patiendi in se vel in aliis ingenio, aut studio quæsita: vt loqui naturæ est, Romanè, aut Græcè artis. Deum colere, humanis est mentibus informatum: sed hoc, aut illo modo,

Interiora per externas actiones aut passiones se proferunt.

Ars.

Solertia.

do, ex humanis persuasionibus. Non enim nos solùm arte aliquid agimus, sed bestiæ quoque à nobis edoctæ: vt per funem elephantum ingredi, & canem sic venari, & equum gyros complicare, & explicare: quæ ipsi sua sponte faciunt, naturalia sunt. At quum vel finis non est præstitutus, vel ratio, & via hæc non est prouisa, sed temere aggredimur, quod exit casus est: vt fodiendo thesaurũ reperiri:hoc enim propositum non erat:aut tegula de tecto lapsa, occisum esse hominem. Quúmque nostras extructiones imitari volunt pueri, congerunt temere lapides & ligna: & exit sæpenumero id in quo doctum ingeniũ elaborasset, priusquam exprimeret. Temeritas hæc est, vel quum nullus finis est præpositus, vel quum ad eum nihil omnino prospectum aut minus, aut aliter quàm oportet. Ideo in actiones hominum, qui tarditate cordis vel ad iudicandum impediuntur, vel rapida animi perturbatione impelluntur, multum valet casus. Sapientes minimum casui relinquunt in iis, in quibus casus solet interuenire, velut in rebus & negotiis vitæ: nam in illis quæ non sunt in manu nostra, nempe naturalibus effectis, aut incertis euentibus plurimum Deo committunt, seu veriùs omnia: quo fit vt casus interdum in artem vertatur, quum obseruatum est, quomodo illud extitit. Sic multa sunt in artibus inuenta. In artificialibus, quæ sola ars facit, dicuntur talia, nam alia naturæ sunt quæ potestatem sequuntur: vt homini persuaderi indignitatẽ artis est, ex persuasione indignitatis inflammari ad iram, iratum diruere ædes, naturæ. In lyra sonus naturalis est, concentus artis: qui si fiat sine arte, naturalis erit, vt si cadat testudo: aut quum casu spongiæ fit pictura. Compositio horologii artis, hinc cursus ille per definita quædam momenta naturæ est. Hæc vel illa compositio pharmaci artis est, operatio in animante naturalis.

Casus.

Casus in artem interdũ vertitur.

Ars est naturæ æmulatio, eáque quantum facere potest, conatur naturam exprimere: quod nunquàm assequitur. Natura enim intima rerum penetrat, ars circa exteriora, & supremas facies versatur. Id quoque videtur naturale, vt imitatio omnis citra exemplar subsistat: cum qua bene agitur, si quàm proximè accesserit. Et quemadmodum natura à rudissimis exorditur, posteà paulatim educit ad perfectũ, ita & ars sensim expolit: natura inditionibus, & ingignendo

Ars naturæ æmulatio.

in intimis, ars verò addendo exterioribus, detrahendo, mutando: vt in cusoriis, nempe mutatione exterioris figuræ. Veluti quum æs funditur, & ex statua fit lebes: tum applicatione, & quasi contactu, vt quum pannus inficitur. Quæ nō solùm in iis animaduertūtur, quæ manu cōstāt, & χειρουργικὰ nominantur, verùm in illis etiam quæ penitus sunt in animo, disciplinæ, prudentiæ, virtutes, addendis quæ videntur necessaria, resecandis superfluis, corrigendis, & castigandis inuersis nascuntur, & incrementa sumunt. Tum sicut naturæ proposito illi tacito à Deo indito primum omnium occurrit opus perfectū, in actione verò simplicia primū quęruntur ad compositionem perfecti, ita humano artifici opus ipsum est primum cogitatione, primordia autem operis, & elementa priùs exequitur. Quocirca animus in intelligendo iter sequitur, non actiones naturæ, sed propositi illius: priùs enim mista intelligit, & sensui obiecta, hinc magis simplicia, & recondita. Et quemadmodum se habet homo ad artificium naturæ, ita iners homo ad artificium hominis periti. Nam homini priùs notum est opus absolutum naturæ, quàm eius elementa: & imperito notius compositum artificiale, quàm eius partes. Nec aliter miratur homo ex illis initiis tanta opera posse à natura edi, quàm imperitus hoc pręstare artificem ex tam rudi materia tanquam aliena, ab eo quod per artem videt editum. Et sicut informi & rudi materiæ accedens forma naturalis fit res naturalis, ferrum puta, homo, arbor, ita naturali accedens ars fit artificialis, nempe gladius, scamnum, grammaticus. Natura conatur ad optimum prouehere effectum suum, quantū cuique speciei concessum est, videlicet ad imaginem, & participatum proximū virtutis Dei: ars ad absolutionem naturæ. Sed nec natura potest Deum contingere, nec ars naturam, quod vtraque imitatio est. Vis in vnoquoque inclusa, siue naturæ, siue artis, quum se exerit, atque explicat, fit actio, vel passio, modò ne quid obstet. Actio est explicatio potentiæ in aliud minus: passio explicatio potentiæ ad aliud maius: minus voco infirmius, & inualidius. Itaque in actionibus naturalibus actio & passio terminis differunt, non re: vt via inter Louanium & Lutetiam. Actio enim est ab a in b: passio à b ad a: Ex actione hac sequitur effectus, sed hac lege, vt aliquid sit quod agat, & nō temere, verùm propter finem: neq; enim temer

Actio. Passio.

temere suscipitur vlla actio. Etiam pueri fines aliquos statuunt suis actionibus, non refert an assequantur: sed neque viri, nec natura semper assequitur: certè quidem fines habent, sed ad finem spectare ac tendere quum sit in his quoque, quæ omni intelligendi facultate videmus orba, apparet ab eo regi, qui ea facultate non caret. Quæ enim non intelligentia tãquam intelligentia operantur, ab intelligente necesse est moueri. Quomodo cæcus ea quæ oculis cognoscuntur, censebit, nisi à vidente admonitus? Et hæ duæ veræ ac propriæ sunt causæ, agens, & finis: nempe à qua, vel propter quam aliquid fit: vt in motu principium & meta. Nam materiam, & formam quia partes sunt, causas nominari inusitatum est: magis initia & elementa nominaueris, sicut causas principia & origines. Si quis tamen & has quoque in causis velit recipere, in verbo erit sita controuersia. Efficiens causa actionem præcedit, finalis & actionem & effectum suum sequitur. hoc est id, quod propter illam fit: vt ædificans, domus, habitatio. In eo qui agit necessaria est facultas ad agendum quæ est vel interior, vel exterior, vt demonstrauimus. Et aliæ res celeres ad agendum vires ostendunt, ac próinde motus incitatos, vt calor: aliæ tardas, vt frigus. Contrà in patiendo calor exiguas habet vires, quum est inimico inualidior: frigus verò ad ferendum multas, Idcirco citissimè ignis penetrat, tardè rigor: expellitur verò calor leuissimè, frigus lentè: vt febres acutæ celeriùs vel extinguuntur ipsæ, vel extinguunt corpus: morbi frigidi pertinaciores sunt: opium in theriacæ tardissimè omnium cedit. Ex naturalibus facultatibus hæ sunt necessariæ, vt mutari nõ queant, sicut igni exurere: illæ voluntariæ, vt quæ ab hominis voluntate proficiscũtur, tanquam comedere, bibere, currere. Ventriculum concoquere naturale est, & alia quæ in hominis manu sita non sunt. Naturale est in vnoquoque, ad quod agendum vel patiendum potentiam à natura accepit. Istud verò non vno modo, nec similiter in omnibus dicitur. Nam vel ea vis est effectioni indita, vt semper agat, quoties in quod agat, admouetur: vt igni comburere, iracundo irasci: vel vt semper agat, quoties libeat, vt homini ratiocinari: vel est vis toti indita, vt homini ambulare: vel vis inhærenti indita, vt aquam feruefactam calfacere: hoc verò inhærens vel ex ingenio compositi est attributum, vt lapidi

Causæ.

Agens.

Naturale

grauitas & durities: vel vi intrusum, velut in aquam feruor: vel casu contigit, vt venenum fungo, quod ex terra venenata adhæsit: vel arte partum, vt pennæ scribendi commoditas & gladio scindendi. Dicitur etiam naturale ad quod accepimus potentiam, & ad eius omnino contrarium non habemus: vt homini errare, falli, mori: non enim potest nunquàm errare, aut permanere immortalis: quicquid enim origine inditum est, aut circa originem, naturale nuncupatur, sicut cæcitas, & surditas in quibusdam: & sermo in vnoquoque, quem primum didicit. Naturale etiam est, quicquid non est contra naturam: ita & artificialia omnia, & voluntaria naturalia dici possunt. Nam etsi ad omnia, quæ ingenio atque vsu exculpimus potentiam à natura accepimus nobis innatam, tamen quæ exercitatione, studio, industria paramus, artis dicuntur, non naturæ, quum industriam nostram spectamus: at quum potentiam, naturæ sunt: vt homini naturale est posse pingere, non equo: & artificialia vel tota sunt artis, vt scriptio: vel ratio quædam & modus, vt sic ambulare, sedere, comedere, loqui. Voluntarium quod à voluntate libera proficiscitur, vt hominis, vel angeli: hoc aut est elicitum à voluntate, vt velle: aut iussum, vt ingredi. Naturale in specie fit, voluntarium in particulari, vt ambulare nunc. Sunt quædam præter naturam, ad quod illa non dedit potentiam: sicut arborem in bruma flores fundere, ac fructus, saxum ab aqua excauari. Supra naturam, quum plus præstatur, quàm illa concesserit: vt puerum mouere grandem molarem. Alia contra naturam, quum contrarium fit, quàm illa dederit potẽtiam: vt glaciem ardere, ignem frigefacere, lapidem per se sursum ferri: nam iactum violentum quidem est, sed non contra naturam, imò secundum eam: extra illam sunt hæc omnia. Verùm hæ distinctiones à vulgari sermone confunduntur: vtile tamen videtur in philosophia obseruari ad percipiendam disciplinam. His accedunt postremò diuina opera, vt omnia quæ egrediuntur naturæ limites: cuiusmodi Christi miracula, & quæ ille nos edocuit de arcanis suis. Sunt multa in natura quæ ad euentum referuntur, vt species naturæ sit, singulare autem euentus: sicut aquam defluere naturæ est, hàc verò aut illhac euentus.

Voluntarium.

Prẹter naturam.

Supra naturam.

Cõtra naturam.

Extra naturam.

Diuina.

Vsus & assuefactio etiam si artium sit, & rerum industria quæsitarum, ἕξιν efficiunt, hoc est habitum, qui in partem

naturæ

naturæ concedit. Nam maximas, & penè naturales profert vires vtique in iis quæ ἕξιν recipiunt. Neq; enim omnibus de assuefactione vestigium relinquitur. Habitus est proni- Habitus. tas ad eadem, cui res assueuit: siue sit agere, vt in digitis ad pulsandum: siue pati, vt incendi febre, vel iracundia: siue negatio seu priuatio potiùs alterutrius, vt tacere, non ridere, non latrare. Nec aliud considerandum est esse habitum, quàm sigillum in materia impressum. Et quẽadmodum in rebus, quas contrectamus vsu venit, vt signum non imprimatur, nisi in re molli: ita in tota natura ex assuefactione vestigium dúntaxat adhæret rei molli. Possumus etiam ad explicationem figurare nobis res molles fluere in morẽ amnis, quòd si quà decursus detur, & quasi aperiatur alueus, illhac defluunt, vt in fluuiis, in humoribus animantium. Ergo consuefactionem recipiunt corpora animantium, & stirpium, animi etiã nõ ex se, verùm ex corpore cui sunt velut alligati, & quo tanquam instrumento vtuntur, quandiu eo sunt inclusi. At in quibus multũ est humoris, citiùs adhæret impresṡio, quàm quibus parum: vt pueris celeriùs, quàm senibus, sanguineis, quàm cholericis. Siccis non hæret signum: vt saxo vel ferro: nec in admodum fluidis cõseruatur, vt in aqua aut aëre cuiusmodi sunt hominũ quidam leues, & mutabiles. Quòd si mollia admisṡio habitu indurent, tenaciùs eum retinent: vt in cera, quum durescit: in ferro & argento, quod emollitum recepit notam aliquam, similiter quæ à teneris animis imbibuntur diutisṡime perseuerant, quòd corpus solidius fit quotidie, ac firmius. Quæ sunt ex natura totius speciei, aut contra eam, habitum non recipiunt: velut igni ardere: saxo ferri sursum.

Est & in habitu delectatio in iis, quæ alioqui dura sunt facto, & difficilia: nam in facilibus mutatio reficit: sed habitus delectatio est in illis quia minùs sentitur molestia actionis. Delectatio in habitu. Prõptius enim, ac ideo facilius fit, quod sępe est factũ: quippe itur aduerso flumine in nouis, prono verò in solitis. Nec leue affert momentũ delectatio ad id quod agendum, aut patiendum est: quódve aut non agendum, aut non patiendum. Et quoniam habitus naturã resipit, fit vt quantumcunq; artis habeat actio, si ei diu & perpetuò assueuimus, naturalis videatur: sicut accuratus & elegãs sermo in Euripide, caulla & sales in Plauto, & bonis benefacere ex vsu in naturam vertit;

ars enim in vſum,& próinde in naturã videtur ceſsiſſe: nam quicquid artem non præ ſe fert,naturale nominatur:quemadmodum & ſimplex,vt in omnibus actionibus,quum nihil eſt ſimulatum,ac fictum:& naturale à ficto diſtinguitur, vt flores naturales ac ficti. Et quemadmodum fluuius per datum alueum decurrit, qui illi crebrò agendo aperitur, ita ſi ceſſes, oblimatur: & primum malignè aqua defluit, hinc omnino auertit aliò iter:ſic habitus, qui agendo altiùs imprimuntur,ac confirmantur,deſidia exoleſcunt.

Neceſſarium. Naturali proximum eſt neceſſarium ac poſsibile: ei verò quod cõtra naturam eſt,impoſsibile. Neceſſarium eſt,quod aliter non poteſt eſſe, quàm quomodo eſt:ídque vel ſimpliciter,vt Deum eſſe:vel collatum alicui, vt hominem reſpirare ſi ſit victurus:& ſtudere,ſi ſit futurus ſapiens:& anima neceſſaria eſt corpori ad vitam. Hoc neceſſarium variè ſpectatur,Deo,naturæ,homini,huic homini,illi,hoc tempore, hoc loco,hoc ſtatu rerum: & aliud magis alio, vt magis neceſſaria reſpiratio ad hominis vitam, quàm epulæ: magis neceſſaria anima,quàm reſpiratio:quòd diutius liceat vitam prorogare ſine alimento, quàm ſine reſpiratione:& ſine reſpiratione, quàm ſine anima. Verùm neceſsitas hæc non certi eſt momenti,ſed alicuius lati temporis. In appellationem venit neceſſarii,quod eſt conducibile:ſicut homini veſtis,& tectum:quæ etiam à Græcis ἀναγκαῖα. Similiter quæ oportet fieri,vt poſita in æquitate,lege,more, officio, inſtituto: & hoc neceſſarium eſt in re, ex re verò in pronuntiatis,vt Deus eſt omnipotens,& quod viuit habet animam.

Impoſsibile. Impoſsibile contrarium eſt neceſſario in pronuntiatione,nõ in re,nam in re nihil eſt poſsibile, ſed in dicto, quum eſſe nõ poteſt,quemadmodum aſſeritur, aut negatur, vt hominem ſine reſpiratione diu viuere. Sed in re tamen impoſsibile contrarium eſt vtili, & commodo, vt ſine tecto & veſtitu vitam degere impoſsibile.

Poſsibile. Poſsibile, ſeu quod tritius eſt Græcis δυνατὸν: nam nos Latino hoc rariùs vtimur, ac ferè nunquàm:& ſi non video cur ſit reiiciendum in philoſophia, præſertim quum veteres non dubitarint aliquando impoſsibile dicere:ſed certè eius ſignificatio ad neceſſarium ſe habet, vt aliquando ad ſemper:ad impoſsibile verò,vt ad nunquàm. Interdum poſsibile iis quidem qui vſurpant,pro facili ſumitur:ſicut impoſsibile

bile pro arduo,& difficili:& in hoc aliud magis est alio,pro-ut est facilitati vicinius, sicut expeditum, & promptum: vt tres,& quatuor,& quot quisque voluerit gradus, possit statuere. Ex iis quæ aliunde veniunt,quædam sunt contra naturam formæ violentia quadam externa inuecta:vt calor in aquam. Sunt quæ cogi & verti non possunt, vt ignem hoc naturæ cursu frigefacere.

Quæ contra naturam fiunt, sic cognoscuntur: Effectus velut inuitus extorquetur: & ipsa quum primum licet, sensim se in conditionem suam restituunt. Idcirco eiusmodi actiones postquam impetum cogentis euaserunt, debiliores sunt,quàm anteà:est enim aliquis in violentia terminus, quo translacto lentescit, & flaccessit actio. Verùm nec vniuersa vis cogẽtis repentè se explicat,sed paulatim inualescit, donec cõsumatur amplitudo potentiæ. Quocirca lapis sursum iactus minimũ habet viriũ vno digito à manu, ad medium ferè plurimum,in fine perquàm parum.Contrà in descensu plus habet viriũ iuxta terrã,quàm in medio aëre.Hic est naturalis motus:vnde apertũ fit ex nihilo omnia hæc inter quæ versamur, esse à Deo condita, & tanquam ab ipso vi quadam iacta aliquo vsq; ferri:tum sensim eadem reduci ad nihilum etiã maiore impetu ac nisu,quàm ascenderãt,nempe ad naturã suam.Quòd si hæc est conditio singulorũ, etiã mundi ipsius esse credi conuenit, quantum quidem ad vires istas motuum ortus & occasus pertinet. Efficiẽs sicut priusquam agat, finẽ aliquem sibi destinat, ita fine proposito instrumenta,seu media prouidet ad finem pertingendum. Quæ cõtra naturam.

Instrumentum est, quo quis vel extra se, vel certè alio à se ad aliquid vel agendum vel patiendum vtitur. Ferrum instrumentum est hominis,itidem manus: ratio verò instrumentum animi, quæ facultas quædam intelligitur esse animi,& tanquam eius pars: quæ quãuis essentia non differat, differt vel facultate sua ac potentia, vel certè nostra intelligentia,quod ad sic definiendum nobis sufficit. Et quoniam instrumenta omnia ad aptationẽ materiæ applicãtur, aptatio materiæ opus est instrumentorum: quod verò ex apta iam materia existit opus, artificis dicitur: vt serræ findere, asciæ dolare,arca verò huius operarii, quatenus talis: nam hominis per se non est,neque Socratis. Instrumentum.

In hunc locũ venit etiam exemplar, quod quis in agendo Exemplar.

contemplatur, vt simile effingat: quod genus sunt apud pictores plurima. Platonis Ideæ, quæ nullæ sunt apud Deum, extra illum quidem, aut aliud ab illo: nam maior & pollentior est illa sapientia, quàm vt externis adiumentis indigeat: nimisque Diuina illa magnitudo ad angustias nostræ mentis à sapientissimo philosopho contrahitur. Instrumentorum alia sunt animata, alia inanimata: ex animatis hoc rationis cõpos, illud impos. Tum alia libera, alia serua: quorum exempla sunt amici, clientes, asseclæ, serui, filii, opes, arma, authoritas, potentia. Instrumentum si se contra naturæ suæ rationem accommodat agenti, inuitum est, & coactum: vt lapidem ferri sursum, & auem occidere: aut moueri asciã, & fieri mensam. sin secus, naturale est: vt lapidem demissum ab aliquo ferire eum, qui est subtus. Quæ secundum naturam vniuscuiusque instrumenti facimus, nullis egent viribus, vt lapidem demitti: quæ contra naturam egent, naturalia sunt, vt in medicina. Iis quæ manibus exercentur, adhibetur vis, vnde difficultas, & ex hac labor, & ex labore lassitudo. Spectantur in difficultate instrumentum, & qua agendum, & in quid: vt scribere penna plumbea, & per chartã asperam: aut grauem gladium per aduersum flumen trahere ad scindendum nodum ligni. Vires enim requirit instrumentũ: tum alias per se medium, & alias id, in quod operatur, prout actioni ipsi repugnat, vel actioni, quæ hoc instrumento exercetur: velut securi rubiginosa lignum scindi.

Omnia sunt Deo naturalia

Quare quum vires naturales vniuscuiusq; rei nihil sint aliud, quàm quas Deus in eo ingenuit, neque enim quicquã sibi fecit vires, necesse est, vt omnia se præbeant Deo ad agendum naturaliter: & tam ignem frigefacere sit Deo secundum naturam, quum vult, quàm nunc contra naturam, quum nõ vult, id est, contra ipsum eundem. Neque est aliud in vnoquoque natura, quàm quod ipse vult, quódq; ipse dat. Ergo quemadmodum Lunæ lumen Solis est lumen, quia ab ipso venit, & conseruatur: aut quod ex calybe soli opposito in parietem reflectitur: ita vires naturales Dei vires sunt, & adhuc propiùs, ac veriùs, quàm hæc ipsa: & eis ille vtitur ad agendum minimè necessariis. Non enim qui per alium facit, continuò per seipsum non posset: vt magister quum iubet discipulum à condiscipulo cædi. Quúmq; ille omnia condiderit è nihilo, egit certè aliquando solus, quæ nũc per causas

ſas naturæ, vt hominem gigni, vel herbam ex ſemine. Quod ſi ſit huius agentis naturalis opere ac vi, eam verò vim totam largitus eſt ille, profectò eundem ipſe effectum potuit ſolus edere, qui præbet, quicquid agens facultatis poſsidet, & potentiæ ad agendum illud. Imò verò ſi quis naturales cauſas conſideret, quæ ſe Deo ad aliquid efficiendum, adminiſtras exhibent, inueniet nihil in eis ex ſe eſſe virium ad id vel perficiendum: vel quadantenus adiuuandum, ſed eſſe omnia voluntatis Dei: quod ipſe idem ſatis oſtendit, quum luto aperuit oculos cæci. Quid lutum ad aperiendos oculos conferebat? Imo potiùs ad obturandos videbatur valiturum. Cæterùm demonſtrare voluit, ſe ad hunc iſtum modum vti ſecundis cauſis ex voluntate ſua, non ex neceſsitate. Quocirca quum omnia Deo vtenti naturalia ſint, agit Deus ſine labore, ſine moleſtia, ſine reſiſtentia. Nam ſi quid reſiſtentiæ eſſet contra naturam operaretur: ſiquidem eſt reſiſtentia ex appetitu ſui conſeruandi, ideo reſiſtit ei qui corruptionem intentat, aliquid contra nutum naturæ ſuæ agendo. Nec conuenit potentiæ Dei, quicquam illi poſſe reſiſtere. Nam quæ tandē poſſet eſſe proportio inter vires Dei condentis, & rei conditæ, vt vel momentum temporis valeat ſubſiſtere inuito illo? Quare quum voluntas eius ſit natura cuiuſque, voluntate ſola operatur, nempe indita natura: nam ſi velit lapidem aſcendere, eam faciet eſſe eius naturam: nec aliter tum aſcendat, quàm nunc in hac eius voluntate deſcendit.

Ex cauſis ſi actio ſpectetur, aliæ ſunt certæ, quæ ſemper ita agūt, vt ignem calfacere: aliæ incertæ: quæ nō ſemper ad eūdem modū, vt lapidem iactū auē ferire. Sunt ſine quibus non fit aliquid, etſi efficiendi hoc quidem naturā nullam habēt: vt lucē nō illuſtrare cubiculū, niſi aperiatur feneſtra: quæ latiſſimè patent. Nā ex eis nonnullę ſunt quietæ penitus, ac torpidæ, & vt Cicero vocat ſtolidæ: quæ nihil prorſus in eo quod ſubiectū eſt, ipſæ exequuntur: vt pecunia iurgii, & latrocinii: aliæ quædam per ſe adferūt adiumenta, vt aſpectus & collocutio beneuolentiæ. Sunt qui in genere hoc ferramenta & inſtrumenta omnia concludant. Ad idem genus pertinent, quæ remotione ſua inducunt effectum ei contrarium quod admotione ſua ſolent: vt abſceſſu ſolis terram frigefieri, quæ calfit acceſſu. Sin effectus ſpectetur & in eo locus, vel tempus. Sunt in loco & tempore proximæ, vt ignis, Cauſarū diuiſio.

caloris in manu admota: Sunt remotæ, vt ignis caloris in manu. quæ incaluit tactu aquæ feruefactę: & in his alias licet aliis remotiores dicere. Est enim ordo in causis, vt hæ sint primæ, secundæ illę, tum tertiæ, & quartæ. Sed neque in infinitum tamen recta disceditur, nec in causis re ipsa existentibus eodem tempore, nec in iis quarum aliæ aliis tempore succedunt. Quippe infinitæ non sunt res, nec tempus fuit infinitum. Sed quæ numero distāt, vel ordine non protinus loco distant, aut tempore, aut actione. Sol lunam illuminat, luna speculum, speculum cubile: simul existunt hæc omnia eodem puncto temporis. Referuntur quoque causæ ad cognitionem nostram, vt aliæ sint cognitæ, aliæ incognitæ: in aduentu plerę que omnes sunt ignotæ, in recessu multæ cognoscuntur.

Finis,

Finis est cuius causa aliquid fit. Is mouet vim & potentiam ad agendum, quare ea est potissimùm causa: nam & causa ponitur in eius diffinitione: & principium omnis actionis ab eo exordimur: & in eo tota conquiescit actio: ínque illo est ratio quædam etiam efficientis, itaq; dicimus sanitas deambulationes has facit, & potentiam laborum, qui suscipiūtur propter eam. Finis omnis à cupiditate nascitur, vel vt adsit aliquid, quod abest: vel vt maneat: quod adest. Sic in negatiuis, vt absit quod adest, vel auertatur quod aderit. In præteritum non est finis, neque in præsens, semper in futurum: illhuc enim actiones, & destinata diriguntur, quò spes, & cupiditates. Iam verò finis est semper cuique, quod ipsi videtur profuturum: ideo quicquid obtinet locum finis, semper est specie quadam boni contectum, etiam si bonū re vera nō sit, certè tale esse existimatur. Nec potest pro fine proponi, de quo quis desperat: nam alioqui nunquàm destinaret sibi, quod assequi se non posse haberet compertum.

Media.

Media sunt ceu instrumenta quædam, quis finem licebit consequi. Finem oportet esse omnium pretiosissimum: media viliora sunt. Quippe finis, quòd vltimus est, quò appetitus tendit, per se amatur, amoris huius nulla est mēsura: ipse alia omnia metitur: vt vnumquodque ex mediis tanti à nobis fiat, quantum est ad nanciscendum finem idoneum. Nemo quod pluris æstimat pretium vilioris facit: nam etiā qui aureo homo piscatur, vt est in prouerbio, chariorem habet vel oblectationem suam, vel ostentationem, quàm aurum

ipsum

ipſum:nõ quidem piſcem,quàm aurum,ſed aliud,quod ipſe facit finem piſcationis:nec qui tonſor nouacula argentea radit barbam , numulum,quem mercedis loco accipit, finem ſtatum argenti:ſed aliud,nempe diteſcere,quum à pluribus, & plus quàm alii collecturus ſit. Et ſicut vniuerſus nutus voluntatis ad potiendum fine propendet, ita vehementiùs fertur in ea media ſine quibus conſequi illum nullo modo poſſet,quàm cum quibus poſſet quidem,ſed non périnde ex ſententia,vt cum illis. Quapropter ea ſola res finem ſibi præſtituit,quæ voluntatis & cupiditatis eſt compos: cætera quæ ſunt harum expertia,ex eo pendent,quod habet velle:quódque cum voluntate illis præeſt:atque eò vergũt, quò ille iubet:vt res brutæ à Deo:& ii nutus ſunt illis naturales quædam cupiditates. Nec aliquid eſt quod agat ſine fine:nam is ſemper excitat vires ad agendum,vti modò dicebamus. Non quòd omnis ex actione effectus deſtinatus ſit illi, ſed quod nihil agit,niſi quod ſibi deſtinarit. Neque enim aliter eligerentur ad certas actiones certa inſtrumenta: ſed ad quaſcunque ſine diſcretione arriperentur quęlibet, eſſentque actiones omnes vagæ & incertæ. Atqui contrà experimur in omnibus venire vſu,& hominem parata habere inſtrumenta varia,& Deum rebus dediſſe diuerſa ingenia ac facultates, vt ſi his vtantur:fiant hæc: ſin illis,illa. Et alienis inſtrumentis nunquám ad exitus veniri proprios, & eiſdem inſtrumentis eoſdem euentus ſequi: magnum hoc argumentum eſt aliquid eſſe in agendo præſtitutum ac præfixum, pro ratione cuius deligantur inſtrumenta. Quòd ſi inſtrumenta finem arguunt,quid cauſæ eſt,quin intelligentia hominis, & vis mutuæ charitatis,& religio,ac Dei cultus ob oculos nobis ponant,cui fini ſumus conditi. Neque enim tantis & talibus inſtrumentis erat opus ad edendum,bibendum, veſtiendum,habitandum. Præter hæc multum abeſt temeritas à ratione:quæ temeritas in Deo profectò eſſet,& in homine, ſi in ſua actione nullum ſcopum proſpicerent, ſed expectarent caſum. Nam quid dicitur fieri temere,niſi quod ſine cõſilio,ſine iudicio,ſine ratione, quæ omnia ſcopum ſemper proſpiciunt,euentui creditur incerto? Quapropter homini non ſola tributa eſt voluntas,vt quid velit agere,ſed mens & ratio quæ conſultant agendum ne ſit,& quomodo quod cupit, conſequetur. Similiter Deo attribuimus ſapientem, & Temeritas.
prouid

prouidam voluntatem, quæ ſunt propter finē: quippe prouidentia finem ſpectat, adeò vt quàm quiſque ſit prouidentiſsimus, tam intueatur fines lōgiores. iam in homine & rebus omnibus conditis duntaxat quæ inter nos verſantur, nō eſt actio ſine difficultate & labore, nempe conatu perueniendi ad finem. Atqui nemo laborem ſuſcipit nullo fine propoſito, quum dulcius & pretioſius ſit quieſcere, & moleſtia vacare. Medium verò nunquàm eſt eo pretioſius, propter quod ſuſcipitur: nec ſolùm hoc comperimus in voluntate hominis & ratione, ſed in voluntatibus naturalibus. Nec homo perſiſteret in actione, ſed ſimul cùm eſſet defeſſus ad aliud tranſiret: quod pueri & leues homines factitant, quos non multum tenet deſiderium finis, quanto teneret minus, ſi nullum omnino defixiſſent? Iam voluntas ſemel quieſcens nunquàm moueretur: nam à ſe non mouetur, nunquàm enim deſineret moueri: & ſi quid eam impelleret ac moueret, vt ad ſe ferretur, is eius eſſet finis. Nec videremus eam conquieſcere finem aſſecutam, nempe vbi peruenit, quò volebat: ceſſat enim motus ſublata cauſa. Nec ſemel mota vnquam quieſceret, quum eadem ſemper eſſet motus cauſa, quę priùs: nempe ſemper nulla, ſed caſus & temeritas. Quòd ſi omnia inſtrumenta ſunt illi principi opifici, & ab ipſo reguntur, ac mouentur omnia, nihil mouetur ſine cauſa, & fine, quum caſus & temeritas longiſsimè abſint ab illa infinita prouidentia: neque enim fas eſt de Deo dicere, quod de ſapiente viro eſſet, nefas ipſum quidem agere, cur verò agat, neſcire. Et ſi in regno mundi maiora ſunt ordinata, finem habent aliquem: etſi nullum minus agitur niſi per maiora, & hæc minora fine vtique non carent. Nec eſt ſapientiæ eius non videre quid poſt actionem ſequetur, nec conſilii ſi videt, non magis in aliquem certum ſcopum dirigere, quàm temere iacere, & ſi omnia condit, quia vult erit temeraria voluntas eius, quæ ſine cauſa impelletur: quod eſt furioſum atque impium cogitare: & fines illius ad nos referuntur, non ad illum, id eſt, ad noſtra bona, non ad bona ipſius. Ille enim omni bono, quod expeti poteſt cumulatus eſt: nam ni ita eſſet, peiore eſſet conditione quàm nos: quibus ſi qua deſint bona, ab ipſo poſſunt deſumi: illi quæ deforent, à nullo: ita ſemper quo careret, requireret, nec poſſet adipiſci. Nam quid tandem maius aut melius eſſet illo

Fines Dei ad nos referuntur.

illo, quod ei de bono suo impartiretur? quum bona omnia à Deo & alia quæcunq; tanquam ex perenni quoddam fonte continenter dimanent, nec aliunde possint. Quòd si sufficiens sibi est Deus, non creauit res sibi, sed rebus: si bonus, non creauit malo, sed bono. Itaque videmus in his naturis quæ quantum possunt, parentem omnium imitantur, vt priores ac generantes non laborent agendo sibi, sed operi suo, ac sequenti naturæ. At quod in mysticis literis scribitur, omnia propter semetipsum creauit Dominus, impiũ quoque ad diem malam, ostendit cui fini omnia sint parata, nempe quæ rationem sortita non sunt propter hominem ratione præditum: hic verò ad Deum refertur, vt cum eo sit beatus: sed ex hominibus qui à Deo abscesserint, his calamitosus manet dies. Non est autem homo propter angelum cõditus, sicut est equus propter hominem: scilicet homine angelus non indiget, vtique nec vlla re corporea. Homo est qui illis indiget, ac vtitur etam angelo ad ductum cæcitatis suæ, & custodiam infirmitatis: nisi illi vnus Deus velit esse pro omnibus. Quocirca melior est homo cunctis rebus corporis videlicet finis quàm media potior. Propter etiam ad efficientem causam nonnunquam pertinet, vt Dominus mundum hunc non produxerit propter aliquem, quòd aliquis hoc meruerit, sed propter se quòd sit ipse optimus. At verò finis, vt dixi, proposito primus est, executione postremus. Sunt alii fines propter alios, vt scribere propter opes, hæ propter iucundam vitam. Ideo finis in hoc medius, est in illo extremus: vt nauem perficere, finis est fabro, nautæ medium huic in portum deducere post nauigationem negotiatori medium, finis quæstus. Sæpe etiam in eodem, vt finis huius hominis fabri mensam efficere, patrisfamiliâs vti, egeni pecunia mutare. Proprius cuiusque operantis finis est is, quem vbi assequutus est, desinit sic operari, aut quatenus talis: quum nauigat nauta hoc agit, vt nauta, quum bibit, aut comedit, vt animal: quum pecuniam recipit, vt auarus, vel vsurus. Quum Appelles pingit tabulam, agit vt pictor, & picta tabula quiescit pictor, quum de pretio, agit vt negotiator, vbi cõuenit de pretio, quiescit negotiator, redit ad alia. Hæc sunt propria & per se: quũ aliis applicantur per aliud dicuntur: vt pictor negotiatur: & finis huius hominis tabulam perficere. Ergo quo finis posterior

rior eſt, hòc magis reſipit naturam finis. Et tantò eſt prior, & antiquior propoſito, adde etiam maior, & potior. Tum quò quiſque prudentior, hòc magis poſtremos fines cogitatione ſpectat: nam in vltimum illud intendit aciem mentis, & eò dirigit ſua omnia. Contrà pecora id ſolum intuentur, quod adeſt, quódque præſens eſt, & huc modò tendunt.

In finib⁹ non tenditur in infinitũ. Sed in finibus ab vno ad alium in infinitum non tenditur in rectum, neque in reflexum: vt alii ſint aliorum fines numero interminabili. Nam ſi eſſent innumerabiles, quomodo finis gratia quicquam fieret, quod ab agente infinitis abeſſet gradibus? Neq; verò finem huiuſmodi vel incitatione mentis poſſemus conſequi: media enim diſtinctione infinita non eſt in tempore finito á definita celeritate pertranſire. Nec aliquid eſſet finis extremus, quoniam in innumeris nihil eſt vltimũ: at quum de fine extremo cenſeantur reliqua, nulla reſtaret interiectorum finium cenſura, neq; pretium: ideo nec optimum quicquam: ſiquidem optimum eſt, cuius gratia reliqua omnia facimus. Hanc ergo inutilitatem & cõfuſionem finium meritò natura abhorruit, quæ quum ordinatiſsima eſt, tum ſemper ad vtilitatem aliquam relata: itaque ſingula rerum naturaliũ metam aliquam habere certam videmus, quam cuique fixit cõditor prouidentiſsimus, in qua ſiſteret, inque ea videmus ſiſtere: nec mens noſtra infinita ſeparata ſimul capit, idcirco ad innumerabilia ſe non extendit: quãuis fertur nonnunquam in vnum aliquid, quod eſt infinitum continuum, vt eſt appetitus infiniti: qualis fuit in iis, qui æqualitatem Dei expetiuerunt. Sed fortaſsis in hominibus non eſt ille vnus appetitus cuncti immenſi, ſed per partes: vt hoc aſſecutus ad illud tranſeat, inde in aliud, ex quo rurſum in aliud, nec vſpiam ſiſtat. At verò in reflexum aut circulare infinitorum eſt noſter appetitus non vnus, verum vt dicebam modò, multi: quemadmodum ſi velit quis opes ob honorem, hunc propter famam, at famam rurſum propter opes, vt non ſingularia videantur ſumi, ſed formæ & rationes: nec tamen miſerius eſt quicquam quàm aliud ex alio fieri finem, nec vnquam ſiſtere, ſemper pendere. Idcirco nihil miſerius hac vita, in qua nulla quies eſt, ſed vana omnia.

Optimũ.

Vanum. Vanum enim eſt quod intus nihil habet vtile, quod proferat, ſicut vanæ bullæ, & vanis eluſit auenis, & homines vani vel de inani mente, vel de verbis, quæ quum videantur

plena,

plena, vacua sunt. Sic actio rerum contemptibilium vana, velut in puerili lusu. Vanum est etiã quod finem nunquàm assequitur: vel quod assequitur quidem, sed minor est, & reipsa vilior nauata opera: aut ex eo est genere in quo non acquiescimus, sed alium expetimus ex alio: quod arguit leuitatem & vilitatem exitus, vt in se nõ detineat, sed tanquam nihil sit actum, ad alia excitet protinus, tanquam priorum semper, pœniteat. Quo sensu Paulus dicit vanitati creaturam omnem esse subditam. Quandoquidem nulla videtur esse postrema actionum meta in qua acquiescãt, sed ex aliis in alios irrequietè transitur: aut vtique vilis est ac despicabilis, vt operæ in eo cursu positæ nos pigeat: cuius generis sunt curæ omnes in vita dempta virtute.

In causis tam efficiẽtibus, quàm finalibus cognoscendis, vehementer aberramus ignorantia, & tenebris, & infirmitate nostri ingenii. Iam author omnium plurimarum notitiam sibi reseruauit vni, vt ne angelis quidem, & beatis illis mentibus communicarit. Sunt omnia quidem exposita, sed mentes nõ tantum adferunt lucis, vt peruideant: nec tantum capacitatis, vt possint complecti. Nos verò quoniam experimentis sensuum omnia collegimus, experimenta verò sunt effectus & actionis, fit, vt hinc ad causas peruenerimus: tum vicissim retro à causis ad effectus commeamus. Ex calore intelleximus ignem calfacere: iam vbi ignem videmus, calfacturum eum scimus. Quòd hominem aliquem leo deuorarit, animaduertimus eam esse in eo naturam: itaque quum leonem conspeximus, deuoraturũ, si quem sit nactus, non ambigimus, atque ea de causa metuimus, ac fugimus. Pluere sæpenumero à meridie comperimus, quum in ortu solis rubicundum sumus cælum intuiti: iam vbi rubet cælum, pluuiam prænuntiamus. In quo tamen frequenter fallimur: putamus enim aliquam esse causam, quia solet euenire, vt si quis decies aut duodecies ineat viam plenilunio, putet forsan aliquis plenilunium esse illius itineris causam. Iam quum duo sint pariter oculis exposita, multi vtram alterius dicant esse causam, ambigunt: vt cùm Romuli excessu sol defecit: alii defectum syderis causam dicunt fuisse mortis regis, alii contrà: quum non rarò neutra sit alterius causa, vt in hoc exemplo. Fines quoque ignoratissimi sunt, proptereà quòd nec nos eadẽ ingredimur in cognoscendo, qua

Causarũ cognitio.

natura in operando, nec tam procul progredimur, idcirco eodem non pertingimus: itaque vel citra consistimus, vel abimus in diuersum. Quicquid causa est prioris, existimatur etiam esse causa posterioris: vt persuasio voluntatis, voluntas operis, ergo & persuasio operis: sic author & consultor causa operis, & principiũ eius & caput. Ergo Deus causa est prima, origo, fons, principium, caput omnium causarum. Et vt nihil gignit se, sed sæpe simile, ita nihil est causa sui ipsius, sed similis: vt calor motus, & motus caloris: non eiusdem tamen caloris, sed alterius, nempe aucti, aut diminuti: vt edacitas morbi, & morbus edacitatis, non idem verò morbus, aut eiusdem edacitatis. Consulatum expeto propter honorem, & honorem propter consulatum, non eundem tamen consulatum, sed in speciem. Iam ergo & efficientem causam habemus instructam facultate, & finem qui ad se mouet, sequitur vt sit, quando & vbi fiat actio: neq; enim sine loco & tempore exercentur nostræ actiones, nec earum rerum omnium quæ mole constant. Nam quicquid sub aliquem sensum venit, extensum est, & in quocunque est ea si-

Quantitas. ue extensio, siue quantitas, est moles, quæ materiem illã primam & effectionem complectitur, eaque si secetur, prodit numerus. Ita numerus potestate in extensione includitur. Extensio vel spectatur per exteriora molis, vel per intima: in exterioribus sunt longum, & latum: in intimis altum, quod idem profundum. Geometra extensiones has separat à mole, id est à corporibus materiæ ad tradenda artis suæ præcepta:

Punctũ. vt quod nulla expansione cõsideratur, sit punctum: velut sol in cælo, terra in mundo. Quod vna tantùm alicunde aliquo, longum vocat, non latum, neque imum, lineam scilicet: vt

Linea. quas sol suo cursu describit lineas imaginantur duci lapsu notæ: vt sole cõficiente ambitus illos suos. Quod verò duas habet extensiones in eodem plano, nempe in rectũ, & trans-

Superficies. uersum, superficiem volunt esse, quasi superiorem faciem: eamque diffundi imaginantur ex transuerso fluxu lineæ. Quod verò in profundum descendit, corpus est: quod considerant fieri, si sidat superficies. Quod vna tantùm productione spectatur, id longum est, siue in rectũ ante nos iaceat, siue in obliquũ, vt linea: quod duabus, ex iis altera nempe maior, longitudo est, minor, latitudo. Sin æquales sint, quod in rectum, est longum: quod in transuersum, latum.

quare

quare longum & latum ex spectãtibus censebitur: vt in quadrato, aut circulo: idq; in iis quæ similes habent partes: nam quibus sunt dissimiles aliquid naturaliter est longum, aliud latum: sicut aliud inferius, aliud superius, initium, medium, finis. Quorum omnium in nobis sunt exempla, & in quocunque animante: in homine à capite ad pedes longum protenditur, inter brachia seu latera est latũ: in stirpibus initiũ à principio vitæ sumitur, nempe à radice, sicut libri exordium est initium siue apud nos, siue apud Hebræos, quãuis diuersa scribendi ratione. Molis atq; extensionis nulla est adeò exigua, quæ ex partibus nõ concrescat, etsi sensum frustrentur: neq; enim ex impartibilibus coagmẽtatur: quod Aristoteles acutè colligit in sexto libro de physico auditu: vt magis mirer Epicurum post illius argumẽta opinionem esse complexum de atomis. Sed forsan Aristotelica non legerat, vt contemnebat omnia præ suis. Itaque diuidundæ magnitudinis nullus est modus in re tametsi aliquis est in nostra facultate: nam tenuissimæ quædã minuties nõ solum manus & instrumenta nostra effugiũt, sed aciem quoq; sensuũ frustrantur.

Quæsitum est tamen sint ne insecabilia in mole aliqua, etiam si non sint partes eius, punctum dico, lineam illatabilem, & superficiem sine denso: explicatu quidem haud facile, sed certè non videtur. Nam qui adducti geometrarũ authoritate id censuerunt, falsi sunt ignoratione principiorum illius artis. Non enim vlla dicũt illi esse talia, cogitatione solùm à materia seiungunt. Ideo Aristoteles ait eos non mentiri, quoniã non sic ponunt esse, sed sic se imaginari, in quod mendacium non potest incurrere. Puncta lineam finiunt, non constituunt, lineæ superficiẽ, hæ corpus. Ergo quisquis secat lineã, quum ex duobus finibus quatuor faciat, etiã duo noua addit puncta, id est profert terminos duarũ linearum, quæ priùs erat vna: qui termini anteà latebant: nõ quòd nascantur, sed quòd exeant, & se ostendant. Quisquis superficiem partitur, quatuor edit lineas: quisquis corpus, superficies plures. Et sicut nihil est insectile in extensione, ita nihil immensum siue infinitũ, vt finem omnino nullum habeat. De indiuisibilibus.

Infinitum duobus modis intelligitur, aut quod nullum penitus habet exitum, aut quod nullum certũ, vt linea in circum reflexa: quomodo infinitum imperiũ in magistratibus dicimus nullum omnino habet terminũ corpus partiendo, Infinitum.

quod est infinitum, non re ipsa, sed potestate, quę nunquàm sisteret, nec perfici actione vlla posset, particulatim tantùm carpitur: neque enim infinitum est re ipsa in natura, nō extensione, non numero: sed neque in aliis dici potest infinitū, nisi in quanto molis vel numeri, aut in iis quæ habent se vt talia. Mundum ipsum videmus finitum, quotcunque libeat Astrologis cælos conuolui: vnumquodque enim eorū proportionem habet ad terram aliquam. Quod verò proportionem habet ad finitum, esse infinitum nequit. Solus Deus est infinitus illa velut magnitudine viriū, ac durationis, tum etiam aliarum rerum, quas ex operibus illi attribuimus: de quo pòst disputabimus. Sunt quædam quæ sine materia & mole expansionis habent quandam similitudinem & proportionem magnitudinis, extensionísque, nempe tempus, & motus.

Tempus. Tempus quid sit, magnis visum est authoribus difficillimum dicere, vt Ciceroni, & Augustino: nec Aristoteles satis explicauit, mensura motus & quietis, quanuis cōgruenter satis. Nos verò imagine quadā exprimamus mēsurā esse durationis & perseuerantiæ essentiæ cuiusque rei: quod magis figura quadam adumbratum sit nobis, quàm declaratione essentiæ temporis.

Aeternitas. Aeternitas est quæ tota simul & semper ei adest, qui in illa est tanquam mensura sui, cuiusmodi solus est Deus, vnde æternus nominatur, reliqua enim quæ æterna non sunt, in tēpore dicuntur esse, non in æternitate: quæ tametsi compræhendit omnia, non tamen mensura est, cui accommodari quicquam posit non æternum.

Partes tēporis. In tempore est quidem momentū nunc pręsens, sed quod fluit continenter, & tanquam labitur. Est præteritum, quod jam effluxit, & abiit in nihilum. Est futurū, quod appropinquat, quod appetit, quod instat atque vrget præsens, vt sibi cedat. Hæ sunt tres partes temporis. In æternitate est nunc

Nunc æternitas. vnum quod semper sistit, fixum atq; immobile, quod hodie existimatur à Psalmista dici: Ego hodie genui te. Sed nos hoc non assequimur. Nostra verò tēpora ex captu, & cōparatione nostrarū rerum Deo accōmodamus: vt quod crearit, quod creet, quod creabit, quod fuit hoc aut illud agens, quod erit, quod est: quum nullum præteritum, nec futurum

Præsens, illi congruat: ac ne nostrū quidem præsens, & nunc, vt Plato sapien-

ſapienter ſenſit:nam quũ nec·dum futurum ſit,nec iam prę-
teritum,nec noſtri quidem præſentis ſcias ſtatuere, quid ſit:
alii præſens latiùs capiunt,quàm alii, prout ſunt mente am
pla.Deus quidem totam æternitatem:inter nos autẽ,alii ma
gis,alii minus : beſtiæ exiguũ admodum.Sed de noſtro,quũ
ex partibus conſtet,quantumcunq; ſit minutũ, quoniã certè
extenſum eſt,nemo facilè dixerit, quæ pars re vera ſit:quippe
illius aliqua iam præteriit,alia nondum eſt. Quocirca nec
hoc quidem noſtrũ nunc ſatis cõpetit Deo.Nec aliud verè
eſſe dicitur:nam nos nõ ſumus,& ex natura noſtra,cui ſem-
per admiſta eſt mors,& ex tẽpore,in quo velut torrẽte quo-
dam rapimur, quod nunquã eſt,cuius etiam prę ſentis aliud
iam abierit,aliud nondum venerit.Huius eſt naturę tempus
omne fluxum,& caducũ, quantumcunq; prorogetur, etiam
ſi in infinitum,quod in mentibus fit nunquã perituris:quæ
quidem perpetuæ ſunt,æternæ non ſunt : quoniã illis prius
eſt,& poſterius:quod ab ęternitate eſt alienum.Sempiternæ
vtiq; dicuntur, atq; etiam quadantenus æternæ : quòd parte
quadam fruantur æternitatis in illa felicitate deinceps ſequu
turæ.Sed intelligãtur modò,quæ dicimus:verbis vnuſquiſq;
vtetur arbitratu ſuo.Ergo tẽpus noſtrũ de æternitate expreſ
ſum eſt,& noſtrum ſectile de illo inſectili, ſed vt fæx è puro:
& eam ob cauſam tam diſsimile:non propter id vnde expri-
mitur,ſed propter id,in quod recipitur, quod ſtatim depra-
uat,& corrũpit illud puriſsimũ,quod in ſe accipit,applicant
ſe tamen inſectili illi æternitati partes noſtri tẽporis per il-
lam fixam tranſeuntis, nõ diſsimiliter, atq; ad terrã partes
cæli circũacti,quo ſenſu fuiſſe & fore accõmodamus Deo.

Sed in noſtro tempore eſt quiddam,quod in infinitum di-
latatur,vt ratio huius menſuræ triplex ſit, immenſæ antè,ac
pòſt:immenſæ in ſequens modò,definitæ vtrinque : quarta
porrò eſt nulla:nam quod exordium nunquàm habuit,nec
habere poteſt exitum. Quænam enim exiſtere poteſt noua
interitus cauſa,quæ in infinito tẽpore nulla fuerit? Et quo-
niam rectum menſura eſt optima ſui & praui, ordinatum
inordinati,neque aliter prauum atque inordinatum depræ-
hendetur, quàm ex collatione ordinati ac recti, idcirco no-
ſtra omnia tempora ad motus cælorum referimus,qui or-
dinem admirabilem obtinent.

Triplex menſura in tempore.

Temporis partes aliæ ſunt eſſentiales, vt futurum,pręte- Tempo-

ris diuisio. ritum, momentum, punctum, hora, dies, pro spatio quo Sol circumagitur, mensis, annus. Nunc verò, & tunc nostrę sunt indicationis. Accedentium sunt vel ex rebus quæ in tempore naturaliter dies, nox, hyems, æstas, pueritia, iuuenta, seculū. Illa autem pluuiosum, serenum, non sunt iam partes temporis, sed habitus illius quidam. Nostra tempora sunt quæ ad actiones atque opera hominum pertinent, festus dies, profestus, sementis, vindemia: in quo est occasio rerum agendarū:

Occasio. id est in quo solet, aut potest commodè, aut debet, aut oportet aliquid fieri, vel non fieri: sicut loqui, tacere, mouere se, aut quiescere. Occasio est enim aptissimum ad aliquid agendum tempus. Actionis cessatio sub actione sit nobis in proposito conclusa: vt tacere, & quiescere: quæ referuntur ad priuationem huius actionis magis, quàm ad negationē vniuersalem. nam in negatione nō est simpliciter occasio: quippe infinitè patet, & plurimarum rerum genera includit. Occasio etiam tempus nominatur, vt à Græcis καιρὸς. Occasio ad nos spectat, & ex ratione rerum sumitur: nam idem tempus huic est occasio, illi non est. Et quemadmodum res sunt in tempore, ita etiam in loco.

In alio esse. In alio esse dicimus, quod ab eo comprehenditur: modus enim imaginationis nostræ est vt maius & capacius videatur esse, in quo quid est, quàm idipsum quod inest in alio: tametsi re vera non sit: quippe crebrò vel par est, vel etiā maius. Quibus modis esse dicatur aliquid in alio, infinitū esset persequi, non solùm in varietate linguarum, quarum cuiq; est sua loquendi proprietas, sed vel in vna quapiam propter tropicas dicendi formulas. Sed nos ex lingua Latina, & Gręca quædam consignabimus ad intelligentiā philosophiæ, ac vitæ. Est aliquid in alio quasi intra illud, vt vinum in dolio, cor & renes in corpore: vnde reliquæ oriuntur rationes eorum, quæ inesse dicuntur. Sic condita omnia insunt in tēpore: quod tempus imaginamur velut extensum supra mundum vniuersum, non aliter quàm cælum: nam quomodo re vera simus in tēpore, nemo facilè eloquetur. Est aliud in aliquo quasi illi applicitū, siue adhærens, vt homines in area, in terra, in naui, in lecto modo quodā fulcimēti. Est aliquid in alio cuius maxima pars ab eo tegitur, aut potissima: vt homo in pallio, vel thorace: in quo valde indulsit sibi mos loquēdi cōmunis, vt etiā homo dicatur esse in pallio, quum solum

lum tegitur dorsum & caput in pileolo, quo vix operitur summus vertex: in iis etiā quæ cingūt aut redimiunt, vt corpus in zona, & caput in diademate, ac sertis. Sunt aliqua in aliis, quum eorū essentia est in illis, velut inhærēs in substantia, anima in corpore, Deus pater in Deo filio, & hic in illo. Est in alio cuius producendi potestas est in illo, sicut fruges & arbores in seminibus, in patre filius, atq; etiā nepos: quēadmodum Paulus dicit in lumbis Abrahæ fuisse Leui, quum ei occurreret Melchisedec rex Salem. Hoc modo in pictore est pictura nondum edita: in Deo mundus est, & omne opus in authore, priùs quàm proferatur. Similitudo quæ reddit ferè idem, etiā efficit vt similia inter se alia in aliis censeātur esse, vt pater in filio, amicus in amico. Nam etiam eadem inesse mutuò censentur, vt puer in viro, & consul prior in posteriore, & ciuitas quæ fuit ab hinc mille annos in hac quæ nūc est, successione sunt hæc eadē vt ostendemus. Est in alio, quod ab eo tanquā generali cōpręhenditur, vt homo in animali, brachiū in corpore. Generale etiā per distributionē in iis est, quæ cōpræhendit, vniuersale in singulis, totū in cunctis, vt animal in homine, homo in societate, corpus in suis mēbris vniuersis. Trāsfertur aliquid ad suas vires, tūc in eo esse dicitur, in quo suæ vires tanquā regnū in rege. In etiam pro potētia sumitur, vt hoc eodē loco, & quū sic effamur, hō esse in honorato honorē, sed in honorāte, quod ex Gręcitate ducitur. Transfertur animans ad animi cogitatū, atq; intentionē, quo modo dicitur esse in eo, quod agit, & in quod intentus est, sicut sapiens magistratus in cōstitutione reipublicæ, theologus in contēplatione pietatis. Finis huc pertinet, in quo sita sunt cuiq; media, & instrumēta: vt auaro omnia sunt in pecunia. Sapienti autem in se ipso collocata. In pro potentia.

Intra quod quicque continetur locus est illius, vt cubiculum hoc locus meus, & domus in qua est cubiculum, & hæc vrbs, & aer, & cælum, quo cuncta continentur. Sed citimus cuiusque rei, ac proprius locus, qui circūdat illud proximè, non aliud: quod mathematicè est intelligendum consideratione corporis tāquam superficiei, quam dense volet quis, modò sub ratione solùm lati atque ambientis: mouetúrque id compræhēdens ad motum compræhensi, non aliter: quod à nobis additur in gratiam communis sermonis, qui mutatum non dicit locum, etiam si re vera corpus circumsepiens Locus,

mutetur: vt ædes hæ non protinus mutantur, quòd subinde circa eas nouus aër succedat, qui cum vento difflatur. Quocirca locus non tam rationem habet corporis, quàm compræhensionis, quod quidem ad motum attinet, relatæ ad fixum aliquod: vt si exempli causa ea cōpræhensio eodem situ est ad immotum parietem, quo erat priùs, locus non censeatur mutatus. Potest nonnunquam considerari substantia corporis continentis, vt corpus: tunc verò non mutata compræhensionis collatione ad immobile mutatus dicetur locus: vt quum vinum eodem positu in apotheca de dolio in seriam transuasatum est, in quo nec deessent, qui mutatum quidem vas dicerent, locum non dicerent: vas enim corporis habet rationem, locus superficiei. Assignauit natura vnicuique rei locum ingenio ipsius aptum, & próinde conseruationi: vt nobis aërem, aquam piscibus, aquæ superficiem terræ, aëri supra terrã & aquam, grauibus mundi medium, leuibus extremum: qui loci quod à natura distributi sunt, naturales nominantur. Locus ille in ciuili sermone pro statu rerum, non est huius instituti, neque pro existimatione, & vice, vt loco fratris.

Loco attributa. In loco quædam sunt partes, quædam positus, alia inhærentia. Partes sunt, quæ naturæ constant ordine sursum, deorsum, antè, & ponè. Positus verò, quæ relatione ad aliquid positum, vt dextrum, sinistrum, hic, isthic, illhic, quæ ad collationem nostram pertinent. In rotundo locus medius est semper infimus, circuitus est superior: sic in mundo cælum sub nobis superius est terra, licet nobis videatur esse inferius. Fiunt sæpe ex partibus positiones, vt loci quarundam rerum consideratione ac respectu anteriores reddantur posteriores, inferni superni, sicut dextri ac sinistri. Inhærentium numero reponuntur nomina partium loci, quæ ex corporibus ambientibus sumuntur, cælum, aër, aqua, terra. Hinc terræ partes, Italia, Hispania, Gallia, tum aquæ, hoc fretum, pelagus, portus. Accipiunt & aër & cælum terræ nuncupationes, vt hæc auis volat in Hispania, hesperus lucet in italia, duo soles apparuerunt in Græcia. Remotiora sunt ab loci essentia adiuncta illa, locus latus, angustus, planus, montosus, saluber, maritimus. Ex nobis sunt desertus, celeber, honestus, pudendus, sacer, prophanus, forum, templum, quæ nos facimus. Ergo in quibus antè & re-

tro,

tro, in eiſdem prius ac poſterius, nempe in tempore, & loco. In tempore alia ordine ipſo temporis, vt vetuſtiora ſunt priora, alia noſtro ordine, nam interdũ propinquiora nobis dicimus priora, & vetuſtiora propinquiora, quemadmodum antiquiora vocantur vltima. Naturæ ſunt priora tempore, quæ illius curſu alia antecedunt: vt Deus primus, & ſimplicia priora compoſitis, & partes toto, & cor cæteris membris, & genitis gignentia, & cauſæ effectis: denique vnde quid naſcitur, & ſine quo aliud non poſsit eſſe, quum illud eſſe poſsit ſine eo. In loco prius poſitionis ordine, vt omne principium prius medio, & caput prius pedibus: prius noſtro ordine, vt honoratius in honorato eſt prius: & locus medius apud alios primus, apud alios non item. Ad hunc modum digniſsima ſunt cæteris priora, vt prior cõſul quàm prætor, & hic quàm quæſtor: prior homo quàm bellua, effectio quàm materies. Ideo etiam antiquiora nominantur meliora tranſlatione à loco ad tempus, & quos habemus chariſsimos vel coniunctos ſanguine, aut aliqua neceſſitudine, priores ſunt aliis, vt patri filius prior quàm frater, loco ſcilicet & ordinatione affectus. Eſt etiam prius loco naturæ ordine, vt quod illa poſuit principium in quaque re: velut in homine caput, radix in arbore: & quod eſt ei charius, vt quiſquis ſibi, & propria quàm aliena. Eiuſdem rationis ac modi quod illi præſtãtius, vt Deus, quàm res conditæ, & finis quàm inſtrumenta, & res vera, quàm ſimulata, & totum parte, & cæleſtia terreſtribus, & vt verbo vno concludam, ea quæ ſunt mundo potiora.

Sed res ſpiritales in quo ſint loco, & quemadmodum, non eſt explanare promptum. Illæ verò nec nuſquam ſunt, quare neceſſe eſt eſſe alicubi, ſed non ita ſunt in loco, quemadmodum corpora, vt ſuperficies aut corpus eſſentiam earum circumſepiat: quódq; intra huiuſmodi corpus relinquitur, illæ impleant, futurum alioqui vacuum. Nec poſſum aptiùs declarare qua ratione ſpiritus ſint in loco, quàm ſi eos ita eſſe in eo dixerim, vt nos in tempore. Eſt ergo ſpiritus eſſentia in loco, nam nõ vbique: limites verò loci illius operatio eius exterior determinabit, quæ quàm latè ſe porrigat, tam præſens eſſe angeli eſſentia iudicetur. Quocirca quũ mens noſtra corpore quanto incluſa quanta ſolum poſsit imagine animi cõcipere, de loco operationis ſpirituum vtcunque

Locus ſpiritalium.

possumus dicere, de loco præsentiæ nullo modo.

Immensitas. Sed quid dicemus de immensitate Dei, quæ capit, & quod est, & quod non est? Pauca vtique, magis vt testemur nos nō capere, quàm vt confidamus posse definire. Sicut ex æternitate defluit tempus impurum ex impuro, diuisibile ex indiuisibili, ita ex immensitate locus: immensitas enim est præsentia tota vbique simul. Et non aliter quàm ex infirmitate nostri iudicii Deus dicitur esse in tempore, ita etiam in loco: similiter enim se habent ad Deum locus & tempus. Quocirca quæ de æternitate sunt nobis ad tempus dicta, immensitati ad locum possunt aptari. **Hic immēsitatis.** Aeternitas mensura est immensurabilis infinita infiniti: immensitas locus est immensi, & illud hic vnum est atque idem per quicquid est in mundo, & extra mundum, quod nos non capimus, nempe mundani. Deus tamen non minùs illhic est extra mundum, quàm extra nostrum tempus. Et applicat se hic noster locus per partes immenso illi sine partibus: quomodo Deum dicimus esse in hoc aut illo loco, haud multum aliter quàm humanam animam in toto corpore, & in quacunque eius parte. Sed assensus iste arduus admodum est humanis ingeniis: quare ad alia transeundum.

In disputatione de loco percommodè quæsitũ est à philosophis sit ne vacuum alicubi in mundo. De vacuo variè homines loquuntur. **Vacuum.** Vulgus vacuum appellat in quo nihil est solidi: vt mediũ hoc, quod idcirco inane nominãt: ex qua loquendi ratione Epicuræi sunt falsi. Alio modo quum nō inest quo debet, aut solet impleri, vt vacuũ caput, in quo nihil prudentię: & vacuũ pectus, in quo non est cor: crumena sine numis vacua: vrbs vacua, in qua non sunt homines, & si crebræ pecudes: vacuus folliculus, quum non tumet vento. Est vacuum locus in quo nihil est omnino: qua intelligentia loquuntur philosophi, vt nullũ sit in hac rerum natura vacuũ. Quid sit extra cælum, norunt cælites. In hac certè cuncta finxit Deus conferta corporibus, nihil inane, aut vacans: vt hic mundus similis esset authori suo, in quo plena sunt omnia, nihil otiosum, aut vacuum. Nam quod maximè videri posset vacuum, medium hoc expletum cernimus aëre: aërem verò substantiæ lubricæ esse voluit, & subtilem, vt facilè quæuis penetraret, ac repleret: aliisq; discedentibus corporibus, ipse succederet. Et vniuersitatis naturam vacuum abhorrere

horrere argumento sunt peculiares naturæ, quæ illi commu ni seruiunt. Atqui in contrarium feruntur hæ sui ipsarum, contra nutus suos agunt. atq; ingenia, ne vel temporis momentum aliquid existat vacuum. Sic aquam videre licet calamo aut fistula attractam sursum ascendere, & cucurbitam irroratoriam quæ subtus est multiforatilis, continere aquam superiore foramine obstruso: nec dolium quum perterebratur, vinum effundere, nisi aperiatur priùs aliquod aëris spiraculum, magno documento hominum vt priuata cõmoda publicis postponant. Plana etiã se contingentia vi diuellun tur, donec aër subeat, ne sit vacuum. Lucretius Epicuræus argumenta quædam colligit, quibus concludere se autumat esse vacuum, scilicet, quòd nisi id esset, nihil vel moueri posset in pleno, vel ali atque augeri, refertis & constipatis meatibus: imò ob ea ipsa nihil est vacuũ: nam nec vllus esset motus in vacuo, sed subita & momentanea à loco in locum migratio: nec alimentum reciperetur sensim in venas: sed puncto temporis cuncta peruaderet: quod nutrimento & auctibus esset inimicissimum. Omitto alia eiusdem magis quàm hæc sunt, ridicula. Quid quòd omnis naturæ mutatio per occultos fit & fallentes transitus, ab hyeme in ver, ab hoc in æstatem, tum in autumnum, rursum in hyemem: à die in vesperum, à vespero in noctem, ab hac in auroram & diem. Idẽ est cursus in hominum ætatibus, vt nihil lacunosum, vel hiãs relinquatur: quæ apertè plena esse omnia loquuntur.

Prius quàm de motu dissero, addam quæ de quantitate restant dicenda, quæ etiam ad actionis cognitionem facient. Ea in quibus est quantitas habent partem, & totum. Pars est, quę cum alio vel aliis facit aliud. Pars omnis in iis est, in quibus sunt multa & pauca. Et quanuis in mole continua sint partes, nihilo secus tamen partis nomen magis ad quantitatem numeri vergit: nam quum partes in corpore signantur congregatio efficitur, id est numerus. Sed partes necesse est congruenti quodam spatio esse coniunctas, coniunctæ non possunt nimis esse. Nam quid tandem excogitari potest materia & effectione coniunctius? Disiungi verò vsque eo possunt vt ampliùs non dicantur partes: velut si populus ciuitatis sit valde dispersus. Prima coniunctio est materiæ, & affectionis, proxima inhęrentis: nam effectio insinuata est per materiæ intima; inhærens autem extima Pars.

potius

potius materiæ videtur attingere, quàm penitiora: quemadmodum est à nobis paulò antè declaratum Sed certè eius est secunda coniunctio: hæ dicuntur partes essentiæ huius vel talis: quæ sequũtur etsi essentiam rei construunt, tamen partes vocantur quantitatis: nam magis ex congregatione rerum iam absolutarum inter se, aut extensione vniuscuiusq; rei sumuntur, quàm ex illa complicatione materiæ, ac speciei, vnde rei essentia conflatur. Itaque tertia coniunctio est eorum quæ iam quidem ex materia constant, & effectione, vel forma, ita sunt tamen vel apta inter se, vel connexa, vt nõ coniuncta videantur, sed res vnius tenoris, & tanquam alia videatur ex alia nasci, quæ vulgo continua nominantur, nos vnita nominemus: hæc non est simplex: nam alia non est cõnexa omnino, sed aptata, vt quæ nullo penitus medio, sed per se ipsas congruentia vnius ad alterum ita committuntur, vt vnus sit tenor non solùm rei, verùm & nominũ quoque: sic aqua, aër, os, neruus, & cætera huiusmodi habẽt partes, quæ à Græcis ὁμοιογενῆ nuncupantur, quasi eiusdem naturæ cognatæ germanæ: nam vna quæque pars extensionis aquæ est aqua, non autem essentiæ: neque enim materia est aqua. Alię distant inter se & formis inhærentium, & facie ac figura: ideo nominibus quoque, vt caput, brachium, manus: tum inter se caro, os nerui, cortex, rami, folia, flores, fructus, idcirco indigent copula, quæ talis est in eis, qualis in mundo: quæ ex iis quæ compingit, & se ipsa vnum faciat, naturam vtriusque retinens, non formæ appellatione, sed ingenio rei: vt cartilago quę à carne est caro, & fit sensim os, vsq; ad os: ab hoc incipiens est os, & paulatim in carnem desinit. Omnia viuentia & arficialia penè habent huius generis partes quas Græci vocãt ἑτερογενῆ, quasi dissimilares: quæ vocentur à nobis membra: ipsa verò quæ priores partes habent: dicantur ὁμοιομερῆ: quæ posteriores, ἑτερομερῆ: quasi vnipartia & naripartia. In iis inhærẽtibus, quæ crescunt, quæque minuuntur, auctus illi & diminutiones tanquam eorum partes à nobis considerantur: ita enim parua est ira, quæ quasi paucas & exiguas partes, magna quæ contrà, & sunt ὁμοιομερῆ ad hunc modum nigritia, prudentia. Sunt quædam artificialia, quæ habent partes dissimilares, vt grammatica: non enim vnaquæque grammaticæ pars est grammatica. Quarta coniunctio eorum quæ attingunt se tantùm, quæ

sunt

ὁμογενῆ. (margin)

ἑτερογενῆ (margin)

ſunt vel applicita,vt cùm tabulæ compinguntur, quæ commiſſa nominantur:vel connexa,vt in fune,in textura,in nodatione. In hoc reponuntur genere, quæ coniunguntur quidem,ſed glutino,quod non reſipit vtriuſque naturam: quæ omnia vocantur contigua:ſic domus habet partes contiguas,& liber folia.Fit tamen vt illud glutinum procedente tempore in naturam eorum,quæ conuincit, vertatur: ſicut calx in lapidem:tum ex contiguis fit corpus vnitatis. Huius ſunt generis quæ miſcentur,aqua & vinum, tum pharmaca quouſque fiant vnum. Quinta coniunctio eſt eorum, quæ certis quibuſdam interuallis congregata quiddam efficiunt, vt grana aceruum,ligna ſtruem,homines populum, & ciuitatem,niſi quis ciuitatem cenſeat non tam conuentu intra eadem mœnia,quàm eodem iure,officio, magiſtratu, vt in bello ciuili Pompeiano,de quo non laboro,verba & ſermo in hoc genus cadit:neque enim quantuncunque ſeparata grana facient aceruum,nec homines populum, nec literæ verbum,nec verba orationem,nec domus ciuitatem,nec milites exercitum.Hoc modo omnia quæ ſunt in mundo, efficiunt mundum.Sed numerus interdum eſt naturæ ac rei, interdum noſtræ cogitationis.Sic quatuor reges quantumcunque ſeparati,coniunguntur à nobis mente,quum reges computamus,& numerum reddunt.Eſt & alia coniunctio ſpirituum,maior multò,quàm quæuis corporum,etiam eorum, quæ vnita ſunt:quum ſcilicet ſpiritus nexu ſuo deuinciuntur,qui eſt amor:ſicut duorum amicorum animi cohærent, & vnum fiunt.

Quod conſtat ex partibus,totum eſt.Sed nec ſimpliciter totum dicitur,nam totum vel refertur ad minora, vel ad ſe, vel ad maius.Ad minora nempe ad partes totum eſt: quicquid conficit pars cum alio,id eſt,quicquid partem illam capit:vt ad manum & homo eſt totum,& brachium.Sin ad ſe, totum eſt quod conſtat ex omnibus ſuis partibus,ex quibus pro natura ſpeciei ſolet conſtare:& hoc vocatur integrum. Cui opponitur diminutum,ſeu truncatum: quum aliquid deeſt formæ illi à natura tributum,quæ mutilatio non eſt ſita in paruo & magno,ſed in congregatione partium, quas illa ſpecies naturæ munere accepit:quare in membris eſt mutilatio,non in partibus germanis: non enim diminuta eſt manus, ſi ſit parua,aut brachium exiguum, cæterum ſi deſit

Totum. Integrũ Diminutum.

vnus

vnus ex quinq; digitis: nec ciuitas est imminuta, si vnus aliquis priuatus moriatur: neq; singuli homines partes sunt ciuitati à natura tributæ, id est rationi & essentiæ ciuitatis, sed si non sint magistratus, aut publicum consilium, aut plebes. Et quanquam omnis detruncatio singulorum est, quandoquidem detruncari, ac diminui formæ non solent, tamen est alia diminutio huius in nomine speciei, & alia in re singulari. Manus hæc si pars minusculi digiti decidatur, non est manus diminuta, est tamen hæc manus diminuta: vt non sit iam quę priùs. Est quum totum refertur ad maius, ita totum est, quod alterius pars non est: difficile inuentu, quod non sit pars alicuius. Nam ad summum vnaquæque res est pars mundi. Sed vt consideramus, ita exprimimus: velut si quis de ciuitate nihil cogitet, vnum hominem dicet totum, sin cogitet, huius erit pars. Ergo totum quod de partibus sumitur, aut est ex complexu, aut ex vnitate, aut commissione, aut connexione, aut innodatione, aut copula, aut mistione, aut congregatione: omnes ferè eiusmodi habet corpus animantis, nempe materiam simplicissimam, effectionem, inhærentia, caput, & truncum, nodos in spina, & annullos in collo, connexionem intestinorum, colligationẽ neruorum, atque ossium, sanguinem, mistionem humorum, & quasi congeriem partium. Ex partibus sunt quædam ad solam quantitatem spectantia omni seclusa mole: vt quæ sunt mathematica, angulus, palmus, vlna, hæc enim extra materiam omnem intelligimus, alia inter se collationem dicũt quantitatis: vt quæ sub comparationem eunt maioris ac minoris simplum, duplum, dimidium sesquialterum: quarum hæ ad numerum magis se applicant, ille ad extensionem. Et quædam rei partes eam habent in toto dignitatem, vt sine illis totum nõ queat conseruari: quale est in homine caput: & in omni animante cor, aut quod est cordis vice. Aliæ sunt inferioris dignitatis, quibus remotis, etsi id totum quod erat anteà, non maneret, quod restaret tamen nomen obtineret prioris essentiæ, ac formæ: vt si homini abscinderetur digitus, homo remaneret: & ciuitas vnoquolibet priuato moriente.

An pars hominis homo.

Ventilata est quæstio inter captiones disputantium, an partes aliquæ animati eodem censeantur nomine, quo totum: vt brachium hominis animal sit, & homo: nam in quo dicun

dicunt inesse animam, & quidem rationabilem, id verò ius esse aiunt & animal, & hominem vocari. Sed enimuero quæ partes animalis, si essent ab aliis relectæ, animal conficerent, eis liceat nomen idem competere: vt reliquum corpus digito, aut manu dempta: in cæteras appellatio totius non competat, sicut in brachium, vel crus: neque verò corpora sunt animata, id est, animam habentia ceu effectionem, etsi vim animæ sentiant: nam animatum id demum placet esse, in quo anima est effectio. Sit sanè in hominis brachio rationalis anima, vt præsens, non tamen vt forma seu effectio, & tanquam artifex: videlicet quod alicubi apta instrumenta non habet, id in eo artifex esse & effectio non potest: quocirca corpus necessariis instrumentis ornatum, quod organicum dicitur, id solum est corpus animæ, id est, in quo animæ licet actionibus suis fungi: nec aliud verè animari dicitur, non magis quàm si in saxo poneretur hominis anima. Neque enim præsentia est animatio, sed exercitium operationum. Reuertamur iam ad compositum quod ex partibus diximus coagmentari. Simplex & vnicum est ens, quod partes habet omnino nullas, tanquam angelus. & quo quicque pauciores habet partes, minúsque inter se dissimiles, hoc est simplicius, & magis vniusmodi: velut aqua, vel charta, quàm homo, & arbor. Simplex etiam est cui nihil est additum aliud à ratione suæ essentiæ: quomodo solus Deus est simplex: nam quicquid in eo consideratur esse, de natura est ac ratione diuinitatis: qua mente ne angeli quidẽ sunt simplices: nam eis bonitatem & intellectus plurimarum rerum addimus, quæ de natura ipsorum non sunt: accedunt, recedunt, minuuntur, crescunt. Sed nos Deum vocemus simplicissimum & vniusmodi, angelos, & mentes nostras, simplices, ac immistas. Verùm vnaquæque res sicut similitudine quadã Dei est, ita similitudine illius intra se est reducta: vt substantiam suam, & essentiam in se complectatur, ac contineat, ab aliis seclusa: nec alienas essentias in suam admittat: alienas voco, quæcunque ad illius absolutionem non pertinent, vt ea sit vel hoc, vel tale. Idcirco vnaquęq; quamlibet misceatur ex variis, vnum est ens quemadmodum Deus vnum est: nam etsi vnum non sit simplicitate essentiæ, vt angelus, nec complexu partium essentialium vt corpus & anima, nec vnione vt charta, vel stirps nec connectione

Simplex.

Vnum.

nectione vt pannus,nec conglutinatione vt paries, inueniet nihilominus formam vnius aliquam,qua se vnitati vendicet nempe in modum vel acerui,vel struis, vel cœtus. Et quæ sunt rationes partium ac totius, eædē sunt vnius etiā: quocirca sicut vnaquæque res est vna,& author rerum vnus, ita opus illius quod capit vniuersa vnum est: vnus mundus, & vnum in eo humanū genus,&vnus Dei filius Christus vnius humani generis collapsi magister,instaurator,seruator.

Vnus mūdus.

Motus.

Sequitur vt dicamus de motu,quem Aristoteles facit quadruplicē,à loco in locum oppositum:ab ortu ad interitum, vel contrà:ab adiuncto ad adiunctum maius,minus,aduersum:vel à remotione adiuncti ad adiunctum,aut vice versa: à magnitudine maiore ad minorem,aut ab hac ad illā. Primus est translatio:secundus generatio,si ad hanc tendit, vel corruptio si ad eam:tertius variatio quam ille ἑτερίωσιν nominat,vulgo alterationem vertunt:quartus incrementum,si ad maius itur,diminutio si ad minus: vt motum in genere diffiniri liceat transitum,siue mutationem ab hoc in illud. Ita omnis actio atque operatio erit motus,tanquam transitus ab eo vnde proficiscitur actio,ad id quò intendit. Sic angeli dicantur moueri,quum quid agunt:& animi nostri non solùm in illis tumultibus,& tempestatibus affectionum,sed in cogitatione etiam & placida intelligentia,sicut Platoni visum est:de quo à nobis alibi disputabitur. Ita motus est transitus entis ad id consequendum re,quod habet potestate:quocirca Deus non mouetur,quando nihil ei nouum potest accedere.

Deus immobilis.

Quies.

Quies absentia est seu priuatio motus, quemadmodum tenebræ lucis,silentium soni: ita quot modis dicitur motus, totidem quies.Iam quæ mouētur, alia mouentur per se,alia ad motum alterius,alia vtroque motu. Per se mouetur homo, quum ingreditur: ad motum alterius, quum gestatur: ambobus modis,quum in naui satagit per tempestatem. Motus in rebus spiritalibus quà fiat,nemo facilè dixerit. In mobilibus verò per medium est ab extremo ad extremum, id est à principio ad finem illius:nec vnquam simul est in toto,alioqui momento temporis idem esset in duobus locis, nempe in exordio,& termino. Ad hoc si in medio nactum esset finem,ibi sisteret:itaque foret finis motus in medio:nec iam id esset medium,sed extremum:quod in infinitum restringeretur,

tur, vt quæcunque essent media, fierent metæ. Neque actiones mentium nostrarum aut angelorum expertes sunt temporis: omnes enim rerum conditarū actiones tempus metitur, sicut diuinas æternitas: quare tantum intelligitur esse de motu & actione in præsens, quantum de tempore: & quando tempus mensura est motus, ideo celeritatem quoq; motus tempus definit, vt quod plus spatii cōfecerit in pari tempore, & sic proportione temporis ad spatium peractum, celeriùs existimetur motum: & in spiritalibus quod parem actionem, vel opus actionis minore tempore absoluerit, citiùs dicatur moueri: quapropter admirabiles sunt rerū spiritalium concitationes, ac celeritates: conferuntur intèr se, vt alia ingenia aliis dicantur magis cita, & actuosa, nempe quæ idem velociùs assequuntur, aut maiora pari tempore. In angelis magis dixerimus rapidissimos esse impetus, quàm motus: expeditissimè enim quicquid instituerūt, perficiunt. Motus ad eundem cōsideratur modum, quo lineæ: quarum aliæ sunt directæ à puncto in punctum breuissimæ: aliæ ambagiosæ vel incuruæ: quæ quum ita se in seipsas reflectunt, vt punctum extremū attingat primum, fiunt circuli: & sicut linea curua vna est, linea fracta nō est vna, ita curuus aut orbicularis motus vnus est: sin rumpatur, fiunt multi. Rumpitur motus morula atque interstitio. Quòd si progrediatur vlterius semper ad oram ei contrariam, vnde primum exiuit, motus sunt recti: sin versus eandem reuertatur vnde venerat, reflexi, seu reciproci: siue id per eādem lineam directam fiat, aut per aliam curuam ad idem punctum, siue per aliam omnino lineam ad aliud punctum in eandem regionem vergens, altius, depressius, par: vt ab a ad b, à b in a, vel in c, in his figuris quinque: quæ non solum cōtingunt in translatione molis, quum ea locum mutat, sed in omni actione spiritus, ac corporis. Porrò quod inter eos transitus intercedat cessatio aliqua, quum docet ratio, tum sensu in plerisque percipimus. Nam res omnis vel mouetur naturaliter, vel vi: si naturaliter, nacta igitur finē suum quiescet: sin vi, ergo inter finem violentiæ, & initium pronitatis naturæ aliquam ponet intercapedinem, dum violentia flaccescat, & natura se exerat: quemadmodum in lapide sursum iacto. Neq; ex motu violento & naturali vnus motus fiet eodem tenore vnitus: etiam in quibus vis altera subitò excipit,

ac retorquet, aliquid est interstitii, etsi minus ad deprændendum expositi, quo prior vis delassata, posteriori nouæ, ac vigenti concedit: in quo est pugna, & contentio, quæ in momento temporis indiuiduo nõ transigitur, tempore aliquo est opus breuissimo quidem ad actionem celerrimam, sed diuiduo tamen. Sunt in quibus sensu ipso quietem annotamus, vt in sagitta sursum iacta, quæ se in momento quo deorsum retroagit, cessat paulisper, ac nouum motum exorditur: idem in actionibus, & passionibus principum qualitatum corporis, idem in omni incremento ac decremento naturæ licet depræhendere, vt in tempore, in æstu Oceani, in animantibus: idem in ipsis naturis spiritalibus, videlicet in cogitatibus nostri animi. Motus rectus nõ potest esse infinitus, vnus, continuus: quoniam infinito esset opus spatio, in quo se extenderet, quale nullum est vsquam: circularis infinitus esse potest, quoniam in eodem spatio posset continuari quamlibet angusto, modò à vi aliqua, & potentia indefatigabili sustineretur. Idcirco motus eiusmodi attributus est cælo, vt diuturnus esse posit: nec pausam vllam interponit vnquam, quoniam ita est ex vsu naturæ. Et sicut magnitudinibus quosdã affingimus limites, in corpore superficies, in his lineamenta, in lineamentis notas, seu puncta, & hos omnes ratione quadam insectili quatenus sunt termini: sic in tempore quædam cõsideramus puncta, quæ ab Aristotele vocantur τὰ νῦν, eáque velut initia sunt & fines, non partes temporis, eius dico quod nos partimur, nam ipsum in natura vnum est perpetuum, nec intersistit. In motu etiam quædam interualla & quasi puncta imaginamur, quibus non aliter motum dissecamus, quàm tempus: eáque Aristoteles appellat κινήματα, mutata vulgo nominantur. Et quum actio omnis motus sit ab aliquo in aliud, opus est ad eam mouente ad initium, & mouente ad exitum: ad initium mouet finis destinatus, ab initio verò ad calcem ducit efficiens: finis est in voluntate, efficiens in viribus. Hac temperatione atque harmonia, connexuit Deus omnia: nam & vtrunque tam finis, quàm efficiens in exordio, & medio operantur: efficiens explicatione virium, finis incitatione atque stimulatione: desiderium enim finis detinet agens in opere: scitè Horatius, Animum, spe finis dura ferentem. Nam in quibus delectatio detinet, ea

ipsa

ipsa delectatio est finis. Quocirca duo sunt in actionem necessaria, velle & posse: hoc est virium, illud finis. Voluntas in iis, quæ mente, iudicio, consilio sunt prædita, libera est: nanque hac gratia attributi sunt ei illi velut consultores, vt quid factu videatur optimum, cum eis consultet, ac deliberet: reliqua tantùm habent instigationem quandam, & tacitum naturæ calcar, quo sine deliberatione agitantur, atque impelluntur: nec possunt retrouertere, nisi cum vi maiore repelluntur, vt quum ignis feruor circumfuso frigore impeditur: & auiditas cibi in cane metu fustis retardatur: in quo naturæ vires diuersæ inter se pugnant: tam enim fertur brutum naturæ impulsu, quàm res inanima: itaque consilio non est opus, vbi nõ consultatur: stimulo est opus intimo, & salutari illi, in quo est. In potentia seu facultate sunt agentis vires, quæ considerantur aliæ ex dantis munere: hæ sunt effectioni, aut cuicunque formæ ingenitæ, vel aliunde inditæ: pars sunt acquisitæ, vt artes hominum: Sunt violenter obtrusæ, atque impressæ, sicut calor in aqua feruẽ facta. In partem virium venit instrumentum, quod vires adiuuat: vt manus, vel gladius. Quòd si instrumentum accommodum non sit, impedimentum est, non instrumentum: vt inualidum puerum graui & inhabili ense armari. Censentur vires vel ex loco, & tanquam sede, vel ex opere. Ex loco, nam aliæ sunt spiritales in spiritibus, vt in animis nostris vis ingenii ac memoriæ: aliæ corporales in corporibus: ex quibus nonnullæ sunt in insensibilibus, aliæ in animantibus, quædam in nobis, vel extra nos, vel intra nos. Accedit his ex loco & tempore commoditas, quæ duo viribus modò prosunt, modò obsunt: plura & maiora facimus illo aut illo, paruo, magno loco, & tempore. Adde his adiuncta tempori & loco, vt comedere, concoquere, studere, laborare, salubri loco, die sudo, & subfrigido. Ex opere autem: nam sunt quibus vtimur vltroneis, hoc est, ex pronitate naturæ, & tanquam libentibus: vt igne ad vrendum, ventriculi calore ad coquendum. Sunt quibus repugnantibus, & coactis, vt gladio ad scindendum: seruo, qui ad officium pertrahitur: aliis precario, vt principe ad fauorem. Alia tanquam ex officio præsto sunt, vt leges, & boni magistratus. Quorundam est eblandienda opera, sicut vulgi amicorum: ingenia etiã nostra plerunq; sunt allicefacienda. Sunt quibus

Duo necessaria ad actionem.

Vires.

Instrumentum.

authoritate ac iubendo vtimur. Quibus rebus adiuuamur pro nobis, eisdem lædimur, atque impedimur contra nos. Quantò facultas agentis est maior, hoc minore ac minus apposito tum instrumento indiget, tum commoditate loci ac temporis: validius enim minus eget ope externa: alioqui nõ esset validius in se, nec quicquam à potentiore distaret infirmius. Quocirca magni artifices in commodioribus instrumentis exactiora perficiunt opera, quàm mediocres idonea instrumenta nacti: vt Apelles carbone de foco rapto melius expressit, à quo esset ad Ptolemæum inuitatus, quàm alius fecisset apto penicillo. Quòd si præstantissima est Dei virtus ac potestas, vtiq; instrumento nullo indiget: quippe instrumentum imbecillitatis est, vt quod per se non potest, assequatur per aliud. Condita omnis vis ac potẽtia certis limitibus clauditur, non modò ad continuationem actionis, sed ad impressionem, & magnitudinem effectus. Hinc nascitur agendi, & patiendi inæqualis quædam libratio, quæ proportio seu comparatio nominatur: nihilq; est adeò facile, quod à creato agente nõ agatur cum difficultate propter finitam eius vim, & repugnantiam patientis. Angelos verò sicut in essentiæ incorruptibilitate, ita in expedita actione adiuuari arbitror à Deo, ne quid subeant molestię. Quocirca in quibus virium agentis & patientis libratio, & quasi contentio, conatu opus est, quo virium suarum tantum colligat agens, quãtum sufficere iudicet, idque effundat desiderio finis: opus est item tempore, in quo exerceat conatum perueniendi ad finem. Nulla est ergo inter Deum & eius opus comparatio: alioqui tempore indigeret ad perfectionem operis instituti, nec in minore posset efficere: indigeret etiam conatu, in quo à nemine posset adiuuari, vt ipse iuuat alia. Istud verò nullam rem illi, quæ habeat contulisse infinitam eius potentiam apertè loquitur. Nam si finitus est, ac limitatus, velim scire, quis ei limites præfixit? In conditis rebus facilè hoc quiuis expedierit, in illo quis dicat? quis possit vel cogitando fingere? quum nec eo quicquam fuerit prius, nec in eo aliud sit quàm Deus vnus, merus, purus, simplicissimus. Quòd si nemo vires illi est largitus, sed ipse sibi sumpsit, nec aliunde, sed ex sese, dubitari profectò non potest, quin sumpserit infinitas. Quis sibi bonum sumit, nisi plurimum, certè quantum potest? Quid ergo secundum finitam aliquam

Conatus.

Deus infinitus.

quam mensuram acceperit, nec accipere plus poterat? Quis illius manus constrinxit? Quæ res modum ei potuit imponere? Cedò autem, num non id constat Deum esse, quo nihil maius cogitari potest, imò maius esse omni, quod cogitari potest, & vt sapienter addit Ioannes Picus, infinite maius. At si infinitus non est, minus certè est, quàm concipere possit nostra mens: nullum est enim finitum, supra quod illa non valeat se erigere. Adde quòd non potest ea supra primum sui authorem cogitatione se attollere: sicut nec est aliquid, quod vltra suam originem queat regredi: atqui quocunque limitato amplius aliquid illa concipit, maior est ergo conditor omnium. Quorsum attinet, impietates comminisci, quas nec ingenium nostrum capiat, quum interdum id in pietate ipsa vix ferant nonnulli? Constituant iam isti philosophi, vtrum malint factum aliquando mundum, an æternũ. Si æternus est, infinita Dei virtus declaratur conseruatione per tempus infinitum sine lassitudine. Si in aliquo temporis principio est exortus, infinita virtus ostenditur productione de nihilo: omnis enim finita virtus in aliquo se, & ex aliquo exercet. Quod autem ex nihilo aliquid educit, infinitum sit necesse est, nempe quod tantam habeat proportionem virium supra opus, quantam aliquid supra nihil: quæ planè est infinita. Itaque Dei opera quantus sit opifex, testantur. Quæro autem, quid egerit, siue in numero, siue in magnitudine, siue in modo, quo non possit aliter, & maius, & præstabilius, efficere? Quid tandem est in operibus Dei postremum, supra quod nihil esse possit? An in singulis rerum aliquid? An in formis, & quas species nominant? An non plures potest arbores cõdere? plures equos? plures homines? plures cælos? ac stellas? & vt homo pomis alitur ac pane, ita lignis, & saxis? & vt cælum ab hoc Orientis puncto ad istud Occidentis conuertitur, contrario motu volui? Aristoteles fieri aliter posse non putat, quoniam quemadmodum factum sit, bonum sit mundo: addas etiam licet optimum, sed ita vt melius fieri non possit, non autem vt hoc melius sit, quàm quicquid ille potest facere: isthuc enim optimum non in puncto insectili est positum, latè patet: si diuersum fecisset, id quoque optimum fuisset mundo. Sed Aristoteles perinde facit, ac si quis quod architectũ commodam ædificasset domum viderit, existimet nec aliam, nec

Mundus an aliquã do factus.

aliter posse eum extruere æquè aptam vsibus. Quòd si de architecto homine cogitare dementię sit, quale erit de architecto immensæ sapientiæ ac potestatis? Cæli Aristotelis seculo octo esse putabantur. Apud illos contenta his erat rerum natura: imò non credebatur plures posse capere: nonus est à sequentibus astronomis adiectus: posteà decimus. Stellæ quid agunt in mundo? Adornatum vult eas esse Aristoteles sparsas. Quæso te, vna addita, vel dempta variaret hunc ornatum? Quòd si non plura esse possunt astra, neq; pauciora, nec ampliore numero esse homines poterũt, nec minore: quum magis hominum genus ad mundi salutem pertineat quàm astra: quoniam semoto homine nullus est conditurae huius vsus. Quòd si rerum singula & plura & pauciora potest condere, quin etiã de formis idem existimamus? præsertim quum iam adulto mundo non paucæ sanè extiterint, nouæ rerũ species ex veterum cõmistione, non minùs inter ea quæ sensus sunt expertia, quàm inter animantia, & stirpes quædam perierint. Quid quòd multa arte nostra fiunt meliora, quàm quomodo sunt à natura ipsa initio producta, vt triticum, & vua: nos ergo Dei opera poterimus, vt sic dicam, meliora facere, id est, aptiora nobis, ipsę non poterit? imò aliquid poterit plus arte nostra adiutus, quàm solus, quæ vel cogitare, furoris est. Ad hæc interuallum excellentiæ formarum inter se alicuius est latitudinis, in quo noua species posset interiici: ab vltima etiam & illi proxima specie ad eum spatium est non modò magnum, verum infinitum quoque: & esset infinitum etiam si centuplo præstantior aliqua species conderetur: vt appareat relinqui locum infinitis formis, antequã expleatur quod inter Deum authorẽ & quodcunque eius opus immensa intercapedine se porrigit. Meritóque est à Platonicis repręhensus Aristoteles, qui illa velut distributione publicorum munium vniuersitatis quum septem inferiores orbes assignasset mentibus, octauum Deo attribuit, iniqua proportione: etenim magis præstat Deus mentes omnes pariter, quàm octauus orbis septimũ. Itaq; non habet princeps mundi peculiare opus, quoniam illius sunt cuncta, & ipse est supra omnia tanto interuallo, quanto immensus supra definita. Quid ergo, nam id requirat aliquis, si infinitus est Deus, num omnia infinitè exequetur? Ad actionẽ quidẽ infinitè, ad opus finitè: ex nihilo pro

Deus operatur infinitè.

crea

creare singula infinitæ est actionis, opera tamen quæ existunt, finita sunt. Non enim accommodat Deus res potentiæ suæ, sed nostris vsibus, ac commoditatibus: non spectat quid ipse posit facere, sed quid mundo conducat: vt quum nobis loquitur, non vtitur infinita sua facundia, & sapiētia, quæ mentes omnes obrueret, ac cōfunderet, sed ea quæ congruat cum nostra infirmitate. Si omnia fuissent infinita, nullus constitisset ordo: essent prærapida, immoderata, actiones subitæ, & momento temporis: interitus atque ortus singulorum vel certè rigor perpetuus sine motu in eodem vestigio, atque æternus torpor, nec iste ornatus, ordo, vices, distinctio ratæ, & constantes. Et quanquam ille in natura sua nec numerum habet, nec pondus, nec mensuram, omnia tamen perfecit his tribus consistentia, quemadmodum à nostro sapiente dictum est: quoniam ita est illi visum, nō quia aliter facere nec debuit, nec potuit. Nam si ad hunc modum necessariò ageret, actio illius foret naturalis, nec esset actionum suarum compos & dominus: & quantumcunque delectaretur opere, nō tamen aliter in eo versaretur, quàm plantæ, aut bruta, aut corpus nostrum, non vt mens. Sed libertas profectò nostrarum functionum, & libertas spirituum omnium dico in agēdis, extrorsus declarat, quò res sunt illi viciniores, eò maiore esse libertate præditas: idcirco in eo esse fontem libertatis purum, quemadmodum essentiæ, vnde cōmunicetur reliquis. Quid minus conuenit quàm existimare nos esse actionum nostrarum dominos, illum nō esse? Quòd si naturaliter ageret, omnia secundum absolutā suam atque extremam vim produceret, vt in iis videmus, quæ naturaliter quid agunt: itaque omnia ab eo exirent infinita, nempe ab infinita vi ac potentia totam sese in opus explicante. Nam quæ agunt naturaliter, nullum delectum habent virium, nec partim explicant, partim reseruant sibi: sed quascunque possunt, simul effundunt: id licet in nobis animaduertere in actione voluntatis & actione mentis: quarum hæc naturalis est, illa libera. Tametsi nec natura sua Deus caret, & hac de causa neque naturali actione: ex qua quod nascitur, quemadmodum è potentia est infinita, sic illud sit etiā infinitū necesse est: & quia naturaliter gignitur, simillimū sit parentis sui: huc enim naturalissimæ omnes actiones intēdūt. Et quādo Deū nihil habere potestate docui-

Deus an agat necessariò.

mus, ſed actum eſſe purum, fit vt otiari illum aliquando ſit nefas: quocirca ab actione nunquàm ceſſauit, & veriſimilius eſt ab actione naturali non ceſſare, quàm à libera: quemadmodum etiam ex nobiliſpſis licet cernere, in quibus interquieſcit voluntas aliquando, mens nunquàm. Colligimus ergo Deum aliquid produxiſſe naturaliter, infinitum, ſimillimum ſibi, æternum: quod quia ex parte mentis venire magis intelligimus, quàm voluntatis, quoniam illhuc ſe applicat natura, huc libertas, ſapientiã nuncupari, fas, iúſque eſt: hoc philoſophus quo nomine ſanè voluerit, inſigniat: Chriſtiana ſapiẽtia, filium patris appellat: verùm hæc perſequi exactiùs altioris eſt contemplationis. Habes Ariſtoteles Deum actum purum, nec vnquam ceſſantem, & aliquid naturaliter producentem: non tamen inſultamus tibi, tanquam aliquid nos eruerimus, quod te latuerit: nec iſta nos adeò plenè aſſequeremur, niſi ab eadem ipſa Dei ſapientia edocti: cui agimus gratias de ineffabili ſuo dono, non ingeniis noſtris, aut diligentiæ ſtudiorum. Redeamus iam ad finitas vires, quæ indigent ad actiones ſuas tempore; quum infinita non indigeat. Nam ſi finita eſt potentia, aliquatenus licebit illi: ſit hoc a b c: illud ergo conſumetur in tempore itidem a b c: partes igitur in partibus, nempe a in a tempore, b in b, c in c: nec vlla pars virium eſt inſectilis, non ergo ſe explicat in tempore inſectili. Præter hæc ſi actio omnis eſt tranſitus, nec tranſitus eſt abſque medio, non poterit fieri niſi in tempore ab ea quidem potentia, quæ ſimul nequit eſſe in ambobus terminis, nempe limitata. Et ſi in quacunq; actione ineſt conatus perueniendi ad calcem, certè aliquid diſtat initium ab exitu, in qua intercapedine conatus exercetur, alioqui non erit opus illo. In iis quæ contra naturam aguntur patientis, ſemper eſt lucta initio, medio exitu: nunquàm enim non pugnant agentis violentia, & patientis natura. In iis verò quæ ſecundum naturam, nulla eſt motus initio contentio: nam is motus à natura excitatur, quæ eſt in vnoquoque: quæ ſecum non pugnat, niſi fortè admiſtum habeat impediens, vt animum ad ſpeculandum conſurgere, deprimitur enim mole corporis. Sed quantumcunque vis ſit naturalis, vbi eſt actionem ingreſſa confligit in quod agit cum agente: propterea quòd agens nempe mouens, nititur penetrare ad finem: medium verò quantum-

cunque

cunque molle penetrationi renititur: siquidem est penetratio omnis velut diuisio, diuisio autem corruptionis initium, non aliter ac coniunctio conseruationis adminiculum. Et quò durius est medium, hòc habet partes constipatiores, & próinde auctiores vires: itaq; validiùs reluctatur: ideo motus in aqua difficilior est, quàm in aëre, & in luto, quàm in aqua liquida. Traducuntur hæc ad res spiritales, vt aciem dicamus ingenii, iudicii, sensum quasi penetret interiùs, tum dura sunt quæ difficilia, atque abstrusa, ceu multa contecta cortice, & densa, vel procul posita, vt per longiorem motum eò sit veniendum, & per aliorum gradus atque adminicula. In hoc actionis medio materia componitur, & adornatur, inductioni eius speciei, quam agens instituit, siue artis, siue naturæ, essentialis, aut inhærentis. Extrema sunt, à quo ad quod res transit, medium est inter hæc. Transit verò res ab vno loco in diuersum, transit ab adiuncto ad adiunctum, transit materies ab effectione ad effectionem. A loco in locum res transmittitur, vel quod nouum habet locum relicto priore, nō mutata sua magnitudine, aut mutata, si prius motus est loci: sin mutata, vel dilatata, vel contracta: si dilatata creuit: sin contracta, diminuta est. Medium in motu locali est translatio, quæ fit vel ab ipso moto, qualis est in animalibus ingredi, nare, volare, serpere: vel extrinsecus expelli, attrahi, attolli, deprimi, vehi, volui, seu conuerti. Medium in incremento est additio extensionis, in decremento est detractio. Ab inhærente ad inhærens variatio est, seu vt vulgo loquuntur alteratio: quæ fit quum nouum inhærēs quæritur, siue prius amittatur nullum, siue aliquod. Sed si orbationes, & quasi spoliationes accedentium in accedētia reponamus, vt tenebræ, quies, silentium: erit ab accedente ad accedens, vel à toto accedente ad totum, qui est ceu motus quidam loci à termino ad terminum: vel à maiore ad minus, vel contrà: quæ sunt incrementum & decrementum. Ex inhærentibus alia sensim subeunt: vt quæ sunt in extensione, & in quibus sunt consuetudines, quemadmodum virtus ac vitium: alia repentè, vt paternitas, filiatio: tum quædam alia accedens habet contrarium seu aduersum: contraria enim sunt inhærentia, quæ rationem actionum, & effectum significant sub eodem genere diuersissimorum, ita vt magis diuersa aut remota nō sint alia, eiusdem quidem generis: vt quorum colo- Inhærentium motus. Contraria.

rum hic maximè cogit obtutum,ille dissipat:hic plurimum exhilarat oculos, ille contristat: ex saporibus qui gratissimus est palato,& qui ingratissimus:ex principibus qualitatibus, quæ vehementissimè agit, & quæ remississimè, quæ sursum attollit, & quæ deorsum deprimit. Nec inconuenit sub vna generis latitudine multa esse extrema, multa aduersa:vt quum genus est amplum,sicut in tactili: aut quum variè pugnarum naturæ spectantur. Sunt quæ aduersum habent nullum, sed absentiæ illorum nomen inditur, quæ est orbitas quædam,vt dixi, seu nuditas, seu priuatio,vt si absit visus animanti,in eo est cæcitas:quo in loco nō est lux,sunt tenebræ:vbi non est sonus, ibi silentium:vbi non est motus, ibi quies:quæ orbationes in variis linguis variè exprimuntur:sunt quæ pauciores habent, sunt quæ plures,prout sunt linguæ copiosæ. Atque hæ certis nonnunquam, & impositis nominibus assignantur:non rarò tamen ea notantur nominum cōpositione, qua expers significatur, aut sine. Apud Græcos est τὸ ἄλφα: quod illis est promptissimum,ideo plurimarum habent aptiora nomina,quàm Latini: apud quos est in, & quandoque ex: tametsi ex his nonnulla contraria magis sunt,quàm orbantia: vt iustus,iniustus. Iam quæ videntur,pro iis consueuimus ducere,quæ sunt:ita oliuam dicimus & hominem exossem, quòd in eis parum sit ossis, & ideo nihil videatur:lignum insecabile, quia difficilè secatur: materiā immortalem, quia post longum tempus perit. Sed quæ vera sunt priuantia essentiam habent nullam,contraria habent. Non enim sola absentia caloris est frigor, neque frigoris calor:neq; sanitatis morbus,aut morbi sanitas. Nam est,quæ facit sanitatem harmonia illa humorum, est qui facit morbum humor aliquis excrescens:nisi fortè non ex illo humore redundanti morbus nascitur, sed ex perturbatione concentus. At verò quum non sola alterius absentia facit alterum, sed causæ sunt vtrique certæ,non dicuntur priuātia: & si hoc facilius dictu est in genere, quàm explicare in singulis, quia pleræque causę sunt incognitæ, præsertim inter quæ nō inuenitur medium. Quippe sunt quæ in substantia idonea si alterutrum non insit,necesse sit inesse alterū: vt in quocunque homine stato quodam tempore naturæ dentatum esse,aut edentatum: videns aut cæcum:neque enim videns est lapis,aut cęcus,nec caniculus ante certam diem. Aegrum

Priuatio.

grum & sanum medium non habere Aristoteles affirmat: in quo est illi controuersia cum medicis. In iis quæ sensim fiunt, motus est per adiectum vel detractum adhærentis vsq; ad terminum maioris aut minoris, vel certè vsque ad aliud: vt quum ex albo fit candidum, aut fuscum, vel ex albo cæruleum: ex cæco videns, ex vidente cæcum. In priuationibus fiunt omnia, per ea quæ aliquid adferunt, quæ sunt positiones siue habitus, Græce ἕξεις: ab illis plerunque orbationes nomina sua accipiunt, diffinitiones autē semper: atque adeò hæc est priuationis præcipua nota, quòd per positionem suā tanquam absentem declaratur, nec aliter potest. Neque verò quisquam fit admiratus me à cæco ad videns reuertisse, quādoquidem non video vbi locum habeat, quod dicitur, à priuatione in habitum non posse regressum fieri: etenim à silētio, à quiete, à tenebris fit: à cæcitate quotidie experimur, à morte ipsa etiam gentiles produnt. In iis accedentibus quę subito existunt, non est in ea ipsa actio, sed in illa, per quæ existunt: vt in paternitate gigni filium, in consulatu declarari consulem: in quibus tamen motibus necdum vel paternitas est, vel consulatus. Ab effectione in effectionem migrat materies per expulsionem, & tanquam reuulsionem prioris, nam radicata est omnis effectio in materia: & quò radicatior, hòc illam euellere operosius. Quantò agens est potentius, tantò celerius, & facilius, & aptius quamcunque sumit materiā, ei operi, quod destinauit, parat ac proinde prōptius opus absoluit. Deo obsequentissima est quæcunque materia, nobis multæ reluctantur. Aliæ pertrahi nō possunt, quò volumus: vt ex aëre simulachrum à nobis fieri, quod angelus faceret. Quare ista omnia vires, repugnātia, & eiusmodi relatione dicuntur, non per se, ac simpliciter: vt magnum, paruum, robustum, imbecillum. Et quia in actione omni resistentia est ex eo, quod patitur, agens ad eam vincendam colligit vires: tum minores, quum minùs videt obsistere & lētiùs, ac remissiùs agit: tum maiores, quum validiùs putat patiens obniti, ac repugnare. Idem vicissim patiens facit aduersum agens: quæ collectio virium conatus appellatur, etiam si nihil sit opus, satis est tamen agens iudicare esse opus: vnde est dictum illud: magno conatu magnas nugas agere, in eos qui vel ingenii vigorem, vel eloquentiam in rebus nullius pretii consumunt. Ex conatu oritur labor, tanquā actio & pass

A priuatiōe in habitum regressus.

Conatus.

Labor.

& passio ex potentia: nam magni conatus executio est labor, nempe actio in id, quod existimatur multùm reluctari: vel passio in id, quod existimatur validè agere: quo potentior creditur contentio, maior est labor. Ideo viri magis videntur sibi laborare, quàm pueri: quoniam magis expẽdunt actiones; pueri autem, vt qui sine consideratione ac reputatione se exercent, tametsi plus agãt, tamen non videntur sibi perinde laborare. Laborem sequitur defatigatio, quæ est debilitatio potẽtię, vt reddatur infirmior. Quocirca ii qui laborem respiciunt, ac facilè metiuntur, quum se magis laborasse credant, remittunt vires: & defatigatos se esse sibiipsi persuadent, multò priùs quàm ad metam virium sit peruentum: qui laborem non respiciunt, nec perpendunt, vt quæ naturaliter operantur sine expensione actionis, cuiusmodi sunt belluæ, & pueri, non priùs defatigationem sentiunt, quàm exhaustæ omnino sint vires. Quapropter tunc demum assuefaciendus est labori homo, quum laborem non sentit.

Defatigatio.

***

LIBRI SECVNDI DE PRIMA PHILOSOPHIA, SIVE DE INTIMO NATVRAE OPIFICIO FINIS.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS VALENTINI,

De prima Philoſophia, ſiue de intimo naturæ opificio, Liber Tertius.

VBI PERVENTVM eſt ad finem actionis naturalis, nulla eſt ampliùs reſiſtẽtia, ſed opus eſt perfectum, & cõquieſcit agens: videlicet ſi etiam num ſupereſſet contentio in illo opere ac reluctatio, agẽs non quieſceret, quoad eam ſuſtuliſſet: quippe perfectum nondum eſſet opus, quod agens cupit. Nam quod defeſſum otiatur, antequam opus perficiat, non conſummat nec operis, nec ſui finis actionem, ſed ſuarum virium. Itaq; parata materia, ſequitur ex natura ipſa parationis effectio, vel forma adiuncti citra omnem penitus laborem, non ſecus atque in operatione naturali: tanquam ornata domo inducitur dominus, vel quæſitis inſtrumentis artifex. Neque ars noſtra vlterius progreditur, quàm quoad materies ſit apta, & concinna: vt pingendo, aut ſtruendo. Sed nos quemadmodum perficiatur opus artis perſpicimus, quoniam ars noſtra: quemadmodum opus naturæ non perſpicimus, quoniam illa eſt Dei: nos coniunctione, & commiſtione, & detractione vtimur extrorſus. Natura in intimis verſatur, idcirco naturales ortus, auctus, curſus, diminutiones tacita ſunt, & occulta omnia nec priùs intelliguntur, quàm ſunt progreſſa: vt in cælorum agitatione, in mutationibus temporum, ætatum, incrementis & damnis animantium, quæ fieri nemo poteſt deprehendere, facta intelligimus. Tum inter natu-

Actio naturalis.

naturam & artem, hoc est discrimen, quòd natura perfecta actione, effectiones indit, quas habet munere Dei ac lege, quam quum orbem conderet, sanxit: ars eis caret, quas si haberet, tam naturalia essent artis opera, nec minùs suis partibus expleta, quàm naturæ: nunc verò inchoatio nostri operis se prodit, quòd illi deest effectio, id est, postrema illa absolutio, & tanquam colophon: quod perspici potest in theriace, quam nos compositione inchoamus, natura verò perficit operatione virium suarum, quas vires commistis rebus indidit. Sed paratio materiæ non vna est, & simplex: vt quum triticum in terra occatum putrescit, hinc germinat, adolescit, innodatur geniculis, profert spicam. Qui in mediis aptationibus versantur, nõ dicũtur principes opifices, sed qui in postrema, quum vltima manus additur, & opus relinquitur perfectum: nam qui in officina pictoris colores terunt, & tabellas leuigant, & carbone imaginem delineant monogrammam, non dicuntur pictores, sed qui colores inducunt, qui adumbrant, & quendam velut motum, vigorémq; ac spiritum addunt picturæ, quæ est ceu effectionis similitudo quædam, & imago. Est actio quæ relinquit post se effectum aliquid, vt cuius finis non est eadem ipsa actio, sicut in extructura ædium: est alia quæ suimet est finis, vt cantus in cicada: nam in homine delectatio videtur peti, & in delectatione refectio virium corporis vel animi. Effecta sunt nonnulla causis similia, vt homo hominis, calor caloris, quæ paria vel similia nominantur, vel etiam germana, & cognomina & conformia: alia dissimilia, vt ex igne compresso in luto, collatio in cera, quæ vocentur disparia, dissona, absimilia, difformia. Alia effecta simul nascuntur cum suis causis, vt lux cum sole, calor cum igne: alia pòst, vt homo post hominem. Alia non diutius existũt quàm causa est præsens, vt lux solis, imago in speculo: de quorum numero sunt res omnes conditæ, quas Deus salutari sua præsentia à casu in nihilum defendit. Sunt quæ remanent quidem, sed amota causa continuò flaccescunt: sicut calor quem ignis reliquit, & motus rotæ digresso vertente: alii ex causa non pendent, vt animantia, ab animantibus genita. Sed iam de operibus naturæ cõcretis loquamur, nempe quæ ex materie illa rudi, & effectione intelliguntur conflari. Est inter hæc quod vbi conditũ est sistit, vt lapides,

Materiæ paratio.

Effectus actionũ.

gem

gemmæ:quæ sunt sanè rara. Nam crescunt pleraq; omnia, quippe quæ ex paruis admodum initiis videmus adolescere: quocirca elementa prona sunt ad mutuam migrationem, labuntur, transeunt, permutantur facilè, quò suppetat rebus omnibus alimentorum copia: & quod relictum est ab vno, in alterius ius, ac naturam concedat: quoniam noua materies mundo non accedit, ex vetere omnia pinsuntur: non tamẽ pari alũtur modo, alia quãdiu sunt aluntur, crescunt, decrescunt: quædã nõ semper: priora sunt plãtæ, & animalia: posteriora sunt metalla, saxa, alumen, sulphur, lignum vel ab arbore decisum, vel à terra euulsum, aut os animali demptum. Quæ aluntur, vel additione ad prius totum dilatãtur, vt metalla, & calculi: vel subitò atque insinuatione materiæ occulta, vt animãtes, & stirpes. Quocirca hæc cõuenit meatus tum plures habere, tum ampliores etiam, per quos nutrimentum commeet: sed nec ita apertos tamen, ac directos, vt quod inditum sit, continuò trãscurrat. Alendi vis ac facultas paulatim demutat escam in similitudinem corporis naturæ suæ, quo ex gradu breuis est ad corpus ipsum transitus, nempe inter cõformia: ideo dicitur viuentia ex eisdem fieri & ali: nisi enim ita conuertatur cibus, non aletur viuens, vt in quibus affecta est vis illa & debilitata. Hinc adolescunt viuentia vsque ad certã quandã metam: post quam recurrunt, & diminuuntur. Sed alimenta quantùm efficere possunt per vim nutricem, sarciũt, ac reparant, quod detrimẽti est acceptũ. Semper quidẽ viuẽti corpori detrahitur aliquid à calore naturaliter insito, sed minus tamẽ, vsq; ad illum crescendi limitem, quàm sit additum, si modò non desit pastus conueniens. At verò queadmodũ ritè composito ac librato horologio automato, vis illi & potestas est ab artifice instructa certo aliquo tẽporis spatio horas pulsandi, aut signãdi: quę vis statis dimẽsisq; interuallis se explicãs profert, atq; ostẽdit: haud aliter vnaquęq; res victura in prima cõstitutione originis suę facultatem à natura accipit ad certos virium, vigoris, incrementi numeros, quos ratis temporibus per gradus suos explicat: velut quum porrigit membra, quum amplificat robur: vt in minutissimo corpore magnum illud quod deinceps intuemur, latuisse credas: velut fruges, poma, ingentes arbores, homines, elephantos, in tã exiguis seminibus præcessisse, quæ omnia nõ temere sunt iacta, & casui ad inde

Alimẽta.

Adolescere.

indefinitum atque incertum aliquid quasi commendata, sed eorum omnium dimensus in semine atque ipsa origine à natura sunt præscripti: vt quibus curæ fuit hæc animaduertere inspecto semine aut animante recèns orto, facilè prędicant, quos deinceps auctus, quas vires, quam valetudinem habiturum sit. Hoc tamen artifex & natura distant, quòd ille horologium instructum relinquit, natura opus suum nunquã deserit, semper comitatur, seu veriùs ducit: tantũ initio fundamenta iacit operis deinceps futuri, & quasi in exiguo spatio delineat cuiusmodi velit illud euadere. Res omnes ad statum naturæ suæ fastigium progressæ insistunt aliquantisper, priùs quàm retro abeant. Mora enim inter duos contrarios motus intercedit à nihilo ad certum aliquid, & ab hoc retro in nihilum: in quo interstitio pugnat natura cum violentia, seu potiùs duæ naturæ inter se euectrix ad aliquid, & deductrix ad nihilum: prior enim quæ ascensum promouit, laborat conseruare, in quo statuit loco: at quæ descensum molitur, laborat reducere ad locum vnde res est desumpta: sed hæc vincit, nempe naturalior, quoniam ex origine profecta consistentia eò est diuturnior, quò contentio est maior: vincente autem natura nihili res déorsum reuoluuntur, partim æquis gradibus, quibus ascenderant, partim lentioribus, partim plenioribus, prout valida est natura alicuius. Sed quum non procul ventum est ab exitu, vehementer fracto atque extenuato fulcimento prioris naturæ, inualescit natura nihili, quæ est originis cuiusque rei: & citatissimè rapit effectionem ad idem nihilum, vnde erat desumpta. Nec singulæ modò rerum, sed species quoque crescendi ac minuendi habent terminos ratos definitósque á natura. Neque enim in mole ac incremento eorũ quæ dilatantur in infinitum est abire, nec cohiberi ad minimum sub quo nihil sit amplius: ergo meta est aliqua posita, & à certo ac prouido opifice certa ac definita. siquidem equi effectio nec tam ingentem valet occupare molem, quàm sunt Pyrenæi, aut Alpes: nec tam parua coerceri, ac cõstringi, quã pulex. Nam in omni coniunctione effectionis cum materia adhiberi solent quædam inhærentia, quibus ceu instrumentis effectio ad exercendas suas vires vtatur, ab effectione est astrictio, ab inhærentibus dilatatio. Potest enim & asini & equi effectio in leuissima poni minutie: potest & anima

Status.

Termini crescendi ac minuẽdi.

rationalis in puncto insectili: sed inhærentia per quæ vitæ functiones obit, materiam exigunt extensam: contrà verò inhærentia prorogari ac diffundi latissimè possunt, nempe adiunctione similium: effectio verò quæ potentiæ est terminatæ dilatare se tantopere, ac vires suas per tantum spatium porrigere non potest. Ex quibus licet depræhendere, quàm diuersæ res sint effectio opifex, & effectioni instrumenta adiuncta. Nec solùm magnitudinem aliquam materiæ inhærentium exercitatio postulat, sed densitatem quoque, & constipationem certam, in qua tantum valeat cogi virium, quod ad agendum aut patiendum sufficiat. itaque non in quantumcunque rara materie fungetur suis muneribus equi vel leonis anima, nec quantumcunque pressa & densa: quippe in extenuata parum erit virium ad agendum, in densa ad patiēdum: quæ duo necessaria sunt iis, quæ aluntur, & augentur. Quantò vires, & facultates corporales subtiliores sunt, & magis quasi spiritales, minùs indigent materie ad sui exercitationē, & efficiendum aliquid: cuius est generis vis ignis, & eorum omnium quæ recipiunt illius naturam, atque ingenium, vt venena calida, & gemmæ: nō quin in maiori materia & spissiore potentiores sint, sed quòd in exigua & prætenui id vigoris obtineant, vt facilè se ostendant: & cognoscatur illa inesse: cæterùm in tam minuta ramenta gemmam contriueris, aut venenum tenuaris, vel in tam rara materia ignem accenderis, vt insensibile vestigium relinquatur efficaciæ. Nam vires illæ sicut insectiles non sunt, ita detrahendo, vel tenuiter extēdendo ad eam imbecillitatem possunt redigi, vt consopiantur penitus tanquam emortuæ: quod videmus aquæ contingere, cuius humectatio non percipitur vel in gutta minutissima, vel in euaporatione valde rarefacta. Non sunt iidem formarum omnium limites, nec eiusdem vltro & citro certi, nobis vtiq;: nec fortassis à natura in indiuiduo quodam puncto collocati, sed latitudinem habent. Et sicut substantiæ crescunt, ita etiam adiuncta illarum: in quibus vel extensio consideratur, vel intentio, & quædam altitudo, ac quasi infectionis saturitas: in extensionem metam non habent sursum, deorsum habent: in profundo verò vtrinque: quoniam in extensione augescunt applicando, quod est infinitum: in intensione viribus, quæ sunt finitæ. Etenim adiungendæ materiæ nullus est modus,

detrahendæ est aliquis, vt illud possit hærere: profundum verò per incrementum fit virium, quibus aliquid esse extremum est necesse. Ita videmus candorem aliquem, quo nihil fieri posset candidius, dulcorem, quo nihil dulcius. In altero verò extremo si vehementer diluatur color, aut quodcunque aliud inhærens flaccescat, perdit formæ illius nomen: citiùs quidem censuræ nostræ, quàm naturæ rerum,
Purum. sed & ipsi quoque aliquando. Eæ res, quibus nihil est alieni admistum, puræ nominantur: quæ etiam simplices, & interdum meræ, vt medicina simplex, aurum purum, odor
Alienũ. musci merus. Alienum est quod naturæ cuiusque compositionis non est necessarium, nec refert, etiam si semper inueniatur coniunctum: satis est nõ esse de ratione illius temperamenti ac essentiæ: rationem eam dico, quam natura in specie constituit: qua mente dicere consueuimus nusquam inueniri aquam, vel terram puram, aut quid simile: & medici tertianam febrem, aut quartanam puram aliam vocant, quandam non puram. Transit hic loquendi mos ad artes hominum, vt pura sint, quibus nihil est additum, quod artis ratio addi non iubeat: sicut theriacam puram aut non puram, cui absynthium sit admistum, vel mentha: hoc enim
Mistum. adiici ars non præcipit. Mistum nõ vno modo dicitur, nam est & quod de multis conflatur, vt homo, vt pharmacum, & cui purum est contrarium, de quo loquebar modò: sic mithridaticum aliàs purum ac simplex nominatur, aliàs mi-
Corruptum. stum. Quòd si adiunctum sit peius, reddit ens corruptum, siue deprauatum. Quum verò in procreatione similium,
Degeneratio. quod genitum est gignente apparet peius, degeneratio nominatur: quod in adhærẽte potissimùm, sed in essentia quoque non raro accidit: velut in frugibus, in seminio animantium, in hominibus: ídque fit vel ex eodem ipso generante priùs deprauato, vt quum ex valente cane imbecillus nascitur in morbo parentum progenitus: quum ex ouo aquilæ accipiter, ex ouo accipitris coccyx, aut miluus: phasellum si in hoc solo seueris, vicias colliges: vel ex praua qualitate accedente, dum fingitur & nascitur: velut quum optimum frumentum ab immodicis humoribus in auenam mutatur: vel post natum à qualitate soli, cæli, victus, à moribus & consuefactione: vt capræ illæ interioris Asiæ, ex quibus fit caprinum sericum vndis pictum, si in citeriorem Asiam,

aut in Aegades iusulas transportentur, bonitatem pili perdunt:earum autem soboles aliis indigenis omnino est similis. Canes si assuescant domi iacere,& de aulicociis, vel mensæ analectis pasci, licet parentibus venatoribus nati, ingenium mutant: quod in illis duobus canibus Lycurgus Spartanis monstrauit. Res vniuersæ desumptæ sunt è nihilo,& pleræque illarum execrationi subditæ propter noxam hominis earum domini, ita non solùm vergunt ad nihilum, sed etiam quia deprauatæ, celeriùs eò feruntur, impellente deteriore illo admisto. Quare si nulla adhibeatur cura & diligentia, hoc est, si quiescant, & torpeant, occasionem præbent, vt peius illud ad corruptionem inualescat. Ita aquæ immotæ cœnum contrahunt, terræ squalorem ac situm, aurum obducitur scoria, frumenta acerres infestant,& his nocentior gurgulio: humanum corpus vexatur morbis,& animo nostro multum sese bestiæ, ac bruti insinuat, nempe ingenio torpenti ignorantia, inertia, stupor: rationi & iudicio imprudentia ac impetus: quod fit quum in otio iacuit ratio diu languens, ac dissoluta, affectibus verò impulsoribus gesta sunt omnia: quo quid aliud est esse belluam? Artes etiam deprauantur desidia. Exercitiis purgantur omnia, & virescunt: ignis, aqua, terræ, frumenta, libri, vestes, ædes. Idcirco Anneus Seneca prouidentiam ait, & dispositorem mundi Deum aëra dedisse ventis agitandum, illósque ab omni parte iussisse spirare, ne quid remaneret situ squalidũ, & torpens. Euentilatio vegetat stirpes, euannatio mundat, conseruátque fruges. Exercitatio purgat aurum, argentum, ferrum. Exercitatio corroborat animantium corpora. Exercitatio animos nostros ad humanitatem, omnémque sapientiam excolit. Et inhumanæ sunt nationes illæ, quæ sub cæli cardinibus torpentes, socordiam ipsæ suam desidendo augent. Sapienter in Theæteto Plato: Motus, inquit, facit videri gigni rem,& esse: quies autem non esse, atq; interire. Agitatio enim,& confrictio foris quidem noxia,& damnosa, quæ se extrinsecus continenter rei applicant, excutit, nec sinit affigi, intus verò quæ illhuc sese insinuarant, cõcutit, ac reuellit: calorem autem salutarem tum detersis sordibus & tanquam exteriore quodã frigore purgat, ac próinde acuit, tum abditum elicit, & consopitũ exuscitat: qui inuadens in inimica absumit illa,& tantò faciliùs, quòd ea iam ex con-

Exercitatio.

cussu luxata minùs adhærebant rei. Quies verò per cessationem caloris sinit frigus inualescere: quòd non repugnans contrariis præbet multis corrumpentibus occasionem & locum, vnde res perimitur: magno & mirabili documento viuificari per calorem corpora, mẽtes verò per charitatem: frigore autem contabescere, ac interire. Quæcunque natura hoc agit fine, vt effectionem, seu formam importet, obiter priorem tollit, cum qua manere nequit, quam vult inducere. Quocirca agentia naturalia non directè corrumpunt, tanquam is sit eorum finis, sed obliquè, quòd aliter non queunt quod destinarunt perficere: effectioni quidem nihil est pugnans, sed iis qualitatibus, formisque, quæ materiam vt effectioni apta fiat temperãt, & quasi pinsunt, & sine quibus durare nequit effectio in materie, sicut homo in domicilio supellectili denudato. Nam quæ sunt in natura inimicitiæ hostiles, vt vulpi & cygno, tum amicitiæ, vt palumbi & perdici, quas historici naturæ persequuntur, etsi inter effectiones videntur exerceri in cuncta specie, re vera inter illas sunt solùm contemperationes materiæ, haud secus quã inter homines ignotos primo occursu, & inter venenũ, & animal: scilicet qualitates petit venenum, nempe calorem frigus, humorem ariditas, & has vitiat, vnde sequitur viuẽtis mors: nam necesse est effectionem instrumentis & cuncto ornatu destitutam loco cedere. Non abnuo quin interdũ agens voluntarium malitia sua tantummodo spectet interitum rei: sed nos de naturalibus loquimur. Omnis actio contra rem vel incũbit extrinsecus, vt opprimens, ac cõburens: vel extrinsecus quidem adoritur, insinuat se tamen ad penitiora, vt cibus, & venenum, & caries, deniq; sua in quaque re vitia: aut intus est suborta, quoniam compositio rei ex contrariis miscetur, foris venienti quod plus habet roboris nõ ad agendum, sed renitendum, magis obsistit, ac próinde diuturnius sese conseruat: cuiusmodi sunt frigus, & ariditas. Quod verò irrepit, ac se insinuat, si pugnam intus reperit, alterutri se adiungit parti, nempe conformiori suo ingenio, atque ita prægrauat alteram: vnde temperatura illa damnum accipit. Temperatura enim vt harmonia, in rata quadam libratione partium est sita. Libratione disturbata, & temperaturam disturbari est necesse. Quapropter subueniẽdum semper est laboranti, quod velimus conseruatum. Nam vt actioni ac pass

Calor omnia viuificat.

passioni omni difficultas est adiuncta, & ea de causa labor, continuatione illa agendi aut patiendi deteruntur ac delassantur vires: quas vel augeri conuenit, vel conseruari, vel saltem reparari. Augentur iis rebus auctis, & confirmatis, in quibus sedes est virium: vt in animali neruis, qui torpescunt humore nimio, frigore contrahuntur, excitantur, & dilatantur calore moderato: ideo exercitatio multum confert ad vires, tum propter calorem, tum etiam propter assuefactionem, qua succus & spiritus vigoris eliciuntur ad neruos, tanquam alueo aperto, quo diximus omnia defluere, in animatis potissimúm. Conseruantur vires si à cõtrario, & corrumpente vendicantur: Reparantur, atque instaurantur, si quantum amissum sit, resarcitur: quod fit vel foris vel medicinis, & vnctionibus, & fomentis, & alimento iniecto: aut intus sublato obice, vt cruditate, si ea oberat, & sumministrato salutari succo, vt brachiis fossoris, cruribus cursoris, cerebro studiosi. Internum fomentum est quies post laborem, sicuti Poeta ille dicit:

Quod caret alterna requie durabile non est,
Hæc reparat vires, fessaque membra nouat.

Quanquam hoc non præstat quies, quę est laboris cessatio: neq; priuatione sola fit refectio, quæ priuatio ex se nihil est, sed adiectu, & positu, nempe diffusione succi per concoctionem, & collectione eius in otio, in quo vires quòd circa inimicum pellendum non sunt occupatæ, vacare possunt accersendis vndique, quibus coadunatione atq; auxilio stabiliantur: ratione hac stomachi vires studio debilitatæ recreantur, ac reficiuntur quiete: eadem in laborante ingenio, in agro, in arcu: in quo tenso neruus & lignum continenter laborant, dum vterque in alterum tanquam violẽtum contrà nititur. Quòd si crebrò iaculeris, atteruntur agitatione, & disgregantur partes: sin remittas, coguntur, & coadunantur. Verùm in rebus omnibus postquam ad metam illam, quo cursu & alacritate sua progredi vis naturæ potest, peruentũ est, consumpto in vnoquoque vigore potentiæ, remanet nihilo secius inimicus, & pugna interitum minans: quo loco vires tantopere defessæ & afflictæ, nunquàm vsque possunt aliunde fulciri, atque adiuuari, quin plus semper sit, quod perit, quàm quod restituitur. Nam hostis semper est recens, vires autem de contentione fatigatæ. Ita sensim ad casum

Quies.

Arcus tẽsio.

nutant, magnámque corruptioni fenestram aperiunt. Hic firmitatis defectus, quum non subita vi aliqua & prærapida, sed sensim, & tanquam naturaliter post peractum vigoris iter irrepit, senium nominatur: quod iter aliis breuius datum est, aliis longius. quæ distinctio etiam iis contingit, quæ sunt eiusdem formæ, vt hominibus, equis, prunis, cerasis, menthis, petroselinis: nõnulla etiam habent breuius, quàm ferebat ratio primarum virium, ac valentiæ à natura ingenitarum, quoniam aliquid illis accidit, quod eas affligeret, ac debilitaret, vt citeriore termino defatigatæ consistendum haberent: quod euenit morbis corporis, ægritudine animi, immodicis laboribus, vsu Veneris: denique omnia quę ad valetudinis rationem faciunt, ad senium quoque. Quæ res pugnam in se elementorum maiorem habent, magis sunt & mutationibus & casui obnoxia: vt omnia viuentia, & de viuentibus animalia: in hisque manifestius est senium, in quibus varietates & permutationes videmus crebriores, magisque ad admirationem notabiles. Et quando animi humani visum, quæ phantasia nominatur, à corpore tam variabili regitur, visum autem iudicium mentis agitat, fit vt magnas subinde varietates ac mutationes in hominũ sententiis ac voluntatibus animaduertamus, ac próinde in humanis operibus, quæ ab illis oriuntur. In quibus non tantus est conflictus aduersorum sicut in inanimis, variatio quidem longè minor, ac rarior, sed ferè est aliqua. Vbi autem pugnãtium minor est temperatio, ibi firmitas ac stabilitas diuturnior: tanquam in saxis, auro, argento, ferro, gemmis. Quæ res fini est vicina, velut naturali quodam impulsu in præceps à natura datur, quæ tum hoc rapit ad nihilum, tum materiam concinnauit iam, atque aptauit nouo enti, quod illico existet. Cæterùm cùm naturali actione effectio expellitur, & iamiam abit, ad postremam luctam, & velut dimicationem de summa rerum vires omnes suas reliquas foras euocat, quæ anteà in intimis erant reconditæ, & affixæ, vnde corroborari appareat, & quasi reuiuiscere: quod in igne videmus contingere, & morbis animantium, sed eo impetu à fortiore vi compresso, ac cohibito, statim effectio exarmata penitus excedit. Inhærentium alia sunt natiua, quæ simul cum re nascuntur, vt in igne calor, partim vel ex facultate rei accedunt, vt in homine scire aliquid, prouide-

Senium.

Inhærentiũ ortus.

uidere,ſcribere,vel cauſa quapiam externa. Tum alia paulatim prodeunt,& augentur,ſicuti prudentia,vitium,virtus, & ſenſilia: nonnulla ſubitò,& tanquam temporis momento,ſicut paternitas. Sunt quædam ſempiterna,vt natiua,quæ vim non admittunt: frigus tolli poteſt ex aqua, ex niue non poteſt: quemadmodum neque ex igne calor, & omnes effectionis vires. Singula adiuncta nulla ſunt perpetua, vt hic calor,hoc frigus: in ſpecie poſſunt eſſe talia,vt calor frigus in igne & niue: ſunt multa non natiua perpetua,multa diuturna:in vtroque genere infecturæ, & conſuetudines animi reponuntur, quædam breuis ſunt temporis, vt calor aquæ igne amoto:quædã momentanea,vt rubor ex pudore, pallor ex terrore vano. Ad eundẽ modum alia accidentia tolluntur ſubitò,vt paternitas: alia paulatim recedunt, ſicut venerant, ſiue contrariis de cauſis,candor contractus frigore, calore diluitur: ſiue priuatione atque abſentia cauſæ, velut calor præſentia ignis genitus, ſeparatione paulatim reſtinguitur: ſic animi aſſuetactiones deſuetudine exoleſcunt primùm, tandem abolentur quaſi obſtructione elicis, per quam humor ſolebat decurrere. Quædam ſola mora euaneſcunt,vt plerique animorum motus: quædam diuerſas habent cauſas, velut proferendi, ac ſubducendi ſui, quas perſequi nemo poſſet. Perpetua niſi ſubiecto pereunte non pereunt: ſubiecto enim ablato non ſolùm perpetua, ſed quæcunque inhærentia extinguuntur. Diligenter tamen intuendum quod nam ſit cuiuſque inhærentis verum & germanũ ſubiectum, in quo ſitum ſit, ne fallamur. Quandoquidem alia in effectione ſola ſunt affixa: quomodo in homine intelligere, in gemmis, in herbis, ac ſtirpibus,in animantibus vires illæ multas ad res vtiles: quæ licet non exercentur ſine mole, non ſunt illius tamen, ſed effectionis: quæ ſunt talia, illico cum effectione penitus fugiunt. Alia ſunt in materie per effectionem, vt in igne calor: hæc ſublata effectione reſtant aliquantiſper, ſenſim tamen vaneſcunt,vt calor animantis: haud aliter quàm rota eo ceſſante,qui conuertit. Quòd ſi ſequens effectio non reſpuit eius formæ adiuncta, conſeruantur ea in materie, dum prior effectio aboletur, & effectionis nouæ aduentu confirmantur:cuiuſmodi ſunt omnia penè ſenſilia. Hærent nõnulla in copulatione materię ac effectionis ſeu formę:quod genus ſunt ſen

Inhęrentium interitus.

Subiectũ inhærentis quod.

ſiones: quæ quum illa duo diſſoluuntur, & ipſa intereunt: quædam materiæ ſunt infixa, ſed per quantitatem, vt omnia quæ ad figuram & formam pertinent: quæ pereunt variati quantitate, vt triangulus, quadrangulus, rectum, obliquum ſonus, quæ eſt velut forma quædam aëri impreſſa, ita diſsipato aëre vel conquieſcit ſonus, vel notam aliam recipit: cuius rei exemplo ſunt voces in vento. Sunt quæ in effectionem tranſeunt, ſed per materiem, & à materie, vt violenta agitatio, hæc quanuis effectio intereat, manent tamen, vt quum homo in fluctibus ſuffocatur. Quæ adiuncta originem habent foris, vtpote quæ per collationē dicuntur, poſſunt extrinſecus perire, manente fundamento: vt paternitas filio mortuo. Poſſunt quidem aliis multis de cauſis naſci & corrumpi adherētia, ſed nos de eorum modo cum ſuis ſubiectis interitu verba fecimus.

Finis. Habet quicquid agit finem aliquem, quem ſibi quaſi ſcopum propoſuit: ad eum vbi peruenit, opus eſt ei perfectum: tum ceſſat, aut ſe aliò cōuertit, videlicet ad aliud genus operis, aut in eodem ipſo opere ad aliud genus actionis: vt poſtquam factus eſt homo, expletum eſt hoc opus naturæ in eſſentia: ad ornamenta eius & incrementa ſeſe transfert, curat vt fiat maior, vt facultates quas ipſa eſt elargita, in vſum aliquem proferat: huc enim à natura inducitur, & occulto ſtimulo inſtigatur. Quò res fini poſtremo propiùs accedit, hòc eſt perfectior, vt in pictura, in colore, in ſapientia, in virtute, in homine, quando corporatur in vtero. Sed diuerſarum rerum diuerſi ſunt fines: ſunt noſtri, ſunt naturæ, id eſt cauſarum naturalium, & huiuſce vis per vniuerſum extentæ diffuſæque. Sunt Dei. Arbor Deo, ac naturæ opus eſt abſolutum, non ſtatuario, vel nauiculatori. Homo qui vnimanus naſcitur, vel ſedigitus imperfectus eſt naturæ, ſicuti eidem fœmina imperfectus eſt vir, quippe natura ad optimum in vnaquaque ſpecie intendit, idcirco & in humana ad

Perfectū. virum: nec fœminam niſi defecta viribus gignit. Eſt quidem perfecta fœmina, nō tamen perfectus homo. Itaque abſolutum & perfectum ad comparationem dicitur, vt perfectum enthymema, imperfectus ſyllogiſmus: abſolutus vir politicus, inchoatus philoſophus. Dei, vt eſt in ſacris literis, perfecta ſunt opera: huic omnia ſunt conſummata, & ſuis omnibus partibus expleta, atque hac ipſa de cauſa bona

etiam: videlicet bonum eſt cuique quod ipſe vult aut tanquam finem, aut tanquam ad finem. Neque enim voluntas & appetitus omnis aliò fertur, quàm ad boni rationem, ac ſpeciem. Itaque finis, & quæ ad finem ſpectant boni ſemper faciem ac formam obtinent. Idcirco in ſacra hiſtoria dicitur: Vidit Deus cuncta quæ fecerat, & erant valde bona: quod Plato in Timæo ſecutus dicit opificem naturæ, quum contemplatus eſſet opus abſolutum, perfuſum eſſe lętitia, illúdque approbaſſe: videlicet rebus omnibus adhæſit aliquid ex ingenio cauſæ eius, qua mũdus eſt procreatus, nempe bonitatis Dei, quæ illum ad nouam hanc molitionem adduxit. Nobis vt diuerſi ſunt fines, ita & diuerſæ perfectiones ac bonitates, tum aliæ alio tempore. Hominẽ Deus in hoc mundo collocauit, inſtruxitque, quibus opus eſſet ad nanciſcendam felicitatẽ immortalem. Ergo perfectus homo eſt Deo, qui ad hunc modum eſt adornatus: perfectus verò ſibi, qui iam æternitate perfruitur, & quò illi propior, hòc perfectior. Perfectus eſt nemo quandiu æuum hoc degit. Sed vir bonus qui in ſtadio ſeſe exercet pietatis, magis indies perficitur, donec per fidem & agnitionẽ filii Dei occurrat in virum perfectum, in menſuram ætatis plenitudinis Chriſti: & vniatur imperfectum perfectioni vel quæ cogitari poteſt, ſummæ. Perfectio non rarò pro excellentia, & præſtantia vſurpatur, de qua eſt nonnihil dicendum. Bona omnia.

In præſtantiis oportet eſſe normam aliquam, qua cenſeantur: nam aliter quæ quibus præſtent, dici non poterit. Ac quemadmodum rectũ menſura eſt & ſui, & obliqui, non econtrario obliquum recti, aut ſui, ſiquidem rectum vnum eſt, ſimplex, & ſui ſimile: obliquum varium, diſsimile, multiplex. Ita excellens minus excellentis erit menſura, non verſa vice. Quippe non aliter iudicatur imperfectum, quàm per diſtantiam à perfecto. Imperfectum ergo reflexim eſt interdum abſoluti norma, vt præſtans & ſui, & vilioris norma eſt rectè, ac ſimpliciter. Quúmque alia aliis præſtent, neceſſe eſt aliquid eſſe omnium excelſiſsimum, vnde reliqua & excellentias ſuas mutuentur, & excellentiarum menſuram. At quando excellentiæ nihil ſunt aliud, quàm bona quædam cuiuſque naturæ attributa munera, illhic eſſe oportet excellentiarum fontem, vnde in reliqua quicquid eſt boni, dimanat, nempe in optimo, qui aliis rebus omni- Præſtantia.

bus largitur bona, non de alieno, sed de suo: qui est ipsa etiã bonitas, quam ex se possidet, non ex alio, aut per aliud. Adeò vt vel ipsius vmbram & simulachrum quoddam assequi bonum efficiat. Quòd si vel sola eius similitudo bona reddit entia, multisque excellentiis cumulata, quantam existimari excellentiam illam par est? Infinita est nimirum eiusmodi præstantia, multísque rationibus ab ingeniis nostris enumerata, vt complures esse videantur. Sed quæ cum rebus conditis communicatæ sunt, eæ considerantur, quas habet vt conditor, nempe vt causa operis, videlicet & quæ creauit, & propter quam est creatum. De tantis arcanis, & tam sanis mysteriis modicè loquendum est, ac reuerenter, ne alicubi vel per prauitatem sensus, quod ille auertat, labamur, vel per imperitiam verborum. Causa condendi mundi efficiens fuit eius bonitas, finis beatitas: nam quòd felicissimum se videbat esse, & quòd bonus esset, voluit alia etiam procreare, quibus beatitatem suam impartiretur. Est ille per se felicissimus, nec felicitatem suam aliunde accipit: nec vices vllas sentit felicitatis, vt vel loco aliquo, vel tempore quicquam felicitati accedat, aut decedat: vna essentia, vna beatitudo, simplex, & sui semper similis. Neque enim summa esset felicitas, quæ augeri posset: nec in ea summa lætitia, quæ vices reciperet incrementi, ac decrementi. Nec certè est aliquid vnde possit mutari, de quo in sanctis oraculis legitur: Ego Deus, & non mutor. Apostolus Iacobus docet apud Deum non esse vicissitudinis obumbrationem: & Plato æternam illam pulchritudinem nullas vices ait recipere. Nec in illa purissima bonitate cupido est nocendi vlla. Qui enim læditur, à seipso læditur, non à Deo. Nam si ad illum accedit, iuuatur, nempe à vicino bono: sin ab eo recedit, læditur, nempe à vicino malo. Communicat verò se, quantum quicque pro modó suo posset capere: paratúsque est cuicunque quantum id velit, & possit. Atque vt declaret communicare se & velit, & possit, si quis modò capiat, gignit similem sibi per omnia: & cum eo nexu vtrique per omnia simili se coniungit: in quo magna præbetur nobis fiducia, cuiusmodi futuri sumus cum illo in immortalitate. Scilicet filii & patris connexio, exemplar est, quo cognoscamus cuiusmodi nostra futura sit: quod Christus ipse declarauit, quum à patre suo petit, vt sint vnum quemadmodum

Perfectiones Dei.

modum nos ſumus. Nec bonus eſſet, nec felicitatem ſuam cognoſceret niſi vim haberet cognoſcendi, & intelligendi: neque aliter vellet ſe communicare, neu iucunda eſſet nobis illius communicatio, ſi brutum eſſet, aut torpens. Ad hæc ſapientem eſſe neceſſe eſt, tum ad viam communicationis inueniendam, tum quòd non eſſet abſoluta beatitudo ex coniunctione inſipientis. Nec vllum poteſt eſſe bonum in re mortua nec ſolida felicitas cum mortuo verſari: viuit ergo, & quidem nunquàm ſeneſcens: quum nec intus habeat, vnde poſsit affici, qui ſit omnino Deus: nec exteriùs queat exiſtere, quum extra illum nihil ſit niſi ab eo conditum, & quod eius ſola voluntate perſeueret. Immortalis igitur eſt, nec vnquam beatitudo noſtra deficiet: nec beatitudo eſſet timentibus illius caſum: idcirco illi vna terræ ac cælorum voce acclamatur, Tu autem idem ipſe es, & anni tui non deficient. Eſt vis infinita, vt qui illo vno confidunt, quíque illius ſunt participes, certi ſint: habituros ſe quicquid cupiant: nec aliquid poſſe interuenire, quod illorum gaudium perturbet: quum infinita vis eos tueatur. Meritò Timæus, & Plato inducunt authorem diuorum pollicentem diuis immortales illos futuros, non quidem natura ipſorum, ſed conſilio ſuo: quod potentius ſit quacunque fraude ac damno. Et Dominus noſter cõfirmat eos qui ad ſe venerint, neminem erepturum de manu ſua. Quippe vis illius voluntati eſt par: imo vis & facultas nihil eſt aliud, quàm voluntas: de quo ſcriptum eſt, Ipſe dixit, & facta ſunt: ipſe mandauit, & creata ſunt. Et facultas hæc tanta nullo eſt otio alternata, ſed actus eſt merus, nunquàm interquieſcens. Nam ſi eſſet magis, tum opporteret nos qui illi eſſemus coniuncti, interdum ceſſare: ita beatitudo noſtra vt quæ vices reciperet, non eſſet perpetua. Agit etiam expeditè omnia, nulla eum difficultas attingit, nullus labor: nihil enim aut laborans, aut impeditum, aut in difficultates coniectum, felix eſt: nec qui illius eſt particeps beatus, qualis eſſet noſtra beatitudo delaſſata: ſed nec vnde defatigetur habet, quando omnia, quod ille vult, agunt naturaliter, vt oſtendi. Quòd ſi actus eſt purus, nihil admiſcetur ei poteſtatis, & tanquam materiæ: quo fit, vt quoniam ſine poteſtate cognoſcit, ſummè cognoſcat: impedit nanque cognitionem poteſtas. Idcirco de illo ſcriptum eſt: omnia eſſe nuda & aperta

coram

coram oculis illius, Quapropter venire nobis in mentem non potest, quo minus summè sit sapiens: quippe cuius intelligentiam nihil vel retardat, vel interturbat: quocirca nulla res eum potest fallere. Postremò quod fundamentum est omnium, verè ac absolutè est, à quo, & per quem reliqua sunt sunt: ergo à capite omnia generatim colligentes excellentiæ in eo hæ connumerantur, bonitas, beatitudo, immutabilitas, communicatio sui, generatio, cognitio, sapientia, viuere, nec vnquam senescere, immortalitas, vis, actus purus, actio expedita, essentia. Cui hæc adsunt tanta & tam admiranda bona, quibus nihil vel fingi potest maius, pulchrius, præstabilius eum necesse est seipso esse contentum, suóque statu acquiescere, ac próinde infinitè esse beatius, quàm nos explicare possumus, vel etiam cogitare: quin & nos etiam futuros beatissimos si in consortium admittamur vel tenuissimæ particulæ tantæ beatitudinis. Sed non sentiendum est præstantias has vel re vel specie ac ratione aliqua, distingui in Deo: vna est modo quæ capit omnes, & ea est vnaque illarum. Scilicet bonitas est omnes, & immutabilitas est omnes, & generatio est omnes, & actus purus omnes, atque ad eundem in modum de reliquis: non per confusionem aut permistionem, sed per simplicitatem, & vnitatem sanctæ illius essentiæ: nos verò ad nostram intelligentiam, & loquendi commoditatem separamus. Quæ nos de diuino illo & omnipotenti numine cum omni veneratione sentire fas iúsque est, & ratio præscribit. Gradus inter has excellentias hoc modo est considerare, vt quando omnis excellentia in eo sita est, cum illa excellentia immensa coniungi, vnde nascitur beatitudo immarcessibilis, id demum sit excellentissimum, quod cum eo nos deuincit, atque vnum facit, quod est amor illius: nam amor rerum spiritualium est copula: ex amore nascitur fiducia in eo solo, vt eum amemus, & illi vni fidamus, quandoquidem videmus nos & bonum, & potentissimum amare: Hæc appellatur bonitas, non illa quæ à Deo generaliter per omnia, quæ condidit, est fusa, sed qua mens in similitudinem quandam transformatur diuinæ naturę, quæ omnibus prodesse vult, nocere nemini. Eiuscemodi bonitas multas in partes distribuitur, de quo non est hic dicendi locus. Proxima est communicatio sui, si quid habet vtile: nam hoc maximè est cum bonitate cõiunctum

[Margin: Excellentię in Deo]
[Margin: Bonitas.]
[Margin: Cõmunicatio sui.]

ctum, nemini inuidere, sua bona aliis impartiri. Hinc sapiētia consequitur. Nam proximus gradus ad bene agere est bene sentire, ac sapere de rebus. Neque ad sapientiam nisi per intelligentiam venitur: nec ad intelligentiam nisi per cognitionem tum animi internam, tum exteriorem sensuum, in iis quidem certè, quæ sensus habent, sicut in vnoquoque nostrum est videre. Vita verò & vigor quidam initium est tanquam motus ad cognitionem. Generationis naturalis est cupiditas etiam sine sensu: quæ est æmulatio generationis diuinæ. Charitas verò fœtus altius spectat. nec est sine sensu, qua imitatur nodum illum amoris, quo pater & filius connectuntur. Tum immortalitas vel certè diuturnitas vitæ est adiunctum, sicut perseuerantia eiusdem status ac modi, & immutabilitas sine senio. Nam in his, quæ excellentiæ alias comprehendunt superiores sunt, vt quæ plures habeant præstantias: quæ sine aliis esse possunt, inferiores dicuntur, vt quæ pauciores cludant. Sequitur iam vis & actio quæ sine vita esse potest quemadmodum & actio longa, expedita, minùs delassabilis. Essentia infimum est omnium quæ sine aliis omnibus potest subsistere, sine ipsa reliquorum nihil. Communicantur hæc creaturis, quantum ipsæ capiunt, larga quidem manu, quod est in Deo, sed non ampliùs, quàm quod valent recipere, & quo pacto valent, quoniam excellentia Dei quum ad creaturam pertingit, ita fit in ea deprauata, & turbida, vt non ex fonte illo videatur hausta, sed ex alio cœnoso: sicut aqua de liquidissimo fonte sumpta, quum vitio amphoræ perturbatur, ex limo videtur deprompta, non ex puro. Quocirca perfectiones quæ sunt in Deo communicantur rebus conditis: & ex illis sunt perfectiones, sed imperfectæ, si cum eisdem conferantur in Deo existentibus. Et in vnaquaq; excellentia degeneratio facilè ostenditur, vel ex collatione maioris in conditis rebus: vt cognitio bruti quàm degeneret indicabitur, si quis admoueat humanam conditionem: illa enim vltra visum, seu phantasiam non progreditur: hæc verò supra visum se attollit, humanæ quoq; vitium ex angelica erit intelligere: nam nostra vaga, incerta est, operæ. ac negotii plena. Angelicam etiam facilè degenerantem deprehenderimus, si paululum nos sustulerimus ad contemplationem diuinæ. Deus lucem habet in se, & ex se, angelus à Deo mutuatur

Sapientia
Intelligētia.
Cognitio
Vita.
Generatio.
Immortalitas.
Vis.
Actio.
Essentia.
Degeneratio.

tuatur. Sed nos rem tantam figura aliqua ob oculos ponamus. Imaginemur annulum aliquem, cuius signum imprimatur chartæ multiplici, expreſsiora ſunt ſingula in prima charta, quàm in ſecunda, & in hac, quàm in tertia, & ad hunc modum in cæteris, quouſque ventum ſit ad poſtremas: in quibus imago quidem erit totius ſigilli, ſed confuſa adeò, & perturbata, vt in genere potiùs dicas huius ſigilli eſſe, quàm vt quicquam peculiare poſsis annotare, quin erit aliqua de poſtremis vel poſtrema ipſa, quæ potiùs habere imaginem ſigilli alicuius dicetur, quàm huius aut illius, ſed certè ſigilli: nulla erit tamen, quæ non aliquid retineat impreſſum: nam quæ nihil prorſum retinet, non eſt huius numeri. Simile eſt huic, ſi quis conſideret circulos, quos in aqua efficit lapis immiſſus. Tales ſunt perfectiones à Deo in creaturis conſignatæ, & impreſſæ, quantum ad earum diſtantiam attinet: quarum quæ propinquiores ſunt Deo, expreſsius illius ſigillum referunt. Propinquiores voco non loco, ſed ſimilitudine naturæ. Quocirca alteram ſimilitudinem ſumamus fortaſsis aptiorem, non iam ex loco, ſed natura. Obiiciamus ſoli multa corpora variè perſpicua, nempe aquam puram, & pellucidam, vitrum chryſtallum, laminam corneam, linteum, pannum lineum, ebur, lignum, ſaxum, ferrum. Hic licebit intueri, quàm variè lumen tranſmittet: videlicet per vnumquodque, vt eſt eius perſpicuitas. Eodem modo lux illa diuinæ excellentiæ vniuſcuiuſque ſeſe naturæ communicat, quomodo ea eſt capax, & in aliis tranſlucet radius, alia adumbrant: & vmbra hæc denſior eſt in minus perſpicuis, & in ſolidiſsimis denſiſsima: ſicut quam lignum facit, vel ſaxum. Poterimus fingere ad figuram aliquam angulum acutum, cuius lineæ in infinitum abeant, hunc eſſe Deum: creaturas in eo angulo aliquouſque progredi, vt exempli gratia ſint lineæ a b, angulus c: infima ſit in contactu, ſuperiores latiùs ſe extendant, aliæ ſuper alias, vſque ad d e. Quapropter excellentiarum menſura in nobis, ac norma gemina eſt, altera recta, altera reflexa: recta & vera cuiuſque rei, vt perfectiùs metiatur id, quod eſt minùs perfectum. Hæc eſt in præſentia non proportio vel acceſſus ad diuinam excellentiam, citra quam infinito interuallo cuncta ſubſiſtunt: quo fieret vt paria eſſent omnia: quippe finita ab infinito intercapedine pari

Norma excellentiarum.

ne pari separata: sed similitudo quædam, imitatio, effectio, imago excellentiæ diuinæ, quam vtique mentes nostræ capiunt, in his rebus, quas diximus: vt quæ propiùs nobis referant & expresſiùs diuinam imaginem, quam concepimus animo sublimiora censeamus, hinc quæ obscuriùs pro humilioribus habeantur. In quo ordine primi erunt angeli, secundi sunt homines, hinc rationis expertia, in quibus vestigium citiùs dicas adhęsisse, quàm imaginē. Ita vt si quis cogitationę sibi pingat Deum condentem mundum per opus suum transisse, iacentia statuet omnia præter hominem & angelum, hos rectos, vt in his aliqua similitudo imaginis Dei adhæserit, in illis solùm vestigia. Est altera censura reflexa, qua nos sæpenumero propter imbecillitatem nostrorum iudiciorum commodiùs, quàm recta illa vtimur: ita discesſus à despicatiſsimo erit formula: vt quo quicque discesserit ab infimo, hoc existimetur excellentius. Quæ attingunt altiores excellentias, excellentiora sunt: itidem quæ easdem, sed copiosiùs, & expresſiùs ad exemplar. Quòd si in ignobilioribus excellentiæ sunt quædam, quæ non in superioribus, eæ perfectionem maiorem non arguunt: quia superiora sortita sunt plura, aut plus, aut meliora, & potiora: vt in animante generare, quod non est in angelo: in quo id esset creare, quoniam ex nihilo produceret: animans autem ex materia progignit, quæ nulla est in angelo, & lapis in essentia diuturna atque immutabili præstat animans, & animalium complura homini in sentiendo præferuntur.

In vnaquaque specie facultates excellentiæ sunt per singulas rerum partes, non tamen actus propterea quòd facultas illa impeditur nonnunquam, ac retardatur, vt per totum genus hominum posse bonitatem asſequi, etiam si bonus sit nullus: modò ne sit bonitatis facultas sublata, vt in dæmone: in quo scelus tanquam impactus aries vehementer retroegit præstantiam nobiliſsimæ naturæ etiam vsque ad imum: quoniam longiſsimè à fiducia, & amore in Deum abest, quem nullum habet: ideo is solus in sacris libris malus dicitur. Multarum quoque rerum præclaras facultates peccatum homini detraxit. Longè est aliud in comparatione singulorum, aut aliqua multorum, sicut populi, & nationis. Nationes nāque, & populi & quidem vnumquodlibet entium aliquod nactum, creditur peculiare à Deo munus *Excellentia speciei*

nus

nus: quæ persequi ad nullam scientiam pertinet: non enim posset, quæ sunt infinita, & magis necessaria turbaret: vt si quis in medicina propriam cuiusque herbæ, vel ægroti naturam insisteret perscrutari. Generatim hæc, aut speciatim sunt ab artibus tractanda, non sigillatim. Sunt in actibus tamen qui ex facultatibus nascuntur, limites quidam in vnaquaque specie stati, quos nullum eius singulare transgreditur: nempe quod est summum in facultate formæ. Equi gestare non queunt pondus quodcunque: nec in artibus abitur in immensum, quantumcunq; additio per alios fiat. Videlicet neque additio proficit, quæ fit in re si in ingenio nostro redundat, atq; effluit. Describere formarũ ordines: & tanquã in classes ad sensum vocare, hoc est, quæ species quibus prę-stant, & ordinare eas in speculatione nostra, quemadmodum ordinatæ sunt in natura, hoc verò solus ille potest, qui condidit. Nam nobis proprietates rerum, vires, excellentiæ ignorantur: nisi fortè in genere, vt angeli sint primi propter bonitatem & felicitatem, quam copiosissimè possidẽt, hinc homines propter facultatẽ ad bona similia. Tum animantes integræ, quæ perfectæ nominantur, nempe sensu & cognitione præditæ: tum inchoatæ, quæ sensu carent aliquo: stirpes dehinc, quia viuunt: & ex his frugiferis, quorum censura est ex generatione ac viribus: gemmæ admirabiles facultates ad ordinem suum adferunt. Sequuntur metalla, quæ non omnino sunt inertia, vel torpida: hinc lapides, & glarea. Postrema in substantiis est materies, & proxima non enti: nam adiuncta velut entia sunt picta, sicuti aliàs est expositum. Sed inter hæc prima sunt, quæ in mentibus sedem obtinent, hinc quæ in animis, & sensibus. Tum ex corporalibus sunt illa elementorum quatuor propter vires agendi, ac patiendi: dehinc quæ ex iis nascuntur, quæ ad tactum pertinent. Inde quæ ad reliquos sensus, post interiora, & quæ minùs esse deprænhenduntur: sequuntur hæc priuationes: vltima iam & sine censu ac classe sunt inania, excogitata, conficta.

Ordo rerum.

Vnde nata est rerum distinctio.

Sciscitetur aliquis, vnde nata sit rerum distinctio? quandoquidem author est vnus, simplex, vbique sui similis. Graues & recõditas quæstiones subinde attingimus: verendúmque est, ne nos multa temere ac inconsideratè iactemus. Sed de hac timidè, nec sine veniæ præfatione paucis est dicendum.

cendum. Videntur rerum differentiæ ex communicatione desumptæ excellentiæ diuinæ: vt ea si variè in variis eluceret, faciliùs à mente rationabili posset intelligi, quæ vni communicata minùs esset ad cognoscendum, æstimandúmque prompta. Tum verò vt maiores agnoscerent, quantò plus ipsis tribuit Deus, quàm minoribus. Ornatus quoque stupendus, & decor ineffabilis ex difformibus, ac dissentientibus est quæsitus. Adde quòd ad vsum potiorum rerum viliores Deus progenuit. Disposuit prætereà ad similitudinem sui, vt alia faceret esse, alia viuere, alia intelligere: & qui vnus potest omnia, ita temperauit singula, vt ea imitatione quadam sui possent aliquid: quique vnus quodam modo est omnia, voluit vt singula essent aliquid: non aliter quàm doctus quispiam, qui artes omnes pernouit, alium librum de grammatica scribit, alium de dialectica, alium de philosophia naturæ. Libri verò simulachrum quoddam sunt illius mentis: qui quemadmodum ea intus habita sit loquuntur. Postremò quòd infinitus protulerit finita, vnus multa, testatum esse voluit, se ad hæc condenda voluntate adductum, non necessitate vlla. Sed nos iam tenebris incipimus offundi: itaque referamus pedem. Si quis philosophari cupiat, quantam hic depræhendet Philosophiæ partem hominibus ignotam? de ordine excellentiarum inter species, de similitudine, aut vestigiis entium creatorum ad Deum, quum nihil sit in rebus conditis, quod non efformatum, atque effictum sit ad expressionem alicuius perfectionis Dei. Nam cui procrearet similia nisi exemplari, quod est intuitus, nempe sibiipsi? quem vnum noscit, & per se quæ sunt, quæque non sunt omnia tanquam essent, & re vera sunt illi. Itaque hominem habere binas manus, quinos digitos, & vngues in singulis, leonem pilosum esse, murenam glabram, virum barbatum, fœminam imberbem, laurum semper virere, cerasum rotundum, ac rubens, prunum oblongum, lupum voracem, leporem timidum, vulpem astutam, ouem mansuetã, apiculam prouidam, omnia ad illius imaginem aliquam sunt effecta. Quis hîc non cogatur exclamare: O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei?

Species inter se non sunt sicut numeri discretæ, sed sicut Species

quomodo distinguuntur.

series in magnitudine, in qua alia aliis copulantur: nec quicquam est proprius, quàm velut annulos esse in torque, nihil vt remaneat inane, nec tamen vt momentis, & velut punctis insectilibus distinguantur: conserta quidem sunt spatia, sed tamē interseri aliquid potest inter proximas communicatione ambarum: velut inter equum & asinum mulus: quod innumeris contingere nō posset: nihil enim inter quatuor & quinque interieceris. Atqui nouas species ex commistione aliarum videmus nasci. Ergo inferior excellentia aliquid attingit altioris, sed erigit se quantum valet, vt multum se in illius præstantiam inserat, plurimúmque de illa communicet: quod si assequatur, aliis eiusdem notæ fit præstantior: vt lapis si vitam agat stirpis, stirps si aliquid de sensu animantis referat, mutum de intelligentia & sensu hominis, homo de sapientia angeli, angelus de bonitate & felicitate Dei. Nam similitudo harum excellentiarū excellentiæ dicuntur, si cum iis conferantur, quæ vestigium earum nullum habent: vt in ape & formica illa velut in futurum prouidentia, in cane sagacitas, in vulpe cautio. Quocirca superius est semper norma & censura deiectioris. Deus omnium, angelus hominis, homo animalium, hæc stirpium, stipes metallorum, metalla saxorum: dico in eo, in quo excellit: nam in sentiendo extrinsecus non est homo censura aliorum animantium. Itaque elephas mutorum est præstantissimus, quia proximus intelligētiæ rationabili. Quòd si hominis forma formarum est inter animantes pulcherrima, excellentior erit simiæ facies, quàm equi. Id nisi recipiatur, nulla erit regula præstantiarum, nec iudicium firmum. Sed in simia offendit nos dissimilitudo formosæ faciei, nē po color teter, pili, simitas, perpetua gesticulatio: quæ etiam in Aethiope homine essent odiosa.

Agere ex præstantia.

Vnumquodque entium ea ratione agit, qua habet excellentiam, qua verò imperfectionem, & defectum à similitudine summi patitur. Loquor de passione perpellente ad interitum, non de adornante ad aliquid consequendum melius. Hæc quidem est rerum præstantia, sed præstans sumitur nonnunquam pro bono, quo sensu ea sunt præstantiora nobis, quæ aptiora nostris destinatis: appetitus enim, vti demonstraui, de fine est, hic de bono: ita in rebus commoditates

ditates appellamus præstantias: vt præstat aurum argento, caro veruecis carni lupi, aut piscis, & philomela graculo: quæ ad nos referuntur. Quòd si omnia hæc à Deo sunt parata homini, vtique re vera, & simpliciter præstantiæ dici possunt: nam quò illi maiorem vsum adferent, excellentiora dicentur.

Perfectum est etiam quod vndique absolutum, expletúmque per seipsum sufficiens sibi alienæ opis nõ indiget, quomodo nec homines, neque angeli, nec cæli perfecti sunt: sed Deus solus omnipotens, infinitus, æternus. Naturalis cuiusque rei cupiditas est, vt ad optimum illud, atque excellentissimum speciei suæ pertingat, quantum consequi per facultatem valeat: hoc vbi est nacta, conquiescit, & studet se in eo conseruare. Homo verò quum semper vlterius appetat, & viuat in futurum nixus, nec vnquam in eo quod adest, velit fixus persistere, semper autem alia ex aliis concupiscat, & quidem diuersi generis, colligitur profectò eum in æuo hoc summum illud & perfectissimum non habere, nec posse felicem hîc fieri. Reliqui appetitus ex desiderio perfectionis oriuntur, nempe tuendi sui, & obsistendi inimico: nam nisi sit quicque, non potest perfectum illud assequi. Habet homo talem quoque naturalem appetitum conseruationis sui ipsius, verùm vt non naturæ informatione iudicat, sed sua persuasione in errores incidit turbulentos, ignarus quid sit ipse, quæ sui conseruatio. Itaque alii seuocant suum corpus, alii suam potentiam: alii suas diuitias, alii existimationem sui: qua mente diuus Paulus homines illos dicit amantes sui. Ex conseruatione sui, statim nascitur contrario corrumpenti repugnare, & coadiuuari cũ eo, à quo aliquid possit virium accedere ad se defendendum, nempe cum suo simili. Ea coniunctio, & quasi conspiratio ἀντιπερίστασις dicitur verbo Græco ab Aristotele, & Theophrasto: cohibitio à nobis, vel coertio: quæ iis potissimùm contingit, quæ lubrica sunt, ac próinde facilè ad se mutuò transcurrunt: quod genus sunt liquida omnia, aer, aqua, & quæ sunt naturæ horum, oleum, vinũ, seuum, sanguis, ac eiuscemodi. Cuius rei plurima sunt in natura rerũ, & quotidiana experimenta. In aridis non æquè hæc depræhenduntur. Est in bestiis quoque hæc ad mutuum auxilium

Perfectũ.

Error hominis in se cognoscendo.

Syncretismus. Nec hominibus deest is qui syncretismus de vetere Cretensium more nominatur: de quo est illud, coniungunt homines mala. Nihil est felicius, quàm fieri voti compotem, nihil acerbius, aut miserius, quàm frustrari. Quapropter orandus est pater cælestis author, & rex naturæ, vt & animum præbeat, quo velimus, & vires augeat, quis possimus ad summam veri ac naturalis boni peruenire.

Syncretismus conspiratio.

***

TERTII LIBRI DE PRIMA PHILOSOPHIA, SIVE DE INTIMO NATVRAE OPIFICIO, FINIS.

IOAN-

IOANNIS LVDOVICI VIVIS VALENTINI,

De Explanatione cuiusque essentiæ.

X HAC materie per vniuersum diffusa sumit semper natura velut ex sylua, & addit suum artificium quasi massæ fermentum, vti aliâs dixi: quibus de eodem fermento indit, ea sunt eiusdem seu speciei, seu formæ: nam fermētum illud est pro effectione aut forma: sic vtcunque sit hoc nobis, imagine hac declaratum: sed pergemus tamen etiam aliter explicare, vt res fiat dilucidior: nam non hæc quàm dicantur exactè quærimus, sed quàm aptè ad intelligentiam. Quemadmodum pharmacopolæ & vnguentarii dispositas domi habent capsulas, & narthecia, quorum alia piper continent, alia myrobalanos, sunt quæ theriacam, sunt quæ potiunculas, & cætera quæ ad eos artifices pertinent, & nomen superscribunt, quid in quoque insit: ita natura omnia in suas velut pixides distribuit, & cuique adscripsit nomen, illis quæ continerentur, commune homo, equus, adamas, pyrus, albor, nigror, virtus, vitium. Rursus quemadmodum vna est ciuitas, & in ea familiæ multæ Scipionum, Lentulorum, Ciceronum, Fabiorum, vnaquæq; ab vno aliquo pro authore sanguinis deducta: sic in mundo familiæ hæc hominum, illa equorum, pyrorum, auri, argenti. Itaque non loco sunt distincta hæc, sed vt in ciuitate Scipiones alii habitant in Saburra, alii in exquiliis, alii in palatio, sunt tamen omnes eiusdem familię: non aliter in natura similitudo, & conformitas coniungit hæc, non locus. Porrò similitudo hæc ad essentiam semper refertur, non ad

hærentium rationem: quod est acutè ac subtiliter attendendum: nam etiam inter Inhærentia est communicatio hæc, & conformitas, vt inter duo alba, inter duo nigra, sed ea tamen ad nigri & albi essentiam pertinent. Est inter Aethiopem, & coruum conformitas in nigritie, non tamen qua sunt hæc animalia, sed qua sunt colore hoc tincti. Itaque communio hæc similitudo est essentialis in multis: quod in schola vniuersale nominatur. Essentiam verò cuiusque rei non per seipsam cognoscimus, sed per ea, quæ de illa sensibus vsurpamus, nēpe actiones, & passiones cuiusq;: nihil enim agēs, vt inquit Cicero, ne cogitari quidē potest quale sit: & in actionibus vel passionibus non eas contemplamur, quæ ex constitutione sola materiæ nascuntur, quales sunt viri & fœminæ in animantibus, & quibusdam plantis: nec temporarias & additicias, sed quæ maximè ex intimis veniunt: vbi est effectio & essentiæ cuiusq; fons, quæ actiones, passionésve perpetuæ sunt: non quod semper sint in actu, sed quòd semper sit ad agendum facultas parata: nanque has demum videtur habere ex natura: atque hanc sequimur similitudinis viā etiā in iis rebus, quæ materiæ sunt expertes: cuiusmodi sunt omnia inhærētia, & angeli: vt ex intimis & perpetuis actionibus quæ similia sint dicamus, quæ dissimilia: neque enim video quid causæ sit, quò minùs aliquot angeli in similitudine vna ingenii ac naturæ congruant, vt animæ hominum, & multa inhærentium. Nam materies non efficit vnum indiuiduum, sed effectionem aut formam ad multa indifferentem astringit ad hoc vnum. Pergamus autem de iis loqui, quę sub sensus cadunt: videlicet quæ habent materiam hanc, quæ ipsa se oculis intuentium ostendunt, & formam sui exteriorem præbent cognoscēdam sensibus: ex qua ferè de interiore habitu licet iudicare, & ex qua primum nomen formæ, & speciei est ortum. Quippe imago illa & forma, & facies, & species in omnibus hominibus effecit, vt eiusdem dicerentur formæ atque speciei: in omnibus armatis, sedentibus, nigris, albis. Cæterùm ex actionibus difficile est iudicium, propterea quòd vnde nascantur, & quales sint non satis perspectum habere, atque exploratum possimus: sæpe ex similibus siue affectionibus siue formis diuersæ nascuntur actiones: nonnunquam contrà: sed vel ipsas veras & germanas tenemus, quod est sanè quàm rarum: vel quantum possumus

Vniuersale.

ſumus,finitimas,& proximas:ratio enim diſtinctionis formarum ex his actionibus petitur:ideo hæ ſunt, quæ & cuiq; ſpeciei ſunt propriæ,& aliæ ab aliis ſpecies per has ſeparantur. Itaque & propria dicantur ſuarum formarum, & aliarum differentia : quarum differentiarum nos ingenti laborare penuria meritò Ariſtoteles eſt conqueſtus. At verò ſicut in ciuitate gens vna in multas diſcedit familias, & harum vnaquæque adhuc in alias:vt de Corneliis ſunt quidam Lentuli,quidam Scipiones,& Scipionum partim ſunt Africani, partim Naſicæ, partim Aſiatici : ſic in rerum natura ſunt latiores quædam ſimilitudines , quæ alias arctiores capiunt: ſunt arctæ, quæ ſecari,ac ſeparari iam inter ſe vlterius non queunt:vt omnia animalia ſimilitudine quadam tenentur effectionis viuentis & ſentientis : ſed homines inter ſe non ſolùm effectionis viuentis ſentientíſque, verùm intelligentis quoque & ratione præditæ. Colorata omnia hoc ipſo ſunt ſimilia,quòd colorem habēt ſuperfuſum:alba verò hoc eodem ipſo, & quòd colorem diſgregantem viſum. Iam ergo imponamus nomina, quò facilior ſit deinceps rei intelligentia.Similitudo hęc vocetur natura,ſeu conditio,ſeu ratio, ſeu forma,ſeu nota : vſitatius eſt in latioribus genus,in anguſtioribus ſpecies:ea capit multa in vno aliquo conformia,id eſt,de multis dicitur:quatenus in vno aliquo ſunt ſimilia,aut communicant,quod vnum eſt de illorum eſſentiæ ratione, id eſt, quatenus ſunt hæc,aut illa : ſed ampliores ſimilitudines collatæ ad ſuas arctiores dicuntur genera : quæ capiũt multas ſpecies, quatenus in vno aliquo eſſentiali cōmunicant:totum & partes nuncupantur. Sed generis nomine pro ratione, & modo, & forma, & nota quadam abutimur,vt genus belli,cibi,dicendi:& pro natione aut gente,genus humanum,Troianum. Et generis vinculum vt ſpeciei cum vniuſcuiuſque eſſentia eſt aptum,& connexum:& eſſentia pereat ſi tollatur. Ergo genus & plures ſpecies complectitur, & de vnaquaque affirmatiuè dicitur : tum cuicunque poteſt illa cōgruere,& genus: quin & omni dicitur tempore,nec poteſt non dici. Cæterùm eædem ipſæ latæ ſi ad alias conferantur latiores, fiunt ſpecies. Itaque ſunt latiſsimæ nonnullæ,quæ latiores ſupra ſe non habent: velut vltra quas nihil eſt,ſicut res. Iſta dicuntur genera generum,ſeu ſuprema,prima,antiquiſsima:ex quibus cęteræ ſpecies ſuſpen

Species. Genus.

ſæ ſunt, vt inquit Seneca. Infimas nominemus meras, & arctiſsimas, & imas, ſub quibus nihil eſt commune aliquibus, ſed rerum ſingula, vt homo, equus. Nam Troianus, & Romanus ſi qua ratione ſunt conformes in humanitate conſiderentur, vna eſt ſimilitudo: ſin patria, ſegregantur, quæ ad hominem non pertinet diſtinctio, ſed ad locum, vel nationem: neq; enim ſub humanitate compræhenditur ea difformitas, ſicut rudere & hinnire ſub vita. Videlicet idem homo eſſet M. Cato, etiam ſi alibi natus, quàm Romæ: non idem animal Bucephalus ſi non hinniret. Species omnia quæ ſunt naturæ ac eſſentiæ generis, continet: addit inſuper ex ſe aliquid, quod eſt ſuæ eſſentiæ, non inhærentis, aut materiæ: vt homo ei quod eſt animalis, nempe vitæ & ſenſui, rationem adiungit: & album colorato ſparſionem intuitus. Troianus nihil eſſentiale adfert homini: ac ne vir quidem, aut fœmina: materie nanque eſt ſexus non effectionis. Ideo mutaſſe quoſdam ſexum minùs eſt mirandum, quoniã non migrabant ab effectione eſſentiali in diuerſam. Itaque multò eſt aliud ſuperius in dialectica, & ſpecies vel genus in hac ſpeculatione: ſiquidem illud nuncupationem modò capaciorem ſpectat, hoc eſſentiam latiorem: vtrobique nomina ſunt nobis propoſita, ſed illhic nomina affirmanter dicta: hic res nominibus compræhenſæ, & conſignatæ: quandoquidem genus hoc aut ſpecies non modò in nominibus vel noſtris intelligentiis eſt ſitum, ſed in natura rerum eſt ea ſimilitudo, ac communio, etiam extra nomina, atque intelligentias noſtras: eſt enim in ipſis rebus, ſeu potiùs res ipſæ ſimiles conforméſque, tum in facultate naturæ mundi lege ad productionem ſimilium, vt in ea ſit vi quadam, in rebus autem expreſsione. Nos tamen ſimilitudines conferimus, & nomina alia à ſingularibus imponimus, quum res non ſit alia. Sunt quædam ſimilitudines mediæ, quæ ſubalternæ viciſsitudinariæ dicantur: vt nec latiſsimæ ſint, nec arctiſsimæ, quibus aliquid eſt antiquius: hæ & genera, & ſpecies dicuntur: mediæ, ſiue interiectæ. Quod vnicum eſt in ſe contractum, & à ſimilitudine capitur, nec ipſum capit alia, Græci *ἄτομον* vocant, à nobis dici poteſt ſingulare: vel rerum ſingula, vnum, vnicum, ex Græco vertentibus inſectile, vel indiuiduum: & quia etiam *ὑπόστασις* Græcè, ſuppoſitum à nonnullis appellatur. Seneca ſpeciales homines

Indiuiduum.

vocat

vocat Ciceronem,& Catonē, generalem verò, qui ſub oculos non venit. Vnaquæque res mundi tam ſubſtantiarum, quàm accedentiū vna eſt,& ſingularis imagine authoris ſui: neque eſt vlla tanta inter res duas ſimilitudo, quæ vnum ex duobus poſsit reddere, niſi quum figura aliqua & loquendi ratione tale quiddam dicimus: vt ex duobus animis amoris vinculo vnum fieri, & duo candida eodem colore eſſe infecta,quia ſimili:quomodo ſingulare nominamus,quod par, aut ſimile non habet:vt ſingularis Chriſti erga nos charitas. Verùm in ſe contracta eſt vnaquæque res,vt non ſolùm ſui abſimilis,ſed nec ea ſit,quæ ſibi eſt ſimillima:& quemadmodum in ſubſtantiis inſectile eſt vnum,ac ſingulare,quod per ſe totum ſubſiſtit: ita in adiunctis,quod in vno inhæret ſingulare eſt. Prouidendum tamen ne nos fallant res in nominibus:nam ſunt quædam res,quæ ſolæ quidem & ſingulares ſunt,nomina tamen indiuidui nō habent:vt ſol,luna:in quo ratio ſignificationis nominum eſt attendenda: videamus, quomodo vel ſit impoſitum, vel à nobis vſurpetur: vtrum vt hoc vnum ſolum ſignificet,nec aliud quicquam,vt Socrates:an vt hoc,& quicquid huic fiat eſſentia ſimile:ſi hoc,ſpecies eſt,ſin illud, indiuiduum:ergo ſol ſpecies eſt,Saturnus, aut Venus indiuiduum.Ille verò gradus quo à genere in ſpeciem deſcenditur, videlicet illa actionis facultas vel paſsionis propria vnicuique ſpeciei, & qua abundat ſpecies ſupra genus, ſpeciei ſuæ proprium eſt,aliorum differentia. Proprium cuique eſt,& quod eſt diuturnū, ac perpetuum:vt diuorum propriæ ſunt voluptates,ait ille in comœdia:& proprium quod cum alio non eſt commune, vt proprius Pauli mos:ita quod quiſq; habet ſolus,eſt illi proprium.Sic differentia eſt, qua inter ſe res differunt, velut Plato & Socrates nobilitate,forma,ætate:in quo differentia tria diſtinctorum genera complectitur,diuerſa,varia, ſeparata:vt diuerſitas ad eſſentiā referatur,varietas ad inhærentia, ſeparatio ad compagem,aut coniunctionē:vt duæ partes candidæ huius chartæ integræ diuerſæ ſint:ſi altera nigro imbuatur, ſint variæ, ſi diſcindatur,ſeparatæ.Sed in propoſito nos eſſentiæ rationem ſpectamus,vt ea facultas & vis quæ cuiq; formæ eſt attributa Dei munere per naturā conſtituto,nec vlli alii, proprium ſit illius, differentia aliorum:ſi aſſequimur, bene habet,ſin minus, conſectamur quantum poſſumus, proxima.

Propriū.

Differentia.

Quæ arte & vſu ſunt quæſita, non dicuntur naturę, neq; illa quæ aliunde extrinſecus acceſſerunt: vt medicamine aliquo, aut à ſoli vel cæli proprietate peculiari: quippe quæ nō ſunt muneris à natura conſtituti, & aſsignati illi formæ ſimpliciter, ſed ex addito: vt Perſico occidere in Perſia, non hîc. Proprium ergo eſt, quo reſtringitur genus ad aliquam ſpeciem: differentia qua ab aliis formis ſiue ſui, ſiue alieni generis ſegregatur, ſed proprior eſt & germana magis, quum ſui. Cicero conſulit filio, vt ſi proprium non inueniat, communium frequentia vtatur loco proprii: nec vllius rei maiore laboramus inopia, quàm differentiarum: quocirca perdifficile eſt aſsignare genera & ſpecies, ſiue deſcendendum ſit à ſuperioribus ad inferiora coarctando, ſiue laxando aſcendendum: tum vt rerum intelligentia, ita etiam nominibus deficimur, quæ non ex rebus nobis naſcuntur, ſed ex captu ingenii noſtri aptantur rebus. Et quia toties inhęrentis meminimus, dicamus & de illo nonnihil.

Inhærēs. Inhærens eſt, quicquid eſſentiæ accedit, id eſt quod nō eſt de eſſentię ratione, ac ingenio: vt albor in homine, & in olore. Sunt inter hærentia alia momentanea, quæ ex ſubito aliquo affectu naſcuntur: vt rubor, in eo qui verecundatur: hæc etiā ſubitò tranſeunt: alia diuturniora, velut candor in charta: alia ſunt perpetua, ſed quę mutari poſſent, vt nigrities corui: nā poſſunt corui albi naſci medicatis ouis: alia quæ mutare nulla vi aut arte quæunt, vt calor in igne: his vtique naturæ legibus. Similitudo accidentalis eſt, quum in eo res congruunt, quod non eſt de eorum eſſentia: vt Aethiops & coruus, Germanus & olor: ſi quis tamen duo nigra dicat ſimilitudo eſt eſſentialis: nigrities enim de eſſentia eſt nigri, nempe forma eius. Itaque Socrates & Plato ſedentes, ſimilitudinem habent adiuncti: ſi quis autē dicat duo ſedentes, quatenus ſunt ſedentes ſimilitudinem habent eſſentiæ: & ſedens ſpecies eſt illorum ſingularium: ita accedens vniuerſale nòn eſt, quoniam non in eſſentia ſuperius.

Similitudo accidentalis.

Nominū diſtinctio. Nominum alia ſumuntur ab eſſentia, ſiue effectione aut facultate illius naturali: vt homo, vel rationabile: hæc dicuntur eſſentialia: item albor, nigrities: nam adhęrentia eſſentiā quandam habent ſuo modo: quod verò de inhærentibus ſignificatione trahit, id eſt accidētale: tanquam album, nigrū: in quibus ſunt, & quæ materiam notant corpulētus: & quæ

partem

partem ſuccoſus:& quæ inhærens dicunt,vel exterioris ſen-
ſus:vt albor,ridere:vel interioris,vt intelligens,ridere aptus,
bonus: in quo ſunt vires rerum,vt herbarum , lapidum : vel
quæ ex collatione,pater, filius:vel quæ applicita,vt herbidus
coronatus,veſtitus,armatus:quæque in loco & tempore,aut
contrà,id eſt quæ capiunt,aut capiuntur:vt vinum doliare,&
dolium vinarium:& quæ res admiſtas ſignant,& magis in-
teriores,limoſus,lapidoſa via,piſcoſus lacus:& quæ ſepara-
ta ſunt,vt omnia quæ poſsidentur,vel poſsident, vt diues,v-
xorius, paulinus:vel ab ea vel in eam procedens,vt actio , &
paſsio:quibus & ſi exempli gratia à nobis poſitis omnem ta
men rerum diſtinctionem fermè concluſimus, quanuis res
naturæ in certas velut ſedes tribuere fortaſſe impoſsibile nõ
fuerit : verba autem quis poterit, tam ſparſa , tam diffuſa,
tranſlata,impropria,in tanta licentia ſermonis & tanta va-
rietate linguarum?

Idem.

Aliud vel diuerſum

Ex iis conformitatibus naſcitur idẽ, & diuerſum:ſeu ali-
ud.Nam quæ vehementer ſunt cõformia,idem ſolemus no-
minare:aliud vel diuerſum pro diſsimili vſurpámus: ſimili-
tudo enim facit tanquam idem, quemadmodũ de amico di-
citur,quòd ſit alter ipſe, propter cõformitatem animorum:
tum ſenſuũ & phantaſię iudiciũ ſequimur,cui multitudo plu
rimũ in appellandis rebus tribuit: at hoc ex ſimilibus vnum
apud ſe efficit. Sed ex eiſdem alia eadem ſunt , ſiue idem
ſpecie quaſi ſimilia ſpecie , ſeu ſub eadem ſpeciei congrega-
tione , & velut familia , vt duo homines : alia idem ſunt
genere , vt hic homo , & ille equus , id eſt ſub eodem gene-
re animalis :aliqua idem ſunt indiuiduo , hoc eſt vnum ſunt
ἄτομον,vna res ſingularis : quum dicimus hæc duo , aut tria
idem ſunt indiuiduo,vel duo nomina oſtẽdimus, vt Socra-
tes & Sophroniſci filius:vel rem eiuſdem nominis diuerſis
temporibus aut locis,vt Socratẽ heri & hodie, Tyberim Ro
mæ & proptér Hoſtiam:aut quaſi diuerſæ res oſtenduntur,
vt Ariſtoteles ſedens,& deambulans , ſiue eodem tempore &
loco,ſiue diuerſis.Res eædem aut idem ſunt indiuiduo variis
locis,aut temporibus, quæ mutatæ non ſunt:quæ verò mu-
tatæ ſunt diuerſæ indiuiduo dicũtur.At mutatio hæc vel ſpe-
ctatur ex ipſa re & natura, vel ex noſtris iudiciis. Ex ipſa re
ſolus Deus eſt immutabilis: quippe qui idẽ omni loco,om
ni tẽpore,Socrates alius eſt hodie,q̃ heri,multa in eo varian-
tur.

Mutatio.

tur. Sed mutatio vel ad ea pertinet ex quibus constat rei essentia, vt materiam & formam, siue effectionem. Et hæc mutata faciunt aliud ens: nempe si quid sit materiæ ademptum, si quid additum. Quocirca anima cuiusque nostrum, vnusquisque angelus, saxum in mari non est aliud ens, quàm fuit superiore anno: homo est aliud hodie, quàm heri: in viuentibus enim fluit semper materies propter alimenta: inhęrentia verò faciunt aliud tale. Hoc modo angeli & animæ mutantur: & idem sunt Barcherus candidus, & fuscus. Sed iudiciis nostris non est certa, nec perpetua regula, vt quisque considerat, ita & sentit, & eloquitur: alia alius animaduertit: quæ cuique mutata non videntur, eadem illi dicuntur, vt fluuii perennis aqua heri & hodie: quæ autem videntur mutata, in similem tamen locum & ordinem successerunt, apud plerosque non amittunt eiusdem appellationem: vt eadem sit nauis totos decem annos sæpius resarta, quemadmodum de naui Thesei Athenienses cauillabantur. In iis quæ crescunt, quæque minuuntur plerique vocat idem, vt in homine puero & viro, in albore, in iustitia, in prudentia. Sunt, qui aliud: illi ita vocant vnum, tanquam explicuerit se, quod erat contractum in auctu: vel contraxerit, quod erat expansum in damno. Hi verò tanquam aliquid sit detractum, aut de nouo accesserit. Non desunt, qui etiam de mutatione accidentium aliud ens vocent: vt alium hominem, alium equum, alium Socratem: in quo hi spectant faciem, illi mores, ingenium, fortunam, actiones, adeò vt alium etiam Deum quidam inconsideratè dicant, ex diuersitate actionum diuersum facientes agens.

Ex descensu à genere ad speciē diuisio & diffinitio nascitur, duæ res omnibus artibus maximè necessariæ. Diuisio nihil est aliud, quàm separatio coniunctorum. Diffinitio est cuiusque rei limitatio. Coniuncta sunt partes in mole continua, & partes in numero, quæ congregatæ sunt. Quum partes continui secantur, partitio est: quum partes numeri, distributio, segregatio, separatio, & aliis nominibus hunc in modum. Sed sunt quædam partes congregatæ in cumulo vno cōformitatis ac similitudinis, vt indiuidua in specie, species in genere, ideo & genus totum dicitur, & species partes: nam ita genus ex suis formis cōstat, vt corpus ex suis omnibus partibus: nisi quòd in aliis totis partes nomen sui totius

Diuisio. Diffinitio.

non

non obtinent, species habent. Vnusquisque enim hominum est animal, non quæuis hominis pars homo. At vnaquæque pars aquæ est aqua, sed non ea aqua, cuius est pars. Vnusquisque verò homo est animal, non aliud animal, quod ipse est, aliud cuius est pars: nam conformitatis illius ratio fusa est æquabiliter per omnia, quæ eiusmodi conformitate, & quasi cognatione tenentur: vt in familia & gente vnusquisque est Scipio, & Cornelius. Itaque eadem etiam similitudo efficit vt vnaquæq; pars sanguinis pars quidem molis sit sanguis, nō is sanguis, cuius est pars, nec quatenus est sanguinis pars, sed quatenus illa ratione & natura est similis. Quæ verò ambiguitate nominis clauduntur, ea non separantur, sed declarantur: vt taurus mons, & animal: nam si aliqua similitudine colligantur, eatenus nomen similitudinis genus est illorum, vt si canis sit animal hac forma & figura, marinus, & terrestris sunt sub eo: & si Socrates significet, quicquid sic vocatur species est ad omnes ita nuncupatos. Sin nulla tenentur similitudine, non est genus, sed ambiguum nominatur vt taurus mons, & animal, aquila auis, & sydus: quæ translationibus dicuntur, ad hanc de qua loquimur, similitudinem non pertinent: vt ignis, qui ardet, & amor: item quæ per imaginem nomen recipiunt, vt homo pictus, & verus: nam pictus non simpliciter homo dicitur, sed abusione quadam vulgaris sermonis, qui à sensibus regitur: vt ipsum vulgus sermonis dominus. Separatio ergo partium quæ sub toto genere clauduntur, diuisio à philosophis nominatur. Sed quatenus incommodum est in diuidendo multa persequi, ideo in locum formarum succedunt differentiæ, quæ in pauciores possunt contrahi, quàm species, vt si quis singulas ciuitates ad rationem administrationis persequi institerit, longum nimis fiet: ita comprehēdet breuiter: Esse ciuitates alias quæ ab vno regantur, quæ est monarchia: alias à paucis regi, quæ oligarchia: alias à multitudine, quæ democratia.

Leges diuisionis.

Videndum vt quæ diuidunt, exhauriant totum diuisum: ideo non est proba diuisio, animalium hoc bipes, illud quadrupes: nam sunt apoda. Tum ne plura comprehendāt partes, quàm totum: ideo neque hæc est proba, de animalibus hæc quidem viuere, illa esse extincta: quippe mortua nō sunt animalia. Tertiò ne vnum membrum de alio posſit affirmatiuè dici: quare neque sic rectè distribueris. Animaliū

quodd

quoddam quadrupes, quoddam bipes, quoddam repens quando sunt etiam quadrupeda, quæ repunt. Quapropter danda opera, vt membra quo inter se non congruant sint vel opposita vel disposita, quæ dicuntur disparata: Ex virtutibus hæc quidem est pietas in Deum, illa verò iustitia erga homines: In metallis aurum, argentum, æs, stannum, plumbum, cuprum, argentum viuum. In oppositis sunt contraria seu aduersa, vt quæ sub eodem genere remotissimas habent vires: album, nigrum: dulce, amarum: calidum, frigidum: motus sursum, & motus deorsum. Hæc habent certa à natura & definita fundamenta: neque enim lapis bonus est, aut malis moribus, nec æger aut sanus: & in fundamentis tempus à natura constitutum: nec infans bonus est nec malus: & aliis aduersis medium interponitur, qualia sunt propè omnia, album ac nigrum ambiunt ceruleum & viride. Sunt quę carent medio, vt sanum & ægrum ex Aristotelis sententia. Sunt alia opposita, quæ dicũtur priuantia, quorum vnum nihil aliud videtur quàm priuatio, ac denudatio alterius: tanquam lux & tenebræ, videns, cæcum. Quædam sunt contradicentia: etiam, non: hoc, non hoc: relatiua nonnulla, de quibus alibi est à nobis dictum. Ex his omnibus sit bona distributio: videlicet, aduersis inter quæ non est medium, animalium partim sunt sana, partim ægra: si habeant medium minùs commodè. Sed videndum ne quid omittatur, nisi fortè exempli gratia fiat diuisio magis ad intelligentiam alterius rei, quàm ad eius ipsius accuratam expositionem: vt sapores sunt, dulce, amarum, austerum, acidum, & eiusmodi: quod sæpenumero solet fieri: præcipuè in assignandis artium exemplis, vt nos interim fecimus per priuantia hoc modo: Locorum alii lucidi, alii obscuri: Hominum alii videntes, alii cæci. Per contradictoria fit quum vel differentiæ nomen ignoratur, vel adeò multa sunt, & varia, vt non commodè queant comprehendi: Pars volucrum est rapax, pars non est rapax. Relatiua locum habent præcipuum in rebus politicis: Ciues omnes aut priuati sunt, aut magistratus. Hæc ratio diuidendi spectat & ad diffinitiones assignandas: nam superiore posito, & membro vno sectionis illi applicato, rectéque ab aliis omnibus seiuncto, existit diffinitio. Nam vt rerum natura in certas formarum similitudines cuncta disposuit, ita singula ab aliis omnibus seclusit

quæ

quæ illa similitudine non tenerentur. Quare diuisio conducibilis est ad explicationem eorum, quæ sub illa conformitate cõprehenduntur, diffinitio verò ad segregationem à difformibus atq; absimilibus, vt ea similitudo tota intra se cogatur, nec aliud admittat, quod non sit eiusdem ingenii, ac naturę: idcirco finitio, seu diffinitio nominatur, à Græcis ὅρ@ quasi terminus, & designatio limitũ: ne vel res ipsa ad alienos egrediatur, vel alienum aliquid intra illos se insinuet: alioqui magna sequeretur & in loquendo, & sentiendo perturbatio: qualem videmus accidere, quum de rebus agitur, quarum ignoratur diffinitio. Idcirco sapienter Plato præcepit, vt disputatio omnis & dissertio à diffinitione sumat exordium. Ergo finitio sit nobis intellecta breuis explanatio similitudinis & dissimilitudinis, communionis & proprietatis, illud in genere, hoc in proprio. Hæc quidem germana est diffinitio, quæ essentialis nominatur: sed quatenus rerũ essentiæ per se sunt nobis ignotæ, quæsita sunt per quæ illæ nobis innotescerẽt, nempe adiuncta: quippe vt intelligentię nostræ ex sensionibus nascuntur, ita essentiarum cognitio, quæ est mentis ex adhærentium cognitione, quæ est sensus: nec solùm in essentia substantiarum hoc vsu venit, sed in essentia quoque inherentium. Cæterùm explanationes istæ per adiuncta magis declarationes, aut expositiones, aut explicationes dici debent, aut vt vocant nonnulli, descriptiones, quàm finitiones. Quia verò non solùm per illas essentiæ quædam monstratur ratio, sed etiam quadantenus terminatur, ac intra certos fines redigitur, diffinitio videtur posse nominari: modò quæ sit inter eas discretio sciamus, videlicet vt illa diffiniat, hęc declaret. Et quò penitius rei essentiam diffinitio attingit, hòc fit verior quidem, sed tamen obscurior: quo fit vt essentiæ diffinitiones parum nos doceãt, miniméq; sint nobis vtiles, ac ea de causa, vt puto, raræ. At verò essentiæ finitione sola diffinitur species, qua est species: quæ & genus habet ad communionem, & ad segregationem propriam differentiam. Genus verò genere non capitur, nisi qua ratione est species. Sed neque singulare habet propriam sibi distinctionem essentiæ, accidentibus figuratur: vt qui sit M. Cato, qui Bucephalus, quæ Portia aut Lucretia.

Finitio.

Definitio quid,

Dicamus ergo diffinitionem breuiter ac propriè comprehensam rei naturam, per ea quæ sunt illi intima: declaration

Declaratio quid.

tionem autem expositionem cognobilium inhærentium illi propriè congruentem, quod declarat. Vtroque autem modo diffinitio est breuis, atque apta rei limitatio, seu circunscriptio. Sed multis modis explicatur, declaratúrve quæque res. Aut enim ignorãtia vocis clauditur: vt tuburcinari, id est celeriter comedere: antigerio, id est, valde: ανϑρωπος, id est, homo: quod fit ab vna lingua in aliam, vel in eadem: nihil ad hunc locum, interpretatio est hæc, non definitio. Proxima est huic etymologia, vt fides quasi fiat quod dicitur, quæ ex se non habet satis virium ad hoc quod quærimus, & variatur apud varias gentes, & robur, atque authoritatem sumit ab iis, qui vel sic appellant, vel sic exponunt originem. Sunt tamen quædam etyma, quæ ex natura rei acutè ac subtiliter deducta, diffinitionis habere locum possunt: qualia sunt vera nomina: & quæ ob eam causam naturaliter significare dixit Plato in Cratylo: sicut vipera, quòd viuum pariat: in omni enim lingua sic diffiniretur. Hæ sunt explanationes vocum magis, quàm rerum, sicut in diuisionibus. Philosophi alii de inuentoribus sumunt appellationem, alii de schola, sunt qui de placitis sectæ, quidam de vita. Tertia expositio fit per metaphoram: ver anni est pueritia: homo paruus mundus: coitus breuis morbus comitialis. Lusus sunt hæc, etsi declarant interdum rem, ac circunscribunt: vt affectus est ignis animi, cuius ardor celari ægre potest. Huc pertinet similitudo omnis, seu proportio, quæ Græcè ἀναλογία dicitur: mens est in homine, quod in mundo Deus. Quarta est remouendis iis, quæ cognoscimus, vt sciamus, quod non cognoscimus, nihil esse illorum: animus est, quod solum ex homine non apparet, edit tamen hæc opera tam admiranda. Interdum sublatis iis sigillatim, quæ nouimus, subiungitur aliquid aliud. Angeli sunt non Deus, non homines, sed medii quidam spiritus inter illos. Sunt nonnulla quæ aliqua rei nota insigniuntur, vt cognoscãtur, tanquam oues signatę, aut merces. Paulus est, quem persequẽtem ecclesiam Christus ad se conuertit. Cæstius est, qui dicebat Ciceronem nescire literas: licet interdum haud scias statuere, vtrum potiùs alterius sit nota, Cæstius sui dicti, an dictum illud Cæstii. Sed non est iustus & tanquam legitimus terminus, nisi res quadranter sit comprehensa, vt ea concludatur sola: & quicquid ipsa amplectitur: aliæ res omnes quæ eiusdem

Interpretatio.

Etymologia.

Metaphora.

Proportio.

dem non sunt rationis ac naturæ, sint exclusæ. Quapropter ad rectè diffiniendum, sumendum est de principio non tam genus, quàm superius quiddam accommodatum exprimendæ rei, siue id essentiæ sit, siue adhærentis, siue etiam metaphoræ: tum concinnandum, & coarctandum adiunctione interiorum, dum illud totum quadret, ac fiat propriũ: quod ex diuidendi ratione, commodè posse fieri Boëthus Seuerinus docet: vt diuidatur quicquid additur, & examinetur, num membrum vni rei propositæ cõgruat, alterum non, an vtrunque: si alterum non cõpetit, astringendum adhuc pressius: sin verò vtrunque propriũ est, sistendum ibi, quoniam expleta est suis omnibus partibus diffinitio. Itaque hic non perinde propria & differẽtiæ sunt essentiæ diligendæ, quàm declarationis. Superius verò de quo dixi, id etiam debet esse, quoad eius fieri poterit, declarans, & remanente oculos subiiciens: hoc ferè est proximi loci superius. Nam quod recędit longiùs propter amplitudinem minùs est aptum. Exemplum inquirendæ diffinitionis est apud Platonem de Sophista, licet non satis ad docendum idoneũ, magis erit, quod Rodolphus habet de iure, cuius hæc sunt verba: Sumamus inquit, exemplo nobis ius diffiniendum: inueniemus primum ius vim quandam in se habere cogendi, & iussum, vnde nomen videatur traxisse. Itaque erit ius nobis vel placitum, vel decretum quoddam. Veruntamen non omne decretum ius erit: nam & domini seruis, & patres filiis, & philosophi discipulis decreta edunt, quæ tamen ius nõ vocamus, cogitemus aliquid, quo ista excludamus: videmus potestatem quandam esse istis, sed minorẽ, quàm vt iura facere possint: addamus ergo esse placitum maioris potestatis, hoc est vel populi, vel in quem populus potestatem suam transtulit, vt senatus, vt principis. Quid ergo? Quicquid iusserit princeps, si seruis vt lectum insternant, ius erit? Non videtur: sed quod ciuitati iussum est, idq; quod ad statum eius tuendum pertinet: sed neque id quidem ius erit, si vel partem aliquam ciuitatis grauiùs premat, vel finitimos contra fas naturæ, gentiúmve lædat: æquum ergo esse oportebit. Circumferamus diligenter oculos, videamúsque, ecquid intra complexum diffinitionis possit venire, quod nomine diffiniti non contineatur, sed & contrà quoque, contineatur ne aliquid diffinito, quod diffinitio non admittat: quæ si non videbun-

tur, colligamus iam à capite omnia, dicamúsque: Ius est decretum maioris potestatis ad tuendum ciuitatis statum ex æquo & bono institutum. Hæc Rodolphus.

Distributio rerũ in locos.

Verumenimuero ei, qui rectè diffiniturus, aut diuisurus est, rem esse perspectam penitus, & cognitam oportet, intus, foris, vt in numerato atq; ad manum ea habeat omnia, quæ ad illam pertinent: quæ nos ad artem tantæ vtilitatis adiuuandam hunc in modum tribuamus, vt alia de ipsa sint rei essentia, velut genus, forma, differentiæ, singularia, pars, totum: omnia hæc inter se in directa serie siue ascendendo siue descendendo ad essentiam mutuam spectãt, cuiusmodi sunt animal, homo, ratione præditus, Aristoteles, corpus, caput. Alia essentiæ sunt applicita, & hærentia: vt quæ sensu compræhenduntur, quæq; cogitatione ac mente, vsq; adeò affixa rei, vt manere iam ampliùs sine illa non queant. Hinc sunt actio & passio: Tum causæ nempe efficiẽs, & finis, media etiã, & effecta. Posteà quæ rem capiunt arma, indumenta, locus, tempus: in quibus ordo & in ordine prius ac posterius: contrà etiam quæ res ipsa complectitur, vt quæ in loco, quæ in tempore, quæ in corpore, quæ in vestitu, denique quacunque ratione existentiæ in alio. Iam quæ referuntur ad rem, in quibus sunt quatuor oppositionum genera: pugnantia, orbantia, contradicentia, relata. Est quum ad dissita & separata egredimur, ea sunt duæ res diuersæ, aut plures nullo comparationis vinculo inter se collatæ: comparationem voco quatuor illas oppositionum formas. Sunt etiam addita quomodocunq; & applicita: vt cruor in veste, lutum in facie, geometria addita rhetorice in eodem animo. Sunt à nobis attributa, vt conficta in vita, possessiones, & ii qui possident, facultates, opes, honor, dignitas, nobilitas, magistratus. His subiunguntur, quæ sunt ante rem, quæ illã quomodocunque censentur antecessisse, maiores, prędictiones, oracula, somnia. Postremò quæ illi quocunq; pacto succedunt: vt fama, posteri, exemplum. Hæc ferè in libris primæ philosophiæ explanauimus subtiliter: & quum de probabilitate differemus, persequemur fusiùs. Ex his omnibus diffinitiones, ac diuisiones depromuntur, quod videre est in scriptoribus cuiusque notæ, & cuncto vitæ vsu. Speusippi circunfertur de Platonis diffinitionibus Libellus, in quo multa eorum, quæ diximus licet exempla animaduertere. Sed

nos

nos sigillatim de vnoquoque genere subiungemus, eodem quo posuimus ordine. A genere in formā sic partimur: Ciuitatis regimē, aut democratia est, aut oligarchia, aut monarchia. Simiæ sunt simii, Cercopytheci, Cynocephali, Cæpi, Sphinges, Callitriches, Satyri, Cynopsopi, Manticoræ, Crocutæ: ad differentes, ex animalibus hoc ratione præditū, illud orbum: ad singulas res, Christiani orbis Reges Carolus, Fernandus, Franciscus, Henricus, Ioānes, Iacobus. A toto ad partes diuisio est huiusmodi: Literæ aliæ pinguntur atramēto, aliæ minio, aliæ creta, aliæ carbone: hæ sunt enim literarum partes, nempe materies. Ex adhærentibus, partim hominum sunt naso simo, quidam extante, quidam aquilo, nonnulli repando, aliqui retorto, multi recto: quæ aliorsum pertinent, nempe ad adiuncta: contrà verò à partibus in totum, à minoribus ad capaciora non est diuidere. Finitiones inferiorū per superiora fiunt, sicut est declaratum: nonnunquam retrorsum venitur, vt per inferiora finiatur superius, & maius, quum eo loci positum est superius, vt vltra se nihil admittat, quo explicetur, aut certè non possit aptè: ita magis tum arctioribus tanquam exemplo quodam ostenditur, quàm diffinitur: vt ens est quod est substantia, quódve substantiæ accedens: in quo quando ascendere non datur, descendimus. Huius notæ sunt diffinitiones illæ, qualitas est per quam quales esse dicimur, vt Aristoteles inquit: inhærens est, per quod res habet aliud nomē, quàm pro essentiæ suæ ratione. Assignatur etiam diffinitio à partibus totius, vt apud Ciceronem: Ius ciuile est quod in legibus, senatus consultis, rebus iudicatis, iuris peritorum authoritate, edictis magistratuum, more, æquitate, consistit. Et Papinianus: Ius ciuile est quod ex legibus, plebiscitis, senatusconsultis, decretis principum venit. Homo est quod cōstat anima rationabili & corpore ita formato: Corpus componitur ex capite & trunco: Domus ex fundamento, parietibus, tecto: Ciuitas ex senatu, equestri ordine, ac plebe. Quæ vtique diffinitio tum demū assignatur, quum notiores sunt partes, quàm totum. Contrà ex toto fit partis diffinitio: Materies est ex qua constant quæ generantur, quæque corrumpuntur omnia. Quod genus diffinitionis difficile est aptum & simplex reddere, nisi aliquid sit admistum ex alio desumptum loco: velut caput est in omni animāte primum, ad or-

A genere.

A toto.

Ex adhærentibus.

A partibus.

dinem refertur: facies est, ex qua homo cognoscitur, ac censetur, ad actionem, nam pars de se non satis potest totũ explicare. Sequuntur inhærentia, quæ campum diuidentibus & diffinientibus aperiunt latissimum. Oculi sunt quidam nigri, quidam glauci, partim virides, partim cę rulei: Animalium sunt alia simplicia, alia cauta, alia stolida. Diffinitio hinc accipitur: Homo est animal rectum, lato pectore, expansum in brachia, diductis manibus in digitos, leui cute, ad prudentiam & bonitatem appositum, & factum, pietatis capax. Bouis descriptio est apud Varronem, Equi apud Virgilium. Sed quid persequor singula? Animantes omnes, stirpes, lapides, metalla, gemmæ hoc ferè modo declarantur, vtpote sensibus congruentissima. In actione diuisio est: Animalia vel ingredi, vel serpere, vel natare, vel volare: Diffinitio: Delphinus est piscis celerrimè omnium natans, & solus inter eos saliens: Amor est condimentum, quo res omnes etiam amarissimæ dulcorantur. Ex passione: Eorum qui bene viuunt, ii multa sentiunt incommoda in vita, nempe qui agunt inter malos: illi honore afficiuntur, qui inter bonos. Iracũdus diffinitur, qui ad iram leuissimis de causis celerrimè rapitur. Accedunt his causæ: Calor omnis aut est à Sole ac cælis, aut ab igne. Diffinitio: Dies est lux per hemisphærium nostrum à Sole diffusa. Homo est animal peculiari Dei opere conditum. In numerũ causarum veniunt instrumenta: Eruditio paratur vsu, paratur studio, paratur doctrina. Persuasio omnis fit rebus, aut verbis: Triticum aliud molitur mola aquaria, aliud ventaria, pars asinaria, pars trusatili. Oleum est liquor ex oliua trapetibus expressus. Altera causa est finis: Eruditio ab aliis ad vsum corporis quæritur, ab aliis ad vsum animi, à quibusdam verò ad vanitatem ostentationis. Diffinitur hoc loco homo, animal à Deo ad æternam beatitudinem genitum. Ius ciuile est æquitas constituta iis qui eiusdem ciuitatis sunt ad res suas obtinendas. Media sub instrumentorum rationem ferè concluduntur. Sunt causæ sine quibus effectus non sequitur. Fames contigit aliâs sterilitate agrorum, aliâs vastatione. Bellum Troianum est quod Græci cum Troianis gesserunt propter raptam Helenam. Est in causis ignotis fortuna: vt, Aliis hominibus cessantibus perueniunt omnia, aliis nihil nec vigilantibus, ac strenuè laborantibus, aliis tenuiter

Ab inhærentibus.

Ab actione.

A passione.

A causis.

ter,ac maligné. Diffinitio: Honor popularis est locus dignitatis,quo cæca sors sine delectu euehit,quos ipsa non videt. Casus est in iis,quæ accidunt præter destinationem: Duo hi foderunt, hic thesaurum reperit, ille laqueum, Thesauros partim bestiæ prodiderunt, partim homines terram vertendo,pars ruina extitit ædificiorum vel montium. Diffinitio: Orichalcũ est æs auro simile, quod Orius metallarius produxit,dum studet ex ęre aurum facere: Bombarda est tormẽtum bellicum, quod metallario aliud agenti inopinato extitit. E causis nascuntur effecta. Est ira quæ aliis cogit manus afferre,est quę sibimet ipsi. Diffinitio: Vipera est quæ sola ex serpentibus viuum parit. Ab effectis.

Quę rem capiũt varii sunt generis,sicut in prima philosophia patefecimus. Ex omnibus & diuisiones eliciũtur,& diffinitiones: quorũ exẽpla ferè sic habẽt. In eo quod capit homines hi vestiuntur panno, hi linteis, illi byssinis, aut sericis, sunt qui cõtextis frondibus,aut plumis. Vinum aliud seria, aliud dolio, aliud vtre seruatur. Ex loco, Animalium alia in terra viuunt,alia in aqua,partim in aëre,quædã sunt amphibia. Herbæ sunt agrestes nonnullæ, sunt aliæ hortenses. Crocodilus piscis, est serpẽtinus in Nilo viuens. Balsamum liquor est odoratissimus in sola Iudæa proueniens. Valẽtia vrbs est in Hispania vlteriore,miliari vno à mari reducta. Concio est oratio,quæ in loco publico ad multitudinem habetur. Triarii sunt milites fortissimi in postrema acie collocati: In tempore: Flores nascuntur quidã primo vere,quidam adulto,quidã senescẽte,alii æstate ipsa,atq; etiã autumno. Amygdalus est arbor,quæ prima omnium floret. Pyrus syluestris,quæ tardissimé. Vegetatio est vis animæ,quæ prima se in homine profert: ratio quæ postrema. Cupiditas gloriæ est quæ vltima præstantibus viris exuitur. Quæ sunt velut inhærentia in substãtia: intelligẽdi vis in hominibus est sita,vel in angelis,vel dæmonibus. Angina est morbus faucibus affixa,& podagra articulis pedum. Partes in toto: Digiti & manui & pedi sunt communes: Folia tum arbores, tum frutices,tum herbę habẽt. Intercalaris est dies,quẽ solus habet quartus quisq; annus. Quę in aliis sunt potestate: Fruges aliæ sunt in herba, aliæ in semine: Picturæ sunt quædã delineatæ iam, aliæ adhuc in animo pictoris. Quæ in aliis vi, & potentia: Regnum vel in vno est, vel in multis, vel in Quæ rem capiunt.

paucis,in optimatibus,aut plebe. Diffinitiones,quæ aliquid declarent non facile est in his generibus inuenire:propterea quòd quæ in alio sunt potestate vel potentia,ita latent, vt ea sint potiùs per alia explicanda, quàm vt alia explicent. Sed de his satis:nam singulorum adferre exempla, quæ in prima philosophia persecuti sumus, quum esset longum,tum verò minimè necessarium: & verendũ esset ne subtilis illa rerum minutarum concisio fastidium lectori adferret.

Quæ ab aliis capiuntur.

Quæ ab aliis capiũtur eadem propè sunt in his, quæ modò sunt dicta. In vtre aut mel seruatur, aut aqua,aut oleum, aut vinum.In bulga mulieris vel puer nascitur, vel mola,vel bestia.Semina sunt quæ continent in se arborem,sunt quæ fruticem,sunt quæ herbam. Regum hi habent in se regnum in vniuersum,hi bonam partem,alii exiguam.Diffinitiones sunt:Humana mens est sedes intelligentiæ,rationis consilii: Ciuitas sine iustitia est receptaculum latronum. Maiestas reipublicæ est in qua continetur dignitas, & amplitudo ciuitatis.Annus est in quo duodecim menses compræhenduntur:Pes est extrema atq; infima hominis pars:Aurora principium diei:Bonus princeps est, qui nõ in cogitatione suorum commodorum,sed publicorum est cunctus.

Relata ad aliud.

Iam quæ referunt,per se quidem inhærentia sunt, sed inter se comparata ad hunc locum pertinent, in quem diuisio non cadit:nam hæc si per superius partiuntur aliorsum spectant:vt,Colorum hic niger, hic albus:quæ sunt generis & formarum.Hominum hi vident,illi cęci sunt,alii patres alii autem filii:in adiunctis reponuntur.Sin vnum in aliud tentes diuidere nihil proficies.Diffinitiones in his sunt,

Virtus est vitium fugere, & sapientia prima
Stultitia caruisse.

Sed propius & exactius: Album est color, cui ex contrario maximè repugnat nigrum: Cæcitas est visus orbitas: quæ etiam est essentialis. Nam priuationis essentia est positionis absentia:vt tenebræ luminis. Hæ essentiales sunt quoque: Pater est,qui habet filiũ:Dominus, qui seruum: Seruus,qui dominum.Idcirco minùs quàm aliis ex locis notæ. Contradictoria & separata per omnia diuidendi genera sunt fusa: déq; earum diffinitione iam est dictũ.In additis diuisio est:

Addita.

Dicendi ars in quibusdam est sola, in aliis est cum philosophiæ cognitione coniuncta. Diffinitio; Parasitus est comes

indiuid

indiuiduus stultorum, ac profusorum diuitum: Magister equitum est dux, quem sibi adiungit dictator. Attributa: Inter homines inuenias diuites & pauperes: inuenias nobiles ac ignobiles: tum honestos, ac viles. Pauper est cuius census non valet quinquaginta numis aureis: Eques est ciuis Romanus, cuius census est quingenta millia. Contrà sic: Possessiones aliæ sunt pauperum, aliæ locupletum, aliæ nobilium, aliæ plebeiorum. Nobilitas est dignitas, quæ antiquitate diuitiarum censetur. Ante rem: Qui nascuntur, alii patre viuo: alii mortuo: Ex iis qui viuunt, alii sunt patrimi, ali matrimi, alii vtrunq;, alii neutrum. Posthumus est qui nascitur patre mortuo. Opiter, qui patrem quum non habeat, habet auum. Paris est Priami filius, de quo parentes somniarunt futurum eum Troiæ facem. Post rem: Alii obscuri moriuntur, alii claritatem post se relinquunt: Felix mors boni ciuis est, quæ contingit in limine calamitatis patriæ. Attributa Ante rē. Post rem

Miscentur ex diuersis locis diffinitiones, quas vel nominemus mistas, vel de loco censeantur præcipuo, vel certè ab eo, quem quisque potissimùm spectarit: quod vt diffiniēdo non est vitium, ita in diuidendo esset turpe: in quo est cauendum, ne rationes diuidēdi in eadem diuisione cōfundamus: vt, Animalium alia terrestria, alia aquatilia, quædam aërea, nonnulla rapacia: Herbæ sunt aruenses, hortenses, salubres, multifoliæ, paucifoliæ: incurrunt enim in se membra, quod vitandum esse superiùs admonuimus. Verùm si ad varias diuisiones pertinēt, non miscentur: Homines colore sunt candido, fusco, atro: naso aquilo, simo, repando: oculis nigris, glaucis, cæruleis: Auium aliæ gregales sunt, aliæ solitariæ, aliæ feræ, quædam mansuetæ: aliis pastus est carnes, aliis fruges, nonnullis vtrunque. Difficile dictu, vnde diffinitio elicitur, nisi ei, qui priùs vniuersam rei essentiam rationémque interiùs ac exteriùs pernorit: quin & illi etiam, qui exploratum hoc habet, non perinde promptum statuere, vnde petitur diffinitio, quàm diffinire. Diffinitiones mistæ.

Leges diffinitionis sunt, vt diffinitio sit æqualis diffinito, non minor, neu maior. Tum vt rem explicet: idcirco parum apta est, quum in ea diffinitum ponitur, nisi in relatis, quæ sunt πρός τι, quod aliter nequit fieri. Mihi verò continere superuacaneum vel redundans, id est quod abscindi citra iacturam totius possit, non video necessarium existi- Leges diffinitiōis.

mari: neque enim ingeniis omnibus breues sufficiunt, sed nec longas esse conuenit, quæ expeditæ intelligentiæ rei parantur. Et quando explanare ad ingenia audientium refertur, prospiciendum diligenter, qui audiant, vt quantum res patiatur, diffinitio eorum captui applicetur. Quocirca Cicero & Quintilianus ita diffiniendum censent, vt maximè præsenti negotio congruat: aliterque gloriam finit Cicero agens Cæsari gratias pro Marcello restituto, nempe ad populum populariter, quàm in Tusculanis quęstionibus philosophicè differens apud paucos. Et Aristoteles de iucundo loquens in Rhetoricis ad Theodectem, oportere ait existimari diffinitiones eas esse sufficientes, quæ neque exactæ sint, neque tamen obscuræ: quod dictum ad res morum, ac vitæ pertinet.

Diffinire quanti sit viri.

At verò hæc quæ à nobis posita sunt omnia percipere ac tenere, quum sit diuisuro & diffinituro necessarium, apparet profectò quàm sit diffiniendi hoc munus magni viri, & excellentis: quique non vniuersam modò eiusce rei, quam diffiniturus est naturam explorarit, sed alia plurima non ignoret: neque enim aliter poterit eam rem, quam limitandam suscepit, & in maiore includere, & in minora diducere, & à vicinis, circumfusisque secernere, ac separare. Neque vlla nota alia æquè doctum ab indocto, acrem à tardo distinxeris, vt peritia diffiniendi. Nam quibus multa sunt per ruditatem aut torpedinem confusa, ii discernere ea nesciunt: ita rebus finitimis & similibus falluntur, vt fraus omnis ex conformitate nascitur. Error autem quamlibet in diffiniendo exiguus, breui fit ingens, quippe procedente scrutatione ac dissertatione rei amplificatur. Quòd si ritè sit ab exordio diffinitum, omnia certiora existunt, & multa facillima.

DE EXPLANATIONE CVIVSQVE ESSENTIAE FINIS.

IOANN

IOANNIS LVDOVICI VIVIS VALENTINI, De Censura veri Liber Prior.

NSTRVMENTVM examinandæ veritatis singulis disciplinarum atque artium idem accommodatur. Nec vllam habet certam materiam rerum, in qua versetur: sicut nec illud alterum de quærenda probabilitate: adhibetur enim à quoque artifice, dum in materia sua inquirit, quàm aptè enuntiatum sit ad veritatem expromendam: aut quàm rectè veritatem per probabilia inuestigarit. Itaque duo hic examinantur, simplicia effata, quæ nondum in argumentationem coguntur, & argumentationum cõplexio. De quibus priùs quàm dicamus, aliquid est de eorũ partibus loquendum. Quarum partium aliæ sunt minimæ ac simplicissimæ, aliæ compositæ. Minutissimæ ac tenuissimæ sunt in grammatica literæ, in censura hac voces integræ, quæ ad aliquid significandum sunt institutæ. Est autem significare signum facere, indicare aliquid alicui. Sic homo homini aliquid significat literis, nutu, manu, gesticulatione. Ipsa quoq; eadem signa nonnihil significant, per quę aliquid declaratur, aut ostenditur, velut manus mota, index, nutatio, in viis regiis mercurioli, & quæ tenduntur ante cauponas, & tabernas, & officinas omnis generis, quibus admonetur populus, aduentores recipi, aut hoc vel illud cudi, aut vendi. Ex hoc genere sunt voces prolatæ, & scriptæ: vtrasq; aliàs voces, aliàs verba nominabo. Ergo significat animo id omne, quo animus quomodocunque admonitus intelligit. Sed in hac intelligentia duo sunt, cognitio signi, & significati: vt vocis huius homo, & hominũ: prior

Significare.

illa cognitio est imperfecta, atque inchoata, posterior plena & absoluta, illius quidem signi. Significare verò non simpliciter sumēdum est, aut vniuersaliter, sed semper respectu & ratione alicuius, sunt enim voces quę equis aliquid significant, velut clogmi, & poppysmi: sunt quæ canibus, vt iubilatus, aliæ Græcis hominibus, aliæ Latinis, aliæ Hispanis. Celebris illa apud Sophistas vox buf Latinis auribus nihil est, Catalano flatū designat: vt becus Aegyptio vox erat incognita, Phrygi panem præcipuum edulium denotabat. Sunt voces peculiariter paucis quibusdam notæ ipsorum vel conuentu vel tacito consensu, vt inter cæcos in Hispania lingua est quædam propria, quam vulgus non capit, etiam inter lenones: sic in negotiis principum ne depræhensæ literæ prodant arcana, & inter priuatos, vt Ciceronem & Atticū, vnde fit, vt minùs illæ epistolæ possint intelligi. Quocirca voces quę nihil significant in ea lingua qua loquimur, etiam si in aliis sexcentis significent, nihil significare eas dicemus. Præter interiectiones reliquæ omnes voces significant, vt Aristoteles dicit κατὰ συνθήκην, hoc est, ex compacto, ex conuentione, & quadam loquentium conspiratione ac consensu, nullæ naturaliter significant, nisi interiectiones, nec eæ omnes: nam quædam Romani aut Græci sunt magis sermonis, quàm affectus: sicut euax, euge. Nisi quòd fortasse is motus corporis, & ea adhibebatur pronuntiatio, vt illhinc potiùs, quemadmodum affectus esset animus, posset intelligi, quàm ex verbo ipso. Neque verò perturbat nos, quòd Quintilianus naturalem significationem à trāslatione distinguit: vt volare natura sua sit auium, translatione animorum: alia mente ille est locutus ac nos, vt in libris de dicendi ratione ostendemus. Sic ergo diffiniamus vocem significantem, vt sit communis nota, qua inter se aliqui aliis notiones suas explicant, id est quæ mente concipiunt. Itaque vsus est dominus significatuum. Bouinari, & lesum, & Latina illa nomina, quæ, vt inquit Ennius, fauni vatésque canebant, aliquid illo prisco seculo significabant, ætate Ciceronis nihil. Quid opus est crassis argutiis in iis, quæ pueri propè adferunt ex ludo illo suo? Quocirca vocum significatio, hoc est notatio animum spectat, non res. Nam Hector, Chimæra, bellum punicum, & cætera, quorum res nusquam sunt, aliquid tamen significant

Vox significās.

cant, id est animo sunt alicuius rei nota: quæ res etsi ex natura sit sublata, animo tamen superest etiamnum, & tanquã viuit, dum intelligentia comprehenditur. Quare alia dicentur significare aliquid, quod in solo sit animo: alia aliquid quod in natura rerum. Quanquam ex iis, quæ significant, sunt quæ animo significant aliquid, vel aliqua, vt homo, capra, herba, albus, niger, Hector, Chimęra: denique omnes partes declinabiles, præter pauca quædam per quæ animus concipit vel rei alicuius imaginem, vel aliam eius generis, ac modi, cuius sunt res: vt per Hectorem hominem quendam, sicut per me, aut te: per Chimæram animal quoddam varium, sed certè animal, vel animalium partes. Alia non insigniuntur, atque imprimuntur animo tanquam rei quædam imago, sed tanquam modus rebus inuisus: vt omnis, aliquis, quidam: & omnes partes orationis, quæ non inflectuntur: licet inter aduerbia sint quædam, quæ aliquid significant: vt mane, quemadmodum quum dicit Persius: Iam clarum mane fenestras intrat: & multo mane. Reliqua omnia per se nihil sunt, nisi aliis applicentur: quæ tamen modum quendam & rationem illis adferunt, non aliter quàm inhærentia non subsistunt sine subiectis, faciem autem quandam, rationémque illis addunt. Priora illa significatiua, hæc posteriora consignificatiua nominantur, ab Hammonio σημαινόμενα καὶ συνσημαινόμενα, ab aliis categorematica hoc est prædicatiua, & syncategorematica, id est comprædicatiua, quo etymo mox declarabitur: illa primigenia possunt nuncupari, hæc posteriora, seu secundaria: nam nec essentiam vllam habent sine illis, sicut de inhærentibus diximus: nec inueniri nisi illis inuentis potuerunt: vt prior fuit substantia quàm inhærens. Mirúmque est potuisse illa consignificatiua declarari: nam de significatiuis etsi magnum fuit, non tamen adeò admirabile. Itaque veteres illæ & rudes linguæ, vt sermo puerilis, minùs illis syncategorematis abundãt, quàm recentiores excultæ iam vsu atque expolitæ: & quò quisque est in quaque lingua facundissimus, ita vsum horum exactissimè callet: contrà rudes, aut tardi faciliùs rerum nomina assequentur, quàm hæc secundaria. Ex vocibus aliæ binæ aut ternæ aut quocunq; alio numero idem inter se comparatæ significant, alię diuersum. Idẽ quę significant non vno modo:

Significare aliquid & aliquo modo.

Significatiua.

Consignificatiua.

Significa re idem et diuersum

Quippe aliæ idem sunt penitus, vt Socrates Socrates, equus & equus: aliæ significatione incomplexa idem notant vt valde, multum: bellum, duellum: aliæ explicatione, vt Socrates Sophronisci filius. Scipio domitor Africæ. Homo animal ratione præditum. Illæ primæ eædem nominentur, postremæ pares, siue æquales, mediæ synonymæ. Reliquæ sunt diuersæ aut variæ quæ non omnino idem significant. Quærat aliquis an voces in diuersis linguis idem significantes, vt homo & ἄνθρωπος, synonymæ sint dicendæ? Non videtur, nam non idem vtrique genti significant: nisi fortè apud quã in vsum sunt receptæ ambæ, sicut Zephyrus & Fauonius: phlegma & pituita: Pallas & Minerua. Diximus enim significare non simpliciter dici, sed secundũ respectũ. Ex iis vocibus, quę diuersum significant, id est quarum aliquis vnius ambitu significatus clauditur, quod non alterius, aliæ superiores sunt aliis, quæ & illas, & aliquid vltra includunt: inferiores sunt inclusæ animal homo, coloratum album, homo hic homo, album hoc album, homo Troianus, fœmina Troiana, Aliæ nihil inter se habent commune, vt homo asinus, album nigrum: quæ dicantur diuersæ, seu distinctæ: inter quas aliæ sunt auersæ, aliæ negantes, aliæ priuantes, aliæ collatæ, aliæ aduersæ ac segregatæ. Aduersæ sunt quæ sub genere vno aliquo adiunctorum extrema obtinẽt, vt album & nigrum sub colore, frigidum calidum sub tactili. Negantes sunt duæ eædem, quarum alteri negatio additur, bonum non bonum: hæc propemodum in appositis contingunt, sicut priora, aut in iis, quæ vim & naturã habent talium. Priuantes sunt, quarum altera priuationem tantùm dicit alterius in subiecto iam apto positionem recipere, vt videns, & cæcum. Collatæ sunt, quæ relationem ad aliquid habent, sine quo non intelliguntur vt pater, filius. duplum, dimidium: neque enim essentiæ suæ rationem per se tuentur: ab Aristotele dicuntur πρός τι, à Cicerone ea, quæ cum aliquo conferuntur, vulgo relatiua, non eo modo, quo quædam pronominum à grammatico vocantur relatiua. Cætera omnia nominantur auersa, & segregata, seu vt vsus obtinuit desperata. Ex categorematicis aliæ rem simplicem & vnam significant sine adiecto, vt quæ cuiusque essentiam denotant, homo, capra, lapis, aurum, cuiusmodi sunt pleraque nomina substantiua vnius generis:

Superiores.

Diuersæ.

Aduersæ.

Negātes.

Priuātes.

Collatæ.

quæ

quæ Quintilianus vocat rerum nomina, philosophorum vsus absoluta. Alia cum adiecto significant, vt quæ dicuntur adiectiua, quæ idem Quintilianus apposita nuncupat: item nomina cõmunia, & vnius generis nonnulla, quæ aliquid affingunt substantiæ velut magister, dominus, pater, diues pauper, consul, iudex, appellationes nominantur. Substantia vniuscuiusque eorum vocatur concretum, velut in patre homo, in albo res ipsa, cui albor est affixus, quod non est ex se tale: neque enim homo est ex se consul, id est, ex hominis essentia: nec charta ex chartæ essentiæ candida. Abstractum est, vnde fit tale, vt consul ex illo magistratu, candidus ex candore. Idcirco negant candorem dici candidum, & virorem viridem: quod sanè ita est, nisi cùm magnitudo qualitatis significatur: vt viridissimus est in smaragdo viror, & hic viror viridior, aut minùs viridis, quã ille. Ex vocibus siue significatiuæ sint, siue consignificatiuæ, aliæ res significant, aliæ rerum sunt vocabula: hoc est aliæ sunt rerum nomina, aliæ nominum nomina. Nihil quidem est quod non sit res, sed hic ego rem à vocibus distinguo, sicut apud Horatium. Absoluta Concretũ Abstractum

Verbáque prouisam rem non inuita sequentur.

Nec solùm quæ aliquid vel aliquas res designant, sed quæ modum dicunt rebus innitentẽ, rem significare dico in præsentia, quemadmodum inhærens voco rem. Vocum nomina sunt quæ nihil aliud quàm voces significant, non quatenus sunt voces tantùm aut scripturæ, sed quatenus illæ aliquid significant. Huius sunt generis ea, quæ in tribus de sermone artibus tractantur, nomen, verbum, inflexio, longa syllaba, breuis syllaba, Tropus, Schema, metaphora, enuntiatio, syllogismus, enthymema. Illa quæ rem notant, appellantur primæ rationis, siue intentionis, siue ut Capella & Boethus loquuntur, impositionis, vel positionis: hæc altera secundæ. Sunt voces quæ vnum tantùm significant, vel plura vt vnum: vnum significat Socrates, hic filius Sophronisci: plura significat populus: plura quidem homo, animal, sed vt vnum: quod fit dupliciter, vt illa omnia vnum efficiant tanquam corpus coniunctione, aut congregatione, vt in aceruo & ciuitate, vel vnum, vt vna sit impositio, vnus intellectus, & ratio omnium in illa congruentia, & quasi similitudine. Sic homo Socratem, & Platonem eadem Primę intentionis Secundæ intentionis.

homi

hominis ratione, quoniam vterque est animal rationabile: animal bouem & equum, quæ vnum sunt in vna ratione animalis, nempe in substantia sentiente: hæc vocant vniuoca, siue certa, siue definita. Aliæ significant plura diuersis rationibus, caussis, impositionibus, quæ dicuntur æquiuoca, siue pluriuoca, & ambigua: vt taurus bouem marem, & montem diuersissima ratione. Asina fœmina asini, & illum ex gente Cornelia. Sunt qui ambigua hæc à casu dicant appellari quòd ea velut casus quidam traduxit ad illam alteram significationem, non prima & naturalis nominis impositio atque attributio significationis: vt taurus Romæ bouem significabat primum, posteà montem illum Asiæ: fortasse postquam L. Scipio Romana arma illhuc tulit. Asina priùs significabat asinum fœminam, Cornelium verò illum, non priusquam is asinam duxit in forum ære onustam pro dote filiæ. Quæ nota aliqua distinguntur, æquiuoca non sunt, vt prolatione, scriptione, genere, numero. Sunt quę gradu aliquo transeunt ad res etiam alias signandas: ideo metaphora nominatur, siue translatio: in qua semper inesse oportet aliquid ceu transitum præbens nempe rerum quandam inter se conformitatem, aut proportionem, quæ Græcè analogia vocatur: ideo & hoc analogum appellemus, quasi proportionale: vt, ferreus de eo dicitur, quod ferro constat, sed propter duritiam de quibusdam animis. Caro & os de animali: at illa similitudo quædam ad oliuam, & prunum, & cerasum traduxit. Quòd si marinus canis proptereà sic vocatur, quòd similitudinem habeat huius nostri, analogum erit, non pluriuocum: nihilo secius vtrunque est ambiguum. Tenenda est hæc regula, quod in proposito non est ambiguum non est habendum pro ambiguo, vt si quis quærat, ex quibus elementis constat mundus, aut quomodo periturus sit? nihil attinet adferre aliquid de mundo muliebri, aut de Duce illo Iustiniani Augusti: vel de elementis literarum. Voces simplices sunt octo orationis partes, aut quæ pro vna aliqua sumuntur, vt parterfamiliâs οἰκοδεσπότης, magister populi dictator, linguæ inopia, non solùm in nostra, sed in Græca etiam, quibus magis & diutius licuit fingere. Compositæ siue complexæ voces sunt duæ, aut tres, aut plures orationis partes vel vinculo colligatæ, vt Valdaura & Maluenda: Ego cum Ioannio: affectus est tempestas vel congruentia adiunctæ

Vniuoca. Aequiuoca. Metaphora. Analogũ. Ambiguũ Regula. Simplex. Cõposita

ctæ & applicatæ, vt substantiuum & appositum, vel duo substatiua in eodem casu appositiuè, vel diuersis, ratione quadam grammaticæ structuræ, velut possessionis, aut eiusmodi: nomen & verbum, aduerbium, & nomen vel verbum, vel participium, interiectio: & id quo affectus tendit, vt o factũ bene. Nam ista, Socrates per & cum, nihil sunt, nec simplices voces, nec compositæ. Hæc crassius sint à nobis posita, magis vt intelligantur tanquã fundamenta rudium, quàm vt subtiliter examinentur: sed nec sunt accuratè exigenda quę ferè sunt primę institutionis, & quorum dominus est vsus populi.

*

DE ENVNT

DE ENVNTIATIONE.

X compositis vocibus aliæ imperfectum reddunt sensum & quasi suspensum, in quo desideretur aliquid: vt homo in campo, Socrates & Ioannes, hominem amare. Aliæ perfectum, & acquiescit qui audit: vt Petre lege: quæ orationes nominantur, & si non omnes orationes expletum habent sensum: vt si veneris: an tu disputas? Ex perfectis atque absolutis quæ sunt de indicatiuo modo, id est quæ significant aliquid esse, fuisse, fore, ad hoc nostrum institutum pertinent: in eis enim est hoc quod quærimus, verum vel falsum, ideo indicatiuus modus, & demostratiuus, & narratiuus nuncupatur, à Græcis verò ὁριστικὸς, quasi definitiuus, & à Quintiliano fatendi modus, quod aliquid dicat ac demonstrat quemadmodum sit, erit, aut fuit. Hæ orationes multis nominibus signantur, ab Aristotele ἀποφάνσεις, id est, pronuntiationes, siue pronuntiata, siue proloquia, ab aliis ἐπαγγέλιαι, quasi enuntiationes: est enim ἐπαγγέλλειν declarare, enuntiare, aperire: ab Stoicis ἀξιώματα, quod Cicero effata vertit. Sunt nonnullæ enuntiationes in quibus etiam si sit alius modus quàm indicatiuus, tamen is intelligitur, vt vellem prandere, hoc est volo: & modum subiunctiuum pro indicatiuo poni, & tēpora illius pro tēporibus huius: id verò ludi est grāmatici. Impediuntur interdū hæ pronuntiationes, quæ sunt indicatiui, aliqua adiectione, quæ sententiā suspēdit: quemadmodum de orationibus diximus: vt quum tu hæc dices? & interrogationes ferè, quamuis sunt in eis quædam, quæ perfectum sensum obtinent, vt apud oratores, quum non tam rogandi causa fiunt, quàm vrgendi: An est aliquis seditioso sceleratior? Quis est homo qui vult vitam, diligit videre dies bonos? Sunt enuntiationū quædā genera implicita, & clausa, quæ ex priorum sensu patefiunt: vt, Superbia inuidiam parit, & contrà: Ego semel huc veni, atque iterum: de quibus non aliter censendum, quàm si essent explicatæ. Quæ vnum verbū habent indicatiui nominantur categoricæ, quasi prædicatiuæ: nam κατηγορεῖν dicunt Græci, aliquid de aliquo enunt

Enuntiationes.

Categoricæ.

enuntiari seu dici, à nobis enuntiatiuæ nominētur, seu simplices: quæ verò duo vel plura habēt verba vel indicatiui, vel subiunctiui aliquo vinculo connexa, vocentur compositæ, seu coniunctæ. in categorica duo sunt termini, quæ Aristoteles ἄκρα vocat, hoc est extrema: id quod de aliquo dicitur, seu enuntiatur, & id de quo enuntiatur. Hoc nuncupatur subiectum, illud prædicatum. Prædicatum dicitur quoniam sicuti modò admonui, prædicare appellāt Græci κατηγορεῖν. Subiectum verò est, quod alteri subiacet, cui alterum superponitur. Nam id est subiectum in enuntiatione, cui ratio significatus prædicati innititur, aut attribuitur per affirmationem, vel negationem: vt iudex sedet, non sedet: diligitur, non diligitur. Ita subiectum ceu materia est, & fundamentum prædicati velut accedentis. Quicquid reliquum sit in enuntiatione dempto subiecto, prædicatum esse magnis artis huius authoribus placuit, vt Socrates disputat bene mane in Academia deambulans, prẹter Socratem reliquum totum esse prædicatū. Sed sunt effata quædam, in quibus idem semper est subiectum, quomodocunque vertantur, vt voluptas est perniciosa: aliæ, in quibus variari potest situ, vt titillatio est vitium: non omnis homo est animal, non omne animal est homo. Simplicius fuerit, & huic proposito aptius subiectum diffinire cui aliquid tribui aut tolli significatur, quod à nobis obiectum nominetur: prædicatum vero, quod alicui applicatur, aut tollitur, quod sit sanè dictum. Neque enim minùs nō esse animal dicitur de lapide, quàm esse animal de homine. At interdum idem dicitur de eodem: Socrates est Socrates, gladius est ensis: nonnunquam par de pari, vt homo est animal rationabile: aliâs superius de inferiore, vt homo est viuens: aliâs contrà, vt animal aliquod est homo, non omne animal est homo: vel inhærens de subiecto, Socrates est fuscus, parsimonia est vtilissima: vel diuersum de diuerso, Socrates est Plato, homo est equus. Omnis vox quæ vergit ad dictum, pars est dicti, quæ ad obiectum obiecti: vt lusus & magistratus sunt coticulæ: sunt voces, quæ aliis adhærent, non coniunctione aut nodo, sed quadratione & congruentia, sicut obliquus recto, appositum substantiuo, aduerbium alii parti: quæ determinationes nominantur, siue affectiones, quasi limitationes quædam, & moderationes eorū, quibus adiunguntur: quæ vires suas variè exer-

Prẹdicatum.

Subiectum.

Obiectū.

Dictum.

cent. Nam aliæ astringunt, vt liber Platonis, aliquis equus hic equus. Aliæ laxant, omnis homo semper disputat, possibile, & eiusmodi. Aliæ auertunt à perfectione naturæ ad diuersum, hic homo viuit vitam stirpis: partim ferè mutant, militaris clementia: sunt quæ explicant nomen, canis cælestis: sunt quæ rem, hoc est rei essentiam, rationabilis homo, mortalis homo: quædam inhærentia declarant, malè suada fames, & turpis egestas. Nonnulla tollunt penitus, velut homo depictus in tabula: quæ affectio dicitur distrahens, vita saxi, ferè omnis, non enim est omnis. In partem dicti accedit verbum, in quo sunt duo, coniungendi vis, & tempus: in priore sunt affirmatio & negatio, quæ ad modum & connexionem verbi pertinent, & sunt velut nexio & dissolutio: quæ adesse aliquid significat, affirmat: quæ aufert, negat: hæc appellatur enũtiatio negatiua, illa affirmatiua. Boëthus affirmationem & negationem nuncupat. Cicero enuntiationem aientem, & negantem, affirmantiam & negantiam. Capella dedicatiuam & abdicatiuam: nec est necesse negationem exprimi, satis est clusam intelligi: vt arrogans est alius sapiente bonóque: rixosus distat à philosopho. Sunt mistæ qualitatis, vt Socrates aliter disputat, quàm Plato: Socrates omnibus præterquam pecunia abundabat. tantùm habeo Titum mecum, careo pecunia: quibus aliquid significatur esse, aliquid non esse. Ad tempus pertinent aduerbia temporis, aut nomina, per quæ tempus designatur, vt iam, nunc, cras, nunquàm, longo tempore, hoc die, necessario, possibile, impossibile. Nam illa prætor nunc, cras erit consul: victor iam posteà vincetur, verbum habent in se latens: qui nunc est prætor, qui nunc est victor: etiam si dicas iste victor aliquando fuit victus, & sedentem possibile est ambulare: in quo geminus esse potest sensus, aut totius, vt quod hæc sit possibilis, sedens ambulat, tunc vnum est tempus: aut partium, in quo duo sunt tempora, nempe quod potest sedere, potest etiam ambulare: prius Aristoteles dicit componere, posterius diuidere. Sunt tempora quæ habitum significant, vel quæ loquendi consuetudine aliorsum referenda sunt, quàm ad ipsum tempus verbi. Iste pingit, actus est: iste bene pingit, moris & consuetudinis: vt iste ius dicit in hoc populo, iste pingit hanc tabulam, rosa est flos, intelliguntur quum rosa est, & quum tabula pingitur: in

In verbo quæ.

Affirmatio.

Negatio.

Composita.

Diuisa.

quo

quo facile est cauillari, sed per lusum & argutias: qui loquitur, & qui audit, multo secus intelligit: vt si quis dormientem roget, tu dormis? is ait se dormire: & qui dixit, bona est voluptas, & addit, ego mentior, de alio sentit tempore: sicut in quibusdam verbis quæ voce eiusdem sunt temporis, re non sunt. Socrates vbi libenter vixit, ibi est mortuus: In quo loco hic prandet, in eodem cœnat: Idem solum & frumenta profert, & legumina: Eadem manus morbum & medicinam dabit, de variis temporibus dicuntur: quemadmodum non est vnum tempus, si dixero, Nudiustertius emi ædes meas, non enim erant meæ, quum emerem, sed quæ nunc sunt meæ. Itaque ad communem intelligentiam sunt hæc referenda. Nam de sermone omni non possunt in vniuersum perpetuæ tradi formulæ, vt qui non ea quæ naturalia sunt sequitur, sed quæ voluntaria, & varii ac subinde mutabilis iudicii. Quicquid in pronuntiatione ponitur aut sumitur pro vno certo tantùm, vt pro alio non possit: aut pro multis tanquam vno, vt quæ sunt propria ex se, vel quæ nota aliqua proprietatis signantur: Socrates hic homo, hi homines, isti homines, nunc, hic: ea reddunt effatum singulare seu certum. Sunt alia, quæ ita pro vno sumuntur, vt pro alio sumi possint: aut quæ pro multis sumuntur disiunctione, vt aliquis homo, nempe hic, vel ille, vel alius: aut pro vnoquoque sui significatus, illa particularem enuntiationem efficiunt, siue specialem, hæc vniuersalem: In plurali ad eundem modum, aliqui homines, omnes homines: in illa pro aliquibus capitur vt distinctis disiunctione, isti, vel illi: in hac pro omnibus & isti, & illi. Mistæ sunt quæ simul istorum habent aliqua. Quæ verò sint vniuersalitatis, singularitatis, particularitatis notæ, non est dialectici definire, sicut nec quæ negationis, sed vsus, & eius artis, quæ in hoc vsum obseruat: ea si qua est, sit grammatica. Exempla horum omnium sunt, quò res fiat notior, vt singulares dicantur hæ, Socrates disputat, hic homo docet: vniuersales hæ, omnis homo docet, nemo docet, nemo non docet, quis non docet? Nam quum dico nemo docet, homo pro omnibus hominibus accipitur: nõ minùs quàm in hac, quisque docet. Sunt quædam enuntiationes, quæ quum faciem habeant vniuersalitatis, ad aliud potius genus ex sensu referuntur: vt cuncti simul ore fremebant: quæ collectiuæ

Enuntiatio singularis.

Particularis.

Vniuersalis.

Mistæ.

Singulares.

Vniuersales.

Collectiuæ.

dicitur, & non aliter est singularis, quàm si quis enunciet, isti omnes simul. Est & aliud vniuersalitatis genus, quod appellari conuenientiæ potest, id est eius, quod conuenit, expedit, par est, necessarium est, & huiusmodi: exempla huius sunt multa, vt apud Marcum Tullium, Omnia tua causa volo: omnia profecta sunt abs te in me. Et in Exodo dicit Dominus Mosi, Ostendam tibi omne bonum: tum in Euangelio, Spiritus sanctus docebit vos omnem veritatem. Est etiam alia vniuersalitas reflexa, vt Aristoteles omnia diligẽter scripsit, nempe quæ scripsit. Vergilius:

Vniuersalitatũ genera.

Ipsáq; tellus
Omnia liberiùs nullo poscente ferebat.

Scilicet quæ ferebat omnia. Est & quædã imperfecta quum pro pluribus aut plerisque abutimur. Cicero pro Sextio: lętitiam paucorum luctum omnium. Particulares sunt, aliquis homo disputat, non disputat. Nam quidam homo disputat, si quis velit in singularibus reponere, cum hoc nõ admodum contendam. Infinitæ sunt quæ ex se nulla nota attributæ sunt alicui generi, homo disputat, Athenienses pugnant, Romani hanc vrbẽ condiderunt: quæ ex sensu transire vel ad vniuersales possunt, virtus est bonum: vel ad singulares, homo adest, de aliquo priùs locutus: vel ad particulares, Achiui hic occultantur, homines habitant sub æquinoctiali, dolus latet sub hoc verbo. In quibus verò vniuersalitas & singularitas insunt, vel qua alia mistæ nominantur, vtique ex se, nam aliis sic spectãtibus vniuersales fiunt: aliis secus singulares, aut speciales: vt si quis dicat, Socrates semper deambulat in Academia: alius Socratem modò considerabit, huic fiet certa, & dicet cur singulariter ais hoc de Socrate? & non item de Glauco, vel Hippia? alius illud semper, & respondebit vniuersaliter, isthuc quidẽ ne dixeris, an nunquam sedet? ad eundem modum in his: hic homo possidet asinum, Socrates habet aliquot discipulos.

Particulares.

Infinitæ.

Compositæ enunciatio est plures simplices vel aliquo vinculo, vel per seipsas aptè connexæ: vt, Fortuna & dominos facit insolentes, & seruos meticulosos. Interdum ratio coniunctionis in proprietate linguæ postulat alium modum à narratiuo, nec tamen non continuò est coniũcta, siue composita. Nam in his sola spectatur connexionis ratio: vt si equus haberet alas, volaret: Tu es adeò eruditus, vt Aristotelem

Cõposita enuntiatio.

telem ſuperes:nam indocti dicunt quòd Ariſtotelem ſuperas:idem tamen quod nos intelligunt,& nos, quod illi. ſed hoc noſtrum eſt ſecũdum linguæ proprietatem. Multa etiã per indicatiuum Græci efferũt, quæ nos per ſubiunctiuum, & illi per infinitiuum, quæ nos per ſubiunctiuum, aut imperatiuum. Omnia coniunctionum genera, quæ à Grammaticis *δυνάμεις* earum nominantur, his ſunt apta: coniunctiuæ, diſiunctiuæ, illatiuæ, aduerſatiuæ, approbatiuæ,& cauſales:quę ex ludo ſunt literario. Tum quædam aduerbiorum formæ, vt Temporis, quum,quando. Loci,vbi. Similitudinis:ita,adeò,ſicut,Comparationis,hòc,quò,quantò,tantò,tam,quàm,& in ablatiuis abſolutis,quæ ferè tempus ſignificant. Stulto regnante ſapientes affliguntur,& per quàm,vt magis currit,quàm deambulat. Adde his relatiuum quis, Sine copula ſunt apte applicita: Bona ingenia pudor debilitat, mala confirmat audacia: Optare quæ libeat, potes,conſequi quæ libeat,non potes: Pauperi deſunt multa, auaro omnia: quibus vetuſtatis gratia vinculum demitur. In his non aliter quàm in ſimplicibus, negatio in nodum incumbit,id eſt in copulam, non in partes: non &, non vel, non ſi,vel certè ſignificatur incumbere. Cicero poſt nodum tranſtulit primo de diuinatione,ſi nõ ſignificant,nullas dant vias:pro non ſignificant, nullas dant vias. Omittitur interdum conſequens per figuram Græcam,& potiſsimùm Atticam:vt apud Thucydidem & alios:quod noſtri quoque ſunt imitati,vt Cicero in tertio de Oratore.

Negatio & affirmatio pugnant inter ſe, ſed ex ratione quantitatis,vt vniuerſalitas cum vniuerſalitate:Omnis homo legit,nullus homo legit: vel vniuerſalitas cum particularitate aut ſingularitate:Omnis homo legit, aliquis non legit, Socrates non legit:& ſingulares,Socrates diſputat, non diſputat. Et inter ſe miſtæ, Socrates ſemper diſputat, nunquàm diſputat,aliquando non diſputat,nunc non diſputat. Quum ſingulares ſunt, aut quidquid in vna erat vniuerſalitas,fit in altera particularitas, vel ſingularitas:aut econtrario, vocatur contradictio: & ſi has quoque contrarias appellat Cicero in libello de Fato: ſed nos aptiùs ad artem diſtinximus. Quum verò vniuerſalitas in vtraque remanet, contrarietas, ſeu aduerſitas. In compoſitis pronuntiatis affirmatio & negatio ad deuinctionem ſpectat, non ad

Pugnæ enũtiationum.

Contradictio.

Contrarietas.

verba, vnde censetur eis oppositio. Coniunctiuæ vniuersalitatem quandam videntur præ se ferre, disiunctiuæ particularitatem: Iustitia est virtus, & fraus est scelus: Non est virtus iustitia, vel nulla fraus est scelus contradictoriæ: si remanet coniunctio &, fiunt aduersæ, vt, Iustitia est virtus, & fraus scelus: Non est virtus iustitia, neque vlla fraus est scelus, quæcunque ad rationem coniunctiuarum se applicant vniuersalitatem participant, quæ disiunctiuarum particularitatem.

Regula. Regula est generalis in Latina lingua contradictiones in omni genere enuntiationum proprias, ac germanas fieri præpositione negationis: aut si fuerit præposita, subtractione, modò hærere possit commodé. In Græca, & aliis tametsi ex proprietate sua repugnet lingua, sensú tamen idem fit.

*

DE CENSVRA VERI ET FALSI.

ENSERE quæ enuntiatio vera sit, quæ falsa, id nullius est artis certæ, sed vniuscuiusq; in sua materia, & in iis quæ sunt vitæ cõmunis, viri prudẽtis multùm in negotiis, & vsu rerum versati, quiq; cõmunem sensum, atq; intelligẽtiã acute animaduertit. Instrumentum tamen hic tradimus, quo quisq; in sua arte, rebus tamen precognitis, verum & falsum in pronuntiatis inquirat. Vera pronuntiatio est, quæ enuntiat id, quod re ipsa ita est. Falsa quæ id, quod non ita est. Vera est, Deus est omnipotens, Adam fuit, Christus iudicabit homines. Non est quidem Adam, sed verum est fuisse. Et hæc, Adam fuit ita significat sicut est, nempe illum fuisse. Ad verum & falsum multa consequuntur, alia ex re, alia ex nobis. In re sunt immutabilia, in quibus necessaria, & impossibilia, sicut in prioribus contingentia, solita, rara, crebra. Possibilia fusa sunt per omnia, magis tamen vergunt ad mutabilia: quãuis necessariũ non est simplex, vt nec possibile. Necessarium quod oportet fieri, vt necesse est esurientem comedere, & parêre legibus, vel quod fieri aliter nequit, siue immutabili rei essentia, siue ineuitabili aliqua vi, vt homini moriendum esse. Possibile est, quod legibus licet, quod est cõmodum, quod concessum, permissum: potest etiam fieri, quicquid naturæ rei non repugnat. Ex verbis autem alia sunt certa, alia incerta, absurda, incredibilia, scita, ignorata, dubitata, & eiusmodi. Proposita enuntiatione videndum est nunquid sit ambigui, siue in verbo pluriuoco, vt canis est animal: siue in connexione vocum, vt aio te Aeacida Romanos vincere posse: hoc statim distinguendum, quod nullius est artis, quemadmodum de vero & falso dixi, sed cuiusque in suis, vel prudentis in communione vitæ. Explicanda etiam ea, quæ diximus implicita, vt iterum, contrà & eiusmodi: curris? non. Tum verum falsúmque inquirendum ex quantitate, ex qualitate, ex copula, & affectionibus.

Enuntiatio vera.

Necessarium.

Possibile

Regulæ de vero.

Prima formula. Omnia quæ sub vniuersalitate cõpræhen

Prima.

dunt, veram eam reddunt, si ei, quod enuntiatur, quomodo enuntiatur cõgruant: vnum aliquid, si nõ congruat, fit falsa. Si quis ab vniuersalitate ad singularia rem deducat, descendere dicitur, sin à singularibus ad vniuersalitatem ascendere: hoc ad astruendam vniuersalitatẽ valet, illud ad infirmandam. Videndum, vt singularia verè sint illius vniuersalis, contemplandum tempus, & moderationes, & cõiunctæ sumantur coniunctiuè. In ascensu & descensu vniuersalitatis omnia compræhendi est necesse ad verum astruendum, aut putari aliqua generali clausula compræhensa: vtpote sic in cæteris, nec est reperire quidnam obstet, in cõtrarium non est obseruatum, aut quid simile: in descensu vnum sufficit ad dissoluendum, tantò scilicet facilius destruere, quàm construere, lædere, quàm iuuare: vt nõ sit magni viri posse officere, sed prodesse. Est quum vno aut altero inducto, vniuersalitatem subiicimus, rati illa pro omnibus sufficere, quod exemplis agitur more Socratico: eáque dicitur ἐπαγωγή: Ad nauem regendam non adhibetur nisi peritissimus, ad scholam, ad equum, ergo nec ad rempublicam administrandam asciscendus est nisi peritissimus. Id genus inductionis latentem habet vniuersalitatem, hoc modo: ad equum, ad nauem, ad scholam, nec est inuenire in contrarium aliquid, ergo ad omnia, si ad omnia, & ad rempublicam. Absurdum enim sit negare, quod ad hoc solum, quum ad alia omnia conueniat, præsertim quod de eo ipso est controuersia, vt tantummodo videatur negasse temporis causa, non veritatis. Quod si cui parum placet, sit sane inductio non vniuersalitatis, sed similitudinis, & exemplorum.

ἐπαγωγή.

Secunda.

Secunda formula. Particularitatem vna singularitas pro ea confirmat, omnes contra eam infirmant. Et sicut in vniuersalitate vsi sumus cõiunctiua, quæ naturam obtinet vniuersalitatis, sic in particulari vtemur disiunctiua consimilis ingenii. Sed est animaduertendũ inueniri in particularitate acceptiones duas, hãc certã, illam incertam. Certa est, quum sub nulla delitescit, nec ad aliam refertur, vt alicui vni certo posit congruere, quod est effatũ: vt orator aliquis hæc scripsit. Incerta est, quum sub alio delitescit, nec de vno aliquo est sensus, nempe quũ sub vniuersalitate significabatur claudi: vt ad singula illius vniuersalitatis referatur, nõ ad totam. Hæc iunioribus suppositio confusa nuncupatur, quæ sic est

Suppositio confusa.

Ciceroni

Ciceroni expoſita in libro quinto de finibus bonorũ ac malorum: Quum dicimus omnibus animalibus extremum eſſe ſecundum naturam viuere, nõ ita accipiendum eſt, quaſi dicamus, vnum eſſe omnium extremum: ſed vt omniũ artium rectè dici poteſt commune eſſe, vt in aliqua ſcientia verſentur, ſcientiam autem ſuam cuiuſque artis eſſe, ſic animalium commune ſecũdum naturam viuere, ſed naturas eſſe diuerſas, vt aliud equo ſit, natura, aliud boui, aliud homini, & tamen in omnibus ſumma communis. Sic ille. Fit etiã incerta, vt hîc pane eſt opus ad edendum: neque enim hoc aut illo, ſi modò opus eſſe id dicitur, ſine quo nequit fieri. Solus homo nouit religionem, non ſolus hic aut ille: ſed hæc perinde eſt, ac ſi dicas, quicquid nouit religionem eſt homo, ſicut in illa quiſquis edit panem edit. Tum Romæ ac Spartæ conſilium publicum eſt ſenatus: & in peruulgato exemplo, Pariſiis & Romæ venditur piper: quia τὸ & vniuerſalitas quædã eſt, ſicut τὸ vtrobique. Hæc verò ſiue incerta, ſiue confuſa, attingenda non eſt, quoad collatio illa vniuerſalitatis in ſingularitatem, aut particularitatem ſit reſoluta.

Tertia formula. Singulare vnum probat ſuum commune particulare, non contrà: particulare inferius probat ſuum ſuperius, item particulare, ſed retrorſus non idem eſt. Vniuerſale ſuperius probat ſingulare, & inferius tam particulare, quàm vniuerſale. **Tertia.**

Quantum ad copulam in pronuntiato ſimplici attinet, tria ſunt tempora, præſens, præteritum, futurum, quæ ſunt naturæ tempora. Et in hæc reducuntur artis tempora, ſiue Latinæ linguæ ſeu Græcæ. Præteritum imperfectum ſignificat nõ fuiſſe aliquid abſolutum, quum aliud fieret, aut eſſet factum. Præteritum pluſquamperfectũ ſignificat fuiſſe abſolutum. Sunt & duo futura, perfectum, atq; imperfectum, legam, legero. Sunt quædam tempora vel conſuetudinis ac frequentiæ, vel conditionis, vt aliâs admonui: Iſte pingit, Iſte docet pueros huius vrbis, Iſte ius dicit, Roſa eſt flos ſuauis odoris. Alia non ad tempus quod præ ſe oſtendunt referuntur, ſed ad quod intelliguntur: vt ſi quis dicat, Cicero eſt infans, verùm ergo mentior: quæq; eiuſdem tẽporis in voce, diuerſi in re eſſe docuimus: tum etiam Hiſtorici quum narrant, Scipio vincit Annibalem, Pompeius naſcitur, Brugæ conduntur, intelligendum hoc tempore de quo ſcribo. Iſtis **Tria tempora.**

quoq; adduntur limitationes, quæ idem efficiunt, vt, Hic bene pulsat fides, Iste semper garrit: in quo est vel frequentia, vel cõtinuatio longi temporis. Possibile quatenus pro non repugnanti sumitur amplius est tribus temporibus, vt quicquid fit, erit, fuit, sit possibile: & quod nunquàm erit, modò ne repugnet naturæ rei. Cogitabile, intelligibile, opinabile, & alia de quibus potest humanus animus cõminisci, etiã latiora sunt, quàm quæ fieri possunt: nam animus noster humanæ naturę terminos excedit, vnde apparet longinquiorẽ esse eius originem. Tempus præsens non eandẽ habet apud omnes latitudinem. Deo tota æternitas est præsens, & quò quis est propinquior illi naturæ, hòc eius animus capacior est temporis. Aliæ res fluunt, aliæ manent. Quæ fluunt non aliter sunt, quàm quum fiunt. Quæ verò manẽt, & fiunt paulatim, quum fiunt, nondum sunt. Illæ autẽ in quacunq; sui parte sunt: hę non nisi quum partes omnes habẽt absolutas, & cõiunctas. Enuntiationes de futuro & de præterito interdum significant simpliciter aliquid fuisse in præterito tempore, aut futurum in venturo: nonnunquam etiam ex loquendi ratione denotant iam non esse, aut nondum esse: vt,
» Fuimus Troes, Fuit Ilium, & ingẽs gloria Dardanidum. Et
» campos vbi Troia fuit. Et quod Cicero de occisis cõiuratis
Regula. dixit, fuerunt. In prioribus datur formula, de futuro vera est enuntiatio, si aliquando verum erit in præsenti, sin aliter falsa. In posterioribus non solùm idem requiritur, sed negatio etiam huius præsentis: tales solent esse de rebus fluxis: vt, Hæc hora fuit, Ille annus erit: de quibus si sint, solemus respondere, Fuit verò? Imò est: Erit verò? Imò est. Quæ sunt de præterito plusquam perfecto, & imperfecto ad præsens reducuntur, cum collatione alterius temporis explicato & signato, quo ad existentiam reducto, reducitur posterius: Quum ego veni, tu legebas: In a tempore veni, in a tempore legebas: nam in a vera erat, tu legis, quum veniebam tu legebas: in a veniebam, in a legebas: quum veniebam, tu legeras, in a veniebam, & ante a legisti. In narrationibus vtimur crebrò præteritis imperfectis, propterea quòd omnia velut in cursu quodã ostẽdimus, & tanquã fierẽt nondũ consummata: quippe ad illud tẽpus referuntur, de quo verba facimus.

Futurum perfectum reducitur ad præteritum eius temporis, quod signatur, Quum venies, iam cœnauero, in a venies:

nies:in eo iam hæc erit vera,ego ſum cœnatus:De poſsibili, vt ſi ponatur ineſſe,nihil ſequatur repugnans ei,cui eſt poſſibile,nempe Deo,naturæ,homini,& eiuſmodi:de intelligibili,humanam mentem ſic concipere.Sed prouidendum, ne in explicando tempore fallamur,vt quod confuſum eſt tempus,ante vniuerſalitatem diſſolutam explicetur.Omnes Cæſares fuerunt Romæ: non enim ſic ad præſens reducetur, Omnes Cæſares ſunt Romæ:ſicut in hac,Auguſtus & Veſpaſianus fuerunt boni principes:nam coniunctionem &, vniuerſalitatem quandam diximus comprehendere.Eodem modo pluratiua quæ τὸ & includunt:Catones fuerunt viri ſapiētes.Sunt in quibus varia, ſicut dixi, includuntur tempora, quod eſt animaduertendum:nam quum ſic effamur, Heri emi edes meas,Heri ſcribebam hoc opus, Hic victor aliquando erit victus,duo ſunt tempora,præſens in eo hic victor,aut certè anterius:futurum, aut poſterius in illo erit: Ita ergo redigetur,Qui aliquando vicit,nunc eſt victus, vt quum futurum illud poſterius ſit præſens, iam præterierit illud prius.Eundem in mundum quando enuntiamus, Albū poſsibile eſt eſſe nigrum:duo ſunt tempora: Et iſte dux eſt ſapientior Pyrrho, quàm Pyrrhus fuit:ex qua pendent hæc atque huius notæ,Scipio fuit omnium, quos vnquam Roma genuit continentiſsimus imperator.Sic in aliis: de quibus communis ſenſus nos docebit.Sunt quæ facilius cenſentur ſine reductione,quàm reductæ:vt illæ de præterito imperfecto & pluſquamperfecto,& futuro abſoluto: tum etiā quum quid additur,iſte aliquando ſtudebat, bene pingebat, olim erit doctus,ſtatim veniet,diu fuit in magiſtratu:ſed tamen vt reducantur ſpectandum tempus,quo quicque refertur.conſiderandum hoc ex iudicio cuiuſq;,vt ſtatim veniet. Sumamus dimidium horæ intra quod hæc ſit vera,venit,diu fuit conſul:in toto hoc tempore eſt conſul.Affectio neceſſe eſt aptè hæreat affecto: nec eſt iam affectum expendendum ſimpliciter,ſed ſic habens:Omnis miniſter tyranni eſt crudelis:Ferè omnes ſic viuunt.

Connotatum connotatiuo adiunctum abſtracta coniungit, vel ipſa vel quæ ad ea pertinent, non connotatiua: bonus pictor,non bonus homo deſignatur,ſed bonitas pingendi, ſi modò hærere poſsint,aut ex vſu ſoleant: nam alioqui diſsiliunt,& aliò tranſeunt,vt ſutor cocles. Sunt ſchemata, Appellatio.

quæ

quæ efficiunt vt interim ad vtrunque res pertineat, mœstus poeta. & qui mœstus est, & qui mœsta canit: Orator inflatus Orator bene pastus, talis oratione, aut corpore, Cecidit prętorem, vel hunc hominem, vel prætutę dignitatem, atque authoritatem: Pictor vxorius, vel homo vxori deditus, aut qui semper vxorem pingit, aut qui omnes mulieres similes vxori suæ, qualem nouimus quendam. In verbis cognoscendi idem euenire, author est Aristoteles, vt cognosco venientem, cognosco consulem, video pontificem: est, quum cohærent, est quum non. Ceterùm nos vsum obseruamus, nō facimus: Nouit ne ille nostrum consulem? fieri potest, vt non coniungantur cognitio, & consulatus, sicut vidisti pontificem. In compositis enuntiationibus intuendum in coniunctionem, in quam tota veritas enuntiati compositi incumbit, aut contra falsum: nam de simplicibus iam est dictum. Ad veritatem coniunctionis & disiunctionis eadem sunt, quæ ad vniuersalitatem & particularitatem necessaria. Coniunctionis veritas omnes partes exigit veras, falso satis est vnam esse falsam quale est illud, quod apud Quintilianum mater inquit: manifestum est de duobus non dixisse verum, quos de altero cōstat esse mentitos. Disiunctioni sufficit vera vna, ad corroborandum: ad debilitandum verò omnes oportet esse falsas. Disiunctiua sensus communis sic ferè vtitur, vt non putet se vtrunque confirmare quemadmodum ponit, sed alterum tantum ex dubitatione amborum: Quem video, aut frater meus est, aut præceptor: nemo sic loqueretur, si alterum sciret verum esse, aut vtrunq;, nisi fortè per iocum. Ideo Stoici, quos secutus est Cicero in Topicis, Ciceronem Latinorum consensus, aiunt in disiūctione plus vno verum esse non posse: dicentis quidem ea est mens, nam quum medici sic pręcipiunt, ad febrim proficere hanc herbam, aut illam, aut fomentum, aut pilulas, aut ecligma, aut potionem hāc, prosunt quidem omnia, sed non sentiunt adhibenda esse omnia, nec simul aliqua: verum vt dicentis ignorantia potest partes disiunctionis omnes falsas efficere, propterea quòd non omnia ita cōplectitur: vt nihil sit reliqui, sub quo verum excludatur; sic etiam potest veras partes facere, quod non ita distinguit, quin inter se in veritate congruant, vel ex sua imperitia, vel quod interdum quoque omnia vult confirmare, sed separatim, & disiunctim. Ita Stoici non ex re ipsa de veritate disiunctionis

De compositis.

Disiunctiuas

ctionis statuerunt, sed ex quorundam loquentium sensu. Vergilius in secundo Aeneidos:

Aut hoc inclusi ligno occultantur Achiui.
Aut hæc in nostros fabricata est machina muros,
Inspectura domos, venturáque desuper vrbi,
Aut aliquis latet error.

Omnia in re erant: vt quum dicimus, Hic lepus aut sibi timet, aut soboli: Milites semper sunt aut de suis, aut de hostium periculis soliciti. Proculus iurisconsultus duo facit disiunctiuarum genera, nempe disiunctiuarum & subdisiunctiuarum: atque has rursus in species duas partitur, primum genus ponit quum necesse est vnum verum esse, alterum falsum: vt dies est, aut nox: secundum, quum potest esse vtrunq; falsum, non vtrunque verum: vt homo sedet, vel deambulat: tertium, quum vtrunque verum, non de vtrunque falsum: vt omne animal agit, aut patitur: quæ sunt in libro quinquagesimo pandectarium iuris Romani. Ad conditionalem exigitur, vt posita conditione ponatur id, quod ex conditione sequitur. Nam in hac, Si vis verum dicere, hoc vinum est generosum, périnde est, ac si quis enuntiet, Si vis verum dicerè, fateberis hoc vinum esse generosum, aut aliquid eiusmodi. Ad rationalem, vt quod sequitur, tanquam ex ratione videatur inferri à proposito. Causalis nō est vnius generis & simplex siquidem & omnia genera causarum continet, & effectus, & signa, denique fusa est per omnia genera argumentorum. Temporales ad tempus, Locales ad locum explicatum referuntur. Relatiua sunt duplicia, astricta, & simplicia, siue in genere. Astricta sunt quæ referunt antecedens cum eo, quod de illo est dictum: vt aliquis homo est mutus, qui nouit literas, nempe ille idem, qui est mutus. Relatiua in genere seu simpliciter, ad antecedens pertinent solutum, non astrictum limitationibus. Romanus vincit, qui se solum putat gubernandi peritissimum: non ille idem qui vincit, sed Romani. Sunt quædam obiecta & dicta, quæ naturam resipiunt complexorum: Fames & mora bilem ciunt: Ceruisia vel vinum inebriat: Habes pecuniam & famem, pecuniam, vel famem, Sumuntur hæc vel complexè, vel separatè: aut sic, cunctim & sigillatim: sigillatim, vt vnumquodque separatim & per se: Crapula & meridiatio nocet valetudini, hæc nocet, & illa nocet. Quòd si numerus sit pluralis, qui ad illos refertur in singular

Conditionalis.

Rationalis,

Causalis.

Relatiua.

gularitatem cum illis dissoluitur: Mare & meretrix sunt magnæ voragines: Est magna vorago, & est magna vorago. Si cōplexim, non resoluuntur, sed pro vno conuenit termino accipi, atque ita explorantur, an rectè congruat obiectum cum dicto. Anima rationabilis: & caro vnus est homo. Lac & pisces sunt venenum.

Aequiualentia. Examinatur veritas æquipollentia pronuntiatorum: omnis vniuersalitas par est vniuersalitati: omnis particularitas particularitati, certa certæ, incerta incertæ, quantumcunque conuertantur pronuntiata, modò iidem maneant termini, eadem significatio, & qualitas. Itaque hæc recurrunt, Nullum concretum ex elementis est immortale, nullum immortale est concretum ex elementis: Aliqua virtus est sempiterna, aliquod sempiternum est virtus. Sunt aliæ æquiualentiæ peculiares linguis, vt in Latina plerunque duæ negationes affirmant nunquàm non, id est semper: nonnunquam, aliquando: quantum est hominum, pro omnibus, sicut in rogando nonne pro etiam? num pro non: sed hæc linguæ sunt propria.

Lex. Oppositione etiam exploratur veritas, vt contrarium cōtrario, album nigro. Lex est, contradictorias nec veras esse posse, nec falsas: Nam si omne a est b, fieri non poterit vt aliquod a non sit b: & si fiat vt aliquod a non sit b, iam fieri non poterit vt omne a sit b: quum hoc a non sit b. Eodem modo necesse est Socratem esse vel non esse: & aliter esse vsque eo est impossibile, vt nec humanus animus capacissimus capiat, & in fingendo satis liber possit fingere. Idcirco hæc lex est præcipua, & notissima in omnibus artibus, in disciplinis, & in tota vita. Estque fundamentum, & regula omnium.

Lex altera. Altera lex, aduersas, seu contrarias falsas esse posse, nunquàm veras: nemo enim esse potest vbique, & nusquam: potest tamen nec vbique esse, nec nusquam.

* * *

PRIORIS, QVI EST DE CENSVRA VERI ET FALSI LIBRI FINIS.

IOAN

IOANNIS LVDOVICI VIVIS VALENTINI, De Censura veri & falsi Liber Posterior.

DE ARGVMENTATIONE.

ARGVMENTATIO est connexio enuntiationum, vt prius ex posteriori sequi, & quodam modo nasci videatur, & cum eo quasi necessario cohærere: homo aliquis disputat, ergo rationem exercet. Prius vocatur antecedens, ratio, argumentũ, propositum: posterius, sequens, consequens, intentio, illatio, totũ verò Ciceroni est, conclusio, vulgo consequentiam dicunt. Prius & posterius voco non positione, sed sensu. Id quod alterum inferre intelligitur, prius est: id quod infertur, posterius: sicut quum dico esse connexionem, vt prius ex posteriore sequatur, ad nos refero, non ad rem: neque enim minùs erit argumentatio etiamsi non consequatur, vt dies est, ergo aurorora splendet: sed tamen connexio est, vt consequi existimetur, id est quum ita connectimus, vt videamus velle gigni, ac inferri. In hoc cõfectionis genere ea est conditio, vt argumẽti veritas necessariò intentionem reddat veram, adhibebitur illa certissima regula de contradictoriis, vt contradictoriũ sequentis repugnet præcedenti: aut existant duo contradicẽtia simul vera vel falsa. Sed connexio hæc rectè fit vel ex significatione vocum, vel ex structura pronuntiationum: illa si bona est, priuatim in se bona est non perpetuò in simili: hæc vero altera, quæ ex constructione nascitur, vniuersalis est, vbique idem valet, dummodo similis constructio sue cõ- Similis forma.

positio

positio seruetur, id est similis sit nodus, & ratio colligandi: quod fit, vt sicut in vna se habent inter se primum, secūdum, & tertium, sic in altera. Si quis ita coniungat omne c possidetur ab a, b est c, ergo & b possidetur ab a: similes sunt hæ, b est de numero c, b est vnū ex c, ergo a possidet c & a habet c: non tamen si quis inferat, ergo c cōculcatur ab a: nihil enim habent commune possidere & conculcare. Cuiusmodi illud est apud Ciceronem: Ii qui in morbo sunt, sani non sunt omnium insipientiū animi in morbo sunt, omnes insipientes igitur insaniunt: Proba est conclusio, & generalis: quando non aliud sunt insipientium animi, quàm insipientes: nec insanire, quàm sanos non esse. Itaque non rectè occurreret, qui sic cauillaretur: Qui in morbo sunt, sani non sunt, omnium sapientum mancipia in morbo sunt, omnes sapientes igitur insaniunt. Vniuersales argumentationes tribus constant terminis, vt mox dicetur, inter se aptè collatis. Priuatæ autem seu peculiares duobus, aut tribus, aut pluribus pronuntiatis, sed non ita aptè connexis. Et in particularibus sunt quædā temporariæ, aliæ perpetuæ. Temporariæ, quod sic vsu venit illo tempore: vt Puerum doceo, nam filiū tuum doceo: Hic suscepit inimicitias cum Cæsare Octauiano, ergo morietur: Ante constitutam monarchiam ita erat, posteà non item. Sunt aliæ perpetuæ vel conditione, vel causa, vel rationali copula coniunctæ. Conditionalium aliæ sunt, in quibus ex conditione sequitur aliud pro statu præsenti rerum, non pro natura perpetua: vt, Si veneris, colloquemur: Si vis adferre pecuniam potes, inuenies me domi: Si filius venisset, salutasset patrem. Ex natura sunt, quum quod inferri significatur naturaliter ad alterum denotatur sequi, ac velut nasci: in quibus pro si, posset poni ergo: vt, Si homo currit, animal currit: homo currit, ergo animal currit. Istæ sunt complexiones de quibus hîc loquimur. Interdum rogatione ad vrgendum, quod est oratorum, & poetarum: vt apud Silium: Cur vni patriā si affligere fas est, vni sit seruare nefas? Complexio hæc vel de rebus sumit vires, vel de nostra intelligendi ratione, quæ nihilominus fundata est in rebus. Inter res sunt, quæ alias velut pariunt, vt causæ ex quibus aliæ simul sunt cum effectis rebus, veluti Sol & splendor: alię pręcedunt, vt pater filium. Tum effecta sine causis esse quædam non possunt, alia possunt: de quibus in prima philosophia disser

Particulares argumentationes.

differuimus. Aliæ ſunt res quæ alias ſtatim ſubſequuntur, aut præcedunt: vt prognoſtica, quæ etiam naſcuntur ex cauſis, & ordo rerum à natura ſtatutus. Nonnulla non queunt, aut non debent, aut non ſolent eſſe ſine aliis, vnde oriuntur coniecturæ prudentum, quorum eſt ex iis quæ anteceſſerunt, de venturis dicere: in quibus ſunt exempla, & comparationes. In his omnibus bonæ concluſiones componuntur ſeruata vtriuſq; rei natura, ac ratione: vt Ignis ardet, ergo fumus eſt: Cælum rubet veſpere, cras ergo erit ſerenum: Aurora eſt, ante horam erit dies. Sol lucet, dies eſt igitur. Eſt homo, ergo habet caput, & cor, & viuit. Catilina vir factioſus & nobilis propter egeſtatem ſumpſit arma contra rempublicam, ergo & hic egenus nobilis, inquieti animi ſumet. Naſica priuatus occidit Gracchũ ſeditioſum, decet ergo Ciceronem conſulem occidere Catilinam coniuratorem.

Vocum collatio.

In iis quæ mens noſtra è rebus accipit, ſunt ſigna rerum, nempe voces, quæ inter ſe collatæ aut pares ſunt, aut impares, aut oppoſitæ: in quibus aduerſæ, priuantes, negantes, collatæ, auerſæ in iſtis hoc modo inferimus par, & aſtruit par aſtructum, & tollit ſublatum: Eſt iuſtum, ergo æquum: non eſt iuſtum, nec æquum. Superius diſtributum aſſerit inferius aſſertum, & deſtruit deſtructum: Nulla virtus, ergo nec iuſtitia: Omnis virtus, omnis ergo iuſtitia. Inferius aſſertum ponit ſuperius non diſtributum, ſublatum tollit etiam non diſtributum. Homo, ergo animal: Nullus homo, ergo aliquod animal non. Quid ſi nullus ſit homo? dicet aliquis, iam non eſt animal ſupra hominem, qui nullus eſt: ſicut homo ſuperius non dicetur Troianis, quum nullus eſt Troianus, neque enim hic omnia coniicimus in intelligentiam, ſicuti quum de ſignificando ageremus, ſed ad res maxima ex parte. Hinc accipiunt vires concluſiones illæ, quæ à reſtricto exeunt ad laxius, vt à voce affecta ad ſimplicem: Eſt homo albus, ergo homo: Eſt canis Socratis, ergo canis, nam moderatum anguſtius eſt ſoluto, niſi ſit affectio ex earum ordine, quæ auertunt, aut tollunt: vt, Vita ſaxi, ergo vita: Homo pictus, ergo homo: Ferè omnia, ergo omnia. Sic à verbo ſubſtantiuo cui aliquid additur, ad idem ſimplex venitur: vt Eſt miſer, ergo eſt: quin etiam ab omni alio verbo: nam eſt, omnia capit, præter ea, quæ non tam in rerum natura eſſe intelliguntur, quàm in poteſtate, aut in animo

& cogitatione nostra, vt significat, denotat: quod genus est illud Aristotelis, Homerus viuit vt poëta:& Aristoteles dissentit à Platone. Philo Platonizat,& Plato Philonizat. Aliud est Chimæra, quàm Antichristus:ad mentem enim spectant hæc,non ad existentiam rerum. Relata vox in eo, quo refertur,& sublata tollit relatã,& posita ponit: Pater est, ergo filius est:Non est pater, ergo nec filius. non tamen sic, Video patrem,& filium igitur: in essentia enim relata sunt, non in videndo. Sic verò rectè, Si lædo hunc confœderatum, lædo & illum alterum:nam in hoc sunt confœderati. Aduersa, & auersa,& priuãtia magis se tollunt posita, quàm vel ponunt posita, vel tollunt sublata: Est album, est videns, est homo, nõ ergo nigrum, nec cæcum, nec equus. Non tamen si non est album, est nigrum:multa enim sunt media. Non est cæcus, videns igitur:nam catulus ante nonum diem non est cæcus: sed nec videns. Lapis itidem neutrũ est. Si tamẽ sint pugnantia absq; medio, vt sanum, ægrum, quod dicit Aristoteles, & in supposito iam apto,& congruente, alterum confirmatum interimit pugnans, ac vice versa: Non est hic homo cæcus, videns ergo:Non æger, sanus igitur. Ex istis complexionibus priores illæ quæ de rebus omnino sumuntur, nullius sunt artis certæ, sed cuiusque in sua: videlicet de hac iudicabit medicus, Accessio est febris, cor ergo palpitat plus iusto: de hac nautæ, Ludunt in sicco fulicæ, ergo instat tempestas. Istæ posteriores magis sunt dialectici, sed ita, vt id instrumentum vnusquisq; vsurpet in sua arte, neq; enim dialecticus de hac cognoscet, Triangulus omnis habet duos angulos rectis pares, ergo Isoscheles, nisi illã quoq; cognoscat,& Isoscheles est triangulus, quod docet geometria. Distinctæ sunt hæ cõnexiones,& varia acceperunt nomina, enthymemata, epicheremata, ascẽsus, descensus, cõparationes, exẽpla, epagogas, gradationẽ, soritas, dilemmata, Antistrephontes.

Enthymema.

Enthymema quid sit, non satis conuenit: sed inter plures constat esse imperfectũ syllogismũ, id est omnia argumentationum genera quæ proposuimus. Nam Rhetores quidã argumentationem ex cõtrariis vocauerunt, propterea quòd quæ ex illis fieret esset acutissima: ita nomen commune cessit in ius vnius tanquàm propriũ: quemadmodum Poëtam Græci Homerum vocant, Latini Virgilium.

Epicherema.

Ἐπιχείρημα aggressionẽ sonat. Non est genus argumentationis,

tationis, vt videtur, sed ad ordinē pertinet, vt in acie primani: est enim intentio, qua aggredimur propositum thema.

Ascensus est à singularibus ad vniuersale, descensus contrà: sed in priore cōiunctiuè ascenditur ad vniuersale distributum, disiunctiuè ad non distributum: sic etiam descenditur: de quo anteà memini. Exemplū est, quo aliquid persimile probatur. Scipio maluit exulare, quàm libertatē patriæ imminuere: ergo idē est cuiuis bono faciendum. Nam illa quæ per negationem enuntiātur, similitudinis sunt, ille non fecit, tu facies? quasi tibi non est faciendum. Comparatio in quam frequens exemplū incurrit, fit in tertio. Marcellus nō ademit victis libertatē in bello, tu adimes in pace? Aut à maiore, aut à minore, aut à pari: Non feretis vos exiguas contumelias propter Christum, cuius gratia Martyres profuderunt sanguinem, & vitam? Multi sola prudentia fulti affectiones suas habuerunt in sua potestate, non habebit vir sapiētiæ affectator? Socrates philosophus iniurias dissimulauit, idem te decet facere philosophū. Epagoge siue inductio & ascensum, & exempla capit. Socrates est in ea multus, tum artes omnes sunt sic inuentæ, ex singularibus experimentis, quæ sensus ostenderūt, collecta artis regula, mentis artificio: & si non rarò etiam singularia illa ad solum animū pertinent. Socrates ad aliquid probandū multa similia conferebat, vt quum in illis esset datum, puderet non dare in eo, de quo agebatur, quum versaretur illud in cōtrouersia. Rodolphus Agricola ascensum enumerationem, ἐπαγωγὴν inductionem vocat: quia ex aliquot inducitur auditor ad credendum. Itaque Epagoge est similium enumeratio partium, quæ per collationem eò peruenit, quò intendit.

Ascēsus. Descensus. Exemplum. Comparatio. Inductio.

Gradatio quum multa sic sumuntur, vt ex primo inferatur secundum, ex secundo tertium, atque ita quocunque alio numero: Quod Diophantus vult, mater vult, quod mater, Themistocles, populus Atheniensis, ergo quod puer Diophantus, & populus Atheniensis. Cicero Primo de Legibus: Quibus ratio à natura data est, eisdē & recta ratio data est: ergo lex, quæ est recta ratio in iubendo, & vetando: Si lex, ius quoque: at omnibus ratio, ius igitur datum est omnibus. Cuius norma ex Aristotele deducitur in categoriis. Quando alterum de altero prædicatur, vt de subiecto, quæcunque de eo quod prædicatur dicuntur, omnia etiā de subiecto di-

Gradatio.

cuntur: vt, Homo de homine hoc aut illo prædicatur, animal vero de homine, ergo & de hoc homine: is enim & homo est, & animal est. Itaque si duco genus à Cæsare, & ab Aenea: si ab hoc, & ab Anchisa: quoniam Cæsar ab Aenea Anchisæ filio. Item quicquid sequitur ad illationem bonę conclusionis, sequitur etiam ad propositum eiusdem.

Coaceruatio. Coaceruatio est, quum addendo vel detrahendo cumulo nusquam sisto, sed probo nec confici vnquam, nec destrui: vt de cauda equi apud Horatium, & de populo, & de aceruo tritici: quem si vnum granū non efficit, quid duo? si nec duo: nec tria, nec in quantocunque numero. Græci soron vel soritas nominant.

Dilēma. Dilemma est argumentū cornutum, in quo duobus propositis quodcunque eligas, capiere: Si ducis formosam, habebis communem: sin deformem, molestam. Si diues erit, ferenda: si pauper, alenda. Eiusmodi colligēdi ratione videtur significare Cicero Hortensium permultum vti consueuisse: nam in diuinatione aduersus Verrem sic inquit: Te verò Cæcili quemadmodum sit elusurus, quàm omni ratione iactaturus, videre iam videor: quoties ille tibi potestatem, opinionémque facturus sit, vt eligas vtrum velis, factum esse, nec ne: verum esse, an falsum: vtrum dixeris, id contra te futurum.

Antistrephon. Antistrephon quod à Cicerone nominatur conuersio, dissolutio est dilemmatis: Si ducis formosam, habebis voluptatem: at si deformem, non communem. Si diuitem, alet te: sin pauperem, nihil exprobrabit.

DE SYL

DE SYLLOGISMO.

EQVITVR vera, & germana, & perfecta argumẽtatio, quę à Gręcis syllogismus dicitur, id est collectio, à Cicerone, ratiocinatio. Nos de nomine non erimus soliciti, veteribus vtemur vocabulis. Ea non solùm in iis verbis, & ea significatione efficax est, sed seposita omni significatione, & in aliis eadem facie ac forma, id est nodi ratione, & cõgruentia partiũ inter se: quemadmodum docuimus: ideo propriè ad dialecticum pertinet, & huius vnius est artis. Diffiniatur autem nobis sic: Ratiocinatio est collectio trium enuntiationum, in quibus tertia quæ inferri significatur, ex duarum connexione naturaliter elicitur. Naturaliter dico, vt aliud nihil sit extrinsecus necessarium, sed natura sua ex eis nascatur sine supplemento intelligentiæ: nam qui eo indiget, perfectus syllogismus non est. Vel sic: Syllogismus est comparatio duorum ad tertium, ex qua nascitur illorum duorum habitus inter se, vt vel nectantur, vel dissoluantur. Huius hæc est in natura ratio: quoniam quæcunque vni tertio congruunt, inter se congruunt: & quæ inter se congruunt, eodem modo congruunt tertio: vt si Isoscheles sit par duobus angulis rectis, & Schaleron sit item par duobus angulis rectis, Isoscheles & Schaleron pares sunt. Et contrà: non tamen consequitur, vt si tertio alicui non sunt apta, nec inter se sint: neque enim Isoscheles & Schaleron cõgruunt circulo. Ideo ex merè negatiuis nihil infertur. Et quæ vna in parte congruunt illius tertii, non necesse est congruere inter se: vt isoscheles & quadratum congruunt cum Schaleronte, hoc in angulo recto, illud in acuto, nec tamen vllo modo cõngruunt inter se: ac ne si totum quidèm, vt angulus acutus totus conuenit cum parte Isoscheli, & rectus cum parte quadrati, illa tamen inter se sunt omnino diuersa: ideo nec aliquid efficitur, quũ medium est in vtraque particulare: de singularibus aliâs dicemus. Videndum etiam ne quod in parte dictum est priùs, in toto concludatur: quocirca haud ritè ex non distributo dstributum colligitur. Sed quatenus quum vnum con-

Ratio syllogismorum.

gruit,alterum non congruit, illa duo non necesse est omnino vel congruere: vel non congruere, ideo ex negatiua & affirmatiua negatiua elicitur: ex vniuersalitate & particularitate particularitas: semper enim minus est ac deterius quod exprimitur. Tota vis syllogismorum in eo est sita,vt ex vniuersalitate inferatur vniuersalitas, vel particularitas, ex negatione negatio, ex affirmationibus affirmatio. Videndum vt integre sumatur medium, & quicquid in præmissis non est medium, nec pars medii, conferatur in intentionem nihil addendo, aut detrahendo, quod quidem sensum variet, & seruata eadem significatione verborum, ne fiat æquiuocatio, vel amphibologia. Ergo sumuntur hæc omnino congruere, & partim congruere:nam ex non congruere per se nihil efficitur. Quocirca sint in medio pro omnino congruere, omne: pro partim, aliquod: in vtroque decem fiunt collationes seu connexiones quas combinationes nostri nominant: medium sit a, extrema b c. Medium vt mensura est duorum, ideo postquam perfunctum est metiendi munere, foris remanet: ratio & habitus quidam illorum duorum consideratur,hoc enim quærebatur per mensuram: quare in id quod efficere & comparare volumus, medium non intrat. Terminus qui in prima sumitur cum medio dicitur maior terminus, qui in secunda minor: pronuntiationes ipsæ prima nominatur vulgo maior, minor altera: præmissæ ambæ. Capella primam assumptionem, alteram propositionem, tertiam illationem: in quo sicut arbitror,commutatæ sunt voces. Nam Cicero quem ille sequitur,contrà, item Quintilianus qui maiorem enuntiationem vocant propositionem, minorem assumptionem: alii maius & minus assumptum,siue sumptiones. Tum directè concludere, vt maius extremum dicatur de minore: indirectè contrà. Capella directum inferre, ac reflexum. Explanemus hæc per exempla aptè ad vsum.

Directè cōcludere & indirectè.

Comparationes sunt istæ: Si aliqua pars a capit totum b, & aliqua pars b capit totum c, c totum capietur ab a: vt si tres trianguli pingantur, quorum vnus b sit maximus, & capiet alterum a, tertius sit minimus intra a, qui sit c: ita dicimus si omne b est a, & omne c est b, omne c est a. Adhibeatur regula, quam diximus esse canonē artium omnium, & vitæ totius: si manente proposito, illatum infirmetur,

duo

duo contradicentia concedentur, videlicet aliquod c non est a, & idem est a: nam si non omne c est a, sit sanè illud c, d: tum si omne c est b, etiam d erit b: & si omne b est a, etiam d erit a: alioqui non omne b erit a, nempe d: ita hoc d erit a: atqui idem ipsum non erit a. In iis quæ concludunt directè ex contradictorio consequentis cum minore, infertur contradictorium assumptionis. Hæc est via ad facilius inueniendam rationem examinandæ bonæ connexionis. Verùm capiamus, quò res fiat distinctior, & explanatior, non literas iam, sed voces significantes: Omnis virtus est bonũ, iustitia omnis est virtus, omnis igitur iustitia est bonum: non quin sine significatione res sit ex sola structura valida, sed minùs perturbatur ingenium in significantibus, quàm in literis propter minutiam earum. Quòd si concluditur omnem iustitiam esse bonum inferetur etiam aliquam iustitiam esse bonam: scilicet ad omne sequitur aliquod: etsi aliquam iustitiam esse bonam, etiam aliquod bonum esse iustitiam: nam hic tantùm transponuntur verba, sensus restat idem. Quocirca de iis quæ adæquantur, aut se subsequuntur, rarius loquar: putabo enim dictum de alteris, vbi de alteris præcepero, Itaque prima hæc forma vocetur à nobis, vt vulgo Barbara: ne in eo, quod nihil refert, affectatè videamur discedere à trita & vulgari via: in quo satis liquet ex vniuersalitate confici vniuersalitatem, ex particularitate nõ nisi particularitatem: quoniam b quod erat particulare in ratione, tale est in iudicio illationis. Licebit omnes formulas regulare per normam illam, quam posuimus de congruentia duorum ad tertium. Sed vt apertiùs & compendiosiùs præcipiamus, omittetur deinceps: satis fuerit de principio attigisse, vnusquisque per se examinet: nam hæc seorsum meliùs intelliguntur, quàm in tumultu. Secunda coniunctio: Si omnis virtus est bonum, & aliqua iustitia est virtus, vtique iustitia aliqua est bona: nam detur oppositum, nulla iustitia est bona: ergo neque hæc iustitia, quæ est virtus per assumptum: ergo aliqua virtus non est bona, & tamen omnis virtus est bona: hæc dicitur Darij: ex particularitatibus collecta est particularitas, id est, quæ in præcedentibus fuerant particularitates, manent in consequente. Tertia, Si nulla virtus est bonum, & omnis iustitia est virtus, nulla virtus est bonum: detur diuersum, aliqua iu-

Barbara.

Darij.

ſtitia eſt bona,& eadem eſt virtus,aliqua ergo virtus eſt bo-
Celarent. na:ſit Celarent. Quarta, Si nulla virtus eſt bona,& aliqua iuſtitia eſt virtus,aliqua iuſtitia non eſt bona.Sumatur oppoſitum,Omnis iuſtitia eſt bonum:ergo hæc iuſtitia eſt bona,indico illam, quæ per ſecundam eſt virtus:ergo hæc vir-
Ferio. tus eſt bona, & tamen nulla virtus eſt bona:ſit Ferio.Quinta,Si omnis virtus eſt bonum, & aliqua iuſtitia non eſt virtus,nihil efficitur:collatio eſt vt vocant inutilis:quippe proceditur à non diſtributo ad diſtributum : bonum ſit maius virtute,& iuſtitia æqualis,aut minor bono:omnis homo eſt animal.aliqua ſubſtantia ſenſibilis non eſt animal:niſi quis ſic colligat , ergo aliqua ſubſtantia ſenſibilis , aliquod animal non eſt : vt animal non diſtribuatur. Sed nemo ſic loquitur.Ideo Petrus Mantuanus, & alii ſophiſtæ has vocant de inconſueto modo loquendi. Sexta,Omnis virtus eſt bonum,nulla iuſtitia eſt virtus,non poteſt hæc naſci,nulla iuſtitia eſt virtus , nec aliqua iuſtitia non eſt virtus : nam bonum quod non erat prius vniuerſalitas , nunc fit. Inſtaretur, ſi bonum ſuperius eſſet ad iuſtitiam : animal , lapis, homo.Sed ſic indirectè, Aliquod bonum non eſt iuſtitia, tunc omnia remanent, vt oportet,cedo repugnans.omne bonum eſt iuſtitia : hoc igitur bonum,quod etiam eſt virtus,ſecundum priorem aſſumptionem : quare hæc iuſtitia eſt virtus,
Fapeſmo. quod eſt contrarium Secundæ : Fapeſmo vocatur. Iam veniamus ad ſextam,Si omnis virtus eſt bonum,& omnis virtus eſt iuſtitia,aliqua iuſtitia eſt bona:detur aliud,Nulla iuſtitia eſt bonum,ergo neque hæc iuſtitia:oſtenſa illa,quæ ſit virtus per minorem : itaque hæc virtus non eſt bona , & tamen omnis virtus eſt bona : vniuerſalis non poteſt inferri, omnis iuſtitia eſt bonum,ſumamus virtutem minorem bono,& iuſtitiam maiorē bono : Sic omnis homo eſt animal, omnis homo eſt corpus:nec contrà:nam itē contra ſumam.
Darapti. Sit hæc Darapti. Septima, Omnis virtus eſt bonum, aliqua virtus eſt iuſtitia , aliqua iuſtitia eſt bona : repugnans enim eſt, nulla iuſtitia eſt bonū , ergo nec illa iuſtitia quæ eſt virtus,iuxta ſecundam:quare nonnulla virtus non eſt bona : &
Datiſi. tamē omnis virtus eſt bona.Sit Datiſi. Octaua,Omnis virtus eſt bonum,nulla virtus eſt iuſtitia,ergo aliquod bonum non eſt iuſtitia:reducitur ad Fapeſmo conuerſione minoris, Nulla iuſtitia eſt virtus:& tunc facilè probatur ad regulam,

vt factum est, ideo huic nomen ne imponamus, quandoquidem omnino pendet ex alio: si quis tamen nomen requirit, vocet sanè Fapello. Nona, Omnis virtus est bonum, aliqua virtus non est iustitia, non producunt hanc, aliqua iustitia nõ est bona, si iustitia sit minor bono: omnis homo est animal, aliquis homo non est Hispanus, ergo Hispanus non est animal: à non distributo ad distributum concluditur, sed vel illa nascetur de inconsueto loquendi more, aliqua iustitia bona nõ est: vel hæc indirectè, bonum non est iustitia. nam si quis non acquiescit, transeat ad aduersum, omne bonum est iustitia, atqui virtus omnis est bonum, quare omnis virtus est iustitia: quod est contradictorium assumpti. sed accipit vires à Barbara, ideo etiam relinquatur: sit tamen, si quis velit, Barboco. Decima, Nulla virtus est bonum, omnis virtus est iustitia, non potest inferri vniuersaliter, nulla iustitia est bonum, si iustitia sit superior bono: nullus lapis est homo, omnis lapis est substantia, ergo nulla substantia est homo: sed sic, Aliqua iustitia non est bonum. Detur oppositum, omnis iustitia est bonum, ergo & illa iustitia, quæ est virtus: itaque aliqua virtus est bonum, & nulla virtus est bonum. Felapton dicitur. Vndecima, Nulla virtus est bonum, aliqua virtus est iustitia, aliqua iustitia non est bona. Detur diuersum, Omnis iustitia est bonum, ergo & hæc, ostensa illa quæ est virtus: & tamen nulla virtus est bonum: dicitur Ferison. Duodecima, Aliqua virtus est bona, omnis virtus est iustitia, ergo aliqua iustitia est bona. Cedò oppositum, Nulla iustitia est bona, ergo nec illa, quæ est virtus: quocirca aliqua virtus non est bona, & tamen omnis virtus est bona: dicitur Disamis. Tertiadecima, Aliqua virtus est bona, nulla virtus est iustitia, non infert, aliqua iustitia non est bona: nam ascenditur à non distributo ad distributum, fit apertum, si virtus sit amplior quàm iustitia: Aliquis lapis est substantia, nullus lapis est animal. Sed sic indirectè concluditur, aliquod bonum non est iustitia. Detur aliud: Omne bonum est iustitia, ergo & illud bonum quod est virtus. Itaque virtus est iustitia, & tamen nulla virtus est iustitia: vocetur Ferisco, nam ad Ferio pertinet, si quis assumptionem conuertat, & de maiore fiat minor. Quartadecima, Aliqua virtus est non bona, omnis virtus est iustitia, ergo aliqua iustitia nõ est bona. Concedatur op-

Fapello. Barboco. Felaptõ. Ferison. Disamis. Ferisco.

positum, Omnis iustitia est bonum, & omnis virtus est iustitia, ergo omnis iustitia est bonum : quod cõtradictorium propositionis ex Barbara sumit vires: sed forma per se solet
Bocardo. poni, Bocardo dicta. Quintadecima. Omne bonum est virtus, omnis iustitia est virtus, nihil efficitur ob medii particularitatem in vtraque. Decimasexta, Omne bonum est virtus, nulla iustitia virtus, nulla iustitia bonũ: nam ponatur, aliqua iustitia est bonum, ergo aliquod bonum est iustitia: ostendo illud bonum, quod est virtus, per priorem, ergo aliquod bonum est virtus, quod est oppositum secundi assumpti: vocatur Camestres. Sextadecima, Omne bonum est virtus, aliqua iustitia non est virtus, aliqua iustitia non est bona: nam si omnis iustitia est bonũ, ergo & ista iustitia, illam indico quæ non est virtus: itaq; & hæc iustitia est bona, quę non est virtus, aliquod igitur bonum nõ est virtus, quod est
Came-stres.
Baroco. contradictorium maioris: dicitur Baroco. Decimaseptima, Nullum bonũ est virtus, omnis iustitia est virtus, ergo nulla iustitia est bonum : nam si non acquiescis, sit ergo aliqua iustitia bona, & omnis iustitia est virtus: sumo hanc iustitiam, quæ est bonum, eadem est virtus, ergo aliqua virtus est bona, quod est contradictorium propositionis: vocatur Ce-
Cesare. sare. Decimaoctaua, Nullum bonum est virtus, aliqua iustitia est virtus, aliqua iustitia non est bona : repugnat intentioni, omnis iustitia est bonum : indico ergo illam iustitiã, quæ est virtus, ergo aliqua virtus est bona, quod est contra-
Festino. dictorium assumpti prioris: Festino dicitur. Sunt aliæ collationes, quæ tantùm ab iis quæ modò positæ sunt, transmutatione sumptionum distant : vt quum dicimus, Omnis virtus est bonum, & omnis iustitia est virtus, si dicatur, Omnis iustitia est virtus, & omnis iustitia est bonum. In istis eodem modo cõcludetur, quo in aliis, sed indirectè: vt apud illum, Omne peccatum est actio, omnis actio voluntaria, ergo omne peccatum voluntarium. Et apud Ciceronem, Quod est bonum omne, laudabile est: quod laudabile est omne, honestum est, bonum igitur quod est, honestum est: Si quis tamen velit directè concludere, hoc tantùm deuitet, ne à particularitate ad vniuersalitatem transeat: Omnis iustitia est virtus, omnis virtus est bonum, ergo aliquod bonum est iustitia. Quapropter collectiones sunt septemdecim : quas licebit in tres ordines distribuere: vt

quum

quum medium in altera est obiectum, in altera dictum existat primus ordo: quum in vtraque dictum, secundus: quum in vtraque obiectum, tertius. In primo ordine sunt hæ formæ, ac velut gradus, Barbara, Darii, Celarent, Ferio, Fapesmo. In secundo, Camestres, Baroco, Cesare, Festino. In tertio, Darapti, Datisi, Barboco, Felapton, Ferison, Disamis, Ferisco, Bocardo. Neque hic spectauimus quæ effata possent inferri, sed quæ sunt comparationes, quæ aliquid inferant. Reliquæ omnes siue collationes, siue combinationes aut sunt ex particularitatibus aut ex negantiis, aut vniuersale ex particulari concludunt, aut detortam aliquam intentionem ad insuetum loquendi morem. Nec comparationes attigi, quæ non sunt in communi vsu: Omnis virtus est omne bonum, iustitia est omnis virtus: nihil sunt hæc, nisi ad hoc reducantur, omnis virtus est iustitia: vt fiat secundi ordinis. Et illa, Omnis virtus est omne bonum, par est huic, Vnaquæque virtus est quodcunque bonum: nec à singulari differt, neque aliter potest esse vera: nam si duæ sint virtutes, & duo bona, non potest vllo pacto vera esse. Cæterùm formæ illæ primi ordinis efficacissimæ sunt, proptereà quod paratam ostendunt refutationem, si quis non assentiatur, & maximè congruunt naturæ: videmus enim rudes atque imperitos homines plurimùm illis vti, & acquiescere: idcirco alios etiam ordines ad illum volunt reduci posse, hoc est illos per hunc examinari, probarique: quod fit vel sumptis pronuntiatis paribus, seruatis eisdem terminis, vel minoribus, quæ à maioribus deducuntur conuersis vel commutatis propositis rationis, vel sumpto contradictorio illationis per aliquem aliorum modorum, cum altera assumptionum inferre contradicentem enuntiationem alterius. Et vnaquæque forma reducitur ad formam cum qua communem habet literam principalem sic, vt quam vocalem sequitur s, effati eius sumatur æquiualens: vbi p, sumatur quæ astrictior elicitur: vbi m, commutentur sumpta: vbi c, ad contradictorium deducitur: velut Cesare, Nullum animal est lapis, omne saxum est lapis, ergo nullum saxum animal: primæ æquipollens, quæ idem retrorsum valet, est hæc, nullus lapis est animal: fit in Celarent; nullus lapis est animal, omne saxum est lapis, ergo nullum saxum animal. In Baroco sic, omnis homo est animal aliquod Reductio

candi

candidum non est animal, ergo aliquod candidum non est homo. Sic, Omnis homo est animal, omne candidum est homo, ergo omne candidum est animal, in Barbara. Ratio horum omnium est, quod ad paria idem sequitur: vt quod ad bonum & iustitiam, idem ad iustitiam & bonum: & quod ex minori exprimitur, multò facilius è maiori: tum à contradictorio illati recurritur ad contradictorium propositi tanquam coticula probæ collectionis. Et quod diximus de illis subiectis & dictis distributis, idem dicendum & sentiendum in omni particularitate, & vniuersalitate: vt, Cuiusq; docti libri sunt accuratè perscripti, Budæus est vnus è doctis, illius ergo libri bene & diligenter sunt perscripti: Nullus superbus placet Deo, nunnulli hominum animi grati sunt Deo, aliqui ergo illorum non sunt superbi. Nullum ęquum iudicem video, Morus est ęquus iudex, illum igitur non video: ad eundem modum in cæteris. Si quis sumat semper, nunquam, aliquando etiam, aliquando non, omnia illa genera syllogismorum effinget, quæ priús. Obseruabuntur quę modò diximus, vt omnia sint paria. Claymōdus semper aliquid meditatur de literis, heri cōuenisti Claymondum, ergo heri conuenisti aliquid meditātem de literis. Eodem modo vbi vniuersalitas intelligitur: Virtus est bonū, iustitia est virtus, ergo bona. Senec. Ebrio nemo committit secretum sermonem, atqui bono viro committit, ergo bonus vir non est ebrius: in Felapton, nam & ebrius vniuersaliter capitur, & bonus vir. Quod de affectis quæritur possibile, impossibile, necessarium, per regulas est censendum. Possibile particulare est, particularius quàm quodlibet tempus verbi: impossibile vniuersale est negans: necessario vniuersale aiens: meminerimus, quid superiùs de vniuersalitate & particularitate admonuimus. Sunt quædam verba, quæ inuoluta rationem syllogismi perturbant, euoluta autem sunt facillima. Tota voluptas est in sensu, totus sensus in parte animæ brutali, tota ergo voluptas in brutali animæ portione: nam illud totum significat quicquid est eius. Similiter nullum animal præter hominem est capax religionis, elephas non est homo quum sit animal, ergo non est religionis capax. Sic enim explicatur, Nullum animal, quod non est homo, habet religionem, nullus elephas habet religionem: nam solus vniuersalitatem ad alterum extremum iacit, vt sit, omnes habentes

Reductio bonū ratio.

religionem sunt homines, elephas non habet, & cætera. Sunt qui valent in certis vocibus, in aliis non: vt pauci homines sunt in hoc campo, exercitus non est pauci homines, ergo non est in hoc campo: nihil concludes, si dicas, albi homines sunt in hoc campo, Aethiopes non sunt albi, ergo non sunt in hoc campo, in quo sint ipsi, & Germani. Singularitas périnde est, ac si esset quædam vniuersalitas: ideóque in ea probos syllogismos cótexueris, & quidem in tribus ordinibus. In primo ex aientibus: Ioannius legit, Gasparis filius est Ioannius, ergo Gasparis filius legit. Si maior sit negans: Socrates non disputat, Sophronisci filius est Socrates, ergo nõ disputat: non valet in minore, Socrates est philosophus, Plato non est Socrates, ergo non est philosophus: nam arguitur à non distributo ad distributũ, nisi dicatur, vt anteà, aliquis philosophus non est. In secunda ex affirmantibus: Orator est Cicero, phiosophus est Cicero, orator ergo aliquis philosophus est. Ex negatiua, aliquis theologus non est Vergara, aliquis theologus est Vergara, non conficitur theologum non esse theologum, sed theologum aliquem nonnullum theologum non esse. Et ex minore negatiua ad eundem modum. In tertio: Aristoteles est doctus, & ide est maritus, aliquis igitur maritus doctus. Et ex negatiuis: Socrates non fuit auri cupidus, Socrates fuit philosophus, aliquis ergo philosophus auri cupiditate caruit: at minore negatiua, Socrates est homo, & non est Troianus, non sequitur aliquem Troianum non esse hominem: sed sicut dictum est aliquem Troianum aliquem hominem non esse, Syllogismi in singularib⁹.

Sunt quidam syllogismi multiplices, qualis erat ille Socraticus: Amicorum omnia sunt communia, dii & homines boni sunt amici, deorum sunt omnia, ergo & bonorum hominum. Gradationem quidam vocant: ego vt sic non appellem, facit, quòd non semper posterius sequitur ex priore. Sed est geminus syllogismus, ad hunc modum: Quorumcunque amicorum omnia sunt communia, dii & boni homines sunt amici, ergo eorum omnia communia. Rursum, Quæcunque sunt deorum, sunt bonorum hominum, omnia quæ sunt, deorum sunt, igitur & bonorum hominum. Si quis velit gradationem nominare, nihil impedio. Syllogismi multiplices.

Syllogismi qui fiunt in comparatiuis & superlatiuis habent peculiarem quandam rationem: vt, Quisquis animum

excolit, melior est eo, qui negligit, studioso sapientiæ nihil est melius, animum ergo excolit. Quod optimum est, deesse beato non potest, sapientia & virtute nihil melius, his igitur vir beatus non caret. Et apud Ciceronem Secundo de Legibus: Quum omnia, quæ rationem habent, præstent iis, quæ sunt rationis expertia, nefasque sit dicere vllam rem præstare naturæ omnium rerum, rationem inesse in ea confitendum est. In relatiuis quæ referunt exactè, sumendum est antecedens cum relatiuo, aliter nihil proficit conclusio: Omnis homo qui se summittit, extolletur, vir sapiēs est homo qui se summittit, ergo extolletur. Non tamen sic, Vir sapiens est homo, ergo vir sapiens qui se summittit extolletur: nam in simili obiicitur, Vir stultus ac deploratus est homo, ergo vir eiusmodi, qui se summittit, extolletur: quum nullus sit talis. In iis quæ referunt genus, satis est sumere antecedens, vt, Omnis sophista est rixosus, qui & cauillatur, Lucianus est sophista, ergo rixosus, qui & cauillatur. Similiter omnis iustitia & fortitudo, Cato vel Cicero pro simplicibus sunt: coniunctio naturæ est vniuersalitatis, ac proinde vtrunque necesse est esse verum: quocirca ab illa ad vtranque eius partem ritè colligimus, non autem retro agimus. Obediendum est & Deo & homini in potestate, ergo homini in potestate. A negatione partis contradictorium totius concluditur: nulla est in dissidio respublica, ergo non & in dissidio est respublica, & magistratus auari rectè administrant: quæ est disiunctio, à qua ad nullam partem valet complexio, sed à parte ad illam. Similiter à disiunctiua, si quis tollat vnam partem, ponet alteram: Theologus vel curat animum suum, vel alienum, non curat suum ergo alienum: non reflectitur, nam potest vtrunque facere. Sed qui disiunctionis alteram partem veram volunt, alteram falsam, bene putant argui à positione vnius partis ad sublationem alterius: vel sedet, vel edit, sedet, non ergo edit. Sic Cicero pro Cluentio: Vnum quidem certè nemo erit tam iniquus Cluentio, qui mihi non concedat, si constet corruptum illud esse iudicium, aut ab Habito, aut ab Opianico esse corruptum. Si doceo non ab Habito, vinco ab Opianico: Si ostendo ab Opianico, purgo Habitum: non videtur in genere bene colligi, nam potuit corrumpi ab vtroque: etsi non in illis, certè in aliis: quemadmodum supra demonstraui,

posse

posse partes omnes disiunctionis veræ veras esse. Iam à conditionali. Qui ponit conditionem, ponit sequens, qui tollit sequens, & conditionem, non vice versa. Si est virtus, est bonum: est virtus, ergo bonum, non est bonum, ergo nec virtus. Si est virtus, non est bonum: est virtus ergo non bonum: est bonum, ergo non virtus. Si non est virtus, est bonum: non est virtus, ergo bonum: non est bonum, ergo virtus. Si non est virtus, nec bonum: non est virtus, ergo nec bonum, est bonum, ergo virtus. Hi quidem syllogismi, quæ est mensura & regula, qua alias argumentationes censemus. Nam enthymema fiet vniuersaliter bonum, si ad eum reducatur. Sed enthymema est bifarium, aliud quod ex significationibus verborum valet, vt homo currit, ergo animal mouetur: aliud quod quadantenus ex verbis, vt quod habet aliquid in vtroque pronuntiato idem, obiectum videlicet aut dictum: sicut Socrates verè philosophatur, Socrates ergo contemnit opes & gloriam. Socrates nihil habet arrogantiæ, ergo philosophus aliquis nihil habet arrogantiæ: & hoc solum reducitur ad vnum syllogismum: illud prius ad multa. Quod fiet primum medii inuentione, proposito themate quod velis probare, aut improbare: vt homo est albus, non est homo albus. Videndum primùm quid superius, qui inferius, quid oppositum, aut alienum ab iis terminis, qui in argumentatione sunt positi: vt quum sumo homo & album, homini superius est animal, corpus, substantia: inferius Troianus, Romanus: nihil est aduersum: auersa aut separata sunt ea omnia, quæ non sunt homo puta leo, lapis, odor, sapor: albor, coloratum superius, hoc album interius: candidum par nigrum contrarium, separatum, viride, lætitia, odor, sapor. Ad concludendum affirmanter aliquid, oportet id pro medio sumere, quod vtrique terminorum competat. Ad cõcludendum neganter, non quod ab vtroque discrepet, neque enim ex negantiis quicquam conficitur, sed quod vni conueniat, alteri non. Ad vniuersalem affirmatiuam medium oportet esse maius, aut par eo, quod distribuitur: minus, eo quod non distribuitur, si vtrique sit æquale, omnia erunt in confecto æqualia. vt omne risibile est corpus: medium erit homo, vel animal, ad hunc modum: Omne animal est corpus, omne risibile animal, itaque & corpus: colligitur solũ in primo ordine, ideo in altera oportet distribui, tunc

Reductio enthymematis.

Inuentio medii.

tunc erit minus, aut par. Ad particularem annuentem nihil impedit medium minus esse vtroque: omnis homo est animal, omnis homo est substantia, aliqua substantia est animal: hæc infertur in primo & tertio ordine: in primo sic, omnis homo est substantia, aliquod animal est homo, ergo & substantia. Ad vniuersalem abnuentē medium vni nullo modo congruat, atque in hoc incumbat negatio: altero erit maius, aut par, & hoc affirmabitur: iustitia, voluptas, bonum, istud erit medium: nullum bonum est voluptas, omnis iustitia est bonum, nulla ergo voluptas bona: hæc infertur in primo & secundo ordine: ideo in vniuersali non distribuitur affirmatiua, tunc erit maius aut par: nam ea est assumptio. Ad particularem negantiæ vt mediū ab eo, in quod incumbit negatio, tollatur, vel totum à toto, vel totum à parte, alteri congruat quomodocunque: fit in tribus ordinibus: si totum omnino à toto tollitur, fit in Ferio, Féstino, Felapton, Ferisco, Fapello: in quibus prior est vniuersalis abnuens: si à parte fit in Baroco, & Bocardo, & Barboco, in quibus altera est particularis negantia. Proprius iam de enthymemate. In omni enthymemate, aut est maior cū illatione, aut minor cum illatione: hîc deest maior, illhic minor. Sermo communis, & oratores, qui sermoni communi se accomodant, enthymematis ad persuadendum magis vtuntur, quàm expressis ac perfectis syllogismis: & omittunt eá potissimùm partem argumentationis, quæ adeò est facilis ex se, & cuiuis exposita, vt sorderet si explicaretur, ac generaret fastidium, tanquam diffideret auditori, qui dicit: eodem modo in epagogis duo aut tria exempla pro omnibus putāt sufficere. Solent reduci enthymemata ad primum aut tertium ordinem: ad secundum verò perrarò. Quum obiectum est idem, non potest reduci ad tertium ordinem: nam medium ingrederetur confectionem, reducitur ad primum. Si dictum est idem, potest ad vtranque: nam si eius quod illi additur pro supplemento, obiectum congruit obiecto, existit in tertio: si obiectum dicto, in primo: quādo dictum dicto, in secundo. Quando verò desit propositio, quando assumptio, hoc est eius cognoscere, qui viderit, quid desideretur ad perfectam probationem. Reliqua enthymemata, quæ nihil habēt commune, ad plures syllogismos reducuntur: homo currit, ergo animal mouetur: infertur hæc sic, ho-

mo currit, omnis homo est animal, ergo animal currit: tum sic, animal currit, quicquid currit mouetur, ergo animal mouetur. Ad explorationem siue syllogismi, siue cuiuscunque consecutionis nulla est certior coticula, quàm, vt sæpe admonuimus, contradictorium intentionis repugnare vel toti rationi, vel cum vna parte eius repugnare alteri, & rem deduci ad concessionem duarum contradictoriarum: qua examinatione nulla est euidentior in natura. Hinc sequitur hoc dogma: Consequens semper meliore est conditione quàm antecedens, aut certè pari Nam si quid boni habet ratio, intentioni communicat, non contra. Si quid verò habet incommodi consequens, in argumentum refundit: semper liquidius est, & purius, quod exprimitur. Si propositum verum, & intentio: si propositum necessarium, & intentio: alioqui poterit dari verum antecedens illati falsi: si possibile est antecedens, & quod conficitur: si quid cõgruit cum sumptione, & cum intentione, nõ econtrario: quippe antecedens potest esse falsum, consequente vero: vt studia sunt bona, ergo ab omnibus expetuntur. Si quid sequitur ad illationem, sequitur ad præcedens: nam quod ad posterius, & ad prius, vnde posterius: quum semper prius sit potentius, quippe ex his omnis homo est albus, & omne rationabile est homo, sequitur hæc, aliquod rationabile est album: ad quam non sequitur omne rationabile est album, quod tamen ex prioribus nascitur. Si quid repugnat sequenti, & præcedenti, non verò inuicem: quandoquidem cum antecedente illo priori pugnat hæc, aliquod rationabile non est album: non tamen cum intentione consequenti. Similiter in nobis ex rebus, si argumentum est scitum, est intellectum, est concedendum, & illatio: quum hæc neganda aut dubitanda, & ratio. Nam in hac collectione, omnem binarium scis esse parem, ergo & hunc, quem tego veste: deest minor, & hic est binarius. Quòd si quis de consequente probæ conclusionis incipiat ambigere, ea dubitatio ad antecedens se porrigit, de quo fortasse nihil priùs ambigebat: vt, Quæ duo sunt in tertio paria, sunt ipsa inter se paria: a & b sunt paria c, ergo & ipsa inter se, quum c indepræhensibili discrimine excedit a, & exceditur à b: b vero perceptibili ipsum a, propositionem putat se scire, assumptionem credit se oculis cernere, in confecto intelligit se captum: refert pedem, & recurrit ad prio-

ra, vt fraudem inuestiget.

De reflexis & insolubilibus.

Restant captiones pseudomenorum, quæ à recentioribus reflexa nominantur, propterea quòd de se loquantur, & in seipsas reflectant veritatem aut mendacium, sed hoc crebriùs: ideo à Græcis dicta sunt ψευδόμενα: vt hæc enunciatio est falsa, demonstrata ipsa eadem: omnis vniuersalis significat aliter esse quàm est, Epimenides dicit omnes Cretenses esse mendaces, & ipse est Cretensis, ergo & ipse mendax, si mendax, ergo non ei credendum: & dicit Cretenses esse mendaces, ergo non credendum: sunt igitur veraces, & illis credendum: at hic Cretensis, ergo ei credendum: quale est quod Psalmista inquit: Ego dixi in excessu meo, omnis homo mendax. Apud Lactantium quidam admonitus est per quietem, ne haberet fidem somniis: quęro habebit ne illi fidem, an non? Si credit illi, credit somniis: si non credit somniis, credit illi. Et crocodilinæ: vtrum reddam tibi filium, an non reddam? Dic verum, alioqui non recipies. Sic dicis redditurum, retinebo, quia es mentitus. Si non redditurum, retinebo, vt sit verum: nam si redderem, esset falsum, & ita essem nihilo minus retenturus. De Protagora Sophista Abderitano, & Euathlo eius discipulo, notum est illud de pacta mercede, quod Aulus Gellius refert. Idem Protagoras dicebat, omnes omnium opiniones esse veras, Socrates Platonicus refellit eum sic, at multi opinantur hoc esse falsum, ergo ita est: falsum ergo opiniones omnes esse veras. Idem Socrates dicebat se nihil scire, & hoc erat aliquid, non ergo nihil sciebat. Pseudomenorum meminit Marcus Cicero quarto Academicarũ quæstionum, & in libello de Fato: à quibus dicit vehementer fuisse Stoicos perturbatos, qui ea inexplicabilia nominarũt, aculeos & tortuosum genus disputãdi: quæ colligauit magis Chrysippus, quàm dissoluit: ita vt hæc à regula illa exceperint, omne effatum verum esse aut falsum: idcirco etiam & à nostris hominibus insolubilia nominantur. Sed harum omnium quæstionum vna est profligatio: quoniam verba, sicut instrumenta aliis rebus accõmodantur, nõ sibi: neque enim cultellus sibi scindendo est repertus, aut malleus sibi tundendo, sed aliis rebus: sic in verbis semper alia sunt censenda, per id quod dicitur, non idem ipsum, nisi fortè in quibusdã iocosis & pueriIibus: vt hæc scripta sunt minio: nam serio quum loquimur

mur hæc ſcripſi tibi ad Calendas Octobres, de ſuperioribus ſignificatur, aut ſequentibus, non de eo ipſo: vt ſæpe Cicero ad Atticum, & alibi: Hæc habui de amicitia, quæ dicerem.

Hæc tibi dictabam templum poſt putre Vacunæ.

Similiter quum dicimus, omnis homo mendax, alii omnes, & ego, ſed non in hoc. Iam minimè credendum ſomniis, aliis vtique: omnes Cretenſes mendaces præter illum, & ille: ſed non in eo ipſo, quod dicit. Quum vicero primam litem, reddam tibi mercedem, ſed non de hac iſta re. Crocodilinæ interrogationi nihil poteſt reſponderi: proponat alia, quæ in ſe non retorqueantur: nam ad illam nihil poteſt aliter verius dicere, aut aptius, quàm ſe neſcire: aut aliquid argutum ridiculum. Tum omnes omnium opinionum eſſe veras aliis de rebus. Quidam dixerunt ſe nihil ſcire, ne hoc quidem metu argumenti illius. Atqui nec Socrates ignorabat ſe eſſe, & hanc Xantippem eſſe vxorem ſuam, & hunc eſſe Platonem diſcipulum ſuum: cæterùm ad perfectam quandam ſcientiam dictum illius pertinebat. Quidam minimè neceſſariam exceptionem addiderunt: Socrates nihil ſciebat præter id vnum: vt Varro in Academicis quæſtionibus Ciceronis.

***

POSTERIORIS, QVI EST DE CENSVRA VERI ET FALSI LIBRI FINIS.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS VALENTINI,

De inſtrumento probabilitatis Liber.

ENS humana, quæ eſt facultas veri cognoſcendi, naturalem quandam habet cognationem atque amicitiã cum veris illis primis, & tanquam ſeminibus, vnde reliqua vera naſcuntur, quæ anticipationes atque informationes nominantur, à Grçcis κα-ταλήψεις. Hinc Platonis eſt orta opinio, recordari nos, non addiſcere: & animas hominum, magnarum, multarúmq; rerum habuiſſe cognitionem, priuſquam in corpus mergerentur: ſed profectò non magis, quàm habẽt oculi notitias colorum, priuſquam ex matris vtero in hanc lucem prodeant: poteſtas ea eſt ad iſta, nõ actus. Ex principibus illis veris, paulatim alia vera colligit, ſicut ex ſeminibus ſtirpes creſcunt. Sed nouitas omnis admirationem parit, quç poſtquam aliquandiu in ea ſubſtitit mentis acies, ſtimulat ad quærendum, atque inueſtigandum. Ea prouincia iudicio mãdatur: vnde aſſenſio ſequitur eius, quod iudicatum eſt verum, & quaſi acceſsio: diſſenſio autem & auerſatio ab eo quod falſum. Eſt medium quiddam, quum neutrum horum agit: quod contigit vel ambiguitate diſtracto iudicio argumentorum momentis in varias partes, qui eſt motus & nutatio iudicii: vel quieſcente iudicio, quum à quo impellatur, nõ habet: & aſſenſio vnius, eſt oppoſiti diſſenſio, ac vice verſa. Aſſentitur ſimpliciter, hoc eſt, hoc non eſt: aſſentitur, ſed pedetentim, & cautè, nonnihil addubitãs, arbitror, opinor, credo: quum animus, quò argumentum impulit, ita adhæreſcit, vt tamen ſecurus non ſit, & fieri aliter poſſe putet: infirmiùs etiamnum adhæret, quum

Aſſenſuũ differentiæ.

quum illa exeunt, suspicor, coniecto, ni fallor, videtur: & per negationem, non credo, non arbitror, non suspicor, non memini. Assentitur firmè, & securè & omni semoto dubio, quum dicit, scio, cōpertum, exploratum habeo. Aut per negationem, nempe assensum firmum contrarii: Res est impossibilis, incredibilis, fabula, cōmentum. Quis credat? Tu id credis? quę interdum habent dubitationem, & admirationem magis, quàm assensum contrarii confirmatum. Ironia pro dissensione est, Sanctus & diligens prætor Verres: Homo infans & stultus Cicero. Ex admiratione nascitur quærendi cupiditas: in qua primus aggressus vocatur quæstio, qua volumus scrutari de essentia, aut inhærete alicuius rei, siue foras exeat ad aliū, siue intra seipsum subsistat, qui quærit. Quæstionum aliæ simplex quoddam responsum postulant affirmationis aut negationis sine argumēto: vt, Dic mihi Dameta, cuium pecus? quæ interrogationes nominantur: aliæ rationem & argumentum requirunt, aut certe fusiorē explicationem, quæ propriæ quęstiones. Græci ἐρώτημα interrogationem, πύσμα quæstionem dicunt: quāuis hæc interdū in linguis cōfundūtur. Rogat quisque vel de re, quid sit, aut cuiusmodi, quemadmodum affecta, quæ sunt infinita: nisi quis forte redigere ad ea loca argumentorum velit, de quibus statim loquemur: vt totidem ex rebus quæstio existat, ex quot argumenta, per quæ satisfit quæstioni. Rogat item de assensu aliorum: Quid tu sentis? Quid populus? Quid senatus? Quid Aristoteles, aut Cicero? Interdum seipsum. Ego ne id credam? mane: expendamus acriùs. Tum venit ad inquisitionē eorum, per quæ vel probando vel improbando acquiescat: cuius hæc est via: Mens nostra in extrema rerum facie sensuum cognitionem, atque arbitrium velut ducem sequitur, sed quem ipsa interdum deflexum de via iudicio suo reuocat: tum ex iis, quæ à sensibus didicit, attollit se altiùs, ac penitiùs se condit in rerum intima: aliaq; assequitur, & eruit occulta atque abstrusa: sic tamen vt aditus ad incognita, sint priùs cognita: ad incerta verò sint certa: credibilia quoque ac verisimilia ad ea de quibus ambigit. Necesse est enim vt in assensu gradus attollat gradum, & sequentium adminiculum sint, quæ præcessere. Neque fieri potest vt in cursu ad metam perueniat, qui medium priùs non attigit: nec in tenebris spectari quid potest, nisi lucem admoue-

Quæstio.

ris:ita neq; dubia & tenebris obscurata cerni vnquam poterunt,si non lux aliqua affulgeat ex iis,quæ nos velut spectata iam habemus, ac certa. Eundem admodū in mensuris,in ponderibus res ipsa nos docet,vt quæ sunt iam nobis cōperta & explorata,quæ probabilia & verisimilia reddāt ea,quibus pro censura admouerentur talia,siue quòd consentanea sibi sint,siue quòd dissideāt.Incredibile memoratu est,quot, & quàm varias ad veri inuestigationem rationes humanum ingeniū ineat,ac tentet, haud aliter quàm qui rem magnopere abditam in tenebris inquirunt. Confirmant dubia ita esse aut non esse duorum modorum altero,aut quia aliquid sit,aut quia non sit:vt,An charus quis Deo?charus,quia pacis & concordiæ amicus, & quia fluxas res non amat: non charus,nam concordiam habet inuisam,& amat immodicè suum corpus. Ergo est argumentum id,quod iam creditum ad fidem rei nondum creditæ sumitur.Ordo verò eorū,quæ creduntur hic est.

Argumētum.

Ordo credibilium.

Primam fidem arbitramur esse sensuum,hanc vulgus certissimam esse ducit,nec falli se ab illa posse:vnde sunt illa,Et vocem his auribus hausi:Ego hisce oculis vidi.Et Dominus in Euangelio,Quæ vidimus,inquit,testamur. Apud Plautū quidam pluris facit oculatum testem vnum, quàm auritos decem.Sed falli nonnunquam oculorum obtutum,& aliorū sensuum aciem,res est quotidiana, vitio suo, aut medii, aut obiecti,aut communis sensus,qui nisi aduertat, nihil percipietur rectè. Ideo in antiquis Romæ testimoniis illud semper etiam rebus manifestissimis addebatur,vt credo.Verùm hæc causa non erat,cur Academia in totum abrogaret fidē sensibus: quasi nihil rectè possit deinceps agere, qui semel egerit prauè: sed quod vno tempore erratum est à sensibus, alio corrigitur:quod ab vno homine,sarcitur ab alio. Sunt paucula quædam in quibus necessariò sensus labuntur,nō culpa sua,sed rerum:his subuenit mens, cuius est certius iudicium atque exactius, quæque depræhenso semel sensuum errore, certiùs deinceps iudicat.

Secundus fidei locus est,quod suus cuique affectus suasit: qui quādiu dominatur animo,omnia sui iuris facit, & quālibet falsa exploratissima creduntur: nam acumen ingenii & acrimoniā iudicii nebula quadā obducit, ne quid valeat inspicere nisi per eam ipsam.Interdum quoq; tanta est cęcitas, vt qui

vt qui perturbationibus tenentur, videre se, vel audire negēt, quę vident, atq; audiunt: quandoq; re vera alienato mētis iudicio sensibus defungi non queunt: aliàs obstinatione quadā non ferunt affectioni quicquam obsistere. Hinc amanti pulchra omnia, etiā deformissima, & in odio atq; inuidētia nihil satis bene. Quanquam sunt in affectu proni quidam ad desperationem, ii nihil credunt, quod quidem optent euenisse: alii spem habent cum voto ad credulitatem propensiores, ad hos etiā quę vana esse non ignorātur, tamen si affectū moueant, nōnihil impetrāt fidei, vt fabulæ quæ delectationē afferunt: ita enim iudicii vim voluptas occupat, vt nihil sinat agere, nec expendere, cuiusmodi sint, quę dicātur vacet: quippe antecessit affectio censurā, & exclusit. Dehinc sunt argumentorū, & rationis vires, tum authoritas dicētis. Sed in iis non omnes ad eundē sese modū habent. Sunt qui omnia argumentis tribuant, non tam necessariis, quàm verisimilibus. Alii necessaria requirunt, hi sunt, qui plurimum ingenio suo fidunt. Nam apud eos qui non tam sibi placent, malúntq; alienum dictum sequi, quàm suum ipsorum, maximi pōderis est authoritas. Sed authoritates tamen nō omnes ęqui sunt momenti, de quibus erit peculiaris dicendi locus.

At si quid est alicui persuadendum, id cui ille assentitur, ex probabilium est numero: & vti Quintilianus ait, si quid inter vtranque partem conuenit, & cuicunque non contradicit aduersarius. Hoc in opere omissis aliis fidei generibus ac formis, de argumentis atque authoritate disserēdum est nobis. Nam sensus à natura sunt, qui non docentur: eos homines & cæteræ animantes communiter possident ex beneficio naturæ. Affectus rapiūtur impetu, antequam rationem audiant: quibus de causis excitentur, aut residant, non est instituti huius dicere, sed de anima. Ergo quicunque obscuras atque incertas res ex certioribus & clarioribus inuestigant, eisdem argumentorum instrumentis, ac velut armis in diuersissimo materiarum genere vtuntur. Quippe & iurisconsultus, & medicus, & geometres, & rhetor aliquid in sua peritia atque arte quæsiturus, essentiam scrutatur, inhærentia, causas, effecta: vt eodem penicillo & in tabula pictor Cæsarem pingit, & in crusta Alexandrum, & in linteo bouem, & in charta piscem. Hæc omnia magnis quidem atq; exercitatis vsu & prudentia ingeniis in promptu

Probabile.

ſunt: artis vice eſt illis acumen & celeritas mentis: verum tardioribus fuit conſulendum. Ipſis quoque feliciſsimis ſubeunt ſæpenumero obliuiones, aut difficultates in rebus maximè neceſſariis, vt ſunt humana omnia infirma: optimum factu eſt viſum eam ipſam inquirendi rationē, & colligendi probabilia, quam omnes communiter vſurparent, obſeruare, annotare, in præcepta redigere, & artem conficere, quam de inueniendo nominarunt, ne quoties aliquid eſſet veſtigandum, peregrinandum haberet ingenium humanum mole corporis velut tricis retardatum per tantam immenſitatem naturæ: & obtuſo illi res eſſent denſæ penetrandæ, & obſcuræ perſcrutandæ in tenebris. Ergo digeſta ſunt ſingula, & tanquam in domunculas & ſedes redacta quos locos dixerunt oppoſito nomine, quódque Ariſtoteli placuit inuentori, ſi Ciceroni credimus, facultatis huius. Eſt enim locus nomen inſtrumenti, quo rationem probabilem rimamur: ſunt horum nomina tanquam lemmata narthe-ciorum apud pharmacopolas & vnguentarios, quis illi admonentur, quid in quoque inſit narthecio aut capſula: ne omnia euoluere ſit neceſſe, quum vno aliquo eſt opus. Verùm illud initio ſtatim ignorari non oportet confuſam hoc tempore & permiſtam quandam inſtrumentorum ſyluam à nobis tradi: quorum examinatio & iudicium, quid vnumquodque operi conducat, & quantum, alterius ſit contemplationis: vt ſciat quiſque, quãtum in præſentia à nobis expectaturus ſit: ne fortè maiora aut plura animo pręſumens, quàm quod dabitur ſatisfactum ſibi nō eſſe indignetur, ſua magis culpa, quàm noſtra. Quæcunque ergo res in dubitationem venerit, eam oportet penitus inſpici internè, externè, ſurſum, deorſum, antè, retro, cogitatione & mente omnia perluſtrare: vt verum iſtud, ad iudicium vtiq. noſtrum tam multis coopertum & occultatum inuolucris detegatur, atque in apertum ſe proferat: nam quum obiecto dictum additur, niſi quæ vtrobique latent, expromantur ac cōferantur mutuò, nō facilè vtique ſcietur, quemadmodum illa inter ſe congruant. Quocirca multum ars hæc à prima philoſophia adiuuatur. Spectanda ſunt illa etiam quæ de diffiniendo & diuidendo diſſeruimus: ea enim hunc in modum habent: pro loco eſt rei eſſentia, hinc inhærentia, tum actiones paſsiones, cauſæ ipſius, & ea quorum illa ipſa eſt cauſa, quæ

Loci.

quæ rem illam capiunt, siue in quibus est & ea quæ res ipsa capit, quæ ad ipsam referunt, quæ ante eam sunt, quæ post addita, attributa, quæ humanis ingeniis excogitata, & in argumentum sunt assumpta.

Essentiam rei patefaciunt, & explicant diffinitiones: in quibus hæc insunt omnia, genera, species, differentiæ, seu propria. Tum ea quibus quæq; res cõstituitur, & coagmentatur. Superius illud quod est generis vice essentiam inferioris vtcunque demonstrat, in quo non tam est sumendum exactum illud genus, quàm superius quiddam, vt de diffinitione diximus. esse superius est ad omnia, eóque Cicero primo Tusculanarum Quæstionũ probat mortuos nõ esse miseros, quia non sint. Athenienses iuuenes gymnasiis se exercent: nam id est Græcis omnibus commune. Sic ostendit Cicero, Si acta Cæsaris confirmentur, potissimùm leges Cæsaris debere defendi ac cõfirmari: quoniam nihil est magis in actis, quàm leges. Quære inquit, acta Gracchi, leges Semproniæ proferentur: quære Syllæ, Corneliæ: ita enim leges sunt inter acta, vt homines inter animalia: & recurritur ab inferiore ad superius, hoc est ab indiuiduo ad formã, ab hac ad genus. Qui potes malum negare, quem mendacem vides? & quem tu bonum vocas, nõ video quem locum probitatis teneat. Ex proprietate & differentia. Nihil magis est hominis, quàm iudicium, moderatio, consilium, ingenium, peritia, disciplina, quum sit animal rationabile, & disciplinæ capax. Quid minus est eius, quàm furor, præcipitatio consilii, affectu rapi, rationi non obtemperare, præcipitem ruere in quodcunque animo fuerit collibitum? Mitio Terentii arguit se patrem esse, Demeam non esse, quòd hoc patrium sit potius consuefacere filium sua sponte rectè facere, quàm alieno metu: Hoc pater, inquit, & dominus interest: hoc qui nequit, fateatur se nescire imperare liberis.

Locus ab essentia.

A genere.

A proprio.

At res ex partibus suis constant: nec aliud est pars, quàm ex quo cum alio vel aliis quicquam construitur: quarũ aliæ sunt essentiales & simplices, vt materies & effectio, aliæ compositæ, vt quæ ad quantitatem videntur referri. Ex materie depræhenderunt physici animantes omnes mortales esse: propterea quòd hæc instabilis esset & fluxa, facilque mutationibus præberet locum. Et Iupiter apud Ouidium ex materia domus fatorum concludit ea esse immutabilia:

Totum. Pars.

Tu sola insuperabile fatum
Nata mouere putas? Intres licet ipsa sororum
Tecta trium,

Et quę sequũtur. Cicero vilitatẽ funeris Clodij arguit, quòd tam multę deessent partes, imagines, laudatio, & eiusmodi: Ex hominis effectiõe intelligitur hominẽ nõ posse terrenis & caducis expleri, cuius animus cælestis immortalisq; sit. L. Crassus orator non esse mirandum dixit si Domitius vocaretur Aenobarbus, cui esset os ferreũ, & cor plumbeum. Aristoteles colligit pisces respirare, quia habeant pulmonẽ, & apes non respirare, quia non habeant: nec suscipere disciplinam, quòd inauritæ sint. Ad partem dixerim pertinere sexum, marem, fœminam.

Coniugata, Coniuncta sunt cum essentia ea, quæ solo casu & vocis mutatione distant, quæ à Cicerone cõiugata nominantur: vt sapiens, sapiẽter, sapere, sapiẽtia: homo, humanus, humaniter. Terentius: Homo sum, humani nihil à me alienum puto. In quibus duæ sunt cõcludendi formulę: nam vel ad idem pertinent, vel ad duo: singula ad singula. Prius est, Si eloquẽs est admirabilis, eloquentia est admirãda. Alterum, Diuitiæ sunt beatitudo, diuites ergo sunt beati. Si coniugata coniugatis referãtur sine adiectione vlla, valida existunt plerunq; argumẽta: vt, Sapere est rectè viuere, ergo sapientia recta vita, sapiẽs rectè viuens. Sin quid addatur, pinguia & perquàm infirma, nec illa ipsa superiora satis in toto genere cõstant: Homo est pulcher, ergo humanitas pulchritudo. Philosophi sunt mali, ergo philosophia est mala: Hæc est bona, ergo illi boni. Sed hic inuentionem tradimus non iudicium.

A diffinitione. Diffinitio postrema est huius loci. Persequitur C. Cassius Dolabellam. Qua lege? Cicero diffinitione legis ostẽdit optima & maxima lege. Sic enim inquit in Antonia. vndecima: Quid C. Cassius pari magnitudine & animi, & consilii præditus, nonne eo ex Italia consilio profectus est, vt prohiberet Syria Dolabellam? Qua lege? Quo iure? eò, quòd Iupiter ipse sanxit: vt omnia quæ reipublicæ salutaria essent, legitima & iusta haberentur. Est enim lex nihil aliud, nisi recta & à numine deorum tracta ratio imperans honesta, prohibens contraria: huic igitur legi paruit Cassius. Nec refert diffinitio ne sit essentialis, an quę descriptiones nominantur: nam plerunque rei essentia non aliter, quàm ex adiunctis

cogn

cognoſcitur. Hinc ſumuntur plurimę cõtrouerſię quid hoc, quid illud nominetur: quid ſit ſacrilegium, quid telum, quid poſtliminium.

Alter locus capit inhærentia ampliſsimo argumentorum receptu. Primùm ex iis, quæ ſenſibus ſunt obuia, & ei ſenſui qui communis nominatur, hinc occulta deprehenduntur. Terræ ac ſtirpium vires ex colore, ſapore, tactu, odore: vt apud Vergilium de iudicio ſoli: Ab inhærentibus.

Et ſapor indicium faciet manifeſtus & ora "
Triſtia tentatum ſenſu torquebit amaror. "

Animantum naturæ ex facie, quod eſt phyſiognomorũ medicorum quoq;: vt qui morbos etiam ex voce deprehendũt: architecti locorum & ædificiorum rationem & commoditatem ex reſonantia: & muſici chordarum ex ſono. Dicunt fuiſſe, qui de facie iudicium ferret ex voce, credo de buccis & naſo, nam ea ſunt vocis organa. Tum ex odore anhelitus de valetudine medici pronuntiant: ex oculorum & vultus habitu cognoſcitur, quemadmodum quiſque ſit affectus. Alius eſt enim faciei habitus iratis, quàm placidis, lætis, quàm triſtibus, metuentibus, quàm ſpei & fiduciæ plenis. Seneca in ludo negat Claudium debere Deum fieri, quòd non eſſet corpore diuinæ maieſtatis capaci. Et barbari formoſiſsimos quoſque homines principes faciebant, quòd exiſtimarent in eiuſmodi corporibus habitare animos nõ diſsimiles. Hinc illa, Pulchros pulchra decent, Non bene olet, qui bene ſemper olet. Et Dominus apud Prophetã exprobrat Iudęæ genti impudentiam: Frons inquit mulieris meretricis tibi facta eſt, Facies enim pudoris eſt ſedes, & potiſsimùm oculi, qui indices ſunt quemadmodum animo affecti ſimus. Pythagoras ex magnitudine pedis Herculis, vt Plutarchus refert, aſſecutus eſt, quantus ille eſſet, quantúmque homines reliquos amplitudine corporis antecederet Hinc prouerbium, ex vnguibus leonem: quæ habent etiam nonnihil comparationis. Ideo ad ea quoque pertinent, quæ ſunt ad rem. Ouidius hominem oſtendit eſſe animalium præſtantiſsimum, quòd prona quũ ſpectent animalia cætera terram, & cætera.

Non veniunt in hunc locum, quæ quis dixit, ſed vocis ſonus: nec illa ego vidi, ego audiui, authoritatis enim ſunt hæc. Præterea externa inhærentia externorum ſunt ſigna, vt ignis celeritas calorem arguit, & aſpectus glaciei rigentem eſ-

ſe

se aquam testatur. Sunt alia adiuncta: quæ capiuntur animo, huc venitur per externa: sed alia tamen fiunt verisimilia per illa: velut à leone magis, quàm à cane discerptum hominem, quòd ea est feræ sæuitia: toxico potiùs aliquem subitò extinctum, quàm bubula. Medici ex rerū viribus, ac naturis quas edit quis, si in morbum incidat, censent quid maximè valetudini obfuerit. Huius nationis sunt illa, furenti gladium non tradendum: puero, aut impotenti, ac violento animo publicam functionem non credendam, vtique nec ouem lupo.

Ab actiōe Actio sequitur, quæ vt ex interiore quadam vi & ingenio cuiusque rei proficiscitur, ita eam ipsam vim hominibus ostendit, & declarat, vt naturam fontis vel putei, quam inde hauseris aquam. Eodem quasi contubernio passionem colloco, quòd complicatæ ita sunt, vt actio esse non possit, vbi non est passio, & contrà: tum multa actionis creduntur esse quæ ad passionem alii referunt: vt sensus omnes Aristoteles, audire, videre, olfacere, tangere, gustare. Hinc promuntur quæcunque quis fecit, dixit, voluit, cogitauit: nec solùm in transacto iam tempore, sed in præsenti, & venturo. Sedes signorum confertissima: conscius sceleris, nam expalluit, fugit, titubauit, odit: nam torsit os, minatus est, indignatus est, toruè aspexit. Cicero arguit Clodium insidias Miloni fecisse, quòd dixisset triduo illum moriturum: qualis vir, inquit vetus verbum, talis oratio. Et Dominus in Euangelio, A fructibus eorum cognoscetis eos. Ex iis quæ quis egit qualia aget? videlicet sumpto naturæ illius rei velut gustu quodam: vnde collecta sunt experimenta naturæ rerum, & efficacia eorum, quæ vtilia nobis essent, quæ noxia. Ex actibus non solùm interiora inhærentia, vires, potentiæ, imbecillitas, generositas, degeneratio: Perfectus adamas, nam ferro non cessit: Ignauus canis, qui lupum metuit: Bonus magnes, calybē traxit: sed exteriora eliciuntur quoque: Dulce hoc vinum, quod calfecit. Et inter hæc numerantur, quæ quis non fecit, tanquam in quiete sit ratio aliqua actionis. Conscius, tacuit enim: Robur animi in Tito Annio Milone, ꝙ in iudicio capitali nō perturbetur animo, non illacrymetur, nō deprecetur iudices. Eadem sunt, sed φιλοσοφικώτερα in Publio Rutilio, & Socrate Platonis: adde etiam, vt puto veriora, & accōmodatiora ad formulam exactæ virtutis, quæ ille persequitur in

tur in apologia eius item Xenophon. Solemus item dicere, Ne diruas, quæ ipse non extruxisti: Non vis prodesse, saltem ne obsis: quasi qui illa non facit, par sit eum, nec altera facere. In quo est ceu vis quædam authoritatis debiti officii, de quo mox verba faciemus. Agamemnon apud Homerum vetat Achillem animi & corporis viribus efferri. Dii inquit, huic illa dedere. Ceu dicat, Ne superbias iis rebus, quas ipse non parasti tibi, sed habes alieno beneficio. Explicatiùs apud Paulum Apostolum, & piè magis: Quid habes quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis? Actio quoque actionem excludit: Ne occidat, quandoquidem expoliauit. Modus actionis hic expéditur, quomodo quicque sit actum. Tum pro passione est qui patitur, nēpe personæ, aut rei patientis qualitas: vt læsum hominem, & amicum læsum: ac bene merentem magistratum, patrem: sicut in Propheta, Virga percutient maxillam iudicis Israel. Et Demosthenes inuidiam conflat Midiæ, quòd in facie ab eo cæsus esset, & quidem coronatus.

Causæ. Coniunctissimæ sunt causæ actioni: nam causa est in proposito à qua fit aliquid, aut propter quam fit. Illa efficiens nominatur, hæc finis. Poterat efficiēs causa ad ea videri, quę ante rem sunt spectare: vt finis atque effectum post rem. Sed cōsultius fuit hæc separare, ꝙ nōnullæ causæ sunt simul cū effectis rebus, tum percipientur faciliùs hæc: nec est quicquā periculi, vti posteà ostendam, si eadem pluribus interdū sint locis comprehensa. Causarum alia naturalis est, cuius actionis principium ac vis est in ipsius effectionis natura: vt igni calfacere, aquæ frigefacere: aliæ quibus fit vis, vt aquę ab igne feruefactæ calfacere: lapidi excusso ascēdere: sed hæc nō diuturna sunt, remoto eo quod vim affert, vnumquodque ad naturam suam actutum recurrit, vnde est illud, violenta non diuturna. Dionysius quum matri suæ vetulæ dissuaderet cōiugium, quod ipsa vehementer expetebat, leges, inquit, humanas cogere possumus, naturę non possumus: nam sunt quędam naturalia, quibus non fit vis, vt in cursu vitæ. Naturali causæ alia quadā ratione opposita est fortuita causa, in quā & casus & inconstantia incurrit. Hic malus versus non est Homeri, nam ille est optimus vates: ita est. Sed aliquando poetæ doctissimi versus edunt non doctissimos: quandoq; bonus dormitat Homerus, vt inquit Horatius. Est & causa

quæd

quædam propinquior, alia remotior, in quo multa sunt interualla & tanquam gradus videlicet vt quæque propiùs ad effectum accedit, aut longiùs. In homine primi sunt parentes, hinc aui, proaui, & patria in quo est natus propior, quã patria parentum, aut illa, in quam est receptus & alcitus, Nã duplicem facit patriam Cicero, ciuitatis & naturæ: vt ipsi ciuitatis patria sit Roma, naturæ Arpinum. Est etiam patria antiqua quæ parẽtes vel auos edidit, vt Regillum antiqua patria Claudiorum apud Liuium. Patria quidem quatenus genuit, atque educauit, in his reponitur: nam si locus sit tãtùm, in iis est, quæ rem capiunt. Ex omnibus trahuntur argumenta: bonum ex bonis prognatum, malum ex malis: vnde originem habuit nobilitas. Dominus in Euãgelio: Si filii Abrahę ẽstis, opera Abrahæ facite: videlicet nõ decet filium boni viri malum esse. Apud Liuium Publius Sempronius Tribunus plebis connumeratis Appiæ gentis fœdis facinoribus, ostendit, nihil mirandum, si talis sit Appius ille, qui contra leges censuram retinebat. Et Cicero secunda Antoniana docet nihil fuisse opus Brutis & Cassio cohortatione sua ad occidendum Cæsarem, quum illis essent maioribus progeniti. In patria Pœnum perfidum, auarum Romanum. Et comparationem habent causæ: Non tam similis nepos auo, quàm patri filius. Non ita mores induimus ciutatis qua donati sumus, vt in qua nati, & alti: at patriæ nostræ magis quàm parentum vel auorum, non tamen eius in qua educati, vt in qua nati solùm. Neque genitores aut patria in solis excutiuntur hominibus, sed multò magis in cæteris animantibus, atque inanimis rebus, quia in illis plus valet natura, quæ voluntate & electione non ducuntur. Leo Europæ animosior quàm Africæ, hic autem ferocior. Adamas in Arabia repertus præstantior Cyprio. Vua melior Saguntina, quàm Parisiensis: melior hæc, quàm Louaniensis. Canes, oues, boues ex hoc, aut illo seminio optimi, aut pessimi. Et quemadmodum in hominibus, ita in cæteris rebus author conciliat pretium operi, vel detrahit. Versus pessimus, quia Chærili, aut Meuii. Oratio optima, nempe Ciceronis. Acutum inuentum, quia Aristotelis: vt sint qui dãnare metuant, quæ non probant veneratione tantùm authoris: vt quidã versus Vergilii aut Homeri phrasim in Cicerõe argumẽta Aristotelis, picturã appellis: hæc enim q nõ admi

raretur, rudis haberetur spectator. Hinc illud, Malo cum Platone errare, quàm cum aliis bene dicere. In remotioribus causis, & in quibus est transitus, error solet sæpe interuenire in gradibus, per quos rē deducimus: vt rixa causa cædis, nam ex rixa iurgia, ex his odium, hinc pugna, ex hac vulnera, vnde cædes: nec semper hæc sese vt posita sunt, consequuntur. Ideo etiam causæ incertæ nominātur: nam aliæ certæ sunt, ex quis semper illud efficitur, quod sub eis subiectū est: aliæ incertæ, quæ varietatem recipiunt, vt: Causarū differētię

Non semper feriet, quodcunque minabitur arcus.

Non omnes moriuntur, quibus mors est denūtiata: ex quibus hæ raro, illæ sæpe, aliæ plerunque officiunt. Est causa inuoluntaria, quæ vi naturæ sine voluntate & delectu agit: velut ignis ardere, & calfacere: primi impetus affectuum sine ratione aliquo rapi: idcirco diminuitur illis culpa, sicuti neque animantes criminamur, si quid egerint ad quod instinctu naturæ suæ videntur impulsæ: & minùs culpamus stultos, quàm sapientes, quia minùs eligunt: & leges multū ignoscunt primis animi concitationibus. Aliæ sunt voluntariæ, in quibus voluntas & electio habet regnum: vt in homine, in coniecturis quum factum ne sit, aut fiet, quæritur, prima solet voluntas considerari, an voluerit, an volet. Causæ adiungitur facultas, quasi dynamis, & potentia rei faciundæ. Ergo res pro facta habetur, si voluntas & facultas eidem adsint: q̄ si alterutrū desit, nihil fiet. Cicero de Cæsare: Nihil habet fortuna tua maius, quàm vt possis, nec natura tua melius, quàm vt velis conseruare quàmplurimos. Plinius Tito Vespasiano: Nec quicquam mutauit in te fortunæ amplitudo in his, nisi vt tantundem prodesse posses, vt velles, Thiestes in Tragœdia, omnia se ait timere, quòd Atreus frater tantum, inquit, potest, quantum odit. Contradicimus, quod est apud Ciceronem: non proderit, quia nolet, nec oberit, quia non poterit: aut nesciet. Et de populo Romano eiusdem ad Atticum, Quum videas voluntatem ciuitatis solutam, virtutem alligatam. In facultate sunt ars, peritia, exercitatio, vsus. Idcirco ex anteacta vita coniecturam oratores faciunt de præsenti, aut ventura: vt Quintilianus de milite Mariano, Cicero de Marco Cælio, & Lucio Antonio, qui locus est apud eos frequentissimus. Et Plato non se quempiam ait reprehendere, quòd luderet,

sed

sed quod assuefactionem sibi generaret, quæ posteà vel inuitum eodem protruderet. Est etiam in facultate instrumentum: Verisimilius Remum vomere occisum, quàm gladio: quippe rusticis illis vomer magis ad manum: Et fœminam veneno intercepisse hominem, gladiatorem ferro. Est causa quæ sine qua non dicitur, vt apud Quintilianum in apibus pauperis: in summa iudices quis dubitat, quin ei sit dãnum imputandum, sine quo non accidisset.

Instrumẽtum.

A fine.

Hæc quidem de authore siue efficiente causa, nunc de fine: etenim quicquid agit, finem aliquem spectat, cuius gratia aliqua parata, & quæsita sunt, quæ media dici solent: ex fine de mediis censentur, & de eo ipso ex mediis, quod & finem sibi illum statuit, & media propter finem sumpsit. Ergo de voluntate & facto quum dubitatur, ex fine promuntur argumenta, vnde est illud Cassii prætoris, qui quum fecisset ne quis, an non fecisset, inquireret, rogare illum solitum ferunt, cui bono fuit? quid emolumenti relaturus erat, si fecisset? quid incommodi, si non fecisset? existimabat enim homo acutus neminem gratis esse bonum, aut malum. Voluit Clodius Milonem occidere: quòd eo sublato versaturum se rempublicam pro libito sperabat: & alia quæ sibi præstituisse, ac concepisse animo explicat in ea oratione Cicero. Non est credibile Ligarium bello voluisse se implicare, qui domum spectaret, qui redire ad suos cuperet: hæc verò per bellum consequi non poterat. Credibile est Cæsarem vltro venisse ad bellum ciuile, qui sibi spem regni à puero fecisset, & cupiditatem tot victoriis auxisset. Et qualitas rei arguitur ex destinatis, non modò essentia. Sanctum lucrum, quod in eleemosynis consumetur: pia patientia, quæ pro cælestibus ac immortali felicitate suscipitur. etiam de qualitate eius, qui finem sibi proposuerat: vir bonus, nam hæc omnia pauperibus recipiẽdis extruxerat. Causæ & effecta mutuam sibi confirmationẽ præbent. Nam vt causæ effectas res arguunt, ita contrà effectæ res causas: bona causa, bonum effectum, & econtrario: eadem causa, similia effecta, & hæc eandẽ causam: ignis calorem, & calor ignem, quæ cum causis respondeant, ad eundem possunt modum distribui, quo de causis est dictum. Sunt effecta naturalia, vt calor ignis: Sunt violenta, quibus adhibetur vis: vt apud Virgilium de opere, diligentia, labore asiduo, qui obeundus est, vt terra aliquid fundat.

Effecta.

dat. Sic in multis hominum ingeniis vt aliquid discant, aut rectè faciant.

Vidi lecta diu, (inquit ille) & multo spectata labore
Degenerare tamen: ni vis humana quotannis
Maxima quæque manu legeret.

& illud Terentii, Redis ad ingenium, quasi tu non malis multò narrare hoc mihi, quàm ego audire. Fortuitum effectum in quo est casus, ex inconstantia depræhenditur, quod semper sic non euenit. Cicero de Antonio: Quis dubitet hunc casu benefecisse, natura scelus esse. Hic sunt euentus: Melior dux Scipio Annibale, quia illum vicit: in quibus variat sors: nam sæpe meliorem vincit peior, vt Menandrum Philemon in certamine Comediæ. Sic apud Ciceronem: Adde casus, adde incertos exitus pugnarum, Martémque communem, qui sæpe spoliantem iam & exulantem euertit, & perculit ab abiecto. Non est verisimile tantum vniuersi, & tam constantem ordinem casu vel factum esse, vel regi. Quis credat tam elegantem tabulam casu pictam, non arte? Est effectum proximum & remotum: vt vxorē nolle Pamphilum, quia Dauus timet, ne detur. Quoniamquidem maximus eorum amor præstat eis idem nolle, & idem velle. Hinc timere Dauum planum facit, timere etiam Pamphilum. Si timet, non vult, est certus. Hercules probatur vera Iouis proles ex facinoribus. Dominus noster in Euangelio Ioānis ex operibus colligit cuius sint filii Iudæi, nempe diaboli, & non Dei, vel Abrahæ. Cicero Antoniana decimatertia. Hæc si cogitas M. Lepide, M. Lepidi Pontificis maximi fueris pronepos. Sic Germani olim liberos suos nascentes Rheno explorabant: & Aquila pullum ad solis radium. Cicero in Sallūstium: Prætereo patrem tuum, qui si nunquàm in vita sua peccauit, tamen maiorem iniuriam Reipublicæ facere non potuit, quam quòd te talem filium genuit. Incertum effectum: vt hunc occisum ab illo, cum quo simultates exercebat, aut ex prandio largiore: punitur, ergo peccauit. Est voluntarium, & inuoluntarium. Tantum & tam diuturnum flagitiū meditatum est, & à malitia profectum, non ab effectu rapido. Facit etiam opus fidem facultatis: oportet, qui hæc pinxit, optimum esse pictorem: & qui sic orat, hominem indisertum. Tu nisi fingeres, non sic ageres, inquit Cicero. Instrumentum quoque iudicatur

Euentus.

ex re facta:vt pro Milone,vulnus in latere,quod acu punctũ videretur,pro ictu gladiatoris putari. Et quemadmodum ab effectis ad causas reuertimur, ita ab aliis quæ sunt propter finem,aut ab eo qui destinauit,ad finẽ ipsum. Tanta materia naualis non est collecta nisi ad bellũ,quæ fuit tertii belli Punici causa: & tanta vis telorũ in domo Cornelij Cethegi suspicionem auxit ciuilis belli & coniurationis. Iam ab eo, qui destinat. Magna cæditur materia naualis,sed nõ ad bellum Romanũ. Nam Masinissæ cæditur nobis amicissimo. Non lucratur auarus homo,vt distribuat, sed vt custodiat.

Ab eo in quo est.

Sequitur id in quo est res, seu quod rem capit. Primum coniunctissima sunt inhærẽs & subiectũ: quorum illud est in hoc. Et quemadmodum per sensus ab inhærẽte ad subiectum progredimur, ita indagine quadã mentis ab hoc in illud: vt nõ posse niuem esse calidam, quòd eliquabili sit materia, quæ calori admota in aquã resoluitur: non posse animum affectibus obnoxium sapiẽtem esse, quòd affectus iudicium omne,ac sapiẽtiam perturbant. Cicer. Quinto Tusculanarum Quæstionum ex subiecto colligit felicitatem esse in mente. Etenim inquit, quæ pars optatissima est in homine, in ea situm esse necesse est illud, quod quæris optimum. Capit etiam rem, quod est velut indumentum,& vestitus quidam: vt in metallis scoria, in truncis cortex, in fructibus putamen,& lanugo: quis sæpe probitas, improbitas, seminium, vires, patria iudicatur: in auibus pluma, in animantibus villi,setæ,vellera, & robur leonis atque vrsi ex setis,item apri. In homine cutis & pili. Iuuenalis:

Et duræ per brachia setæ
Promittunt atrocem animum:

nisi quis hæc partem malit dicere. Sed homo est in vestitu, armatura,& quicquid corpori circundatur: ex quo Turnus Virgilianus conuitium ignauiæ Phrygum fecit,

Et tunicæ manicas,& habent redimicula mitræ.

& Lentulus apud Lucanum de Parthis:

Illhic & laxas vestes,& fluxa virorum.
Velamenta vides.

Cæsar ex cinctu iudicabatur mollis, & effœminatus. Hinc iocus Ciceronis interrogati quomodo errasset in electione partium, præcinctura me decepit. Et dissolutum Quintii animum declarat idem Cicero ex amictu. Et illa vsque ad talos demissa purpura, pro Habito. Et apud

Ouidium

Ouidium frigus Scytharum:

Pellibus,& laxis arcent mala frigora braccis,
Oráque de toto corpore sola vides.

Continentur etiam omnia loco & tempore. De loco: hoc vinum fuit in vrre, ergo sapiet picem. Versatus est hic vir Carthagini, ergo didicit fallere: Athenis, loqui: Lutetiæ, altercari. A Septentrione spirat ventus, ergo frigidus. Cicero pro Scauro ex templis circa forum Romanum suppeditari sibi ait, quod pro Scauro dicat. Tempus: hic infans potest iam ridere, nam plures quadraginta dies natus. Adiecta & loco & tempori partim naturalia sunt, partim ex humanis rebus atque operibus sumpta. Locus latus, angustus, montosus, planus, maritimus, ad Septentrionem, sub hoc cælo, iuxta aquam, prope syluam: non pugnandum cum equite hoc loco, quia est planus. Dicitur enim equum in planiciem vocare, contrahendus in angustias, de quo est illud, caue ne canterium in fossam. Tum sordidus, nitidus, splendidus: non est verisimile regem hic diuersatum in tam humili & sordido tuguriolo. Aristoteles Deo attribuit cælum pro sede ob loci excellentiam in libro de mundo, vel quisquis est eius author. Indignitatem mortis Herculeæ ostendunt illi in tragœdia, quod non solus esset futurus in Charontis cymba. Lucanus cupidinem dominandi Cæsaris & Pompeii non potest manifestiorē facere, quàm quòd tantum imperium duobus esset angustum. Idem Scythæ Alexandro apud Curtium exprobrant. Iam locus publicus, priuatus, sacer, prophanus, noster, alienus, frequens, desertus: tum quibus frequens, amicis, inimicis, armatis, inermibus, in castris, ruri, in vrbe, in agro, in via publica, quæque sunt in loco omnia, coniecturas hinc natas suggerunt: vt in oratione Camilli de templis Romanis, & sacris apud Liuium: alia alios locos decent. Non in templo rixandum, non philosophandum in ganea. Aiax Ouidianus indignum factu ait esse, quòd quum causa agatur ante rates, conferatur secum Vlysses: quippe Vlysses persequentibus Troianis naues deseruerat, ipse seruarat. Cicero timere se dicit, quamuis dicat pro fortissimo viro, quòd insolita fori facies dispositis vbiq; armatis à Pompeio animos terreret: & in eadem oratione, inuidia cædis Clodianæ, quod occisus esset in via Appia monimento suorū maiorum. Et in Antonium, Quid faceres

Locus.

Tempus.

domi tuæ, quum alienæ tam sis insolens? Hinc illud Laconis ad Milesium delicatè nimis sese gerentem, Domi nō hic Milesia. Seneca in ludo ridet Claudium quòd quum Romæ fuisset audacissimus, in cælo non auderet hiscere: Gallum (inquit) in suo sterquilinio plurimum posse.

Tempus naturale est primum modi, seu quantitatis: vt prudens quia diu vixit: Quid potuit vno die fieri? Vnde sunt excusationes illæ scribentium, quòd exiguum sit tempus ad componendum relictum: & tempus numeri quod re ipsa à modo non distat, sed tantùm nostro vel loquendi, vel cogitandi more. Iudæi Domino nostro obiiciunt, quum nondū esset quinquaginta annos natus, qui potuerit Abrahā videre, iam olim vita functum? hic est ætas: hæc ætas aliam vitā, alios mores postulat. Faciat, quia non est facturus diu: vt apud Ioannem in reuelatione: Tempus breue est, qui sordet, sordeat adhuc. Et in comœdia, Propè est pater, quum alieno arbitrio viuendum est mihi. Dicitur etiā contrà: Quid iuuat congerere, quæ sis breui relicturus? vt Paulus, De cætero fratres tempus breue est. Itaq; qui habent vxores, sint tanquam non habentes. Apud eundem multa sunt ex tempore deducta argumenta: vt, Hortamur vos, ne incassum gratiam Dei recipiatis. Ait enim, Tempore accepto exaudiui te, & in die salutis adiuui te. Et alibi, Scientes, quia tempus est iam nos de somno surgere: tametsi hoc illud pertinet, vt quādo tempus est breue, illis nos paremus rebus, quæ post hoc tempus sequentur. Sed à tempore ductum est argumentū. Cicero secundo de officiis libro Lucium Crassum ait magnam laudē ex accusatione Carbonis esse adeptum, quòd ea ætate ostendit id se in foro optimè iam premeditatum facere, quod etiā tum poterat domi cum laude meditari. Et disciplina atque industria militaris Pompeii demōstratur, quòd tantùm bellum, tam diuturnum, tam longe lateq; dispersum, quo bello omnes nationes gentésque premebantur, extrema hyeme apparauit, ineunte vere suscepit, media æstate confecit: hoc enim non ex qualitate temporis, sed ex mensura pendet: qualitates enim sunt naturales, æstas, hyems, ver, autumnus, rigor, tepor, meridies, vesper. Alia aliis temporibus decent & conueniunt: mane consilium, vt dicebat Socrates, vesperi conuiuiū. Hinc illa execratio Solomonis: Væ tibi terræ, cuius rex puer est, & cuius principes manè comedūt, hoc est

est tum epulantur, quum de consilio erat cogitandum, non de voluptate. Et Horatius de rebus intempestiuis:

Penula solstitio, campestre niualibus auris.

Tum ex nobis: sementis, messis, vindemiæ. Non vexādi nūc agricolę, quia vindemiæ, quia messis. Nundinæ, mercatus, festum, profestum, tempus pacis, tempus belli, tyrannidis, libertatis. Nam status rerum tempora solent appellari: vt difficilia, periculosa, facilia tempora. Sunt quædam quæ occultius vel tempus significant, vel locum: Gaudendum, quia venit maritus, quia bellum finitum, tempus est: quoniam amicus adest, locus. Iam quæ sunt in alio, vel fuerunt, argumentum de eo adferunt. Mirandum non est vinum in hoc dolio acescere, in quo fuit acetum: & omnes esse oratores, vbi Cicero vixerit. Ab aliis quoque rationibus ac modis, quibus esse in aliquo res dicitur, argumenta deducuntur: vt quod Dominus Philippo respondit, roganti de Patre, Qui videt me, videt & Patrem meum: nam ego in Patre, & Pater in me est. Tum simile est in simili: velut quum prætori, aut senatui aliquid interdixisse eum vel statuisse dicimus, quod præcessores fecerint: & honorem Hephestioni habitū pro suo Alexander duxit: nam & hic est inquit, Alexander. Qui corrupit semina, corrupit anni alimenta, quæ sunt in seminibus. Oratio hæc est acerba, & rabiosa, apparet ergo animum, vnde est profecta, non fuisse tum æquum, & liquidum. Regnum prauè, ac perturbatè regi, indicio est, Regem aut consiliarios vel imprudentes esse, vel malos. Rex hoc concessit, non ergo regnum refragabitur: nam in quo alio est regnum? Seges hæc vitiata, & degenerans prodit, semen ergo fuit corruptum.

Ad rem dico in præsentia differri separata non solùm ea, quæ sunt ad aliquid, inter quæ sunt æqualia, vt amici, inimici, sodales, socii, vicini. Cicero ostendit Catilinam esse sentinam vrbis, quòd nemo tota Italia fuerit nefarius homo, & scelerosus, quin se cum Catilina familiarissimè vixisse fateretur. Oportet te esse malum virum, qui sis optimo viro inimicus. Cicero pro Cælio: negat velle sibi esse inimicitias cū Clodia, quam omnes amicam potiùs omniū, quàm cuiusquam inimicam putauerunt: Ex susceptis inimicitiis cum magno, arguitur vel magnitudo animi, vel temeritas. Quanta sit furia Alecto, declarat Virgilius, quòd nec Pluto, nec Ad rem.

sorores sint illi amicæ:

Odit & ipse pater Pluton, odere sorores Tartareæ.

Et vrbanus ille improbitatem atque importunitatem Tyberii Cæsaris explicuit. Breuiter vis omnia dicam? Dispeream si te mater amare potest. Sodales: Cum sancto sanctus eris: quales socii, talis ipse. Demosthenes qualis Philippus esset ostendit, ex iis, quibus cum viuat, & quibus delectetur. Est enim vel conformitas in hoc, vel contagies. Vicini: vt Cyrenaici sunt superstitionibus dediti, videlicet Aegyptiis confines. Sunt ad aliquid Maiora, vt Deus, patria, quæ & locus est, & causa, atque origo, quædam etiam relatio, vt parentes ad causas pertinent, & ad hunc cœtum, diuersa tamen ratione: illhic vt genitores, hic vt maiores, & quibus subditos esse liberos par est. Dominus, Princeps, magistratus, maritus, tutor, patruus, magister. itaque illa omnia Dei perfecta sunt opera, nempe tanti artificis: & nihil temere fieri à tali præside, sed omnia iustissimè: & quod est apud Ciceronem de Demetrio Phaleræo, vt Theophrasti discipulum possis agnoscere, & in comœdia, Philosophos habet domi: & mali corui malum ouum. Causæ sunt, non secus ac si quis dicat, calidus, quia ad ignem accessit. Illa verò sunt nationis huius: Non decet sic viuere, cui Deus præest, & adest, Nunc Brutus amaret viuere sub regno tali, succumberet aulæ Fabricius, cuperent ipsi seruire Catones. Minora, quæ ad maiora referuntur, ciuis, subditus, priuatus, seruus, filius, vxor, discipulus: ex familiarium moribus, quales sint ipsi domini coniicimus: ex populo bene, aut secus morato, atque instituto, quales ij qui reipublicæ præsunt, & ad quos pertinet morum cura. Terentius: Apparet seruum hunc esse domini pauperis, miserique: quanquam hæc ad exemplar possunt pertinere, quod in causis numeratur. Sed illud Crassi ad Philippum proprium magis est loci huius: Non es meus Consul, cui ego non sum Senator. Alia sunt relata natura, vt similia, pater ac filius: alia voluntate, amicus, inimicus: alia fortuna seu sorte, magistratus, priuatus, dominus, seruus: non video cur docere sit turpe, quum discere sit pulcherrimum.

Tēporis & loci differentiæ. Inter hæc sunt temporis lociq; differentiæ, seu positus, prius, posterius, ante, retro, sursum, deorsum: Non decet te loqui primum, quum sis postremus: Loquere maior natu,

decet

decet enim te: Non conuenit te hoc agere, qui sis princeps: nam hic ordo est loci. In quibus videndum ne fallatur quis. Nam posterius concludit prius, si vnicum sit prius posteriori illi, sin secus, non concludit. Euntibus hinc in Hispaniam prior est Lutetia, quàm Aurelia, possum tamen aliâ peruenisse Aureliam. In tempore non ita res habet, in quo est velut vnica, simplex linea: vt, Necesse est autumnum æstatu succedere, annum tricesimum, vigesimo: vnde iocus ille Ciceronis, Fieri non potest, vt quum declamaret, natus non esset. Hic liber non est Cypriani, in quo sit Pipini mentio, neque hic Augustini, qui de Regibus Francorum loquitur, qui tantò pòst fuerunt. At verò prius non euincit fuisse posterius, vel fore, vel esse: vt, In procinctu stabant duæ acies, & priusquam concurrerent, facta est pax: non sequitur, concurrisse: vt in Euangelio de Diua Virgine dicitur, Antequam conuenirent, repertam gerere vterum: hoc verò non significat conuenisse.

Attributa quoque ad fidem accersuntur, quæ ab externis sumuntur rebus: vt diues à pecunia, vel agris: gloriosus à prędicatione aliorum de virtute: nobilis à progenitoribus: honestus ab honore, quem ei alii exhibent: & iis contraria pauper, ignominiosus, ignobilis: maritus ab vxore: discipulus a magistro, quum non effectũ aliquid aut efficientia illius coniunctionis significatur, sed aliud quiddam: nam si dicitur efficientia causa est Seruus à domino, quum inter se non cōferuntur, sed ad alia: vt non potest docere, quia est pater: non debet militare, quia nouus maritus, perinde est ac si dicatur, est quod agat domi: non hoc intelligitur attributiuè, sed relatiuè. Huius velut domicilij sunt fortunę, ac possessiones, & quæ habent, & habentur ciuili more & consuetudine: tum omnia adiecta extrinsecus: præclarum bellum, vilis triumphus, magnum argumentum multitudini ad res quàm plurimas. Attributa.

Exulibus ne datur ducenda Lauinia coniunx?

O genitor, nec te miseret, natæq;, tuiq;.

Comparata habent & comparationem, quæ est duorum vel plurium collatio in vno, similitudinem duorum in duobus, aut plurium in totidem. Exemplum coniunctum est cum superioribus, & species illorum, nisi quòd hoc tantum est factum vel dictum cuiusquā ad imitationē pertinens, vt decet Comparata. Exemplū

nos superioribus parêre, sicut Christus patri suo: & rudiorum atque infirmiorum imbecillitati se accommodare, quod Christus fecit in discipulis. Nulla debent esse ad nos exempla efficaciora, quàm Christi. Exempla ad exhortandum proficiunt plurimum, vt quia se ille ita gessit, par est te idem facere: non tam probant esse quid, aut non esse, quàm suadent faciendum, vel contrà: itaque argumenta sunt æqui, honesti, vtilis, decori & aliorum: quæ sunt in deliberatione posita. Parabolæ seu similitudines aliæ ad declarandam rem assumuntur, quæ sunt ex ratione dicendi, non huius tractationis: aliæ ad fidem faciendam, ita esse quid, aut non esse, quoniam nihil est in natura, quod non cum aliquo alio similitudinis nodo vinciatur. Porrò quę similia sunt, eandem habent ea ex parte naturā: alioqui non essent similia, at quibus eadem est natura, eadem illis cōueniunt, quatenus quidem natura est illis vna. Itaque similitudo est par ratio, cur dictum hoc tam congruat huic obiecto, quàm illud illi. Petuntur exempla ex iis quæ contigerunt, vt historiis: aut contingunt, vt rebus naturæ: vel quæ videri volumus contingere, aut contigisse, quod genus sunt fabulæ, & apologi. Similitudo est, vt quemadmodum Sol vnus omnibus sufficit, ita vox vna præceptoris cunctis discipulis. Comparata sunt à maiori ad minus, ab hoc in illud: & à pari ad par: vt nono Aeneidos.

An non viderunt mœnia Troiæ
Neptuni fabricata manu considere in ignes? Lucanus.
Vis tu magni fulcire ruinam,
Sub qua Roma iacet?

Et quod Iphicrates Aristophonti dixit: Tu id non fecisses, ego facerem? A minori ad maius: Antenor habet sedes, Aeneas Iouis proles nō habebit? Si Christi fimbria tam efficax, quātò magis mater? Si femur Abrahæ sanctum propter Christum, sanctior mater Christi. Cæsar apud Lucanum.

An ne fugam magni tanta cum classe sequentur
Hesperiæ gentes?

& alia. Vtrunque permiscetur: vt in Primo Aeneidos

Pallas ne exurere classem
Argiuûm?

minor est Pallas, quàm Iuno: & plus exurere, quàm auertere. Comparatio alios quoque inter se locos commiscet:

Mirandum

Mirandum non est iuuenem imperitum à sene veterano ac veteratore circunscriptum. Demosthenes in Olinthia. Mirari non oportet nos cunctabundos, & rem suffragiis decernentes superatos à Philippo esse belligerante, præsente omnibus, nec occasionem vllam è manibus dimittente. In diuersis sunt contraria, contradicentia, priuantia, distantia: adde huc τὰ πρός τι. Hæc enim ex iis sunt etiam quæ referuntur ad rem. Nam nisi collata nihil hic agunt: nigrum vel album per se inter inhærentia numerantur, mutuò verò commissa huc pertinent. Non faciet quia est seruus illius: non relatiuum, sed attributum. Est nigrum, non ergo album: Aliquis potest esse sanus, ergo & æger: Inimicus te fecit ægrum, amicus faciet sanum: Iniustitia malum, ergo iustitia bonum. Si oportet addiscentem credere, oportet eum minimè repugnare. Et à negantibus apud Liuium: Simul quod non oportet puduerit, quod oportet non pudebit: Quàm multa bona nascantur ex pace, ostendunt mala, quæ nascuntur ex bello: Cæcus, non ergo videt: Nunquàm profuisti, neque nunc proderis. In relatiuis videndum vt negantia eodẽ quo affirmantia pertineat: Est pater, ergo non filius, intelligendum eiusdem: Est duplum, non igitur eiusdem simplum. Cauendum ne in quibusdam fallamur quum relatiuum reddimus: vt in iis quæ eodem nomine reflectuntur. Simile similis simile: quod est ad hunc intelligendum modum: Est simile, non ergo suum simile: nisi quid sit sui simile, vt dici vulgo solet. quod magis ad tropum pertinet, quàm ad exactam normam philosophiæ: sicut magister suiipsius, & discipulus: quod de se Augustinus dicit, & Gulielmus Budæus: quanquam in his sunt velut duo, vt alter officio præceptoris fungatur, alter discentis. Sunt probationes quædam per contrarii propositionem: Si non esset nox, studeremus: sed est nox, non igitur studendum. Cui argumento alio argumento est opus, nam per se imbecillum est, & ornat magis, quàm probat: quanuis interdum quibusdam sufficit, ἀντίθετον ab Hermogene vocatur: sed propositio alio est argumẽto fulcienda: videlicet nocet oculis lucubratio ad candelam, nocet capiti humor nocturnus, & eiusmodi. In adiectis incertiores sunt probationes, sed vel negatiuis vtimur, vel contrariis rebus. Si quem delectat magistratus, hic dolet, quum in ordinem redigitur. Atqui eidem Diuersa.

pater & filius sunt grati:& albus & niger color: sed habent magnā veri similitudinē in plerisq;. Lux dulcis, cęcitas ergo acerba: æstas amœna, tristis igitur hyems. Quintilianus in geminis languentibus: Quantum facinus sit filium occidere, nemo magis fatetur, quàm qui vult videri se illud fecisse pro filio: hoc enim valet, seruare filium tantum est bonum, vt atrox sit pro eo facinus committendum, quantum ergo malum est filium occidere? Dicimus vtroque modo: Hoc equi & bruta animantia faciunt, non ergo decet hominem: tum contrario quantò magis homo faciet? prius est huius naturæ, alterum comparatorum.

Ante rē. Ante rem sunt, quæ illam quoquo modo præcesserunt, & ad eius argumentum quoddam propter aliquam similitudinem atque affinitatem inducuntur. Causæ viderentur posse hoc loco compræhendi, verum eis sedem, ac domicilium aliud assignauimus, quòd eæ latissimè paterent. Sed si quis per causas argumentum aliquod non eruit, quod obscurius sit esse illam eiusce rei causam, sanè ex hoc loco eruat, nihil erit periculi, vt posteà docebo. Nec ipse dubitabo exempla aliqua hîc ponere, eorum quæ causæ videri possunt, sed abditæ. Signa quæ vocantur plurima sunt in hoc loco & proximo, vt occidit, quia rixatus, minatus, trepidauit: nisi quis ad actiones potiùs referat, in quo non repugno. Quippe signa sparsa sunt per multa locorum genera: est hic illud M. Fabii, Quis dubitet mathematicum vera de futuris dixisse, quum de præteritis appareat eum non esse mentitum? Sunt hoc loco signa temporum, prænuntiationes & prædictiones. Serenum postridie, quia vesper rubet: appetere vernum tempus, quia

Candida venit auis longis inuisa colubris.

Inter quę sunt, quę haberi pro causis possent: sed latētib⁹: vt,

Ventus erit, vento semper rubet aurea Phœbe.

Sunt quæ necessariò alia antecedunt, tanquā aurora diem, vesper noctem. Sunt quæ ex conditione, si res procedat, iuuentus senectutem. Alia solent semper, sed non necessariò: vt feriç diui Stephani post natalem Christi: in bellis Romanorum triarii post principes: in ædibus atrium post vestibulū. Sunt quæ plerunque, vt ęstus post Maium, tepor post aduentum hirundinum. Alia nonnunquam ex coniecturis, vt principem ciuitatis futurum Periclem, quòd Pisistratus ad eundē modum

modum oraret, Dionysium fore malum quandoquidem omnes qui arcem Syracusis occuparunt, mali fuerint. Si quid anteà factum vel dictum ad imitationem producitur, exempli est: sin ad argumentum aliud, huius est ordinis. Ergo rationum vires perinde erunt, ac illa fuerint, quæ antecedunt. Post rem sunt, quæ quoquo modo illam sequuntur: nec interest post rem sint omnino, an post tēpus præsens: id quod velim quoq; in iis quæ sunt ante rem intelligi. Hic sunt posteri, fama, iudicia hominum, exempla, quæ quum ex aliis sumuntur, loci sunt exemplorum: quum ipsa ad alia applicātur, & argumentum præbent in futurum. Huius sunt notæ: Non arripiendam à Sylla dictaturam, ne posteri idem sibi putent licere. Et Pallas Telemacho apud Homerum, Sis strenuus, vt bene de te posterorum quispiam loquatur. Et apud eundem Nestor dissuadet Agamemnoni & Achilli dissensionē propter sermones, qui erunt de ipsis in Grecia. Et quot genera antecedentium posuimus, totidem in consequentibus existimari conuenit. In argumentum sumitur alicuius sententia eam ad rem, qua de agitur pertinens. Hæc authoritas & testimonium à Cicerone nuncupatur. Itaque non solùm dicta comprehēduntur hoc loco, sed nutus, sed facta, non facta denique ea omnia, quis sententia declaratur: vt legatos esse inuiolatos gentium iure, quia nemo eis nocet. Et Seneca Troadibus: Quis iste mos est, quādo inferias homo est impensus homini? Quocirca & exempla authoritate etiam censentur, vt mox aperiam. Huius generis sunt symbola, & apophthegmata, & responsa. In authoritatis vim, rationēmque illa veniunt, Rumor popularis, fama authore incerto, præiudicia, quod anteà de simili causa, vel in eadem, aut rebus ad eandem pertinentibus ante legitimum atque vltimum iudicium pronuntiatum est. Testes, tabulæ, tormenta, qui communes loci à rhetoribus nominantur, quòd in vtranque partem magnam verisimilitudinem habeant. Authoritas fide æstimatur. Non omnis persona eiusdem est authoritatis. Nam eadem, sicut Euripides inquit, à diuersis dicta, non idem valent. Fides paratur, si is, qui quid dicit, credatur id scire: tum non mentiri scire eos putamus qui valent vel natura, quemadmodum ingeniosos homines, & animo ac cogitatione celeres, acrésque: vel peritia, vt artifices expertos, eos qui rei vsum habent, atque experiētiā:

Post rem

Quod ꝑ argumento sumitur.

Authoritas quomodo cēsetur.

Tum

Tum diligentes, studiosos. Non creditur fallere, qui nescit aut non vult: non vult fallere, cui hoc non est futurum vtile, cui non est fallendi causa: nemo enim gratis est malus. Vnde illa vehemens interrogatio, cur ego fallerem? & illud Gręcorum, τί πλέον ἐγὼ ἀπατῶν. Tum vir bonus aut amicus qui optimè cupit non decipiet: nescit fallere puer, demens, vinolētus, quorum motus ceu naturales videntur esse. Ergo authoritas prima est Dei, & earum rerum, quas non dubitamus à Deo profectas. Nam hunc & nosse omnia, & nolle quenquam in fraudem coniicere, omnes scimus. Neque enim est causa quamobrem id velit. Huius voluntas, ac sententia potissimū declarata est nobis ab vnigenito eius filio, qui semper est in eius sinu: hinc responsis, quæ patres acceperunt, & ante Christum natum, & post: ex quibus mystici libri sunt compositi. His accedunt somnia, & signa ea, quę pro certo habemus à Deo mitti: vaticinia hominum diuino numine instinctorum. Habebant gentiles sua prodigia, ostenta, auguria, exta, omina. Hinc videtur posse colligi eum non habere fidem Euangelio, quisquis non ex eius præceptis vitam instituit. Secundo loco est consensus generis humani: in quo sunt naturales quædam animorum informationes, atque inde existunt æquitas, & debita humanitatis officia omnium pectoribus ingenita. Ex genere humano præcipui, & grauissimi ad fidem ponderis sunt sapientes, ac probissimi homines: velut philosophi, quique humanum genus paterna quadam charitate complectuntur: tales interpretamur esse rectores patriæ, legum latores & eos à quibus populi, atque ciuitates formantur ad virtutem, & recti custodiam. Nam hos quum prudentes esse, tum procul à fallendi cupiditate abesse ducimus, quòd beneuoli sint erga eos, quibus bene consultum esse cupiant. Amicis enim multum tribuimus, dūmodo bene de eorū ingenio ac peritia sentiamus, à quibus nunquàm falli nos suspicamur. Sic magnopere fidimus iis, quæ parentes dixerunt, quæ nutrices, nutritii, consanguinei, præceptores. In eundem locum cadunt, quæ magni & sapientes viri iis præceperunt, quos charissimos habebant: vt Cato & Cicero filiis: & in vniuersum posteris, quibus nemo ferè malè vult nisi sit vir pessimus: vt qui dixit, me mortuo ardeat terra: vel qui aliquid ad vtilitatem suam velit eis persuasum, vt qui

captarunt diuinitatis opinionem. Postremò vinolẽtis, & pueris, & mente captis multa credimus: facere fraudem nesciunt: tantùm obstat, vt scire eos, quę dicant suspicemur: testantur hoc prouerbia, in vino inesse verum, & puerum ac fatuum verè fateri. Quocirca populus plurimum tribuit dictis hominum diuitum: quod eos sapientissimos esse censet, qui rem quoquo modo auxerunt: eam esse vnicam sapientiam opes parare. Suffragia quoque numerat, non appẽdit: quod plures censent id pro verissimo accipit: vnde est morum, consuetudinum, officiorum ciuilium, siue priuatim seu publicè custodia: prouerbiorum & dictorum, quæ vulgo feruntur, fides: existimat enim plures minùs posse decipi, quàm paucos: & minus esse cur tam multi vno consensu velint aliis imponere. Sed ex iis sententiis quæ sunt receptæ aliæ prudentissimè sunt animaduersæ, aliæ ab stultitia populari manarunt. Et apud alias nationes, atque adeò alios homines alii habentur pro sapientibus, & bonis: vbi est exemplorum efficacia. Græci barbaroum sensibus nihil tribuunt. Romani Græcorum exempla rident, vt Scipio apud Titum Liuium. Solos maiores suos graues homines, magno ingenio, iudicio, virtute, probitate esse arbitrantur. Nos Christianos non debent gentilium exempla ad æmulandum adducere: nec quorumuis Christianorum, sed eorũ qui purè ac germanè Christum exprimunt, potissimùm, Christi ipsius, qui ad hoc nos inuitat. Exemplum do vobis, vt quemadmodum ego facio, vos faciatis. Ideo Paulus ait, Imitatores mei estote, sicut & ego Christi. Si quid verò est inter gentiles probè, mitè piè, sanctè actum, tantò nos excellentiùs præstare cõuenit, quantò excellẽtior est nostra conditio, qui baptizati sumus, lustratique sanguine illius, quem Pater dedit instauratorem priscæ perfectionis, qua non longè ab angelis discedimus.

Eleuatur authoritas primùm, quòd qui dicit, nesciat atque ignoret de quibus loquitur: vel natura, vt sunt mente capti, pueri, tardi homines: vel imperitia, vt qui nullum huiusce rei habent vsum, etsi artem teneant: hanc scilicet parum proficere citra assuefactionem: aut qui hanc quidem sunt nacti, non posse tamen absque arte bene censere: quòd ars in vniuersum sit de omnibus, experimenta de singularibus. Cõtradicere sibi quempiam fortissimum est argumentum eum *Authoritas quomodo eleuatur.*

id ne

id nescire, quod affirmet: & detrahit aliis ipsius dictis fidem: tum ostensum esse aliquid eum asseruisse falsum, graue praeiudicium est posse decipi, & esse hominem, & nonnunquam asserere, quae non habeat comperta. Aut studium & diligentia defuit, vt qui non animaduerterunt, qui leuiter attigerunt aliud agentes, homines vani, qui quicquid in buccam. Sic solemus dicere, doctus, sed non in hoc. Iudex quidem sanctus, & incorruptus, sed malè edoctus de causa: quod in praeiudiciis affertur: ad quam defensionis rationem mea quidem sententia potuisset Cicero deducere praeiudicium censorum pro Cluentio, conseruata illorum gratia & maiestatis authoritate, vt diceret solere eos vti testimoniis inimicorum, quos ignorent esse tales: simul propter multitudinem rerum, quas vno eos eodémque tempore obire necesse est, non périnde omnia examinare, ac expendere, vt iudices decet facere, qui ad eam vnam rem vacant: adde his in ciuitate, in qua tot sunt inimicitiae: ita vt culpa ab eis in rem & mores hominum deriuetur. Nam vt ipsê defendit, censores de leuitate suggillat. In scriptoribus si quid culpatur, sic excusare consueuimus, exempli gratia posuit, non quòd expenderit, an ita esset: aut quòd sic sentiret: dixit aliena fide: & contra rumorem, quòd est credula multitudo, nec examinat, quae confirmat. Loca, tempora, personae exacuunt diligentiam, & circunspectionem, aut remittunt: in quo non tam authoritas consideratur dicentis, quàm dicti. Dixit inter pocula, in cubiculo, vni amicorum, inter nugandum, discinctus ad focum: contrà verò in senatu, apud populum, die parasceues, quum esset consul. Spectatur modus. ioco dixit ridens, dormitans, detorto nutu, moto capite, motis manibus, seriò, iuratus: quae omnia solent esse signa, quemadmodum quis sentiat. Negligentiam Erucii inuasit Cicero ad ostendendum falsam illius accusationem in Roscium Amerinum. Praeter haec authoritati detrahitur pondus, si existimatur voluisse fallere. Ad id homines nunquàm gratis inducuntur, nisi sint praua quaedam ingenia, quae iam vsum mentiendi in naturam penè verterint, vt vbi nihil interest sic eos, aut contrà affirmare, ad mendacium deflectant. Idcirco quem aliquoties in mendacio deprehendimus, huic fidem neutiquam habemus, etiam quum vera dicit: quod Aristoteles festiuè, & sapienter respondit, esse lucrum mendacium

dacium. Sed ferè vtilitatem aliquam suam sectatur qui mentitur, hoc est, quod sibi putat conducere. Quo fit vt his distinctis & separatis prudentia & probitate, plus habeat virium ad fidem probitas, quàm scientia: peritos enim & malos non sapientes nominamus, sed callidos, astutos, versutos, vafros, nec quisquam se illis credit, nisi sint amici: sed si amici sint, iam boni viri esse existimantur. Neque enim hic quæritur qualis sit quisque, sed qualis credatur. Nec frustra illud dicitur, vita maximè persuadet. Quæritur à mentiente vtilitas pecuniæ. Hanc solam imperitum vulgus vtilitatem nominat: ideo magnopere fidem abrogat tenui ac pauperi homini, arrogat diuiti: quòd huic putat esse satis, eóque non facilè adduci ad mentiendum spe lucri: pauperem nihil non dicturum & facturum exigui quæstus gratia, quum contrà maior sit ferè habendi sitis in his, qui plus hauserunt, & pauperes sæpe præsentibus & qualibuscunq; acquiescant. Si quis diuitem aut potentem laudet, suspecta est laudatio, quòd numo videtur tributa, non veritati. Captatur etiam honor, Multa & assentari, & mentiri coguntur, quos exagitat gloriæ cupido, cuius possessio non minus est, quàm diuitiarum molesta & laboriosa. Prætereà in corpore est vtilitas. Mētietur quis, vt præsentibus doloribus eximatur, aut ne grauiores perferat, vel neci detur: quod in tormentis cōtingit: pro quibus nescio quid possit dici, quum vel præsens dolor in imbecillis, vel sequentis pœnæ metus in robustis veritatis vocem penitus intercludat: vnde natum est illud. Tormenta & qui perferre, & qui non perferre poterit, mentietur. Voluptates item: Plurima cogunt mentiri puellæ adamatæ, lenæ administris: quo in genere mentientium continentur parasiti. Ex his omnibus declaratur maxima authoritas dictorum Christi, & eorum qui illum sunt secuti, quòd non solum commoda vel pecuniæ, vel honorum, vel corporis nulla spectabant, sed cum ingenti omnium harum rerum incommodo veritati parebant cœlitus patefactæ & ostensæ. Iam affectus ad mentiendum impellunt, vel sui cuique, vel alicui, si inseruire illis stet sententia. Sunt qui veritate parum se oblectaruros aliorum animos rentur, mendacia admiscent, vt Homerus, & ferè Poetæ. Alii gaudent grandia, atrocia, tragica narrare, vt alios vel terreant, vel defigant stupore: & se fore admirabiles arbitrantur,

trantur, si sua dicta admirabilia sint: itaq; his narrandis delectantur. In vtilitatum nostrarum numerum recipiuntur, quæ commoda sunt, quibus bene volumus, quæ incommoda, quibus malè, amanti non credendum: amicus pro amico mentietur, vt mater pro filio, vxor pro marito, & in illum quoque, quum est irata, vt inimicus contra inimicum: hinc amici contra amicum, & inimici pro inimico inuincibile testimonium. Animo irato, inquit Mimus, nihil oportet credere. Dicta quum in controuersiam vocantur, iam authoritati eius quem dixisse non ignoramus, non est locus. Sed sæpe authoritate salua, negamus hoc eum sensisse, quod aduersarius ait: aut confirmamus sensisse, quod ipsi volumus, de quo priùs est dictum: tum hoc non pertinere ad nostram rem, aut pertinere. Locus & tempus mutant vim dicti vel facti: verè dixit, rectè fecit, sed illo loco & tempore, hoc verò vel post illa, non ita est, non expedit: notæ sunt hæ quæstiones. Nec verò existimo quenquam admonendum si Cicero referat Aristotelem dicere mundum esse æternum, authoritatem huius sententiæ Aristotelis esse, Ciceronis verò Aristotelem hoc dicere.

A rei appellatione.

Rei appellationem in hunc locum reieci, quòd magna ex parte authoritatis sit: vt consilium publicum non debere ex iuuenibus constare, sed senibus, quòd senatus nuncupetur. Quæritur à quibus senatus nominetur? à Romanis: de eorum authoritate agitur: A Lacedæmoniis: quanta iis fides debeatur? Omnia etiam etyma, quas Cicero notationes vocauit, & ad verbũ veriloquia, tanquam testimonia sunt eorum, qui ea vtuntur lingua: vocabula enim alia in aliis linguis habent etyma. Ita Cicero meliùs dicit & commodiùs à Latinis conuiuium dici, quàm quemadmodum à Græcis συμπόσιον, id est computationem: vel σύνδειπνον, id est concœnationem. Et in Paradoxis requirere se ait maiorũ suorum prudentiam, qui hæc fluxa & contemptibilia fortunæ munera bona appellarint. In hunc ordinem venit omnis appellatio siue nominis, siue prænominis, siue cognominis, siue tituli, & quod Græcè ἐπίθετον dicitur, inscriptionis, lemmatis. Aristoteles libro de Mundo ex nomine ipso τοῦ κόσμου docet nihil eo esse pulchrius, aut ordinatius. Nã κεκοσμῆσθαι dicuntur cætera, quæ fiunt pulchrè, atque ordine. Non iniuria appellatum Draconem, qui tale virus efflarit legum.

Non

Non decere eum affectibus perturbari, & concuti, qui vocetur serenissimus: Eum qui beatissimus, non debere belli miseriis implicari: Non fœda & nefaria facinora designare, qui sit sanctissimus. Demosthenes in Midiam, eum qui Thesmothetam læserit, ciuitatem læsisse contendit: quòd θεσμοθέτης non alicuius hominis nomen sit, sed ciuitatis ipsius. Transitur ab vna lingua in aliam. Cicero Philippi. Lysidicus ipse in verbo Græco: & Plautus, nolo des mihi damnum in Epidamno. Sumitur argumentum ex æquiuoco: vt ni propius huic picturæ assederis, nam est leo, vel scorpius, & amphibologia, vt:

Quis neget Aeneæ magni de stirpe Neronem?
Sustulit hic matrem, sustulit ille patrem.

Quod est sophistis aptum & dicacibus. Transfertur ad tropum, & in eo manemus, in quo inest sæpenumero festiuus ludus. Noli in æstate incendi: Homo frigidus ne huc accedas in bruma: Qui potest Maurus esse pectoris candidi? Quomodo hæc percurres æger pedibus? Domus opulenta & benefica, multos enim alit, de referta muribus. In nominibus quæ destinato & consulto imponuntur, examinatur quantum momēti habet illorum authoritas, qui indiderunt: prudentem hominem esse Marcum Portium, quòd Cato cognominetur: quæritur vero, à quibus? quantū illis tribuendum? ex iis quæ de authoritate diximus repetenda hęc sunt: in quo sæpenumero est multitudo à philosophis reprehensa, quum in alio omni genere scientiæ atque intelligentiæ, tum potissimum in iis, quæ ad mores virtutésque dicuntur pertinere. In quibus vero appellationibus non est consilium, sed recepta consuetudo nominandi, & velut casus quidam, ludere licet: argumenta colligere non licet, nisi diluta admodum: & hactenus, vt ex euentu ostendamus consilii potiùs fuisse nuncupationem, quàm casus. Primus ille Iunius qui dictus est Brutus, primus qui Bestia, qui Asina, & similia, reliquerunt has cognominationes posteris suis: in illis primis causa cur sic dicerentur fuit aliqua, in posterioribus nulla præter morem familiæ, quo Romæ cognomines sunt filii parentibus, non item Athenis, & in Asia. Hæc est immensa illa, atque adeò infinita argumentorum sylua, quæ variam & latissimam rerum naturam includit, non solùm ad dicendum vtilis, sed ad vsum vitæ, & sentiendum, & viuendum.

Puto me locum nullum præteriſſe, ſpecies non ſum omnes perſecutus, ſed neque poteram. Sufficit genera conſignaſſe: citiùs periculum ſit, ne eadē diuerſis locis videātur repetita, vt argumētum idem ex variis locis credatur depromi poſſe. Equidem non adeò confudi locos, vt fortaſsis illis videri poſſet, qui harum rerum cognitionē diſtinctionémq; non ſatis accuratam & exactam perceperunt. Sed longè præſtat deſumi ex multis locis idem argumentum poſſe, quàm ex nullo, aut ægre ex aliquo. Non intereſt, quibus nominibus inſtrumenta nominentur, modò ſint apta vſui: & commodiſsimum eſt artifici multa eſſe inſtrumenta, quorum vnoquoque ſi libeat, idem opus abſoluat. Eſt qui parum dextre aliquibus vtitur inſtrumentis: huic ſi ad idem perficiendum opus, aliis inſtrumentis ſuccurratur, ingens proculdubio adferetur vtilitas. Ita quæri ac elici idem argumentum è variis argumentorū ſedibus poſſe, fuerit ad inueniendum longè cōducibilius, quàm ſingula ſingulis tantùm claudi: quippe quod quærenti hac via non occurret, alia præſtò erit. Deinde nec in ferramentis contemplatur quis, quàm ſint expolita, aut elegantia, ſed quàm ad vtendum idonea.

Homo per loca argumentorum.

Verùm vt exempla omnium magis ſint in promptu, ducamus hominem per locos argumentorum: tum quia varium animal, & materia vberrima ad dicendū, tum quia de illo cognitio maximè neceſſaria eſt, nempe quotidianæ tractationis. In ſubſtantia hominis eſt animal, & rationabile, vnde cōflatur eius diffinitio: hinc humanus, & humanè coniugata: Tum partes eſſentiæ, materia ſumpta de medio communis cum materia eorum omnium, quæ fiunt, & corrumpuntur: animus autem generoſiſsima res omnium, quæ ſub cælo ſunt: partes item molis externæ caput, os, pectus, brachia, dorſum, crura, pedes: & internæ, lingua, guttur, pulmones, cor, nerui, venæ, caro, ſanguis, os, ſpiritus: tum cutis, pili, barba, næuus, verruca. Inhærentia ſunt in corpore color, forma, figura, filum corporis, macula aliqua, cicatrix, rectū, curuum, proportio membrorum, celſum caput, brachia expanſa, manus diducta, cor ad ſiniſtram, inceſſus, vox, vires, robur, imbecillitas, firmitudo, infirmitas, ſanitas, morbus: in animo affectus: in mente acumen, hebetudo, memoria, obliuioſitas, eruditio, tot artes, & experimenta, prudentia, fatuitas, calliditas, vafricies, atque vſus rerum, virtutes, & vitia,

tia. Actionum sunt quæ dixit,fecit,voluit, tentauit, innuit, pertulit,passus est.Causæ eius sunt efficientes quidem Deus, & parentes,& quodammodo solum natale: finis naturalis, quem Deus ei destinauit,æterna felicitas. Ipse sibi ignorantia, & obedientia affectuum multos alios præstituit vanos, & noxios sibi,opes,honores,nomen,voluptates:Effecta eius sunt magna profectò & admirabilia,cultura agrorum.ciuitates,leges,literæ,tot disciplinæ, atq; artes, quarũ aliæ corpore,aliæ ingenio exercentur,prrtim vtroq;. Instrumentis vtitur ingenio,memoria, artibus, sermone, manibus, pedibus,& quæ extrinsecus sibi parat,vt sunt pēnæ,calami,atramentum,penicillus,pecunia,culter,hasta,& alia quorũ iniri numerus non potest.Ipse idem homo est finis cæterorũ animantium,& omniũ quæ sub luna sunt condita. Est in tempore, in hyeme, mense Ianuario, pridie Calend. Februa. Principe Carolo Quinto,sereno,salubri tempore,in libertate, in republica, Brugis, in cubiculo,in armario,vestitus, armatus splendidè, sordidè. Ad hominem referuntur Deus, princeps,& rector eius, pater, mater, tutor, patruus, magistratus,Rex,patria,leges,dominus,maritus,filius, pupillus, filius fratris,filius sororis,priuatus, subditus, seruus, vxor, amicus,inimicus, sodalis, socius, commilito,vicinus,ciuis. Tum diuitiæ,possessiones,honores,fama,gloria,fauor, gratia,nobilitas:& his cõtraria paupertas,ignominia, obscuritas,inuidia,odium,ignobilitas. Conferuntur inter se pater, filius,seruus,dominus. Deniq; ea quæ superiora, inferiora, paria diximus: homini nihil est contrarium: contradictio est homo,non est homo. Dissitum est quicquid non est homo, equus,lupus,color,magnitudo, liber. Pro argumentis adducantur maiores, exempla priorum, historiæ, fabulæ, prouerbia. Si quid prædictum de illo,aut præmonstratum, quid dixit, aut significauit quis: nomen, cognomen,appellatio. Ex his apparet non solùm ad arguendum valere hanc copiam, sed ad dicendum de quacunque re velis: vt non absurdè videatur Rodolphus Agricola existimare Gorgiam, Hippiam, Protagoram, Prodichum, & alios Græcos sophistas qui in cõuentu hominum paratos se esse profitebantur ad dicendum, de quacunque re quis vellet audire, ex his fontibus vbertatem illam, & redundantiam eorum, quæ dicturi essent, haurire, vt nunquàm dicendi

materia deficerentur. Duo restant consideranda, quo modo in aliis loci depræhendantur, hinc nobis quemadmodum iis vtendum. Prius quidem, vt nos vtamur, sicut magni authores sunt vsi: Tum vt cognita ratione argumenti, quod aduersarius attulerit intelligamus, quantas habeat vires, sitq; facilius infirmari, ac dissolui, si sit opus. Est verò locos argumentorum ex aliis operosius eruere, quàm nobi ipsis inuenire. Nam non habet quotidianus vsus rectum illum connectendæ argumentationis ductum, in quo promptum est cognoscere, quid petat, quid velit efficere, & quo modo. Ad hanc autem obliquitatem & infuscationem communis sermonis oratores, & omne scriptorum genus addunt alias tenebras orationis, partim ne ars appareat, & manifestæ fiant insidiæ, partim quòd maius robur accedit probationi: sicut punctim ferire, vel ex transuerso grauius interdum est, & lethalius. Ita ad inuolucra, quę res sua sponte ac natura habēt, alia ipsi superiecerunt artis, & ingenii sui, ergo interdū vno verbo cluditur tota argumentatio: vt consulatum petebat scurra. Nonnunquam totidem sunt argumenta, quot verba. Cicero in Anton. Tu istis faucibus, ista gladiatoria totius corporis firmitate: quod in amplificationem cadit. Iam multis verbis vnica est argumentatio: videlicet quum vnum verbum, in quo vis inest aliqua, variè tractatur, atque explicatur: An non erat resistendum insidiatori? Scilicet præbendū erat iugulum ei, qui vitam petebat? patiendum, quod latro cupiebat? Est quum pro tota argumentatione vna pars attingitur: Non occidet, nam quæ mater occidit filium? deest enim, & hæc est mater. Inuertunt sæpe argumentationis ordinem: vt Quintilianus libro tertio: Partes suadendi quidā putauerunt honestum, vtile, necessarium: ego non inuenio huic tertiæ locum: quantalibet enim vis ingruat, aliquid fortasse pati necesse erit, nihil facere. De faciendo autem deliberatur: quæ sic reducitur, omnis deliberatio est de faciendo, nulla ergo deliberatio de necessitate: & paulo post, Itaq; mihi ne consilium quidem videtur, vbi necessitas est: non magis quàm vbi constat quid fieri non posse. Omnis enim deliberatio de dubiis est: hęc sic, omnis deliberatio de dubiis, nulla necessitas de dubiis, ergo nulla deliberatio de necessitate: hic assumptionem vbique posuit propositionis loco. Nonnunquam transiliunt relictis mediis. Brutos ego impellerem?

Quomodo alii vtuntur locis.

rem? ait Cicero, quorum vterque L. Bruti imaginem quotidie videret, alter etiam Halæ. Hic omissa sunt illa de genere, de facinoribus generis, expulsione regum, & Sp. Melio occiso. Sic etiam à loco ad locum: Homo sapiens, quia magno corde: fortis, quia amplo pectore: partem sumpserant, sed ad partis accidens tràsierunt. Quandoque solum, quod ab aduersario dici posset, præoccupatione quadam notāt leuiter: Non occidet hæc filium, nam hoc sola fecit Medæa. Occultant etiam figuris, & schematis, vt interrogatione enuntiēt, quod narratiue poterant. Sed feriunt fortius. Et vno vt verbo finiam, ipsi idem maximi authores rationē sui argumenti, vnde prompserint, quemadmodū concinnarint, aptarint, torserint, interrogati nesciant sæpe explanare. Videndum tamen quid efficere statuerint, quorsum spectet argumentum, quid intendant. Ad id necessariū est cognoscere, in quo versetur controuersia, aut quæ sit quæstio, non solùm illa generalis totius causæ, vel operis: sed particularis ad quam argumentum illud pertinet. Eam vbi erimus nacti, videndū multa ne sint, quæ probent, an vnum tantùm. Si multa, vtrū sit aliud alius argumentum, an ad diuersa tendant per se singula. Sumendum vnumquodque illorum, eique aptandum, quod probatur: quoniam ex habitu & congruentia eorum probabilitas nascitur, ac próinde instrumentum probabilitatis, & eius appellatio. Sunt in quis facilè iudices, cui parti conueniat, quod pro argumento accipitur: nam quæ constant vno verbo, exposita sunt cognitioni, vt quiuis dicat, cum qua parte quadrent pronuntiati, de quo est controuersia: quæ verò integra enuntiatione simplici aut composita, obscuriora sunt. Vno verbo cōstant, quum vis probationis vno in verbo est sita: pronuntiatio autem, quum per illud totum diffusa: vt Socrates nō ducet vxorem, quia philosophus. Socrati hoc cōpetit: videndum quæ sit eius proportionis ratio inter Socratem, & philosophum, quod nomen: non ducet, quia est animal morosum & querulum mulier vxori. Quæro an homo sit equus, si colligo non esse, quia homo est rationabilis, ad hominem hoc pertinet. Sin verò quia equus non est rationabilis, ad equum. Sin vtrunque coniungo, duo sunt loci: vt in hoc, omnis homo est rationabilis, nullus equus est rationabilis, nullus ergo homo, à proprietate & à dissitis rationem duxi. Quum in argumento duo aut Vnde nascitur nomē loci.

plura sunt verba,& vnumquodque suam habet proportionẽ & locum,consideranda sunt singula separata. Plato non ducet vxorem,quia philosophus,Socratis discipulus, vt neque Thales duxit. In philosopho est inhærens, in altero causa,in tertio exemplum. Non mouebit affectus in iudice, quia vir bonus,& Atheniensis,& perinde faceret,vt si normã,qua mensurus quid esset, prius inflecteret:primum est ex inhærente, secundum ex attributis,in tertio vis est similitudinis,quam habet canonis inflexio ad motum animi. Sunt abstrusiores loci alii,ad quos exercendo penetrabimus, ab his quæ diximus velut manuducti , tametsi non perinde laborandum est eruere ex aliis locos, quam nobisipsis ad rem nostram inuestigare. Est enim res hæc quę vsu potissimũ constat:vt nihil omnino ars tota sine diligenti & sedula tractatione profutura sit:hæc verò etiam citra artem multas habet vires & validas:quippe maximi fuerunt oratores & disputatores acutissimi,antequam ars vlla esset inuenta,& ex quorum vsu ac operibus ars est obseruata. Omnia illa quæ supra sunt à nobis posita tenenda in promptu, vt literarum elementa,non eodem vtique ordine inueniendum, sicut nec eodem scribendum ordine,quo literas didicimus : tametsi præstabit initio eo ordine exerceri,ad excudenda è locis argumenta. Nec omnia omnibus cõgruunt, sicut nec literas omnes in vnumquodque verbum infarcimus. Ac vt quæ literæ quibus verbis necessariæ sint,non queunt tradi regulæ,communis vsus docet:ita in hac obseruatione cõtingit, vt qui quibus causis loci congruant præscribi non possit:videndum tamen quid velimus efficere. Cognoscenda exactissimè causa, & omnia quæ versantur in quæstione animo & cogitatione complectenda:quocirca oportet eum,qui inuenturus est,versatum esse diligenter in præsenti quęstione,& tenere saltem generalia in ea arte,de qua sumitur materia dicendi. Si non sit ex te vlla, certè sensum cõmunem vitæ, quid probabile sit iis, apud quos est dicturus, quid absonum:ad quæ prudẽtia adiuuamur. Ergo proposita quęstione, vestigandum per sedes has,quid sub vtroque termino claudatur, deinde conferenda singula cum singulis,& cum omnibus:assuefactio pręstabit, vt vno quasi intuitu peruideamus necessaria,sicut in coniungendis literis. An Clodius iure sit cæsus,ex Clodio,ab inhærẽtibus,quia seditiosus:an omnis seditiosus iure occidi possit:

sit:si non omnis,an talis?hoc tempore?hoc loco?à tali viro? Tum quia insiditaorem:an omnem insidiatorem fas sit occidere?an hunc?hoc tempore? Nec aliter atque in syllabis & dictionibus in infinitum ferè tenditur,sic in locis. Sunt loci locorum:vt an Milo dignus exilio?non,quia vir fortis:an fortis dignus exilio?per omnia quæ sunt fortis & exilii,quũ Roma semper gerat bella, ij qui nullum reformidant periculum honestatis gratia retinendi.Iam an Romæ retinendi tales?& id quidem ascendendo ad generaliora:nam in singularibus est status.An homini cõueniat studium? etiam,quia est animal ratione præditum:An ratione præditis cõueniat studium?Iam loci quærendi in rationabili. An philosopho cõueniat belligerari?non,quia est homo deditus literis,amicus hominum:per locos hominis, per locos eruditi denique eorum omnium, quæ ponuntur in probatione. Si sint in quæsito plura, loci inter se omnes committendi, & comparandi. An omni generi scriptorum commodè possit historia admisceri?ex ratione scriptorum. Nam Theologiæ potest, & Philosophiæ, & Medicinæ. Iam ab iis quæ ex re, omni illi sermoni qui quid docet,tum ex historia, omni generi scriptorum admiscetur cognitio rerum præteritarum:nam commodè:nam venustè, nam delectabiliter,nam ad probabilitatem, atq; intelligentiam apposité.

***

DE INSTRVMENTO PROBABILITATIS FINIS.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS VALENTINI,

De disputatione.

ERITATEM non plenè aut apertè acies mētis nostræ intuetur, multa & densa obscuritate corporis oppressa, atque hebetata. Sed nos obscuritatem hanc à nobis in res ipsas traducimus, vt eas altissimis ac cæcis admodū tenebris dicamus obrui, & inextricabilibus inuolucris occultari. Quo sensu pronuntiauit Democritus veritatem in altissimo puteo demersam latere. Ad purgandos autem hosce cortices, vt nucleus prodeat purus, ingenium humanum examinandæ veritatis facultatem à Deo accepit: cuius functio disputatio nominatur. Nam quemadmodum vites, nuces, ferrum, aurū putantur, reiectis inutilibus: ita in examine illo & inquisitione veritatis remotis vel falsis, vel ambiguis, ac incertis ad ea veniatur, quæ dubio procul sint vera. Lux hęc est, quæ ingenio nostro infertur, vt per ea, quæ in confesso recipiuntur pro veris, illa de quibus dubitatur, explanētur, aut ea refutentur, quæ nobis sub specie se insinuabant veri. Sit ergo nobis diffinita disputatio, argumentorum ad aliquid probandum aut improbandum cōparatio. Nam vbi pro alterutra parte nullum est argumentum, nec disputatio potest vlla existere. Duces animi nostri sunt vires illi à Deo ad cognoscendum, & de cognitis iudicandum attributæ. Ioannes Philoponus ex republica Platonis quinque nos habere animi functiones scribit, Mentem, Dianœam, Opinionem, Phantasiam, Sensum. Horū istæ sunt vires & opera. Sensus lentior est, quàm vt syllogismo discurrat, & aliquid colligat. Mens celerior, quàm vt syllogismum expectet. Opinio assensus est. Phantasi

Disputatio quid.

Animi quinque functiones.

tasia seu visum appræhensio. Dianœa quam sanè cogitationem dicamus, est motus: itaque hæc ratiocinatur, & syllogismo vtitur. Hæc quidem contemplationis sunt de anima: sed de his non plura in præsentia dicam, nec accuratiùs, quàm quod instituto nostro erit satis. Ratiocinatur ergo cogitatio vel ex iis, quæ mens illi suggerit, vel quæ opinio, vel quæ visum. Nam sensus viso seruiunt: ideo sub εἰκασίας à Platone compræhenduntur. Mens ad cogitationē, quantum assequi potest, verissima & perfectissima adfert, velut axiomata, naturales informationes, & in omnium animis impressas insculptásque notiones, ex quibus aptissimæ ac firmissimæ rationis nectuntur syllogismi: in quibus est scientia, si alibi vsquam. Opinio suppeditat credibilia aliàs vera, aliàs falsa: vnde existunt syllogismi verisimiles, qui secum nonnullam dubitationem important. Visum subministrat vanas imagines, somnia, hallucinationes, imposturas: ducitur enim phātasia similitudine, quam ex ignorantia, atque incogitantia coniungit temere, & commiscet, vt vnum ex duobus aut ex multis confundat: vnde error nascitur ambiguitate vel vocis, vel sententiæ: vt quum vox plura significat, quæ commiscentur, & redduntur tanquā vnum, nempe verbi ancipitis, vel orationis amphibolæ: tum ex scripto quod non distinguitur accentu, aspiratione, scriptione recta: in sensu autem quum ab vna significatus ratione ad aliam latenter subitur: nempe ab essentiali ad inhærens, vel contrà: velut quum sic coniungimus, Homo est animal, animal autem est genus: Mel est dulce, dulce verò aliud alio magis. Adde huc, quum praua conclusio pro vera recipitur, quòd aliquam illius præ se imaginem ostentet: de quibus vitiis superiùs admonuimus. Nam phantasia, vt leuiter ab vno in aliud mutatur, ita etiam leuiter assentitur: vt in quodcunque inciderit, ob segnitiem vlterius scrutandi subsistat illico, & acquiescat: itaque vehementer fallitur, quoniam neque ambigua distinguit, nec partes inter se confert, vt quemadmodum compositæ sint, & colligatæ animaduertat. Iudicium animi inter hæc tam diuersa velut disceptator quidam sedens incipit eorū omnium vires, & velut causam expendere, quæ reprobat, omnino respuit, & damnat: quæ approbat, alia securè admittit, alia incertus. Sunt inter quæ anceps & animi dubius pendet, quòd Iudicia.

ſimilitudo aliqua & veri apparet,& falſi. Hi iudicii motus è tribus argumẽtorum generibus excitantur. In quibus & res debent ſpectari,& connexio. Argumenta omnia,vel ex certis,exploratis,neceſſariis depromũtur rebus,vel ex probabilibus, & quæ de coniecturis pendent. Non ſunt hæc rerum ipſarum nomina,ſed quę cuiq; videntur:aliis enim alia ſunt certa , & indubitata:eadem etiam non omnibus talia.Quæ eliciuntur ex certis,nexúq; iunguntur euidenti,ac perſpicuo cum iis,quę confirmant,iudicium ad ſe pelliciunt ſecurum: argumentatio huiuſmodi nominatur certa atque euidens. Quæ verò vel probabila ſunt , vel non manifeſta,cõplexione cum eo cohærent, cui probando adhibẽtur, iudicium ad ſe inuitant nutans,& ſuſpectũ:nec planè ſibi fidens ipſi:hæc argumentatio probabilis nuncupatur, ſiue credibilis:ab Ariſtole dailectica.Ambiguum eſt iudicium,& quaſi ſeipſum ſuſtinet, quum pares ſunt argumentorum vires pro vtraque parte in re controuerſa, ac velut paria in lancibus pondera. Quę agumẽtatio iudiciũ fallit,ea vel de materia decipit,ex qua conflatur,vel de artificio,nempe forma, & colligatione partiũ.Cognitio materiæ ad ſingulas artiũ pertinet : vt quũ dicitur,omnis vnius principatus optimus,Tyrãnus eſt principatus vnius,ergo optimus, Forma verò & cõpoſitio huius ſunt loci:Omnis virtus ſuauis, & voluptas ſuauis,virtus igitur:hic propriè paralogiſmus appellatur:nã prior ille tãetſi ex falſis,tamẽ bonus eſſe ſyllogiſmus põt, qualis eſt ille idẽ.

Materia argumentorũ quomodo tractatur.

Materiæ argumentorum generatim quidem ſic itur obuiam : Certa & neceſſaria oſtenduntur non eſſe eiuſmodi,ſi declaretur aliud ſimillimum neceſſarium nõ eſſe:interdum quoq; ex eodem illo argumento cõtrariũ concludi.Si opponatur authoritas : fuiſſe,quibus non ſit viſum tale, quorum ingenium & iudicium aliis in rebus pro valido ſit habitum.

Probabile.

Probabile eſt, quod cuique videtur ita eſſe , non certa & euidenti ratione , ſed veriſimiliore, quàm ſit contraria.Sumitur aliquando probabile pro comperto & explorato, ſed de illo priore nunc loquimur. Probabilia vel infirmantur, vel tolluntur penitus:infirmantur,ſi planum fiat minus eſſe in eis robur,quã putabatur,ſolere contrarium plerunq; euenire. Tolluntur obiectione eorum quæ illi ſint vel neceſſaria,vel magis credibilia:& patefactione circunſtantiarũ,cur in hoc loco,in hoc tempore,in his rebus illud nõ procedat.

Probabiliora sunt quæ efficaciora pro se habent argumẽta quæve pariter efficacia, sed plura tamen sunt, quibus quisque fidẽ habet, quò maiorẽ, hòc sunt magis efficacia. In coniecturis non satis labefactat, qui non necessarias ostẽdit, aut non fortes, sed qui nõ bonas: quod fit exponendo in plerisq; vsu venire contrarium nõ similibus tantùm, sed in hoc eodẽ loco, tẽpore, hominibus, rebus: vt erubescere hũc, & trepidare, & titubare, & perturbari pro signo conscientiæ accipitur atqui sic solet in omni congressu, etiam apud amicissimos, tutis & securis rebus, vt Cicero de quacunq; causa dicturus. Probabiliora.

Iam verò argumentationem aptam & confectam vel repellimus, vel dissoluimus, vel eludimus, vel retundimus. Repellitur, quum negatur bene colligi. Dissoluitur, quum profertur captio, quæ quia ferè fit ex ambiguo & simili, idcirco vocatur distinguere: in quo tanquam re duas aut plures in partes discisa, mẽbrũ vnũ ipsi nobis sumimus, alterũ vel reliqua aduersario concedimus. Eluditur, quum adsertur absurdum, quod sequeretur, si ita esset. Retunditur, & quasi opprimitur, quum fortius contra id argumentum opponitur. Qui verò negat aliquid in argumento ita habere nihil ad argumentationem dicit, sed ad examen partium illius: de quo iam sumus locuti. Elusio à retusione non multum distat: vtraque ab Aristotele apellatur ἔνστασις, Latinè ad verbum instantia, sed appositum rei vocabulum est obiectio, vel obex: qui velut currenti argumento obiicitur, vt fit in fluminibus: quod est non connexionem argumenti dissoluere, aut discindere, sed venienti occurrere, & quasi cursum impendere. Idque cogitationi nostræ non rarò accidit. Nam quum ex intentione argumentationis res sequitur perabsurda, tum animus velut iniecta manu sistit primùm, hinc quum se non bene progressum fuisse deprehendit, vnde cœperat reuertitur: & quanuis nesciat dicere, quo nam sit falsus loco, vbi sit erroris causa, errorem tamen inesse non dubitat. Argumẽtationis tractatio.

Opponitur obex argumentationi ex eodem, ex simili ex contrario, ex authoritate. Ex eodem: si quis dicat, amor bonum, quia dulce: occurritur, imò malum, quia indigẽtia. Ex contrario: bonus vir amicis nocebit: quòd ab eis læsus, à quibus minimè oportebat: nequaquam, quòd nec malus amicis noceat, etiam ab eis læsus. Ex simili: Hic homo maleficio est De instãtia.

semel

semel affectus, semper igitur oderit: quî hoc? quum beneficio affecti non semper ament. Ex authoritate: Ignoscendum his, quia sunt pueri: obiicitur: imò Solomon iubet, vt virga ne discedat à puero. In quo sunt exempla dictorum, & factorum. Parcendum huic, quia filius. Atqui Torquatus, & Brutus etiam occiderunt suos, & maluerunt orbi vitam agere, quàm habere improbos. In quibus non dissoluitur vinculum prioris cum posteriore, sed fluxum atque inualidum ostenditur. Quanquam in multis elici potest, quod dissoluat, sed longiore ambage: vt quum dicimus, bonum virum non læsurum amicos læsum ab eis, quòd malus non referat amicis maleficii gratiam: sic soluitur prior probabilitas ex secunda, quòd læsio non debet esse causa vltionis in bono, quandoquidem non est in malo: quod est argumentum à cõparatione minoris. Tum maleficio semel affectus semper oderit, ex obiectione efficitur, amorem nõ esse perpetuum, itaque nec esse naturę affectuum, vt sint perpetui: quare quũ odiũ sit affectus, mutabitur tempore. Dicendum iam est de singulis argumentationum generibus. Et syllogismi quidem quæ sit ratio, quæ deuinctio propositi cum intentione, alibi demonstrauimus.

Exemplũ

Exempli vis est in similitudine: nam similibus causis similes attribuit natura effectus, similibus principiis similes progressus atque exitus, similibus qualitatibus, atque affectionibus similes facultates, & eiusmodi. Idcirco ad persuadendum non repugnanti, atque ei, qui vltro sequitur, aptissima est hæc probãdi via: vt quæ docet & ostendit magis, quàm cogit: confirmatur similitudine, dissimilitudine infirmatur: quam difficile non est in omni simili inuenire. Neque enim sunt vlla tã cõformia, quæ non aliqua in re discrepent: quin etiã si repugnãs eã differentiã nõ inueniat, haud in re culpã esse suspicatur, sed in se, qui vel nõ bene inquisierit, vel nõ facilè inueniat. Examinandũ est tamẽ an difformitas sit in eo, quo de agitur: vt Cato se occidit, ne Cæsari seruiret, ergo tu occide te ne seruias tyranno: respondebitur non esse simile: nam Catoni summum erat malorum seruire, & illis profanis: at initiatis Christiana pietate non item. Adiicitur, imò summum malorum est seruire eum quem Christus liberum fecit. Ita est, non quidem homini seruire, sed peccato, & diabolo. Demosthenes tantus euasit Orator studio, cur non & tu quo

tu quoque? Quia in illo studium ardentius, ingenium viuidius, iudicium acrius, sermo patrius haustus cum lacte. In libello Ciceronis de Senectute, quum Cato exemplo sui docuisset non debere ætatem grauem esse senibus, excipit Lælius: fortasse dixerit quispiam, tibi propter opus, & copias, & dignitatem tuam tolerabiliorem senectutem videri: id autē non posse multis contingere. Subiicit Cato, non dignitatibus, aut diuitiis fieri ætatem leuem, aut molestam, sed patientia vel stultitia: nec solùm triūphalibus viris iucundam esse senectutem, sed iis etiā, qui purè ac eleganter ætatē transegerunt. Si dissimilitudo non sit præsto, consilium erit sequendum M. Fabii, vt dubia liceat dicere fabulosa: quales sunt apologi, poëticæ narrationes, Milesiæ fabulæ, res multæ Chaldæorum, Persarum, Aegyptiorum: sin vera & certa esse constet, tentandum, an obtineri poterit, ne illa quidem rectè esse facta. Tum authoritas eius excutitur qui quid dixit, non dixit, fecit, non fecit, quanti oporteat esse momēti apud nos. Confirmatur authoritas ad corroborandum argumentum, eleuatur ad debilitandum: de quo in inquisitione veritatis diximus.

Enumeratione deprehensæ sunt artes omnes, nempe ex multis experimentis collecta formula. Si hæc herba nocuit huic homini, profuit illi asino, & huic, & illi, ergo omni homini nocet, omni asino prodest: si in aliquo instatur, ruit totum. Sed omnes singulares percensere impossibile. Aliquas pro omnibus sumimus, ad postremū verò adiicimus, quod sit pro aliis: vt sic in cæteris, vel non videtur aliquid esse in contrarium, vel non est in contrarium obseruatum. Infirmantem dare aliquid ad oppositum est necesse: tunc vel destruit, vel concutit. Scrupulum etiam iniicit addubitatione: fortasse nō sic esse in omnibus, rem esse nouam, necdum satis exploratam: vt de ligno hebeno, & multis rebus, quę hac primum ætate in notitiam venerunt: vel quod paucis est id deprehensum. Licebit tum ex iis adferre aliqua, quæ quum crederentur esse certissima, tempus docuit non esse talia: quæ exempla non rara sunt & in natura rerum, & in vita hominum. Alter verò vel ostendet, quid sit vitii in eo: quod ille obiicit, cur ab aliorum natura degeneret: vt si radix arboris sit medicata vel saltem impetret in plerisque: pro re noua multa sunt experimenta: pro vetere multos quæsisse, nemi- Enumeratio.

nem inueniſſe in contrarium. Saltem veriſimile eſſe, quandoquidem aduerſum nemo comperit toties veſtigatum.

Inductio Inductio Socratica argumentatio eſt conformis naturæ: quum in aliis ita ſit, quæ ſunt ſimilia, ita debere eſſe in hoc. Qui depellit, reddat cauſam differentiæ, quemadmodũ in exemplo. Sed maiorem hic eſſe ac fortiorem conuenit, vbi tot ſunt exempla allata pro vno aliquo: velut cui credas nauem in periculo, eligis non amiciorem, ſed peritiorem: cui rempublicã, cui equum domandum, ergo cui pecuniam: ex aduerſo occurritur, non eſt ita: nam in illis opus eſt arte, hic fide. Tum faciendum eſt planum & illhic eſſe opus fide, & hic arte: quoniam quidem ſi inimicus ſit, prodet conſulto: & hic ſi imprudens, perdet neſciens: nam eandem illam adferre pro inſtantia de qua eſt controuerſia, perabſurdum eſt. Vtebatur etiam Epagogis Socrates, quòd aptiſſimæ ſunt ad capiendum: quum enim ſingularum rerum interrogatiunculæ proponuntur, minùs apparet fraus: quæ profert ſe velut acie explicata: minúſque circunſpicit is, qui reſpondet, quid ſequatur ad poſita ſibi, ac conceſſa, quid repugnet.

Comparatio. In comparatione vis latè eſt ſparſa: nec ad certam formulam poteſt redigi, quæ ad inuentionẽ argumentorum magis pertinet. Paria aut maius, & minus inter ſe in aliquo vel aliquibus conferuntur. Intuendum an in eo ipſo ſint paria, vel maius & minus: Priuatus homo gignit tot liberos, non gignet rex? nõ ſunt in hoc maius & minus. Priuat⁹ cõcionabaris, ergo & cõſul: nõ ſunt maius & minus in cõcionãdo: quę ſæpenumero præbent vrbanitatis materiam. Quin ego vno verbo cedam, cui cedunt in omnibus triginta legiones? inquit Phauorinus. In eo quod fit, quid maius ſit aut minus dicere eſt eius, qui vires rerum nouit: vt hoc efficit illa herba, ergo & illa alia: in eo autem quod decet prudentis. A minori aptum eſt argumentum confirmationi. A maiori informationi, A pari vtrique. Similiter de relatiuis dicit Ariſtoteles

Relatiua. quòd poſito vno, ponitur & alterum: ſublato, tollitur. Sed hoc rectè eſt intelligendum: Si aliquis eſt pater, aliquis eſt filius: ſi nullus eſt pater, nec filius: & hoc quidẽ certè in eſſentia. Nam in aliis nõ ſunt relatiua, Nullũ patrẽ video: ergo nec filiũ: Nullus filius docet, ergo nec pater. Videndum vt ritè aſsignetur relatiuum: Eſt ſeruus, ergo ſerui ſeruus, nõ

bene,sed heri seruus:nã vt alibi est declaratũ,sunt quædã paria:amicus inimic⁹,simile dissimile.Alia imparia:pater fili⁹, herus seruus.Neq; verò ꝓba est hæc collectio:Est seruus, ergo comitatur herũ:sed sic,ergo est sub hero:sicut est herus,ergo possidet seruum:quando in hoc est seruus,vt sit sub heri potestate:& herus,vt possideat seruum.Iste non est pater,ergo nec filius,inualida est:non enim dictum est tollere mutuò in singulis,quod dictum est in vniuersali:in singulis autem imparibus contrà valent:vt respectu eiusdem posito vno,tollatur alterum:Hic est discipulus huius,ergo nõ magister huius: nec solùm comparatione eiusdem relatiui, sed eiusdem rei,in qua committuntur,nam potest esse simul & discipulus & magister in diuersis rebus. In aduersis & priuãtibus,& dissitis ad infirmandum:cernamus priùs,an illa habeat mediũ,an sit tempus & subiectum à natura definitum, istuc verò aliunde petetur.Obseruandum etiam in quo sint talia: Do cœnam hominibus,non ergo equis: non sunt in hoc dissita.Hic homo habet seruos albatos, nõ igitur atratos:haud sunt vtiq; in hoc aduersa.Si quẽ delectat visus,huic est cæcitas inimica:in hoc priuãtia:quippe quã delectationẽ potest afferre visus, hanc cæcitate necesse est amitti.

In gradatione vis est,vt ꝙ sequitur ad minus,nẽpe ad illatum, sequatur ad maius,nempe ad rationẽ.Cauenda est hic, vt in omni genere argumentationis,ambiguitas:Studiosi amant otium,qui amant otiũ,sunt desides:Aliud est otiũ studiosorũ,aliud desidũ.Quod hic puer vult mater vult: quod mater vult,pater:quod pater,populus:Puer vult,pila ludere, ergo & populus,aliud est,quod puer vult matrem velle, aliud quod mater patrem,aliud quod pater populum.Transitus est obseruandus,in quo sæpe dolus delitescit: Qui bene potat,bene dormit,qui bene dormit,nihil facit: transitur ad aliud tempus,nam non in eodem tẽpore potatur & dormitur. Qui nouit Laurentium Vallam,nouit & Theodorũ Gazam,qui hunc,& Politianum,qui Politianum, Erasmũ, ergo qui Vallam,Erasmum quoque.Sed in hoc vniuersalitas tuetur complexionem:neque enim verum est illorum aliquod in vniuersali.In Soritis multi erant Stoici & Academici noui illi ab Archesila & Carneade in deprehendendo quæ sunt multa,pauca,magna,parua,longa,breuia,lata, angusta:omnia deniq; quæ dimensu quodã animi sunt per partes

Gradatio

Soritæ.

tes conſtituta, de quibus Cicero quarto Academicarũ quæſtionum meminit. Res valde eſt ſpinoſa, & inuoluta, proptereà quòd terminos, qui conſiſtunt in diuiſibili, ipſi in inſectili puncto collocari poſtulant, nec aceruus conſummatur ſingulis granorũ, nec deſtruitur: vt nec pilis cauda equi, aut numatim eſt diuitias definire, ſed multis ſimul: ita adiiciendo per indiuidua mirum non eſt, nunquàm attingi, quod quæritur. Adde quòd nec per diuiſibilia & quidem lata, qualia ſunt quæ mens noſtra in illis capit: itaque per modios tritici eſt agendum, per crines centenos, per ſeſtertia, & huiuſmodi.

Dilemma

Dilemma aptum eſt ad perturbandum, quum animus velut indagine vndique circunſeptus, non ſtatim proſpicit exitum: aperitur effugium, ſi quid ſit mediũ, vt ſi duxeris diuitem, erit ferendum, ſi inopem, alendum: medium eſt aliquid, vel reflectitur antiſtrephonte: Si diuitem, lautiùs viuam: ſin pauperem, quietiús. Sed hoc non tam eſt refellere dictum, quàm regerere.

Reflexa probatio

Sunt aliæ probationes concluſionis, quæ reflexæ nominantur, quum negata illatione ſumitur eius oppoſitum, ex quo ſolo, vel eo cum vna parte propoſiti, res ad id quod eſt maximum, & grauiſsimum deducitur, duo contradictoria oſtendi ſimul vera: illi priores ductus ſunt recti ad docẽdũ & dicẽdũ apti, iſte ad refellẽdũ: quẽadmodũ ſyllogiſmi, qui affirmatiuè concludunt, valent ad probandum, qui negatiuè ad improbandum. At verò in probationibus & quaſi putatione hac tam diu progrediendum, quoad veniatur vel ad eã, quæ neceſſaria ſit, & omnibus cognita: vel ad probabilem, cui ſine abſurditate magna refragari non liceat: probabile dicetur, quod cuique eſt receptum. Huc vſque poſtquam perueneris, ſi pergas vlterius, periculum erit nimirum ne ſicut eſt in prouerbio, nimium ſcalpendo ſanguinem elicias: & viuum reſcindas, dum ſuperuacanea immodicè cõſectaris putando. Illud in primis animaduerti conuenit, non omnia rerum genera, quæ poſita ſunt in dubitatione, paribus conſtabiliri argumentis poſſe. Quæ res ſub ſenſuum notitiam cadunt, aptiora argumenta admittunt, & ſenſui magis expoſita: cuius notæ ſunt effecta naturalium cauſarum: quæ verò mente, ea informationibus, quas hominum mentibus natura inſculpſit, fulciuntur: vt multa in mathematicis, & prima

Quę ſit argumentorũ ratio.

philoſ

philosophia. Porrò quæ mentis indagine quasi eruuntur abdita & abstrusa, credibilibus sunt quibusdam contenta, vel sensibus vel menti magis accommodatis. At quæ prudentia, & vsu vitæ, ea exposcunt, ad quæ plura sequuntur publicè aut priuatim commoda, vel certè potiora: & ampliora, vel pauciora & leuiora damna siue in futurum, siue in præsens. Multùm valet in his authoritas illorum, qui sapientia & probitate præstantes esse homines existimantur: de quo numero sunt studiosi sapientiæ, senes, negotiorum callidi, legumlatores, magistratus, senatores, populi, ac ciuitates, quas accepimus bene institutas. In iis quæ docentur cælitus, quæque sensum omnem captúmq; humani animi exuperant, & à solo Deo cognosci possunt & tradi, potissimas partes serunt Dei ipsius authoritas, tum eorũ, quos à Deo illustratos & edoctos esse euidentia nobis signa ostendunt: vt argumenta quibus dicta sua confirmant, dictis ipsis sint similia, nempe diuina, & naturam excedentia. At quemadmodum probalia sunt ad probationem ambigui admota, ita absurda ingeruntur ad reuincendum contradictorium eius, quod nos intendimus: vt pietas est summũ bonorum: nam ni esset, cedo quid aliquid in eius locum reponeres? Idne quod situm esset in animo? An quod in corpore? Quæ in corpore, communia sunt nobis cum belluis: quæ in animo, cum dæmonibus, dempta pietate. Summi ergo boni homines vel belluæ participes erunt, vel dæmones, quod est nefas, Absurda eodem propè modo censentur, quo probabilia. Hactenus de tacita & vera cuiusque secum disputatione. Nam in commissa illa & comparata quæ est duorum, non perinde potest verum cerni, ac excudi, vt in illa interiore. Conflictu enim externo mentis acies turbatur, vel affectionibus suscitatis, vel attentione ad ea, quæ sunt foris. Adde quòd quemadmodum prudẽter inquit Aristoteles, duorum dissertio, & sermocinatio per orationem fit: in qua multæ occultantur fraudes, & latenter irrepunt: quæ verò disputatio est vnius secum, fit per res, quæ omnia liquidiùs ante oculos statuunt, ac apertiús. Itaque etiam in ea, quæ vnius est disputatio, si per orationem exerceatur, multas se insinuare in animum fraudes est necessum. Quippe fraus omnis ex similitudine oritur vel veri vel boni, at similitudo anceps maior, promptiórque est in intelligentia dictionum, quàm

Disputatio exterior.

rerum. Sed de hac nobis aliquorum siue disceptatione siue altercatione paucula quædam video dicenda: ne hæc scholæ exercitatio desiderari tanquam prætermissa à nobis possit: tametsi de ea multa & in libris topicis, & in elenchis Aristoteles præcepta tradidit. Nos verò breuiter more nostro, ac dilucidè summas contrahemus earum rerum, quæ nobis ad hoc institutum videbuntur facere.

Caput est in altercatione omni vt sciatur, quid positum sit in controuersia, & de quo disputantes contendunt: alioqui enim temere ac ridiculè multa vltro citróq; iactabunt: quod passim videmus in disceptationibus contingere, vt alter aiat cælum agitari, alter conetur euincere terrã in mundi medio quiescere. Proximum est vt respondens perspectam illorum omniũ habeat naturam, de quibus agitur: vt ea non solùm à diuersis, atque absimilibus cogitatione ac animi iudicio seiungat, sed à conformibus etiam, quæq; ex similitudine fucum possent facere ad fraudem. Ex hac separatione nascetur, vt & distinguere ambigua, & diuidere, & diffinire rectè valeat. Quorum trium ignorantia magnos in disputando & turbulentos errores affert, clamoresque absonos, plenos contentionis, quum velut andabatæ, qui pedem contulerunt, oculis clausis dimicẽt, & plerunq; vsu venit, vt quæ quis ignorat, tueatur pertinaciùs, siue oppugnet, seu propugnet, ratus vera sese asseuerare: quum contrà qui à falso se stare non nescit, lentiùs agit, ac remissiùs, ex conscientia videlicet, non ignarus captare se tantùm. Quapropter vt hæc vterque clariùs peruideat, conseruandum est iudicium integrum, minimè perturbatũ tempestate aliqua affectionum: quæ omnes incitatæ & accensæ velut fumum quendam rationi & facultati iudicandi offundunt, quo veri perspicientia impeditur. Vtilissimum est altercando non commoueri animo. Idcirco biliosi, feruidi, iritabiles, captatores inanis gloriolæ non sunt idonei altercationi, præsertim aduersus sophistam vafrum. Incenduntur enim facilè, & censuræ tanquam deiiciuntur de gradu eorum, quæ dicuntur, vt quid vel antisophista obiiciat, vel ipsi respondeant, non attendant. Tum studiosus gloriæ adeò est obseruandis omniũ vultibus, gestibus, nutibus occupatus, vt ea quæ dicuntur, non possit animaduertere. Confine intelligẽtiæ rerum earũ, quæ in contentione versantur illud est, vt aduersarii verba probè intelligat,

intelligat, quo sensu ab illo soleant dici, quo ab auditoribus accipi. Sophista est, qui non veritatem sequitur rei, sed opinionem auditorum venatur de se: in qua finem sibi statuit vel quæstum, vel gloriam, vel irrisionem aduersarii, aut aliquid affectus praui. Quare argumentis laborat efficere, vt quæ antisophista confirmarit, labefacta ab se alii credant, & ostendisse falsa esse, illū pro veris cōplexatum: falsum id esse, duorū modorū altero conuincitur, vel quū idem ipse qui affirmarat, victus ratione & argumētis cōfitetur se falsum sensisse, quæ est repugnātia: vel quum id, quo argumentorum viribus protruditur, contrarium est opinioni eorum, quibus fides iure debeatur, nempe sensui omnium, vel opinioni ac sententiæ eorum, qui adsunt, vel receptis vulgo opinionibus, vel eorū, qui pro sapientibus habentur, censuræ ac iudicio: quæ pro falsis manifestò exibilantur, aut pro absurdis atq; absonis reprobantur, aut nō admittuntur tanquam paradoxa. Sed maximè omniū cupit sophista ab ipso eodem aduersario confessionem contrarii extorquere. Non enim perinde & gloriosum sibi ducit, & diuersam tuenti partē turpe, si ille falsum aliquod vltro admittat, quàm si quid paradoxum ac dubium pugnās cum eo, quod posuerat, altercando cogatur recipere, molem & vim rationum nō sustinens. Sed nos tamen momentaneam illam gloriā tantopere affectanti concedamus facilè: modò ipsi veritatis fructum teneamus: vt si aberrasse sentiamus nos, reuertamur in viam siue vltro, siue ab alio admoniti. Quippe satius & fructuosius est rectà ingredi, quò intendimus, quàm aduersario nō concedere de victoria, & pertinaciter tueri falsum. Inuicti quidem persisteremus, sed contra verum: à quo vinci longè præstat, quàm omnino contra illud tendere. Vinci ab homine cōtra disputante leue est ac breuissimum dedecus: falli autem & decipi malum, ac miserum. Nec rarò vinci te ab altercante perpusillum honorem illi parit, tibi verò emolumentum grande. Discedit ille inflatus victoria, tu liberatus ignorantia, tanto ac tam fœdo malo. Vitanda sunt tamen in sophista tria potissimùm captionū genera. Ambiguitas omnis seu verbi vnius, seu multorū, propositio falsorum dogmatū pro veris, nempe vniuersaliter dictorū, quæ tantùm in parte valent, & colligandæ argumentationis nexus fraudulentus. Nec eius inter disputandum doli nos lateant. Nam Sophista.

ille in quibus situs est negotii totius cardo, agere se contemptim simulat quò id negligentiùs à respondente expendatur. Tum quæ perperàm sunt admissa, vel concessa, vel negata, blandis verbis approbat, ac extollit, vt in eo confirmetur respondens. quod cum assensu & laude videt accipi. Itaq; suspectus sit nobis siue negligentiam præ se ferens, siue approbationem. Proponit etiam quæstiones varias: vt ex responsionibus in eam demum inuadat, quam se ex animi sui sententia tractaturum confidat. Quocirca vnam aliquam iubebimus eum deligere, quam velit ventilari, Quòd si cœperit ex nostro campo digredi, sensimq; & dolole aliorsum pellicere, cogendus est, vt de statu quæstionis disputet, déque eo in quo versabitur controuersia, ídque impensè vrgendũ: ne imprudentes eò delabamur, de quo diceremus imparati. Quapropter si disceptatio certa sit, ac finita, expediet in respondendo paulò pluribus explicare rem: ne ambiguitate obscurescat, & ignorantia claudatur, vnde breuissimo gradu dolus inuadat tanquam ex insidiis: ad quem patefaciendum si post longam altercationem reuertamur, credat aliquis nõ sponte nostra huc nos venisse, sed deuolutos sophistæ impulsibus: sin autem disputatio incerta sit atque infinita, de eo, quodcunque poterit ex verbis nostris sophista arripere, consultissimum fuerit breuissima responsa interrogationibus reddere, & maximè ad rem. Sed sophista interim sinit sese rogari, vt ostẽdat, quam facilè nos eludet, ac frustrabitur: itaq; responsiones edit ancipites, vt semper sibi caueat effugium: operæpretium fuerit exigere vt apertiùs loquatur, & rem diffinitione ac diuisione planiorem faciat, vt omnia circunstantibus reddantur apertiora, ne & nos illi videamur cauillando similes. Itaque dabimus nos operam ne ludere atque argutari in verbis existimemur, sed iis vtemur naturaliter eo ipso sensu, quo ab spectantibus consueuerunt sumi. Sunt interrogationes nonnullæ multiplices, quarum simplex & categorica responsio ambiguitatem ex quæsito trahit: Fecisti sacrilegium? Non feci, Dubium est, quorsum ea responsio pertineat: vtrũ quòd nihil omnino surripuerit, an quod non sacrũ, vel non de sacro. Hoc si sophista recusat exponere, vt captantẽ deludat, nos ipsi simpliciùs quærendo explicabimus: Surripuisti hoc, an non? Si negat, id est euincẽdum. Sin fatetur, at hoc sacrum, itidem si abnuit, probandum: sin annuit

Sophista respondens.

annuit, an de sacro. Idem accidit in quouis argumento multicipite, vt si quis persuadere velit imperium vnius esse optimum, quod Romani in maximis quibusque reipublicæ periculis ad creandum dictatorem soliti essent confugere. Sophista hic inueniet, quo & Romanos perstringat, non fuisse illam bene constitutam ciuitatem: & de dictatoribus cauilletur, vertisse illos ciuilem & legitimam potentiam in tyrannidem, vt Syllam, & Cæsarem, & quòd non semper id sit factum: vt in cæde Clodiana, & aliâs nonnunquam: itaq; adhærebit, cui erit commodissimum, vel ex vno in aliud transiliet: nos verò in eo vt sistat, postulabimus, in quo sit caput controuersiæ. Sed ille tamen quum de re non habet iam ampliùs quod dicat, ad auertendam ab argumentis audientium intentionẽ, vel dicit de aduersario, vel ad res alias egreditur: quæ iam ad disputationem non pertinent, & veri inquisitionem, sed ad rixam, aut inanem quandã velitationem, in quibusdam verò interim ad pręsentem necessitatem elabendi.

DE DISPVTATIONE FINIS

TOMI TERTII, QVI CONTINET LIBROS DE ARTIBVS: FINIS.

LVGDVNI,
Excudebat Ioannes
Frellonius.

1551

